

БАЛЗАК

3

ОНОРЕ ДЪО БАЛЗАК
ИЗБРАНИ ТВОРБИ В 10 ТОМА.
ТОМ 3
ЙОЖЕНИ ГРАНДЕ. СТАРАТА
МОМА. МУЗЕЙ ЗА АНТИКИ

Превод: Ерма Гечева, Жанета Узунова, Атанас Сугарев

chitanka.info

ЙОЖЕНИ ГРАНДЕ^[1]

НА МАРИЯ

Нека вашето име, името на тази, чийто портрет е най-хубавото украшение на това произведение, бъде като зелена клонка благословен чемшир, откършена от незнаен храст, но несъмнено осветена от религията и вечно обновявана, за да закриля дома.

Дьо Балзак

[0] Замислен като повест през лятото на 1833 година, този шедьовър на Балзак излиза през декември на същата година, а първата му част се публикува още през септември в списанието „Йороп литерер“. В плана си за „Човешка комедия“ Балзак го включва под номер 33 в „Сцени от провинциалния живот“. Още с излизането си от печат романът има толкова голям успех, че за широката читателска публика Балзак става „авторът на Йожени Гранде“. ↑

ПЪРВА ГЛАВА

БУРЖОАЗНИ ЛИЦА

В някои провинциални градове се срещат къщи, чийто вид навява тъга, каквато вдъхват най-мрачните манастири, най-безцветните ланди, най-печалните развалини. Може би в тези къщи се съчетават манастирската тишина, пустотата на ландите и мъртвилото на развалините; в тях животът и движението са толкова спокойни, че пришелецът ще ги помисли за необитавани, ако не срещне ненадейно бледия студен поглед на неподвижно полумонашеско лице, надникнало над перваза на прозореца при шума на непознатите стъпки. Със същите белези на печал се отличава и един дом в Сомюр в края на стръмната улица, която води за замъка откъм високата част на града. Тази тясна, сега безлюдна улица, гореща лете, студена зиме, на места мрачна, е забележителна с кънтящия си винаги чист и сух дребен калдъръм, с криволиците си, със спокойствието на къщите, които принадлежат към стария град и над които се издигат крепостните стени. Тривековни постройки, макар и дървени, те още са здрави и техният своеобразен вид допринася за оригиналността, с която тази част на Сомюр привлича антиквари и хора на изкуството. Трудно е да мине човек пред тези къщи и да не остане възхитен от огромните греди, чиито краища, често изрязани в странни форми, увенчават партерите с черни барелефи. Тук напречни греди, покрити с плочест камък, чертаят сини линии по ронливите стени на дом, завършващ с огънат от старост покрив, поддържан от подпори и с прогнили дървени керемиди, извити от редуващото се въздействие на дъжда и слънцето. Тук ще видите изтрити, почернели первази с трудно забележима тънка резба, които сякаш едва поддържат кафявата глинена саксия, където растат карамфилите или розите на някоя бедна работничка. По-нататък — врата с огромни гвоздеи, върху която геният на нашите деди е очертал семейни йероглифи, чийто смисъл никой вече не ще разбере. Ту някой протестант е обозначил вратата си, ту някой член на Лигата^[1]

е прокълел Анри IV. Еснаф е вписал знаците на своето новопридобито благородство, славата на отдавна забравената му почетна длъжност^[2]. Тук е цялата френска история. До разклатена къща с грубо иззидани стени, върху която занаятчия е увековечил рендето си, се издига дом на благородник, над чиято порта с каменен свод още се виждат останките на герб, изкъртван от революциите, вълнували областта от 1789 година насам. На тази улица приземните етажи не са нито магазини, нито дюкянчета: в тях любителите на Средновековието ще намерят работилничките от времето на бащите ни с цялата им първобитна простота. Тези ниски стаи без витрини, без показност, без остъклени стени са дълбоки, тъмни, лишени от всяка външна или вътрешна украса. Вратите им се състоят от две дъсчени части, закрепени с груби железа, като горната се прибира навътре, а долната, снабдена със звънче, задвижвано от пружина, час по час се отваря. В тези своего рода влажни пещери въздух и светлина проникват било през горната част на вратата, било през пространството между свода, тавана и ниската стена, стигаща до кръста и продължаваща нагоре със здрави кепенци, които сутрин се свалят, а вечер се поставят и закрепват със завинтени за тях плоски железа. Тази стена търговците използват, за да излагат стоката си. Тук няма никакво шарлатанство. В зависимост от вида на търговията изложените стоки са две-три качета сол и моруна, няколко бали корабно платно, въжета, пиринч, окачени по гредите на тавана, обръчи, наредени край стените, или няколко топа сукно по рафтовете. Влезте. Спретнато, цъфтящо от младост момиче с бяло шалче и червени ръце ще остави плетивото си и ще повика баща си или майка си, те ще дойдат и равнодушно, любезно или високомерно, според характера си, ще ви продадат каквато желаете стока — за две су или за двадесет хиляди. Ще видите търговец на дъги за бъчви, който седи пред портата си, върти палци и разговаря със съседа. На пръв поглед той притежава само няколко прости дъски и две-три връзки летви, но от неговия претъпкан склад на пристанището се снабдяват всички бъчвари в Анжу. И той е пресметнал до последната дъска за колко бъчви ще има материал, ако реколтата се окаже добра. При хубаво време забогатява, при дъжд се разорява: за една сутрин бъчвата стига до единадесет франка или спада на шест. По тези места, както и в Турен, атмосферните промени ръководят търговския живот. Лозари, земевладелци, търговци на дървен

материал, бъчвари, ханджии, моряци — всички дебнат един слънчев лъч; вечер, като си лягат, треперят да не би на другия ден да научат, че през нощта е паднала слана; страхуват се от дъжд, от вятър, а искат вода, топлина, облаци по тяхна воля. Тук се води непрекъснат двубой между небето и земните интереси. Барометърът едно след друго опечалява, разведрява, развеселява лицата. От праг на праг по цялото протежение на някогашната Главна улица в Сомюр думите „златно временце“ се изчисляват в пари. Всеки подмята на съседа си:

— Жълтици ваят.

И знае какво му носи един слънчев лъч, един навременен дъжд.

През лятото в съботен ден към пладне от тези добри производители не можете да получите стока нито за грош. Всеки си има лозето, чифличето и отива да поседи два дена извън града. И понеже тогава всичко е предвидено — и покупките, и продажбите, и печалбите, — търговците прекарват десет от дванадесет часа във веселби, наблюдения, преценки, непрекъснато дебнене. Не може домакиня да купи яребица и съседите да не разпитат мъжа й дали добре я е сготвила. Не може момиче да си покаже главата на прозореца и да не го видят всички групички хора без работа. Така тук съвестите са наяве, както и непроницаемите черни и мълчаливи къщи нямат никакви тайни. Почти целият живот протича на открито: всяко семейство седи пред портата си, там закусва, там обядва, там се кара. По улицата не минава човек, без да бъде основно проучен. Затова и навремето, когато в провинциален град пристигнал чужд човек, от врата на врата го одумвали. Оттам водят началото си разни забавни приказки, оттам и прякорът „подигравчий“, даван на жителите на Анжу, които особено се отличавали с присмехулството си. Някогашните господарски домове в стария град се намират в горния край на улицата, където навремето са живели местните благородници. Пълната с печал къща, където се развили събитията, разказани в този роман, беше тъкмо един от тези домове, достойни останки от век, когато нещата и хората са се отличавали с простота, която френските нрави губят с всеки изминал ден.

След като се изкачите по криволичетата живописна, улица, където и най-малката подробност събужда спомени, а общото впечатление навява неволна мечтателност, ще забележите една доста тъмна чупка, в дъното на която е спотаена портата на „дома на

господин Гранде“. Невъзможно е да разберете смисъла на този провинциален израз, ако не знаете биографията на господин Гранде.

В Сомюр господин Гранде се ползуваше с репутация, чиито причини и следствия не могат да бъдат напълно разбрани от хора, които не са живели поне известно време в провинцията. Господин Гранде, още наричан от някои чичо Гранде, макар броят на тези старци значително да намаляваше, през 1789 година беше много заможен майстор-бъчвар, който знаеше да чете, да пише и да смята. Когато френската република започна да разпродава църковните имоти в Сомюрска околия, бъчварят, тогава четиридесетгодишен, тъкмо се бе оженил за дъщерята на един богат търговец на дървен материал. Гранде взе наличните си пари и зестрата, общо две хиляди луидора, и отиде в областния град, където срещу двеста дублона, подарени от тъст му на строгия републиканец, който се занимаваше с разпродажбата на държавните имоти, получи за залък хляб по законен път, макар и не съвсем законно, най-добрите лозя в околията, едно старо абатство и няколко изполичарски чифличета. Жителите на Сомюр не бяха настроени особено революционно и Гранде мина за смел човек, за републиканец, патриот, привърженик на новите идеи, докато бъчварят чисто и просто беше привързан към лозята. Той бе назначен за член на Сомюрската областна управа и неговото миролюбиво влияние се почувствува както в политиката, така и в търговията. В политиката — защото той покровителствуваше бившите хора и с цялата си власт се противопостави на разпродажбата на емигрантските имоти; в търговията — защото достави на републиканските войски една-две хиляди бъчви бяло вино и поиска да му се изплатят с великолепни пасбища, зачислени на един женски манастир и оставени последни за разпродажба.

По време на Консулството почтеният Гранде стана кмет, управлява добре и бра грозде още по-добре; по време на Империята стана господин Гранде. Наполеон не обичаше републиканците: на мястото на Гранде, за когото се разправяше, че носил червена шапка, той назначи един едър земевладелец, който имаше „дъо“ пред името си и по-сетне стана имперски барон^[3].

Господин Гранде се прости с кметските почести без никакво съжаление. В интерес на града той бе построил чудесни пътища, които водеха до неговите имоти. Къщата и земите му бяха много изгодно

кадастрирани и обложени с умерени данъци. След оценката неговите лозя, благодарение на непрестанни грижи, станаха „водещи“ в този край, техническа дума, употребявана тогава в смисъл на лозя, от които се произвежда първокачествено вино. Това се случи през 1806 година. Той би могъл да си издействува ордена на Почетния легион. По онова време господин Гранде беше на петдесет и седем години, а жена му на около тридесет и шест. Единствената им дъщеря, плод на законна любов, беше десетгодишна. Господин Гранде, когото провидението вероятно бе пожелало да обезщети за уволнението му от служба, същата година едно след друго получи наследство от госпожа Дьо Лагодиниер, родена Дьо Лабертьолиер, майка на госпожа Гранде; после от стария господин Дьо Лабертьолиер, баща на покойната; най-сетне от госпожа Жантийе, баба по майчина линия — три наследства, чиито размери никой не узна. Скъперничеството на тези трима старци се беше превърнало в такава страст, че те от години трупаха пари, за да могат тайно да им се любуват. Старият господин Дьо Лабертьолиер наричаше влагането на капитали разсипничество, понеже за него самото съзерцаване на златото представляваше по-голяма лихва, отколкото всички проценти от лихварството. Така че град Сомюр изчисли стойността на спестяванията им по доходите от явните имуществата. Тогава господин Гранде получи нова благородническа титла, която нашата мания за равенство никога няма да заличи — стана човек, обложен с най-големите данъци в областта. Той имаше сто арпана^[4] лозя, които при добра година му даваха седем-осемстотин бъчви вино. Притежаваше тринадесет изполичарски чифлика, едно старо абатство, в което за икономия бе зазидал прозорците, арките, стъклописите^[5], впрочем това ги опази, и сто двадесет и седем арпана ливади, където растяха и дебелееха три хиляди тополи, посадени през 1793 година. Най-сетне къщата, в която живееше, беше негова собственост. Така оценяваха хората видимото му имущество.

Що се отнася до капиталите му, само двама души можеха смътно да подозират техните размери: единият беше господин Крюшо, нотариус, натоварен с лихварските вложения на господин Гранде; другият — господин Де Грасен, най-богатият banker на Сомюр, в чиито печалби лозарят участвуваше, доколкото му отърваше, и то тайно. Макар старият Крюшо и господин Де Грасен да се отличаваха с дълбока потайност, на която в провинцията се гради и доверието, и

богатството, те открито проявяваха толкова голямо уважение към господин Гранде, че по-наблюдателните хора можеха да съдят за размерите на капиталите на бившия кмет по раболепното почитание, на което бе предмет. В Сомюр нямаше човек, който да не бе убеден, че Гранде притежава някакво особено съкровище, някакво скривалище, пълно с жълтици, и нощем вкухва неизказаните радости, които доставя видът на купища злато. Скъперниците на дребно се чувствуваха някак уверени в това, като гледаха очите на Гранде, на които жълтият метал сякаш бе придал своя оттенък. Погледът на оня, който е свикнал да извлича огромни печалби от капитала си, както и погледът на сладострастника, на комарджията или на блюдолизника, неминуемо придобива известни неопределими привички, някакви бегли, алчни, тайнствени трепкания, които не убягват на събратята му. Този таен език образува, бих казал, нещо като франкмасонство на страстите. Така че господин Гранде вдъхваше почтително уважение, на каквото имаше право човек, който никога никому нищо не дължеше, който, като стар бъчвар и лозар, отгатваше с точност на астроном кога трябва да приготи хиляда и кога само петстотин бъчви за реколтата си, който не пропускаше сделка, винаги имаше бъчви за продан, когато бъчвата струваше по-скъпо от бъдещото ѝ съдържание, който можеше да си прибере реколтата в избите и да изчака момента, когато ще продаде по двеста франка бъчвата, докато дребните производители я продаваха по пет луидора. Прочутата му реколта от 1811 година, благоразумно запазена и бавно разпродавана, му бе донесла над двеста и четиридесет хиляди франка.

Когато ставаше въпрос за пари, господин Гранде проявяваше качества на тигър и на боа: той умееше да залегне, да се свие, дълго да наблюдава жертвата си, преди да скочи върху нея; после отваряше пастта на кесията си, поглъщаше товар жълтици и спокойно лягаше, като змията, която смила жертвата си безстрастно, хладно, методично. Когато минаваше, винаги го гледаха със смесица от възхищение и страхопочитание. Та кой в Сомюр не бе усетил учтивото разкъсване на стоманените му нокти? На одного адвокатът Крюшо бе осигурил пари за купуване на имот, но с лихва единадесет на сто; на другото господин Де Грасен бе откупил полици, но със страшно шконто. Рядко минаваше ден да не се спомене името на господин Гранде било на пазара, било във вечерните разговори из града.

За някои богатството на стария лозар беше предмет на патриотична гордост. Затова не един търговец, не един ханджия казваха с известно задоволство на клиенти от друг град:

— Господине, тук ние имаме две-три милионерски къщи, а пък господин Гранде и сам не знае богатството си!

През 1816 година най-добрите аритметици на Сомюр изчисляваха недвижимите имоти на Гранде на около четири милиона; но понеже от 1793 година до 1817 година навярно бе получавал средно по сто хиляди франка от тези имоти, можеше да се смята, че притежава в пари сума, почти равна на стойността на земите му. Затова винаги когато след партия бостон или след разговор за лозята се споменеше за Гранде, някой умник казваше:

— Гранде ли?... Гранде трябва да има към пет-шест милиона.

— Вие сте по-хитър от мене, аз и досега не съм успял да разбера колко му е цялото богатство — отвърщаха господин Крюшо или господин Де Грасен, ако чуеха подобни думи.

Заговореше ли парижанин за Ротшилдови или за господин Лафит, сомюрци питаха дали са богати колкото господин Гранде. И ако парижанинът потвърдеше с презрителна усмивка, те се споглеждаха и недоверчиво поклащаха глава. Такова голямо богатство прикриваше със златно було всички деяния на този човек. И макар отначало някои особености в живота му да предизвикваха присмех и подигравки, и присмехът, и подигравките отдавна вече бяха пресекнали. И най-дребните постъпки на господин Гранде внушаваха уважение като нещо добре преценено. Думите му, дрехите му, държането му, едно премигване на очите му бяха като закон в областта, където всеки, след като предварително го бе проучил така, както естествоизпитателят проучва проявите на инстинкта у животните, признаваше дълбоката безмълвна мъдрост и на най-незначителните му действия.

— Зимата ще бъде сурова — казваха хората, — господин Гранде си е сложил ръкавиците, подплатени с кожа; трябва да се бере гроздето.

— Господин Гранде купува много материал за дъги, ще има вино тази година.

Господин Гранде никога не купуваше месо, нито хляб. Изполичарите му носеха всяка седмица достатъчно угоени петли, пилета, яйца, масло и жито за сметка на неговата част. Той

притежаваше воденица, чийто наемател беше задължен по договор да взема от дома му определено количество зърно и да му докарва триците и брашното. Макар вече да не беше млада, дългата Нанон, единствената му слугиня, всяка събота месеше хляб за семейството. Господин Гранде се бе условил с градинарите, които работеха негова земя, да му доставят зеленчук. А плодове береше толкова много, че пращаше голяма част от тях да се продават на пазара. Дърва за горене сечеше от живите си плетища или използваше полуизгнилите пънове край нивите, които изполиচারите му докарваха нарязани и подреждаха в бараката, а в замяна получаваха благодарност. Единствените му разноси, както беше известно, бяха за просфора, за дрехите на жена му и дъщеря му и за троновите им в църквата, за осветление, за заплата на дългата Нанон, за калайдисване на тенджерите, за данъците, за поправка на сградите и за стопанисване на имотите. Имаше шестстотин арпана наскоро купена гора, която пазачът на съседа наглеждаше срещу обещанието на Гранде, че някак ще му се отблагодари. Започна да яде дивеч чак след като купи гората.

Държането на този човек беше съвсем просто. Говореше малко. Обикновено изразяваше мислите си с къси многозначителни изречения, произнесени с тих глас. След Революцията, когато привлече погледите, той бе започнал досадно да заеква, щом трябваше да говори по-дълго или да участва в спор. Това заекване, несвързаността на думите му, многословието, в което удавяше мисълта си, привидната липса на логика, отдавани на липсата на образование, бяха престорени и ще бъдат обяснени, доколкото е необходимо, с някои случки от тази история. Впрочем четири изречения, точни като алгебрични формули, обикновено му служеха да обхване, да разреши всички трудности в живота и търговията: „Не знам, не мога, не искам, ще видим.“ Той никога не казваше „да“, нито „не“, никога не пишеше. Заговореха ли му, слушаше хладно, държеше си брадичката с дясната ръка, като опираше десния лакът на опакоето на лявата ръка, и за всяко нещо си създаваше мнение, от което никога не отстъпваше. Дълго обмисляше и най-дребната сделка. Когато след умело воден разговор, смятайки, че вече го държи, противникът издадеше тайната на своите намерения, Гранде му отвърщаше:

— Нищо не мога да реша, преди да се посъветвам с жена си.

Жена му, която той бе свел до положение на робиня, беше най-удобният му параван в сделките. У никого не ходеше на гости, не желаше нито да го канят, нито да кани на обед; никога не вдигаше шум и сякаш пестеше всичко, дори движенията си. В чужд дом не побутваше нищо от неизменно уважение към собствеността. Но въпреки кроткия глас, въпреки предпазливото държане езикът и навиците на бъчваря излизаха наяве особено когато си беше вкъщи, където се сдържаше по-малко, отколкото другаде. Външно Гранде беше човек пет стъпки висок, набит, широкоплещест, с прасци, дебели дванадесет палеца, възлести колене и широки рамене; лицето му беше кръгло, тъмно, белязано от едра шарка; брадичката му беше права, устните без никаква извивка, а зъбите — бели; очите му имаха оня спокоен и хищен израз, който народът приписва на базилиска; по челото му, покрито с напречни бръчки, не липсваха изразителни издутини; жълтеникавите му прошарени коси бяха златистосребърни, както казваха някои младежи, които не знаеха какво значи да си правят шеги с господин Гранде. На върха на дебелия му нос имаше брадавица с жилки, за която не без основание простите хора казваха, че е пълна с лукавство. Това лице изразяваше опасна прозорливост, хладна честност, егоизъм на човек, свикнал да съсредоточава чувствата си в радостите на скъперничеството и върху едничкото същество, което значеше нещо за него — дъщеря му Йожени, неговата наследница. Стойката, държането, походката му, всичко у него издаваше самоувереност, която придобиват хора, свикнали винаги да успяват в начинанията си.

Така че въпреки привидно лекия си и мек нрав господин Гранде имаше железен характер. Понеже винаги беше облечен по един и същ начин, онези, които го видеха днес, все едно че го бяха видели и през 1791 година. Тежките му обувки бяха вързани с кожени връзки; по всяко време носеше дебели вълнени чорапи, плътни кафяви сукнени панталони до коленете със сребърни катарами, кадифена жилетка на жълти и сиви черти с четири копчета, широк дългопол сюртук, черна вратовръзка и квакерска шапка. Ръкавиците му, здрави като стражарските, траеха по двадесет месеца и за да ги пази чисти, той ги слагаше с привычно движение върху периферията на шапката си все на същото място. Сомюр не знаеше нищо повече за неговата личност.

Само шестима жители на града имаха правото да посещават къщата му. Най-изтъкнатият от първите трима беше племенникът на господин Крюшо. Откакто бе назначен за председател на мировото съдилище в Сомюр, този млад мъж бе прибавил Бонфон към презимето си Крюшо и се стремеше да даде предимство на Бонфон пред Крюшо. Той вече се подписваше К. дьо Бонфон. Недосетливият ищец, който го назовеше „господин Крюшо“, скоро забелязваше по време на заседанието, че е извършил глупост. Съдията покровителствуваше онези, които го наричаха „господин председател“, но даряваше с най-любезна усмивка ласкателите, които му казваха „господин Дьо Бонфон“.

Господин председателят беше тридесет и три годишен, притежаваше имението Бонфон (Bonî Fontis), което носеше седем хиляди франка годишен доход; очакваше наследство от чичо си нотариуса и от чичо си абат Крюшо, каноник в църквата „Сен-Мартен“ в Тур, а и двамата минаваха за доста богати. Тези трима Крюшо, поддържани от доста братовчеди и сродени с двадесет семейства в града, образуваха партия, както навремето Медичите във Флоренция; и както Медичите, Крюшо имаха свои Паци. Госпожа Де Грасен, майка на двадесет и три годишен син, редовно ходеше да играе карти с госпожа Гранде и се надяваше да ожени своя мил Адолф за госпожица Йожени. Господин Де Грасен, банкерът, усилено подпомагаше маневрите на жена си с непрекъснати услуги, които правеше тайно на стария скъперник, и винаги пристигаше навреме на полесражението. Тези трима Де Грасен също имаха свои привърженици, братовчеди, верни съюзници.

Откъм рода Крюшо абатът, Талейран на семейството, здраво поддържан от брат си нотариуса, упорито оспорваше терена на жената на финансиста и се опитваше да осигури голямото наследство за своя племенник председателя. Тази тайна борба между ридовете Крюшо и Де Грасен, чиято награда беше ръката на Йожени Гранде, страстно занимаваше различните кръгове на сомюрското общество. Дали госпожица Гранде ще се омъжи за председателя или за господин Адолф Де Грасен? На този въпрос едни отговаряха, че господин Гранде няма да даде дъщеря си нито на единия, нито на другия. Разяждан от амбиция, бившият бъчвар, казваха те, си търси за зет някой пер на

Франция, когото триста хиляди франка рента ще накарат да приеме всички минали, сегашни и бъдещи бурета на семейство Гранде.

Други отвърщаха, че господин и госпожа Де Грасен са благородници и извънредно богати, че Адолф е много приятно момче и ако Гранде няма предвид някой папски племенник, подобен брак наистина би трябвало да задоволи такива незначителни хорица, да задоволи човек, когото цял Сомюр бе виждал с тесла в ръката и който на това отгоре бе носил червена шапка.

По-разумните забелязваха, че господин Крюшо дьо Бонфон ходи по всяко време у Гранде, докато съперникът му е приеман само в неделя. Едни изтъкваха, че госпожа Де Грасен е по-свързана с жените от дома Гранде, отколкото госпожите Крюшо, и може да им внушава известни мисли, а това рано или късно ще окаже влияние в нейна полза. Други пък отвърщаха, че абат Крюшо донемайкъде умее да действа подмолно и че в това отношение може да бъде достоен съперник на всяка жена.

— Те са един на един — казваше някакъв сомюрски остроумец.

Като по-осведомени, старите местни жители твърдяха, че Гранде е предвидлив и няма да допусне богатството да излезе от рода, та сомюрската госпожица Гранде ще се омъжи за сина на парижкия господин Гранде, търговец на вина на едро.

На това кръшотистите и грасенистите отвърщаха:

— Първо на първо двамата братя не са се виждали и два пъти през тези тридесет години. Освен това парижкият господин Гранде има по-високи претенции за своя син. Той е районен кмет, депутат, полковник от националната гвардия, съдия в търговския съд, отрекъл се е от сомюрските Гранде и има намерение да се сроди с някое семейство на херцоzi по Наполеоново благоволение.

Какво ли не разправяха за наследницата, за която се говореше на двадесет левги околоръст, та чак и в обществения превоз между Анжу и Блоа! В началото на 1818 година кръшотистите спечелиха значително предимство пред грасенистите. Имението Фроафон, забележително със своя парк, с великолепия си замък, с чифлиците, реките, езерата и горите си, на стойност три милиона, бе обявено за продан от младия маркиз Дьо Фроафон, принуден да превърне в пари недвижимото си имущество. Нотариусът Крюшо, председателят на съда Крюшо, абатът Крюшо, подпомогнати от привържениците си,

успяха да предотвратят продажбата му на парцели. Нотариусът уреди златна сделка с младежа, като го убеди, че ще има да води безкрайни дела с купувачите, преди да си получи парите от продажбата на отделните парцели, и че ще е по-добре да продаде целия имот на господин Гранде, човек, разполагащ със средства и при това в състояние да му плати земята в брой. Така прекрасното наследствено имение на маркизите Дьо Фроафон беше лапнато от господин Гранде, който, за голяма изненада на сомюрчани, го изплати наведнъж, с известно шkonto, след като бяха изпълнени формалностите. Това събитие се разчу в Нант и в Орлеан. Господин Гранде отиде да види замъка си с една каруца, която случайно се връщаше във Фроафон. След като хвърли собственически поглед на имението, той се прибра в Сомюр уверен, че е вложил парите си с пет на сто, и обзет от величавата мисъл да присъедини към имението и другите си земи. После, за да напълни отново почти празната си съкровищница, реши да изсече горите и горичките си и да превърне в капитал тополите от ливадите си.

Сега е лесно да се разбере какво се влагаше в думите „къщата на господин Гранде“ — онази сива, хладна, тиха къща, разположена в най-високата част на града, в сянката на порутените укрепления. Както цялата сграда, двата стълба и сводът, образуващи отвора на вратата, бяха от оня особен бял пясъчник, който се среща по бреговете на Лоара и е толкова мек, че средно издържа едва до двеста години. Цели в нееднакви дупки, странно издълбани от променливото време, сводът и поддържащите го колони сякаш бяха нарочно изработени с характерните за френската архитектура ситни, подобни на следи от червеи орнаменти и това придаваше на портала известна прилика с тъмничен вход. Над готическия свод господствуваше дълъг барелеф, изработен от твърд камък и представящ четирите годишни времена, чиито фигури бяха вече разядени и съвсем почернели. Над барелефа се издаваше гредата, върху която от случайно попаднали семена бяха израснали жълти парietарии, фунийки, телефончета, живовляк и едно доста високо черешово дръвче. Масивната разсърхнала се дъбова врата беше кафява, цяла напукана, наглед слаба, но здраво крепена от гвоздеи, които образуваха геометрични фигури. Малка четвъртита решетка с гъсти пръчки, почервенели от ръжда, заемаше средата на вратата и като че служеше за допълнение на чукче, закрепено за нея с

халка, с което се удряше по един по-голям гвоздей във форма на разкривено лице. Продълговатото чукче, от онези, които нашите прадеди са наричали „жакмар“, приличаше на голяма удивителна; ако го разгледаше по-внимателно, някой антиктвар би открил следи от необикновено смешно лице, изобразено навремето върху него, а сега изтрито от дълга употреба.

През малката решетка, предназначена да се разпознават приятели по време на гражданските войни, любопитните можеха да зърнат в дъното на мрачен зеленикав сводест коридор няколко изтрити стъпала, водещи към една градина, живописно оградена с дебели влажни зидове, по които се стичаше вода и растяха хилави храсти. Това бяха стените на крепостта, върху които се намираха градините на няколко съседни къщи. В приземния етаж на къщата най-голямата стая беше всекидневната, в която се влизаше през сводестия коридор. Малцина знаят какво голямо значение има всекидневната в малките градове на Анжу, Турен и Бери. Тя е едновременно хол, салон, кабинет, будоар, трапезария; тя е сцената на семейния живот, средището на дома; тук кварталният бръснар идваше два пъти годишно да подстригва косите на господин Гранде; тук приемаха изполиচারите, свещеника, помощник-префекта, ратая от мелницата. Двата прозореца на тази стая гледаха към улицата, подът беше дъсчен; сиви ламперии със старинна резба покриваха стените догоре; таванът беше от греди, боядисани в сиво, а разстоянията между тях бяха запълнени с бял, но вече пожълтял чоп. Стар меден часовник, инкрустиран с костени арабески, красеше грубо изваяната от бял камък камина, върху която имаше зеленикаво огледало, чиито ръбове, изрязани полегато, за да се вижда дебелината му, хвърляха надлъжна ивица светлина върху високо стоманено готическо пано със златни и сребърни нишки. Двата позлатени медни разклонени свещника, които красяха ъглите на камината, имаха две предназначения: като се махнеше розетката, която служеше за събиране на разтопения восък и чийто главен клон се завинтваше за подставка от синкав мрамор, обточена с тъмна мед, подставката образуваше нещо като всекидневен свещник. Старинните по форма кресла бяха тапицирани с гоблени, представящи басни от Лафонтен; но ако човек не знаеше това, не би могъл да разбере сюжетите — толкова трудно се различаваха избелелите цветове и покритите с кърпки лица. В четирите ъгъла на стаята имаше нещо като триъгълни

бюфети, завършващи с мръсни етажерки. Между двата прозореца беше поставена стара игрална маса с дървени инкрустации, образуващи шахматна дъска. Над масата бе окачен овален барометър с черна рамка, украсена с позлатени дървени панделки, върху които мухите бяха лудували толкова безсрамно, че позлатата беше съмнение. На стената срещу камината висяха два пастелни портрета, които трябваше да представят дядото на госпожа Гранде, стария господин Дьо Лабертьолиер, в униформа на лейтенант от френската гвардия, и покойната госпожа Жантийе, облечена като овчарка. На двата прозореца имаше червени рипсени драпирани завеси, прибрани и привдигнати с копринени кордони, завършващи с големи пискюли. Тази луксозна мебелировка, която толкова малко съответствуваше на нрава на Гранде, бе включена в покупката на къщата заедно с готическото пано, часовника, тапицираните кресла и ъгловите бюфети от розово дърво. При по-близкия до вратата прозорец имаше сламен стол, с подпорки на крачетата, за да може госпожа Гранде да гледа минувачите. Работна масичка от черешово дърво и малко кресло за Йожени Гранде, поставено съвсем наблизко, заемаха останалото пространство пред прозореца.

Тук вече петнадесет години от април до ноември дните на майката и дъщерята течаха спокойно в непрекъснат труд. В първия ноемврийски ден те можеха да заемат зимното си място край камината. Само от този ден Гранде разрешаваше да се пали камината и нареждаше тя да се загасява на тридесет и първи март, без да взема под внимание нито студовете през ранната пролет, нито есенния хлад. Една грейка, пълна с жарава, която дългата Нанон успяваше с хитрост да запази в кухненската печка, помагаше на госпожа и госпожица Гранде да понасят по-студените утрини и вечери през месеците април и октомври. Майката и дъщерята поддържаха цялото бельо на домакинството, като истински работнички посвещаваха дните си на този труд, и то толкова добросъвестно, че ако Йожени пожелаеше да избродира една якичка на майка си, беше принудена да прави това през часовете за сън, като мамеше баща си, за да си осигури осветление. От години скъперникът раздаваше свещи на дъщеря си и на дългата Нанон, както сутрин им даваше хляб и необходимите за през деня продукти.

Дългата Нанон беше може би едничкото живо същество, способно да приеме деспотизма на господаря си. Целият град завиждаше на господин и госпожа Гранде заради нея. Дългата Нанон, наречена така поради ръста си — пет стъпки и осем палеца, — слугуваше у Гранде от тридесет и пет години. Макар че получаваше само шестдесет франка, тя минаваше за една от богатите слугини в Сомюр. Тези шестдесет франка, събирани тридесет и пет години, й бяха позволили да вложи неотдавна четири хиляди франка у господин Крюшо за пожизнена рента. Този резултат от продължителното и упорито пестене на дългата Нанон направи огромно впечатление. Всяка слугиня завиждаше на нещастната шестдесетгодишна жена, че си е осигурила хляб за старини, без да мисли за тежката робия, с която бе заплатен този хляб. Когато беше двадесет и две годишна, лицето й изглеждаше до такава степен отблъскващо, че горката мома не успяваше да се хване на работа в никоя къща; но това впечатление, разбира се, беше съвсем неправилно: същото това лице би предизвикало голямо възхищение, ако беше на раменете на някой гренадир от гвардията; но както се казва, всяко нещо трябва да си е на мястото. Принудена да напусне един опожарен чифлик, където бе пасла крави, тя дойде в Сомюр и се залови да си търси място, подтиквана от решителност, която пред нищо не се спираше. По това време Гранде вече бе намислил да се жени и искаше да си уреди дом. Той зърна момата, препращана от къща на къща. С усета си на бъчвар умееше да преценява физическата сила и отгатна каква полза може да се извлече от едно женско същество с тяло на Херкулес, стъпило на краката си като шестдесетгодишен дъб на корените си, с широки бедра, як гръб, ръце като на каруцар и непоклатима честност, както беше непоклатима и добродетелта й. Нито брадавиците, които красяха воинското лице на Нанон, нито керемидената кожа, нито жилестите ръце, нито дрипите й стреснаха бъчваря, който още беше на възраст, когато сърцето потрепва. И така, той облече, обу, нахрани нещастната мома, даде й заплата и не се отнасяше грубо с нея.

Като видя, че я приемат така, дългата Нанон тайно заплака от радост и искрено се привърза към бъчваря, който впрочем започна да я използва съвсем като феодал. Нанон вършеше всичко: готвеше, переше дрехите, изплакваше ги на Лоара, нарамваше ги и ги връщаше; ставаше, щом съмне, лягаше късно; наесен готвеше на всички

гроздоберачи, наглеждаше баберкарите; пазеше като вярно куче имота на господаря си; с една дума, беше му сякаш вярна и безропотно изпълняваше и най-дребните му прищевки. През прочутата 1811 година, когато гроздето бе обрано с цената на нечуван труд, Гранде реши да даде на Нанон стария си часовник за двадесетгодишното ѝ слугуване и това бе единственият подарък, който тя получи от него. Вярно, че ѝ даваше старите си обуца (ставаха ѝ), но те бяха толкова износени, че тримесечното им използване не можеше да се смята за подарък.

Нуждата направи нещастната мома такава скъперница, че накрая Гранде я заобича, както се обича куче, а Нанон се остави да ѝ сложат нашийник с шипове, които вече не я бодяха. Не се оплакваше, когато Гранде режеше хляба прекалено пестеливо, на драго сърце приемаше наред с всички своя дял от строгия здравословен режим в дома, където никой никога не боледуваше. Освен това Нанон беше член на семейството: тя се смееше, когато Гранде се смееше, тъжеше, студуваше, грееше се, работеше с него. Но пък и колко приятни страни имаше в това равенство! Господарят никога не я упрекваше, ако хапнеше някоя праскова в лозята или окапали под дърветата джанки и сини сливи.

— Яж, яж, Нанон — казваше ѝ той през годините, когато клоните се огъваха от плод, който изполичарите даваха на свинете.

За мома, израснала на село, видяла само грубо отношение в детството си, за беднячка, прибрана по милост, двусмисленият смях на Гранде беше като истински слънчев лъч. Впрочем в простодушното сърце на Нанон, в ограниченото ѝ съзнание имаше място само за едно чувство, за една мисъл. От тридесет и пет години тя все си представяше как пристига в бъчварницата на Гранде боса, дрипава и чуваше как бъчварят ѝ казва:

— Какво обичате, гълъбче?

И признателността ѝ оставаше непокътната. Понякога, като се сетеше, че това бедно създание никога не е чуло ласкава дума, че до едно са му непознати нежните чувства, които жената вдъхва, и че един ден може да се яви пред Господа по-девствена и от самата Дева Мария, обзет от съжаление, Гранде я поглеждаше и казваше:

— Горката Нанон!

След това възклицание старата слугиня винаги му отправяше поглед, който не може да се изрази с думи. Подхвърляно от време на време, то отдавна вече беше създало помежду им неразривна приятелска връзка, към която всеки път се прибавяше по една нова брънка. В съжалението, заседнало в сърцето на Гранде и приемано с благодарност от старата мома, имаше нещо ужасно. Тази жестока жалост на скъперник, която ласкаеше сърцето на стария бъчвар, беше цялото щастие на Нанон. И кой ли не ще каже: „Горката Нанон!“ Бог ще разпознае своите ангели по извивките на гласовете им и по тайнствените им съжаления. В Сомюр имаше много семейства, където към прислужниците се отнасяха по-добре, и при все това господарите не получаваха никаква благодарност. Оттам и тези думи:

— Какво ли правят тия Гранде, та дългата Нанон е толкова предана? За тях е готова в огъня да се хвърли!

Кухнята, чиито прозорци с решетки гледаха към двора, винаги беше чиста, подредена, студена, истинска кухня на скъперник, където нищо не биваше да се губи. След като измиеше съдовете, прибереше остатъците от обeda и загасеше огъня, Нанон напускаше кухнята, отделена от всекидневната с коридор, и отиваше да преде коноп при господарите си. С една свещ семейството изкарваше цялата вечер. Слугинята спеше в дъното на този коридор, в едно преградено помещение, осветено от прозорче, което не се отваряше. Непоклатимото здраве ѝ позволяваше безнаказано да живее в тази дупка, откъдето можеше да чува и най-малкия шум сред дълбоката тишина, която цареше денонощно в дома. Като куче-пазач, тя трябваше да спи леко и да си отпочива, бдейки.

Описанието на другата част на къщата ще бъде свързано с по-нататъшните събития; впрочем скицата на всекидневната, където блестеше целият разкош на семейството, може да даде предварителна представа за голотата на горните етажи.

Една надвечер в средата на месец ноември 1819 година дългата Нанон запали огън за пръв път. Есента се бе случила много мека. Този ден беше празник, добре известен на Крюшови и на Де Грасенови. Затова и шестимата противници се бяха приготвили да дойдат в пълно бойно снаряжение, да се срещнат във всекидневната и да се състезават в даване доказателства за приятелство. Сутринта цял Сомюр бе видял госпожа и госпожица Гранде, придружени от Нанон, когато отиваха на

църква, и всеки се сети, че този ден е годишнината от раждането на госпожица Йожени. Затова, като пресметнаха кога ще свърши обедът, нотариусът Крюшо, абат Крюшо и господин К. дьо Бонфон побързаха да пристигнат преди Де Грасенови, за да честитят на госпожица Гранде. И тримата носеха огромни букети цветя, отгледани в малките им топлици. Опашките на цветята, които председателят смяташе да поднесе, бяха досетливо вързани с панделка от бял сатен, украсена със златни ресни. Както винаги в паметните рождени и именни дни на Йожени, господин Гранде бе отишъл още сутринта да я изненада в леглото и тържествено ѝ бе поднесъл бащиния си подарък, който от тринадесет години беше някоя рядка златна монета. Госпожа Гранде обикновено подаряваше на дъщеря си зимна или лятна рокля, според случая. С тези две рокли и жълтиците, които Йожени получаваше на Нова година и на именния ден на баща си, ѝ се събираше малък доход от стотина екю, който Гранде с удоволствие я гледаше как трупя. Та нима това не означаваше да слага парите си от една своя каса в друга и, така да се каже, да възпитава скъперничеството у дъщеря си, от която понякога искаше сметки за богатството ѝ, навремето увеличавано и от дядо и баба Лабертьолиер, като подмяташе:

— Това ще ти бъде сватбената „дузина“.

„Дузината“ е старинен обичай, още в сила и свято спазван в някои области на Средна Франция. В Бери и Анжу, когато се жени момиче, семейството му или семейството на младоженеца трябва да му даде кесия, в която, в зависимост от имотното състояние на семейството, има дванадесет монети или дванадесет дузини, или хиляда и двеста жълтици. И най-бедната овчарка не би се омъжила без „дузина“, па ако ще тя да е от едри петацы. В Исудьон още говорят за подарената на някаква богата наследница „дузина“, която се състояла от сто четиридесет и четири португалски жълтици. Папа Климент VII, чичо на Катерина Медичи, ѝ подарил, когато я женел за Анри II, дванадесет стари извънредно ценни златни медала.

По време на обета, радостен, че вижда своята Йожени разхубавена в новата си рокля, бащата се бе провикнал:

— Понеже днес е празникът на Йожени, да запалим камината! Това ще бъде добро предзнаменование.

— Госпожицата ще се ожени още тази година, това е сигурно — каза дългата Нанон, като отнасяше остатъците от една гъска — фазана

на бъчварите.

— В Сомюр не виждам мъж за нея — отвърна госпожа Гранде и плахо погледна мъжа си, а на нейната възраст това издаваше пълното съпружеско робство, под чието бreme стенеше бедната жена.

Гранде изгледа дъщеря си и весело извика:

— Днес детето стана на двадесет и три години, скоро ще трябва да се позанимаем с него.

Йожени и майка ѝ мълчаливо се спогледаха, сякаш искаха да си кажат нещо.

Госпожа Гранде беше суха, слаба, жълта като дюля, несръчна, бавна; от онези жени, които сякаш са създадени, за да бъдат тиранизирани. Имаше едри кости, голям нос, голямо изпъкнало чело, големи очи и на пръв поглед някак напомняше омекнал плод, който вече няма ни вкус, ни сок. Зъбите ѝ бяха черни, редки, устата ѝ — набръчкана, брадичката ѝ приличаше, както се казва, на галош. Беше превъзходна жена, истинска Лабертьолиер. От време на време абат Крюшо умело намираше случай да ѝ каже, че на младини не била грозна и тя му вярваше. Нейната ангелска кротост, смиренieto ѝ на насекомо, измъчвано от дечурлига, рядката ѝ набожност, неизменно равното ѝ настроение и добродушие караха всички да я съжаляват и уважават. Мъжът ѝ никога не ѝ даваше повече от шест франка наведнъж за дребни разходи. Смешна на вид, тази жена, макар със зестрата и наследствата си да бе донесла на Гранде повече от триста хиляди франка, винаги се чувствуваше толкова дълбоко унижена от зависимостта и робството, против които душевната ѝ кротост ѝ забраняваше да се бунтува, че никога не бе поискала нито едно петаче, не се бе опитала с най-лек намек да оспори документите, които нотариусът Крюшо ѝ представяше за подпис. Ето каква глупава прикрита гордост, какво постоянно непризнавано и наранявано от Гранде душевно благородство преобладаваха в поведението на тази жена.

Госпожа Гранде неизменно бе облечена със зеленикава рокля от ливанска коприна и бе свикнала с една рокля да изкарва почти цяла година; носеше голям шал от бял памучен плат, шапка от шита слама и почти винаги — черна тафтена престилка. Понеже рядко излизаше от къщи, не късаше много обувки. С една дума, тя никога нищо не искаше за себе си. Като се сетеше, че е минало много време, откакто не е дал

шест франка на жена си, на Гранде му ставаше съвестно и затова всяка година при продажбата на реколтата в договора включваше и по някоя дребна сума за нея. Четирите или петте луидора, подарени от холандеца или белгиеца, който купуваше виното на Гранде, съставяха почти целия годишен доход на госпожа Гранде. Но след като бе получила петте си луидора, мъжът ѝ често казваше, сякаш кесията им бе обща:

— Можеш ли да ми заемеш някоя пара?

И горката жена, щастлива, че може да направи нещо за мъжа си, когото изповедникът ѝ представяше като неин властелин и господар, му връщаше в течение на зимата няколкото екю, получени при продажбата. Когато Гранде изваждаше от джоба си петфранковата монета, отредена всеки месец за дребни разноси — конци, игли и дрехите на дъщеря му, никога не пропускаше, след като закопчае джобчето на жилетката си, да каже на жена си:

— А ти, майко, искаш ли нещо?

Подтиквана от чувство на майчинско достойнство, госпожа Гранде отвърщаше:

— После ще видим, приятелю.

Безсмислено великодушие! Гранде смяташе, че е много щедър към жена си. Нима философите, които срещат хора като Нанон, като госпожа Гранде, като Йожени, нямат право да мислят, че иронията е основна черта на провидението? След обяда, когато за пръв път стана дума за задомяването на Йожени, Нанон отиде да донесе бутилка касис от стаята на господин Гранде и едва не падна, като слизаше.

— Глупачка, как може ти да падаш като другите? — ѝ каза господарят.

— Спънах се в едно стъпало, дето се е разклатило, господарю.

— Права е — каза госпожа Гранде. — Отдавна трябваше да повикате майстор да го поправи. Вчера и Йожени насмалко не си навехна крака.

— Вземи — рече Гранде на Нанон, като я видя колко е пребледняла, — понеже е рожденият ден на Йожени и понеже си щяла да паднеш, пийни си чашка касис да се съвземеш.

— Бога ми, заслужавам — каза Нанон. — Друг да беше на мое място, щеше да счупи бутилката; но аз лакътя си щях да счупя, защото я държах нагоре.

— Горката Нанон! — рече Гранде и ѝ сипа касис.

— Удари ли се? — запита Йожени и любопитно я изгледа.

— Не, защото се задържах, плъзнах се по гръб.

— Е, ще ви оправя стъпалото, понеже е рожденият ден на Йожени. Ама и вие не можете ли да стъпвате в ъгъла, където е още здраво!

Гранде взе свещта, остави жена си, дъщеря си и слугинята само на светлината от камината, където огънят пламтеше, и отиде при пещта да вземе дъски, гвоздеи и сечивата си.

— Да дойда ли да ви помагам? — извика му Нанон, като го чу да чука на стълбата.

— Не, не! Аз си зная работата — отвърна старият бъчвар.

Докато Гранде сам поправяше разядената стълба и си подсвиркуваше с все сила, като си припомняше младите години, тримата Крюшо почукаха на вратата.

— Вие ли сте, господин Крюшо? — попита Нанон, като погледна през малката решетка.

— Да — отвърна председателят.

Нанон отвори и при светлината на камината, която се отразяваше под сводестия коридор, тримата Крюшо успяха да зърнат входа на всекидневната.

— Аха! За празника сте дошли — каза им Нанон, доловила уханието на цветята.

— Прощавайте, господа — извика Гранде, като позна приятелите си по гласовете, — на ваше разположение съм! Не съм от горделивите, сам си поправам едно стъпало на стълбището.

— Продължавайте, продължавайте, господин Гранде, всеки е кмет у дома си^[6] — поучително изрече председателят и сам се засмя на своя намек, който никой не разбра.

Госпожа и госпожица Гранде станаха. Председателят се възползува от тъмнината и каза на Йожени:

— Госпожице, ще ми позволите ли да ви пожелаая днес, в деня, когато сте се родили, дълги години щастие и все така добро здраве?

И той поднесе на наследницата голям букет от редки за Сомюр цветя, после я хвана за лактите и толкова благосклонно я целуна от двете страни по врата, че Йожени се засрами. Председателят, който приличаше на голям ръждив гвоздей, смяташе, че така се ухажва.

— Не се стеснявайте — каза Гранде, като влизаше. — Много сте решителен в празник, господин председател!

— С госпожицата всички дни биха били празници за моя племенник — отвърна абат Крюшо, държейки букета си.

Абатът целуна ръка на Йожени, а нотариусът Крюшо просто целуна момичето по двете страни и каза:

— Ето как растем! Всяка година с по дванадесет месеца.

Като сложи свещника пред часовника, Гранде, който не изоставяше шега, щом му се харесаше, и я повтаряше до втръсване, рече:

— Понеже днес е празникът на Йожени, да запалим свещниците!

После внимателно свали разклонените свещници, завинти по една розетка на всяка подставка, взе от Нанон нови свещи, увити в къс хартия, забучи ги в дупките, закрепил ги, запали ги, седна до жена си и едно след друго изгледа приятелите си, дъщеря си и двете свещи. Абат Крюшо, дребен, закръглен, тлъстичък мъж с червена гладка перука и лице на стара комарджийка, просна краката си, обути в груби обуца със сребърни токи, и каза:

— Де Грасен не са ли идвали?

— Още не — отвърна Гранде.

— А ще дойдат ли? — запита старият нотариус и смръщи надупченото си като решето лице.

— Предполагам — каза госпожа Гранде.

— Свършихте ли гроздобера? — обърна се председателят на съда Дьо Бонфон към Гранде.

— Докрай! — рече старият лозар, стана и закрочи нагоре-надолу из стаята, като изпъчи гърди със същата гордост, с която прозвуча и отговорът му „докрай!“. През вратата на коридора, водещ за кухнята, зърна дългата Нанон, седнала при огнището; запалила свещ, тя се готвеше да преде там, за да не стои при гостите.

— Нанон — рече той и излезе в коридора, — изгаси огъня и свещта и ела при нас! Дявол да го вземе, има място за всички ни.

— Ще дойдат отбрани хора, господарю.

— Ти да не би да струваш по-малко от тях! И те произлизат от реброто на Адам като тебе.

Гранде се върна при председателя и го попита:

— Продадохте ли си реколтата?

— Ей богу, не. Ще я пазя. Ако сега виното е добро, след две години ще стане още по-добро. Както знаете, собствениците са се зарекли да държат на уговорените цени, тази година белгийците няма да ни надвият. Пък и да си отидат, хе, пак ще дойдат.

— Да, само ние здраво да се държим — каза Гранде така, че председателят изтръпна.

„Да не би вече да е започнал пазарлък?“ — помисли си Крюшо.

В този миг чукачето извести за пристигането на семейство Де Грасен и влизането им прекрати разговора, който госпожа Гранде и абатът бяха започнали.

Госпожа Де Грасен беше от онези дребни, живи, пълнички, бели и розови жени, които благодарение на затворения живот в провинцията и на привичните добродетелни нрави и на четиридесет години изглеждат млади. Те са като последните рози през късна есен, приятни за гледане, но с някак студени листенца и отслабнало ухание. Тя се обличаше доста добре, изписваше си дрехите от Париж, даваше тон на модата в Сомюр и уреждаше приеми. Мъжът ѝ, бивш ефрейтор в императорската гвардия, тежко ранен при Аустерлиц, сега в оставка, въпреки уважението си към Гранде се държеше с подчертана откровеност на военен.

— Добър ден, Гранде — каза Де Грасен на лозаря и му подаде ръка с израз на известно превъзходство, с който винаги смазваше рода Крюшо. — Госпожице — обърна се той към Йожени, след като поздрави госпожа Гранде, — вие сте все така красива и разумна и аз наистина не знам какво може да ви се пожелае.

После ѝ поднесе едно малко сандъче, което слугата му държеше и което съдържаше кейптаунско изправниче, рядко цвете, неотдавна пренесено в Европа.

Госпожа Де Грасен много нежно целуна Йожени, стисна ѝ ръката и ѝ каза:

— Адолф ще ви поднесе един малък спомен от мен.

Висок, рус, блед и нежен младеж с доста добри обноски, привидно стеснителен, но неотдавна похарчил в Париж, където бе отишъл да следва право, осемдесет хиляди франка освен редовната издръжка, се приближи до Йожени, целуна я по двете страни и ѝ поднесе кутия за ръкоделие с принадлежности от позлатено сребро, съвсем евтина стока въпреки плочката във форма на щит с доста

красиво гравирани готически инициали „ЙГ“, която създаваше впечатлението, че цялата изработка е много изискана. Като отвори кутията, Йожени изпита такава неочаквана и пълна радост, при която девойките се сепват, изчервяват се, разтреперват се от удоволствие. Тя обърна очи към баща си, сякаш да разбере дали ѝ разрешава да приеме подаръка, а господин Гранде каза с тон, който би могъл да прослави всеки актьор:

— Вземи, дъще!

Тримата Крюшо останаха смаяни, като видяха какъв развълнувано щастлив поглед хвърли на Адолф де Грасен наследницата, на която подобно богатство се стори нечувано. Господин Де Грасен поднесе на Гранде табакерата си с енфие, също взе една щипка, изтърси пращинките тютюн от лентата на Почетния легион, закачена на петелката на синия му редингот, и изгледа господата Крюшо така, сякаш искаше да каже: „Да видим как ще отбиее тоя удар!“

С престорената искреност на присмехулница госпожа Де Грасен впери поглед в сините стъклени вази с букетите на семейство Крюшо, сякаш търсеше да открие техните подаръци. При това неудобно положение абат Крюшо изчака всички да насядат край камината, а сам се отстрани с Гранде в дъното на стаята. Когато двамата старци се озоваха до най-отдалечения от семейство Де Грасен прозорец, свещеникът каза на ухото на скъперника:

— Тези хора хвърлят парите си на вятъра.

— Какво от това, щом влизат в моя зимник? — отвърна лозарят.

— Ако пожелаете да подарите златни ножици на дъщеря си, имате пари да ѝ купите — рече абатът.

— Аз ѝ давам нещо повече от ножици — отвърна Гранде.

„Племенникът ми е дръвник — помисли си абатът, като гледаше председателя, чиито разчорлени коси още повече загрозяваха тъмното му лице. — Не можа ли да измисли някаква глупава скъпа дреболия?“

— Ще поиграем с вас на карти, госпожо Гранде — каза господин Де Грасен.

— Както сме се събрали, правим две карета...

— Понеже е празникът на Йожени — каза Гранде, — разиграйте общо лото. И децата ще участвуват. — И бъчварят, който никога не

пипваше карти, посочи към дъщеря си и Адолф. — Хайде, Нанон, нареди масите.

— Ние ще ви помогнем, госпожице Нанон — весело рече госпожа Де Грасен, възбудена от радостта, която бе доставила на Йожени.

— Никога в живота си не съм била толкова доволна — каза й наследницата. — Не съм виждала такова хубаво нещо.

— Адолф го донесе от Париж, той го е избирал — каза й на ухото госпожа Де Грасен.

„Ти карай, карай така, проклета интригантке! — мислеше си председателят. — Само да ми дойдете на дело ти или твоят мъж, правото никога няма да бъде на ваша страна.“

Седнал в своя ъгъл, нотариусът гледаше абата спокойно и си казваше: „Каквото и да измислят Де Грасенови, моето богатство, богатството на брат ми и на племенника ми общо правят милион и сто хиляди франка. Де Грасен притежава най-много половината, а има и дъщеря: да правят каквито щат подаръци! Един ден и наследницата, и подаръците им ще бъдат наши!“

В осем и половина вечерта наредиха две маси. Хубавата госпожа Де Грасен успя да настани сина си до Йожени. Действащите лица в тая много занимателна, макар и обикновена наглед сцена, снабдени с пъстри, покрити с числа картончета и със сини стъклени пулове, се правеха, че слушат стария нотариус, който не изтегляше номер, без да подхвърли някоя шега, но мислеха за милионите на господин Гранде. Старият бъчвар самодоволно оглеждаше розовите пера, свежото облекло на госпожа Де Грасен, войнственото лице на банкера, Адолф, председателя, абата, нотариуса и вътрешно си казваше: „Събрали са се заради парите ми. Идват тук да скучаят заради дъщеря ми. Ха! Дъщеря ми няма да бъде нито на едните, нито на другите, те са само стръв за едрата риба!“

Това семейно веселие в старата сива всекидневна, слабо осветена от две свещи, смеховете под съпровод на чекръка на дългата Нанон, неподправени само върху устните на Йожени и на майка й, цялата тази дребнавост, съчетана с толкова големи интереси, девойката, неподозираща жертва, както някои птици стават жертва на високата цена, давана за тях, притисната, задушена от изяви на обич, които приемаше за искрени, всичко допринасяше, за да придаде на тази

сцена нещо тъжно-комично. Не беше ли впрочем тя обичайна за всички времена и страни, само че сведена до най-простия си израз?

Използвайки лицемерната привързаност на двете семейства, от която извличаше огромни изгоди, Гранде господствуваше над тази драма и я разясняваше. Та нима той не олицетворяваше единственото божество, в което днес вярва светът — парите с цялото им могъщество? Нежните житейски чувства заемаха тук второстепенно място; те озаряваха три чисти сърца — сърцето на Нанон, на Йожени и на майка ѝ. Но колко незнание имаше в тяхното простодушие! Йожени и майка ѝ нямаха понятие за богатството на Гранде; те съдеха за житейските неща само в светлината на бледите си представи и понеже бяха свикнали да карат без пари, нито ги ценяха, нито ги презираха. Тайната на техния живот, чувствата им, накърнени, без те да съзнават това, но силни, странно ги отличаваха от събраните тук хора, чиито интереси бяха чисто материални. Страшна е участта на човека! За него няма щастие, което да не се основава на неведение. В момента, когато госпожа Гранде спечели залог от шестнадесет петачета, най-големият, който някога е бил правен в тая стая, и дългата Нанон се смееше от удоволствие, като гледаше как господарката ѝ прибира тази огромна сума, чукчето на пътната врата затрака, и то толкова силно, че жените подскочиха от столовете си.

— Не може човек от Сомюр така да хлопа — рече нотариусът.

— Бива ли тъй да се блъска — обади се Нанон. — Да не искат вратата ни да разбият?

— Кой ли дявол пристига? — извика Гранде.

Нанон взе едната свещ и придружена от Гранде, отиде да отвори.

— Гранде, Гранде — обзета от страх, извика жена му и се спусна към вратата на стаята.

Играчите се спогледаха.

— Да бяхме отишли и ние — каза господин Де Грасен. — Такова чукане ми се струва съмнително.

Господин Де Грасен едва успя да зърне лицето на някакъв младеж, придружен от разсилния в пътническата служба, който носеше два огромни куфара и влачеше някакви чанти. Гранде рязко се обърна към жена си и ѝ каза:

— Госпожо Гранде, вървете си при лотото. Оставете ме да говоря с господина.

После бързо дръпна вратата на всекидневната, където развълнуваните играчи отново насядаха по местата си, но не продължиха играта.

— Някой от Сомюр ли е, господин Де Грасен? — запита жена му.

— Не, пътник.

— Само от Париж може да пристига. Точно така — каза нотариусът и извади дебелия си два пръста стар часовник, който приличаше на холандски кораб, — девет часът. Ей богу, дилижансът от столицата никога не закъснява!

— А млад ли е господинът? — запита абат Крюшо.

— Да — отвърна господин Де Грасен. — Носи багаж, който тежи поне триста кила.

— Нанон не се връща — рече Йожени.

— Може да е някой ваш роднина — вметна председателят.

— Хайде да залагаме — тихо подкани госпожа Де Грасен. — Доколкото схващам по гласа на господин Гранде, сигурно няма да му е приятно, ако забележи, че се занимаваме с неговите работи.

— Госпожице — каза Адолф на съседката си, — вероятно е вашият братовчед Гранде. Много красив момък, виждал съм го на един бал у господин Дьо Нюсенжан.

Адолф не продължи. Майка му го настъпи. После тя му поиска на глас две су за залога, а на ухото му прошепна:

— Млъкни, глупак с глупак!

В този миг Гранде се върна, но без дългата Нанон, чиито стъпки, както и стъпките на носача затрополиха по стълбата; след него в стаята влезе и пътникът, който от няколко мига предизвикваше толкова голямо любопитство и бе развихрил толкова силно въображенията, че пристигането му в това жилище и сред това общество може да бъде сравнено с появяването на гол охлюв в кошер или на паун в мрачен селски курник.

— Седнете при огъня — каза му Гранде.

Преди да седне, младият непознат много любезно поздрави присъстващите. Мъжете станаха и му отвърнаха с учтив поклон, а жените направиха тържествен реверанс.

— Навярно ви е студено, господине — обади се госпожа Гранде, — може би пристигате от...

— Това са то жените! — пресече я старият лозар и за миг спря да чете писмото, което държеше в ръка. — Оставете господина да си почине.

— Но, татко, господинът може би има нужда от нещо — намеси се Йожени.

— Той има език — строго отвърна лозарят.

Само непознатият се изненада от тази сцена. Другите бяха свикнали с деспотичните обноски на старика. Но след тези два въпроса и два отговора непознатият стана, обърна се гърбом към огъня, сви единия си крак, за да сгрее подметката на ботуша си, и каза на Йожени:

— Благодаря ви, братовчедке, аз вечерях в Тур. И от нищо нямам нужда — добави той, като гледаше Гранде, — дори не съм уморен.

— От столицата ли идва господинът? — запита госпожа Де Грасен.

Господин Шарл, така се наричаше синът на парижкия господин Гранде, като чу, че се обръщат към него, взе един малък лорнет, окачен на верижка за яката му, сложи го пред дясното си око, за да огледа какво има на масата, както и хората, насядали около нея, доста хладно се взря в госпожа Де Грасен и след като видя всичко, отвърна:

— Да, госпожо. Вие играете на лото, лельо — добави той, — продължете си играта, тя е толкова забавна, че не може току-така да се прекъсне...

„Сигурна бях, че е братовчедът“ — мислеше си госпожа Де Грасен, поглеждайки го крадешком.

— Четиридесет и седем — извика старият абат. — Сложете си пул, госпожо Де Грасен, нали имате това число?

Господин Де Грасен постави пул върху картоната на жена си, която, обзета от тъжни предчувствия, се взря в парижкия братовчед, после в Йожени, без да мисли за лотото. От време на време младата наследница хвърляше бегли погледи към братовчед си и жената на банкера лесно можа да открие в тях „кресчендо“ от удивление или любопитство.

[1] *Лигата* — съюз на френските католици за борба против протестантите. ↑

[2] ... *Новопридобито благородство*... — В дореволюционна Франция освен по наследство или по кралско благоволение благороднически титли са получавали и лицата, заемащи определени длъжности във войската, в съдопроизводството и в администрацията. ↑

[3] *Имперски барон* — титла, получена по време на империята, когато Наполеон е създал една нова аристокрация от свои верни хора — военни, богаташи и др. ↑

[4] *Арпан* — стара френска мярка за повърхност, чиято стойност е вариала; по времето на Балзак тя се е равнявала на 65 ара. ↑

[5] Тъй като във Франция е съществувал данък върху отворите на къщите, Гранде е зазидал част от вратите и прозорците — „за икономия“. ↑

[6] Игра на думи: на френски думите „господар“ и „кмет“ са близки по звучене. ↑

ВТОРА ГЛАВА

БРАТОВЧЕДЪТ ОТ ПАРИЖ

Господин Шарл Гранде, красив двадесет и две годишен младеж, в този миг странно се открояваше сред добрите провинциалисти, които вече бяха доста възмутени от аристократичното му държане и го проучваха, за да го вземат на подбив. Тук е нужно едно обяснение. На двадесет и две години младежите са още толкова близо до детството, че си позволяват да вършат детинщини. Затова може би между сто от тях поне деветдесет и девет биха се държали така, както се държеше Шарл Гранде. Няколко дена преди тази вечер неговият баща му бе казал да отиде у брат му в Сомюр. Може би парижкият господин Гранде имаше предвид Йожени. Шарл, който за пръв път попадеше в провинцията, реши да се появи с целия блясък на моден младеж, да хвърли в отчаяние областта със своя лукс, да отбележи дата в историята ѝ и да внесе в нея изобретенията на парижкия живот. Най-сетне, с една дума казано, в Сомюр да посвети повече време за лъскане на ноктите си, отколкото в Париж, и да полага извънредни грижи за тоалета си, които елегантните младежи понякога заменят с нелишено от прелест нехайство. Така че Шарл си донесе от Париж най-хубавия ловджийски костюм, най-хубавата пушка, най-хубавия нож, най-хубавата ножница. Взе цяла колекция най-забележителни жилетки: между тях имаше сиви, бели, черни, с цвят на скарабей, със златни отблясъци, обшити с пулчета, от моаре, двойни, с прави, с шал яки, с обърнати яки, закопчани догоре, със златни копчета. Взе всички видове модни по онова време яки и връзки. Взе също така два костюма, шити от Бюисон, и най-финото си бельо. Взе златния си тоалетен несесер, подарък от майка му. Взе всичките си франтовски дрънкулки и не забрави едно прелестно несесерче за писма, подарено му от най-привлекателната, поне за него, жена на света, видна дама, която той наричаше Анет и която, жертва на известни подозрения, бе принудена да пожертвува щастието си и скучаейки, пътуваше със съпруга си из Шотландия; освен това голямо количество луксозна хартия, за да ѝ

пише по едно писмо на две седмици. С една дума, багаж, донемайкъде претърпан с какви ли не модни неща от Париж — от камшика, с който се започва дуел, до красивите гравирани пистолети, с които се завършва, изобщо всички сечива, с които младите безделници орат живота. Понеже баща му бе поръчал да пътува без прислуга и скромно, той пристигна с дилижанс, нает само за него, доста доволен, че не е принуден да разваля една прелестна пътническа кола, която си бе поръчал, за да отиде да посрещне своята Анет, онази видна дама, която... и т.н. и при която трябваше да отиде през юни в Баден. Шарл смяташе, че ще се запознае със стотина души у чичо си, ще ходи на лов с хрътки из горите му, с една дума, ще живее като в замък; той не знаеше, че ще го заvari в Сомюр, където запита за него, колкото да се осведоми за пътя до Фроафон; когато разбра, че чичо му е в града, помисли, че ще го намери в някакъв разкошен дом. За да се яви прилично у чичо си, било в Сомюр, било във Фроафон, той се бе облякъл като за път, с най-изискана простота, прелестно, за да употребим думата, която по онова време изразяваше необикновено съвършенство на предмет или човек. В Тур един фризьор му бе накъдрил отново красивите кестеняви коси; пак там той си бе сменил бельото и си бе сложил връзка от черен атлаз в съчетание с кръгла яка, която приятно подчертаваше бялото му засмяно лице. През полузакопчания пътнически редингот, пристегнат в кръста, се виждаше кашмирена жилетка с шал яка, а под нея бяла жилетка. Нехайно пъхнатият в джоба му часовник бе закачен за една петлица с къс златен ланец. Сивите му панталони се закопчаваха отстрани, където везани с коприна черни мотиви украсяваха шевовете. Той очарователно въртеше бастун, чиято скулптирана златна дръжка във форма на топка не замърсяваше чистите му сиви ръкавици. Най-сетне каскетът му беше подбран с превъзходен вкус. Само парижанин, и то парижанин от най-висшите кръгове, можеше да се докара така, без да изглежда смешен, и при това да придаде дръзка хармония на всички тези измишльотини, впрочем съчетани с мъжествения израз на човек, който има красиви пистолети, точна стрелба и Анет.

Сега, ако искате да разберете изненадата на сомюрците, както и на младия парижанин, да видите съвсем ясно яркия блясък, с който сияеше елегантността на пътника сред сивите сенки в стаята и сред действащите лица в тази семейна картина, опитайте се да си

представите тримата Крюшо. И тримата смъркаха енфие и отдавна вече не се сещаха да изтриват нито сополите, нито черните пращинки, които обсипваха жабата на пожълтелите им ризи с нагърчени яки и потъмнели гънки. Меките им връзки, щом си ги вържеха на врата, се усукваха като въжета. Имаха огромни запаси бельо и това им позволяваше да перат веднъж на шест месеца и да го държат в шкафове си, така че то получаваше сиви оттенъци на вехто. Те напълно си подходяха по липсата на изящество и по старческата си отпуснатост. Лицата им, излинали като оръфаните им дрехи, смачкани като панталоните им, изглеждаха изтъркани, спечени, разкривени. На немарливостта на тримата Крюшо съответствуваше небрежността и в дрехите на останалите — комбинирани от различни поовехтели костюми, както обикновено се обличат хората в провинцията, понеже неусетно свикват да не се гласят заради другите и се скъпят за чифт ръкавици. Ужасът от модата беше единствената точка, по която Де Грасенови и Крюшови бяха напълно единни.

Щом парижанинът хванеше монокъла си, за да разгледа странната обстановка в стаята, гредите на тавана или многобройните точки, отбелязани от мухите и достатъчни за пунктуиране на „Методичната енциклопедия“ и на „Монитор“, играчите на лото веднага вдигаха нос и се втрещваха в него със същото любопитство, което биха проявили, ако той беше жирафът. Господин Де Грасен и синът му, за който образът на модерен мъж не беше нещо непознато, независимо от това споделяха удивлението на съседите си, било че бяха попаднали под непреодолимото влияние на общото чувство, било че одобряваха това удивление, и казваха на съгражданите си с иронични погледи: „Ето какви са парижаните!“

Впрочем всички имаха възможност спокойно да наблюдават Шарл, без да се боят, че ще засегнат домакина. Вниманието на Гранде беше погълнато от дългото писмо, което той държеше, и за да го прочете, бе взел единствената свещ от масата, без да го е грижа за гостите и за играта им. Йожени никога не бе срещала такова съвършено облекло или същество и помисли, че в лицето на братовчед си вижда създаване, слязло от някакви ангелски селения. Тя с наслада вдишваше благоуханията, които излъчваше неговата толкова лъскава, толкова изящно накъдрена коса. Щеше ѝ се да докосне светлата кожа на красивите му фини ръкавици. Завиждаше на Шарл за малките му

ръце, за свежото му младежко лице с тънки черти. С една дума, ако това сравнение може донякъде да изрази впечатлението, произведено от елегантния братовчед върху простодушното момиче, което по цял ден наплиташе чорапи или кърпеше бащините си дрехи, прекарваше живота си под този мръсен покрив и не бе виждало по тихата улица повече от един минувач на час, видът на младежа събуди в сърцето му нежни сладостни вълнения, каквито изпитват момчетата, гледайки фантастичните женски образи, рисувани от Уестъл върху английските картички и гравирани от братята Финден с толкова изкусен резец, че човек се бои да не би, ако духне върху велена, небесните видения да литнат. Шарл извади от джоба си кърпичка, бродирана от светската дама, която пътуваше из Шотландия. Като видя това красиво изделие, изработено о любов през изгубените за любовта часове, Йожени погледна братовчед си, за да разбере дали той наистина ще си послужи о кърпичката. Държането на Шарл, движенията му, начинът, по който хващаше лорнета, престорената му безочливост, пренебрежението му към кутията, която преди малко бе доставила такава радост на богатата наследница и която той очевидно смяташе без стойност или смешна, с една дума, всичко, което дразнеше Крюшови и Де Грасенови, толкова й се нравеше, че преди да заспи, тя щеше дълго да мечтае за този феникс измежду братовчедите.

Тегленето на номерата ставаше много бавно, но играта скоро се прекъсна. Дългата Нанон влезе и каза високо:

— Госпожа, да ми дадете чаршафи, че да наредя леглото на господина.

Госпожа Гранде излезе с Нанон. Тогава госпожа Де Грасен прошепна:

— Да си приберем петачетата и да оставим лотото. Всички взеха по две монети от нащърбената паничка, където бяха сложени; после гостите станаха едновременно и поведоха разговор край камината.

— Свършихте ли играта? — запита Гранде, без да прекъсва четенето.

— Да, да — отвърна госпожа Де Грасен и седна при Шарл.

Подтиквана от една от онези мисли, каквито възникват в сърцата на девойките, когато за пръв път в тях се породи чувство, Йожени излезе от стаята и отиде да помогне на майка си и на Нанон. Ако опитен изповедник я разпиташе, тя вероятно би признала, че не е

мислила нито за майка си, нито за Нанон, но че я е мъчило силно желание да прегледа стаята на братовчед си, за да се занимава с братовчед си, и тя да свърши някаква работа, да провери да не забравят нещо, всичко да види, да се постарее да я направи, доколкото е възможно, изящна и чиста. Йожени вече смяташе, че само тя е способна да разбира вкусовете и мислите на братовчед си. И наистина отиде тъкмо навреме, за да докаже на майка си и на Нанон, които се връщаха, вече убедени, че са приготвили всичко както трябва, че всъщност още нищо не е наред. Подсети дългата Нанон да стопли с грейка чаршафите, като използва жарта от камината; сама застла старата маса с покривчица и поръча на Нанон да я сменя всяка сутрин. Убеди майка си, че трябва да се запали хубав огън в камината и успя да накара Нанон, без да казва на баща ѝ, да качи голям куп дърва в коридора. Изтича до всекидневната и донесе от един ъглов бюфет стара лакирана табла, наследена от покойния господин Дьо Лабертьолиер, една шесторъба кристална чаша, лъжичка с изтрита позлата, старинно шише с гравирани амури и тържествуващо постави всичко това върху единия ъгъл на камината. За четвърт час у нея бяха възникнали повече мисли, отколкото от раждането ѝ до този ден.

— Мамо — каза тя, — братовчед ми в никакъв случай няма да понесе миризмата на лоена свещ. Хайде да купим восъчни, а?... — И лека като птичка, тя отиде да вземе от кесията си петфранковата монета, която бе получила за месечните си разноски. — Ето, Нанон, върви бързо.

— А какво ще каже баща ти? — Това страшно възражение бе направено от госпожа Гранде, когато видя в ръцете на дъщеря си захарница от стар севърски порцелан, която Гранде бе донесъл от замъка Фроафон. — И откъде ще намериш захар? Да не си полудяла?

— Мамо, като купува свещи, Нанон ще вземе и захар.

— Ами баща ти?

— Прилично ли ще бъде племенникът му да не може да изпие чаша подсладена вода? А татко нищо няма да разбере.

— Баща ти всичко вижда — каза госпожа Гранде и поклати глава.

Нанон се поколеба — познаваше господаря си.

— Върви, Нанон, нали днес е моят празник!

Нанон се изсмя, понеже за пръв път чуваше младата господарка да се шегува, и се подчини. Докато Йожени и майка ѝ се мъчеха да разкрасят стаята, определена от господин Гранде за племенника му, госпожа Де Грасен бе насочила вниманието си към Шарл и шеговито разговаряше с него.

— Доста сте смел, господине — каза му тя, — щом сте се решили да изоставите зимните удоволствия на столицата и сте дошли да живеете в Сомюр. Но ако не се изплашите много от нас, ще видите, че човек и тук може да се забавлява.

И тя го стрелна с очи, както правят провинциалистките, свикнали да влагат в погледа си толкова сдържаност и благоразумие, че му придават лакомо-похотливия израз, свойствен на духовниците, за които всяко удоволствие е кражба или прегрешение. Шарл се чувствуваше тъй объркан в този салон, тъй далеч от обширния замък и от разкоша, сред който смяташе да завари чичо си, че внимателно се вгледа в госпожа Де Грасен и най-сетне откри един полузаличен парижки образ. Любезно отговори на тази своего рода покана и непринудено завърза разговор, по време на който госпожа Де Грасен постепенно понижи гласа си в съответствие с естеството на нещата, които му доверяваше. И тя, и Шарл еднакво имаха нужда от доверие. Затова след няколко мига светски и сдържано-шеговит разговор, когато прецени, че другите не я чуват, понеже са увлечени в разискване върху продажбата на вината, с която в този момент цял Сомюр се занимаваше, ловката провинциалистка успя да му каже:

— Господине, ако благоволите да ни посетите, ще ни доставите удоволствие както на съпруга ми, така и на мене. Нашият салон е единственият в Сомюр, където ще срещнете всички видни търговци и благородници: ние спадаме и към едните, и към другите; те се събират само у нас, защото само у нас се забавляват. Мога с гордост да ви кажа, че мъжът ми е еднакво уважаван и от едните, и от другите. Така че ще се опитаме да разсеем отегчението по време на вашето пребиваване тук. Господи, та какво ще стане с вас, ако непрекъснато стоите у господин Гранде! Чичо ви е скъперник, само за лозята си мисли, леля ви е набожна жена и не може две думи да каже свързано, а братовчедка ви е малка глупачка, необразована, посредствена, без зестра и цял живот само парцали кърпи.

„Много прилична жена“ — рече си Шарл Гранде, като същевременно отговаряше на превземките на госпожа Де Грасен.

— Ти, жено, като че ли искаш да обсебиш господина — засмя се дебелият висок банкер.

При тази забележка нотариусът и председателят подхвърлиха по някоя повече или по-малко лукава дума, а абатът хитро ги погледна, смръкна щипка енфие, поднесе табакерата си и на другите и каза:

— Та кой по-добре от госпожата би могъл да представи Сомюр на господина?

— Хе, в какъв смисъл казвате това, господин абат? — запита господин Де Грасен.

— В най-благоприятния смисъл, господине, и за вас, и за госпожата, и за град Сомюр, и за господина — добави хитрият старец и се обърна към Шарл.

Привидно абат Крюшо не обръщаше ни най-малко внимание на Шарл и на госпожа Де Грасен, но бе успял да отгатне смисъла на техния разговор.

— Господине — заговори най-сетне Адолф на Шарл, като се стремеше да си придаде непринуден вид, — не знам дали сте запазили някакъв спомен за мене, но аз имах удоволствието да седя срещу вас на един бал у господин барон Дьо Нюсенжан и...

— Разбира се, господине, разбира се — отвърна Шарл, изненадан, че е станал предмет на всеобщо внимание.

— Господинът ваш син ли е? — запита той госпожа Де Грасен.

Абатът лукаво изгледа майката.

— Да, господине — отвърна тя.

— Та вие сте били още съвсем млад в Париж! — обърна се Шарл към Адолф.

— Какво да се прави, господине — рече абатът, — ние ги пращаме във Вавилон, щом ги отбием.

Госпожа Де Грасен му отправи необикновено дълбок, въпросителен поглед.

— Човек трябва да дойде в провинцията — продължи той, — за да срещне такива запазени жени на тридесет и няколко години като госпожата, и при това със синове, почти завършили право. Сякаш като сега виждам как младежите и дамите се качваха по столовете, за да ви гледат, когато танцувахте на бал, госпожо — добави абатът, обръщайки

се към женския си противник. — За мене тези ваши успехи като че ли бяха вчера...

„О, какъв стар злодей! — помисли госпожа Де Грасен. — Дали пък не е отгатнал намеренията ми?“

„Както изглежда, в Сомюр ще имам доста успехи“ — каза си Шарл, разкопча редингота си, пхна ръка в жилетката, загледа неопределено в пространството и зае позата, в която Чантри е изобразил лорд Байрон.

Невниманието на Гранде или по-право замислеността му, докато четеше, не убягна нито на нотариуса, нито на председателя и те се опитваха да отгатнат съдържанието на писмото по някое едва забележимо трепване по лицето на стареца, осветено от свещта. Лозарят едва успяваше да запази обичайното си спокойствие. Впрочем всеки би могъл да си представи престорената съдържаност на този човек, докато четеше следното злокобно писмо:

„Братко, ето вече почти двадесет и три години, откакто не сме се виждали. Последния път се срещнахме по случай моята женитба, след която се разделихме, доволни един от друг. Разбира се, аз не можех да предвидя, че един ден ти, на чието благоденствие тогава се възхищавах, ще станеш единствената опора на семейството. Когато това писмо бъде в ръцете ти, аз вече няма да съм на този свят. При положението, в което се намирам, не желая да преживея позора на един фалит. Бях на края на пропастта и до последния миг се надявах, че ще изплувам. Сега трябва да се спусна в нея. Едновременно банкрутираха моят борсов агент и моят нотариус Роген, така че те отнесоха последните ми средства, нищо вече не ми остава. Нещастieto ми е, че дължа четири милиона, а не мога да предложа повече от двадесет и пет на сто в акции. Складираните ми вина понастоящем спадат катастрофално поради изобилието и качеството на вашите реколти. След три дни Париж ще каже: «Господин Гранде беше мошеник!» Аз, честният, ще легна в саван от позор. На сина си отнемам и името, понеже го опетнявам, и

майчиното му богатство. А клетото дете, което обожавам, нищо не знае. Ние се сбогувахме нежно. За щастие той не подозираше, че последните вълни на живота ми се изливаха в това «сбогом». Дали няма да ме прокълне един ден? Братко, братко, ужасно е проклятието на нашите деца! Ако ние ги прокълнем, те могат да измолят прошка от нас, но ние — не. Гранде, ти си по-стар от мене, трябва да ме защитиш: направи така, че Шарл да не изрече горчива дума над моя гроб! Братко, дори да ти пишех с кръвта и сълзите си, в това писмо не би имало повече мъка, отколкото влагам сега; защото тогава бих плакал, кръвта ми би изтичала, бих бил мъртъв, не бих страдал повече; но аз страдам и гледам смъртта със сухи очи. Ето че ти ставаш баща на Шарл! Той няма роднини от майчина страна, знаеш защо, нали? Защо не се покорих на обществените предразсъдъци? Защо отстъпих пред любовта? Защо се ожених за незаконната дъщеря на един благородник? Шарл вече няма семейство. О, нещастни синко! Сине мой!

Слушай, Гранде, не за себе си те моля, а и твоят имот може би не е достатъчно голям, за да понесе една ипотека от три милиона, а за сина си! Знай, братко, сплитам ръце за молитва, когато мисля за тебе. Гранде, умирайки, аз ти поверявам Шарл. И без болка гледам пистолетите си, като си мисля, че ти ще му станеш баща. Шарл ме обича, аз бях толкова добър към него, никога не съм му пречил за нищо: той няма да ме прокълне. Впрочем ще видиш; той е кротък, 'на майка си прилича, никога няма да те наскърби. Бедното дете! Свикнал е с разкош и не позна нито едно от лишенията, на които бедността бе осъдила теб и мен в детството ни... А ето че сега е разорен, сам. Да, всичките му приятели ще го изоставят и причината за униженията му ще бъде аз. Ах, как бих искал ръката ми да е достатъчно силна, та с един изстрел да го пратя на небето, при майка му. Безумие!

Връщам се към моето нещастие, към нещастieto на Шарл. И тъй, аз го изпращам при тебе, за да му съобщиш по най-подходящия начин за смъртта ми и за бъдещата му

съдба. Бъди му като баща. Не го изтръгвай изведнъж от волния живот, защото може да го убиеш. На колене го моля да се откаже от иска, който в качеството си на наследник на майка си би могъл да предяви срещу мене. Но това е излишна молба; той има чувство за чест и не може да не разбере, че не бива да се присъединява към кредиторите ми. Накарай го навреме да се откаже от наследството. Разкрий му суровите условия на живот, в които го поставям; и ако той въпреки това запази любовта си към мен, кажи му от мое име, че за него всичко не е свършено. Да, трудът, който ни спаси двамата с тебе, може да му възвърне богатството, от което го лишавам; и ако той иска да послуша гласа на баща си, който заради него би желал за миг да стане от гроба, нека замине, нека отиде в Индия! Братко, Шарл е честно и смело момче; ти ще му дадеш нещичко, а той по-скоро ще умре, отколкото да не ти върне първоначалния капитал, който ще му заемеш; защото ти ще му помогнеш, Гранде! Иначе съвестта ще те бори. Ах, ако детето ми не срещне нито помощ, нито обич от твоя страна, вечно ще моля Бога да ти отмъсти за твоята суровост. Ако можех да спася нещо, мое право щеше да бъде да му дам някаква сума срещу имуществото на майка му; но плащанията в края на месеца погълнаха всичките ми средства. Не бих искал да си отида със съмнения за съдбата на детето си; бих желал да почувствувам в топлото ти ръкостискане свещен обет, който би ме сгрял; но нямам време. Докато Шарл пътува, аз трябва да направя баланса си. Ще се помъча да докажа с добросъвестността, с която уреждам работите си, че в гибелта ми няма нищо престъпно, нищо безчестно. Нима това не значи да се погрижа за Шарл? Сбогом, братко. Нека Бог те благослови заради великодушното настойничество над сина ми, когото ти поверявам и когото ти приемаш, в това не се съмнявам. Един глас непрестанно ще се моли за тебе в света, където всички рано или късно ще отидат и където аз вече съм.

Виктор-Анж-Гийом Гранде“

— Разговаряте ли, разговаряте ли? — рече Гранде, сгъна писмото точно по предишните гънки и го прибра в джоба на жилетката.

После погледна племенника си смирено и плахо, за да прикрие вълненията и сметките си.

— Стоплихте ли се?

— Отлично, мили чичо.

— А къде ли отидоха нашите жени? — запита чичото, вече забравил, че племенникът ще спи у дома му.

В този миг Йожени и госпожа Гранде се върнаха.

— Горے всичко подредено ли е? — запита ги старецът, като започна да си възвръща спокойствието.

— Да, татко.

— Е, племеннико, ако сте уморен, Нанон ще ви заведе в стаята ви. Не е кой знае какъв разкошен апартамент, но вие ще извините бедните лозари, които все са без пари. Данъците всичко поглъщат.

— Не искаме да ви пречим, Гранде — каза банкерът. — Може да имате нещо да си говорите с племенника си, пожелаваме ви лека нощ. Утре пак ще се видим.

При тези думи гостите станаха и всеки се сбогува според обичая си. Старият нотариус отиде до входа да вземе фенера си, върна се и го запали, после предложи на семейство Де Грасен да ги съпроводи. Госпожа Де Грасен не можеше да предвиди случката, която бе съкратила гостуването им, затова техният слуга още не бе пристигнал.

— Ще ми направите ли честта да ме хванете под ръка, госпожо? — обърна се към госпожа Де Грасен абат Крюшо.

— Благодаря ви, господин абат, но синът ми е тук — сухо отговори тя.

— С мене дама не може да се изложи — настоя абатът.

— Защо не хванеш господин Крюшо под ръка? — намеси се мъжът й.

Абатът поведе хубавата госпожа бързо, за да изпреварят с няколко краски останалите.

— Много добре изглежда този младеж, госпожо — рече той, като стисна ръката й. — „Сбогом, кошници, гроздоберът свърши!“ Ще трябва да се простите с госпожица Гранде, Йожени ще бъде за парижанина. Ако братовчедът не е увлечен по някоя парижанка, в негово лице вашият син Адолф ще срещне такъв съперник, че...

— Ах, престанете, господин абат. Младежът много скоро ще забележи, че Йожени е глупачка, пък няма и никаква свежест. Видяхте ли я тази вечер? Беше жълта като дюля.

— Може би сте привлекли вниманието на братовчеда върху това обстоятелство.

— Ами, ще се стеснявам...

— Винаги сядайте до Йожени, госпожо, и ще бъде излишно да говорите на момъка против братовчедка му, той сам ще направи сравнение, което...

— Трябва да ви кажа, че той вече ми обеща да дойде вдругиден на обед у дома.

— Ех, само да искате, госпожо!... — рече абатът.

— А какво мога да искам, господин абат? Да не би да желаете да ми дадете лош съвет? Слава богу, стигнала съм до тридесет и девет години с неопетнена репутация, та няма сега да се излагам, ако ще дори заради империята на Великия Могол. И вие, и аз сме на възраст, когато човек разбира от половин дума. Право да ви кажа, вие имате странни мисли за свещеник. Фу! Това наистина е достойно за Фобла^[1].

— Значи, вие сте чели Фобла?

— Не, господин абат, исках да кажа „Опасни връзки“^[2].

— А, тази книга е безкрайно по-нравствена — засмя се абатът.
— Но вие ме изкарвате извратен като днешните младежи! А аз просто исках...

— Посмейте само да ми кажете, че не се готвехте да ми дадете лош съвет! Нима не е ясно? Ако този момък, който е много приятен, с това съм съгласна, започне да ме ухажва, той няма да се сети за братовчедка си. Знам, че в Париж някои добри майки се жертвуват по този начин за щастието и богатството на децата си; но ние сме в провинцията, господин абат.

— Така е, госпожо.

— И аз не бих приела — продължи тя, — нито пък Адолф би приел дори за сто милиона да заплатя такава цена...

— Госпожо, аз не говорех за сто милиона. Такова изкушение щеше да е свръх нашите сили, искам да кажа за мене и за вас. Но мисля, че една порядъчна жена може да си позволи, без да нарушава приличието, известно кокетство, което не води до никакви последствия, а просто е част от задълженията ни в обществото и...

— Така ли смятате?

— Та нима не трябва да се стремим да си бъдем приятни едни на други, госпожо... Позволете да се изсекна. Уверявам ви, госпожо — продължи той, — че момъкът ви поглеждаше малко по-ласкаво, отколкото мене; но аз му прощавам, че предпочита красотата пред старостта.

— Ясно е — говореше дебелият глас на председателя, — че господин Гранде от Париж изпраща сина си в Сомюр с брачни намерения...

— В такъв случай братовчедът нямаше да падне като бомба — отвърна нотариусът.

— Това нищо не значи — каза господин Де Грасен, — старецът е прикрит.

— Де Грасен, приятелю, казах на младежа да дойде на обед. Ще трябва да поканиш господин и госпожа Дьо Ларсониер и дю Отоа с жена му и хубавата госпожица дю Отоа, разбира се. Само дано се понаконтят. От ревност майка ѝ я облича толкова грозно! Надявам се, господа, че и вие ще ни направите чест да дойдете — добави тя, като спря шествието, за да се обърне към двамата Крюшо.

— Ето че стигнахме у дома ви, госпожо — каза нотариусът.

След като се сбогуваха с тримата Де Грасен, тримата Крюшо се прибраха вкъщи и слагайки в действие свойствения на провинциалистите дар да анализират, се впуснаха да обсъждат всестранно голямото тазвечерно събитие, което съответно променяше позициите както на Крюшо, така и на Де Грасен. Удивителният здрав разум, който ръководеше действията на тези във висша степен пресметливи хора, накара и едните, и другите да почувствуват необходимостта от временен съюз против общия враг. Нима не трябваше с обединени усилия да попречат на Йожени да се влюби в братовчед си, а на Шарл — да мисли за братовчедка си? Би ли могъл парижанинът да устои на вероломните намеци, на сладникавите клевети, на пълното с хвалебствия злоезичие, на уж простодушните отрицания, които непрекъснато щяха да жужат около него и да го заблуждават?

Когато четиримата роднини останаха сами в стаята, господин Гранде каза на племенника си:

— Трябва да лягаме. Сега е късно да говорим за работите, които ви водят тук, утре ще намерим сгодено време. Ние закуσαμε в осем часа. В дванадесет хапваме на крак по някой плод, парче хляб и изпиваме по чаша бяло вино; после обядваме както парижаните, в пет часа. Това ни е редът. Ако желаете да разгледате града или околностите, ще бъдете свободен като въздух. Ще ме извините, но работата не ми позволява постоянно да ви придружавам. Тук всички сигурно ще ви разправят, че съм богат: „Господин Гранде това, господин Гранде онова!“ Оставям ги да си приказват, брътвежите им не вредят на моя кредит. Но аз стотинка нямам и на моята възраст работя като чирак, който има за все бога един стар рукан и две здрави ръце. Може би скоро сам ще видите какво струва едно екю, когато човек трябва да го изкара с пот. Хайде, Нанон, свещите!

— Надявам се племеннико, че ще намерите всичко, което ви е нужно — каза госпожа Гранде, — но ако нещо ви липсва, можете да повикате Нанон.

— Надали, мила лелю, струва ми се, че съм си взел всичко! Позволете ми да ви пожелаая лека нощ, на вас и на младата ми братовчедка.

Шарл взе от ръцете на Нанон една запалена свещ, анжуйска свещ, доста пожълтяла от седене в дюкяна и толкова прилична на лоена, че господин Гранде, който не можеше да подозре съществуването на подобен разкош в дома си, не я забеляза.

— Ще ви заведа до стаята ви — рече той.

Вместо да излезе от вратата на всекидневната, която водеше за входа, Гранде тържествено мина през коридора между всекидневната и кухнята. Врата с топуз и голямо овално стъкло затваряше този коридор откъм стълбището и спираше студа, който нахлуваше отвън. Но въпреки това зиме вятърът така силно духаше, че макар вратите да бяха уплътнени с плъст, във всекидневната с мъка поддържаха поносима температура. Нанон залости входната врата, затвори всекидневната и отиде в конюшната да отвърже голямото куче вълча порода, което лаеше тъй прегракнало, сякаш имаше фарингит. Необикновено свирепо животно, то познаваше само Нанон. И двамата бяха пришълци в града и се разбираха.

Когато Шарл видя жълтеникавите опушени стени, прояденото от червеи перило на стълбището, което се тресеше под тежките стъпки на

чичо му, разочарованието му нарасна „ринфорцандо“^[3], стори му се, че е попаднал в кокошарник. Леля му и братовчедка му, към които отправи поглед, за да разбере по лицата им какво мислят, бяха свикнали с тази стълба и не отгатнаха причината на удивлението му, а сметнаха, че това е израз на приятелство, и му отвърнаха с мили усмивки, които просто го отчаяха.

„За какво ли, дявол да го вземе, ме праща баща ми тук?“ — помисли си той.

Когато стигнаха на първия етаж, забеляза три врати, боядисани в етруско червено, без корнизи; те се сливаха с пращните стени и бяха украсени със занитени железни ивици, завършващи от двата края, както и продълговатите плочки на бравите, във форма на пламъци. Вратата, която се намираше до площадката на стълбището и водеше за стаята над кухнята, очевидно беше зазидана. И наистина в нея се влизаше през спалнята на Гранде; тя му служеше за кабинет. Единственият прозорец, през който проникваше светлина, бе защитен откъм двора с дебела желязна решетка. Никой, дори и госпожа Гранде, нямаше право да влиза в тази стая, понеже старият искаше да стои там самичък, като алхимик при своята пещ. Вероятно в тази стая много ловко бе направено скривалище, в нея се трупаха нотариални актове, в нея висяха везните за теглене на жълтици, в нея нощем тайно се пишеха квитанциите, разписките, сметките; така че търговците, виждайки Гранде винаги готов по всички въпроси, можеха да си въобразят, че му помага някоя фея или дяволът. И вероятно, когато Нанон хъркаше така, че таваните се тресяха, когато кучето вълча порода се прозяваше в двора, когато госпожа и госпожица Гранде спяха дълбоко, старият бъчвар отиваше там да гали, да милва, да котка, да подрежда, да брои златото си. Стените бяха дебели, капациите не пропускаха светлина. Само Гранде държеше ключа на тази лаборатория, където, ако се вярва на приказките, той разглеждал планове си, върху които били набелязани плодните му дръвчета, и изчислявал имуществото си с точност до последната лозова пръчка, до последния товар трески.

Входът за стаята на Йожени беше срещу тази зазидана врата. Понататък, в края на площадката, се намираше апартаментът на двамата съпрузи, който заемаше цялата предна част на къщата. Госпожа Гранде спеше в стаята, която бе до стаята на Йожени, и влизаше при дъщеря

си през една остъклена врата. Стаята на господаря беше отделена от спалнята на жена му с преграда, а от тайнствения кабинет — с дебела стена. Гранде бе настанил племенника си на горния етаж, във високата мансарда над своята спалня, така че да може да чуе, ако на младежа му хрумне да шари насам-нататък.

Когато стигнаха до средата на площадката, Йожени и майка ѝ се целунаха за лека нощ; после казаха на Шарл няколко думи на раздяла, хладни на устните, но положително пламенни в сърцето на момичето, и се прибраха в стаите си.

— Ето ви стаята, племеннико — рече Гранде на Шарл, като отвори вратата. — Ако искате да излезете, повикайте Нанон. Иначе, да прощавате, но кучето ще ви разкъса, преди да разберете какво става. Приятен сън. Лека нощ. Аха! Дамите са ви напалили огън — продължи той. В този миг се появи дългата Нанон, носеше грейката. — Това пък какво е! — възкликна Гранде. — Да не би да смятате племенника ми за лехуса? Я да си отнесеш жаравата, Нанон!

— Но, господарю, чаршафите са влажни, а и господинът е наистина нежен като жена.

— Хайде, карай, като си решила — каза Гранде и я побутна напред, — само гледай да не подпалиш нещо.

После скъперникът слезе, като мърмореше неясно.

Шарл застана объркан пред куфарите си. Огледа стените на мансардната стая, облепени с жълти тапети на букетчета, с каквито облепят бирариите, камината от твърд варовик с надлъжни улейчета, чийто вид беше достатъчен, за да смрази човека, плетените столове от жълто дърво и лакирана тръстика, които сякаш имаха повече от четири ъгъла, зейналата нощна масичка, в която можеше да се побере дребен сержант от стрелкови полк, килимчето пред леглото със смолясан сукнен балдахин, който се клатеше, като че всеки миг ще падне; погледна сериозно дългата Нанон и рече:

— Кажи ми, моето момиче, наистина ли се намирам у господин Гранде, бившия кмет на Сомюр и брат на парижкия господин Гранде?

— Да, господине, у този много любезен, много кротък, много свестен господин. Да ви помогна ли да разопаковате багажа си?

— Ей богу, съгласен съм, мой стари воине! Не сте ли служили като моряк в императорската гвардия?

— Ехе! — рече Нанон. — Какво е това моряк в императорската гвардия? Опасно ли е, по вода ли върви?

— Хайде сега, намерете ми халата, който е в оня куфар. Ето ви ключа.

Нанон се прехласна, като видя зеления копринен халат на златни цветя и антични рисунки.

— Това за лягане ли ще го сложите?

— Да.

— Света Богородице! Каква хубава покривка за олтара на енорийската черква може да стане от него! Подарете го, миличък, любезни господине, подарете го на черквата да си спасите душата, че иначе може да я погубите. Ех, колко сте хубавичък така. Ще повикам госпожицата да ви погледа.

— Стига, Нанон, щом като сте Нанон, млъкнете! Оставете ме да си легна, утре ще си подредя нещата, а щом халатът ми толкова ви харесва, можете да спасите душата си. Аз съм добър християнин и ще ви го подаря, а вие правете с него каквото си щете.

Нанон остана като закована, гледаше Шарл и не можеше да повярва на думите му.

— Да ми даде такава хубава премяна! — промълви тя на излизане. — Господинът вече сънува. Лека нощ.

— Лека нощ, Нанон.

„Защо ли дойдох тука? — мислеше си Шарл, докато се унасяше. — Баща ми не е глупак. Пътуването ми сигурно има някаква цел. Шт! Да оставим сериозните работи за утре, беше казал не знам кой си гръцки идиот.“

„Света Богородице! Колко е миличък братовчед ми“ — мислеше си Йожени, прекъсвайки молитвата си, която тази вечер остана недовършена.

Госпожа Гранде не мислеше нищо, докато си лягаше. През междинната врата, която беше в средата на стената, чуваше как скъперникът се разхожда нагоре-надолу из стаята си. Като всички плахи жени, тя бе изучила характера на господаря си. Както чайката предвижда бурята, тя бе усетила по незабележими признаци вътрешната буря, която вълнуваше Гранде, и за да употребя израза, с който тя си служеше, се спотайваше. Гранде гледаше подплатената с тенекия врата, която бе сложил на кабинета си, и си казваше:

„Не мога да разбера как брат ми се е сетил да ми завещае сина си! Хубаво наследство! Нямам и двадесет екю за даване. Пък и какво ли са двадесет екю за такова конте, дето гледаше барометъра ми, сякаш искаше да го подпали!“

Мислейки за последствията от това завещание, внушено от мъката, Гранде беше може би по-разстроен, отколкото брат му, когато го бе писал.

„Ще получа ли този златен халат?...“ — мислеше си Нанон и заспа, виждаше се облечена в своята покривка за олтар, за първи път в живота си сънува цветя, моаре, дамаска, така както Йожени сънува за любов.

[1] *Фобла* — лекомислен и леконравен герой на роман от Луве дьо Кувре (XVIII в.). ↑

[2] „*Опасни връзки*“ — роман, в който Лакло описва безпътните нрави на своето време (XVIII в.). ↑

[3] *Ринфорцандо* — динамичен знак в музиката, означаващ преминаване от тихо (пиано) към силно (форте). ↑

ТРЕТА ГЛАВА

ЛЮБОВ В ПРОВИНЦИЯТА

В чистия еднообразен живот на девойките настъпва един чудесен час, когато слънцето излива лъчите си в сърцето им, цветеът им нашепва мисли, трепетите на сърцето придават на ума плодотворната си топлина и всичко в него се слива в едно-единствено неясно желание — ден на невинна печал и сладостни радости! Когато започнат да виждат, децата се усмихват; когато долови чувството в природата, девойката се усмихва така, както се усмихва дете. Ако светлината е първата любов в живота, любовта не е ли светлината на сърцето? За Йожени бе дошло време да разбере земните неща. Ранобудна като всички момичета в провинцията, тя стана призори, каза си молитвата и започна да се приготвя — занимание, което отсега нататък щеше да придобие смисъл за нея. Най-напред приглади кестенявите си коси, уви много грижливо дебелите плитки около главата си, като внимаваше да не се изплъзнат кичурчета, така че съчета скромната си симетрична прическа с простотата на линиите и свенливата чистота на лицето си. Изми няколко пъти ръцете си с чиста вода, докато кожата им се опъна и зачерви, огледа ги нагоре — красиви и закръглени — и се запита какво ли прави братовчед й, та ръцете му са толкова меки и бели, а ноктите — толкова добре гледани. Обу нови чорапи и най-хубавите си обуца. Завърза корсета си, без да прескача дупки. Най-сетне, понеже за пръв път в живота си искаше да изглежда красива, тя се зарадва, че има нова, добре ушита рокля, която й приличаше. Когато се приготви, чу биенето на часовника на енорийската черква и се учуди, че е едва седем. В желанието си да има време, за да се облече добре, тя бе станала много рано. Не познаваше изкуството да премества по десет пъти една къдрица, за да види как най-добре й стои, просто скръсти ръце, седна до прозореца и се загледа към двора, към тясната градина и високите тераси, които се издигаха над нея. Тъжна, ограничена гледка, но все пак нелишена от тайнствената прелест, свойствена на усамотените местности или на дивата природа.

До кухнята имаше кладенец с кръгла каменна стублица; по извитото желязо, което крепеше макарата, пълзеше лоза с изсъхнали, почервенели, попарени от есенните слани листа. Оттам възлестото стебло стигаше до стената, вкопчваше се в нея, разстиляше се по протежение на къщата и завършваше при един навес, където дървата бяха подредени грижливо като книги на библиофил. От времето, от мъха, от тревата и от това, че почти никой не минаваше по двора, каменната настилка бе придобила различни оттенъци. Върху дебелите стени бяха метнати зелени покривала с дълги вълнисти кафяви ивици. Накрая, в дъното на двора, се очертаваха осем стъпала, които водеха до вратата на градината; разкъртени, те се губеха сред избуяли растения и напомняха гроб на рицар, заровен от вдовицата му по време на кръстоносните походи. Над ниска стена от изветрели камъни се издигаше полусрутена от старост прогнила дъсчена ограда, по която на воля се преплитаха пълзящи растения. От двете страни на вратата от летви стърчаха изкривените клони на две недорасли ябълки. Градината се състоеше от три успоредни пътеки, посипани с пясък, а между тях — лехи, оградени с чемшир, и завършваше с няколко липи в подножието на терасата. На единия ѝ край имаше малинак, на другия — огромен орех, който свеждаше клони до кабинета на бъчваря. В ясният ден хубавото есенно слънце, привично за крайбрежието на Лоара, започваше да стапя лъскавата коричка, с която нощта бе обвила живописните предмети — стените, растенията в градината и двора.

Йожени откриваше съвсем нов чар в тези неща, които досега бяха ѝ се стрували толкова обикновени. Хиляди смътни мисли се зараждаха и заливаха душата ѝ, както слънчевите лъчи заливаха всичко във. Най-сетне тя изпита оня трепет на неопределено, необяснимо удоволствие, което обгръща духовната ни същност така, както облак би обвинил физическото тяло. Мислите ѝ бяха в хармония с подробностите на този странен пейзаж, съзвучията в сърцето ѝ се сливаха със съзвучията в природата. Когато слънцето достигна единия край на стената, обрасла с венерин косъм, чиито дебели листа пъстрееха с преливащи се оттенъци като гълъбови гърди, небесни лъчи на надеждата осветиха за Йожени бъдещето и тя с обич загледа този къс стена, бледите цветя, сините камбанки, повехналите треви, в които се вплете мил спомен като спомените от детството. Звукът на всеки падащ лист, откъснал се от клонката си, в този двор, където всеки звук

отекваше, сякаш даваше отговор на тайните въпроси на девойката, която би стояла така целия ден, без да забележи как отлитат часовете. После душата ѝ бе обзета от смут. Тя стана, изправи се пред огледалото и се огледа така, както честният автор съзерцава произведението си, за да се разкритикува и жестоко да се прецени.

„Не съм достатъчно хубава за него“ — беше мисълта на Йожени, мисъл смирена и пълна със страдание. Бедната девойка не беше справедлива към себе си. Но скромността или по-вярно страхът е една от първите добродетели на любовта. Всъщност Йожени беше от онзи тип деца със здраво телосложение, каквито често се срещат сред дребната буржоазия и чиято красота изглежда твърде обикновена. Но макар че приличаше на Венера Милоска, формите ѝ бяха облагородени, омекотени от християнското чувство, което пречиства жената и ѝ придава изтънченост, непозната на древните скулптори. Тя имаше едра глава, мъжко, но нежно чело, подобно на челото на Фидиевия Юпитер, и сиви очи, в които се отразяваше целият ѝ непорочен живот и ги изпълваше с искряща светлина. Чертите на кръглото ѝ лице, преди свежо и розово, бяха позагрубели от едра шарка, която все пак се бе показала доста милостива и не бе го белязала, само бе унищожила кадифеността на кожата, въпреки и сега толкова нежна и тънка, че чистата майчина целувка оставяше временно червен белег по нея. Носът ѝ беше доста плътен, но съответствуваше на алените устни, набраздени с хиляди чертички и изразяващи любов и доброта. Шията беше закръглена, съвършена. Пълната ѝ, грижливо прикрита гръд привличаше погледите и будеше мечти. Вярно, донякъде ѝ липсваше прелестта, която придава красивото облекло. За познавачите недостатъчната гъвкавост на високия ѝ стан навярно криеше известно очарование. Едра и снажна, Йожени не притежаваше нищо от хубостта, която обикновено се харесва. Но тя беше прелестна с онази хубост, която толкова лесно откриват и в която се влюбват хората на изкуството. Художникът, който търси на земята тип, олицетворяващ небесната чистота на Мария, който се мъчи да намери в жената онези скромно горди очи, отгадани от Рафаел, онези девствени очертания, дължащи се често на случайността на зачатieto, но които християнският скромнен живот може да запази и дори да придаде; художник, влюбен в толкова рядък модел, веднага би открил в лицето на Йожени вроденото неосъзнато

благородство; би видял под спокойното чело бездна от любов, а в разреза на очите, в обичайното положение на клепачите нещо божествено. Чертите, овалът на лицето, които израз на плътско удоволствие никога не бе променял, нито изнурявал, приличаха на нежно изрязаните линии на хоризонта в далечината на тихи езера. Това спокойно, румено, озарено от светлина лице като красиво разцъфнало цвете успокояваше душата, излъчваше вътрешен чар, който го одухотворяваше, и привличаше погледа. Йожени още се намираше на брега на живота, където цъфтят детските илюзии, където маргаритките се берат с наслада, каквато по-късно човек никога не изпитва. И така, без да знае още какво е любов, тя се огледа и си каза: „Много съм грозна, той няма да ми обърне внимание!“

После отвори вратата към стълбата, надникна и се вслуша в шумовете на къщата.

„Не е станал“ — помисли тя, като чу Нанон да кашля като всяка сутрин, докато сновеше нагоре-надолу, метеше всекидневната, палеше огъня, връзваше кучето и разговаряше с животните в конюшната. Йожени бързо слезе и изтича при Нанон, която вече доеше кравата.

— Нанон, миличка Нанон, направи сметана за кафето на братовчед ми.

— Ама, госпожице, вчера трябваше да се сетите — каза Нанон и високо се изсмя. — Не мога сега да направя сметана. Братовчед ви е миличък, миличък, наистина е миличък. Не сте го видели с халата му от коприна и злато. Аз го видях. Бельото му е тънко като стихара на господин свещеника.

— Тогава, Нанон, направи баница.

— Ами кой ще ми даде дърва за фурната, ами брашно, ами масло? — запита Нанон, която в качеството си на пръв министър на Гранде понякога придобиваше огромен авторитет в очите на Йожени и на майка й. — Да не би да окрадем човека, за да нагостим братовчед ви? Поискайте му брашно, масло, дърва, баща ви е, може да се съгласи. На, ето го, слиза да даде провизии...

Като чу стъпките на баща си, Йожени се уплаши и побягна в градината. Тя вече изпитваше последствията от дълбокия свян, от особеното осъзнаване на собственото ни щастие, което ни кара да смятаме, и може би не без право, че мислите ни са изписани на челото и се хвърлят на очи. След като най-сетне забеляза студената голота на

бащината си къща, бедната девойка изпита известно разочарование, задето не може да я направи достойна за изяществото на братовчед си. Почувствува страстна нужда да направи нещо за него. Но какво? Не знаеше. Простодушна и непресторена, тя се оставяше да я води ангелската ѝ природа, без да се опасява нито от впечатленията, нито от чувствата си. Само с вида си братовчед ѝ бе събудил у нея естествените склонности на жената и те трябваше да се развият много бързо, защото Йожени вече беше на двадесет и три години и умът и желанията ѝ бяха напълно разцъфнали. За пръв път сърцето ѝ се сви при вида на баща ѝ, тя съзря в него господаря на съдбата си и ѝ се стори, че е извършила грешка, като не му е изповядала някои свои мисли. Бързо закрачи, учудвайки се, че въздухът, който диша, е почист, че слънчевите лъчи са по-животворни и ѝ вдъхват душевна топлина, нов живот.

Докато се мъчеше да измисли някакъв начин, за да получи продукти за баницата, между дългата Нанон и Гранде избухна свада, което беше толкова рядко явление, колкото появата на лястовица зиме. С ключове в ръка, той бе дошъл да отмери продуктите за деня.

— Остана ли хляб от вчера? — запита той Нанон.

— Нито трошица, господарю.

Гранде извади голям кръгъл самун, цял овалян в брашно, с отпечатащи от плоска кошница, в каквито пекат хляба в Анжу, и вече се готвеше да го разреже, когато Нанон му каза:

— Днес сме петима, господарю.

— Вярно — отвърна Гранде, — но хлябът тежи шест либри, ще остане. Пък и ще видиш, тези парижки младежи почти не ядат хляб.

— Тогава ще яде повече *катък* — каза Нанон.

В Анжу катък, дума от народния речник, означава това, което се яде с хляба, като се почне от маслото, намазано върху филията — прост катък, — и се стигне до сладко от зарзали, най-изискания катък. И всички, които в детството си са облизвали катъка и са оставяли хляба, ще разберат какво искаше да каже Нанон.

— Не — отвърна Гранде, — те не ядат ни катък, ни хляб. Те са, кажи-речи, като моми за женене.

След като заключи долапите, където държеше храната, Гранде определи пестеливо дневното меню и вече се готвеше да отиде в килера за плодове. Нанон го спря и му каза:

— Дайте ми тогава брашно и масло, господарю, ще направя баница за децата...

— Ти да не искаш да опропастиш къщата заради моя племенник?

— За племенника ви мисля колкото и за кучето, не повече от вас. Ама вие ми отделихте само шест бучки захар, а ми трябва осем.

— Е-е, Нанон, никога не съм те виждал такава! Какво те прихваща днес? Шест бучки захар ти стигат.

— Добре, ами с какво ще си подслади кафето племенникът ви?

— С две бучки, аз ще го пия горчиво.

— Горчиво? На вашата възраст! По-добре аз да купя захар от джоба си.

— Я си гледай работата!

Въпреки че цената на захарта беше намалена, в очите на бъчваря тя си оставаше най-скъпият колониален продукт, за него още струваше шест франка либрата. Принудата да я пести по време на Империята бе създала този най-дълбоко вкоренен у него навик. Всички жени, дори най-глупавите, умеят да хитруват, за да постигнат целта си. Нанон изостави въпроса със захарта, за да получи продукти за баницата.

— Госпожице — извика тя през решетката на прозореца, — нали искате баница?

— Не, не — отговори Йожени.

— Добре, Нанон — каза Гранде, като чу гласа на дъщеря си, — на ти.

Той отвори раклата, където държеше брашното, даде й една мяра и прибави няколко унции масло към парчето, което вече бе отрязал.

— Ще ми трябва дърва да опаля пещта — каза безмилостно Нанон.

— Добре де, взemi колкото ти трябва — отвърна тъжно той. — Но тогава ще направиш баницата с плодове и ще изпечеш в пещта целия обед. Така няма да палиш на две места.

— То се знае! — извика Нанон. — Няма нужда да ми казвате. — Гранде погледна верния си министър почти бащински. — Госпожице — извика готвачката, — ще има баница.

Гранде се върна натоварен с плодове и ги нареди в една чиния на кухненската маса.

— Гледайте, господарю — каза Нанон, — какви красиви ботуши има племенникът ви. Каква кожа и колко хубаво мирише! С какво се

чисти такава кожа? Дали да я лъсна с вашата яйчена вакса?

— Струва ми се, че яйцето ще развали тази кожа, Нанон. Кажу ми, че не знаеш как се чисти марокен. Той ще си купи вакса от Сомюр и ще ти я донесе да му ги лъскаш. Чувал съм, че в тяхната вакса слагат захар, за да блести.

— Значи, тази вакса става за ядене — каза слугинята, като доближи ботуша до носа си. — Я виж, мирише като одеколona на госпожата. Смешна работа!

— Смешна! — каза господарят. — Смешно ли ти се вижда да се харчат за ботуши повече пари, отколкото струва този, който ги носи?

— Господарю — каза тя, когато Гранде се върна втори път от килера за плодове и затвори вратата, — няма ли да готвим един-два пъти седмично варено месо заради вашия...

— Да.

— Трябва да ида до месарницата.

— Няма нужда. Ще ни сготвиш бульон от птици, чифликчиите няма да те оставят без работа. Аз ще кажа на Корноайе да удари няколко гарвана. Най-вкусен бульон става от този дивеч.

— Вярно ли е, че ядат мърша, господарю?

— Ама че си глупава, Нанон. И те са като нас, ядат каквото намерят. Ние не ядем ли мърша? Че какво са надениците?

Тъй като бе приключил с разпорежданията, Гранде извади часовника си и като видя, че до закуската има още половин час, взе си шапката, отиде при дъщеря си, целуна я и ѝ каза:

— Искаш ли да се поразходим до моите ливади край Лоара? Имам малко работа нататък.

Йожени влезе да си сложи шапката от плетена слама, подплатена с розова тафта. После бащата и дъщерята се спуснаха по кривата уличка към площада.

— Къде сте се запътили толкова рано? — запита нотариусът Крюшо, който ги срещна.

— Отивам да видя нещо — отвърна Гранде; ясно му беше какво означава сутрешната разходка на приятеля му.

Когато Гранде отиваше да види нещо, нотариусът знаеше от опит, че ще падне печалба. Затова тръгна с него.

— Елате, Крюшо — каза Гранде на нотариуса. — Вие сте ми приятел, ще ви покажа, че е глупаво да се садят тополи на добра

земя...

— За нищо ли смятате шейсетте хиляди франка, които пипнахте от тополите в ливадите край Лоара? — запита нотариусът, като се ококори. — Малък късмет ли имавте?... Да отсечете дърветата тъкмо когато в Нант липсва меко дърво, и да ги продадете по трийсет франка?

Йожени слушаше, без да подозира, че настъпва върховният миг в живота ѝ и че нотариусът ще предизвика окончателната бащина присъда над нея. Гранде стигна до великолепните ливади, които притежаваше на брега на Лоара; тридесет работници разчистваха, запълняха, изравняваха местата, преди заемани от изсечените тополи.

— Вижте, господин Крюшо, колко земя иска една тополя — каза Гранде на нотариуса. — Жан! — извика той на един работник — Из... из... мери с аршина си по вси... вси... чки посоки!

— Четири пъти по осем стъпки — отвърна работникът, след като свърши измерването.

— Трийсе и две стъпки загуба — каза Гранде на Крюшо. — Аз имам на този ред триста тополи, нали? Е, три... три... триста пъти по трий... се и две стъп... ки ми отне... маха пет... сто... тин стъпки за сено. Прибавете два пъти по толкова откъм страните, стават хиляда и петстотин. Средните редици и те толкова. Да к-к... ажем, хиляда наръча сено.

— Добре — каза Крюшо, за да помогне на приятеля си. — Хиляда наръча сено струват към шестстотин франка.

— Ка... ка... жете хи... хи... ляда и двеста, защото имаме триста-четиристотин франка от отавата. Е, смет... смет... нете кол... ко правят хиля... ля... да и двеста франка за чети... рийсе години със слож... ната лих... лих... ва, както знаете.

— Да кажем, шейсет хиляди франка — отвърна нотариусът.

— Съгласен съм! Да речем, че прави са... само шейсе хиляди франка. Е добре — продължи лозарят, вече без да заеква, — две хиляди тополи на четирийсе години няма да ми дадат и петдесе хиляди. Загуба. Аз го открих — каза горделиво Гранде. — Жан — викна той, — ще запълниш всички дупки освен ония откъм реката, там ще посадиш тополите, които съм купил. Като ги посадим досами реката, те ще се хранят за сметка на правителството — обясни той и

брадавицата на носа му леко мръдна, което се равняваше на най-иронична усмивка.

— Ясно! Тополи трябва да се садят само на слаба почва — каза Крюшо, смаян от изчисленията на Гранде.

— Точно така, господине — иронично отвърна бъчварят.

Йожени съзерцаваше прекрасния пейзаж на Лоара, без да слуша сметките на баща си, но нададе ухо, когато Крюшо каза на клиента си:

— Е, какво? Довели сте си зет от Париж, а? Цял Сомюр говори само за племенника ви. Скоро ще трябва да съставям брачен договор, Гранде.

— Вие сте из... из... лязъл ра... рано, за да ми ка... кажете това — рече Гранде, като придружи забележката си с помръдване на брадавицата. — Е, стари приятелю, ще бъда искрен и ще ви кажа, как... каквото ис... ис... кате да знаете. По-добре, раз... раз... бирате ли, да хвъ... хвърля дъ... дъ... дъ... щеря си в Лоара, отколкото да я дам на бра... бра... братовчед й. Мо... можете да раз... разгласите това. Или не, оставете хората да бър... бър... бърборят!

Този отговор замая Йожени. Сякаш далечните надежди, които едва бяха покълнали в сърцето й, изведнъж разцъфтяха, превърнаха се в истински букет цветя и сега лежаха отрязани на земята. От миналия ден тя се свързваше с Шарл с всички връзки на щастieto, които съединяват душите. Сега страданието щеше да ги засили. И наистина не е ли част от благородната съдба на жената да се трогва много повече от траура на нещастieto, отколкото от блясъка на богатството? Как бе угаснало бащинското чувство в сърцето на баща й? И какво ли престъпление бе извършил Шарл? Тайнствени въпроси! Едва зародилата се в сърцето й любов, сама по себе си дълбока тайна, вече се обвиваше в тайни. Тя се върна с разтреперани крака и мрачната уличка, обикновено толкова весела за нея, сега й се стори тъжна; за пръв път откри меланхолията, която времето и нещата бяха отпечатали там. Нито един от уроците на любовта вече не липсваше на Йожени. На няколко крачки от дома им тя избърза пред баща си, почука и го дочака на вратата. Но Гранде видя, че нотариусът държи един още неразтворен вестник и му каза:

— Как са облигациите?

— Не искате да ме послушате, Гранде — отговори Крюшо. — Купувайте бързо, още можете да спечелите дваисет на сто за две

години освен високите лихви; това прави пет хиляди франка рента срещу осемдесет хиляди капитал. Облигациите са по осемдесет франка и петдесет сантима.

— Ще видим тази работа — отвърна Гранде и потърка брадичката си.

— Господи! — възкликна нотариусът.

— Какво има? — запита Гранде, когато Крюшо му тикна вестника пред очите и му каза:

— Прочетете тази статия!

„Господин Гранде, един от най-уважаваните парижки търговци на едро, се застреля в главата вчера, след като, както обикновено, се яви на борсата. Той изпратил оставката си на председателя на Камарата на депутатите и също така се оттеглил от поста съдия в търговския съд. Фалитите на господата Роген и Суше — неговия борсов агент и неговия нотариус, са го разорили. Уважението, на което се радваше господин Гранде, и кредитът му бяха вече такива, че той без съмнение би могъл да намери помощ в парижките финансови среди. Трябва да се съжالياва, че този толкова почтен човек се е поддал на първия порив на отчаянието“ и т.н.

— Знаех — каза старият лозар на нотариуса.

Тази дума смрази Крюшо, който, въпреки безстрастието си на нотариус, усети тръпки по гърба, като си помисли, че парижкият Гранде може би напразно е молил сомюрския Гранде за милионите му.

— А синът му беше толкова весел вчера...

— Той още нищо не знае — отвърна Гранде със същото спокойствие.

— Сбогом, господин Гранде — каза Крюшо, който разбра всичко и отиде да успокои председателя Дьо Бонфон.

Като влезе, Гранде завари закуската готова. Госпожа Гранде вече седеше на стола си с подпорки и си плетеше ръкави за зимата. Йожени се хвърли на врата ѝ и я целуна с оня изблик на сърдечност, в който се крие тайна мъка.

— Можете да ядете — каза Нанон, която се спускаше по стълбата през четири стъпала, — момчето спи като херувим. Колко е миличък със затворени очи! Влязох и го повиках. Къде ти! Все едно че го няма!

— Остави го да спи — каза Гранде. — Колкото и късно да се събуди, ще има време да научи лошите новини.

— Какво се е случило? — запита Йожени и сложи в кафето си двете късчета захар, които едва ли тежаха по някой и друг грам, защото баща ѝ се забавляваше лично да реже захарта през свободното си време. Госпожа Гранде не посмя да зададе този въпрос, само погледна мъжа си.

— Баща му си е пръснал черепа.

— Чичо?... — запита Йожени.

— Бедният момък! — извика госпожа Гранде.

— Да, беден — поде Гранде. — Няма нито петак.

— Хе, а той си спи, сякаш е цар на земята — нежно каза Нанон.

Йожени престана да яде. Сърцето ѝ се сви, както се свива сърцето на жената, когато за пръв път тръпката на съчувствието, предизвикано от нещастieto на любимия, мине по цялото ѝ тяло. Клетата девойка се разплака.

— Ти не познаваше чичо си, защо плачеш? — запита баща ѝ и я изгледа като гладен тигър, както навярно гледаше и своите купчини злато.

— Че кой, господарю, няма да съжали горкото момче, което спи като пън, без да знае какво го е сполетяло? — каза слугинята.

— Не говоря на тебе, Нанон! Дръж си езика.

В този миг Йожени разбра, че когато обича, жената трябва постоянно да крие чувствата си. Тя не отговори.

— Надявам се, че няма да му кажете, докато се върна, госпожа Гранде — продължи старецът. — Трябва да вървя, че ще копаят рова край ливадите ми откъм пътя. Ще се прибера на пладне за втората закуска и тогава ще разговарям с племенника си за неговите работи. А пък ти, госпожице Йожени, ако за това конте плачеш, изтрий си сълзите, детето ми. Той скоро-скоро ще замине за Индия. Никога вече няма да го видиш...

Бащата си взе ръкавиците, поставени върху периферията на шапката, сложи ги с обикновеното спокойствие, намести пръстите си и

излезе.

— Ох, мамо, задушавам се! — извика Йожени, когато остана сама с майка си. — Никога не съм страдала така.

Госпожа Гранде видя, че дъщеря ѝ пребледнява, отвори прозореца и я накара да подиша чист въздух.

— Сега ми е по-добре — каза след малко Йожени. Нервното вълнение на девойката, дотогава привидно спокойна и студена, направи впечатление на госпожа Гранде, тя изгледа дъщеря си с онова съчувстващо разбиране, с което са надарени майките, когато става въпрос за предмета на любовта им, и отгатна всичко. Всъщност животът на прочутите унгарски сестри, съединени една с друга по грешка на природата, едва ли е бил по-задушевен от живота на Йожени и майка ѝ, които бяха винаги заедно край този прозорец, заедно на черква, спяха една до друга, дишаха същия въздух.

— Бедното ми дете! — каза госпожа Гранде, улови главата на Йожени и я притисна до гърдите си.

При тези думи девойката вдигна лице, погледна въпросително майка си, като се помъчи да отгатне тайната ѝ мисъл, и каза:

— Защо го пращат в Индия? Не е ли по-добре да остане тук, щом е нещастен? Нали той е нашият най-близък роднина?

— Да, моето дете, това би било съвсем естествено. Но баща ти си има причини, които ние трябва да зачитаме...

Майката и дъщерята седнаха мълчаливо — едната на стола с подпорки, другата на малкото си кресло — и се заловиха за ръкоделието. Изпълнена с признателност за прекрасното сърдечно разбиране, което ѝ бе засвидетелствувала майка ѝ, Йожени ѝ целуна ръка и каза:

— Колко си добра, мамичко!

При тези думи състареното майчино лице, повехнало от дълги мъки, светна.

— Харесва ли ти? — запита Йожени.

Госпожа Гранде само се усмихна. После, след кратко мълчание, каза тихо:

— Обичаш ли го вече? Това би било лошо.

— Лошо ли? — възрази Йожени. — Защо? Той ти харесва, харесва и на Нанон, защо да не ми харесва и на мене? Слушай, мамо, хайде да му наредим масата за закуска.

И захвърли ръкоделието си; майката също остави своето плетиво и каза:

— Ти си полудяла!

Но на драго сърце оправда лудостта на дъщеря си, като я сподели. Йожени повика Нанон.

— Какво искате пак, госпожице?

— Нанон, нали ще има сметана за втората закуска?

— Е, за втората закуска ще има — отвърна старата прислужница.

— Добре тогава, дай му силно кафе. Господин Де Грасен казва, че в Париж правят кафето много силно. Сложи много кафе.

— А откъде да взема?

— Купи!

— Ами ако ме срещне господарят?

— Той отиде на ливадите.

— Тичам. Но като ми даваше свещи, господин Фесар вече ме попита да не би тримата влѣхви да са ни дошли на гости. Целият град ще научи за нашите лудории.

— Ако баща ти разбере, в състояние е да ни набие — каза госпожа Гранде.

— Добре, нека ни набие. Ще приемем ударите му на колене.

Госпожа Гранде не отвърна, само вдигна очи към небето. Нанон си сложи шапчицата и излезе. Йожени извади бяла покривка и отиде на тавана да донесе няколко чепки грозде от онези, които толкова си бе играла да окачва на въжета. По коридора запристъпя леко, за да ме събуди братовчед си, а пред вратата му не можа да се сдържи и се послуша в равномерното му дишане.

„Докато той спи, нещастieto бди“ — каза си тя.

Избра най-зелените лозови листа, разположи върху тях гроздовете толкова красиво, както стар опитен сервитьор не би могъл да ги подреди, и тържествуващо ги постави на масата. Задигна от кухнята няколко от крушите, броени от баща ѝ, и ги сложи пирамидално между листата. Ходеше насам-нататък, ситнеше, подскачаше. Искаше и се да ограби цялата къща на баща си, но той държеше всичко под ключ. Нанон пристигна с две пресни яйца. Като ги видя, Йожени едва не се хвърли на врата ѝ.

— Изполичарят на Лаланд носеше кошница с яйца, поисках му и той, миличкият, ми даде, за да ми направи удоволствие.

След два часа грижи, през които Йожени остави двайсет пъти ръкоделието си, за да отскочи да види как се вари кафето, да послуша шума, който братовчед ѝ вдига, като става от сън, тя успя да приготви много проста и евтина закуска, но ужасно различна от неотменните привички на дома. На втора закуска те обикновено ядяха на крак. Хапваха парче хляб с плод или масло и чаша вино. Като видя масата, сложена до камината, креслото, поставено пред приборите на братовчед ѝ, двете чинии с плодове, чашката за варени яйца, бутилката бяло вино, хляба и захарта, натрупана в чинийка, Йожени цяла се разтрепери, понеже едва сега ѝ мина през ума как ще я изгледа баща ѝ, ако влезе в този миг. И взе често да поглежда стенния часовник, за да пресметне дали братовчед ѝ ще може да свърши закуската, преди да се върне Гранде.

— Бъди спокойна, Йожени, ако баща ти си дойде, ще поема всичко върху себе си — каза госпожа Гранде.

Йожени не можа да сдържи една сълза.

— О, мила майчице! — извика тя. — Колко недостатъчно съм те обичала!

След като дълго снова из стаята, тананикайки, Шарл най-сетне слезе. За щастие беше едва единадесет часът. Парижанин! Беше се облякъл толкова елегантно, сякаш се намираше в замъка на благородната дама, която пътуваше из Шотландия. Той влезе с любезния и усмихнат израз, който толкова отива на младостта, и това причини на Йожени тъжна радост. Беше обърнал на шега провалянето на мечтите си за замъци в Анжу и сега много весело заговори на леля си:

— Добре ли прекарахте нощта, мила лельо? А вие, братовчедке?

— Добре, господине. А вие? — запита госпожа Гранде.

— Аз? Чудесно.

— Навярно сте гладен, братовчедо — каза Йожени. — Седнете да закусите.

— Аз не закузвам никога преди пладне, тогава ставам. Но тъй като се поизмъчих по време на пътуването, приемам. Пък и... — Той извади най-очарователния плосък часовник, който някога е правил Бреге. — Я, то било единадесет часът, рано съм станал...

— Рано ли? — изненада се госпожа Гранде.

— Да, но исках да си подредя нещата. Добре, с удоволствие ще хапна нещичко, пиле, по-скоро яребичка...

— Света Богородице! — извика при тези думи Нанон.

„Яребичка“ — мислено повтори Йожени; тя бе съгласна да даде всичките си скътани пари за една яребичка.

— Заповядайте, седнете! — покани го лелята.

Франтът се отпусна в креслото така, както красива жена се настанява на диван. Йожени и майка ѝ си взеха столове и седнаха до него край огъня.

— Постоянно ли живеете тук? — попита ги Шарл, като оглеждаше трапезарията, която на дневната светлина му се стори още по-грозна, отколкото снощи.

— Постоянно — отвърна Йожени и го погледна. — Освен по гроздобер. Тогава отиваме да помагаме на Нанон и живеем в абатството в Ноайе.

— Никога ли не се разхождате?

— Понякога в неделя, след вечерня, когато времето е хубаво — каза госпожа Гранде, — отиваме на моста. Или да погледаме, като косят сеното.

— Имате ли театър?

— Да ходим на представление ли? — извика госпожа Гранде. — Да гледаме комедианти? Нима не знаете, че това е смъртен грях?

— Заповядайте, драги господине — каза Нанон и му поднесе яйцата, — даваме ви две пилета, сварени твърдо.

— Ах, пресни яйца — каза Шарл; като човек, свикнал на разкош, той бе забравил за яребичката. — Ами това е чудесно, само да имаше масло. А, скъпо дете?

— Какво? Масло ли? Може, само че няма да имате баница — отвърна прислужницата.

— Дай масло, Нанон! — извика Йожени.

Девојката наблюдаваше как братовчед ѝ реже тънки парченца хляб с такова удоволствие, с каквото най-чувствителната парижка работничка гледа мелодрама, в която невинността ще възтържествува. Истината беше, че отгледан от изисканата си майка, усъвършенствуван от една модерна жена, Шарл бе придобил кокетни, изящни и отмерени движения като на превзета госпожичка. Съчувствието и нежността на девојките притежават истинска магнетична сила. Затова, като се видя

ограден с внимание от братовчедка си и леля си, Шарл неусетно се поддаде на въздействието на чувствата, насочени към него, които, така да се каже, просто го заливаха. Той хвърли на Йожени поглед, блеснал от доброта, от нежност, поглед, който сякаш се усмихваше. Като разглеждаше Йожени, забеляза прелестната хармония в чертите на нейното чисто лице, невинното ѝ държане, чаровната бистрота на очите ѝ, в които искряха едва родени мисли за любов, още непознала сладострастието.

— Честна дума, братовчедке, ако можехте да се явите във вечерен тоалет в някоя ложа на операта, уверявам ви, че леля щеше да излезе права: вие щяхте да породите греховни възжелания у мъжете, а у жените ревност.

Този комплимент грабна сърцето на Йожени и то се разтуптя от радост, макар че тя нищо не разбра.

— О, братовчедке, искате да се подиграете с една бедна провинциалистка.

— Ако ме познавахте, братовчедке, щяхте да знаете, че ненавиждам подигравките, те нараняват сърцето и засягат чувствата... — И той много изящно отхапа парченце хляб, намазано с масло. — Не, аз може би не съм достатъчно духовит, за да се подигравам с хората, и този недостатък много ми вреди. В Париж просто съсипват човека, като кажат за него: „Той има добро сърце.“ Тези думи означават: „Горкото момче, глупаво е като носорог.“ Но тъй като съм богат и е известно, че пробивам мишена от трийсет крачки с какъвто и да е пистолет, и то на открито, шегобийците ме уважават.

— Това, което казвате, племеннико, говори, че имате добро сърце.

— Имате много хубав пръстен — каза Йожени. — Неприлично ли ще бъде, ако поискам да го видя?

Шарл протегна ръка и извади пръстена си, а Йожени се зачерви, като докосна с края на пръстите си розовите нокти на братовчед си.

— Вижте, мамо, колко хубаво е изработен.

— О, колко злато! — възкликна Нанон, която носеше кафето.

— Какво е това? — запита Шарл и се разсмя.

Той сочеше към едно елипсовидно кафяво пръстено гърне, отвън гледжосано, отвътре наподобяващо фаянс, заобиколено с ресни от

пепел, в което кафето ту падаше на дъното, ту се издигаше на повърхността на врящата течност.

— Това е кипнато кафе — каза Нанон.

— О, мила лелю, ще оставя поне една добре следа от престоя си тука. Много сте изостанали! Ще ви науча да правите хубаво кафе в Шапталов кафеник.

Той се опита да обясни системата на Шапталовия кафеник.

— Ами! Щом има толкова врътня около него — каза Нанон, — човек трябва по цял ден само кафе да вари. Никога няма да правя такова кафе. Как не! А кой ще коси трева за кравата, докато аз правя кафето?

— Аз — отвърна Йожени.

— Дете! — каза госпожа Гранде и изгледа дъщеря си.

Тази дума им напомни за скръбта, готова да се стовари върху нещастния младеж, и трите жени млъкнаха и го погледнаха състрадателно, което го смая.

— Какво ви стана, братовчедке?

— Шт! — каза госпожа Гранде на Йожени, която се готвеше да заговори. — Знаеш, дъще, че баща ти пое върху себе си грижата да обясни на господина...

— Наричайте ме Шарл — вметна младият Гранде.

— Ах! Шарл ли се казвате? Какво хубаво име! — извика Йожени.

Нещастията, които предчувствуваме, почти винаги се случват. В този миг Нанон, госпожа Гранде и Йожени, които не без трепет мислеха за завръщането на стария бъчвар, чуха удар на чукче, чийто звук им беше добре познат.

— Ето го татко — рече Йожени.

И вдигна паничката със захарта, като остави няколко бучки на покривката. Нанон отнесе чинията с яйцата. Госпожа Гранде се изправи като уплашена сърна. Този панически страх изненада Шарл, който нищо не разбираше.

— Какво ви стана? — запита той.

— Татко си идва — отвърна Йожени.

— Е та какво?

Господин Гранде влезе, хвърли проникателен поглед към масата, към Шарл и видя всичко.

— Аха! Угощавали сте племенника си, добре, много добре, отлично! — каза той, без да заеква. — Докато котакът тича по покрива, мишките танцуват на пода.

„Угощавали?“ — помисли Шарл; не можеше да проумее режима и обичаите в тази къща.

— Дай ми чашата, Нанон — каза Гранде.

Йожени донесе чашата. Гранде извади от малкото джобче на панталона си рогова чекия с широко острие, отрязва една филия, взе малко масло, внимателно го намаза и започна да яде прав. В този миг Шарл слагаше захар в кафето си. Гранде забеляза бучките захар и погледна жена си, която пребледня, после пристъпи три крачки, наведе се към ухото на бедната старица и ѝ каза:

— Откъде сте взели толкова захар?

— Нанон отиде да купи от Фесар, беше се свършила.

Човек едва ли може да си представи дълбокия интерес, който тази няма сцена възбуждаше у трите жени: Нанон беше излязла от кухнята и надзърташе във всекидневната, за да види как ще се развият събитията. Шарл отпи от кафето и понеже му се стори горчивичко, потърси захарта, но Гранде вече я беше вдигнал от масата.

— Какво търсите племеннико? — запита го той.

— Захарта.

— Сложете си мляко — отвърна домакинът, — кафето ще стане по-сладко.

Йожени взе паничката със захар, която Гранде бе прибрал, сложи я на масата и погледна спокойно баща си. Парижанката, която, за да улесни бягството на любовника си, държи със слабите си ръце копринена стълбичка, положително не проявява по-голяма смелост от Йожени в мига, когато слагаше захарта обратно на масата. Любовникът ще се отплати на своята парижанка, която гордо ще му покаже красивата си наранена ръка, и всяка раздрана веничка ще бъде окъпана в сълзи, обсипана с целувки и излекувана чрез удоволствието. Но Шарл никога нямаше да узнае тайната на дълбоките вълнения, разкъсващи сърцето на братовчедка му, докато погледът на стария бъчвар я изпепеляваше.

— Ти защо не ядеш, жено?

Бедната робиня плахо си отрязва парче хляб и взе една круша. Йожени храбро предложи на баща си грозде, като каза:

— Хапни от моето грозде, татко! Братовчеде, и вие ще си вземете, нали? За вас донесох тези хубави чепки.

— Ей, ако не ги спре човек, цял Сомюр ще разграбят заради вас, племеннико. Като свършите, двамата ще отидем в градината, имам да ви казвам някои неща, които съвсем не са сладки.

Йожени и майка й погледнаха Шарл с такъв израз, че той не можеше да не подозре смисъла му.

— Какво означават тези думи, чичо? След смъртта на нещастната ми майка... (при тези думи в гласа му трепна нежност) за мене няма друго възможно нещастие...

— Кой може да знае страданията, чрез които Бог желае да ни подложи на изпитание, племеннико? — каза леля му.

— Дрън-дрън! Глупостите почват. Жал ми става, като гледам красивите ви бели ръце, племеннико! — Гранде му показва овчите бутове, които природата му бе сложила вместо ръце. — Това са ръце, създадени да събират пари! Научили са ви да си слагате на краката кожа, от каквато се правят портфейлите, дето ние си държим банкнотите. Лошо! Лошо!

— Какво искате да кажете, чичо, да ме обесят, ако разбирам една дума.

— Елате! — каза Гранде.

Скъперникът щракна острието на чекията си, допи чашата с бяло вино и отвори вратата.

— Братовчеде, не се отчайвайте!

Тонът на девойката вледени Шарл и той последва ужасния си роднина, обзет от смътна тревога. Тласкани от непреодолимо любопитство, Йожени, майка й и Нанон отидоха в кухнята да наблюдават двамата актьори на сцената, която щеше да се разиграе във влажната градина, където чичото отначало повървя мълчаливо до племенника си. Гранде не се смущаваше от това, че ще съобщи на Шарл за смъртта на баща му, но изпитваше нещо като съчувствие при мисълта, че младежът е без стотинка и се питаше как да смекчи жестоката истина. „Загубихте баща си“ не значеше кой знае какво. Бащите умират преди децата си. Но: „Вие оставате без никакви средства!“ Всички земни беди бяха събрани в тези думи. И Гранде за трети път мина по средната алея, чийто пясък скърцаше под стъпките му. При големите събития в живота душата ни се вкопчва в местата,

където ни връхлитат радости и страдания. Затова Шарл наблюдаваше с особено внимание чимширите в малката градина, бледите падащи листа, полуразрушените стени, странните овощни дървета — живописни подробности, които щяха да останат запечатани в паметта му, завинаги свързани с този върховен час, поради някаква особена мнемотехника, свойствена на силните чувства.

— Топло е. Хубаво време — каза Гранде и вдъхна дълбоко.

— Да, чичо, но защо...

— Е добре, момчето ми — поде чичото, — имам да ти съобща лоши новини. Баща ти е много зле...

— Тогава аз какво търся тук? — запита Шарл. После извика: — Нанон! Поръчай пощенски коне. Все ще намеря някаква кола в града добави той, като се обърна към чичо си, който стоеше неподвижно.

— Няма смисъл нито от коне, нито от кола — отговори Гранде, като наблюдаваше Шарл, който млъкна и загледа втренчено. — Да, бедно момче, правилно отгатваш. Той е мъртъв. Но това не е най-страшното, има нещо много по-сериозно. Застрелял се е.

— Баща ми?

— Да. Но и това не е нищо. Вестниците са се разбъбрили, като че е тяхна работа. На, чети.

Гранде, който бе взел вестника на Крюшо, сложи злокобното съобщение пред очите на Шарл. В този миг нещастният младеж, още почти дете, във възрастта, когато чувствата избухват непресторено, се разплака.

„Да, така е добре — каза си Гранде. — Очите му ме плашеха. Сега плаче, значи, е спасен.“

— Това още е нищо, бедни ми племеннико — продължи Гранде на глас, без да знае дали Шарл го чува. — Това е нищо, ще се утетиш. Но...

— Никога, никога! Татко! Татко!

— Той те е разорил, сега си без пари.

— Какво значение има това! Къде е баща ми, баща ми!

Плачът и стенанията ужасно кънтяха между тези стени и екът ги повтаряше. Обзети от жалост, трите жени плачеха: сълзите, както и смехът, са заразителни. Без да слуша повече чичо си, Шарл изтича в двора, намери стълбата, качи се в стаята си, хвърли се на леглото и

зарови лице в чаршафите, за да се наплаче далеч от погледите на роднините си.

— Да го оставим, докато мине първият порой — каза Гранде, като влезе във всекидневната; Йожени и майка ѝ бързо се бяха върнали на местата си, бяха изтрили очите си и работеха с разтреперани ръце. — Но този момък за нищо не го бива, мисли повече за мъртвите, отколкото за парите.

Йожени потръпна, като чу как баща ѝ се изразява за най-святата скръб. От този миг тя започна да съди баща си. Макар приглушени, хлипанията на Шарл отекваха в кънтящата къща; дълбоките му стенания, които излизаха сякаш изпод земята, постепенно и бавно затихнаха и спряха едва привечер.

— Бедният момък! — каза госпожа Гранде.

Съдбоносно възклицание! Гранде изглежда жена си, Йожени и захарницата. Сети се за необикновената закуска, приготвена за нещастния сродник, и застана сред стаята.

— Слушайте! — каза той с обикновеното си спокойствие. — Надявам се, че ще престанете с това разсипничество, госпожа Гранде. Не ви давам парите си, за да тъпчете със захар този никаквец.

— Майка ми съвсем не е виновна — каза Йожени. — Аз...

— Ти, защото си пълнолетна ли, си решила да ми противоречиш? — продължи Гранде, прекъсвайки дъщеря си. — Помислете си, Йожени...

— Татко, нима не е редно синът на брат ви да получи във вашия дом всичко...

— Дрън-дрън, дрън-дрън — каза бъчварят на четири хроматични тона, — тая, синът на брат ми, оная, племенникът ми. Шарл не ни е никакъв. Той няма пукната пара. Баща му е фалирал. И щом това конте се наплаче до насита, ще се маха оттук. Не искам да бунтува къщата ми.

— Какво значи да „фалираш“, татко? — запита Йожени.

— Да фалираш — поде бащата, — значи да извършиш най-безчестното от всички неща, които могат да обезчестят човека.

— Трябва да е голям грях — каза госпожа Гранде. — Брат ви ще отиде в ада.

— Хайде, ти вече почна литаниите — каза Гранде на жена си и сви рамене. — Да фалираш, Йожени — продължи той, — е кражба,

която законът за съжаление взема под свое покровителство. Много хора са поверили парите си на Гийом Гранде, понеже е бил известен като честен и порядъчен човек, той им е взел всичко и им е оставил само очите да плачат. Разбойниците по пътищата са за предпочитане пред фалиралия. Разбойникът те напада, можеш да се защитавааш, слага си главата в торбата. А оня... С една дума, Шарл е обезчестен.

Тези думи отекнаха в сърцето на бедната девойка и го притиснаха с цялата си тежест. Чиста, както е чисто нежно цвете, родено вдън гора, тя не познаваше правилата на обществото, нито измамните му разсъждения, нито софизмите му: прие жестокото обяснение за фалита, което баща ѝ нарочно даде, без да уточни разликата между неволния и умишления фалит.

— А вие, татко, не можехте ли да предотвратите това нещастие?

— Брат ми не се посъветва с мене. Пък и той дължи четири милиона.

— Какво е милион, татко? — попита тя с простодушието на дете, което вярва, че може да получи веднага това, което желае.

— Два милиона ли? — отвърна Гранде. — Ами че това са два милиона монети от по двадесет су, а ти трябва пет монети от по двадесет су, за да станат пет франка.

— Господи Боже — извика Йожени. — Как е могъл чичо да има четири милиона? Има ли друг човек във Франция, който да притежава толкова милиони? (Гранде поглади брадичката си, усмихна се, брадавицата на носа му сякаш се разшири.) Но какво ще стане сега с братовчеда Шарл?

— Ще замине за Индия, където съгласно желанието на баща си ще се опита да забогатее.

— Ами той има ли пари да отиде там?

— Аз ще платя пътуването му... до... да, до Нант.

С един скок Йожени се хвърли на врата на баща си.

— О, татко, ето, вие сте добър!

Тя го целуна така, че Гранде почти се засрами, стана му малко съвестно.

— Много ли време трябва, за да се събере един милион? — запита тя.

— Ех — отвърна бърчварят, — нали знаеш какво е един наполеон? Трябват петдесет хиляди наполеона, за да стане милион.

— Майко, ще му отслужваме молебени.

— И аз това си мислех — отвърна майката.

— Как не!... Все пари ще харчите — извика бащата. — Да не смятате, че тук има хиляди и стотици?

В този миг един стон, по-зловещ от всички досегашни, долетя от таванския етаж и от ужас Йожени и майка ѝ се вледениха.

— Нанон, качи се да видиш да не се убие — каза Гранде. — И слушайте — обърна се той към жена си и дъщеря си, които пребледняха при неговите думи, — никакви глупости, на двете ви говоря. Аз излизам. Ще наобиколя нашите холандци, които си заминават днес. После ще отида при Крюшо да поговоря с него по тази работа.

Той излезе. Щом затвори вратата, Йожени и майка ѝ си отдъхнаха. Никога до тази заран девойката не се бе притеснявала в присъствие на баща си. Но от няколко часа чувствата и мислите ѝ непрестанно се меняха.

— Мамо, колко луидора се вземат за една бъчва вино?

— Баща ти продава между сто и сто и петдесет франка бъчвата, понякога до двеста, така съм чувала.

— Когато произведе сто и четиридесет бъчви вино...

— Честна дума, детето ми, не знам колко прави. Баща ти никога не ми говори за сделките си.

— Ами че татко трябва да е богат?

— Може би. Но господин Крюшо ми каза, че преди две години купил Фроафон. Навярно се е охарчил.

Йожени, която вече нищо не разбираше от богатството на баща си, изостави сметките.

— Даже не ме забеляза, милото! — каза Нанон, като се върна. — Лежи на кревата като теле и плаче като Мария Магдалина, същинска благословия! Каква ли мъка има горкото момче?

— Бързо да отидем да го утешим, мамо. Ако се почука, ще слезем.

Госпожа Гранде не можа да устои на нежните нотки в гласа на дъщеря си. Йожени беше великолепна, бе станала жена. С разтуптяно сърце двете се качиха в стаята на Шарл. Вратата беше отворена. Младежът не виждаше и не чуваше нищо. Облян в сълзи, той издаваше неразбираеми стонове.

— Колко обича баща си! — тихо каза Йожени. Невъзможно беше да не се усети в гласа, с който бяха изречени тези думи, надеждата на сърце, пълно с неосъзната страст. Затова госпожа Гранде хвърли на дъщеря си поглед, пропит с майчинска нежност, и тихо ѝ прошепна на ухото:

— Внимавай! Ще се влюбиш в него.

— Да се влюбя в него ли? — отвърна Йожени. — Да знаеш само какво каза татко!

Шарл се обърна и забеляза леля си и братовчедка си.

— Изгубих татко, бедния ми татко! Ако беше ми доверил тайната на нещастieto си, двамата щяхме да работим, за да го спасим. Господи! Добрият ми татко! Толкова бях сигурен, че ще го видя, че на раздяла, струва ми се, го целунах хладно.

Ридания прекъснаха думите му.

— Ние ще се помолим за него — каза госпожа Гранде. — Примирете се с Божиата воля.

— Братовчедо — каза Йожени, — бъдете храбър! Баща ви не може да се върне, мислете сега как да спасите честта си...

С усета, с проникновението на жена, която проявява съобразителност във всяко нещо, даже когато утешава, Йожени искаше да поразсее мъката на братовчед си, като насочи вниманието му към самия него.

— Моята чест ли? — извика младежът, с рязко движение отмахна косите си и седна на леглото със скръстени ръце. — Ах, това е истина. Баща ми, както каза чичо, е фалирал. — Той сърцераздирателно изстена и скри лице в ръцете си. — Оставете ме, братовчедке, оставете ме! Боже мой! Боже мой! Прости му, той трябва много да е страдал!

Имаше нещо страшно привлекателно в израза на тази младежка, истинска, безкористна, неподправена скръб, болка, която се стесняваше от чужди погледи, и простите сърца на Йожени и майка ѝ разбраха Шарл, когато ги помоли да го оставят сам. Те слязоха, седнаха мълчаливо на местата си до прозореца и работиха почти час, без да разменят нито дума. С един бегъл поглед върху вещите на младежа, поглед на девойка, който в един миг вижда всичко, Йожени бе забелязала красивите тоалетни принадлежности, ножиците, бръсначите, украсени със злато. И може би поради контраста между

тези останки от разкош и скръбта Шарл ѝ стана още по-интересен. Никога такова важно събитие, такова трагично зрелище не бе поразявало въображението на двете жени, досега непрестанно живели в спокойствие и самота.

— Мамо — каза Йожени, — ще трябва да носим траур за чичо.

— Това ще реши баща ти — отвърна госпожа Гранде.

Пак млъкнаха. Йожени шиеше бодовете с равномерни движения и по тях добрият наблюдател би открил богатството от мисли, които възникваха в съзнанието ѝ. Първото желание на това прелестно момиче беше да сподели скръбта на братовчед си. Към четири часа един рязък удар на чукчето отекна в сърцето на госпожа Гранде.

— Какво ли се е случило на баща ти? — каза тя на дъщеря си.

Лозарят влезе весел. Свали ръкавиците и започна толкова силно да си търка ръцете, че щеше да смъкне кожата им, ако не беше обработена като руска кожа, без, разбира се, аромата ѝ на лиственица и тамян. Той се разхождаше, поглеждаше часовника. Най-сетне издаде тайната си.

— Жено — рече той, без да заеква, — изиграх ги до един. Виното ни е продадено. Холандците и белгийците си заминаха тази заран, аз се разхождах на площада пред техния хан, правех се на прост. Оня, дето го знаеш, дойде при мене. Собствениците на добрите лозя си пазят реколтата и чакат, аз не им се меся. Нашият белгиец беше отчаян. Разбрах. Сделката стана, купува нашата реколта по двеста франка бъчвата, половината в брой. Плаща в злато. Написахме договора, ето ти шест луидора и на тебе. След три месеца цената на виното ще падне.

Последните думи бяха произнесени със спокоен, но толкова дълбоко ироничен глас, че сомюрци, които в този миг се бяха събрали на площада, смазани от новината за продажбата, извършена от Гранде, биха потръпнали, ако ги чуеха. Панически страх би свалил веднага цената на виното с петдесет на сто.

— Хиляда бъчви ли имате тази година, татко?

— Да, детко.

За стария бъчвар тази дума беше израз на върховна радост.

— Това прави двеста хиляди монети по един франк.

— Точно така, госпожице Гранде.

— Тогава, татко, лесно можете да помогнете на Шарл.

Учудването, гневът, смайването на Валтазар, когато видял огнения надпис „мане-текел-фарес“^[1], не биха могли да се сравнят с хладната ярост на Гранде, който бе забравил за племенника си, а изведнъж го откриваше в сърцето и сметките на дъщеря си.

— Дявол да го вземе! Откак това конте влезе в моята къща, всичко тръгна наопаки. Скоро ще започнете да купувате захаросани бадеми, да устройвате пирове и гуляи. Не позволявам такива неща. Предполагам, че на моята възраст знам как да се държа. И да сме наясно — уроци няма да вземам нито от дъщеря си, нито от когото и да било. Ще направя за племенника си това, което трябва да направя, вие няма какво да си пъхате носа. Колкото се отнася до тебе, Йожени — обърна се той към нея, — няма да ми говориш повече по този въпрос, иначе ще те изпратя с Нанон в абатството Ноайе, да ме запомниш. И то още утре, ако много знаеш. Къде е момчето, слизало ли е?

— Не, приятелю — отвърна госпожа Гранде.

— Че какво прави горе?

— Оплаква баща си — отвърна Йожени.

Гранде погледна дъщеря си, но не намери дума да ѝ отговори. Все пак и той беше баща. След като обиколи един-два пъти стаята, бързо се качи в кабинета си, за да обмисли влагането на капитал в държавни облигации. Двете хиляди арпана гори, изсечени до корен, му бяха донесли шестстотин хиляди франка. Като прибавеше към тази сума парите от тополите, доходите си от миналата и сегашната година, извън двестате хиляди франка от току-що сключената сделка, можеше да събере деветстотин хиляди франка. Двадесетте на сто, които можеше да се спечелят в кратко време от облигациите по осемдесет франка, го съблазняваха. Той пресметна сделката върху вестника, който съобщаваше за смъртта на брат му, слушайки стенанията на племенника си, без да ги чува. Нанон почука на стената, за да покани господаря си да слезе — обедът беше готов. Под свода, вече на последното стъпало на стълбата, Гранде си каза:

„Щом ще получа осем на сто годишна лихва, ще сключа тази сделка. За две години ще се съберат сто и петдесет хиляди франка, които ще изтегля от Париж в чисто злато.“

— А къде е племенникът?

— Казва, че не иска да яде — обясни Нанон. — Това не е добре за здравето.

— Но е икономия — отвърна господарят.

— Ех, да — каза тя.

— Нищо, няма вечно да плаче. Гладът подгонва и вълка от гората.

Обедът премина в необичайно мълчание.

— Драги приятелю — каза госпожа Гранде, след като вдигнаха покривката, — ще трябва да се облечем в траур.

— Честна дума, госпожа Гранде, вие само се чудите какво да измислите, за да харчите пари. Траурът е в сърцето, не в дрехите.

— Но траурът е задължителен за брат и църквата нарежда да...

— Купете си траурни дрехи с шестте луидора, които ви дадох. На мене ще ми отрежете малко креп, толкова ми стига.

Йожени мълчаливо вдигна очи към небето. За пръв път в живота й всеки миг обиждаха нейните дремещи, потискани, а сега внезапно пробудени благородни чувства. Външно тази вечер по нищо не се отличаваше от хилядите вечери в техния еднообразен живот, но положително беше най-ужасната. Йожени работеше, без да вдига глава, без да си служи с несесера, който Шарл не бе харесал миналата вечер. Госпожа Гранде плетеше ръкавите си, а Гранде четири часа въртя палци, погълнат от изчисления, които на другия ден щяха да смаят цял Сомюр. Този ден никой не им дойде на гости. Сега из целия град се носеше вестта за ловката сделка на Гранде, за смъртта на брат му и за пристигането на племенника. В желанието си да побъбрят за общите интереси всички собственици на лозя от висшите и средни слоеве на Сомюр се бяха събрали у господин Де Грасен и сипеха страшни клетви срещу бившия кмет. Нанон предеше и под сивия таван на всекидневната се чуваше само шумът на чекръка й.

— Не си хабим много езиците — рече тя и показа едрите си бели като бадеми зъби.

— Нищо не бива да се хаби — отвърна Гранде, пробуден от размишленията си. Той виждаше в перспектива осем милиона до три години и се носеше по този златен поток. — Да си лягаме. Ще отида да кажа лека нощ на племенника от името на всички и ще видя дали не иска да хапне нещо.

Госпожа Гранде се спря на площадката на първия етаж, за да чуе разговора между Шарл и мъжа й. По-смела от майка си, Йожени се качи две стъпала.

— Е, да, племеннико, тежко ви е. Да, поплачете си, това е естествено. Бащата си е баща. Но трябва да имаме търпение в нещастieto. Докато плачете, аз мисля за вас. Добър роднина съм. Хайде, не падайте духом. Искате ли да пийнете чаша вино? Виното е без пари в Сомюр, тук поднасяме чаша вино така, както в Индия чаша чай. Но вие седите на тъмно — продължи Гранде. — Лошо, лошо! Човек трябва да вижда ясно какво върши. — Гранде отиде до камината. — Я! — извика той. — Восъчна свещ! Откъде, по дяволите, са я намерили? Проклетниците! Готови са да изкъртят дъските на къщата ми, за да сварят яйца на това момче.

При тези думи майката и дъщерята влязоха в стаите си и се пхнаха в леглата като уплашени мишки, които се скриват в дупките си.

— Госпожа Гранде, вие да нямате някакво съкровище? — каза мъжът, като влезе в стаята на жена си.

— Приятелю, сега се моля, почакайте — отвърна с неузнаваем глас бедната майка.

— Дявол да го вземе твоя Господ! — изръмжа Гранде. Скъперниците не вярват в никакъв бъдещ живот, за тях настоящето е всичко. Тази мисъл хвърля страшна светлина върху съвременната епоха, в която повече от когато и да било парите господствуват над законите, над политиката и нравите. Институции, книги, хора и учения, всичко способствува за подриване на вярата в бъдещия живот, върху която в продължение на хиляда и осемстотин години се е крепила обществената сграда. Сега ковчегът е просто преход, от който хората не се страхуват. Бъдещето, което ни очакваше след заупокойната молитва, е пренесено в настоящето. Хората днес живеят с мисълта да постигнат *par fas et nefas*^[2] земния рай на разкоша и на суетните наслади, да закоравят сърцето си, да изтезават тялото си, за да спечелят преходни богатства така, както някога са приемали мъченичеството, за да придобият вечни блага! Впрочем тази мисъл се чете навсякъде, тя е вписана дори в законите, които питат човека: „Колко плащаш?“, вместо да го запитат: „Какво мислиш?“ А какво ли ще стане с нашата страна, когато тази доктрина премине от буржоазията сред народа?

— Свърши ли, госпожа Гранде? — каза старият бъчвар.

— Приятелю, моля се за тебе.

— Много добре. Лека нощ. Ще поговорим утре сутрин.

Бедната жена заспа като ученик, който не си е научил уроците и се бои, че при събуждането си ще види ядосаното лице на учителя. В мига, когато тя от ужас се завиваше презглава, за да не чува нищо, Йожени се вмъкна при нея по нощница, боса и я целуна по челото.

— О, мамичко — каза тя, — утре ще му кажа, че аз съм виновна.

— Не, ще те изпрати в Ноайе. Остави, няма да ме изведе я!

— Мамо, чуваш ли?

— Какво?

— Как какво! Той още плаче.

— Иди си легни, дъще. Ще ти изстинат краката. Подът е влажен.

Така протече тържественият ден, който щеше да тегне върху целия живот на богатата и бедна наследница, чийто сън не беше вече толкова дълбок, нито толкова чист, колкото досега. Много често някои постъпки в живота на човека изглеждат, литературно казано, невероятни, макар че са достоверни. Но не е ли това така, защото хората почти винаги пропускат да хвърлят върху нашите спонтанни решения един вид психологическа светлина и не обясняват тайнствените причини, които са ги предизвикали? Може би дълбокото чувство на Йожени би трябвало да бъде анализирано до най-тънките му нишки. Защото, както биха казали някои присмехулници, то се превърна в болест, която оказва влияние върху целия ѝ живот. Мнозина предпочитат по-скоро да отрекат развързките, отколкото да измерят силата на връзките, на възлите, на спойките, които тайно съединяват два факта в душевния живот. Така че в случая за наблюдателите на човешката природа миналото на Йожени ще послужи като гаранция за непреднамереността на нейното безразсъдство и на внезапните ѝ пориви. Колкото спокойно бе текъл животът ѝ досега, толкова по-силно се разрази в душата ѝ жалостта — най-коварното чувство за жената. И така, развълнувана от събитията през деня, тя често се будеше, заслушваше се, понеже ѝ се струваше, че чува стенанията на братовчед си, които от вчера непрестанно отекваха в сърцето ѝ — ту си представяше, че Шарл издъхва, ту сънуваше, че той умира от глад. Призори ясно чу ужасен вик. Веднага се облече и се втурна с леки забързани стъпки при братовчед си, който беше оставил вратата на стаята си отворена. Свещта бе догоряла в свещника. Победен от природата, Шарл спеше облечен, седнал в креслото, облегнал глава на

леглото. Сънуваше, както сънуват гладните хора. Сега Йожени можеше да се наплаче несмуцавана. Тя възторжено наблюдаваше неговото красиво лице, подпухналите му от сълзи очи, които сякаш продължаваха да плачат и насън. Шарл инстинктивно усети присъствието на Йожени, отвори очи и я видя разтревожена до себе си.

— Извинете, братовчедке — каза той, без очевидно да си дава сметка за часа, нито за мястото, където се намира.

— Тук има сърца, които ви чуват, братовчедо, *ние* помислихме, че имате нужда от нещо. Трябва да си легнете, уморявате се, като седите така.

— Вярно.

— Добре тогава, прощавайте.

Тя избяга засрамена и щастлива, че е отишла при него. Само невинността си позволява такива волности. Знаещата добродетел съобразява всичко така, както и порокът. Йожени, която не се бе разтреперила, докато беше при братовчед си, едва се държеше на крака, когато се прибра в стаята си. Изпълненият ѝ с неведение живот беше свършил внезапно, тя започна да разсъждава, упрекваше се в хиляди неща. „Какво ли ще си помисли за мене? Ще сметне, че съм влюбена в него.“ А всъщност най-силно от всичко желаше той да разбере. Искрената любов несъзнателно знае, че любовта поражда любов. Какво събитие беше за самотната девойка, че е влязла тайно в стаята на един младеж! Нима не съществуват мисли и действия, които за някои влюбени души са равносилни на свят годеж! Един час по-късно тя отиде в стаята на майка си и както обикновено ѝ помогна да се облече. После двете седнаха на местата си пред прозореца и зачакаха Гранде, обзети от тревога, която вледенява или сгорещява сърцето, притиска го или го разширява в зависимост от характерите, при мисълта за предстоящ скандал или наказание; чувство, всъщност съвсем естествено, дори домашните животни го изпитват до такава степен, че крещат при най-лекото наказание, а мълчат, ако се наранят по невнимание. Гранде слезе, разсеяно каза нещо на жена си, целуна Йожени и седна на закуска, сякаш бе забравил снощните закани.

— Какво става с племенника? Това момче не ни създава неприятности.

— Спи, господарю — отвърна Нанон.

— Толкова по-добре, не му трябва свещ — каза Гранде подигравателно.

Това необичайно милосърдие, тази горчива веселост поразиха госпожа Гранде, която изглежда мъжа си внимателно. „Добрякът...“ Може би тук е мястото да отбележим, че в Турен, в Анжу, в Поату, в Бретан „добряк“, както често ще назоваваме Гранде, казват както на най-жестоките, така и на най-добродушните хора, щом достигнат известна възраст. Тя не е преценка за мекотата на даден характер. И така добрякът си взе шапката и ръкавиците и каза:

— Ще отида да се повъртя из площада, да срещна нашите Крюшо.

— Йожени, с баща ти решително става нещо.

И наистина Гранде спеше малко и прекарваше половината си нощи в предварителни изчисления, които придаваха на становищата, наблюденията и плановите му смайваща точност и им осигуряваха постоянен успех, предмет на удивление за сомюрци. Всяка мощ у човека е съчетание от търпение и време. Силните хора искат и бдят. Животът на скъперника е непрекъснато упражняване на човешката мощ, поставена в служба на личността. Скъперникът се осланя само на две чувства: самолюбието и интереса. Но тъй като интересът е в известен смисъл силно самолюбие и, разбира се, непрекъснато доказване истинността на собственото превъзходство, самолюбието и интересът стават две части на едно цяло — егоизма. Така би могло да се обясни необикновеното любопитство, което скъперниците възбуждат, когато са представени майсторски на сцената. Всеки е свързан чрез някаква нишка с тези герои, които са врагове на всички човешки чувства, въпреки че до едно ги съчетават в себе си. Къде съществува човек без желания, а кое желание в обществото може да се задоволи без пари? С Гранде наистина ставаше нещо, както бе казала жена му. Както всички скъперници, той изпитваше непрестанна нужда да премери силите си с другите хора, законно да спечели парите им. Та не е ли проява на мощ да се наложиш над другия, постоянно да си даваш правото да презираш много по-слабите от теб на земята, които се оставят да бъдат изядени? О, кой ли напълно е разбрал агнеца, легнал кротко при нозете на Бога, най-трогателната алегория за всички земни жертви, символ на тяхното бъдеще, когато най-последно страданието и слабостта са прославени? Скъперникът оставя агнето да

се угои, после го хваща, убива го, опича го, изяжда го и го презира. Храната на скъперника се състои от пари и презрение. През нощта мислите на добряка бяха поели по друг път: оттук и милосърдието му. Той беше замислил една клопка, за да се подиграе с парижани, да ги уплете, да ги подхлъзне, да ги помачка, да ги накара да се щурат нагоре-надолу, да се потят, да се надяват, да бледнеят; да се пошегува с тях — той, бившият бъчвар, свит в дъното на сивата си стая, изкачващ проядената стълба на къщата си в Сомюр. Беше се занимал и с племенника си. Искаше да спаси честта на умрелия си брат, без това да струва ни петак на племенника му или на самия него. Капиталът му щеше да бъде вложен за три години, оставаше му само да управлява имота си. Така че щеше да му е необходима храна за неговата злъчна дейтелност и той я намери във фалита на брат си. Като не усещаше в ръцете си плячка за мачкане, искаше да смачка парижани в полза на Шарл и евтино да се изкара отличен брат. Честта на семейството дотолкова малко влизаше в неговия план, че добрите му подбуди можеха да се сравнят с тези на страстния играч, когато гледа една увлекателна партия, в която той не залага. Крюшови му трябваха, а не искаше той да ходи при тях, затова беше решил да ги накара да дойдат у дома му и още тази вечер да започне комедията, чийто план току-що бе разработил, та на другия ден, без това да му струва нито грош, целият град да се възхити от него.

[1] *Мане-текел-фарес* — в Библията — думи, които според пророк Данаил означавали „премерено-претеглено-разделено“ и предвещавали на вавилонския цар Валтазар, заради извършено от него кощунство, гибелта му и поробването на царството му от двама негови врагове. ↑

[2] *Per fas et nefas* (лат.) — буквално „чрез позволеното и непозволеното“, тоест с всички средства. ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ОБЕЩАНИЯ НА СКЪПЕРНИК, КЛЕТВИ НА ВЛЮБЕНИ

Докато Гранде отсъствуваше, Йожени има щастието открито да се грижи за своя любим братовчед, без страх да изрази съкровищата на състраданието си — едно от най-възвишените предимства на жената, единственото, което тя желае да бъде почувствувано, единствената област, където тя прощава на мъжа, че ѝ е позволил да вземе връх над него. Три-четири пъти Йожени ходи да се вслушва в дишането на братовчед си, да разбере дали спи, или е буден. После, когато той стана, приготви грижливо всичко — сметаната, кафето, яйцата, плодовете, чиниите, чашата. Тихо изкачи старата стълба, за да чуе шумовете в стаята на братовчед си. Обличаше ли се? Плачеше ли още? Отиде до самата врата.

— Братовчеде?

— Да, братовчедке?

— Във всекидневната ли искате да закусите или в стаята си?

— Където желаете.

— Как се чувствувате?

— Мила братовчедке, срам ме е, но съм гладен.

Този разговор през вратата беше за Йожени цял епизод от роман.

— Добре, ще ви донесем закуската в стаята, за да не се сърди татко.

И лека като птичка, тя слезе в кухнята.

— Нанон — каза Йожени, — иди да наредиш стаята му. Тази стълба, по която толкова често се бе качвала, слизала, където отекуваше и най-малкият шум, сега ѝ се струваше не толкова вехта, изглеждаше цялата светнала, говореше, беше млада като нея, млада като любовта, на която служеше. Най-после майка ѝ, нейната добра и снизходителна майка, се съгласи да участва в приумиците на любовта ѝ и когато стаята на Шарл бе подредена, двете отидоха да поседят при

нещастника: нали християнското милосърдие им нареждаше да го утешат? Те черпеха от религията такива дребни софизми, за да оправдаят пред себе си отклоненията си от установения ред. И така Шарл Гранде стана предмет на най-предани и нежни грижи. Наболялото му сърце почувствува силно сладостта на това ласкаво приятелство, на топлото съчувствие, което тези две вечно потискани души, намерили се за миг свободни, съумяха да проявят в сферата на страданията, тяхната естествена среда. С правото си на роднина, Йожени се зае да подрежда бельото, тоалетните принадлежности, донесени от братовчед й, и това й даде възможност да се възхищава до насита на всяка луксозна дреболия, на дрънкулките от сребро, от гравирано злато, които й попадаха подръка, и дълго да ги държи, уж че ги разглежда. Шарл следеше с дълбока нежност благородното участие, което му засвидетелствуваха леля му и братовчедка му, защото добре познаваше парижкото общество и му бе ясно, че при това положение там щеше да срещне само безразлични или студени сърца. Сега виждаше Йожени в целия блясък на нейната особена красота, възхищаваше се от простодушното й държане, на което вчера се подиграваше. Затова, когато тя взе от ръцете на Нанон фаянсовата купа с кафе със сметана, за да я поднесе на братовчед си с цялата неподправеност на чувствата си, и му хвърли поглед, пълен с доброта, очите на парижанина се просълзиха, той улови ръката й и я целуна.

— Какво пак ви стана? — запита тя.

— О, това са сълзи на благодарност — отвърна той.

Йожени рязко се обърна към камината и взе свещниците.

— Хайде, Нанон, отнеси ги — каза тя.

Когато погледна братовчед си, още беше цяла зачервена, но поне бе съумяла да се овладее дотолкова, че погледът й не издаде огромната радост, която преливаше в сърцето й. Но в очите и на двамата се четеше едно и също чувство, а душите им се сливаха в една мисъл: бъдещето беше тяхно. Това нежно вълнение беше още по-сладостно за Шарл, защото идваше съвсем неочаквано сред огромната му скръб. Удар на чукчето върна двете жени на местата им. За щастие те успяха да слязат по стълбата бързо и когато Гранде влезе, се занимаваха с ръкоделията си. Ако ги беше срещнал под свода, това щеше да бъде напълно достатъчно, за да възбуди подозренията му. Гранде яде прав и набързо, а след това горският, който още не бе получил обещаното

възнаграждение, пристигна от Фроафон и донесе един заек, млади яребици, убити в парка, змиорки и две щуки, които мелничарите дължаха.

— Хе-хе! Тоя Корноайе идва навреме като дъжд по Гергьовден, Тези работи бива ли ги за ядене?

— Да, благородни господине, убити са преди два дни.

— Я се размърдай, Нанон — каза Гранде. — Вземи това, пригответи го за обяд. Двама Крюшо ще угощавам.

Нанон глупаво изблещи очи и огледа всички.

— Ами как — каза тя, — отде да взема сланина и подправки?

— Жено — рече Гранде, — дай шест франка на Нанон и ми напомни да слеза в зимника да извадя от хубавото вино.

— Е, значи, господин Гранде — поде пазачът, който си беше приготвил речта, та дано най-после въпросът със заплатата му да се разреши, — господин Гранде...

— Дрън-дрън-дрън — прекъсна го Гранде, — знам какво искаш да кажеш, ти си свестен човек, утре ще видим тая работа, днес съм много зает. Жено, дай му пет франка — каза той на госпожа Гранде.

И излезе. Горката жена беше безкрайно щастлива, че ще откупи семейното спокойствие с единадесет франка. Тя знаеше, че Гранде се укротява за една-две седмици, докато ѝ измъкне малко по малко парите, които ѝ е дал.

— Ето, Корноайе — каза тя и сложи в ръката му десет франка, — някой ден ще те възнаградим за услугите тя.

Корноайе не можа нищо да каже. Отиде си.

— Госпожа — каза Нанон, която беше сложила черната си шапчица и бе взела кошницата, — три франка ще ми стигнат. Задръжте другите. Гледайте си работата, ще я уредим някак.

— Да приготвиш вкусен обед, Нанон, братовчед ми ще слезе да яде с нас — каза Йожени.

— Тук положително става нещо необикновено — каза госпожа Гранде. — За трети път, откакто сме женени, баща ти кани гости на обед.

Към четири часа, когато Йожени и майка ѝ вече бяха наредили масата за шест души, а домакинът беше качил няколко бутилки от онези чудесни вина, които провинциалистите пазят с любов, Шарл влезе във всекидневната. Младежът беше блед. Движенията му,

държането му, погледът, гласът му носеха отпечатък на пълна с изящество тъга. Болката му не беше престорена, той наистина страдаше и забуленото му от мъка лице бе придобило оня особен израз, който толкова се харесва на жените. Йожени усети, че го обиква още по-силно. Може би нещастieto го бе приближило към нея. Шарл не беше вече богатият красив младеж, витаещ в някаква недосегаема за нея сфера, а роднина, затънал в ужасно нещастие. Нещастieto поражда равенство. Общото между жената и ангела е това, че страдащите им принадлежат. Шарл и Йожени се разбираха и си говореха само с очи, защото бедният изпаднал денди, сиракът, седна в един ъгъл и остана там мълчалив, спокоен, горд. Но от време на време нежният галещ поглед на братовчедка му го озаряваше, караше го да забрави тъжните мисли, да се устреми заедно с нея из земите на Надеждата и на Бъдещето, където тя желаше да тръгне с него. В това време град Сомюр беше по-развълнуван от вечерята, давана от Гранде на Крюшови, отколкото миналия ден — от продажбата на реколтата му, което представляваше върховна измяна по отношение на лозарите. Ако хитрият лозар даваше вечеря с онази задна мисъл, която някога е струвала опашката на Алкивиадовото куче^[1], може би щеше да бъде велик човек. Но тъй като Гранде превъзхождаше във всяко отношение хората от града и непрекъснато се подиграваше с тях, той не обръщаше никакво внимание на Сомюр. Де Грасенови скоро научиха за насилствената смърт и вероятния фалит на бащата на Шарл и решиха да отидат още същия ден у своя клиент, за да му изкажат съболезнованията си и да изразят приятелските си чувства, а заедно с това да узнаят причините, които са го накарали да покани при подобни обстоятелства Крюшови на вечеря. Точно в пет часа председателят К. дьо Бонфон и чичо му, нотариусът, пристигнаха, облечени от главата до петите в празнични дрехи. Сътрапезниците седнаха да обядват и започнаха с това, че ядоха забележително добре. Гранде беше сериозен, Шарл мълчеше, Йожени дума не казваше, госпожа Гранде не говореше повече от обикновено, така че обедът излезе истински погребален пир. Когато станаха от масата, Шарл каза на леля си и на чичо си:

— Позволете ми да се оттегля. Ще трябва да се занимая с дълга и тъжна кореспонденция.

— Добре, племеннико.

След като Шарл излезе и Гранде се увери, че е погълнат в писане и не може да го чуе, лукаво погледна жена си:

— Госпожо Гранде, това, което имаме да си говорим, за вас ще бъде като китайски. Вече е седем и половина, добре ще направите да се мушнете в постелята си. Лека нощ, дъще.

Той целуна Йожени и двете жени излязоха. Сега започна една сцена, по време на която Гранде повече от когато и да било в живота си прояви своето придобито умение да борави с хората, поради което по-грубичко захапваните за кожата често му прикачаха прякора Старо куче. Ако като кмет на Сомюр той бе имал по-високи амбиции, ако щастливи обстоятелства го бяха отвели до висшите сфери на обществото и го бяха изпратили на конгресите, където се разискват международните въпроси, и той бе използвал там таланта, развит от личния интерес, несъмнено щеше да се прослави и да бъде полезен на Франция. Не по-малко вероятно обаче е, че ако бе напуснал Сомюр, Гранде щеше да се превърне в нищожна фигура. Може би с умовете става така, както с някои животни, които не могат да се размножават, веднъж пренесени далеч от местата, където са се родили.

— Го-го-го... сподин пред-пред-пред... седателю, вие ка-ка-ка... звахте, че фа-фа-фа... ли-ли-тът...

Престореното заекване, прилагано толкова отдавна от добряка, че минаваше за вродено, както и глухотата, от която той се оплакваше при дъждовно време, в този случай стана до такава степен уморително за двамата Крюшо, че като го слушаха, те несъзнателно започнаха да си кривят лицата, правеха усилия, сякаш искаха да довършат думите, в които лозарят безкрайно се уплиташе. Тук може би е необходимо да се разкаже историята със заекването и глухотата на Гранде. Никой в Анжу не чуваше по-добре и не произнасяше по-ясно анжуйския френски от лукавия лозар. Но навремето въпреки цялата му хитрост него го бе излъгал един евреин, който при разговор слагаше на ухото си ръка, свита на фуния, уж по-добре да чува, и толкова заекваше и си търсеше думите, че Гранде, жертва на своята човещина, се почувствува задължен да подсказва на хитрия евреин думите и мислите, които той сякаш търсеше, да довършва разсъжденията му, да говори така, както би трябвало да говори проклетият евреин, с една дума, да бъде евреинът, а не Гранде. Като свърши тази странна битка, бъчварят бе сключил единствената сделка, от която имаше право да се оплаква през

цялата си търговска дейност. Но макар и парично да загуби от тази сделка, той спечели чудесна поука, чиито плодове събра по-късно. Затова в края на краищата добрякът благославяше евреина, от когото бе научил изкуството да изчерпва търпението на търговския си противник, да го накара да изразява собствената му мисъл и да го принуждава да губи от очи своята. А никоя негова сделка не бе изисквала повече от предстоящата, прилагането на глухотата, на заекването и на неразбираемото бърборене, с които Гранде замъгляваше мисълта си. И главно той искаше да остане господар на думите си и да прикрие истинските си намерения.

— Господин Дьо Бон-бон-бон-фон. — За втори път от три години Гранде наричаше племенника Крюшо „господин Дьо Бонфон“. Председателят можеше да помисли, че ловкият добряк го е избрал за зет. — Вииии-ие ка-ка-ка... звахте, значи, че фа-фа-фа-литите мо-мо-мо... гат в ня-ня-ня-кои случаи да бъдат от-от-от... менени от... от...

— От самите търговски съдилища. Това става всеки ден — каза господин К. дьо Бонфон, подемайки мисълта на Гранде или смятайки, че я е отгатнал, и побърза любезно да му я обясни: — Слушайте!

— Слушам — смирено отвърна Гранде с прикрития израз на ученик, който вътрешно се подиграва с учителя си, а се прави, че го слуша с най-голямо внимание.

— Когато някой по-виден и уважаван човек, какъвто например беше вашият покоен брат в Париж...

— Мо-мо-моят брат, да.

— Е заплашен от несъстоятелност...

— То-то-то-ва не-не-несъстоятелност ли се нарича?

— Да. Ако фалитът е неизбежен, то търговският съд, на който той е подсъден (следете внимателно), има право със съдебно решение да назначи ликвидатори на фалита. Ликвидацията не е фалит, разбирате ли? Когато някой фалира, той е обезчестен. Но при ликвидация си остава честен човек.

— То-то-ва е съвсем дру-дру-дру... га ра-ра... бота, ако-ко не стру-ру-ру-ва по-скъпо — каза Гранде.

— Но ликвидация може да се извърши и без помощта на търговския съд. Защото — каза председателят, като смръкна енфие — как се обявява фалит?

— Да, аз ни-никога не съм ми-ми-ми... слил по то-то-ва... — отвърна Гранде.

— Първо — продължи съдията, — като се представи балансът в канцеларията на съда, което прави самият търговец или законно упълномощено от него лице. Второ, по молба на кредиторите. Но ако търговецът не представи баланса, ако никой кредитор не подаде молба с искане съдът да обяви казания търговец във фалит, какво ще стане?

— Да-а, да ви-ви-ви... дим.

— Тогава семейството на покойния, неговите представители, наследниците или самият търговец, ако не е умрял, или приятелите му, ако се е укрил, пристъпват към ликвидация. Може би вие искате да ликвидирате фирмата на брат си? — запита председателят.

— Ах, Гранде! — извика нотариусът. — Това ще бъде чудесно. Все още има чувство за чест в провинцията. Ако спасите името си, защото то е и ваше име, ще се покажете човек...

— Високо издигнат — каза председателят, като прекъсна чичо си.

— Ра-ра-збира се — отвърна старият лозар, — моят, моят, бра-бра-бра-аат се ка-ка-зваше Гранде съъщо ка-ка-като мене. То-то-то-ва е ясно. Не ка-ка-казвам не. А та-та-та-зи ли-ли-ли-квиидация моооже да бъде във всеки слу-лу-чай, от всяяка гле-гле-дна точка, бла-благоприятна за моя пле-пле-пле-менник, кого-го-гото оби-бичам. Ама трябва да ви-видим. Аз не по-по-познаваавам па-парижките хи-хи-хитреци. Аз, нали зна-знаете, съм в Со-со-со-мюр. Ло-ло-лозята ми! Ро-ро-рововете! Пък и си ииимам мои гри-ри-рижи. Ни-ни-никога не съм пи-писал по-по-по-лица. Как-ка-кво е по-по-лица? По-по-получавал съм мноооого, но ни-ни-никога не съм под-под-писвал. Те се осреб-реб-ряват, шко-кон-тират. То-това знам за тя-тя-тях. Чу-увал съм, че по-по-поли-ците мо-мо-гат да се от-от-отку-пу-пуват...

— Да — каза председателят. — Полиците могат да се откупват на пиацата, като се заплати определен процент от стойността им. Разбирате ли?

Гранде сложи ръката си като фуния на ухото и председателят повтори думите си.

— Об-бъркана работа — отвърна лозарят. — На мо-мо-моята възраст н-ни-що н-не р-р-разбирам от т-тия н-неща. А-аз трябва да сто-стоя тука, за да с-се гр-ри-жа з-за зър-зърното. Зър-зър-зърното се

събира и чо-чов-век със зър-ър-ър-ното пла-а-а-аща. Н-най н-нап-пред трябва да с-си гле-ед-дам ре-ре-ре-кооолтата. Гл-глав-вното сеееега е Фроафон, тов-ва е най-вааж-ното за ме-ме-мене. Не мо-мо-мога да за-за-за-рееежа къщата си, за ра-раз-ни об-бъркани р-работи с дя-дявол зна-знае к-ка-кви х-хора, де-дето нищо не им раз-раз-бииирам. Казвате, че за да ли-ли-ли-квидииирам, да спра обявяването на фа-фа-фалита, трябва да отииида в Па-Па-Париж. Човек не мо-мо-може да бъъде на две места в ед-едно и съъщо вре-е-ме, освен ако-ко е птич-птичка... А...

— Разбирам ви — извика нотариусът. — Но, приятелю, вие имате приятели, стари, предани приятели.

„Хайде — мислеше лозарят, — че решете се най-после!“

— Ами ако някой замине за Париж, отиде при най-големия кредитор на брат ви Гийом и му каже...

— Ч-чакайте — прекъсна го Гранде, — ка-какво да мууу каже? Нещо та-та-та-кооова. „Господин Грааанде от Сомюр това, господин Граааанде от Сомюр оно-но-ва, той обииича плеееменника си. Гранде е до-до-добър род-роднина, има до-добри намееерения. Той про-ро-родаде добре ре-ре-реколтата си. Не обявявайте фали-ли-лита, съберете се, на-на-назначете лик-лик-ликвидааатори. Тогава Гран-Гранде ще си по-по-по-мисли. Вие ще-ще-ще ииимате по-по-голям ин-интерес от лик-лик-ликвидацията, откол-отколкото да оставите с-съдът да си б-бута нос-носа...“ А, не е ли вярно?

— Вярно е! — каза председателят.

— Защото, виждате ли, господин Дьо Бон-Бон-фон, трябва да р-р-разбереш, пре-преди да се р-р-решеш. Който не-не може, не-не може. При вся-всяка трудна сдел-делка, за да не се раз-раз-ориш, трябва да знаеш с какво разполагаш и какво трябва да пла-плащаш. А? Не е ли вярно?

— Разбира се — каза председателят. — Моето мнение е, че след няколко месеца полиците ще могат да се купят за дребна сума, като се приеме, че са изплатени напълно по взаимно съгласие. Хе-хе! Можете да заведете кучетата далеч, като им покажете парче сланина. Щом не е имало обявен фалит и държите полиците, вие ставате бял като сняг.

— Като снягаяг? — повтори Гранде, слагайки пак ръка на ухото си. — Не разбирам за сне-снега.

— Слушайте тогава — извика председателят.

— Сл-слу-ушам.

— Полицията е стока, чиято цена може да се качва и да спада. Това е извод от принципа на Йеремия Бентам върху лихварството. Този публицист доказва, че предразсъдъкът, който осъждаше лихваря, е глупост.

— Аха! — рече Гранде.

— Тъй като по принцип според Бентам парите са стока и това, което представлява пари, също се превръща в стока — продължи председателят, — тъй като е известно, че подчинена на обикновените промени, които управляват търговията, стоката ценни книжа, които носят един или друг подпис, подобно на всяка друга стока, е в голямо количество или липсва на пазара, или цената ѝ се покачва, или пада до нула, съдът нарежда... (ама че съм глупав, извинете!) моето мнение е, че вие можете да откупите полиците на брат си срещу двадесет и пет на сто от стойността им.

— Ка-ка-казахте, че се ка-ка-казва Йе-Йе-Йеремия Бен...

— Бентам. Англичанин.

— Този Йеремия ще ни спести доста сълзи в търговията — засмя се нотариусът.

— Англичаните поня-ня-някооога имат здрав разум — каза Гранде. — Зна-начи, според Бен-Бен-Бентам, ако полиците на брат ми стру-стру-ват... не струват. Да. Пра-равилно ли ка-казвам? Струва ми се ясно... Кредиторите ще бъдат... Не, няма да бъдат. Знам аз ка-ка-кво искам да кажа.

— Чакайте да ви обясня всичко това — каза председателят. — Юридически, ако вие притежавате полиците за всички дългове на фирмата Гранде, брат ви или неговите наследници никому нищо не дължат. Така.

— Та-ка — повтори Гранде.

— Напълно справедливо е: ако полиците на брат ви се котират (котират, разбирате ли този термин?) на пиацата с толкова на сто загуба, ако някой ваш приятел мине на пиацата и ги изкупи, щом кредиторите не са ги отстъпили под заплаха на насилие, наследството на парижкия Гранде се урежда законно.

— Вярно, тър-тър-говията си е търговия — каза бъч-варят. — Като знаем това... Но все пак, раз-раз-раз-бирате ли, трууудно е. Аз ня-ня-ня-мам пари, нито вре-ре-ме, нито...

— Да, не можете да пътувате. Добре. Предлагам ви аз да отида в Париж (ще ми платите пътните, това е нищо). Там се срещам с кредиторите, разговарям с тях, отсрочвам падежите и всичко се урежда с едно допълнително заплащане, което ще прибавите към стойността на ликвидацията, за да получите полиците.

— Ще ви-ви-ви-дим, не моооога, не ис-ис-ис-кам да се анга-га-га-жирам без... Който не мо-мо-може, не мо-мо-же. Раз-би-би-ирате ли?

— Съвсем правилно.

— Гла-ла-вата ме за-за-боля от вси-всички тези работи, ко-ко-ито ми ка-ка-казахте. За пръв път в жи-жи-вота си тряббба да ми-мисля за...

— Е, да, вие не сте юрисконсулт.

— Аз съм бе-бе-беден лозар и ни-нищо не разбирам от то-това, което гово-ворихте. Трябва да го про-про-уча.

— И така... — започна председателят, който очевидно искаше да обобщи досегашния разговор.

— Е, племеннико! — укоризнено го прекъсна нотариусът.

— Какво, чичо? — запита председателят.

— Та остави господин Гранде да ти обясни, намеренията си. Тук става въпрос за важна мисия. Нашият скъп приятел трябва да я определи съвсем точ...

Удар на чукчето извести за идването на семейство Де Грасен, влизането им и поздравленията попречиха на Крюшо да довърши изречението си. Нотариусът беше доволен от това прекъсване. Гранде вече го гледаше накриво и брадавицата на носа му издаваше вътрешна буря. Но преди всичко разумният нотариус намираше, че за председател на първа инстанция не е много прилично да ходи в Париж, за да принуждава разни кредитори да капитулират и да се постави в услуга на една спекула, която накрънява законите на истинската почтеност. Освен това Гранде още не бе изразил ни най-малка готовност да плати каквото и да било и нотариусът инстинктивно се опасяваше от намесата на племенника си в тази история. Така той използва момента, когато влизаше семейство Де Грасен, улови председателя под ръка и го отведе до прозореца.

— Ти показва достатъчно готовност, племеннико. Но стига толкова преданост. Желанието да получиш дъщеря му те заслепява.

Дявол да го вземе! Защо си пъхаш носа, дето не ти е работата. Остави сега аз да направлявам лодката, помагай само при маневрирането... Работа ли ти е да излагаш достойнството си на съдия в такава...

Той не довърши. Чу как господин Де Грасен каза на стария бъчвар, като му подаде ръка:

— Гранде, научихме за ужасното нещастие, което е сполетяло семейството ви, провала на фирмата Гийом Гранде и смъртта на брат ви. И дойдохме да ви изразим съчувствието си за това тъжно събитие.

— Нещастieto е само едно — каза нотариусът, като прекъсна банкера, — смъртта на господин Гранде младши. Пък и той не би се самоубил, ако му беше дошло на ума да поиска помощ от брат си. Нашият стар приятел, който е почтен до мозъка на костите си, има намерение да ликвидира задълженията на фирмата Гранде в Париж. Моят племенник, председателят, за да го освободи от главоболия в една чисто съдебна работа, му предлага веднага да замине за Париж и да се споразумее с кредиторите, като ги задоволи прилично.

Тези думи, потвърдени от държанието на лозаря, който си търкаше брадичката, необикновено изненадаха тримата Де Грасен, които на идване бяха говорили надълго и нашироко за скъперничеството на Гранде, като го обвиняваха едва ли не в братоубийство.

— Аз бях сигурен! — извика банкерът и погледна жена си. — Какво ти казвах по пътя, госпожо Де Грасен? Че Гранде е самата чест и че няма да понесе на името му да се лепне и най-малкото петънце! Пари без чест са болест. Все още има почтени хора в нашата провинция! Това е чудесно, наистина чудесно. Аз съм стар военен, не умея да крия мислите си. Казвам без заобикалки: това, хиляди мълнии, е възвишено!

— Знааачи, въз-въз-вишенооото е мно-мно-го скъпо — отговори добрякът, докато банкерът сърдечно му разтърсваше ръката.

— Само че, драги ми Гранде, да прощава господин председателят — продължи Де Грасен, — но това е чисто финансова работа и изисква опитен финансист. Нали трябва да разбира от кредити, изплащания, изчисляване на лихви? На мен и без това ми се налага да отида в Париж по мои работи, мога да се наема и с...

— Ще т-трябва, значи, да видим, да опи-пи-питае да се разберем двааамата за съотве-ве-ветните възможнооости и без да се ан-ан-

ангажирам в нещо, което не ииискам да нап-нап-направя — заекна Гранде. — Защото, нали разбирате, господин председателят естествено искаше да му заплатя пътните.

Последните думи той произнесе без заекване.

— Е! — каза госпожа Де Грасен. — Та да отиде човек в Париж, е удоволствие. Аз на драго сърце бих платила да отида в Париж!

И тя направи знак на мъжа си, сякаш искаше да го насърчи да отнеме на всяка цена тази работа от съперниците им. После много иронично изгледа Крюшови, чиито лица изразяваха нескрито съжаление. Тогава Гранде дръпна банкера за едно копче на сакото и го отведе в ъгъла.

— На вас имам много повече доверие, отколкото на председателя — каза му той. — Освен това има и друга работа — прибави той и размърда брадавицата си. — Искам да закупя облигации. Ще трябва да се вложат няколко хиляди франка, но ще ги взема само по осемдесет франка. Казват, спадали към края на месеца. Вие разбирате от тези работи, нали?

— Има си хас! Добре, значи, ще трябва освен това да ви набавя облигации за няколко хиляди франка, нали?

— Отначало не много. Само че нито дума! Искам да играя тази игра, без никой да знае. Вие ще уредите сделката вместо мене за края на месеца. Но не казвайте нищо на Крюшови — ще се засегнат. Тъкмо отивате в Париж, трябва да разберем какви са козове и за моя беден племенник.

— Ясно. Ще замина утре с пощенската кола — каза банкерът високо — и ще дойда да ми дадете последните си указания... в колко часа?

— В пет часа, преди обед — каза лозарят и потри ръце.

Двете партии постояха още известно време заедно. След кратко мълчание Де Грасен потупа Гранде по рамото:

— Хубаво е човек да има такива добри роднини...

— Да, да — отвърна Гранде, — то не личи, ама аз съм добър род-нина. Обичах брат си и ще го докажа, ако не струва...

— Ние ще си вървим, Гранде — прекъсна го банкерът, за щастие преди той да довърши изречението си. — Щом тръгвам по-рано, трябва да уредя някои работи.

— Добре, добре. И аз във връ-връзка с то-това, което си говорихме, ще се оттегля в моята за-за-седателна, както казва председателят Крюшо.

„Дявол да го вземе! Значи, вече не съм господин Дьо Бонфон“ — помисли си тъжно председателят, чието лице бе придобило израз на съдия, отегчен от защитна реч.

Главите на двата съперничещи си рода тръгнаха заедно. Нито единият, нито другият вече се сещаха за предателството спрямо лозарския край, което Гранде бе извършил сутринта, а се подпитваха, но напразно, за да разберат какво мисли другият за истинските намерения на добряка в тази нова история.

— Ще дойдете ли с нас у госпожа Дорсонвал? — запита Де Грасен нотариуса.

— Ще дойдем по-късно — отвърна председателят. — Ако чичо няма нищо против, обещал съм на госпожица Дьо Грибокур да мина за малко да ѝ пожелаая лека нощ, затова ще отидем най-напред у тях.

— Тогава довиждане, господа — каза госпожа Де Грасен.

А когато Де Грасенови се отдалечиха на няколко крачки от Крюшови, Адолф подметна на баща си:

— Изядوخа се от яд, а?

— Мълчи, сине — прекъсна го майка му, — още могат да ни чуят. Пък и това, което каза, не е много възпитано, мирише на студентски жаргон.

— Е, чичо — оплака се съдията, когато Де Грасенови се отдалечиха, — отначало бях председателят Дьо Бонфон, а накрая станах просто Крюшо.

— Видях, че ти стана неприятно. Няма как, вятърът духаше в полза на Де Грасен. Ама и ти уж си умен човек... Остави ги да се повлекат по това „ще видим“ на Гранде и си стой спокойно: въпреки всичко, момчето ми, Йожени ще бъде твоя жена.

Малко след това новината за великодушното решение на Гранде се разнесе в три къщи едновременно и целият град заговори само за неговата братска преданост. Всеки прощаваше на Гранде продажбата, направена въпреки клетвата, която лозарите си бяха дали, възхищаваха се от чувството му за чест, хвалеха го за щедростта, на каквато го смятаха неспособен. Характерно за французите е, че те изпадат във възторг, гневят се, вълнуват се от последното нашумяло събитие, от

злободневките. Дали наистина колективните същества, народите, нямат памет?

След като затвори вратата, Гранде повика Нанон:

— Не пущай кучето и не заспивай, имаме работа с тебе. В единайсет часа Корноайе ще дойде пред вратата с пътната кола от Фроафон. Ослушвай се, та като дойде, да не чука, кажи му да влезе направо. Полицейският правилник забранява нощем да се вдига шум. Пък и няма защо махалата да разбере, че ще пътувам.

Като каза това, Гранде се качи в лабораторията си и Нанон го чу как се движи, рови, ходи нагоре-надолу, но внимателно. Очевидно не искаше да събуди жена си и дъщеря си и особено да привлече вниманието на племенника си, когото пустоса още като се качи и видя, че в стаята му свети. Посреднощ, загрижена за братовчед си, Йожени помисли, че чува стенание на умиращ, а за нея този умиращ не можеше да бъде друг освен Шарл: бе го оставила толкова блед, толкова отчаян! Може би се е самоубил? Бързо си наметна една пелерина с качулка и понечи да излезе. Отначало светлината отвън, която се процеждаше през процепите на вратата ѝ, ужасно я уплаши. Но тя скоро се успокои, понеже долови тежките стъпки на Нанон и гласа ѝ, смесен с цвиленето на много коне.

„Да не би баща ми да отвлеча Шарл?“ — рече си тя и внимателно открехна вратата, за да не скърца, но все пак да може да вижда какво става в коридора.

Изведнъж погледът ѝ срещна очите на баща ѝ, които, макар разсеяни и безгрижни, я вледениха от ужас. Гранде и Нанон бяха нарамили един дебел къс прът, за който бе вързано въже, а на него висеше буре, подобно на онези, които бившият бъчвар се забавляваше да прави в барака през свободното си време.

— Света Богородичке! Ама е тежко, господарю! — тихо каза Нанон.

— Жалко, че са само стотинки! — отвърна Гранде. — Внимавай да не бутнеш свещника.

Сцената се осветяваше само от една свещ, поставена между две колонки на перилото на стълбата.

— Корноайе — пошушна Гранде на пазача, — ти взе ли си пистолетите?

— Не, господине. Че какво толкова ще се страхувате за стотинки?

— А, нищо — каза Гранде.

— Пък и ние бързо ще вървим — продължи горският. — Изполичарите са подбрали най-добрите коне.

— Добре, добре. Да не си им казал къде отивам?

— Че и аз не знаех.

— Добре. Колата здрава ли е?

— Какво, господарю? А, колата ли? Тя може да издържи и три хиляди. Колко тежат вашите бъчвета?

— Ха — рече Нанон, — знаех си аз! Има към хиляда и осемстотин.

— Мълчи, Нанон! Ще кажеш на жена ми, че съм отишъл на село. Ще се върна за обед. Карай бързо, Корноайе, трябва да стигнем в Анже преди девет часа.

Колата потегли. Нанон залости голямата порта, пусна кучето, легна си с натъртено рамо и никой в квартала не разбра, че Гранде е заминал, нито защо е заминал. Добрякът умееше да пази тайна. Никой не виждаше и петак в тази къща, пълна със злато. Тази сутрин от разговори на пристанището старият лозар бе научил, че цената на златото се е удвоила, защото съоръжавали много кораби в Нант и спекуланти пристигнали в Анже да изкупуват злато; той чисто и просто зае коне от своите изполичари и успя да отиде да продаде златото си и да донесе в банкноти, подписани от управителя на държавната хазна, сума, достатъчна за купуването на облигациите, плюс ажиото.

— Баща ми заминава — каза Йожени, която бе чула всичко от горното стъпало на стълбата.

В къщата отново се възцари тишина. Далечният тропот на колата постепенно замря, вече не отекваше в заспалия Сомюр. В този миг Йожени долови със сърцето си, преди да чуе с ушите си, стенание, което проникваше през стената и долиташе от стаята на братовчед й. Тънка като острие на сабя светла ивица минаваше през процепа на вратата и режеше водоравно колонките на старите стълбищни перила.

— Той страда — прошепна тя и изкачи две стъпала.

Второ стенание я накара да стигне до последната площадка. Вратата беше полуотворена, тя я бутна. Шарл спеше, главата му бе

клюмнала извън старото кресло, перото бе паднало от ръката, която почти докосваше пода. Поради неудобното положение младежът дишаше тежко. Йожени изведнъж се уплаши и се втурна в стаята. „Трябва да е много уморен“ — каза си тя, като видя десетина запечатани писма; прочете адресите им: „До господа Фари Брелман и сие, производители на коли“, „До господин Бюисон, шивач“ и прочие. „Навярно е уредил всичките си работи, за да може скоро да напусне Франция“ — помисли тя. Погледът ѝ падна върху две незапечатани писма. Думите, с които започваше едното — „Мила Анет“, — я ослепиха. Сърцето ѝ се разтуптя, краката ѝ се заковаха за плочите на пода. Неговата мила Анет! Значи, той обича, обичан е. Няма вече надежда! Какво ѝ пише? Такива мисли прекосиха ума и сърцето ѝ. Тя четеше тези думи навсякъде, дори по плочите, написани сякаш с огън. Нима трябваше вече да се откаже от него! „Не, няма да прочета писмото. Трябва да си отида. А защо да не го прочета?“ Тя погледна Шарл, нежно хвана главата му, облегна я на гърба на креслото. Той се отпусна като дете, което даже насън познава майка си и без да се събуди, приема грижите и целувките ѝ. Като майка Йожени вдигна увисналата ръка и като майка го целуна лекичко по косите. „Мила Анет!“ Някакъв демон крещеше тези две думи в ушите ѝ. „Знам, че може би постъпвам лошо, но ще прочета писмото“ — каза си тя. Извърна глава, защото благородната ѝ честност се бунтуваше. За пръв път в живота доброто и злото се сблъскаха в нейното сърце. Досега тя не беше извършила нищо, заради което да се черви. Но в този миг любовта, любопитството взеха връх. При всяко изречение сърцето ѝ все повече натежаваше, а парливият пламък, който я оживяваше по време на четенето, правеше още по-примамливи радостите на първата любов.

„Мила Анет, нищо не би било в сила да ни раздели освен нещастieto, което ме сполетя и което никаква човешка мъдрост не можеше да предвиди. Баща ми се самоуби, неговото богатство и моето напълно пропаднаха. Аз съм сирак на възраст, когато поради начина, по който съм отгледан, още мога да мина за дете. А все пак трябва да изляза като мъж от бездната, в която съм паднал.

Използувах част от тази нощ, за да си направя сметките. Ако искам да напусна Франция като честен човек, а в това няма съмнение, не ще ми останат и сто франка, с които да замина за Индия или Америка, за да опитам щастието си. Да, моя бедна Анет, ще отида да спечеля богатство в най-убийствения климат. Под такова небе богатство се трупа сигурно и бързо, както са ми казвали. Но да остана в Париж, не мога. Нито душата, нито лицето ми са създадени да издържат обиди, студенина, презрение, които очакват разорения човек, сина на един фалирал! Господи! Та аз дължа два милиона!... В Париж ще ме убият на дуел още първата седмица. Затова няма да се върна. Дори твоята любов — най-нежната и най-преданата, която някога е облагородявала сърцето на мъж, не би могла да ме привлече. Уви, любима, нямам достатъчно пари, за да дойда там, където си ти, за да се целунем за последен път, да почерпя сили, необходими за пътя, който ще поема...”

„Бедният Шарл! Добре направих, че прочетох писмото! Аз имам злато, ще му дам“ — каза си Йожени.

Тя изтри сълзите си и продължи да чете.

„Никога досега не бях мислил за неволите на бедността. Дори да ми останат сто франка за пътуването, няма да имам нито сантим да си набавя стока. Но не сто луидора, а и един няма да имам; не знам с какви пари ще разполагам, след като разплатя дълговете си в Париж. Ако не ми остане нищо, ще ида спокойно в Нант и ще си намеря работа като прост моряк, а там ще започна така, както са почвали силните хора, които са тръгвали на младини без петак и са се завръщали богати от Индия. От тази заран започнах да гледам хладнокръвно на бъдещето си. То е по-ужасно за мене, отколкото за който и да било друг, за мене — глезен от майка, която ме обожаваше, обичан от най-добрия баща, за мене, който още с влизането си в обществото срещна любовта на една Ана! Аз познавах

само цветята на живота: това щастие не можеше да трае. И все пак, мила моя Анет, аз имам повече смелост, отколкото може да се предположи у един безгрижен младеж, особено младеж, привикнал на милувките на най-прекрасната жена в Париж, люлян от семейните радости, на когото всичко въкъщи се усмихваше и чиито желания бяха закон за баща му... О, Анет, баща ми е мъртъв... Но аз размислих върху положението си, размислих и върху твоето. Много остарях за тези двадесет и четири часа. Мила Ана, дори да пожертвуваш всички удоволствия на разкоша, тоалетите си, ложата в операта, за да ме задържиш при себе си в Париж, пак няма да можем да набавим сумата, необходима за разходите на моя разпилян живот. А аз никога не бих приел толкова големи жертви. Така че сега трябва да се разделим, завинаги...”

— Той я изоставя, света Богородице! О! Какво щастие!

Йожени подскочи от радост. Шарл се размърда и тя изстина от ужас. Но за нейно щастие той не се събуди. Тя продължи да чете:

„Кога ще се върна? Не знам. Климатът на Индия бързо състарява европейците, особено онези, които работят. Да кажем, след десет години. След десет години дъщеря ти ще бъде на осемнадесет години, тя ще ти бъде приятелка и шпионка. Към тебе обществото ще бъде много жестоко, а дъщеря ти може би още повече. Виждали сме примери на такива обществени присъди и на неблагодарност на дъщери. Затова нека вземем поука от тях. Запази дълбоко в сърцето си, като мене, спомена за тези четири години щастие и бъди вярна, ако можеш, на своя клет приятел. Но аз не мога да изисквам това от тебе, защото, виждаш ли, моя Анет, аз трябва да се съобразявам с положението си, да гледам живота като обикновен човек и да го преценявам в цифри. Значи, ще трябва да помисля за брак, който става необходимост при новото ми положение. И да ти призная, намерих тук, в Сомюр, при

чичо си, една братовчедка, чието държане, лице, ум и сърце биха ти харесали и която освен това, изглежда, ме...”

„Трябва да е бил много уморен, щом не е могъл да продължи“ — каза си Йожени, като видя прекъснатото по средата изречение.

Тя го оправдаваше! Възможно ли беше тази невинна девойка да не бе забелязала студенината, отразена в писмото му? За момичетата, получили религиозно възпитание, незнаещи и чисти, всичко е любов, щом навлязат в омайната страна на любовта. Те вървят из нея, обкръжени от небесната светлина, която душата им излъчва и която залива любимия. Оцветяват го с пламъците на собственото си чувство и му приписват собствените си прекрасни мисли. Грешките на жената почти винаги произлизат от вярата ѝ в доброто или от увереността в истината. Думите „Мила моя Анет, любима моя“ звучаха в сърцето на Йожени като най-прекрасния език на любовта и галеха душата ѝ така, както в детството божествените ноти на „Venite adoremus“^[2], повтаряни от органа, галеха ушите ѝ. Пък и сълзите, които още овлажняваха очите на Шарл, бяха за нея доказателство за всички благородни качества на сърцето, които не могат да не привлекат една девойка. Можеше ли тя да знае, че голямата привързаност на Шарл към баща му, искрената му скръб се дължаха не толкова на доброто му сърце, колкото на добрината на баща му към него. Господин и госпожа Гийом Гранде винаги бяха задоволявали капризите на сина си, бяха му доставяли всички удоволствия, които може да предложи богатството, не го бяха оставяли да изпада в ужасни парични затруднения, в които почти всички момчета повече или по-малко затъват, когато се намерят сред съблазните на Париж и започват да изпитват желания, да съставят планове, които за тяхно съжаление биват непрестанно отлагани и забавяни поради това, че родителите им са още живи. Щедростта на бащата в края на краищата бе посяла в сърцето на сина истинска синовна любов, любов без никаква задна мисъл. Въпреки това Шарл беше дете на Париж, приучен от парижките нрави, пък и от самата Анет, да пресмята всичко — вече старец под маската на младеж. Той бе получил ужасното възпитание на свят, където за една вечер се извършват с мисли и думи повече престъпления, отколкото правосъдието наказва в углавните съдилища в Париж, където

иронични шеги убиват най-великите идеи, където човек минава за силен само доколкото „вижда правилно“; а „да виждаш правилно“ там, означава да не вярваш в нищо, нито в чувствата, нито в хората, нито даже на събитията: там се създават фалшиви събития. Там, за да виждаш правилно, трябва всяка сутрин да претегляш кесията на някой приятел, да се издигаш умело над всичко, което се случва; от нищо да не се възхищаваш преждевременно, нито от произведения на изкуството, нито от благородни постъпки, и да приемаш, че в основата на всичко лежи личният интерес. След хиляди безумства светската дама, красивата Анет, принуждаваше Шарл сериозно да размисли, галеше косата му с парфюмирана ръка и му говореше за неговото бъдещо положение, оправяше му някоя къдрица и го караше да бъде пресметлив в живота — правеше го женствен и в същото време материалист. Двойна поквара, но поквара изящна и изтънчена в съответствие с добрия вкус.

— Простичък сте, Шарл — казваше му тя. — Много трудно ще ми бъде да ви науча да разбирате обществото. Вие се държахте много лошо с господин Де Люпо. Знам, че не е особено почтен човек. Но почакайте да падне от власт, тогава му показвайте презрението си колкото щете. Знаете ли какво ни казваше госпожа Кампан? „Деца мои, казваше тя, докато един човек е член на правителството, обожавайте го. Падне ли, помагайте да го хвърлят на бунището. Докато има власт, той е един вид бог; свален, той е по-долу от Марат в отходния канал, защото е жив, а Марат е бил мъртъв.“ Животът е верига от комбинации, те трябва да се изучават, да се следят, за да успеем винаги да заемаме изгодно положение.

Шарл беше толкова търсен младеж, толкова гален от родителите си, толкова ласкан от обществото, че не можеше да изпитва силни чувства. Златното зрънце, което майка му беше посяла в сърцето му, се бе разпръснало из парижкия лабиринт, той го бе използвал повърхностно и навярно го бе изхабил от употреба. Но Шарл беше едва на двадесет и една години. На тази възраст свежестта на живота изглежда неделима от непоквареността на душата. Гласът, погледът, лицето сякаш съответствуват на чувствата. Затова дори и най-суровият съдия, най-недоверчивият адвокат, най-стиснатият лихвар трудно приемат, че сърцето е остаряло, а сметките — подправени, щом очите още са лъчезарни и по челото няма бръчки. Досега Шарл не бе имал

случай да прилага правилата на парижкия морал и бе останал прекрасен поради неопитността си. Но без сам да знае, бяха му присадили бацила на егоизма. Дремещите в сърцето му кълнове на политическата икономия, прилагана от парижани, бързо започнаха да избуяват, щом той от безгрижен зрител стана участник в драмата на действителността. Почти всички девойки вярват на нежните обещания на такава външност. Но нима Йожени, дори да беше разумна и наблюдателна като някои провинциални момичета, можеше да има съмнения по отношение на братовчед си, чиито обноски, думи и действия още отговаряха на поривите на сърцето? Една съдбоносна за нея случайност я направи предмет на последните изблици на чувствителност, която съдържаше това младо сърце, накара я да чуе, така да се каже, последните въздишки на съвестта му. Тя остави писмото, според нея пълно с любов, и нежно загледа заспалия си братовчед: за нея свежите илюзии на живота още трептяха по това лице и тя се закле, засега пред себе си, че ще го обича вечно. После хвърли поглед на другото писмо, без вече да придава особено значение на некрасивата си постъпка, и го зачете, за да открие нови доказателства за благородните качества, които, подобно на всички жени, приписваше на своя избраник.

„Драги Алфонс, когато четеш това писмо, аз вече няма да имам приятели. Но ти признавам, че макар да се съмнявам в светските хора, свикнали да обезценяват думата «приятел», аз не се усъмних нито за миг в твоето приятелство. Затова те натоварвам да уредиш моите работи и разчитам на тебе да извлека колкото се може повече полза от онова, което притежавам. Навярно вече знаеш моето положение. Нямам нищо, искам да замина за Индия. Току-що написах писма до всички, на които мисля, че дължа пари: ще намериш приложен техния списък, доколкото можах да го съставя по памет. Библиотеката, мебелите, колите, конете ми и пр. ще стигнат, предполагам, за да се платят дълговете ми. Искам да си запазя само някои дреболии без особена стойност, с които да купя малко стоки за начало. Драги Алфонс, за разпродажбата

оттук ще ти пратя редовно пълномощно, за да нямаш неприятности. Ти ще ми изпратиш оръжието. Задръж за себе си Бритон. Никой няма да даде истинската цена за това прекрасно животно, предпочитам да ти го подаря вместо пръстен, какъвто умиращият обикновено завещава на изпълнителя на завещанието му. «Фари, Брелман и сие» ми направиха една много удобна пътна кола, но още не са ми я предали, гледай да ги накараш да я задържат, без да ми искат обезщетение. Ако откажат да уредят въпроса по този начин, избегни всичко, което може да накърни моята чест при положението, в което се намирам. Дълга десет луидора на островитянина, които загубих на карти, не забравяй да му ги...“

— Милият братовчед! — каза Йожени, остави писмото, взе една от запалените свещи и изтича със ситни крачки в стаята си.

Радостно отвори чекмеджето на стария дъбов шкаф, едно от най-красивите произведения на епохата, наречена Ренесанс, върху който още се виждаше, полуизтрит, прочутият кралски саламандър. Извади голяма кесия от червено кадифе, украсена със златни пискюли и обточена с изтърган сърмен гайтан, наследство от баба й. После много гордо претегли на длан кесията и със задоволство провери забравената сметка на малкото си богатство. Най-напред отдели двадесет португалски, още нови жълтици, сечени по думите на баща й, при царуването на Жуан V през 1725 година, чиято реална стойност при обмяна беше пет лисабонки или сто шестдесет и осем франка и шестдесет и четири сантиметра едната, но текущата им стойност беше сто и осемдесет франка предвид редкостта и красотата на монетите, които блестяха като слънца. Освен това пет генуезки жълтици или монети от по сто генуезки лири — също рядкост, — които вървяха по официален курс осемдесет и седем франка едната, но любителите на злато ги плащаха по сто франка. Тези монети бе подарил на Йожени господин Лабертьолиер. Освен това три четворни испански жълтици от времето на Филип V, сечени през 1729 година, беше й ги подарявала госпожа Жантийе, която винаги й казваше: „Това миличко канарче, това жълтурче струва деветдесет и осем франка! Добре го пазете, миличка,

то ще бъде цветът на вашето съкровище.“ Освен това сто холандски дуката, сечени през 1756 година, които баща ѝ ценеше най-много (златото на тези монети беше двадесет и три карата и нещо), струваха почти по тринадесет франка. Както и една голяма рядкост!... Нещо като медали, особено търсени от скъперниците, три рупии със знака Везни и пет рупии със знака Дева, всички от чисто двадесет и четири каратово злато — великолепни монети, сечени от Великия Могол; струваха по тридесет и седем франка и четиридесет сантима едната, но почти петдесет франка за познавачите, които обичат да боравят със злато. Освен това наполеонът от четиридесет франка, който бе получила онзи ден и небрежно бе сложила в червената си кесия.

Това съкровище съдържаше нови, непипнати монети, истински произведения на изкуството, за които Гранде питаше понякога Йожени и я караше да му ги показва, за да ѝ разяснява високите им достойнства — красотата на ръба, чистотата на повърхностите, великолепието на буквите, с отчетливи, още неиздраскани ребърца. Но тя не мислеше нито за редкостта на монетите, нито за манията на баща си, нито за опасността, на която се излагаше, ако се разделеше с това толкова скъпо за баща ѝ съкровище. Не, тя мислеше за братовчед си и след като няколко пъти пресметна грешно, най-сетне успя да разбере, че притежава около пет хиляди и осемстотин франка в реална стойност, които можеха да се продадат за около две хиляди екю. При вида на това богатство тя започна да пляска с ръце като дете, което иска да излее напирателната радост в простодушни движения. Така че и бащата, и дъщерята бяха изчислили своите богатства: той — за да продаде златото си; Йожени — за да хвърли своето злато в океан от любов. Тя прибра монетите в старата кесия, взе я и се качи без колебание. Тайната бедност на братовчед ѝ я караше да забрави, че е нощ, да забрави приличието. Освен това на нейна страна бяха чистата ѝ съвест, предаността и щастието ѝ. В мига, когато тя се появи на прага със свещ в едната ръка и с кесията в другата, Шарл се събуди, видя братовчедка си и остана смаян от изненада. Йожени се приближи, сложи свещта на масата и каза развълнувано:

— Братовчеде, трябва да ви поискам прошка за един голям грях, който извърших спрямо вас. Но Бог ще ми прости този грях, ако вие се съгласите да го забравите.

— Какъв грях? — попита Шарл и потърка очи.

— Прочетох тези две писма.

Шарл се изчерви.

— Как стана това? — продължи тя. — Защо се качих при вас? Наистина сега вече не знам. Но съм склонна да не се разкайвам много, че прочетох писмата, защото те ми разкриха сърцето ви, душата ви и...

— И какво? — запита Шарл.

— И намеренията ви. Това, че се нуждаете от известна сума...

— Мила братовчедке...

— Шшт! Мълчете, братовчедо, не говорете толкова високо, да не събудим някого. Ето — каза тя и отвори кесията — спестяванията на едно бедно момиче, което няма нужда от нищо. Шарл, приемете ги. Тази заран още не знаех какво са парите, вие ме научихте, те са само средство, нищо повече. Братовчедът е почти като брат, вие можете да вземете назаем кесията на сестра си.

Йожени, която беше толкова жена, колкото и девойка, не бе предвидила отказ, а братовчед й стоеше безмълвен.

— Какво, нима ще откажете? — запита тя, а туптенето на сърцето й отекваше сред дълбоката тишина.

Колебанието на братовчед й я оскърби, но като си представи неволята му, тя коленичи.

— Няма да стана, докато не приемете това злато! — каза Йожени. — Братовчедо, за бога, какво ще отговорите? Трябва да знам дали ме зачитате, дали сте великодушен, дали...

Като чу този вик на благородно отчаяние, Шарл ороси със сълзи ръцете й, които бе уловил, за да й попречи да коленичи. Усетила топлите сълзи, Йожени грабна кесията и я изсипа върху масата.

— Значи, да, нали? — разплакана от радост, каза тя. — Не се бойте, братовчедо, вие ще забогатеете. Това злато ще ви донесе щастие. Един ден ще ми го върнете. Пък и ние ще станем съдружници. Готова съм да приема всички условия, които ми наложите. Но не бива да придавате толкова голямо значение на този дар.

Най-сетне Шарл успя да изрази чувствата си.

— Да, Йожени, трябва да съм много дребнав, за да не приема. Обаче дар за дар, доверие за доверие.

— Какво искате? — стресна се тя.

— Слушайте, мила братовчедке, аз имам там... — Той спря и посочи едно четвъртито сандъче в кожен калъф върху скрина. — Там,

виждате ли, имам нещо, което ми е скъпо като живота. Тази кутия ми е подарък от мама. От сутринта си мисля, че ако можеше да излезе от гроба, майка ми сама щеше да продаде златото, което от любов към мене е натрупала отгоре й. Но ако аз направя такова нещо, ще ми се струва, че върша светотатство. — При последните думи Йожени стисна конвулсивно ръката на братовчед си. — Не — продължи той след кратко мълчание, през което двамата се гледаха с овлажнели очи. — Не, не искам нито да го развалям, нито да рискувам да го нося по време на пътешествията си. Мила Йожени, ще ви го оставя да го пазите. Никога приятел не е доверявал по-свято нещо на приятел. Сама съдете. — Той стана, взе кутията, извади я от калъфа и печално показа на очарованата си братовчедка несесер с такава изработка, че струваше много повече от вложеното в него злато. — Това, на което се възхищавате, е нищо — каза той и като натисна една пружинка, се показа двойно дъно. — Ето това за мене струва колкото цялата земя. — И той извади два портрета, истински шедеври на госпожа Дьо Мирбел, с рамки, отрупани с бисери.

— О! Каква красива жена! Не е ли същата, на която вие пи...

— Не — усмихна се той. — Тази жена е майка ми, а това е баща ми, те ви се падат леля и чичо. Йожени, би трябвало на колене да ви помоля да ми пазите това съкровище. Ако загина и вашето малко богатство пропадне, това злато ще ви обезщети. А само на вас мога да оставя тези два портрета, вие сте достойна да ги съхранявате. Но за да не попаднат след вас в други ръце, унищожете ги... — Йожени мълчеше. — Е, какво, съгласна сте, нали? — мило добави той.

Като чу думите на братовчед си, тя за пръв път го погледна като любеща жена, в очите й имаше почти толкова кокетство, колкото и дълбочина. Той улови ръката й и я целуна.

— Ангел на чистотата! Нали между нас парите никога няма да имат значение?... Отсега нататък всичко ще бъде чувството, което им придава някаква стойност.

— Вие приличате на майка си. И гласът й ли беше нежен като вашия?

— О, много по-нежен...

— Да, за вас — каза тя и сведе очи. — Хайде, Шарл, легнете си, настоявам, вие сте уморен. До утре.

Тя лекичко издърпа ръката си и братовчед ѝ я съпроводи, за да ѝ свети. Когато двамата стигнаха до прага на вратата ѝ, той каза:

— О, защо съм разорен!

— Нищо! Моят баща е богат, мисля — отвърна тя.

— Бедно дете — продължи Шарл, като пристъпи в стаята и облегна гръб на стената. — Ако беше богат, той не би допуснал баща ми да умре, не би ви оставил в такива лишения, другояче щеше да живее.

— Но той притежава Фроафон.

— Колко струва Фроафон?

— Не знам. Притежава и Ноайе.

— Някакъв жалък чифлик!

— Има лозя, ливади...

— Нищожна работа — надменно каза Шарл. — Ако баща ви имаше поне двадесет и четири хиляди рента, щяхте ли да живеете в такава гола и студена стая? — прибави той и пристъпи една крачка, а после, за да прикрие мислите си, посочи стария сандък и продължи: — Там ще бъдат, значи, моите съкровища.

— Вървете да спите — каза тя и го спря, за да не влезе в разхвърлената стая.

Шарл се отдръпна и двамата усмихнато си пожелаха лека нощ.

Заспаха със същата мечта и от този миг сред траура на Шарл разцъфнаха няколко рози. На другия ден сутринта преди закуска госпожа Гранде завари дъщеря си, че се разхожда с Шарл. Младежът все още беше тъжен, както подобаваше на нещастник, стигнал, така да се каже, до дъното на мъките си, измерил дълбочината на бездната, в която е паднал, и усетил цялата тежест на бъдещето.

— Баща ми ще се върне едва за обед — каза ѝ Йожени, като видя тревогата, изписана по лицето на майка ѝ.

Лесно беше да се забележи по държанието, по израза на Йожени и по странната нежност, която трептеше в гласа ѝ, някакво сродство на мислите между нея и братовчед ѝ. Душите им се бяха съединили пламенно, преди може би даже да бяха подложили на изпитание силата на чувствата, които ги свързваха. Шарл остана във всекидневната; почитаха скръбта му. Тъй като Гранде бе изоставил всекидневната работа, доста хора дойдоха да го търсят. Един майстор за покрива, водопроводчик, зидар, копач, дърводелец, изполичар, наемател; някои

— за да се уговорят за различни поправки, други — за да платят наем или да получат пари. Затова госпожа Гранде и Йожени непрекъснато влизаха, излизаха, отговаряха на безкрайните приказки на работниците и селяните. Нанон трупаше донесеното в кухнята. Тя винаги чакаше господаря да се разпореди, за да знае какво ще задържат и какво ще продадат на пазара. Като мнозина земевладелци Гранде бе свикнал да пие лошото си вино и да яде развалените плодове. Надвечер, към пет часа, Гранде се върна от Анже, след като бе спечелил четиринадесет хиляди франка от златото; в портфейла му имаше кралски бонове, които щяха да му носят лихви до деня, когато плати облигациите си. Той бе оставил Корноайе в Анже да се погрижи за изтощените коне и да ги доведе бавно, след като добре си отпочинат.

— От Анже ида, жено — каза той. — Гладен съм.

Нанон му извика от кухнята:

— Нищо ли не сте яли от вчера?

— Нищо — отвърна той.

Нанон донесе супата. Де Грасен дойде да получи нарежданията на клиента си тъкмо когато семейството обядваше. Гранде дори не бе погледнал племенника си.

— Спокойно се хранете, Гранде — каза банкерът. — Ще поговорим. Знаете ли колко струва златото в Анже, дето са дошли да го купуват за Нант? Ще изпратя злато там.

— Не пращайте — отвърна добрякът, — вече имат достатъчно. Нали сме добри приятели, искам да ви спестя времето.

— Но в Анже златото струва тринадесет франка и петдесет сантима!

— Кажете по-добре „струваше“.

— Откъде, по дяволите, ще е дошло толкова злато?

— Тази нощ ходих в Анже — тихо му отговори Гранде.

Банкерът трепна от изненада. После двамата почнаха да си шепнат и през това време Де Грасен и Гранде на няколко пъти поглеждаха към Шарл. В момента, когато по всяка вероятност някогашният бъчвар казваше на банкера да му купи облигации за сто хиляди, Де Грасен неволно се сепна от изненада.

— Господин Гранде — каза той на Шарл, — заминавам за Париж. Ако искате да заръчате нещо...

— Не, господине. Благодаря ви — отвърна Шарл.

— Трябва да му поблагодарите по-горещо, племеннико. Господинът заминава, за да уреди работите на фирмата „Гийом Гранде“.

— Нима има някаква надежда? — запита Шарл.

— А не сте ли мой племенник? — извика бъчварят с престорена гордост. — Вашата чест е наша чест. Не носите ли името Гранде?

Шарл стана, прегърна Гранде, целуна го, пребледня и излезе. Йожени гледаше баща си с възхищение.

— Тогава довиждане, приятелю, благодаря ви и дръжте здраво онези хора там!

Двамата дипломати си подадоха ръка, бившият бъчвар изпрати банкера до вратата. После затвори, върна се, отпусна се в креслото и каза на Нанон:

— Дай ми касис.

Но от възбуждение не можеше да седи на едно място: стана, погледна портрета на господин Дьо Лабертьолиер, заразхожда се с танцова стъпка, както казваше Нанон, и запя:

*Във френската войска
аз имах смел баща.*

Нанон, госпожа Гранде и Йожени се спогледаха мълчаливо. Радостта на лозаря ги плашеше винаги когато достигнеше връхната си точка. Не стояха дълго във всекидневната. Пръв Гранде пожела да си легне рано. А когато той си лягаше, всичко живо вкъщи трябваше да спи, както когато Август пиел, цяла Полша била пияна^[3]. Освен това Йожени, Нанон и Шарл бяха не по-малко уморени от господаря. Колкото до госпожа Гранде, тя спеше, ядеше, пиеше и се движеше според желанието на съпруга си. Все пак през двата часа, определени за храносмилане, бъчварят прояви грубоватата си веселост повече от друг път, изрече много от своите сентенции, от които една е достатъчна, за да даде представа за хумора му. След като изпи касиса, той погледна чашата:

— Едва си допреш устните до чашата, и тя е вече празна! Ето ти цялата наша работа. Не може да си и да си бил. Парите не могат да се

търкалят и да стоят в кесията ти, иначе животът щеше да бъде прекалено хубав.

Беше весел и разположен. Когато Нанон си донесе чекръка, той ѝ каза:

— Трябва да си уморена. Остави сега конопа.

— Ами, не... нищо, иначе ще ми е скучно — отвърна прислужницата.

— Горката Нанон! Искаш ли касис?

— Е, от касис не се отказвам. Госпожата го прави много по-добре от аптекарите. Техният касис е чисто лекарство.

— Много захар слагат, не мирише на нищо — каза добрякът.

На другия ден, събрани на закуска в осем часа, те за пръв път представляваха истинска семейна картина. Нещастieto бързо бе сближило госпожа Гранде, Йожени и Шарл. Дори Нанон несъзнателно беше на тяхна страна. Четиримата започнаха да образуват едно семейство. Колкото до стария лозар, след като скъперничеството му бе задоволено и той се увери, че контето скоро ще си отиде, без да му струва нищо освен пътните до Нант, присъствието на Шарл в неговата къща му стана безразлично. Той остави двете деца, както наричаше Шарл и Йожени, да се държат, както си щат, под надзора на госпожа Гранде, в която впрочем имаше пълно доверие, що се отнася до обществения и религиозния морал. Изравняването на ливадите и на рововете край пътя, засаждането на тополите по брега на Лоара и зимната работа в градините и във Фроафон изцяло го поглъщаха. Тогава за Йожени започна пролетта на любовта. След нощната сцена, когато братовчедката подари съкровището си на своя братовчед, нейното сърце последва съкровището. Свързани с обща тайна, двамата се гледаха и по този начин изразяваха разбирателството, което задълбочаваше чувствата им, правеше ги по-свързани, по-близки, понеже, така да се каже, ги поставяше извън обикновения живот. Роднинството не позволяваше ли известна нежност в гласа, в погледите? Йожени с радост се бе заела да приспива страданията на братовчед си с детинските радости на зараждащата се любов. Нима няма прелестни сходства между началото на любовта и началото на живота? Не приспиват ли детето с нежни песни и мили погледи? Не му ли разказват чудни приказки, които позлатяват бъдещето? Надеждата не разперва ли непрестанно за него лъчезарните си криле? Не пролива

ли то едно след друго сълзи от радост и болка? Не се ли сърди за нищо, за камъчета, с които се мъчи да си построи неустойчив дворец, за цветя, които забравя, щом откъсне? Не е ли жадно да хване времето, да върви напред в живота? Любовта е второто ни преображение. За Йожени и Шарл детството и любовта се бяха слели: това беше първата страст с всичките ѝ детинщини, още по-ласкави, защото сърцата на двамата бяха потънали в печал. Родена под траурен креп, любовта им още повече хармонираше с провинциалната простота на тази грохнала къща. Те разменяха по някоя дума при кладенеца в тихия двор, седяха в градинката на покрита с мъх скамейка до часа, когато слънцето залязва, много задълбочено си разказваха най-незначителни неща или просто мълчаха сред спокойствието, което цареше между крепостната стена и къщата, както човек мълчи под сводовете на църква. И Шарл разбра светостта на любовта. Защото неговата светска дама, неговата мила Анет, го беше научила само на бурните пориви на любовта. В този миг той забравяше парижката си любима — кокетка, суетна — заради чистата истинска любов. Харесваше тази къща, чиито навици вече не му се струаха толкова смешни. Рано сутрин слизаше, за да може да поговори няколко мига с Йожени, преди Гранде да дойде да даде провизиите за деня. А щом стъпките на добряка отекнеха по стълбите, бягаше в градината. И понеже в тези утринни срещи, за които дори майката на Йожени не знаеше, а Нанон се правеше, че не се досеща, имаше нещо като провинение, това придаваше на толкова невинната им любов трепета на забранените удоволствия. После, когато след закуската Гранде отиваше да наобиколи земите и горите си, Шарл седеше между майката и дъщерята и изпитваше непозната радост, като държеше чилето прежда, която те навиваха, гледаше как работят, слушаше как си приказват. Простотата на този почти монашески живот, който му разкриваше красотата на души, непознаващи света, дълбоко го трогваше. Той не можеше да си представи, че във Франция съществуват такива обичаи, мислеше, че се срещат само в Германия, и то единствено в приказките и романите на Аугуст Лафонтен^[4]. Скоро за него Йожени стана образ на Гьотевата Маргарита, но без нейния грях. С една реч, ден след ден неговите погледи, думи очароваха бедната девойка, която сладостно се отпусна по течението на любовта. Тя се залавяше за щастието си така, както плувецът се хваща за върбов клон, за да излезе от реката и да си

почине на брега. Нима мъката поради неговото скорошно заминаване вече не придаваше някаква печал и на най-веселите часове през тези бягащи дни? Всеки ден някое дребно събитие им напомняше за близката раздяла. Така три дни след като Де Грасен отпътува, Гранде заведе Шарл в мировото съдилище с тържественост, каквато провинциалистите си придават в подобни случаи, за да подпише, че се отказва от наследството на баща си. Ужасно отричане! Нещо като предателство спрямо семейството. Шарл отиде при нотариуса Крюшо и поиска да му изготвят две пълномощни — едното за Де Грасен, другото за приятеля, натоварен с продажбата на движимото имущество. После трябваше да направи необходимите постъпки, за да получи паспорт за чужбина. Най-сетне, след като пристигна простото траурно облекло, което бе поръчал да му пратят от Париж, повика един сомюрски шивач и му продаде излишните си дрехи. Това извънредно много хареса на Гранде.

— Аха, сега приличате на мъж, който иска да замине, за да натрупа богатство — каза му той, като го видя облечен в редингот от груб черен плат. — Добре, много добре!

— Моля ви да вярвате, господине — отговори Шарл, — че ще съумея да се държа според новото си положение.

— Какво е това? — каза добрякът и очите му се оживиха при вида на шепа злато, което му показва Шарл.

— Господине, събрах копчетата, пръстените, всички излишни неща, които притежавам и които могат да имат някаква стойност. Но тъй като не познавам никого в Сомюр, тази сутрин исках да ви помоля...

— Да купя това ли? — прекъсна го Гранде.

— Не, чичо, а да ми посочите някой честен човек, който...

— Дайте ми ги, племеннико. Ще отида да ги оценя горе и ще се върна да ви кажа колко струват, до последната стотинка. Злато за украшения — каза той, като разглеждаше една дълга верижка, — осемнайсет-деветнайсет карата.

Добрякът протегна широката си ръка и отнесе златото.

— Братовчедке — каза Шарл, — позволете ми да ви подаря тези две копчета, които могат да ви послужат да връзвате панделки на ръцете си. Такива гривни сега много се носят.

— Приемам ги без колебание, братовчедо — каза тя и го изглежда многозначително.

— Лельо, това е напръстникът на майка ми, пазех го като нещо скъпо в тоалетния си несесер — обърна се Шарл към госпожа Гранде и ѝ подаде златен напръстник, за какъвто тя от десет години мечтаеше.

— Не знам как да ви благодаря, племеннико — каза старата майка просълзена. — Вечер и сутрин най-горещо ще ви споменавам в молитвите си, ще казвам молитвата за пътуващите. Ако умра, Йожени ще запази този красив напръстник, за да ви го върне.

— Общо струват деветстотин осемдесет и девет франка и седемдесет и пет сантима, племеннико — съобщи Гранде, като отвори вратата. — Но за да не се блъскате да ги продавате, ще ви наброя парите... в ливри.

По бреговете на Лоара изразът „в ливри“ означава, че монетите от шест ливри трябва да бъдат приети за шест франка без отбив.

— Аз не смеях да ви предложа — отвърна Шарл. — Но ми беше отвратително да разпродавам скъпоценностите си в града, където вие живеете. Както казвал Наполеон, хората трябва да перат мръсните дрехи у дома си. Така че ви благодаря за любезността. — Гранде се почеса по ухото, настъпи кратко мълчание. — Мили чичо — продължи Шарл и го погледна с тревога, сякаш се боеше да не го засегне, — братовчедка ми и леля се съгласиха да приемат по един дребен спомен от мене. Моля ви, приемете и вие тези копчета за ръкавели, вече не ми трябва. Те ще ви напомнят за бедния момък, който, макар и далеч от вас, ще мисли за тези, които сега са единственото му семейство.

— Моето момче, моето момче! Не бива така да се оцетяваш... Какво ти е дал, жено? — алчно се обърна Гранде към нея. — А! Златен напръстник! А на тебе, момиченце! Я виж, копчета с диаманти! Добре, и аз ще приема копчетата, момчето ми — продължи той и стисна ръката на Шарл. — Но ще ми позволиш да... да ти заплатя... пътуването... до... до Индия. Да, искам да ти платя пътя. Толкова повече, че нали виждаш, момчето ми, като оценявах накитите ти, аз пресметнах само златото, а може би ще се спечели нещо и от изработката. Значи, готова работа. Ще ти дам сто и петдесет франка... в ливри, ще взема назаем от Крюшо. Защото тук нямам нито пукната пара, освен ако Пероте, който закъсна с наема, ми плати. Да, наистина ще отида да се видя с него.

Той си взе шапката, сложи си ръкавиците и излезе.

— Значи, ще заминете — каза Йожени и го погледна с тъга и възхищение.

— Трябва — наведе той глава.

От няколко дни държането, обноските, думите на Шарл издаваха настроението на човек, който дълбоко страда, но усещайки, че на плещите му тежат огромни задължения, черпи нова смелост от нещастieto си. Той вече не въздишаше, беше станал мъж. Затова Йожени още повече оцени характера на братовчед си, като го видя, че слиза облечен в дрехи от грубо черно сукно, които подхождаха на бледото му лице и на мрачния му израз. Същия ден двете жени сложиха траур, за да отидат в енорийската черква на заупокойна служба за душата на Гийом Гранде.

На втората закуска Шарл получи писма от Париж и ги прочете.

— Е, братовчеде, доволен ли сте от уреждането на вашите работи? — тихо попита Йожени.

— Никога не задавай такива въпроси, дъще — намеси се Гранде. — Дявол да го вземе, аз не ти разказвам за моите работи, какво си пъхаш носа в работите на братовчед си? Остави момчето на мира.

— О, аз нямам тайни — каза Шарл.

— Дрън-дрън-дрън! Ще знаеш, племеннико, че в търговията трябва да умееш да си държиш езика.

Когато двамата влюбени останаха сами в градината, Шарл заведе Йожени на старата скамейка под ореха и ѝ каза:

— Не сбърках, като разчитах на Алфонс, той се е държал чудесно. Уредил е работите ми разумно и почтено. Никому нищо не дължа в Париж, всичките ми мебели са продадени на добра цена. Той ми съобщава, че след като се посъветвал с един капитан за далечни плавания, с трите хиляди франка, които му останали, закупил товар различни привлекателни европейски стоки, които се продават на много добра цена в Индия. Изпратил балите в Нант на кораб, който се готви да замине за Ява. След пет дни, Йожени, ние ще трябва да се сбогуваме не завинаги може би, но във всеки случай за много дълго време. Стоката и десетте хиляди франка, които двама мои приятели ми изпращат, са доста нищожно начало. Не мога да си представя, че ще се върна, преди да са изминали много години. Мила братовчедке, не

слагайте на същите везни моя и вашия живот; аз може да загина, а на вас може да се представи възможност за богат брак...

— Обичате ли ме?... — запита тя.

— О, да, много — отвърна той с дълбок глас, който разкриваше дълбочината на чувствата му.

— Ще чакам, Шарл. Господи! Баща ми е на прозореца — каза тя и отблъсна братовчед си, който се приближаваше, за да я целуне.

Йожени избяга под свода, Шарл се спусна след нея. Като го видя, тя се отдръпна към стълбата и отвори вратата с топуз. После, без да знае точно къде отива, се намери при леговището на Нанон, в най-тъмната част на коридора. Тук Шарл, който бе вървял с нея, я улови за ръката, привлече я до сърцето си, прегърна я през кръста и нежно я притисна до гърдите си. Йожени вече не се съпротивяваше. Тя получи и върна най-чистата, най-прекрасната, но и най-всеотдайната целувка.

— Мила Йожени, братовчедът е повече от брат, той може да се ожени за тебе — каза й Шарл.

— Дай боже! — извика Нанон, като отвори вратата на коптора си.

Уплашени, двамата влюбени избягаха във всекидневната, където Йожени се залови за ръкоделието си, а Шарл — да чете литаниите на света Богородица в молитвеника на госпожа Гранде.

— Я гледай ти! — рече Нанон. — Ние всички се молим!

Щом Шарл съобщи за заминаването си, Гранде се разтича, за да се покаже пред хората, че много се грижи за него. Той прояви щедрост във всичко, което не струваше пари, намери човек, който да опакова вещите му, и заяви, че човекът искал много скъпо за сандъците. Затова настоя сам да скове сандъци от стари дъски. Стана рано сутринта и се залови да рендосва, сглобява, да изравнява, да кове дъските, направи истински чудесни сандъци и в тях събра целия багаж на Шарл. Нагърби се да ги натовари на кораб по Лоара, да ги осигури и да ги изпрати навреме в Нант.

От момента на целувката в коридора за Йожени часовете летяха с ужасна бързина. Понякога й се искаше да тръгне с братовчед си. Оня, който е познал най-страстната привързаност, чиято трайност всеки ден се скъсява от възрастта, от времето, от неизлечима болест, от фаталностите на човешкия живот, ще разбере мъките на Йожени. Тя плачеше често, като се разхождаше в градината, която сега й се

струваше толкова тясна, както и дворът, както и къщата, градът — предварително летеше по безбрежната морска шир.

Най-сетне навечерието на заминаването настъпи. Сутринта, когато Гранде и Нанон излязоха, скъпоценното ковчеже с двата портрета бе тържествено поставено в единственото чекмедже на скрина, което се заключваше и където се намираше вече празната кесия. Предаването на това съкровище бе придружено с много целувки и сълзи.

Когато сложи ключа в пазвата си, Йожени нема̀ сили да забрани на Шарл да целуне това място.

— Ключът няма да излиза оттук, приятелю.

— Да, и моето сърце ще бъде винаги там.

— Ах, Шарл, това е лошо — каза тя недотам сърдита.

— Не сме ли женени? — отвърна той. — Аз имам твоята дума, сега ти давам моята.

— Твоя завинаги! Твой завинаги! — изрече всеки по два пъти.

Никога на земята не е давано по-чисто обещание: невинността на Йожени за миг бе осветила любовта на Шарл.

На другия ден сутринта закуската бе тъжна. Въпреки че Шарл ѝ бе подарил златния халат и едно кръстче, Нанон, която свободно можеше да изразява чувствата си, се просълзи:

— Горкото момченце, господине, по море ще пътува. Бог да го пази.

В десет и половина семейството тръгна да изпрати Шарл до пощенската кола за Нант. Нанон пусна кучето, заключи вратата и настоя да носи ръчната чанта на Шарл. Всички търговци от старата улица наизлязоха по праговете на дюкянчетата си, за да видят шествието, към което на площада се присъедини и нотариусът Крюшо.

— Да не вземеш да се разплачеш, Йожени — прошепна майка ѝ.

— Племеннико — каза Гранде пред портата на хана, като целуна Шарл по двете бузи, — заминавате беден, върнете се богат, ще намерите честта на баща си спасена. За това отговарям аз, Гранде. И тогава ще зависи само от вас да...

— Ах, чичо, вие смекчавате мъката от заминаването ми. Нима това не е най-хубавият подарък, който можехте да ми направите?

Без да разбере думите на стария бъчвар, които бе прекъснал, Шарл овлажни загрубялото лице на чичо си с благодарствени сълзи,

докато Йожени стискаше с все сила ръцете на братовчед си и на баща си. Само нотариусът се усмихваше, възхитен от хитростта на Гранде, защото той единствен бе разбрал какво искаше да каже добрякът. Четиримата сомюрци, заобиколени от хора, стояха пред колата, докато тя отпътува. После, след като изчезна отвъд моста и шумът ѝ заглъхна в далечината, лозарят каза:

— Добър му път!

За щастие само нотариусът Крюшо чу това възклицание. Йожени и майка ѝ бяха отишли на кея, откъдето още можеха да виждат пощенската кола, и размахваха белите си кърпички; в отговор и Шарл размахва своята.

— Мамо, бих искала за миг да бъда всемогъща като Бог — каза Йожени, когато престана да вижда кърпичката на Шарл.

За да не прекъсваме хода на събитията, които се случиха в семейство Гранде, необходимо е да хвърлим един предварителен поглед върху операциите, предприети от добряка в Париж чрез посредничеството на Де Грасен. Един месец след заминаването на банкера Гранде притежаваше държавни облигации за сто хиляди ливри, купени с двадесет на сто отстъпка. Сведенията, намерени след смъртта му в сметководната му книга, не можаха изобщо да обяснят какви начини му бе подсказало неговото недоверие, за да изплати и получи самите ценни книжа. Крюшо смяташе, че Нанон, без сама да знае, е станала верен инструмент за прехвърлянето на сумите. По онова време прислужницата замина за пет дни под предлог, че отива да уреди нещо във Фроафон, сякаш Гранде бе способен да остави нещо неуредено. Колкото се отнася до фирмата „Гийом Гранде“, всички предвиждания на бъчваря се осъществиха.

Във Френска банка, както всеки знае, се намират най-точни сведения за големите богатства в Париж и департаментите. Имената на Де Грасен и на Феликс Гранде от Сомюр бяха известни на банката и двамата се радваха на уважението, с което се ползват известните богаташи, собственици на огромни неипотекирани имоти. Така че пристигането на сомюрския банкер, натоварен, както казваха, да ликвидира с чест парижката фирма „Гранде“, бе достатъчно, за да премахне от паметта на покойния търговец позора на протестираните полици. Свалянето на печатите се извърши в присъствието на кредиторите и нотариусът на семейството се зае да направи законен

опис на наследството. Скоро след това Де Грасен събра кредиторите, които с пълно единодушие избраха за ликвидатори банкера от Сомюр наред с Франсоа Келер, собственик на богатата търговска фирма, един от главните заинтересовани, и им дадоха всички необходими пълномощия, за да спасят едновременно честта на семейството и вземанията им. Кредитът на сомюрския Гранде, надеждата, която той вдъхна в сърцата на кредиторите посредством Де Грасен, улесниха спогодбите. Между кредиторите не се намери нито един, който да се противопостави. Никой дори не помисли да мине вземането си по перо „печалби и загуби“, всеки си казваше: „Сомюрският Гранде ще плати!“

Изминаха шест месеца. Парижаните бяха изтеглили полиците от пиацата и ги пазеха в касите си. Това беше първият резултат, който бъчварят искаше да постигне. Девет месеца след първото събрание двамата ликвидатори раздадоха по четиридесет и седем на сто на всеки кредитор. Тази сума се получи от продажбата на ценните книжа, имотите, имуществата и други дребни неща, принадлежали на покойния Гийом Гранде, която бе извършена най-съвестно. При ликвидацията бе проявена най-несъмнена почтеност. Кредиторите с удоволствие признаха на братята Гранде удивителна и неоспорима честност. Когато тези похвали се разпространиха, кредиторите поискаха остатъка от парите си. Наложиха се да напишат общо писмо до Гранде.

— Това се очакваше — каза старият бъчвар и хвърли писмото в огъня. — Търпение, приятелчета.

В отговор на предложенията, съдържащи се в това писмо, сомюрският Гранде поиска да се депозират у нотариус всички съществуващи полици по наследството на брат му, придружени от разписките за вече изплатените суми, под предлог, че желае да разчисти сметките и да установи точното положение с наследството на брат си. Това бе съпроводено с хиляди трудности. Обикновено кредиторът е своего рода маниак. Днес е готов на споразумение, утре иска да коли и беси, после става невероятно отстъпчив. Днес жена му е в добро настроение, зъбите на най-малкото му дете са покарали, всичко вкъщи върви добре — той не иска да загуби нито петак. Утре вали, човекът не може да излезе, тъжен е — казва „да“ на всички предложения, които могат да приключат някоя сделка. На следващия ден пък изисква гаранции, а на края на месеца се заканва, че ще ви

разори, палачът му с палач! Кредиторът прилича на онова врабче, на чиято опашка карат децата да се опитат да закрепят зрънце сол. Но кредиторът отвърща, че този образ важи за неговия длъжник, от когото нищо не може да вземе.

Гранде беше наблюдавал атмосферните промени в настроенията на кредиторите и братовите му кредитори оправдаха всичките му предвиждания. Едни се ядосаха и решително отказаха да депозират полиците си. „Добре! Това е чудесно“ — казваше Гранде, докато четеше писмата, които му пишеше по този повод Де Грасен, и потриваше ръце. Други се съгласиха да ги депозират само при условие, че правата им ще бъдат гарантирани, не се отказваха от нито едно и си запазваха дори правото да направят постъпки за обявяване на фалита. Последваха нови писма и сомюрският Гранде прие всички условия. След тази отстъпка по-меките кредитори успяха да убедят упоритите. Депозирането се извърши не без разправии.

— Този добряк се подиграва с и вас, и с нас — казваха някои на Де Грасен.

Двадесет и три месеца след смъртта на Гийом Гранде мнозина търговци, погълнати от сделките си в Париж, бяха забравили за вземанията си от Гранде или ако се сетеха, си казваха:

„Започвам да вярвам, че онези четиридесет и седем на сто са всичко, което ще успее да измъкна от тази работа.“

Бъчварят разчиташе на времето, което, както той казваше, е голям дявол. На края на третата година Де Грасен писа на Гранде, че ако изплати десет на сто от двата милиона и четиристотин хиляди франка, които фирмата „Гранде“ още дължи, кредиторите биха се съгласили да му отстъпят полиците си. Гранде отговори, че нотариусът и борсовият агент, които са станали причина за смъртта на брат му, са живи и може би са вече платежоспособни, та да види дали не може да измъкне нещо от тях, за да се намали дефицитът. На края на четвъртата година дефицитът беше определен окончателно и сведен до милион и двеста хиляди франка. Последвалите преговори между ликвидаторите и кредиторите, между Гранде и ликвидаторите траяха шест месеца. С една дума, притиснат да плати, сомюрският Гранде отговори на двамата ликвидатори, че племенникът му е натрупал богатство в Холандска Индия и има намерение изцяло да изплати дълговете на баща си. Гранде не можел на своя глава да ликвидира дълговете

фиктивно, без да се посъветва с племенника си. Чакал отговор. В средата на петата година кредиторите още бяха държани в шах с думите „цялостно изплащане“, които удивителният бъчвар пускаше от време на време, като лукаво се смееше под мустак, псуваше и винаги повтаряше: „Ех, тия парижани!“ Но на кредиторите беше отредена нечувана съдба в летописа на търговията. В момента, когато събитията, описани в нашата история, ги принудят да се появят отново, те още ще се намират в положението, в което ги държеше Гранде.

Когато облигациите се качиха на сто и петнадесет франка, Гранде ги продаде и изтегли от Париж около два милиона и четиристотин хиляди франка в злато, които отидоха в бъчвичките при шестстотинте хиляди франка — сложната лихва от облигациите.

Де Грасен живееше в Париж. Ето защо. Най-напред бе избран за депутат. После той, баща на семейство, но отегчен от скучния сомюрски живот, се влюби във Флорин — една от най-красивите артистки в „Театърът на херцогинята“, и банкерът пак се превърна в ефрейтор. Не е нужно да говорим за поведението му: в Сомюр го преценяваха като дълбоко неморално. За щастие жена му, според брачния договор, имаше право да разполага с имуществото си и беше достатъчно дейна и умна, за да ръководи фирмата в Сомюр, чиито сделки се извършваха от нейно име, така че да се запълват пукнатините в богатството им, причинени от безумствата на господин Де Грасен. Крюшови толкова влошаваха фалшивото ѝ положение на полувдовица, че тя бе принудена да омъжи доста неудачно дъщеря си и да се прости с мечтата да ожени сина си за Йожени Гранде. Адолф отиде при баща си в Париж и там, както разправяха, станал истински нехранимайко. Крюшови тържествуваха.

— Вашият съпруг няма ум в главата — казваше Гранде на госпожа Де Грасен, като ѝ даваше заем срещу сигурна гаранция. — Много ми е мъчно за вас, вие сте добри женички.

— Ах, господине — отвръщаше бедната жена, — кой можеше да повярва, че в деня, когато замина от вас за Париж, той е отивал към провал?

— Небето ми е свидетел, госпожо, че направих всичко до последния миг, за да му попреча да замине. Господин председателят

искаше на всяка цена да отиде вместо него. Но сега вече знаем защо мъжът ви толкова е държал да замине.

По този начин Гранде се освобождаваше от всяко задължение към Де Грасенови.

[1] ... *Опашката на Алкивиадовото куче*... — Амбициозният атински политически деец и пълководец Алкивиад (V в. пр.н.е.) накарал да отрежат опашката на кучето му, за да привлече вниманието на своите съграждани. ↑

[2] *Venite adoremus* (лат.) — „Елате да се поклоним“ — начало на черковна песен. ↑

[3] ... *Когато Август пиел, цяла Полша била пияна* — според думите на пруския крал Фридрих II за полския крал Август II. ↑

[4] *Лафонтен, Аугуст* — немски писател от XVIII-XIX в., автор на сантиментални битови романи и повести. ↑

ПЕТА ГЛАВА

СЕМЕЙНИ СКЪРБИ

При всяко положение жените имат повече причини да страдат, отколкото мъжете, и се измъчват повече от тях. Мъжът е силен, той има власт: действа, движи се, работи, мисли, предвижда бъдещето и намира утешение в него. Така беше и с Шарл. Но жената остава, тя стои лице с лице със скръбта, от която нищо не я разсейва, слиза до дъното на пропастта, която мъжът е изкопал, измерва я и често я запълва с мечти и сълзи. Така правеше и Йожени. Тя свикваше със съдбата си. Да чувства, да обича, да страда, да бъде предана — това е писано на жената за вечни времена. И Йожени навярно беше обречена да бъде истинска жена, но без утешението. Ако някой ден миговете ѝ на щастие се съберяха, те, като гвоздеите, наковани тук-там по стената, според прекрасния израз на Босюе, нямаше да напълнят и една шепа. Мъките никога не закъсняват, а за нея дойдоха много скоро. На другия ден след заминаването на Шарл къщата на Гранде прие отново стария си вид за всички, само на Йожени се стори внезапно много пуста. Без знанието на баща си тя реши стаята на Шарл да се запази така, както той я бе оставил. Госпожа Гранде и Нанон станаха на драго сърце съучастнички в поддържането на това статукво.

— Кой знае, той може да се върне много по-скоро, отколкото ние си мислим — каза тя.

— Ох, колко бих искала да го видя тук! — отвърна Нанон. — Хубаво си бях свикнала с него. Той беше толкова кротък, толкова свестен господин и такъв хубав, къдрокос като момиче. — Йожени погледна Нанон. — Света Богородичке! Госпожице, очите ви са такива, сякаш ще си погубите душата. Недейте гледа хората така.

От този ден красотата на госпожица Гранде се преобрази. Сериозните мисли за любовта, които бавно обхващаха душата ѝ, достойнството на обичана жена придадоха на чертите ѝ онзи блясък, който художникът изразява чрез ореол. Преди идването на братовчед ѝ Йожени можеше да бъде уподобена на Светата Дева преди зачатието.

След като той замина, заприлича на Богородица-майка: бе заченала любовта. Тези две Марии, тъй различни и тъй добре нарисувани от някои испански художници, са едни от най-блестящите образи, каквито изобилствуват в християнството. На другия ден след заминаването на Шарл, като се връщаше от църква, където бе дала обет да ходи всеки ден, Йожени купи от градския книжар една карта на света и я закова до огледалото си, за да следи пътя на братовчед си към Холандска Индия и да може да се чувства поне малко — сутрин и вечер — в кораба, който го отнасяше, да го вижда, да му задава хиляди въпроси, да му казва: „Добре ли си? Не страдаш ли? Мислиш ли за мен, като гледаш тази звезда, чиято красота и значение ти ме научи да разбирам?“ А сутрин седеше замислена под ореха на дървената, проядена от червеи, покрита със сив мъх скамейка, на която си бяха говорили толкова хубави незначителни неща и бяха строили въздушни кули за своето прекрасно бъдещо семейство. Тя мислеше за бъдещето, вперила очи към късчето небе, което зидовете ѝ позволяваха да зърне, после оглеждаше старата стена, покрива, под който се намираше стаята на Шарл. С една дума, това беше самотна любов, истинска любов, която се просмуква във всички мисли и става същността или, както биха казали нашите бащи, тъканта на живота. Когато така наречените приятели на Гранде идваха да го навестят вечер, тя беше весела, прикриваше се. Но по цяла сутрин разговаряше за Шарл с майка си и с Нанон. Нанон бе разбрала, че може да съчувствува на страданията на младата си господарка, без да престъпва задълженията си към своя стар господар. Казваше на Йожени:

— Ако аз си имах човек, щях да го... последвам и в ада. Щях да... ех... Щях да бъда готова да се убия за него. Ама... къде го. Ще си умра, без да разбера какво е животът. Ще повярвате ли, госпожице, старият Корноайе, е, не е лош човек, ми се увърта около полите, сигур е хвърлил око на парите ми, също като тия, дето идват постоянно тук, вас задирят, ама парите на господаря душат. Това го виждам, защото умът ми още сече като бръснач, макар че съм станала дебела като същинска кула, и да ви кажа ли, госпожице, пак ми е драго, макар че това не е любов.

Така изминаха два месеца. Домашният живот, по-рано толкова еднообразен, се оживи благодарение на тайната, която свързваше по-близо трите жени и страстно ги увеличаше. За тях Шарл все така

живееше в къщата, ходеше нагоре-надолу под сивия таван на всекидневната. Сутрин и вечер Йожени отваряше тоалетната кутия и съзерцаваше леля си. Една неделна утрин майка ѝ я изненада в мига, когато унесено се мъчеше да открие чертите на Шарл в лицето на портрета. Тогава Йожени посвети госпожа Гранде в ужасната тайна на замяната, която пътешественикът бе направил срещу съкровището на Йожени.

— Ти си му дала всичко? — стресна се майката. — А какво ще кажеш на баща си на Нова година, когато поиска да види златото ти?

Йожени загледа втренчено и двете жени прекараха в смъртен ужас половината сутрин. Бяха толкова смутени, че изпуснаха голямата литургия и отидоха едва на службата за военни. След три дни 1819 година свършваше. След три дни щеше да започне ужасното представление, буржоазна трагедия без отрова, без кинжал и без проливане на кръв, но за действащите лица по-жестока от всички драми, които са се разигравали в прочутия род на Атридите.

— Какво ще стане с нас? — каза госпожа Гранде на дъщеря си и остави плетивото на коленете си.

През последните два месеца бедната майка преживяваше такива вълнения, че плетените ръкави, които ѝ трябваха за зимата, още не бяха свършени. Тази нищожна на вид домакинска подробност има за нея печален резултат. Поради липсата на топли ръкави тя изстина веднъж, когато се бе изпотила след една страшна кавга, която бе вдигнал мъжът ѝ.

— Мислех си, бедното ми дете, че ако ти по-рано ми бе поверила тайната си, щяхме да имаме време да пишем на господин Де Грасен в Париж. Можеше да ни прати златни монети, подобни на твоите, и макар че Гранде ги познава добре, все пак...

— Но откъде щяхме да намерим толкова пари?

— Щях да заложа каквото имам. Пък и господин Де Грасен щеше...

— Вече е късно — прекъсна Йожени майка си глухо, с променен глас. — Нали утре сутрин трябва да отидем в стаята му да го поздравим за Новата година.

— Но, момичето ми, защо да не отида да поговоря с Крюшови?

— Не, не, това значи да ме предадеш на тях, да зависи от тях. Аз вече се примирих. Постъпила съм правилно, не се разкайвам за нищо.

Бог ще ме пази. Да бъде неговата свята воля. Ах, мамо, ако бяхте прочели писмото му, само за него щяхте да мислите.

На другата сутрин, първи януари 1820 година, силният ужас, обзел майката и дъщерята, им подсказа най-естественото оправдание да не отидат тържествено в стаята на Гранде. Зимата на 1819–1820 година бе една от най-суровите навремето. Покривите бяха покрити със сняг.

Щом чу, че мъжът ѝ се размърда, госпожа Гранде каза:

— Гранде, прати Нанон да запали малко огън в стаята ми. Толкова е студено, че треперя под завивките. На моята възраст трябва повече да се грижа за здравето си. Пък и Йожени ще дойде да се облече при мен — добави тя след кратко мълчание. — Горкото момиче може да се разболе, ако рече да се облича в стаята си при такъв студ. После ще слезем във всекидневната да ти честитим Новата година край камината.

— Дрън-дрън-дрън! Какви са тия приказки! Така ли почваш Новата година, госпожа Гранде? Никога не си говорила толкова много. Пък да си яла попара с вино, не си яла.

За миг настъпи мълчание.

— Добре де — продължи Гранде, вероятно предложението на жена му му допадна, — ще направя каквото желаете, госпожа Гранде. Ти си наистина добра жена и не искам в края на живота ти да те сполети някоя беда, макар че всички Лабертьолиер са здрави като камък. А? Не е ли вярно? — извика той след кратко мълчание. — Е, ние ги наследихме, просто да им е. — И той се изкашля.

— Весел сте тази сутрин, господине — замислено промълви бедната жена.

— Аз винаги съм весел...

*Весел, весел е бъчваря,
поправете си кантаря! —*

добави той и вече облечен, влезе при жена си. — Да, дявол да го вземе, все пак е доста студено. Добре ще закусим, жено. Де Грасен ми е изпратил пастет от дроб с трюфели. Ще ида да го взема от пощенската кола. Сигурно е сложил и някой двоен наполеон за Йожени

— пошепна бъчварят на ухото на жена си. — Нямам вече злато, жено. Имах още някоя и друга стара монета, на тебе мога да ти призная. Но трябваше да ги пусна в обращение.

И за да ознаменува първия ден на новата година, той я целуна по челото.

— Йожени! — извика милата жена. — Не знам на коя страна е спал баща ти, но тази заран е в добро настроение. Бъди спокойна, ще се оправим.

— Какво му става на нашия господар? — възкликна Нанон, като влезе при господарката си да запали камината. — Най-напред ми каза: „Добър ден, честита Нова година, глупачко! Върви да запалиш огън при жена ми, че ѝ е студено.“ Колко ли проста съм изглеждала, като го видях, че протяга ръка да ми даде една монета от шест франка, почти нова-новеничка. На, госпожа, вижте я! Ех, какъв добър човек! Свестен човек и това си е. Някои колкото стареят, толкова по-зли стават. Пък той става все по-мек, като вашето вино от касис, все по-добър. Той е много свестен, много добър човек.

Тайната на тази радост се криеше в пълния успех на една негова спекулация. След като си бе задържал шконтото от сто и петдесет хиляди франка в холандска валута и сумата, която бе додал за стоте хиляди франка облигации, господин Де Грасен пращаше на бъчваря с пощенската кола тридесет хиляди в шестфранкови монети — остатък от шестмесечната лихва, и му съобщаваше за повишението на облигациите. Тогава бяха по 89, а в края на януари най-големите капиталисти ги купуваха по 92. От два месеца Гранде печелеше по дванадесет на сто от влога си. Вече беше проверил сметките си и за в бъдеще щеше да получава по петдесет хиляди франка на шестмесечие, без данъци и без разноски. Най-после бе разбрал смисъла на облигациите — капиталовложение, към което провинциалистите изпитват непреодолимо отвращение, и се виждаше след не повече от пет години собственик на капитал от шест милиона, нараснал без особени грижи, който, прибавен към стойността на имотите му, представляваше огромно богатство. Шестте франка, дадени на Нанон, бяха може би отплата за една огромна услуга, която слугинята, без да знае, бе направила на господаря си.

— Охо! За къде ли е тръгнал толкова рано Гранде, че тича, сякаш бяга от пожар? — казаха си търговците, които тъкмо отваряха

магазините.

После, като го видяха, че се връща от кея, следван от един разсилен от пощенската служба, който буташе количка с пълни торби, някой подметна:

— Вадата винаги се стича в реката, добрякът е ходил да си прибере златото.

А друг добави:

— Злато на него му идва от Париж, от Фроафон, от Холандия!

— Накрая той ще купи цял Сомюр! — провикна се трети.

Една жена каза на мъжа си:

— Пет пари не дава Гранде за студа, винаги тича по работа...

— Хей, господин Гранде, ако тези торби ви пречат, мога да ви отърва от тях — подхвърли един търговец на платове, най-близкият му съсед.

— Еех! Това са петачета — отвърна лозарят.

— Ама сребърни — тихо рече носачът.

— Ако искаш да ти платя, дръж си езика — измърмори Гранде, като отваряше вратата.

„Ей, каква стара лисица! Пък аз го мислех за глух — каза си носачът. — Изглежда, че чува, когато е студено.“

— Ето ти един франк да се почерпиш и много-много не приказвай! Сега да те няма! — отпрати го Гранде. — Нанон след малко ще ти върне количката. Нанон! Нашите празноглавки на черква ли са?

— Да, господарю.

— Хайде, размърдай се! На работа — извика той и се залови да разтоварва торбите. За миг ги пренесоха в стаята му и той се заключи. — Когато бъде готово за закуска, ще ми почукаш на стената. Закарай количката в пощенската служба.

Семейството закуси едва в десет часа.

— Тук баща ти няма да поиска да гледа твоето злато — каза госпожа Гранде на дъщеря си, като се върнаха от служба. — А ти ще се правиш, че ти е студено. После ще имаме време да възстановим съкровището ти за твоя рожден ден.

Като слизаше по стълбата, Гранде си мислеше как бързо да превърне парижките монети в сигурно злато и да ги вложи в чудесната сделка с облигациите. Той бе готов да вложи по този начин доходите си, докато облигациите станат по сто франка. Тези мисли бяха

съдбоносни за Йожени. Щом влезе, двете жени му честитиха Новата година, момичето се хвърли на врата му и започна да му се гали, докато госпожа Гранде изказа благопожеланията си сериозно, с достойнство.

— Ех-ех! Детето ми — каза той и целуна дъщеря си от двете бузи, — разбираш ли, аз за тебе работя... Искам да бъдеш щастлива. А за да е щастлив човек, трябва пари. Без пари нищо не става. На ти един наполеон, нов-новеничък, изписал съм го от Париж. Дявол да го вземе, вкъщи няма нито зрънце злато. Само ти имаш. Я ми покажи златото си, детко!

— Е, студено е. Първо да закусим — отвърна Йожени.

— Добре де, но после ще ми го донесеш, нали? Това на всички ни ще помогне за храносмилането. Дебелият Грасен все пак ни изпрати нещичко — продължи Гранде — И така, яжте, деца, пари не ни струва. Де Грасен е добре. Доволен съм от него. Услужва на Шарл, при това безплатно. Чудесно урежда работите на клетия покоен Гранде. Ех, че вкусно! — продължи след кратко мълчание той с пълна уста. — Яж, жено, това ще ти държи влага поне за два дни.

— Не съм гладна. Нещо не ми е добре, нали знаеш!

— Хайде де! Ти поне можеш да се тъпчеш, без да те е страх, че ще ти се пукне шкембето. Ти си от рода Лабертьолиер, здрава жена. Малко си жълтичка, но аз обичам жълтия цвят.

Може би осъденият на позорна публична смърт очаква наказанието си с по-малко ужас, отколкото госпожа Гранде и дъщеря ѝ очакваха събитията, които щяха да настъпят след семейната закуска. Колкото по-весело говореше и ядеше старият лозар, толкова повече се свиваха сърцата на двете жени. Все пак при тези обстоятелства дъщерята имаше една опора: любовта ѝ вдъхваше сили.

„Заради него, заради него съм съгласна да ме убият хиляда пъти!“ — казваше си тя.

И при тази мисъл поглеждаше майка си с пламнали от смелост очи.

— Раздигни всичко — каза Гранде на Нанон, когато към единадесет часа закуската свърши. — Но масата остави. На нея ще бъде по-удобно да разгледаме малкото ти съкровище — допълни той и погледна Йожени. — Малко ли? Бога ми, не е малко. Ти притежаваш злато на истинска стойност пет хиляди деветстотин петдесет и девет

франка плюс четирийсетте от тази заран, това прави шест хиляди франка без един. Добре, ще ти дам един франк, та да се допълни сумата, защото, виждаш ли, детко... Е, ти какво си наострила уши? Я да ти видя гърба, Нанон, върви си гледай работата — каза добрякът и Нанон изчезна. — Слушай, Йожени, ти ще трябва да ми дадеш златото си. Няма да откажеш на татко си, нали, детко? — Двете жени стояха онемели. — Аз вече нямам злато. Имах, но нямам. Ще ти дам шест хиляди франка и ти ще ги вложиш, както ти кажа. А за дузината не мисли. Като те ожения, а това ще стане скоро, ще ти намеря мъж, който ще ти подари такава дузина, каквато в нашата провинция не са и сънували. Та слушай, детко. Представя се чудесен случай: можеш да внесеш твоите шест хиляди франка на държавата и всеки шест месеца ще получаваш почти двеста франка лихва, без данъци и без разноски; дъжд, вятър, всичко, което тревожи хората заради приходите им, няма да те интересува. Може би ти е неприятно да се разделиш със златото си, а, детко? Донеси ми го все пак. Аз ще ти събера други златни монети, холандски, португалски, моголски рупии, генуезки и с тези, които ще ти подарявам за празниците, след три години ще имаш половината от хубавото си златно съкровище. Какво казваш, детко? Вдигни си нослето. Хайде, иди го донеси, миличкото. Трябва да ме целунеш по очите, задето така ти разправам тайните и мистериите за живота и смъртта на парите. Наистина парите живеят и се размножават като хората: идват, отиват си, потят се, плодят се.

Йожени стана, но след като направи няколко крачки към вратата, изведнъж се обърна, погледна баща си право в лицето и каза:

— Нямам вече злато.

— Нямаш вече злато! — извика Гранде и се изправи, изпънал крака като кон, който чува топовен гърмеж на десет крачки.

— Не, нямам.

— Лъжеш се, Йожени.

— Не.

— Гръм да тресне баща ми!

Когато бъчварят ругаеше така, таваните трепереха.

— Господи, света Богородичке! Господжата пребледня! — извика Нанон.

— Гранде, гневът ти ще ме убие — каза нещастната жена.

— Дрън-дрън-дрън! Вие във вашето семейство не умирайте! Йожени, какво направихте с жълтиците! — извика той и се спусна към нея.

— Господине — извика девойката и коленичи при нозете на госпожа Гранде, — майка ми много страда. Моля ви, не я убивайте!

Гранде се изплаши от бледнината, която покриваше лицето на жена му, толкова жълто преди.

— Нанон, ела ми помогни да си легна — каза майката със слаб глас. — Умирам.

Нанон побърза да подаде ръка на господарката си, Йожени също и двете с безкрайни усилия успяха да я качат в стаята ѝ, защото на всяко стъпало тя падаше от слабост. Гранде остана сам. Но след няколко мига изкачи седем-осем стъпала и извика:

— Йожени, ще слезеш, щом майка ти си легне.

— Да, татко.

Тя слезе веднага щом успокои майка си.

— Дъще — започна Гранде, — ще ми кажеш къде е съкровището ти.

— Татко, ако ми правите подаръци, на които не мога да бъда изцяло господарка, вземете си ги — отвърна хладно Йожени, взе наполеона от камината и му го подаде.

Гранде бързо го грабна и го сложи в малкото си джобче.

— Май вече нищо няма да получиш от мене. И толкова няма да получиш! — каза той, като щракна нокътя на палеца си о предния си зъб. — Значи, ти презираш баща си, нямаш доверие в него, значи, не знаеш какво е баща? Ако той не е всичко за тебе, значи, е нищо. Къде е златото ти?

— Татко, въпреки гнева ви аз ви обичам и уважавам. Но най-смирено ще ви припомня, че съм на двайсет и две години. Лично вие достатъчно сте ми повтаряли, че съм пълнолетна, за да го знам. Направила съм с парите си това, което ми се е искало да направя, и бъдете сигурен, че са добре вложени...

— Къде?

— Това е неприкосновена тайна — каза тя. — Вие нямате ли си тайни?

— Аз не съм ли глава на семейството, не мога ли да имам свои работи?

— И това е моя работа.

— Тази работа трябва да е лоша, щом не можеш да я кажеш на баща си.

— Тя е прекрасна, а не мога да я кажа на баща си.

— Кажи поне кога си дала златото? — Йожени направи отрицателен знак с глава. — То беше още у тебе на рождения ти ден, нали? — Йожени, която от любов бе станала толкова хитра, колкото хитър беше станал баща ѝ от скъперничество, поклати пак отрицателно глава. — Ама къде се е видяло и чуло такава упоритост и такава кражба! — каза Гранде с глас, който се издигаше кресчендо и все по-силно ечеше в цялата сграда. — Как! Тука, в собствената ми къща, в моя дом, някой е взел златото ти, единственото злато, което беше останало, и аз да не знам кой е той? Златото е скъпо нещо. Най-честните момичета могат да направят грешка, да дадат не знам какво, случва се и в най-благородните къщи, дори сред буржоата. Но да дадеш злато! Защото ти си го дала на някого, нали? — Йожени стоеше безстрастна. — Къде се е видяло такова момиче? Аз не съм ли ти баща? Ако си го вложила, трябва да имаш разписка...

— Свободна ли бях да правя с него каквото искам, или не? Мое ли беше това злато?

— Ами ти си дете.

— Пълнолетно.

Смаян от логиката на дъщеря си, Гранде пребледня, затропа с крака, започна да ругае. После, когато успя да проговори, изкрещя:

— Проклетата дъщеря, змия! Ах, мръсно семе, знаеш, че те обичам, и злоупотребяваш. Тя убива баща си! Дявол да го вземе, ти си хвърлила нашето богатство в краката на оня голтак с марокеновите ботуши. Гръм да тресне баща ми, не мога да те обезнаследя, да го вземе мъглата! Но те проклинам тебе, братовчед ти, децата ти! Нищо добро няма да видиш от всичко това, чуваш ли? Ако на Шарл си... Но не, не е възможно. Как? Това мръсно конте да ме ограби... — Той погледна дъщеря си, която стоеше безмълвна и студена. — Тя няма да мръдне, окото ѝ няма да мигне, тя е по Гранде и от мен, от Гранде! Поне не си дала златото си за нищо, нали? Хайде, казвай! — Йожени изгледа баща си иронично и той се обиди. — Йожени, тук ти си в дома на баща си. Ако искаш да останеш, трябва да се подчиняваш на волята ми. Свещениците ти заповядват да ми се подчиняваш. — Йожени

наведе глава. — Ти ме засегна в нещо, което е най-скъпо за мен — продължи той. — Не искам да те видя, докато не ми се подчиниш. Върви си в стаята. Ще стоиш там, докато ти позволя да излезеш. Нанон ще ти носи хляб и вода. Чу какво ти казах! Върви!

Йожени се разрида и избяга при майка си. След като обиколи няколко пъти покритата със сняг градина, без да чувства студа, Гранде се сети, че дъщеря му трябва да е при жена му. И доволен, задето ще я залови, че престъпва заповедите му, той изкачи стълбата ловко като котка и пристигна в стаята на госпожа Гранде в мига, когато тя галеше косите на Йожени, която бе притиснала лице до майчините си гърди.

— Не плачи, бедното ми дете, баща ти ще се успокои.

— Тя вече няма баща — каза бърборещ. — Дали наистина вие и аз, госпожо Гранде, сме създали такава непокорна дъщеря? Добро възпитание, и главно религиозно! Ето, не си в стаята си. Хайде в затвора, в затвора, госпожице.

— Нима искате да ме лишите от дъщеря ми, господине! — възкликна госпожа Гранде с пламнало от треска лице.

— Ако искате да е при вас, вземете си я и напуснете къщата ми. Гръм и мълния, къде е златото, какво стана със златото?

Йожени се изправи, хвърли горд поглед на баща си и влезе в стаята си. Добрякът побърза да я заключи.

— Нанон — извика той, — изгаси огъня във всекидневната. — После седна в креслото до камината на жена си и каза: — Няма съмнение, дала го е на Шарл, този жалък съблазнител, който беше хвърлил око на нашите пари.

Поради опасността, която заплашваше дъщеря ѝ, от любов към нея госпожа Гранде намери достатъчно сили да остане привидно студена, мълчалива, глуха.

— Не знаех нищо — отвърна тя и се обърна на другата страна, за да не усеща бляскащия поглед на мъжа си. — Толкова страдам от вашата ярост, че ако вярвам на предчувствията си, ще изляза от тази стая с краката напред. В този момент можете да ме пощадите, господине, мене, която никога не съм ви причинила огорчение, така поне мисля. Йожени ви обича, сигурна съм, че е невинна като новородено. Затова не я наскърбявайте, отменете решението си. Толкова е студено, може да станете причина да се разболее тежко.

— Нито ще я виждам, нито ще ѝ говоря. Ще стои в стаята си на хляб и вода, докато се подчини на баща си. Дявол да го вземе, главата на семейството трябва да знае къде отива златото на дома му. Тя притежаваше може би единствените рупии, които съществуват във Франция. Ами генуезките жълтици, ами холандските дукати!

— Господине, Йожени е нашето единствено дете, даже да ги е хвърлила в реката...

— В реката? — извика добрякът. — В реката! Вие сте луда, госпожо Гранде! Аз думата си назад не връщам, това го знаете. Ако искате да имате мир вкъщи, измъкнете ѝ тайната. Жените повече умеят помежду си тези работи, отколкото ние. Каквото и да е направила, няма да я изям. Страхува ли се от мен? Даже да е позлатила братовчед си от главата до петите, той сега плава по моретата, нали? Не можем да тичаме подире му...

— Е какво, господине? — Възбудена от нервната криза, която преживяваше, или от нещастieto на дъщеря си, което засилваше и любовта, и съобразителността ѝ, със своята проникателност госпожа Гранде забеляза едно ужасно движение на брадавицата на мъжа си в мига, когато се готвеше да му отговори. И промени намерението си, без да промени тона: — Какво, да не би аз да имам по-голям авторитет от вас пред нея? Тя нищо не ми е казала, на вас се е метнала.

— Дявол да го вземе, бива ви за приказки тази заран! Дрън-дрън-дрън, дрън, вие май се подигравате с мен! Може би сте се разбрали с нея?

Той втренчи поглед в жена си.

— Наистина, господин Гранде, ако искате да ме убие, продължавайте. Казвам ви, господине, и дори това да ми струва живота, пак ще го повторя: вие грешите по отношение на дъщеря си, тя е по-разумна от вас. Тези пари ѝ принадлежаха, могла е да ги използва само за добро, а единствен Бог има право да знае за благодеянията, които правим. Господине, умолявам ви, върнете благоволенieto си на Йожени... Така вие ще смекчите удара, който ми нанесе вашият гняв, и може би ще ми спасите живота. Дъщеря ми, господине, върнете ми дъщерята!

— Излизам — каза той. — Къщата ми стана непоносима, майката и дъщерята говорят, като че ли... Бърррр! Аах! Жесток подарък ми направихте за празника. Йожени! — извика той. — Да, да,

плачете! За това, което правите, ще ви гризе съвестта, чувате ли? За какво ви е да се причестявате всеки три месеца, щом тайно давате бащиното си злато на някакъв безделник, който ще разкъса сърцето ви, когато няма да имате нищо друго да му предложите? Ще видите колко струва вашият Шарл с марокеновите си ботуши и с деликатния си вид. Той няма нито сърце, нито душа, щом се осмелява да отнесе съкровището на едно бедно момиче без съгласието на родителите му.

Когато външната врата се затвори, Йожени излезе от стаята си и дойде при майка си.

— Колко смело защитихте дъщеря си! — каза тя.

— Виждаш ли, дете, докъде водят непозволените неща?... Накара ме да лъжа.

— О, ще се моля Бог само мене да накаже за това.

— Вярно ли — уплашено каза Нанон, като влезе, — че госпожицата е наказана на хляб и вода до края на живота си?

— Какво от това, Нанон? — спокойно отвърна Йожени.

— Ами! И аз вече няма често да ям катък, щом момичето на господарите яде сух хляб! Не, не!

— Не говори за това, Нанон — рече Йожени.

— Няма да мога да преглъщам, ще видите.

За пръв път от двадесет и четири години Гранде вечеря сам.

— Да не сте вдовец, господарю? — каза му Нанон. — Много е лошо човек да е вдовец при две жени вкъщи.

— Не ти говоря... Дръж си устата, че ще те изгоня. Какво къкри в тенджерата на печката?

— Топя мазнина...

— Тази вечер ще дойдат гости, запали камината.

Семейство Крюшо и госпожа Де Грасен със сина си пристигнаха в осем часа и се изненадаха, като не видяха нито госпожа Гранде, нито дъщеря ѝ.

— Жена ми нещо не е добре. Йожени е при нея — обясни старият лозар с безизразно лице.

След като поприказваха един час за незначителни неща, госпожа Де Грасен се качи да навести болната и когато слезе, всички я запитаха:

— Как е госпожа Гранде?

— Никак, никак не е добре — каза тя. — Състоянието ѝ ми се струва наистина обезпокояващо. При нейната възраст трябва да се вземат най-сериозни мерки, господин Гранде.

— Ще видим — никак разсеяно отвърна лозарят.

Сбогуваха се. Когато излязоха на улицата, госпожа Де Грасен каза:

— Има нещо ново в тая къща. Майката е много зле, дори не подозира колко е зле. Очите на дъщерята са зачервени, сякаш дълго е плакала. Дали не искат да я омъжат въпреки волята ѝ?

След като лозарят си легна, Нанон отиде тихо, по чорапи, в стаята на Йожени и отхлупи тенджерата с пастет.

— На, госпожице — каза добрата мома. — Корноайе ми даде един заек. Вие толкова малко ядете, че този пастет ще ви стигне за цяла седмица. Сега е студено, няма да се развали. Така поне няма да ядете сух хляб. Никак не е добре за здравето да се яде сух хляб.

— Милата Нанон — каза Йожени и стисна ръката ѝ.

— Такъв вкусен, мек стана, а *той* нищо не забеляза. Аз купих сланината, дафиновия лист, всичко с онези шест франка. Те са си мои пари.

После прислужницата избяга, понеже ѝ се стори, че чува стъпките на Гранде.

През следващите няколко месеца лозарят редовно отиваше в различни часове на деня да навести жена си, но не споменаваше името на дъщеря си, не я виждаше, нито намекуваше за нея.

Госпожа Гранде не излизаше от стаята си, състоянието ѝ от ден на ден се влошаваше. Нищо не можеше да накара стария бъчвар да отстъпи. Той остана непоклатим, суров и студен като гранитен стълб. Както обикновено сновеше нагоре-надолу. Но вече не заекваше, говореше по-малко, а в сделките беше по-безогледен от преди. Понякога му се случваше да сбърка в изчисленията.

— Станало е нещо у Гранде — казваха Крюшо и Де Грасен.

„Какво ли се е случило в къщата на Гранде?“ Това беше въпросът, който обикновено се разискваше, когато сомюрци се събираха вечер. Йожени ходеше на църква под надзора на Нанон. Ако след служба госпожа Де Грасен я заговореше, тя отвръщаше неопределено, без да задоволи любопитството ѝ. И все пак след два месеца се оказа невъзможно да се крие от тримата Крюшо и от

госпожа Де Грасен тайната за затворничеството на Йожени. Дойде време, когато вече не можеше да се намери никакво оправдание за постоянното ѝ отсъствие. После не се разбра кой бе издал тайната, но целият град научи, че от първия ден на новата година госпожица Гранде, по заповед на баща си, стои затворена в стаята си на хляб и вода, без огън, а Нанон ѝ приготвя лакомства и ѝ ги носи през нощта. Знаеха дори, че момичето не може да вижда майка си и да се грижи за нея, освен когато бащата отсъствува от къщи. Тогава поведението на Гранде бе осъдено много сурово. Целият град го постави, така да се каже, извън законите, припомни си предателствата и безогледността му и го анатемоса. Когато минаваше, всички го сочеха с пръст и си шушукаха. Когато дъщерята, придружена от Нанон, слизаше по кривата улица, за да отиде на литургия или на вечерня, всички се показваха на прозорците и следяха с любопитство държането на богатата наследница, оглеждаха лицето ѝ, на което бе изписана ангелска тъга и кротост. Затворничеството ѝ, наказанието, наложено от баща ѝ, не представляваха нищо за нея. Нали тя гледаше картата на света, малката скамейка, градината, порутената стена, нали още усещаше върху устните си вкуса на мед, който бяха оставили по тях целувките на любовта? Известно време не разбра, че е предмет на разговорите в града, както и баща ѝ не знаеше. Вярваше, беше чиста пред Бога и затова съвестта, както и любовта ѝ помагаха търпеливо да понася бащината ярост и отмъстителност. Но дълбока мъка заглушаваше в нея всички други страдания. Майка ѝ, нейната кротка и нежна майка, разхубавена от блясъка, който излъчваше душата ѝ, приближавайки към гроба, гаснеше от ден на ден. Йожени често се упрекваше, че е станала невинна причина за жестоката бавна болест, която я убиваше. Тези угризения, макар майка ѝ да я успокояваше, още повече засилваха любовта ѝ. Сутрин, щом баща ѝ излезеше, тя идваше при леглото на майка си и Нанон ѝ донасяше закуска. Но тъжна и страдаща заради страданията на майка си, горката Йожени мълчаливо сочеше лицето ѝ на Нанон, плачеше и не смееше да спомене за братовчед си. Госпожа Гранде се принуждаваше първа да заговори:

— Къде е *той*? Защо не пише?

Майката и дъщерята нямаха никакво понятие за разстоянията.

— Да мислим за него, майко — отвръщаше Йожени, — но да не говорим. Вие страдате, вие сте преди всичко друго.

Всичко друго означаваше той.

— Деца мои — казваше госпожа Гранде, — не съжалявам за живота. Бог ми помогна, като ме накара да посрещна с радост края на мъките си.

Думите на тази жена винаги бяха изпълнени със святост и християнско смирение. Когато по време на закуската мъжът ѝ идваше при нея и се разхождаше из стаята ѝ, през първите месеци на годината, тя му казваше същите думи и ги повтаряше с ангелска кротост, но твърдо, понеже близката смърт ѝ придаваше смелост, каквато ѝ бе липсвала цял живот.

— Господине, благодаря ви за вниманието, което проявявате към моето здраве — отговаряше тя, когато той ѝ задаваше най-обикновен въпрос. — Но ако желаете да намалите горчивината на последните ми дни и да облекчите страданията ми, върнете благоволенieto си на нашата дъщеря. Покажете се християнин, съпруг и баща.

Като чуеше тези думи, Гранде сядаше до леглото и се държеше като човек, който вижда, че идва пороен дъжд и спокойно се подслонява под някоя порта: слушаше жена си мълчаливо и нищо не отговаряше. А когато тя му отправяше най-трогателни, най-набожни молби, казваше:

— Малко си бледничка днес, бедна ми жено.

По гранитното му чело, по стиснатите му устни сякаш бе изписано, че напълно е забравил дъщеря си. Той дори не се трогваше от сълзите, които обливаха бялото лице на жена му след неопределените му отговори.

— Господ да ви прости, господине — казваше тя, — както и аз ви прощавам. Един ден вие ще имате нужда от снизхождение.

Откак жена му се бе разболяла, той не смееше да си служи с ужасното „дрън-дрън-дрън“. Но и деспотизмът му не се обезоръжи от този кротък ангел, чиято грозота се стопяваше от ден на ден, прогонена от израза на нравствените качества, които разцъфваха у нея. Тя беше само душа. Духът на молитвата сякаш изчистваше, изтъняваше по-грубите черти на лицето ѝ и то ставаше все полъчезарно. Кой не е наблюдавал подобно преобразяване в образите на светците, у които привичките на душата в края на краищата тържествуват и над най-грубо изсечените черти и им придават особена одухотвореност, дължаща се на благородството и чистотата на

възвишените мисли! Видът на това преобразяване вследствие на страданията, които изгаряха и последните остатъци от тленното у тази жена, въздействуваше, макар и слабо, върху стария бъчвар, чийто характер все пак си оставаше твърд като бронз. И ако думите му вече не бяха презрителни, безстрастното мълчание, което спасяваше превъзходството му на глава на семейството, диктуваше поведението му. Щом неговата вярна Нанон се появеше на пазара, някоя подигравка, някое оплакване срещу нейния господар изсвистяваше в ушите ѝ. Но макар общественото мнение да осъждаше гласно Гранде, прислужницата го защитаваше, за да спаси честта на дома.

— Че какво! — казваше тя на клеветниците на добряка. — Не ставаме ли всички по-сурови на старини? Защо и той, човекът, да не позакоравее. Престанете с вашите лъжи. Госпожицата си живее като царица. Самичка е, вярно, това си е нейна работа. Пък и господарите ми си имат важни съображения.

Най-сетне една вечер, към края на пролетта, съсипана от болестта и още повече от мъката, че въпреки всички молби не е успяла да сдобри Йожени и баща ѝ, госпожа Гранде повери тайната си скръб на Крюшови.

— Да затвори една двадесет и три годишна девойка на хляб и вода... — извика председателят Дьо Бонфон. — И то без причина? Но това представлява насилие, свързано с изтезание! Тя може да протестира и като така да...

— Хайде, хайде, племеннико — прекъсна го нотариусът, — оставете съдебните речи. Успокойте се, госпожо, още утре ще го накарам да отмени наказанието.

Като чу, че се говори за нея, Йожени излезе от стаята си.

— Господа — каза тя и гордо се приближи, — моля ви да не се занимавате с тази работа. Баща ми е господар в своя дом. Докато живея при него, аз съм длъжна да му се покорявам. Неговото държане не може да бъде предмет на одобрението или неодобрението на хората, той е отговорен само пред Бога. В името на вашето приятелство аз ви моля да пазите пълна тайна по този въпрос. Който осъжда баща си, напада собственото си достойнство. Аз съм ви признателна, господа, за интереса, който проявявате към мене. Но вие ще ме задължите повече, ако направите всичко възможно, за да се прекратят обидните слухове, които се носят из града и за които случайно научих!

— Тя е права — рече госпожа Гранде.

— Госпожице, най-добрият начин да престанат хората да приказват е да ви се върне свободата — почтително отвърна старият нотариус, поразен от красотата, която самотата, тъгата и любовта бяха придали на Йожени.

— Е, дъще, остави господин Крюшо да уреди тази работа, щом е сигурен, че ще успее. Той познава баща ти и знае как трябва да го подхване. Ако искаш да бъда щастлива през краткото време, което ми остава да живея, трябва на всяка цена баща ти и ти да се придобрите.

На другия ден по навик, който бе придобил, откакто бе затворил Йожени, Гранде отиде да се поразтъпче из своята градинка. За тази разходка избираше времето, когато Йожени се решеше. Когато стигнеше до големия орех, той се скриваше зад стеблото, стоеше така няколко минути да съзерцава дългите коси на дъщеря си и несъмнено се колебаеше между мислите, които му нашепваше упоритият му характер, и желанието да целуне детето си. Често сядаше на малката прогнила дървена скамейка, където Шарл и Йожени се бяха клели във вечна любов, а в това време тя също гледеше баща си крадешком или в огледалото. Ако той станеше и продължеше разходката си, Йожени нарочно сядаше на прозореца и започваше да разглежда порутената стена, по която се спускаха прекрасни цветя, а от пукнатините се подаваха венерини коси, фунийки и някакво растение с месести жълто-бели листа, вид тлъстига, който често се среща из лозята на Сомюр и Тур. Нотариусът Крюшо дойде рано и завари стария лозар седнал на топлото юнско слънце върху малката скамейка, облегнал гръб на външната стена, загледан в дъщеря си.

— С какво мога да ви услужа, господин Крюшо? — каза той, като зърна нотариуса.

— Идвам по работа.

— Аха! Искате да ми дадете малко злато срещу някое и друго екю ли?

— Не, не, не става въпрос за пари, а за дъщеря ви Йожени. Всички говорят за нея и за вас.

— Какво се бъркат в моите работи? И въглищарят е господар в дома си.

— Съгласен съм, въглищарят може и да се убие или, което е още по-лошо, да хвърли парите си на вятъра.

— Какво значи това?

— Е, ами че вашата жена е тежко болна, приятелю. Трябвало е да се посъветвате с господин Бержъорен, тя е в смъртна опасност. Ако умре, без да сте се погрижили за нея както трябва, няма да бъдете спокоен, нали?

— Дрън-дрън-дрън! Да не би да знаете от какво е болна жена ми! Тия лекари веднъж да стъпят в къщата ти и почват да идват по пет-шест пъти на ден.

— Добре, Гранде, правете каквото щете. Но ние сме стари приятели. В цял Сомюр няма човек, който да взема по-присърце от мене всичко, което се отнася до вас. Така че трябваше да ви кажа това, което ви казах. Сега да става каквото ще, вие сте пълнолетен, знаете какво правите. Пък и не по тази работа съм дошъл. Става въпрос за нещо може би още по-важно за вас. В края на краищата вие нямате желание да убиете жена си, тя ви е много полезна. Помислете в какво положение ще се озовете по отношение на дъщеря си, ако госпожа Гранде умре. Ще трябва да давате сметка на Йожени, тъй като вие имате общност на имуществата с жена си. Дъщеря ви ще има право да поиска подялба на вашето богатство, да продаде Фроафон. С една дума, тя наследява майка си, която вие не можете да наследите.

Тези думи подеждуваха като гръм на добряка, който не беше толкова сведущ в правото, колкото в търговията. Никога не му бе минавало през ума, че имотите му могат да се разпродадат на търг.

— Затова ви съветвам да се отнасяте добре с нея — каза накрая Крюшо.

— А знаете ли какво направи тя, Крюшо?

— Какво? — запита нотариусът, който любопитствуваше да чуе изповедта на татко Гранде и да разбере причината за кавгата.

— Подарила златото си.

— А нейно ли беше това злато? — запита нотариусът.

— Всички това казват! — отвърна Гранде и със страшен израз отпусна ръце.

— Нима заради някаква дреболия — продължи Крюшо — ще осуетите възможността за отстъпки, каквито ще поискате дъщеря ви да направи след смъртта на майка си?

— Как, вие дреболия ли наричате шест хиляди франка в злато!

— Ех, стари приятелю! А знаете ли колко ще струва съставянето на описа и подялбата на наследството на жена ви, ако Йожени поиска такава подялба?

— Колко?

— Двеста, триста, може би четиристотин хиляди франка! Нали наследството трябва да се изнесе на търг и да се продаде, за да се разбере истинската му стойност? Докато, ако се споразумеете...

— Мътната да го вземе! — извика лозарят и седна пребледнял.
— Ще видим тази работа, Крюшо.

След кратко мълчание или страшна вътрешна борба добрякът погледна нотариуса и каза:

— Тежък е животът! Много страдания има в него, Крюшо — продължи той тържествено, — вие не желаете да ме подведете, нали? Закълнете ми се в честта си, че това, дето ми пеете, е основано на закона. Покажете ми кодекса, искам да видя кодекса.

— Нещастни приятелю, нима аз не знам занаята си? — отвърна нотариусът.

— Значи, истина е. Значи, ще бъда ограбен, предаден, убит, разкъсан от собствената си дъщеря.

— Тя е наследница на майка си.

— За какво са тогава децата! Ах, аз жена ми си я обичам. За щастие тя е яка. От рода Лабертьолиер е.

— Тя няма и един месец да живее.

Бъчварят се удари по челото, стана и закричи, после се върна, изгледа страшно Крюшо и запита:

— Какво може да се направи?

— Йожени може чисто и просто да се откаже от наследството на майка си. Вие не искате да я обезнаследите, нали? Но за да се постигне такова разрешение, не се отнасяйте зле с нея. Това, което ви говоря сега, стари приятелю, е против моя интерес. Каква е моята работа? Ликвидации, описи, продажби, делби...

— Ще видим, ще видим. Да не говорим вече за това. Сърцето ми се къса. Получихте ли злато?

— Не, но имам няколко луидора, десетина, ще ви ги дам. Драги приятелю, помирете се с Йожени. Виждате ли, цял Сомюр хвърля камъни срещу вас.

— Простаци!

— Хайде, облигациите стигнаха деветдесет и девет. Поне веднъж в живота си бъдете доволен.

— Деветдесет и девет ли, Крюшо?

— Да.

— Хе-хе! Деветдесет и девет! — повтори Гранде, като изпращаше нотариуса до вратата на градината. Толкова дълбоко беше развълнуван от това, което бе научил, че не можеше да стои вкъщи. Качи се при жена си и ѝ каза: — Хайде, майко, можеш да прекараш деня с дъщеря си, аз отивам във Фроафон. И двете да бъдете добри. Днес е годишнината на нашата сватба, мила жено, на, ето ти десет екю за олтара ти за празника на Тялото Господне. Отдавна ти се искаше такъв олтар, сега ще ти дойде сърце на място! Забавлявайте се, бъдете весели, бъдете здрави. Да живее радостта! — Той хвърли десет шестфранкови монети на леглото на жена си, улови главата ѝ и я целуна по челото. — Женицата ми, по-добре си, нали?

— Как можете да мислите да приемете вкъщи Бог, който прощава, като сте прогонили собствената си дъщеря от сърцето си? — развълнувано запита тя.

— Дрън-дрън-дрън-дрън — каза ласкаво бащата, — ще видим тази работа.

— Милостиво небе! Йожени! — извика майката, зачервена от радост. — Ела да целунеш баща си, той ти прощава!

Но Гранде беше изчезнал. Препускаше с все сили към имотите си и се опитваше да подреди обърканите си мисли. По това време караше седемдесет и шест години. От две години у него скъперничеството се бе особено засилило, както се засилват всички закоравели страсти у човека. Както се наблюдава у скъперниците, у честолюбците, въобще у всички хора, посветили живота си на някаква господстваща мисъл, той бе особено привързан към един символ на страстта си — златото. Да го гледа, да го притежава, беше манията на Гранде. У него деспотизмът бе нараснал съразмерно със скъперничеството му и да изпусне управлението и на най-малката част от своето имущество след смъртта на жена си, му се струваше противоестественно. Да разкрие пред дъщеря си своето богатство, да прави пълен опис на движимите и недвижимите си имущества, за да ги изнесе на търг?...

— Все едно да си прережа гърлото — каза той гласно сред едно лозе и огледа лозите.

Върна се в Сомюр едва когато стана време за обед, решен да отстъпи пред Йожени, да я приласкае, да я смекчи, за да умре величествено, държейки до последния си дъх юздите на своите милиони. Случайно си бе взел ключ и когато се качваше крадешком по стълбата, за да отиде при жена си, Йожени тъкмо бе донесла и сложила на леглото пред майка си красивия несесер. В отсъствие на Гранде двете си позволяваха удоволствието да погледат образа на Шарл, отразен в портрета на майка му.

— Съвсем неговото чело и неговата уста! — казваше Йожени в мига, когато лозарят отвори вратата.

Гранде така се втренчи в златото, че жена му извика:

— Господи, смили се над нас!

Добрякът се спусна към несесера като тигър върху заспало дете.

— Какво е това? — запита той, грабна скъпоценния предмет и отиде при прозореца. — Хубаво злато! Злато! — извика той. — Много злато. Тежи две либри. Ах, ах! Шарл ти го е дал срещу твоите красиви монети, нали? Защо не ми каза? Това е добра сделка, детко! Ти си моя истинска дъщеря, признавам те. — Йожени цяла се разтрепери. — На Шарл е, нали? — додаде Гранде.

— Да, татко, не е мое. Този предмет е свещен залог.

— Дрън-дрън-дрън! Той ти е взел богатството, трябва да се възстанови твоето малко съкровище.

— Татко?...

За да извади ножа си, с който искаше да откърти една златна плочка, добрякът бе принуден да остави несесера на един стол. Йожени се спусна да го вземе. Но бърчварят, който наблюдаваше едновременно и дъщеря си, и ковчежето, я блъсна толкова силно, че тя падна върху леглото на майка си.

— Господине, господине! — извика майката и седна на леглото.

Гранде беше извадил ножа и се готвеше да подкърти златото.

— Татко! — извика Йожени, падна на колене и запълзя към добряка с протегнати ръце. — Татко! В името на всички светии и на Богородицата, в името на Христос, който умря на кръста, в името на нашето вечно спасение, татко, в името на моя живот, заклевам ви, не го пипайте! Този несесер не е нито ваш, нито мой. Той е на един

нещастен роднина, който ми го повери, и аз трябва да му го върна непокътнат.

— Като е залог, ти защо го разглеждаше? Да гледаш, е по-лошо, отколкото да пипаш.

— Татко, не го унищожавайте, иначе ще ме обезчестите. Татко, чувате ли?

— Милост, господине! — каза майката.

— Татко! — извика Йожени толкова силно, че уплашена, Нанон се качи горе. Йожени се спусна и грабна един нож, който се намираше наблизо.

— Я да видим — сурово каза Гранде и хладно се усмихна.

— Господине, господине, вие ме убивате! — проплака майката.

— Татко, ако вашият нож открие една частица от това злато, аз ще се пробода. Вие вече съсипахте майка ми до смърт, ще убиете и дъщеря си. Хайде сега, рана за рана!

Гранде задържа ножа върху несесера и колебливо погледна дъщеря си.

— Способна ли си да направиш такова нещо, Йожени? — запита той.

— Да, господине — рече майката.

— Ще направи каквото каза — извика Нанон. — Че бъдете разумен, господине, поне веднъж в живота си!

Бъчварят погледна златото, после дъщеря си. Госпожа Гранде припадна.

— Ето, виждате ли, мили господарю? Госпожата умира! — изкрещя Нанон.

— Ето, дъще, да не се караме за едно ковчеже. Вземи си го! — бързо извика бъчварят и хвърли несесера на леглото. — Нанон, иди повикай господин Бержъорен. Хайде, майко — каза той и целуна ръката на жена си, — няма нищо, хайде. Помирихме се. Нали, детко? Няма вече сух хляб, ще ядеш каквото си щеш. А! Отваря очи. Е, какво, майко, мамичко, майчице, хайде, дръж се! На, виж, целувам Йожени. Щом обича братовчед си, да се омъжи за него, ако иска, нека му пази ковчежето. Само искам дълго да ми живееш, бедна жено. Хайде, раздвижи се де! Слушай, ще имаш най-хубавия домашен олтар, който някога е правен в Сомюр.

— Господи! Как може да се отнасяте така с жена си и с детето си! — рече госпожа Гранде със слаб глас.

— Вече никога няма да правя така, никога! — извика бъчварят. — Ще видиш, бедна моя жено.

Отиде в кабинета и се върна с шепа луидори, които изсипа на леглото.

— На, Йожени, на, жено, това е за вас — рече той, като бъркаше жълтиците. — Хайде, развесели се, жено. Бъди здрава, нищо вече няма да ти липсва, нито на Йожени. Ето сто луидора за нея. Само че тези няма да ги подариш, нали, Йожени?

Госпожа Гранде и дъщеря ѝ се спогледаха смаяни.

— Вземете си ги, татко. Ние имаме нужда само от вашата обич.

— Ето на, това е! — каза той и прибра луидорите в джоба си. — Нека си живеем като добри приятели. Хайде всички да слезем във всекидневната да обядваме, ще играем на лото всяка вечер, по два петака партията. А вие ще си правите вашите дяволии, нали, жено?

— Уви! С удоволствие бих дошла, щом ще ви бъде приятно — каза умиращата. — Но не мога да стана.

— Бедна майко — рече бъчварят, — не знаеш колко те обичам! И тебе, дъще! — Той я прегърна и я целуна. — Ах, колко е хубаво да целунеш дъщеря си, след като сте били сърдити! Дъщеричката ми! Ето, виждаш ли, майчице, сега тримата сме едно. Иди го прибери — обърна се той към Йожени и посочи ковчето. — Хайде, не се бой. Никога вече няма да ти споменавам за него.

Господин Бержорен, най-известният лекар в Сомюр, скоро пристигна. След като прегледа болната, той недвусмислено заяви на Гранде, че жена му е в тежко състояние, но че пълно спокойствие, нежност и големи грижи биха могли да отдалечат смъртта ѝ докъм края на есента.

— Скъпо ли ще струва? — запита добрякът. — Ще трябват ли лекарства?

— Малко лекарства, но много грижи — отвърна лекарят, без да може да сдържи усмивката си.

— Е, в края на краищата вие сте честен човек, нали, господин Бержорен? — каза Гранде. — Доверявам се на вас. Идвайте да преглеждате жена ми колкото пъти трябва и когато смятате, че е необходимо. Запазете добрата ми жена. Знаете ли, аз много я обичам,

но не ми личи, защото при мене всичко става вътре и ми мъчи душата. Тежко ми е. Мъката влезе в мене от смъртта на брат ми, за когото харча в Париж такива суми... просто страшно, с една дума — край няма. Сбогом, господине, ако можете да спасите жена ми, спасете я, дори това да ми струва сто-двеста франка.

Въпреки горещото желание на Гранде да види здрава жена си, отделянето на чието наследство за него беше нещо като предварителна смърт, въпреки готовността, с която изпълняваше и най-дребните прищевки на смаяните майка и дъщеря, въпреки най-нежните грижи, с които Йожени обграждаше майка си, положението на госпожа Гранде бързо се влошаваше. Всеки ден тя губеше сили и гаснеше така, както гаснат повечето жени, заболели на тази възраст. Беше станала крехка като листата на дърветата наесен. Небесните лъчи я озаряваха, както лъчите на слънцето минават през листата и ги позлатяват. Това беше край, достоен за нейния живот — християнска смърт. Защо да не кажем възвишена? Нейните добродетели, нейното ангелско търпение, нейната любов към дъщеря ѝ особено блеснаха през октомври 1822 година. Тя угасна, без да промълви и най-малкото оплакване. Неопетнен агнец, тя отиваше на небето, съжалявайки само за нежната другарка в своя студен живот, на която с последните си погледи сякаш предсказваше хиляди злочестини. Трепереше, задето оставя тази бяла като нея овчица сама сред себичния свят, който искаше да ѝ оскубе руното, богатството.

— Дете мое — каза ѝ тя, преди да издъхне, — щастие има само на небето, някога ще разбереш това.

На другия ден след смъртта ѝ Йожени намери нови причини, за да се привърже към къщата, където бе родена, където бе страдала толкова много, където майка ѝ току-що бе умряла. Тя не можеше да погледне прозореца и стола с подпорки във всекидневната, без да се разплаче. Мислеше си, че недостатъчно е оценявала душата на стария си баща, като гледаше с колко нежни грижи я огражда: отиваше в нейната стая и я хващаше под ръка, за да я отведе за закуска; по цели часове я наблюдаваше с почти добри очи, с една дума — трепереше над нея, сякаш тя беше от злато. Старият бъчвар толкова се бе променил, така се грижеше за дъщеря си, че Нанон и Крюшови, свидетели на неговото размекване, го отдаваха на напредналата му възраст и се опасяваха да не би умствените му способности да са

отслабнали. Но в деня, когато семейството се облече в траур, след вечерята, на която бе поканен и нотариусът Крюшо, единственият посветен в тайната на своя клиент, причината за поведението на добряка стана ясна.

— Мило мое дете — каза той на Йожени, когато масата бе разтребена и вратите грижливо затворени, — сега ти си наследница на майка си и ние с теб ще трябва да уредим някои дребни неща. Нали така, Крюшо?

— Да.

— Толкова ли е необходимо да се занимаваме с това днес, татко?

— Да, да, детко. Не мога да понасям несигурността, в която се намирам. Не вярвам, че ти ще поискаш да ми причиниш мъка.

— О, татко!

— Тогава нека уредим всичко тази вечер.

— Какво искате да направя?

— Ама, детко, това не е моя работа. Кажете й, Крюшо.

— Госпожице, господин баща ви не би желал да дели, нито да продава имотите си, нито да плаща огромен данък за парите в наличност, които притежава. Ето защо не би трябвало да се съставя опис на имуществото, което засега не е разделено между вас и господин баща ви...

— Крюшо, напълно ли сте сигурен в това, та говорите така пред едно дете?

— Оставете ме да обясня, Гранде.

— Да, да, приятелю. Нито вие, нито дъщеря ми ще поискате да ме ограбите. Нали, детко?

— Но какво трябва да направя аз, господин Крюшо? — попита нетърпеливо Йожени.

— Просто — каза нотариусът — ще трябва да подпишете този документ, с който се отказвате от наследството на госпожа майка ви и оставяте на баща си правото да разполага с доходите от цялото имущество, неподделено между двама ви, като той ви осигурява номиналното владение върху него...

— Не разбирам нищо от това, което ми говорите — отвърна Йожени, — дайте ми документа и ми кажете къде трябва да се подпиша.

Гранде поглеждаше последователно документа и дъщеря си, дъщеря си и документа и толкова се вълнуваше, че обърса няколко капки пот, избили на челото му.

— Детко — каза той, — вместо да подпишеш този документ, чието заверяване ще струва сума пари, защо чисто и просто да не се откажеш от наследството на бедната си покойна майка и да разчиташ на мене в бъдеще, бих предпочел така. В такъв случай всеки месец ще ти давам рента — хубава кръгла сума от сто франка. С тях ще можеш да плащаш колкото черковни служби искаш, за когото си искаш... Е? Сто франка на месец в ливри, а?

— Ще направя всичко, каквото желаете, татко.

— Госпожице — предупреди я нотариусът, — мой дълг е да ви обърна внимание, че вие губите...

— Ах, Господи! — възкликна тя. — Какво значение има това?

— Мълчи, Крюшо! Казаното казано — извика Гранде, като хвана ръката на дъщеря си и я разтърси. — Йожени, ти няма да се отметнеш, нали? Ти си честно момиче, нали?

— О, татко!...

Той я целуна развълнувано и я притисна толкова силно в прегръдките си, че щеше да я задуши.

— Така, детето ми, ти върна живота на баща си. Но ти му върна това, което той ти е дал. Значи, сме квит. Ето как трябва да се вършат сделките. Животът е сделка. Благославям те! Ти си добродетелна девойка, която много обича татко си. Сега прави каквото щеш. Е, Крюшо, до утре — каза той и погледна уплашения нотариус. — Вижте да изготвите както трябва документа за отказването в канцеларията на съда.

На другия ден към дванадесет часа бе подписана декларацията, с която Йожени сама се обезнаследяваше. Въпреки дадената дума обаче до края на първата година старият бъчвар не бе изплатил нито петак от онези сто франка месечно, които толкова тържествено бе обещал на дъщеря си. Затова, когато Йожени му подметна за тях на шега, той се изчерви, бързо се качи в кабинета, върна се и й подаде около една трета от скъпоценностите, които бе купил от племенника си.

— На ти, малката — иронично каза той, — искаш ли да ти дам това срещу хилядата и двеста франка?

— О, татко, наистина ли, давате ли ми ги?

— Догодина ще ти дам още толкова — каза той и хвърли накитите в престилката ѝ. — Така в кратко време ще получиш всички негови дрънкулки — добави той и потри ръце щастлив, че може да използва чувствата на дъщеря си.

Все пак, макар да беше още як, старецът усети, че трябва да запознае дъщеря си с тайните на домакинството. Цели две години я оставяше да определя в негово присъствие менюто на семейството и да получава наемите. Постепенно едно след друго тя запомни имената, размера на имотите, на чифлиците му. Към третата година така бе приучил Йожени на всички свои скъпернически навици, бе я накарал толкова добре да ги усвои, че без страх ѝ повери ключовете от килера и я провъзгласи за стопанка на дома.

Пет години изминаха без никакво особено събитие в еднообразния живот на Йожени и баща ѝ. Едни и същи действия се повтаряха непрестанно с хронометрична точност, като движението на стария стенен часовник. Дълбоката печал на госпожица Гранде не беше тайна за никого. Но ако всеки можеше да предугади причината, нито една дума на Йожени не потвърди подозренията, които всички кръгове в Сомюр изказваха относно чувствата на богатата наследница. Единственото ѝ общество се състоеше от тримата Крюшо и неколцина техни приятели, които те неусетно бяха въвели в дома на Гранде. Те бяха научили Йожени на вист и идваха всяка вечер да играят.

През 1827 година баща ѝ, който усещаше тежестта на възрастта, бе принуден да я посвети в тайните на поземленото си богатство, като ѝ каза в случай на затруднения да се осланя на нотариуса Крюшо, чиято почтеност му бе известна. После, към края на същата година, вече осемдесет и две годишен, добрякът бе засегнат от парализа, която бързо се развиваше. Според господин Бержъорен болестта на Гранде бе неизлечима. При мисълта, че скоро ще остане сама в света, Йожени се сближи, така да се каже, с баща си и затягаше още по-здравото това последно звено на обич. За нея, както и за всички влюбени жени, любовта беше всичко на този свят, а Шарл не бе тук. Тя наистина беше възвишена с грижите и вниманието, които проявяваше към стария си баща, чиито умствени способности започваха да намаляват, докато скъперничеството му се поддържаше инстинктивно. Смъртта на този човек напълно отговаряше на живота му. Още от сутринта той искаше да го закарат от камината в стаята му до вратата на кабинета, вероятно

пълен със злато. Седеше неподвижен, но оглеждаше с тревога ту хората, които идваха при него, ту обкованата с желязо врата. Искаше обяснения за най-лекия шум, който чуваше, а за голямо учудване на нотариуса той чуваше дори когато кучето му се прозяваше на двора. Събуждаше се от привидното си вцепенение в дните и часовете, когато трябваше да получава изполицата, да урежда сметки с наемателите на земите си или да дава разписки. Тогава той сам избутваше креслото си с колелца, докато се намереше пред вратата на кабинета. Караше дъщеря си да я отвори и внимаваше тя лично да прибере торбите с пари една върху друга и да затвори вратата. После мълчаливо се връщаше на мястото си, щом Йожени му дадеше скъпоценния ключ, който той винаги държеше в джоба на жилетката си и от време на време опипваше. Неговият стар приятел, нотариусът, реши, че ако Шарл не се върне, богатата наследница непременно ще се омъжи за племенника му, председателя, и стана още по-грижлив и повнимателен: всеки ден пристигаше да получи нареждания от Гранде, ходеше във Фроафон, обикаляше земите, ливадите, лозята, продаваше реколтата и всичко превръщаше в злато и сребро, които тайно се прибавяха към торбите, натрупани в кабинета. Най-сетне настъпи агонията, дни, през които силният организъм на добряка започна борба с разрушението. Гранде искаше да седи в креслото до огъня, пред вратата на кабинета си. Той придърпваше всички одеяла, които му мятаха, и се увиваше с тях, като казваше на Нанон:

— По-стегнато, по-стегнато, да не ми ги откраднат.

Когато можеше да отвори очите си, в които се беше съсредоточил целият му живот, веднага ги обръщаше към вратата на кабинета, където лежаха съкровищата му, и казваше на дъщеря си:

— Там ли са? Там ли са? — с глас, който издаваше някакъв панически страх.

— Да, татко.

— Пази златото, сложи пред мене злато.

Йожени разпиляваше луидори на една маса и той седеше по цели часове, вперил очи в тях като дете, което едва проглежда и безсмислено се взира в някой предмет; и също като при децата на устата му се появяваше мъчителна усмивка.

— Това ме сгрыва! — понякога казваше той с израз на блаженство.

Когато енорийският свещеник дойде да го причести, неговите очи, привидно мъртви от няколко часа, се оживиха при вида на кръста, на свещниците и на сребърния съд със светена вода; той започна да ги гледа съсредоточено, брадавицата му помръдна за последен път. Свещеникът приближи до устните му позлатения сребърен кръст, за да целуне Христос, а той направи ужасно движение да го грабне и това последно усилие му струва живота; повика Йожени, която не виждаше, макар че тя бе коленичила пред него и обливаше със сълзи вече студената му ръка.

— Татко, ще ме благословите ли?... — запита тя.

— Грижи се за всичко. Ще ми дадеш сметка там — изрече той и с последните си думи доказва, че християнството трябва да е религия на скъперниците.

И така в къщата Йожени Гранде остана сама с Нанон, единственото същество, за което бе сигурна, че ще я чуе и разбере. Никой освен Нанон не я обичаше заради самата нея, само с нея тя можеше да говори за мъките си. Сякаш Господ бе пратил дългата Нанон на Йожени. И тя вече не беше слугиня, а скромна приятелка. След смъртта на баща си Йожени научи от нотариуса Крюшо, че притежава триста хиляди ливри годишен доход от недвижими имоти в Сомюрско, шест милиона в облигации, които бяха закупени по шестдесет франка, но вече струваха по седемдесет и седем и носеха лихва по три на сто, освен това два милиона в злато и сто хиляди франка в екю, без да се броят недоборите, които имаше да получава. Общо богатството ѝ възлизаше на седемнадесет милиона.

„Къде ли е братовчед ми?“ — каза си тя.

Когато нотариусът Крюшо представи на клиентката си отчета за състоянието на наследството, приведено в известност и свободно от задължения, Йожени прекара целия ден сама с Нанон; седяха от двете страни на камината в опустялата всекидневна, където всичко навяваше спомени — от стола с подпорки, на който някога седеше майка ѝ, до чашата, от която бе пил братовчед ѝ.

— Останахме сами, Нанон.

— Да, госпожице. И ако знаех къде е онова мило момче, щях да отида пеша да ви го доведа.

— Между нас е морето — отвърна Йожени.

Докато нещастната наследница плачеше пред старата си прислужница в студената тъмна къща, която беше цялата ѝ вселена, от Нант до Орлеан говореха само за седемнадесетте милиона на госпожица Гранде. Едно от първите неща, които Йожени направи, бе да осигури хиляда и двеста франка рента на Нанон, която от преди имаше по шестстотин франка годишно и ставаше богата партия. За по-малко от месец от мома тя стана жена под закрилата на Антоан Корноайе, който бе назначен за главен надзирател на земите и имотите на госпожица Гранде. Госпожа Корноайе имаше огромно предимство пред своите връстници. Макар че беше петдесет и девет годишна, не изглеждаше на повече от четиридесет. Грубите ѝ черти бяха устояли на пристъпите на времето. Благодарение на манастирския живот, който бе водила, с ярките си цветове и желязно здраве тя сякаш се надсмиваше на старостта. Може би никога не бе изглеждала толкова добре, както в деня на сватбата си. Сега бе възнаградена за грозотата си на младини, появи се пълна, тлъста, яка, с неразрушимо от времето лице, светнало от щастие, така че някои завидяха на Корноайе.

— Още е червендалеста — каза търговецът на платове.

— Може и да роди — добави търговецът на сол. — Запазена е, сякаш е стояла в саламура, с извинение.

— Богата е, Корноайе направи добра сделка — каза друг съсед.

Този ден, когато Нанон излезе от къщата и се спусна по криволичещата уличка, за да отиде в енорийската черква, всички съседы я отрупаха с благопожелания. Защото я обичаха. За сватбата Йожени ѝ подари три дузини прибори. Смаян от такава щедрост, Корноайе се просълзяваше, когато говореше за господарката си: той беше готов да се хвърли в огъня за нея. А когато Йожени я направи своя икономка, за госпожа Корноайе това щастие можеше да се сравни само с щастието, че притежава съпруг. Най-после имаше килер, който отключваше и заключваше, сутрин изваждаше провизии, както покойният ѝ господар. Освен това командуваше две слугини — едната готвеше, другата кърпеше домашното бельо и шиеше роклите на госпожицата. Корноайе беше назначен за пазач и управител. Излишно е да се казва, че готвачката и прислужничката, избрани от Нанон, бяха същински бисери. По този начин госпожица Гранде имаше четирима безгранично предани слуги. А за селяните-наематели нищо не се промени със смъртта на добряка — толкова строго бе установил той

реда и обичаите на управлението си и толкова грижливо ги спазваха
господин и госпожа Корноайе.

ШЕСТА ГЛАВА

ТАКА СТАВА В ЖИВОТА

На тридесет години Йожени още не бе познала нито една от радостите на живота. Нейното безлично и тъжно детство бе протекло край майка, чието неоценено и обидено сърце винаги бе страдало. Напускайки с радост този живот, майката съжаляваше дъщеря си, че ще продължи да живее, и остави в душата ѝ леки угризения и вечна скръб. Първата и единствена любов на Йожени за нея бе извор на печал. Зърнала бе любимия си само за няколко дни и между две бегли целувки му бе подарила сърцето си. След това той отпътува, сякаш отиде в друг свят. Баща ѝ бе проклетел тази любов, тя почти бе отнела живота на майка ѝ, а на нея бе донесла само мъка, смесена с плахи надежди. Така дотогава тя се бе стремилa към щастие, губейки сили, без да може да ги възстанови. И в душевния, както във физическия живот има вдишване и издишване: душата има нужда да поема чувствата на друга душа и да ги усвоява, за да ги върне обогатени. Без това прекрасно човешко явление няма живот за сърцето, то остава без въздух, страда и заличава. Йожени започваше да страда. За нея богатството не означаваше власт, не беше утеха. Тя можеше да съществува само чрез любовта, чрез религията, чрез вярата в бъдещето. Любовта ѝ обясняваше вечността. Сърцето и евангелието ѝ сочеха два свята, които трябваше да очаква. Ден и нощ тя потъваше в недрата на тези две безкрайни мисли, които в сърцето ѝ може би се сливаха в една. Тя се затваряше в себе си, обичаше, вярваше, че е обичана. От седем години любовта ѝ цяла я бе завладяла. Нейното съкровище не бяха милионите, чиито лихви се трупаха, а ковчежето на Шарл, двата портрета, окачени над леглото ѝ, откупените скъпоценности от баща ѝ, подредени с гордост върху пласт памук в едно чекмедже на скрина, напръстникът на леля ѝ, с който си бе служила майка ѝ и който всеки ден тя вземаше благоговейно, за да работи една бродерия — ръкоделие на Пенелопа, започнато само за да може да слага на пръста си това злато, пълно със спомени.

Никой не вярваше, че госпожица Гранде ще пожелае да се омъжи по време на траура. Искрената набожност на Йожени беше известна. Затова семейство Крюшо, чиято тактика мъдро се ръководеше от стария свещеник, се задоволяваше да обсажда наследницата, като я обграждаше с най-любвеобилни грижи. Вечер всекидневната ѝ се пълнеше с все същия кръг хора измежду най-горещите и предани привърженици на семейство Крюшо в града, които на всички гласове се мъчеха да пеят хвалебствия на господарката на дома. Тя си имаше придворен лекар, главен духовен наставник, шамбелан, първа придворна дама, пръв министър и особено канцлер, който искаше всичко да ѝ обяснява. Ако наследницата пожелаеше да има паж, който да ѝ носи шлейфа, и такъв щяха да ѝ намерят. Тя беше кралица, и то най-ловко ласкана кралица. Ласкателството никога не кълни в големите души, то е присъщо на дребнавите умове, които успяват да станат още по-дребнави, за да влязат по-лесно в интимния кръг на лицето, около което се въртят. Ласкателството винаги предполага корист. Затова и хората, събиращи се всяка вечер във всекидневната на госпожица Гранде, която те наричаха госпожица Дьо Фроафон, чудесно успяваха да я обсипват с хвалебствия. Йожени се червеше отначало от този непривичен за нея концерт. Но неусетно, колкото и груби да бяха комплиментите, ушите ѝ толкова свикнаха да слушат как превъзнасят красотата ѝ, че ако някой новодошъл би я намерил грозна, този упрек щеше да ѝ бъде много по-мъчителен сега, отколкото преди осем години. Накрая свикна с любезностите, които тайно полагаше пред нозете на своя идол. Постепенно за нея стана естествено да я считат за господарка и всяка вечер да бъде заобиколена от своя двор. Господин председателят Дьо Бонфон беше героят на този малък кръг, който непрекъснато славословеше неговия ум, личността му, образованието му, любезността му. Един споменавахе, че от седем години председателят значително е увеличил състоянието си, че има най-малко десет хиляди франка доход и че земята му, както всички земи на Крюшови, е владена в обширните имения на наследницата.

— Знаете ли, госпожице — казваше някой посетител, — че Крюшови общо имат четиридесет хиляди доход?

— Ами спестяванията им! — подемаше госпожица Дьо Грибокур, стара привърженица на рода Крюшо. — Неотдавна от Париж пристигна един господин и предложи на господин Крюшо

двеста хиляди франка за нотариалната му кантора. Той ще трябва да я продаде, ако успее да получи място на мирови съдия.

— Той иска да стане председател на съда на мястото на господин Дьо Бонфон и отсега взема мерки — отвърщаше госпожа Д'Орсонвал. — Защото господин председателят ще стане съветник, а после — председател на съдебната палата, има всички необходими качества, за да постигне това.

— Да, той е много изтънчен човек — обаждаше се друг. — Не е ли така, госпожице?

Господин председателят се стараеше да усвои ролята, която искаше да играе. Въпреки четиридесетте си години, въпреки тъмното си неприветливо лице, повехнало като лицата на повечето юристи, той се носеше младежки, въртеше бастуна си, не смъркаше енфие у госпожица Дьо Фроафон, ходеше у нея винаги с бяла вратовръзка и с жабо на едри плисета, което му придаваше нещо сходно с индивидите от породата на пуяците. Разговаряше свойски с красивата наследница и я наричаше: „Нашата скъпа Йожени.“ С една дума, като се изключи броят на хората и фигурите на господин и госпожа Гранде, а лотото се замести с вист, сцената беше почти същата, както в миналото. Глутницата продължаваше да преследва Йожени и нейните милиони, но сега бе по-многобройна, лаеше по-добре и обграждаше пляката съгласувано. Ако пристигнеше от затънтена Индия, Шарл щеше да завари същите хора, същата корист. Госпожа Де Грасен, към която Йожени се отнасяше прекрасно, с нежност и доброта, продължаваше да безпокои семейство Крюшо. Но и сега, както преди, Йожени беше в центъра на картината. Както някога, и сега Шарл щеше да е пълновластен господар. Все пак имаше напредък. Букетът, който председателят поднасяше някога на Йожени за рождения ѝ ден, сега се появяваше редовно. Всяка вечер той носеше на богатата наследница огромен, великолепен букет, който госпожа Корноайе за пред хората поставяше в голяма ваза, после, щом посетителите си отидеха, тайно го хвърляше в един ъгъл на двора. В началото на пролетта госпожа Де Грасен се опита да смути щастието на кръшовистите, като заговори на Йожени за маркиз Дьо Фроафон, чийто изпаднал род можел да се съвземе, ако наследницата се съгласяла да му възвърне земята чрез брачен договор. Госпожа Де Грасен ѝ проглуши ушите с перското звание, с маркизката титла и като вземаше презрителната усмивка на

Йожени за одобрение, разправяше наляво и надясно, че бракът на господин председателя Крюшо не е толкова сигурен, колкото хората си мислят.

— Макар че е на петдесет години — казваше тя, — господин Дьо Фроафон не изглежда по-стар от господин Крюшо. Вярно, че е вдовец и има деца. Но е маркиз, ще стане пер на Франция, къде ще се намери такъв жених в наше време! Знам с положителност, че Гранде присъедини всичките си земи към имението Фроафон с намерение да се сроди със семейство Фроафон. Често ми е споменавал. Хитър човек беше той.

— Как може, Нанон — каза една вечер Йожени на лягане, — да не ми пише нито веднъж за седем години?...

Докато тези събития ставаха в Сомюр, Шарл трупаше пари в Холандска Индия. Стоката, която бе донесъл, се разпродаде на добра цена. В кратко време той събра шест хиляди долара. След кръщенето на екватора загуби много от предразсъдъците си. Откри, че най-добрият начин човек да забогатее в тропиците, както и в Европа, е да купува и продава хора. И така отиде на африканските брегове и започна търговия с негри, а като допълнение — и с най-изгодни стоки за размяна по различните пазари, където го водеха интересите му. Сделките до такава степен го поглъщаха, че не му оставаше нито миг свободен. Беше обладан от мисълта да блесне в Париж с огромно богатство и да се издигне до още по-високо положение от онова, което бе загубил. Толкова хора и страни бе опознал, толкова противоречиви нрави бе наблюдавал, че начинът му на мислене се промени, той стана скептик. Като гледаше как в една страна дадена постъпка се смята за престъпление, а в друга — за добродетел, загуби точната представа кое е справедливо и кое не. От постоянния допир с интереса сърцето му стана хладно, сви се и изсъхна. Кръвта на семейство Гранде не изневери на съдбата си. Шарл стана суров, алчен за плячка. Продаваше китайци, негри, лястовичи гнезда, деца, артисти. Занимаваше се с лихварство на едро. Навикът чрез контрабанда да мами държавата го направи по-безогледен и към хората. Той отиваше в Сен-Томас, купуваше на безценица от пирати хубави стоки и ги прехвърляше там, където липсваха. Ако благородният чист образ на Йожени го придружаваше при първото му пътуване, както образът на Светата Дева, който испанските моряци слагат на корабите си, и ако отдаваше

първите си успехи на магическото влияние на пожеланията и молитвите на нежната девойка, по-късно негърките, мулатките, белите, яванките, египетските танцьорки, оргиите с разноцветни жени и приключенията в различни страни напълно заличиха спомена за братовчедка му, за Сомюр, за къщата, за скамейката, за целувката в коридора. Помнеше само малката градина, оградена със стари стени, защото с нея бе свързано началото на изпълнения му с риск живот. Той се бе отрекъл от семейството си: чичо му беше старо куче, което му бе задигнало скъпоценностите; Йожени не заемаше място нито в сърцето му, нито в мислите му, а само в търговските му сметки като кредиторка за сума от шест хиляди франка. Това поведение и тези мисли обясняват мълчанието на Шарл Гранде. В Холандска Индия, в Сен-Тома, по африканските брегове, в Лисабон и Съединените щати, за да не компрометира името си, спекулантът бе взел псевдонима Сефер. Карл Сефер можеше безопасно да се проявява навсякъде като човек неумолим, дързък, алчен, който е решил да забогатее *quibuscumque viis*^[1] и бърза да скъса с безчестието, за да се превърне отново в порядъчен човек за останалите дни на живота си. По този начин ловко и блестящо натрупа богатство.

През 1827 година се връщаше в Бордо на борда на „Мари-Каролин“, красив бриг, принадлежащ на една роялистка търговска къща. Притежаваше за милион и деветстотин хиляди франка златен пясък в три големи добре обковани бъчви, от които разчиташе да спечели седем-осем на сто, като го продаде в Париж. На брига пътуваше и един обикновен благородник от свитата на негово величество Шарл X, господин Д’Обрион, добър старец, който бе имал неблагоприятното да се ожени за модерна жена и чиито имоти се намираха на островите. За да намогне на разноските на госпожа Д’Обрион, той бе ходил да продаде земите си. Принудени да живеят с двадесетина хиляди ливри рента, госпожа и господин Д’Обрион, от рода Д’Обрион дьо Бюш, чийто последен сеньор бе починал преди 1789 година, имаха доста грозна дъщеря, която майката искаше да омъжи без зестра, тъй като доходите ѝ едва стигаха да живее в Париж. Въпреки ловкостта, която се приписва на съвременните жени, осъществяването на подобен замисъл би се сторило съмнително на всеки светски човек. Затова, като гледаше дъщеря си, самата госпожа Д’Обрион не можеше да повярва, че ще успее да ѝ намери жених дори

сред хората, които се опияняват от благородническите титли. Госпожица Д'Обрион беше източена като насекомо, слаба, мършава, с презрително свита уста, над която висеше дългият ѝ дебел на върха нос, обикновено жълтеникав, а след ядене съвсем червен — странен израстък, много по-неприятен посред бледо отегчено лице, отколкото върху което и да било друго. С една дума, тя беше дъщеря, каквато можеше да желае една тридесет и седем годишна майка, която беше още красива и още имаше претенции. Но за да уравни тези недостатъци, маркиза Д'Обрион беше ѝ дала много изтънчен вид, беше я подложила на хигиена, която временно да поддържа цвета на носа ѝ в рамките на нормалното, научила я бе на изкуството да се облича с вкус, на добри обноски и на онези меланхолични погледи, които възбуждат интереса на мъжа и го карат да мисли, че тук ще намери ангела, когото напразно е търсил. Майката бе показала на дъщеря си как да издава напред крак, та да се възхитят от малките му размери точно когато носят имаше дързостта да почервенее. С една дума, бе извлякла всичко възможно от наличните данни и бе превърнала дъщеря си в доста задоволителна партия. С помощта на широки ръкави, на измамливи корсажи, на набрани и грижливо гарнирани рокли, на висок, силно пристегнат корсет бе постигнала толкова любопитни женски прелести, че би трябвало да ги изложи в някой музей за поука на майките.

Шарл много се сближи с госпожа Д'Обрион, която тъкмо искаше да се сближи с него. Мнозина дори твърдят, че на кораба красивата госпожа Д'Обрион не пренебрегнала никакво средство, за да хване един толкова богат зет. Когато слязоха в Бордо през юни 1827 година, господин, госпожа, госпожица Д'Обрион и Шарл отседнаха в същия хотел и заедно заминаха за Париж. Къщата на Д'Обрион беше отрупана с ипотеки. Шарл трябваше да я освободи. Майката бе вече споменала с каква радост ще отстъпи приземния етаж на дъщеря си и на зет си. Тъй като не споделяше предразсъдъците на господин Д'Обрион по въпросите за благородството, обеща на Шарл Гранде да издействува от добрия Шарл X кралска заповед, с която да му бъде разрешено — на него, Гранде — да носи името Д'Обрион, да вземе герба на рода и да получи срещу закупуването на едно наследствено имение с годишен доход тридесет и шест хиляди ливри титлата сеньор Дьо Бюш и маркиз Д'Обрион. Като съберяха имотите си, живееха в

съгласие и получила синекури, доходите в дома Д'Обрион щяха да достигнат до сто хиляди годишно.

— А човек, който има сто хиляди ливри доход, известно име, род и ходи в двореца (защото аз ще ви направя камерхер на негово величество), може да стане какъвто пожелае — казваше тя на Шарл. — Вие можете да станете по ваш избор докладчик при Държавния съвет, префект, секретар в посолство, посланик. Кралят много обича Д'Обрион, от деца се познават.

Опиянен от амбициите, внушени му от тази жена по време на пътуването, Шарл лелееше надеждите, които тя ловко му излагаше под формата на свои тайни мечти, доверени в мигове на сърдечност. Тъй като предполагаше, че чичо му е уредил работите на баща му, той вече си представяше как изведнъж хвърля котва в квартал Сен-Жермен, където всички по онова време искаха да проникнат, и под сянката на синия нос на госпожица Матилд се появява като граф Д'Обрион, както семейство Дрьо един ден се бе появило под името Брезе. Беше заслепен от разцвета на Реставрацията, която едва се крепеше при неговото заминаване, увлечен от блестящите аристократични замисли и опиянението, започнало на борда на кораба, не го напусна и в Париж, затова той реши да направи всичко, за да се издигне до високото положение, което себелюбивата му тъща разкриваше пред него. Така че за него братовчедка му беше като точка пред широтата на тази сияйна перспектива. Той се срещна с Анет. Като светска жена, тя настойчиво посъветва някогашния си приятел да сключи този брак и му обеща подкрепата си във всички негови амбициозни начинания. Анет беше във възторг от женитбата му с грозна и отегчителна госпожица, защото Шарл бе станал извънредно привлекателен след престоя си в Индия: имаше мургаво лице и решително държане, присъщо на мъжете, свикнали бързо да се справят без колебание, да заповядват, да успяват. След като разбра, че ще може да играе известна роля в Париж, Шарл започна да диша по-спокойно. Научил за завръщането му, за предстоящата му женитба и богатството му, Де Грасен отиде да го посети, за да поговори с него за тристата хиляди франка, с които можеше да изплати дълговете на баща си. Завари Шарл със златаря, който трябваше да изработи накитите за сватбения подарък на госпожица Д'Обрион и тъкмо му показваше скиците. Въпреки че Шарл бе донесъл прекрасни диаманти от Индия,

направата, сребърните прибори, тежките и излишни скъпи предмети за младото семейство щяха да струват над двеста хиляди франка. Шарл не позна Де Грасен и като млад модерен мъж, който бе убил четирима души на дуел в Индия, го прие пренебрежително. Господин Де Грасен беше идвал вече три пъти. Шарл го изслуша хладно, не го доразбра и му отговори:

— Работите на баща ми нямат нищо общо с мен. Благодаря ви, господине, за грижите, които сте имали добрината да положите и от които не мога да се възползувам. Не съм събрал почти два милиона с пот на челото, за да ги хвърля на кредиторите не баща ми.

— А ако фалитът на господин баща ви бъде обявен след няколко дни?

— Господине — каза Шарл, — след няколко дни аз ще се наричам граф Д'Обрион. Разбирате, че тогава всичко това ще ми бъде напълно безразлично. Пък и сам вие отлично знаете, че когато човек има сто хиляди ливри рента, все едно че баща му не е фалирал — прибави той, докато учтиво побутваше господин Де Грасен към вратата.

В началото на август същата година Йожени седеше на малката дървена скамейка, където нейният братовчед й се беше клел във вечна любов. Там тя закусваше, когато времето беше хубаво. В този миг в свежото радостно утро клетата девойка с нежност си припомняше незначителните събития, свързани с нейната любов, и последвалите ги катастрофи. Слънцето осветяваше красивата, цяла напукана, порутена стена, която мечтателната наследница бе забранила да се пипа, макар Корноайе често да повтаряше на жена си, че някой ден камъните ще се срутят и ще смажат някого. В този миг раздавачът почука, предаде някакво писмо на госпожа Корноайе, която влезе в градината и извика:

— Госпожице, писмо! — подаде го на господарката си и добави: — Дали не е това, което чакате?

В сърцето на Йожени тези думи отекнаха толкова силно, колкото звучно отекнаха и между стените на двора и градината.

— От Париж! От него! Върнал се е!

Йожени пребледня и известно време поддържа писмото. Беше толкова развълнувана, че не можеше да го разпечата, за да го прочете. Дългата Нанон стоеше права, с ръце на хълбоците, радостта се промъкваше по тъмното й лице като дим през пукнатините на стена.

— Хайде, госпожице, прочетете го...

— Ах, Нанон, защо се е върнал през Париж, след като тръгна от Сомюр?

— Прочетете писмото и ще разберете.

Разтревожена, Йожени отвори писмото. От него падна чек, платим от фирмата „Госпожа Де Грасен и Коре“ в Сомюр. Нанон го вдигна.

„Мила братовчедке...“

„Вече не съм Йожени“ — помисли си тя и сърцето ѝ се сви.

„Вие...“

„Той ми говореше на «ти»!“

Тя скръсти ръце, не смееше да чете по-нататък. Едри сълзи бликнаха от очите ѝ.

После прочете цялото писмо:

„Мила братовчедке, ще научите, надявам се, с удоволствие за моите успехи. Вие ми донесохте щастие, върнах се богат и последвах съветите на чичо, за чиято смърт, както и за смъртта на леля ми съобщи неотдавна господин Де Грасен. Смъртта на родителите ни е нещо естествено, ние трябва да останем след тях. Надявам се, че вече сте се утешили. Нищо не устоява на времето, знам това от опит. Да, мила братовчедке, за мое нещастие времето на илюзиите мина. Какво да се прави! Докато пътувах из разни страни, аз размишлявах за живота. При заминаването си бях дете, завръщам се мъж. Днес мисля за много неща, за които навремето не се сещах. Вие сте свободна, братовчедке, аз също — засега. Привидно нищо не пречи да осъществим нашите някогашни замисли. Но аз

съм твърде честен по характер, за да крия от вас положението на моите работи. Ни най-малко не съм забравил, че не принадлежа на себе си. През време на дългите ми пътувания винаги съм си спомнял за малката дървена скамейка...”

Йожени скочи, сякаш седеше върху горящи въглени, и се отпусна на едно стъпало в двора.

„... за малката дървена скамейка, където се заклехме да се обичаме вечно, за коридора, за сивата всекидневна, за моята мансардна стая и за нощта, когато вие с вашата деликатна услужливост направихте бъдещето ми по-леко. Да, тези спомени поддържаха духа ми; в часа, който си бяхме определили, аз си казвах, че вие продължавате да мислите за мене, както аз мислех за вас. Гледахте ли наистина облаците в девет часа? Да, нали? Затова не искам да измамя едно свято за мене приятелство. Не, аз не бива да ви лъжа. В този миг се готвя да встъпя в брак, отговарящ на всички представи, които съм си създал за брака. Любовта в брака е химера. Днес моят опит ми казва, че трябва да се подчиня на всички закони на обществото и женитбата ми трябва да отговаря на всички условности, които обществото ни налага. А между нас по начало има известна разлика във възрастта, която може би ще повлияе повече върху вашето бъдеще, мила братовчедке, отколкото върху моето. Няма да ви спомена за вашите склонности, нито за възпитанието, нито за навиците ви, които съвсем не отговарят на живота в Париж и несъмнено няма да способствуват за осъществяването на по-нататъшните ми намерения. Аз смятам да поддържам къщата си на широка нога, да приемам много хора, а доколкото си спомням, вие обичате тихия, спокоен живот. Не, ще бъда още по-искрен, искам вие да прецените моето положение. Имате право да знаете и да ме съдите. Днес аз притежавам осемдесет хиляди ливри рента. Това богатство ми позволява да се

свързва със семейство Д'Обрион, чиято наследница, едно деветнадесетгодишно момиче, ми донася в зестра името си, благородническа титла, място на почетен камерхер при двора на негово величество и най-блестящо положение в обществото. Ще ви призная, мила братовчедке, че аз съвсем не обичам госпожица Д'Обрион, но чрез брака си с нея осигурявам на децата си обществено положение, предимства, които след време ще бъдат неоценими; монархическите идеи от ден на ден все повече печелят почва. И така, след няколко години моят син ще стане маркиз Д'Обрион, ще притежава наследствено имение, носещо четиридесет хиляди ливри рента, и ще може да заеме в държавата мястото, което сам ще си избере. Ние трябва да се жертвуваме за децата си. Виждате, братовчедке, колко искрено излагам пред вас положението, в което се намират моето сърце, моите надежди и моето богатство. След седем години раздяла вие може да сте забравили нашите детинщини. Но аз не съм забравил нито вашата снисходителност, нито собствените си думи. Спомням си ги до една, дори обещанието, което най-лекомыслено дадох и за което един по-безсъвестен младеж с не толкова младо и не толкова честно сърце дори не би се сетил. Като ви казвам, че имам намерение просто да сключа изгоден брак и че още си спомням за нашата детска любов, не означава ли, че се оставям изцяло във ваша власт, правя ви господарка на съдбата си и ви казвам, че ако трябва да се откажа от амбициите си в обществото, ще се задоволя на драго сърце с простото и чисто щастие, което вие толкова трогателно ми нарисовахте...”

„Тан-та-та, тан-та-та, тин-та-та, туй... тун-та-ти, тин-та-та“ и така нататък — бе си затананикал Шарл Гранде песничката „Non più andrai“ *2, докато се подписваше:

„Ваш предан братовчед Шарл“

„Гръм и мълния! Това значи да умееш да извърташ“ — си бе казал той.

После бе приготвил чека и бе прибавил:

„П. П. Заедно с писмото ви пращам чек за осем хиляди франка, платими в търговската къща «Де Грасен» по ваше нареждане, в злато; това е сумата, която бяхте толкова любезна да ми заемете, плюс лихвите. Очаквам от Бордо един сандък, където се намират някои предмети, които ще ми позволите да ви поднеса в знак на вечна привързаност. Вие можете да ми изпратите по дилижанса моята тоалетна кутия на адрес: «Дом Д'Обрион, улица Ийрен-Бертен».“

— По дилижанса! — каза Йожени. — Вещ, за която бих жертвувала хиляди пъти живота си!

Ужасна и пълна разруха. Корабът потъваше, без да остави нито едно въже, нито една дъска върху обширния океан на надеждите. Някои жени, когато ги изоставят, се спускат да изтръгнат любимия от обятията на съперницата си, убиват я и отиват накрай света, на ешафода или в гроба. Това, разбира се, е красиво: подтикът за такова престъпление е възвишената любов, която впечатлява човешкото правосъдие. Други свеждат глава и страдат мълчаливо. Те умират бавно, примирени, плачат и прощават, молят се и си спомнят до последния дъх. Това е любов, истинска любов, ангелска любов, горда любов, която живее със страданието и умира с него. Такова беше чувството на Йожени, след като прочете ужасното писмо. Тя вдигна очи към небето и се замисли над последните думи на майка си, която, както се случва на някои умиращи, бе прозряла далеч в бъдещето с ясен, проникновен поглед. После Йожени си припомни нейната смърт и нейното пророчество и прецени цялата си съдба. Сега не ѝ оставаше нищо друго, освен да разтвори криле, да се устреми към небето и да живее в молитви до деня на освобождението си.

— Майка ми беше права — каза тя разплакана. — Остава ми само да страдам и да умра.

Тя бавно се отправи от градината към трапезарията. Противно на обичая си не мина през коридора. Но в старата сива всекидневна намери спомена за братовчед си: върху камината все така стоеше една чинийка, с която тя си служеше всяка сутрин на закуска, както и със захарницата от стар севърски порцелан. Този предобед се оказа тържествен — и пълен със събития за нея. Нанон ѝ съобщи, че е дошъл енорийският свещеник. Свещеникът, роднина на семейство Крюшо, държеше страната на председателя Дьо Бонфон. Преди няколко дни старият абат го бе накарал да говори с госпожица Гранде от строго религиозна гледна точка за задължението, което тя имаше, да встъпи в брак. Като видя своя духовник, Йожени помисли, че е дошъл да получи хилядата франка, които тя даваше всеки месец за бедните, и каза на Нанон да ѝ донесе сумата. Но свещеникът се усмихна:

— Днес, госпожице, аз идвам да ви говоря за една бедна девойка, от която цял Сомюр се интересува и която, поради липса на милосърдие към себе си, не живее по християнски.

— Господи! Господин абат, заварвате ме в момент, когато ми е невъзможно да мисля за ближните си, изцяло съм заета със себе си. Толкова съм нещастна, че нямам друго убежище освен църквата. Тя има достатъчно широко лоно, за да приеме всичките ни мъки, и достатъчно голяма любов, за да черпим всички от нея, без да се страхуваме, че ще я пресушим.

— Много добре, госпожице, като се занимаем с онази девойка, ние ще се занимаем с вас. Слушайте. Ако искате да спасите душата си, имате само два пътя: да напуснете света или да приемете законите му. Да се подчините на вашата земна или на вашата небесна съдба.

— Ах, вашият глас ми говори точно в мига, когато жадувах да чуя някакъв глас. Да, Бог ви праща тук, господине. Ще си взема сбогом от света и ще заживея само за Бога в тишина и самота.

— Трябва дълго да размислите, преди да вземете такова жестоко решение, дъще. Бракът е живот, монашеското було е смърт.

— Е, добре, смърт, по-скоро смърт, господин абат — каза тя ужасяващо бързо.

— Смърт! Но вие имате големи задължения към обществото, госпожице. Нима не сте майка на бедните, на които давате дрехи, дърва за зимата и работа през лятото! Вашето голямо богатство е заем, който трябва да върнете, и вие свято сте го приели така. Да се

погребете в манастир, би било егоистично. А да останете стара мома, нямате право. Първо на първо, можете ли да управлявате сама огромното си богатство? Може би ще го загубите. Скоро ще водите хиляди съдебни дела, ще загънете в непреодолими затруднения. Вярвайте на духовния си ръководител: нужен ви е съпруг, трябва да запазите това, което Бог ви е дал. Говоря ви като на скъпо духовно чадо. Вие обичате толкова искрено Бога, че не можете да не получите спасение на душата си, като останете да живеете в обществото, на което сте едно от най-хубавите украшения и на което давате свят пример.

В този миг съобщиха, че госпожа Де Грасен е дошла. Тя идваше, водена от отмъстителност и голямо отчаяние.

— Госпожице — каза тя. — Ах! Тук е господин абатът. Млъквам. Идвах да ви говоря по работа, но виждам, че имате сериозен разговор.

— Госпожо — каза свещеникът, — отстъпвам ви мястото си.

— О, господин абат — каза Йожени, — елате пак след няколко минути, вашата подкрепа ми е извънредно необходима в този миг.

— Да, бедно дете — намеси се госпожа Де Грасен.

— Какво искате да кажете? — запитаха едновременно госпожица Гранде и свещеникът.

— Нали знам за завръщането на братовчед ви и за женитбата му с госпожица Д'Обрион... Жените бързо съобразяват.

Йожени се изчерви и нищо не отговори. Но реши, че в бъдеще ще се държи безстрастно като баща си.

— Е, госпожо — иронично отвърна тя, — вероятно моят ум не съобразява бързо, не разбирам. Говорете, говорете пред господин абата, вие знаете, че той е мой духовен ръководител.

— Добре, госпожице, ето какво ми пише Де Грасен. Четете!

Йожени прочете следното писмо:

„Мила ми жено. Шарл Гранде се върна от Индия, той е в Париж от един месец...”

„Един месец!“ — помисли си Йожени и отпусна ръка. След малко продължи да чете:

„Трябваше два пъти да чакам в преддверието му, преди да мога да разговарям с бъдещия виконт Д’Обрион. Макар че цял Париж говори за сватбата му и че предварителното съобщение е вече направено...”

„Значи, той ми е писал в мига, когато...” — помисли си Йожени. Не довърши, не извика: „Ах, подлецът!“, както би направила някоя парижанка, но въпреки че не продума, презрението ѝ бе пълно.

„... Бракът още далеч не е уреден. Маркиз Д’Обрион няма да даде дъщеря си на сина на един банкрутирал търговец. Отидох да му разкажа за грижите, които аз и чичо му положихме за работите на баща му, и за ловките маневри, чрез които съумяхме да държим кредиторите спокойни до днес. Но, представи си, този млад нахалник има дързостта да ми отговори, на мене, който съм дал пет години от живота си за неговите интереси и чест, че *работите на баща му не го засягали*. Всеки адвокат би имал право да му поиска тридесет до четиридесет хиляди франка хонорар, едно на сто от общата сума, дължима от баща му. Но търпение, кредиторите по закон имат да вземат един милион и двеста хиляди франка и аз ще направя необходимото баща му да бъде обявен в несъстоятелност. Аз се набърках в тази работа, доверявайки се на думата на оня стар крокодил Гранде, и съм давал обещания от името на семейството. Ако господин виконт Д’Обрион не го е особено грижа за честта му, аз държа на моята чест. Затова ще обясня положението си на кредиторите. Така или иначе, аз изпитвам голямо уважение към госпожица Йожени, с която при по-щастливи времена мечтаехме да се свържем, затова не искам да действам, преди да говориш с нея по този въпрос...”

Тук Йожени хладно върна писмото, без да го дочете.

— Благодаря ви — каза тя на госпожа Де Грасен, — *ще видим тази работа.*

— В този миг вие говорите с гласа на покойния си баща — каза госпожа Де Грасен.

— Госпожо, вие трябва да ни броите осем хиляди и сто франка в злато — намеси се Нанон.

— Вярно. Бъдете любезна да дойдете с мене, госпожа Корноайе.

— Господин абат — запита Йожени с благородно хладнокръвие, вдъхнато ѝ от мисълта, която щеше да изрази, — грешно ли ще бъде, ако остана в състояние на девственица след брака си?

— Това е труден въпрос, чието разрешение не ми е известно. Ако желаете да знаете какво казва по него прочутият Санчес в своя „Всеобщ трактат за брака“, мога утре да ви съобщя.

След като свещеникът си отиде, госпожица Гранде се качи в кабинета на баща си и стоя там целия ден сама, не слезе за обяд въпреки настояванията на Нанон. Появи се по-късно, когато пристигнаха обичайните посетители от нейния кръг. Никога салонът на Гранде не е бил толкова препълнен, колкото тази вечер. Новината за завръщането на Шарл и за глупавата му изневяра се бе пръснала из целия град. Но колкото и наострено да бе любопитството на гостите, то остана незадоволено. Йожени, която беше вътрешно подготвена, не позволи спокойното ѝ лице да изрази нищо от жестоките чувства, които я вълнуваха. Успя да си наложи усмихнато да отговаря на онези, които пожелаха да изразят съчувствието си към нея с погледи или с печални фрази. С една дума, успя да прикрие нещастieto си с було на любезност. Към девет часа играчите привършиха и наставаха от масите, разплатиха се и продължавайки да разискват последните партии вист, се приближиха до групичката, където се водеха разговори. В момента, когато гостите вкупом се готвеха да си тръгнат, се разигра една театрална сцена, която се разчу из цял Сомюр, а оттам — в областта и в четирите съседни префектури.

— Останете, господин председателю — каза Йожени на господин Дьо Бонфон, като видя, че той си взима бастуна.

При тези думи всички присъстващи се развълнуваха. Председателят побледня и бе принуден да седне.

— На председателя милионите! — каза госпожица Дьо Грибокур.

— Ясно, председателят Дьо Бонфон ще се ожени за госпожица Гранде — извика госпожа Д'Орсонвал.

— Това е най-добре изиграната партия! — възкликна абатът.

— Чудесен шлем — допълни нотариусът.

Всеки си каза думата, всеки направи някаква шега, всички виждаха наследницата възправена върху милионите си като на пиедестал. Пиесата, започнала преди девет години, беше стигнала до развързката. Та нима да каже пред цял Сомюр на председателя да остане, не означаваше, че Йожени обявява публично желанието си да се омъжи за него? В малките градове благоприличието се спазва толкова строго, че такова нарушение представляваше всъщност най-тържествено обещание за брак.

— Господин председателю — развълнувано каза Йожени, когато останаха сами, — знам какво харесвате у мене. Закълнете се, че през целия ми живот ще ме оставите свободна и няма да ми напомняте за никое от правата, които бракът ви дава над мене, и вие ще получите ръката ми. О — добави тя, като го видя, че коленичи пред нея, — още не съм казала всичко! Не бива да ви лъжа, господине. В сърцето ми тлее неугасимо чувство. Приятелството ще бъде единственото чувство, което мога да предложа на съпруга си. Не искам нито да го обиждам, нито да престъпя законите на сърцето си. Но вие ще получите ръката и богатството ми само срещу една огромна услуга.

— Готов съм на всичко — каза председателят.

— Ето един милион и петстотин хиляди франка, господин председателю — каза тя и извади от пазвата си разписка за сто акции от френската банка, — заминете за Париж не утре, не тази нощ, а веднага. Идете при господин Де Грасен, вземете от него имената на всички кредитори на моя чичо, съберете ги, платете всички дългове, останали след смъртта му, включително и лихвите по пет на сто от деня на отпускането на кредитите до деня на изплащането им, след това изискайте обща напълно редовна разписка, заверена от нотариус. Вие сте юрист, само на вас мога да разчитам в тази работа. Вие сте честен, благороден човек. Доверявайки се на думата ви, аз съм съгласна да премина през опасностите на живота под защитата на вашето име. Ще проявяваме взаимна отстъпчивост. Толкова отдавна се познаваме, че сме почти роднини, вие няма да искате да ме направите нещастна.

Разтреперан от радост и тревога, председателят падна на колене пред богатата наследница.

— Ще бъда ваш роб! — каза той.

— Щом получите разписката, господине — продължи тя и го погледна хладно, — ще я отнесете, заедно с всички полицаи, на моя братовчед Гранде и ще му предадете това писмо. След като се завърнете, ще изпълня обещанието си.

Председателят разбра, че дължи госпожица Гранде на едно любовно разочарование, затова веднага се зае да изпълни заповедите ѝ, да не би междувременно двамата влюбени да се разберат.

Когато господин Дьо Бонфон си отиде, Йожени падна в креслото и избухна в плач. Всичко беше свършено.

Председателят взе пощенската кола и пристигна в Париж на другия ден вечерта. Още на сутринта отиде при Де Грасен. Правникът покани кредиторите в кабинета на нотариуса, при когото бяха депозирани полиците; никой не пропусна да дойде. Макар че бяха ищци, трябва да им се признае, че никой не закъсня. Тук председателят Дьо Бонфон, от името на госпожица Гранде, им изплати полиците и дължимите лихви. За парижкия търговски свят изплащането на тези лихви беше едно от най-удивителните събития навремето. След като разписката бе заверена и Де Грасен получи за труда си хонорар петдесет хиляди франка, който Йожени му бе определила, председателят отиде в дома на Д'Обрион и завари Шарл в момента, когато се прибираще в апартамента си, съсипан от своя тъст. Старият маркиз току-що му бе заявил, че ще му даде дъщеря си само след като задълженията на Гийом Гранде към всичките му кредитори бъдат уредени.

Председателят най-напред му предаде следното писмо:

„Братовчеде, господин председателят Дьо Бонфон се нагърби да ви предаде разписка за всички суми, дължими от чичо ми, както и разписка, с която удостоверявам, че съм получила тези суми от вас. Споменаха ми за обявяване на фалит! Помислих, че синът на един фалирал може би няма да се ожени за госпожица Д'Обрион. Да, братовчеде, вашата преценка за ума и поведението ми е правилна: аз

наистина нямам нищо общо с висшето общество, не познавам нито сметките, нито нравите му и не бих могла да ви доставя удоволствията, които вие искате да намерите в него. Бъдете щастлив според обществените условности, заради които пожертвувахте нашата първа любов. Така че, за да направя щастието ви пълно, мога само да ви поднеса честта на баща ви. Сбогом, в лицето на братовчедка си вие винаги ще имате една вярна приятелка.

Йожени“

Председателят се усмихна, като чу възклицанието, което този амбициозен човек не можа да сдържи в мига, когато получи документа.

— Можем едновременно да си известим за нашите сватби — му каза Дьо Бонфон.

— А, вие ще се жените за Йожени! Много се радвам. Тя е добра девойка. Но — продължи Шарл, сепнат изведнъж от една току-що проблеснала му мисъл, — значи, тя е богата?

— Преди четири дена тя имаше около деветнадесет милиона — саркастично отвърна председателят. — Но сега има не повече от седемнадесет.

Шарл изглежда слисан председателя.

— Седемнадесет... мили...

— Седемнадесет милиона, да, господине. След женитбата ни ще имаме общо, госпожица Гранде и аз, седемстотин и петдесет хиляди ливри рента.

— Драги братовчедо — каза Шарл, успял донякъде да се овладее, — ще можем да си помагаме един на друг.

— Нямам нищо против — каза председателят. — Ето освен това едно ковчеже, което трябва също да предам лично на вас — добави той и постави на масата ковчежето, в което се намираше тоалетната кутия.

— Е, драги приятелю — каза госпожа маркиза Д'Обрион, като влезе, без да обръща внимание на Крюшо, — никак не се безпокойте за това, което ви е казал преди малко горкият господин Д'Обрион, херцогиня Шолийо ей сега го накара да си промени мнението. Повтарям ви, нищо няма да попречи на вашата женитба...

— Няма значение, госпожо — отвърна Шарл. — Трите милиона, които баща ми дължеше някога, са изплатени вчера.

— В пари ли? — запита тя.

— Изцяло, заедно с лихвите, и аз ще възстановя честта му посмъртно.

— Каква глупост! — извика тъщата. — Кой е този господин? — прошепна тя на ухото му, като забеляза Крюшо.

— Моят търговски агент — отвърна тихо той.

Маркизата поздрави надменно господин Дьо Бонфон и излезе.

— Ето че вече си помагаме — каза председателят и взе шапката си. — Сбогом, братовчеде.

„Тоя сомюрски папагал се подиграва с мен. Как ми се ще да му навра шест пръста стомана в корема.“

Председателят си бе отишъл. След три дни господин Дьо Бонфон се върна в Сомюр и обяви, че ще се жени за Йожени. След шест месеца той бе назначен за съветник в кралския съд в Анже. Преди да напусне Сомюр, Йожени поръча да стопят украшенията, на които навремето толкова държеше, даде златото и осемте хиляди франка, изпратени от братовчед й, за направата на дарохранилница и я подари на енорийската черква, където толкова пъти се бе молила на Бога за *него*! Всъщност тя живееше ту в Лиже, ту в Сомюр. Мъжът й, който бе проявил преданост при известни политически обстоятелства, стана председател на Камарата, а след няколко години — пръв председател. С нетърпение очакваше общите избори, за да бъде избран за депутат в парламента. Вече се домогваше до титлата пер и тогава...

— Тогава кралят ще му бъде братовчед — казваше Нанон, дългата Нанон, госпожа Корноайе, сомюрската гражданка, на която Йожени съобщаваше за величието, което я очакваше. Но господин Дьо Бонфон (в края на краищата той се бе отказал от фамилното си име Крюшо) не можа да осъществи никои от амбициозните си замисли. Почина една седмица след като бе избран за депутат на Сомюр. Бог, който всичко вижда и никога не нанася удар напразно, без съмнение го наказва за сметките му и за юридическата ловкост, с която бе съставил, *assurante*^[3] Крюшо, брачния си договор, така че двамата съпрузи завещаваха един на друг, ако нямат деца, „цялото си имущество, движимо и недвижимо, без никакви изключения или уговорки, в пълно владение, освобождавайки се дори от формалността да съставят опис,

като липсата на казания опис не може да бъде довод в полза на техните наследници или на имащите право лица, понеже горепосоченото дарение“ и пр. Тази клауза може да обясни дълбокото уважение, което председателят непрестанно засвидетелствуваше към волята и желанието за самота на госпожа Дьо Бонфон. Жените сочеха господин първия председател като един от най-деликатните съпрузи, съжаляваха го и стигаха дотам, че често обвиняваха Йожени за мъката, за любовта ѝ, но така, както жените умеят да обвиняват жена — с най-жестоко снизхождение.

— Госпожа председателката Дьо Бонфон трябва да е доста болна, щом оставя мъжа си сам. Горката женичка! Дали ще оздравее скоро? Какво ли има, гастрит, рак? Защо не се прегледа на лекар? От известно време е прежълтяла. Би трябвало да се посъветва с прочутите парижки специалисти. Как може да не иска да има дете? Казват, че много обичала мъжа си, как тогава при неговото положение не желае да му даде наследник? Знаете ли, това е ужасно. А ако е само приумица, би било крайно осъдително. Горкият председател!

Надарена с тънкия усет, който се изостря у самотниците чрез постоянен размисъл, и с прекрасна прозорливост, що се отнася до разбирането на нещата, попадащи в тяхната сфера, приучена от нещастieto и от последния урок на живота всичко да отгатва, Йожени знаеше, че председателят желае смъртта ѝ, за да стане собственик на огромното богатство, увеличено и от наследствата на чичо му, нотариуса, и на чичо му, свещеника, които Бог бе решил да повика при себе си. Бедната затворничка съжаляваше председателя. Провидението отмъсти вместо нея за сметките и за долното безразличие на съпруга ѝ, който зачиташе безнадеждната любов на Йожени като най-сигурна гаранция за себе си. Та нима да даде живот на едно дете, не значеше да убие егоистичните надежди, честолюбивите радости, които хранеше първият председател? И така Бог хвърли огромни количества злато на своята затворница, която беше безразлична към златото и се стремеше към небето, живееше, вярваща и добра, със свети мисли, тайно и непрестанно помагаше на нещастните.

Госпожа Дьо Бонфон остана вдовица на тридесет и три години с осемстотин хиляди ливри рента, още хубава, но с хубост на около четиридесетгодишна жена. Лицето ѝ е бяло, ведро, спокойно. Гласът ѝ е кротък и смирен, държането — просто. В нея се чувства цялото

благородство на страданието, светостта на човек, който не е омърсил душата си в допир със света, но и непохватността на стара мома и простоватите навици, създадени ѝ от провинциалния живот. Въпреки своите осемстотин хиляди ливри рента тя живее, както бе живяла бедната Йожени Гранде, пали огън в стаята си само в дните, в които баща ѝ някога разрешаваше да се пали камината във всекидневната, и го гаси по програма, както в младите ѝ години. Облича се винаги така, както се обличаше майка ѝ. Къщата в Сомюр, дом без слънце, без топлина, постоянно в сянка, печална, олицетворява нейния живот.

Тя трупа грижливо приходите си и би изглеждала сметкаджийка, ако не опровергаваше злоезичието с благородното използване на богатството си. Богоугодни и благотворителни фондации, дом за старци и християнски училища за децата, обществена библиотека с богат фонд, всичко това ежегодно свидетелствува срещу скъперничеството, в което я упрекват някои хора. Черквите в Сомюр до голяма степен дължат на нея украсата си.

Госпожа Дьо Бонфон, която на присмех наричат „госпожицата“, у всички вдъхва свято уважение. Благородното ѝ сърце, което бе изпълнено само с най-нежни чувства, трябваше да бъде подчинено на сметките на човешката корист. Парите трябваше да предадат студените си цветове на този небесен живот и да вдъхнат недоверие към чувствата у жена, която цяла беше чувство.

— Само ти ме обичаш — казваше тя на Нанон.

Ръката на Йожени лекува тайните рани на всички семейства. Тя върви към небето, придружена от низ благодеяния. Величието на душата ѝ смекчава недостига на образование и привичките на младостта ѝ. Такава е историята на една жена, която не е от този свят, макар че е сред него, която, създадена да бъде прекрасна съпруга и майка, няма нито съпруг, нито деца, нито семейство.

От няколко дни приказват, че ще сключи нов брак. Хората в Сомюр говорят за нея и за господин маркиз Дьо Фроафон, чието семейство започва да обсажда богатата вдовица, както навремето я обсаждаше семейство Крюшо. Разправят, че маркизът бил спечелил Нанон и Корноайе на своя страна, но в това няма капка истина. Нито дългата Нанон, нито Корноайе са достатъчно умни, за да разбират покварата на света.

[1] *Quibuscumque viis* (лат.) — по всички възможни пътища. ↑

[1] *Non più andrai* (ит.) — вече няма да отида. ↑

[3] *Accurante* (лат.) — с помощта на. ↑

СТАРАТА МОМА^[1]

На господин Йожен-Огюст-Жорж-Луи Миди дьо ла Гренре Сюрвил, инженер от кралския пътностроителен корпус, в знак на най-приятелски чувства — от неговия шурей.

Дьо Балзак

[0] Балзак замисля сюжета на романа „Старата мома“ през 1832 година, но тези първи щрихи служат по-късно за основа на „Свещеникът от Тур“. До окончателния вариант писателят стига през 1835 година. Написан през 1836 година, романът излиза от 2 август до 4 ноември в подлистниците на в. „Ла Прес“. През 1837 година произведението е включено в III том на „Сцени от провинциалния живот“.

Романът „Старата мома“ е построен на основата на съпоставката между двама герои, които са носители на противоположни характери, социална принадлежност, епохи и съдби. Много от действащите лица в това произведение се срещат и в други романи на Балзак — „Музей за антики“, „Изгубени илюзии“, „Величие и падение на куртизанките“ и др. ↑

ПЪРВА ГЛАВА

ЦЕЛОМЪДРЕНАТА СЮЗАН И НЕЙНИТЕ ДВАМА СТАРЦИ

Мнозина навярно неведнъж са срещали в различни области на Франция някои от кавалерите^[1] Дьо Валоа, защото един от тях живееше в Нормандия, друг — в Бурж, трети благоденствуваше през 1816 година в града Алансон, а сигурно и южната провинция си имаше своя благородник Дьо Валоа. Впрочем тук не е необходимо да изброяваме всички членове на този род. Между тях несъмнено е имало и такива, които са били Валоа, както Луи XIV е бил Бурбон, но, така или иначе, те почти не се познаваха и беше съвсем безсмислено да им се напомня един за друг. Всички те бяха оставили Бурбоните спокойно да си седят на френския трон, защото е добре известно, че Анри IV стана крал само поради липсата на мъжки наследник в първия клон на Орлеанския род, наричан още Дьо Валоа. Истинските Валоа водят началото си от Шарл дьо Валоа, херцог Д'Ангулем, син на Шарл IX и на Мари Туше, чийто последен потомък по мъжка линия е абат Ротлен, поне докато не се докаже, че има и други; а родът Валоа-Сен-Реми, от потеклото на Анри II, е прекъснат от известната Ламот-Валоа, замесена в историята с огърлицата^[2].

Ако се вярва на сведенията, всеки от въпросните кавалери, включително и алансонският, беше висок и сух възрастен благородник без състояние. Този от Бурж бе емигрирал, туренският се бе потулил някъде, а алансонският беше воювал във Вандея и известно време бе *шуанствувал*^[3]. Последният беше прекарал голяма част от младостта си в Париж и беше на тридесет години, когато Революцията го завари там сред светските му успехи. Приет от висшата провинциална аристокрация като чистокръвен Валоа, той се отличаваше, както и останалите му съименници, с безупречни обноски и минаваше за човек от най-изисканото общество. Всеки ден го канеха на обяд, а вечер играеше на карти. Славеше се като извънредно духовит главно поради

склонността си често да развеселява своите слушатели с анекдоти за царуването на Луи XV и за началото на Революцията. Всеки, който ги слушаше за пръв път, намираше, че тези историйки са доста забавно разказани. Впрочем едно от неговите достойнства беше, че никога не повтаряше остроумията си и не говореше за любовните си похождения, но понякога усмивките на изтънчения аристократ криеха прелестни недомлъвки. Този господин се ползуваше от привилегията на старите волтериански благородници да не стъпва в църква, но неговото свободомислие се възприемаше твърде благосклонно заради предаността му към кралската корона. Един от най-характерните му изящни жестове, вероятно заимствуван от Моле^[4], беше начинът, по който си вземаше тютюн от една стара позлатена табакера, украсена с лика на принцеса Горица — очарователната унгарка, прочула се с красотата си през последните години от царуването на Луи XV. Влюбен на младини в знатната чужденка, заради която дори се беше дуелирал с господин Дьо Лозен, кавалерът винаги говореше за нея с вълнение.

По времето на нашия разказ той беше на около петдесет и осем години, но признаваше само петдесет и можеше да си позволи тази безобидна шега, защото освен преимуществото, че беше рус и жилав, снагата му все още бе по младежки стройна, а това спасява както мъжете, така и жените от признаците на старостта. Да, трябва да знаете, че целият ни живот, или по-скоро елегантността, която го определя, зависи, изключително от тялото ни. Към достойнствата на кавалера трябва да прибавим и внушителния нос, с който природата го беше надарила. Този нос рязко разполовява бледото му лице на две части, от които само едната се зачервяваше по време на хранене. Забележката е доста уместна, особено ако се има предвид усърдието, с което днешната физиология се занимава с човешкото сърце; защото въпросната руменина обливаше тъкмо лявата половина на лицето му. Макар че дългите слаби крака, мършавото тяло и бледостта на господин Дьо Валоа не свидетелствуваха за добро здраве, той все пак ядеше за четирима, и, изглежда, за да оправдае изключителния си апетит, казваше, че страда от една болест, която в провинцията наричаха „горещ далак“. Червенината потвърждаваше думите му, но затова пък сякаш самото провидение беше изпратило стомаха на кавалера в този славен край, където обикновено на масата се поднасяха

от тридесет до четиридесет ястия и обядът траеше по четири часа. Според някои лекари тази топлина отляво беше признак на всеотдайно сърце. Интимната страна от живота на благородника доказваше правотата на техните научни твърдения, за които, слава богу, историкът не носи тук никаква отговорност.

Като оставим настрана тези особености, господин Дьо Валоа се радваше на извънредна жизненост благодарение на държеливата си природа. Ако „далакът жареше“, както казват постарому, сърцето не оставаше по-назад. Вярно е, че лицето му беше набраздено от бръчки, а косата — посребрена, но в тях всеки по-опитен наблюдател би съзрял следите от удоволствията и отпечатъците на страстта. И наистина характерните бръчици „пачи крак“ и „дворцови стъпалца“^[5], така ценени сред поклонниците на Афродита, у него бяха особено красноречиви. С една дума, всичко у елегантния кавалер разкриваше неговия нрав на женоугодник (ladies man^[6]): той с такова старание поддържаше чистотата си, че лицето му будеше възхищение, сякаш беше избистрено с някаква чудотворна течност. Тази част от главата му, която косата вече отказваше да покрие, беше гладка като слонова кост. Веждите и косите бяха винаги безупречно сресани и му придаваха юношески вид, а светлата му по природа кожа изглеждаше някак допълнително избелена. Нежните му аристократични ръце, поддържани като на гризетка, привличаха погледа с розовите си, идеално заоблени нокти. Така че, ако не беше величественият и изпъкнал нос, той щеше да има съвсем кукленски вид.

Принудени сме да допълним портрета му с една не дотам ласкаеща подробност. Кавалерът си слагаше памук в ушите и освен това носеше диамантени обеци — две отлично изработени негърски главички, към които беше особено привързан. За да оправдае тези странни придатъци, той твърдеше, че откакто си пробил ушите, мигрената му изчезнала. Той бил страдал от мигрена!... Съвсем не искаме да представим кавалера за съвършен, но нали все пак трябва да сме снизходителни към старите ергени, чиито сърца така щедро зачервяват лицата, и да им прощаваме техните смешни и трогателни слабости, които може би се дължат на някакви възвишени тайни. Впрочем благородникът се издължаваше пред обществото с изтънчените си обноски, така че негърските главички му бяха простени. Той действително полагаше големи усилия, за да се харесва

и да скрива годините си. Тук на първо място трябва да отбележим изключителното старание, с което се грижеше за бельото си — единственият признак за изисканост в днешното облекло. Неговото бельо беше наистина извънредно тънко и с аристократическа белота. А дрехите, макар и износени, бяха забележително чисти, без нито едно петънце или гънка. Поддържането на това облекло будеше недоумение у онези, които бяха забелязали неговото безразличие по отношение на модата; той не стигаше дотам, че да изстъргва плата със стъкло по примера на Уелския принц, но следваше правилата на висшата английска елегантност с една своеобразна суетност, която жителите на Алансон не бяха в състояние да оценят. Нима обществото не трябва да бъде признателно на онези, които правят такива жертви заради него? Не е ли изпълнен с това най-трудният завет от Евангелието, който повелява да отвърнеш на злото с добро?

Приветливото и изискано облекло на кавалера много добре прилягаше на светлата му коса, сините очи и белите като слонова кост зъби. Само че във външността на този позастарял Адонис нямаше нищо мъжествено и той сякаш прикриваше зад блясъка на тоалета разрушенията от своята дългогодишна служба при нежния пол. Трябва да отбележим още, че гласът на този рус и женствен благородник рязко се отличаваше от неговата външност. Бихте се озадачили от дълбочината и пълнозвучието му, освен ако не приемете, както някои сърцеведи, че той съответствува на внушителния нос. Без да притежава широтата и силата на басите, тембърът му завладяваше с умерените, наситени, плътни и меки тонове, които галеха слуха като кадифените звуци на обоя.

Кавалерът беше захвърлил смешните дрехи, които днес носеха само неколцина привърженици на монархията, и смело ги замени с напълно съвременен костюм — сега той винаги обличаше кафяв фрак с позлатени копчета, копринени полуприлепнали панталони със златни токи, бяла жилетка без бродерия и пристегната вратовръзка; единствено ризата без яка напомняше за някогашното френско облекло и господин Дьо Валоа съвсем умишлено беше запазил тази особеност, защото така можеше да показва врата си, на който би завидял и най-охраненият абат. Обувките привличаха погледа с прикрепените върху черната лачена кожа златни правоъгълни катарамии, които са непознати на днешното поколение. Кавалерът оставяше да се виждат и двете

часовникови верижки, висящи успоредно една на друга от джобовите на жилетката му — още един елемент от модата на осемнадесети век, който не беше пренебрегнат от „невероятните“^[7] по времето на Директорията. Този смесен костюм възпламваше духа на две епохи и кавалерът го носеше с онази аристократическа грация, която изчезна от френската сцена заедно с последния ученик на Моле — Фльори.

Макар че на пръв поглед личният живот на стария ерген беше открит за всички, той бе обвит в тайнственост. Кавалерът беше наел едно скромно, да не кажем — бедно жилище на улица Дюкур, на втория етаж в къщата на госпожа Лардо — най-търсената перачка на фино бельо в града. Това обстоятелство обясняваше безупречното състояние на бельото му. За нещастие един ден сред жителите на Алансон се беше разпространил слухът, че кавалерът невинно се е държал така, както подобава на истински благородник, и на стари години се оженил тайно за някоя си Сезарин, чието дете бе имало неблагоприятното да се появи неканено на тоя свят. По този повод един господин, на име Дю Букие, беше казал:

— Той предложи ръката си на тази, която дълго време му предлагаше ютията си.

Тази отворителна клевета още повече огорчи старините на чувствителния аристократ, който преди това трябваше да понесе едно голямо разочарование — както ще видим по-нататък, той се прости с надеждата, която дълго беше таил и за която бе правил немалко жертви.

Госпожа Лардо беше предоставила на кавалера Дьо Валоа две стаи на втория етаж срещу скромния наем от сто франка годишно. Почтеният благородник се хранеше винаги навън и се прибираще само за да преспи. По този начин единствените му разходи се заключаваха в закуската, която неизменно се състоеше от чаша шоколад, хляб с масло и плодове според сезона. В стаята му не се палеше огън, освен през най-суровите студове, и то само сутрин при ставане. Между единадесет и четири часа през деня той се разхождаше, четеше вестници и ходеше на гости. Още с настаняването си в Алансон кавалерът чистосърдечно бе признал бедността си. Той твърдеше, че от цялото му някогашно състояние е останала само една пожизнена рента от шест хиляди франка и бившият му посредник, у когото бяха ценните книжа, му изпращаше на всеки три месеца съответната сума.

И наистина четири пъти в годината един от градските банкери редовно му изплащаше по сто и петдесет ливри от името на някой си господин Борден, последният от прокурорите в Шатле^[8]. Тези подробности станаха известни на всички, защото кавалерът беше помолил първия човек, на когото се довери, да ги пази в пълна тайна.

В града не закъснях да откликнат на нещастieto му — той стана постоянен гост на трапезата у най-видните хора в града и нито един прием не минаваше без него. Качествата му на картоиграч и на вежлив и интересен събеседник бяха така високо оценени, че вечер, от която отсъствуваше най-изкусният познавач на добрите нрави, се считаше за провалена. Както домакините на приемите, така и дамите се нуждаеха от неговия одобрителен поглед. И когато господин Дьо Валоа каже на някоя млада жена: „Роклята ви е възхитителна“, тя биваше много по-щастлива от неговия комплимент, отколкото от завистта на съперницата си. Той единствен умееше да си служи с изразите от едно време. Обръщенията „сърчице мое“, „съкровище“, „гълъбче“, „царице моя“ и всички останали нежни думички от любовния речник на 1770 година звучаха с неотразим чар от неговата уста; в това изкуство той беше ненадминат. Неговите комплименти, на които той впрочем беше скъперник, му печелеха благоразположението на възрастните дами; те ласкаеха всички, дори и чиновниците, от които той лично нямаше никаква полза.

Всеки би се възхитил от изисканото държане на кавалера по време на игра: той никога не се оплакваше при неуспех и хвалеше противниците дори когато губеха; не поучаваше партньорите си, посочвайки им как по-удачно са могли да изиграят партията. Когато по време на раздаването се повеждаха подобни отегчителни разисквания, благородникът изваждаше табакерата с жест, достоен за Моле, поглеждаше лика на принцеса Горица, после величествено отваряше капака, вземаше щипка тютюн, поомачкваше го, издухваше пращинките, стриваше го и го свиваше на топче, така че, когато картите бяха раздадени, той вече го бе напъхал в ноздрите си, а принцесата бе заела мястото си в жилетката, и то винаги в левия джоб! Само един аристократ, живял през „добрия“ (за разлика от „великия“) век, можеше така умело да избегне както презрителното мълчание, така и язвителната забележка, която никой не би разбрал. Съгласяваше се да играе с посредствени партньори и знаеше как да извлича полза от

това. Очарователното постоянство на настроението му караше много хора да казват:

— Възхищавам се от кавалера Дьо Валоа!

Думите, обноските, всичко у него беше светло като самата му личност. Господин Дьо Валоа внимаваше да не наскърбява нито жените, нито мъжете. Снизходителен към природните и умствени недостатъци на хората, той умееше с помощта на принцеса Горица да изслушва търпеливо всеки, който му доверяваше дребните си провинциални неприятности — недосвареното яйце на закуска, пресечената сметана в кафето, смешните подробности около здравето, внезапните пробуждания, сънищата, посещенията. В подобни случаи тъжният му поглед и цялото му държане така майсторски наподобяваха истинско съчувствие, че той беше незаменим слушател; знаеше великолепно кога точно трябва да вмъкне по едно „ах!“ или „о!“ и кога да попита: „Но как успяхте?“ Така си и умря, без някой да допусне, че докато го обсипваха с тези отчайващи нелепости, той си мислеше за най-пламенните епизоди от своя роман с принцеса Горица. Запитвали ли сте се някога какви услуги може да окаже на обществото едно изтляло чувство и колко е полезна любовта за общуването между хората? Благодарение на своята вежливост господин Дьо Валоа си оставаше любимецът на града, макар че винаги му вървеше на карти — той не напускаше игралната зала, без да отнесе в джоба си пет-шест спечелени ливри. Губеше много рядко и с охота разгласяваше неуспехите си. Всеки, който го познаваше, твърдеше, че никога не е виждал по-приятна мумия, дори и в Музея на египетското изкуство в Торино. Никъде по света паразитизмът не е бил въплътен в по-обаятелна личност. Никога не е имало по-закоравял егоист, който да е изглеждал така отзивчив и радушен, както кавалерът Дьо Валоа; с тези си качества той се равняваше на един предан приятел. Ако например отидете при него с молба за някаква дребна услуга, която може да наруши спокойствието му, ще си тръгнете напълно очарован от великодушния благородник, и най-вече с твърдото убеждение, че той или наистина не е в състояние да ви помогне, или че ще провали всичко, ако се намеси.

За да не остане читателят в неведение относно загадъчната обезпеченост на кавалера, историкът, когото тази жестока развратница — Истината, е стиснала здраво за гърлото, трябва да признае, че след

тъжната слава на Юлските дни^[9] Алансон научи, че господин Дьо Валоа бе печелил от картите по около петдесет екю на месец и че находчивият кавалер бе имал смелостта сам да си изпраща пожизнената рента, за да не изглежда съвсем без средства в един край, където благоприличието изисква да бъдеш материално обезпечен.

Голяма част от приятелите му (и то, забележете, по времето, когато той не беше вече жив!) упорито отричаха този факт, считаха го за измислица и твърдяха, че господин Дьо Валоа бил почтен и доблестен благородник, наклеветен от либералите. За щастие на добрите играчи покрай тях винаги се намират неколцина почитатели, които ги защищават. Тъй като не смеят да поддържат една измама, тези хора самоотвержено я отричат, но не трябва да ги обвинявате в твърдоглавие, защото те са водени от чувство за лично достойнство; малко ли са правителствата, които им дават пример за висока нравственост, като погребват нощем мъртъвците и отминават пораженията си без благодарствени молебени. Нима господин Дьо Валоа, позволявайки си тази остроумна шега, която впрочем би му спечелила уважението на кавалера Дьо Грамон, съучастническата усмивка на барон Дьо Фьонест^[10], та даже и поздравя на маркиз Дьо Монкад^[11], не си оставаше същият приятен и духовит сътрапезник, неуморим картоиграч и сладкодумец, с една дума — душата на Алансон? И с какво тази постъпка, която в края на краищата е въпрос на лична свобода, можеше да zlepостави доброто име на един благородник? След като много от нас са принудени да осигуряват пожизнените ренти на непознати хора, какво по-естествено от това, да го направиш доброволно за най-добрия си приятел? Но Лай вече беше мъртъв...

След като живя така в продължение на петнадесет години, кавалерът успя да събере около десет хиляди и триста-четиристотин франка. При завръщането на Бурбоните той обясни, че неговият стар приятел маркиз Дьо Помбръотон, бивш лейтенант от черните мускетари^[12], му върнал хиляда и двеста пистола, които кавалерът му бил дал, преди да емигрира. Новината вдигна голям шум и по-късно с този факт неведнъж опровергаваха ироничните намеци на вестник „Конститюсионел“^[13] относно начина, по който някои емигранти изплащали дълговете си. Когато се заговореше за доблестната постъпка на маркиз Дьо Помбръотон пред кавалера, на бедния човек

му се изчервяваше и дясната половина от лицето. Всички се радваха за благородника, който се посъветва със сведущите хора в града как да използва своето незначително богатство. Доверявайки се в бъдещето на Реставрацията^[14], той вложи парите си в „Гран-Ливр“^[15] по времето, когато една акция струваше петдесет и шест франка и двадесет и пет сантима. По-късно господин Дьо Валоа получи и кралска пенсия от сто екю благодарение на познанството си, както самият той твърдеше, с господата Дьо Льононкур, Дьо Наварен, Дьо Верньой, Дьо Фонтен и Ла Бийардер, които му издействуваха и ордена „Свети Луи“. Никой не разбра как точно старият кавалер успя да се снабди с тези две блестящи доказателства за своята титла и за благородническия си произход; знаеше се обаче, че грамотата от ордена му позволи да получи званието полковник от запаса поради заслугите му в западните католически армии. Освен мнимата пожизнена рента, от която по-нататък никой не се интересува, кавалерът вече имаше неоспорим доход от хиляда франка. Въпреки това замогване той с нищо не промени своя начин на живот и обноските си, като изключим червената лентичка на ордена, която възхитително подхождаше на кафявия фрак и както се казва, допълваше външността на благородника. От 1802 година той подпечатваше писмата си с един стар, зле гравирани златен печат, който, както можела да се уверят семействата Дьо Катеран, Д'Егриньон и Дьо Тревил, изобразяваше герба на стария френски род: *разделен на две щит с черна ивица отгоре, с две успоредни червени ленти отдясно наляво в лявата му половина и с пет позлатени червени ромба, кръстообразно разположение дясната. В черната ивица изобразен сребърен кръст. Целият щит увенчан с рицарски шлем. Девиз: „Valeo“*^[16]. Благодарение на тези почетни отличия господин Дьо Валоа, за когото някои твърдяха, че бил извънбрачен потомък на известния род, получаваше правото на място във всяка кралска карета по света.

Мнозина завиждаха на безоблачното съществуване на стария ерген, което сякаш беше запълнено само от спокойните разходки, добре изиграните партии бостон, табла, реверси, вист и пикет, наслаждението от вкусните обеда и от тютюна, който така изящно смъркаше. Почти целият град беше на мнение, че кавалерът няма нито амбиции, нито по-сериозни интереси; но и най-безличният човек

никога не е толкова скромен, колкото го представят завистниците. И в най-затънтените селца можете да срещнете от онези мекотели в човешки образ, онези наглед мъртви червейчета, които обаче са пристрастени към своите сбирки от люспокрили насекоми или към конхилиологията^[17] и които биха дали живота си за някоя пеперуда или, да кажем, за раковината *concha Veneris*. Но амбициите на кавалера отиваха по-далеч от интереса към раковините; скритата цел, която той преследваше с хитрост, достойна за папа Сикст V, беше да се ожени за една богата стара мома, вероятно за да успее чрез този брак да се домогне до висшите придворни кръгове. В това се състоеше тайната на неговата царствена външност и на престоя му в Алансон.

Една сряда, рано сутринта, в разгара на пролетта през шестнадесетата година, както обичаше да се изразява благородникът, точно когато обличаше своя стар зелен копrienен халат на цветя, той долови, въпреки памука в ушите си, леките стъпки на млада жена, която се качваше по стълбището. Веднага след това на вратата се чуха три слаби почуквания и без да дочака отговор, една красавица се промъкна като змиорка в стаята на стария ерген.

— А, ти ли си, Сюзан? — каза кавалерът Дьо Валоа, който беше започнал да точи бръснача си върху кожения ремък, и без да прекъсва заниманието си, запита: — Какво те води насам, безценна малка хитрушо?

— Дойдох да ви съобщя една новина, която може би ще ви зарадва толкова, колкото и ще ви натъжи.

— За Сезарин ли става дума?

— Хич не ме е грижа за вашата Сезарин! — възкликна тя със закачливо-сериозен пренебрежителен тон.

Очарователната Сюзан, чието весело приключение ще изиграе голяма роля в съдбата на главните герои на този разказ, беше една от работничките на госпожа Лардо.

Но нека кажем две думи за вътрешното разположение на къщата.

Перачницата заемаше целия приземен етаж. В двора бяха опънати въжетата, върху които съхнеха множество бродирани кърпички, якички, ризки без ръкави, маншети, ризи с жабо, вратовръзки, дантели и бродирани фусти — с една дума, бельото на най-богатите семейства в града. Кавалерът твърдеше, че можел да отгатне похожденията на съпругата на данъчния управител по броя на

проснатите камизолки — изглежда, че появата на нейните ризки и якички по въжетата съвпадаше с тази на определени мъжки ризи и вратовръзки. Макар че можеше да узнава всичко от този своеобразен любовен календар, господин Дьо Валoa никога не си бе разрешил нито един намек, нито една многозначителна шега, които можеха да му затворят вратите на нечий дом (а не забравяйте, че беше остроумен!). Навярно сте се убедили, че кавалерът беше надарен с изключителни качества, но както нерядко се случва, ограничените възможности за изява бяха похабили таланта му. Все пак той беше мъж и си позволяваше по някой особено красноречив поглед, от който жените потрепераха; въпреки това те до една го обикнаха, след като се убедиха в неговата безукорна дискретност и в благоразположението му към сладките човешки слабости. Врата до врата с кавалера живееше една четиридесет и пет годишна и грозна като плашило стара мома — тя беше най-възрастната работничка на госпожа Лардо и нейната дясна ръка. Този етаж се намираше точно под таванските помещения, където през зимата съхнеше бельото. Всеки апартамент се състоеше от две стаи, едната от които гледаше към улицата, а другата — към двора. На първия етаж, в стаите, под тези на кавалера, живееше дядото на госпожа Лардо, един парализиран глух старик на име Гревен, бивш корсар при адмирал Симьоз по време на войните в Индия. Самата госпожа Лардо заемаше съседния апартамент. Понеже изпитваше голяма слабост към хората от знатен произход, тя винаги си затваряше очите пред постъпките на господин Дьо Валoa. Да би заподозряла някоя от работничките, че е оцастливила благородника, тя би казала само: „Та той е толкова мил!“ И така, макар тази къща да беше прозрачна като всеки провинциален дом, по отношение на кавалера Дьо Валoa тя беше по-непристъпна и по-тайнствена от разбойническо скривалище.

Кавалерът сякаш бе роден за довереник на всички сърдечни тайни в ателието; той никога не минаваше пред вратата му, която често оставяха отворена, без да подари по нещичко на своите гълъбици — било то шоколадчета, бонбони, панделки, дантели, златно кръстче или други подобни дреболии, по които въздишат гризетките. Тези девойчета обожаваша добрия благородник. Жените имат безпогрешен нюх към мъже като него — те веднага отгатват кой ги ухажва просто защото носят рокли и е щастлив от самото им присъствие, без да има

неблагодарумието да иска възнаграждение за галантността си. В това отношение жените са като кучетата, които, щом попаднат сред повече хора, се втурват право към онзи, за когото животните са свещени. От предишния си начин на живот бедният господин Дьо Валоя беше съхранил онова нежно и покровителствено отношение към жените, с което навремето се отличаваше истинският аристократ. Верен на принципите си, той обичаше да бъде щедър към тези създания, които единствени умеят да получават подаръци, защото знаят как да се отплащат. Не е ли странно, че в днешно време, когато дори и учениците, щом излязат от клас, се занимават с тълкуването на различни символи и митове, никой все още не е разгадал тайната на жените от осемнадесетия век? Не се ли крие тя в средновековните турнири? През 1550 година рицарите се сражаваха за сърцата на дамите си; през 1750 мъжете излизаха с любовниците си в Лоншан^[18], а днес показват тук конете си; изобщо аристокрацията винаги си е имала свой, различен за всяка епоха начин на живот. Островърхите обувки през четиринадесетия век съответствуват на червените токове^[19] от осемнадесетия, а през 1750 година скъпите любовници са били въпрос на чест за всеки благородник, тъй както са били чувствата за странстващите рицари. Но господин Дьо Валоя вече не можеше да пръска пари за любовница! Вместо увити в банкноти бонбони той изящно поднасяше шепа най-обикновени сухарчета. Но за чест на алансонските гризетки трябва да кажем, че те приемаха с радост сухарчетата и едва ли госпожа Дюте е била по-въодушевена от каляските и скъпите рокли, които ѝ подаряваше граф Д'Артоа^[20]. Гладачките бяха отгатнали у кавалера Дьо Валоя признаците на отминалото му величие и ревниво пазеха в тайна неговото приятелско държане с тях. Ако ги запитваха в града за нравите на господин Дьо Валоя, те говореха за него с уважение, съзнателно увеличаваха годините му и го представяха за почтен старец, който живее едва ли не като светец; но въпреки бяха готови да му се метнат като катерици на раменете. Той с особено любопитство научаваше от тях семейните тайни, до които перачките имат достъп във всеки дом, и те всяка сутрин му разказваха най-новите клюки. Кавалерът ги наричаше „моите живи подлистници“, „моите разузнавачи във фусти“; дори и господин Сартин^[21] не е имал по-ловки и по-безкористни шпиони от

тези наглед хрисими, но инак коварни дяволчета. Както виждате, господин Дьо Валоа царски се забавляваше по време на закуската си.

Сюзан беше една от любимките му. Умна и честолюбива, в нея имаше нещо от осанката на Софи Арну^[22]; впрочем тя беше по-хубава и от най-красивите куртизанки, които Тициан е рисувал на фон от черно кадифе, за да вдъхнови ръката си. Чертите ѝ бяха изтънчени, особено линията на очите и челото, но в долната част лицето приемаше по-грубички очертания. Това беше типичната нормандска красота — свежа, налята и здрава плът, напомняща по-скоро Рубенсова мадона с херкулесовски мускули, отколкото нежната грация на Венера — любимата на Аполон.

— Е, хайде, момиченцето ми — каза господин Дьо Валоа, — разкрий ми болката си.

Със своето ласкаво, бащинско отношение към гризетките кавалерът би направил впечатление и в Париж, и в Пекин; те му напомняха жените от неговата младост, богините на парижката Опера, чиято слава се задържа в европейския свят почти през цялата половина на осемнадесети век. Всеки аристократ, който е познал някогашното женско величие — забравено днес, както са забравени и редица големи неща — йезуитите и флибустиерите^[23], абатите и търговията с чернокожи, — несъмнено е придобил покоряваща нежност, лекота в обноските и великодушна непринуденост — с една дума, цялата онази свобода, която навярно е изпитал преобразеният Юпитер при Алкмена^[24], пратил по дяволите божествената си власт и всемогъщието на гръмотевиците си, готов да продаде Олимп за една проста вечеря, за обикновените земни лудории и галантни развлечения и най-вече за да бъде по-далече от Юнона. Въпреки износения зелен халат и оскъдно мебелираната стая, в която приемаше посетителите си, въпреки старата рогозка вместо килим и долнопробните тапети, по които сред клоните на плачеща върба тук-там личаха профилите на Луи XVI и на семейството му или текстът на кралското завещание, напечатан във формата на погребална урна — това бяха сантименталните приумици на роялистите от времето на Терора^[25], въпреки разорението си, дори и в момента, когато кавалерът се бръснеше пред старото огледало с раздърпаните ресни по краищата, той беше олицетворение на духа на осемнадесети век! Прелестната разпуснатост от младините му се възвръщаше и той сякаш отново

имаше триста хиляди франка дългове и карета, която го чака в двора. В този миг благородникът беше величествен като Бертие^[26], който по времето на поражението при Москва продължаваше да издава заповеди до батальоните на една вече несъществуваща армия.

— Господин кавалер — каза някак особено Сюзан, — струва ми се, че не е нужно да говоря, достатъчно е само да ме погледнете.

И тя застана в профил като адвокат, който доказва думите си с жест. Благородникът, както можете да предположите, беше хитра лисица; без да отмества бърснача от врата си, той плъзна поглед по гризетката и се престори, че е разбрал.

— Добре, добре, зайчето ми, ще поговорим за това по-късно. Но аз мисля, че малко бързаш.

— Как, господине, нима трябва да изчакам майка ми да разбере и да ме набие, а госпожа Лардо да ме изгони? Ако не замина веднага за Париж, никога не ще мога да се омъжа в този край, където мъжете са толкова жалки.

— Какво да се прави, малката ми, времената се менят — и жените, както впрочем и благородническото съсловие, са жертва на ужасната бъркотия, която настъпва. Всяко политическо преустройство води след себе си и поврат в нравите. Уви, истинската жена скоро ще престане да съществува! (Тук той извади памука от ушите си, за да ги почисти.) Тя ще загуби много, отдавайки се на чувствата, ще си съсипе нервите и никога вече не ще може да изпита онова невинно и безгрижно удоволствие, което по мое време се искаше без свян и се приемаше непринудено; тогава припадъците (той почисти и негърските главички) бяха само средство за постигане на целта, а днешните жени са застрашени от онази болест, чийто единствен лек е портокаловият цвят^[27] (кавалерът се засмя). С една дума, бракът ще се превърне в нещо безкрайно скучно (той посегна към пинцетите си), а в миналото беше такава весела шега! Запомни добре, моето момиче — с царуването на Луи XIV и Луи XV светът се прости с най-прекрасните си нрави.

— Но, господин кавалер — възрази гризетката, — тук става дума за нравите и честта на вашата Сюзан и аз се надявам, че няма да я изоставите.

— Какво говориш! — възкликна благородникът, който привършваше с прическата си. — По-скоро бих се отказал от името си!

— Ах! — отрони Сюзан.

— Виж какво, малко дяволче — започна кавалерът, настанявайки се в едно широко кресло, което навремето наричаха „дюшес“ и което госпожа Лардо бе намерила за своя наемател. Той привлече към себе си пленителната Сюзан и взе коленете ѝ между своите; тази красавица, която на улицата бе толкова горда и която с презрително достойнство беше отхвърлила многобройните предложения на няколко богаташи в града само заради мерзостта им, сега не се възпротиви. Девојката така смело изложи пред благородника подробностите на своето предполагаемо прегрешение, че старият изпечен грешник, който си бе имал работа с още по-майсторски заплетени истории, веднага разбра накъде бие момата. Той добре знаеше, че момичетата не се шегуват с истинската беда, но не се опита да обори тази така изкусно скроена лъжа.

— Е, какво — каза той, като се усмихна с неподражаемо лукавство, — излиза, че сме благочестиви като хубавата библийска девојка, чието име носим, и можем без страх да се омъжим, но не искаме да се погребем в този градец, защото желаем да отидем в Париж, където красивите създания като нас преуспяват, ако имат ум в главата си, а ние далеч не сме глупави. Любопитни сме да видим дали в столицата ни очакват млади кавалери Дьо Валоа, карети, диаманти и ложи в Операта. Знаем, че руснаците, англичаните и австрийците са донесли милиони, които мама ни е предопределила за зестра, като ни е създала красиви. И най-после, понеже обичаме Франция, искаме да ѝ помогнем да си вземе своето от джобовите на тези господа. Хе-хе! Сладко мое дяволче, всичко това никак не е лошо. Е, отначало хората може да негодуват, но успехът ще им затвори устата. За жалост тези неща стават с пари, а пък ние ги нямаме — ето къде ни е болката и на двамата, моето момиче! И понеже сме умнички, решихме да се възползуваме от тази трогателна случка и да хванем стария ерген, но той, гълъбчето ми, познава на пръсти женските хитрости — искам да кажа, че по-лесно ще хванеш врабец за опашката, отколкото да ме накараш да повярвам, че имам пръст в твоето нещастие. Иди в Париж, малката ми, иди там напук на суетата на един стар ерген, аз няма да те спра, напротив — ще ти помогна, защото старият ерген, Сюзан, е естествената касичка на всяка девојка. Но недей да ме забъркваш в тази история. Чуй, царице моя, ти си толкова разумна, защо искаш да

ми създадеш неприятности и да ми причиниш болка? Да, неприятности — можеш да попречиш на брака ми в този край, където толкова много държат на добрите нрави. Болка? Ами да, защото с мен ще бъдеш затруднена, а сега не си, каквото и да ми говориш, малка хитрушо! Знаеш ли, гълъбче, аз нямам нищо, беден съм като църковен плъх. Е, ако се ожения за госпожица Кормон, ще стана богат и тогава сигурно бих те предпочел пред Сезарин. Винаги съм смятал, че си по-ценна и от златото и си родена за любовта на някой знатен аристократ. Знам, че си много хитричка, и този номер, дето ми го скрои, никак не ме изненадва, защото го очаквах. Наистина ти си прекалено смела за едно момиче! Да, ангелчето ми, трябва да притежаваш изключителни качества, за да направиш тази стъпка. Аз ти се прекланям за това!

И той потвърди думите си, като я погали по бузката така, както правят свещениците.

— Но, господин кавалер, уверявам ви, че се лъжете и че...

Тя се изчерви и не посмя да продължи; благородникът само с един поглед бе отгатнал и разбрал целия й план.

— Да, знам, че искаш да ти вярвам. Е, добре! Вярвам ти. Но ти послушай съвета ми, иди при господин Дю Букие. Не му ли носиш бельото от пет-шест месеца насам? Е, не те питам какво е ставало между вас, но го познавам — той е стар ерген, а освен това е самолюбец и е тъпкан с пари. Има рента от две хиляди и петстотин франка, а не харчи повече от осемстотин. Ако си толкова умничка, колкото предполагам, ще видиш Париж на негови разноски. Иди, сърничката ми, иди да го омотаеш, но бъди хитра и предпазлива и претегляй на везни всяка дума — той много се бои от скандалите, а ако ти е дал повод да го zlepоставиш... е, разбираш ме; кажи му, че ще се обърнеш към дамите от благотворителното дружество. А той е и амбициозен. Какво по-естествено от това, мъжът да успява чрез жена си? Ти си достатъчно хубава и умна, за да му създадеш високо обществено положение. Господ да ме убие, та нито една жена от двора не струва колкото малкия ти пръст!

Сюзан, въодушевена от последните думи на кавалера, едва се сдържаше да не се втурне към Дю Букие. Но понеже не можеше да си тръгне толкова скоро, тя започна да разпитва благородника за Париж, като му помагаше да се облече. Разбрал по нетърпението й, че поуците му не са отишли напразно, той я улесни, като я прати при Сезарин с

молба да качи закуската, която госпожа Лардо му приготвяше всяка сутрин. Така Сюзан се измъкна и се запъти към жертвата си, чиято биография сега ще ви разкажем накратко.

Дю Букие произхождаше от стар алансонски род и беше нещо средно между земевладелец и буржоа. Останал без средства след смъртта на баща си, който бе заемал прокурорска длъжност, като всеки разорен провинциалист той бе потърсил щастието си в Париж. Още от началото на Революцията Дю Букие се впусна в света на паричните сделки. Трябва да отбележим, че въпреки строгата републиканска принципност по това време съставът на въпросните среди беше твърде неопределен. Към тях се числяха и политическите шпиони, и борсовите играчи, и военните доставчици, и онези, които съвместно със синдика на общините конфискуваха имотите на емигрантите и ги препродаваха, и немалко министри и генерали. От 1793 до 1799 година Дю Букие доставяше продоволствия на френската армия. Тогава той се снабди с прекрасен дворец, стана един от първенците на финансовата върхушка, делеше много от сделките си с Уврар^[28], вратите на дома му винаги бяха отворени, защото той водеше скандалния живот на своето време. Подобно на Цинцинат^[29], Дю Букие сам прибираще реколтата си, но без да влага труд, защото тя се състоеше от присвоени чували жито и от крадени продоволствия; освен това той поддържаше множество изпълнени с любовници къщи, в които се даваха пищни празненства в чест на членовете на Директорията.

Гражданинът Дю Букие бе един от приближените на Барас^[30], намираще се в добри отношения както с Фуше, така и с Бернадот^[31] и дори хранеше надеждата да стане министър, защото до битката при Маренго^[32] той бе участвувал дейно в тайните заговори срещу Наполеон. Ако не бяха атаките на Келерман и смъртта на Дезе, той щеше да заеме висок държавен пост. Дю Букие беше определен за висш чиновник в негласното правителство, което щастливата звезда на Наполеон принуди да се оттегли зад кулисите през 1793 година. (Виж „Тъмното дело“.) Внезапната и неочаквана победа при Маренго отбеляза краха на тази партия, която вече беше напечатала прокламациите си за възвръщане политиката на монтанярите^[33], при положение че първият консул загубеше битката. Убеден в невъзможността на Наполеоновата победа, Дю Букие заложи почти цялото си състояние на борсовото спадане. Той имаше двама

пратенице на бойното поле и първият бе тръгнал оттам в момента, когато надмощието беше на страната на Мелас; но само след няколко часа, късно през нощта, вторият донесе вестта за поражението на австрийците. Дю Букие прокле Келерман и Дезе, но не посмя да негодува срещу първия консул, заради когото бе загубил милиони. Така доставчикът, сигурен в огромната си печалба, изведнъж беше изправен пред пълно разорение; за известно време той загуби разсъдъка си и дълги дни не успя да се съвземе. Разюзданият живот до такава степен го бе изтощил, че той много трудно понесе този удар. В началото Дю Букие все още можеше да се надява на държавната ликвидация, но въпреки подкупите се натъкна на Наполеоновата омраза към доставчиците, които бяха разчитали на неговото поражение. Господин Дьо Фермон, когото шеговито наричаха „Фермон ла кес“^[34], го остави без грош. Дю Букие все пак успя да си издействува длъжността областен данъчен управител на Алансон, но Наполеон не одобри връзките му с Барас и Бернадот, борсовите му маневри и най-вече разпуснатия му живот и го зачерта от съответния списък.

От цялото си състояние Дю Букие успя да запази само една случайно вложена в „Гран-Ливр“ пожизнена рента от хиляда и двеста франка, която го спаси от нищетата. Неговите кредитори не бяха в течение на ликвидацията и му оставиха още една постоянна рента от хиляда франка; въпреки това той погаси дълговете си, след като получи известна сума, която му се полагаше, и след продажбата на своя дворец „Босеан“. Така този спекулант, който бе на косъм от пълното разорение, спаси честта си. В Алансон преобладаваха скрити роялистки настроения и този разорен от първия консул човек предизвика любопитството на своите съграждани както с огромния авторитет, който дължеше на връзките си с бившите държавници, така и с живота, който бе водил по време на краткото си царуване. Неговото недоволство срещу Наполеон, разказите му за несполуките на първия консул и разпуснатите нрави на Жозефина, неизвестните анекдоти около десетте години на Революцията — всичко това намери много добър прием в града. Макар че сега Дю Букие вече беше преминал четиридесетте, той все още се носеше като тридесет и шест годишен мъжага — беше среден на ръст, пълен, както подобава на доставчик, и много се гордееше със своите здрави като на провинциален прокурор прасци. Чертите на лицето му бяха грубо издялани, носът беше

сплескан, но с широки и обрасли отвътре ноздри, а изпод четинестите вежди черните му очи гледаха проникателно като очите на Талейран^[35], но с по-притъпен блясък; той беше запазил републиканските си бакенбарди и оставяше по-дълга тъмната си коса. Пръстите му бяха обкичени с черни рошави косми по ставите, а сините издути вени по ръцете свидетелствуваха за неговата великолепна мускулатура. Гръдният му кош беше достоен за Херкулес Фарнезийски и човек би казал, че тези рамене могат да издържат на всякакъв финансов удар. Такива плещи днес се срещат единствено в кафенето „Тортони“. Най-сполучливо ще охарактеризираме неговата працияща от енергия мъжественост с един израз, който бе на мода през миналия век и който днес малцина биха разбрали — в галантния стил на онова време Дю Букие можеше да мине за надежден „данъкоплатец“. Но подобно на кавалера Дьо Валоа, Дю Букне също имаше една особеност, която противоречеше на външността му. Гласът на бившия доставчик не съответствуваше на неговите мускули. Не че беше от онези тънки гласчета, които често ни изненадват у такива двукраки моржове като него; тъкмо напротив, гласът му беше силен, но някак глух, и можеше да се сравни единствено със звука на триона в мека и влажна дървесина. С една дума, гласът му беше пресипнал като на преуморен спекулант.

Дълго време Дю Букие се придържаше към облеклото, което бе на мода през годините на неговата слава — ботуши с обърнати кончови, бели копринени чорапи, три четвърти панталони от светлокафяво кадифе, жилетка а ла Робеспьер и син фрак. Въпреки че с омразата си към първия консул господин Дю Букие бе предразположил към себе си роялистично настроените първенци на града, той не беше допуснат в домовете на онези седем или осем семейства, които съставляваха Сенжерменския квартал^[36] на Алансон и които кавалерът Дьо Валоа посещаваше. Доставчикът, който мечтаеше за бляскаво възмездие, отначало поиска ръката на госпожица Арманд — сестрата на най-почитания аристократ в града, на когото той можеше впоследствие до голяма степен да разчита за своите планове. Но получи отказ. Не му остана нищо друго, освен да се примири с избора, който му предлагаха десетина заможни семейства, някогашни производители на известните алансонски дантели, които понастоящем притежаваха ливади и добитък или търгуваха с платове и

сред които случаят можеше да му предостави подходяща партия за женитба. Старият ерген беше насочил стремежите си към един изгоден брак и имаше изгледи за успех, защото беше вещь в много отношения; и наистина, той притежаваше известна ловкост в паричните дела, от която немалко хора можеха да се възползват. Подобно на разорен играч той напътствуваше неопитните, предвиждаше най-благонадеждните ходове и ръководеше финансовите операции. Понеже минаваше за способен администратор, неведнъж бе ставало дума да го направят кмет, но споменът за неговите непочтени маневри в управляващите републикански кръгове попречиха на приемането му в префектурата. Нито едно от правителствата, които се изредиха впоследствие, дори и това на Стоте дни^[37], не се съгласи да го назначи кмет на Алансон; а той се стремеше към тази длъжност, защото тя щеше да улесни брака му с една стара мома, към която най-накрая бе съсредоточил всичките си стремежи. Поради ненавистта си към императора той отначало се присъедини към роялистката партия и остана там въпреки обидите, които трябваше да понесе; но когато при първото възвръщане на Бурбоните отново не го приеха в префектурата, омразата му към кралския род стана колкото дълбока, толкова и прикрита, защото той търпеливо оставаше верен на възгледите си. Дю Букие оглави либералната партия в Алансон, незабележимо направляваше изборите и тайно подкопаваше Реставрацията със своите ловки и коварни ходове. Като всички хора, които се подчиняват единствено на разума, Дю Букие прикриваше озлоблението си с онова спокойствие, което е характерно за малките, но непресъхващи поточета. Неговото хладнокръвно, достойно за дивашките племена търпение заблуждаваше враговете му. В продължение на петнадесет години той тайно подготвяше своята разплата и жаждата му за мъст не се задоволи с нито една победа, дори и с тази през юлските дни на 1830 година.

Кавалерът Дьо Валоя неслучайно изпрати Сюзан при Дю Букие. Въпреки дълбоката предпазливост, с която либералът и роялистът прикриваха от целия град една и съща цел, всеки от тях бе отгатнал намеренията на другия. Двамата стари ергени бяха съперници. Те се стремяха да се оженят за госпожица Кормон, същата, която господин Дьо Валоя току-що спомена пред Сюзан. И двамата се бяха вкопчили в тази надежда, като се прикриваха зад маската на равнодушието и

търпеливо чакаха часа, в който случаят щеше да им предостави старата мома. Така че даже да не бяха противници по силата на различните си убеждения, това тяхно съперничество пак щеше да ги постави един срещу друг. Хората носят отпечатъка на времето, в което живеят. Речта, идеите, облеклото и физиономията на всеки от тях доказваха истинността на тази мисъл, защото те принадлежаха към две коренно противоположни исторически епохи. Единият беше енергичен и груб, с резки, недодялани обноски и отривиста реч; всичко у него сякаш беше черно — и гласът, и погледът, и косата. Страшен на вид, но всъщност безсилен като всеки бунт, той олицетворяваше Републиката. Другият — благонравен и вежлив, елегантен и изискан, верен на изтънчения вкус, достигащ целите си с търпеливите, но безпогрешни методи на дипломатията, беше възплъщение на придворната аристокрация от миналото. Съперниците се срещаха всяка вечер на полесражението. Двубоят беше сдържан и благовиден от страна на господин Дьо Валоа и по-рязък от страна на Дю Букие, но последният все пак спазваше възприетите правила на държане, за да не бъде изхвърлен от висшето общество. Всеки от тях знаеше намеренията на своя противник. Въпреки проникателността, с която хората в провинцията следят дребните вражди и интереси на тези, сред които живеят, все още никой не подозираше тяхното съперничество. Господин Дьо Валоа имаше по-високо обществено положение и досега не беше поискал ръката на госпожица Кормон, докато Дю Букие, след като претърпя неуспех при най-аристократическото семейство в града, беше направил тази стъпка и получи отказ. Но кавалерът явно считаше, че противникът му все още има изгледи за успех, щом му нанасяше такъв неочакван и подъл удар, и то с такова тънко и добре наточено острие, каквото беше Сюзан. Благородникът беше проучил всичко около Дю Букие и както ще видим, той не се бе излъгал в нито едно от предположенията си.

След като излезе от улица Дюкур, Сюзан с лека стъпка премина през улиците Порт Дьо Сеез и Беркай и отиде на улица Син, където преди пет години Дю Букие си бе купил малка провинциална къща, строена от сив чакъл, подобен на нормандския камък или на бретонската шиста. В нея бившият доставчик се бе настанил по-удобно от всеки друг в града, защото беше запазил някои мебели от времето на своето величие. Но провинциалният начин на живот неусетно бе

помрачил блясъка на този западнал Сарданапал^[38]. В обстановката на дома останките от бившия разкош изглеждаха досущ като скъпи полилеи в хамбар. Както в цялата подредба, така и в малките детайли липсваше онази хармония, която е присъща на всяко човешко или Божие творение. Например върху красивия скрин се мъдреше един от онези смешни водни съдове с похлупак, които се срещат само в околностите на Бретан. Великолепният килим никак не подходеше на простите розови пердета от щампосано хасе, а над зле боядисаната камина живописният стенен часовник изглеждаше като от някой друг свят, особено в съседство с очукания свещник. Стълбището, по което всеки се качваше с мръсни обувки, не беше боядисано. Накрая нека споменем и дразнещите цветове на вратите, непохватно очертани от местния бояджия. С една дума, къщата на Дю Букие носеше отпечатъка на неговото време — тя беше странна смесица от нищета и величие. Считан за човек, който живее в охолство, Дю Букие, също като кавалера, водеше паразитен живот; той беше от тези, които винаги имат в излишък, защото харчат по-малко от приходите си. Единственият му прислужник беше едно наивно и глуповато момче от същия край, типичен Жокрис^[39], което постепенно бе привикнало към изискванията на своя господар и което Дю Букие бе дресирал като послушен орангутан — Ръоне търкаше пода, обираше праха, четкаше дрехите и лъскаше ботушите му, а когато бившият доставчик беше на гости, слугата го посрещаше с фенер, ако беше тъмно, и с дървени налъми, ако валеше. Като всяко простодушно създание, цялото му съществуване се заключаваше само в един порок — лакомията. Дю Букие често го вземаше със себе си на някоя тържествена вечеря, за да прислужва, като го караше да облича ливрея вместо карираната синя памучна риза, чиито увиснали джобове бяха пълни с какво ли не — носна кърпа, малко ножче или някакъв сладкиш. Така Ръоне можеше да се тъпче заедно с останалата прислуга. Дю Букие беше превърнал това задължение в своеобразна награда, която му бе спечелила мълчаливата всеотдайност на бретонския слуга.

— Я, дошла е госпожица Сюзан — каза Ръоне, като я видя да влиза. — Сбъркали сте деня, днес нямаме белъо за госпожа Лардо.

— Ама че глупак! — каза през смях Сюзан.

Красивата девойка се качи горе, оставяйки Ръоне, който ядеше елдени палачинки от една паница. Дю Букие беше още в леглото,

погълнат от своите честолюбиви кроежи, защото като всеки изхабен от удоволствията човек той вече не можеше да се вълнува от нищо друго освен от интересите си. Амбицията и хазартът са единствените непресъхващи човешки страсти, така че при хората, които обичат реда, разумът винаги е по-силен от чувствата. Сюзан дръпна пердетата на леглото с рязко и властно движение, при което корнизът издрънча.

— Ето ме и мен — каза тя, сядайки на леглото.

— Какво има, миличка? — попита старият ерген, като се надигна.

— Господине — започна Сюзан с достойнство, — навярно моето идване по това време ви изненадва, но състоянието, в което се намирам, ме принуждава да не се съобразявам с това, което хората могат да кажат.

— Това пък какво е! — възкликна Дю Букие, скръствайки ръце.

— Нима не разбирате? — отвърна Сюзан. — Знам — продължи тя, като очарователно сви устни — колко са смешни горките момичета, които тормозят мъжете с това, което вие наричате дреболии. Но вие, господине, не ме познавате достатъчно и не знаете какво мога да направя за човека, който ще се привърже към мен така, както и аз към него. Повярвайте ми, никога няма да съжалявате, че сте се оженили за мен. Разбира се, тук аз няма да ви бъда кой знае колко полезна, но ако отидем в Париж, ще видите на какво съм способна за човек с вашия ум и с вашите средства, особено в момент на правителствена смяна, когато властта е в ръцете на чужденците^[40]. И после, ако говорим откровено, нима бедата е наистина толкова голяма? Та това за вас е по-скоро щастие, за което един ден бихте дали всичко. В името на какво са вашите стремежи, за кого работите сега?

— За себе си, за кого! — извика грубо Дю Букие.

— Старо чудовище! Вие никога няма да станете баща! — възкликна Сюзан, стараейки се думите ѝ да прозвучат като заклинание.

— Я остави тези глупости, Сюзан — рече Дю Букие. — Струва ми се, че още сънувам.

— Но какво по-явно от това? — извика Сюзан, като се изправи в целия си ръст.

Дю Букие потърка памучната нощна шапчица с буйно и отривисто движение, което показваше, че усилено разсъждава. „Мили

Боже, та той повярва — си каза Сюзан — и даже е поласкан! Господи, колко лесно можеш да ги омотаеш тези мъже!“

— Но, Сюзан, какво, по дяволите, искаш да направя? Това е толкова невероятно... Аз мислех, че... Не, не, не може да бъде...

— Как, няма ли да се ожените за мен?

— А, това пък е изключено! Дал съм обещание.

— Обещание ли? Може би на госпожица Арманд или на госпожица Кормон, които вече ви отхвърлиха? Вижте какво, господин Дю Букие, моята чест не се нуждае от стражари, които да ви завлекат в кметството. Съпрузи няма да ми липсват, така че не желая мъж, който не може да ме оцени. Един ден сигурно ще съжалявате за поведението си, защото аз ви уверявам, че нито с пари, нито със злато ще ме накарате да ви върна това, което днес отказвате да вземете.

— Но, Сюзан, сигурна ли си, че...

— О, господине! — възкликна гризетката, загръщайки се в мантията на своята добродетел. — За каква ме вземате? Няма да ви припомням думите, с които ми се клехте и които опропастиха една нещастница като мен, чийто единствен грях е, че нейната любов е равна на стремежите ѝ.

Дю Букие бе обхванат от противоречиви чувства — радост, недоверие, пресметливост. Той отдавна бе решил да се ожени за госпожица Кормон, защото Хартата^[41], която заемаше неговите мисли до преди малко, му предлагаше великолепно политическа кариера като депутат. Именно бракът със старата мома трябваше да му осигури такъв издигнат и влиятелен пост. Думите на хитрата Сюзан му дойдоха като гръм от ясно небе и го хвърлиха в ужасно затруднение. Ако не бяха неговите скрити надежди, той щеше да се ожени за девойката, без да се замисли. Щеше открито да оглави либералната партия в Алансон. Разбира се, след този брак той трябваше да се откаже от домогванията си към висшето общество и да се примири с класата на търговците, на богатите производители и на земевладелците, които несъмнено щяха да го издигнат за свой кандидат. Дю Букие вече се виждаше депутат на левите. Той не криеше, че се е отдал на дълбоки размишления, и прокарвайки ръка по главата си, бутна нощната шапчица, която откри плешивостта му. Като всеки човек, който е постигнал повече, отколкото е очаквал, Сюзан в първия момент остана слисана и за да скрие учудването си, тя си придаде вид на излъгано момиче пред своя

прелъстител; но вътрешно се забавляваше като гризетка при хитро изигран ход.

— Не, миличката ми — отсече Дю Букие, — аз на такова хоро не се хващам!

С тези думи бившият доставчик сложи край на колебанията си. Дю Букие с гордост се причисляваше към онези философствуващи циници, които не желаят да бъдат „уловени“ от жените и смятат, че те всички до една са „подозрителни“. Тези свободомислещи, но обикновено слаби личности си имат свое учение за нежния пол. За тях всички жени, от кралицата до последната шивачка, са разпуснати, хитри, дори малко коварни съблазнителки, лъжкини по природа, които не са способни да мислят за нищо друго освен за дреболии. В техните очи жената е зложелателна баядерка, която трябва да оставиш да пее, да се смее и да танцува; те не виждат нищо свято и възвишено в нея, защото познават само грубата страст, но не и вълшебството на чувствата. Те са като онези гладници, за които кухнята и трапезарията са едно и също нещо. Според техните принципи към жената трябва винаги да се държиш като тиранин, за да не те превърне в свой слуга. Както виждате, и в това отношение Дю Букие беше пълна противоположност на кавалера Дьо Валоа. При последните си думи Дю Букие със замах запрати шапчицата си на пода, както би направил папа Григорий с воценицата, която е прекатурил, гръмко изричайки нечие анатемосване. Така Сюзан разбра, че перчемът му е фалшив.

— Запомнете, господине — отговори величествено Сюзан, — че идвайки при вас, аз изпълних своя дълг. Запомнете, че бях принудена да ви предложа ръката си и да поискам вашата, но запомнете също, че запазих достойнството си като всяка уважаваща себе си жена и не се унижих да плача като някоя глупачка, не настоявах, не ви тормозих. Сега вие знаете в какво положение се намирам. Знаете също, че не мога да остана в Алансон — майка ми ще ме пребие, а госпожа Лардо, която държи на принципите си като на гладаната си дъска, ще ме изгони. Какво ще стане тогава с една бедна работничка като мен? По-скоро бих се хвърлила в Брийант или в Сарт, отколкото да отида в болница или да стана просякиня. Не е ли по-разумно да отида в Париж? Майка ми винаги може да намери повод за моето пътуване — някой чичо, който има нужда от мен, или умиращата ми леля, или

някоя доброжелателна дама. Трябва само да се сдобия с парите, които ще са ми нужни за онова, което предполагате...

Тези думи имаха много по-голямо значение за Дю Букие, отколкото за кавалера Дьо Валоа, но засега само той и благородникът знаеха това, което ще се изясни едва с развързката на нашия разказ; затова ще кажем само, че лъжата на Сюзан предизвика такъв смут в мислите на пария ерген, че той не беше в състояние да разсъждава трезво. Ако не беше това смущение и вътрешната радост (защото самолюбието е като мошеник, който никога не прощава на жертвата си), той щеше да си даде сметка, че едно почтено момиче като Сюзан, чието сърце е все още непокварено, по-скоро би умряло от срам, отколкото да се реши на такъв разговор и да му иска пари. Той щеше да види в погледа на гризетката жестокото коварство на играча, който не би се спрял и пред убийство, само и само да спечели още един залог.

— Значи, искаш да идеш в Париж? — попита той.

При тези думи едно игриво пламъче за миг позлати сивите очи на Сюзан, но блаженият Дю Букие не забеляза нищо.

— Разбира се, господине!

Дю Букие започна да се оплаква — току-що бил приключил с дълговете по къщата, предстояло му да плаща на бояджията, на зидаря и на дърводелеца; Сюзан го остави да говори, очаквайки да чуе цифрата. Дю Букие предложи сто екю. Тогава гризетката се запъти към вратата — в театъра това се нарича престорено напускане на сцената.

— Сега пък къде тръгна? — уплашено попита Дю Букие. „Хубав е ергенският живот, няма що! — си каза той наум. Да ме вземат дяволите, ако си спомням някога да съм й смачкал нещо друго освен якичката!... И бум! Ето че се възползват от една шега, за да ви притиснат до стената и ви измъкнат някой чек!“

— Господине — каза през плач Сюзан, — отивам при госпожа Грансон, касиерката на дружеството за подпомагане на самотните майки, която, доколкото знам, буквално е измъкнала от водата една нещастница в моето положение.

— Госпожа Грансон!

— Да — поде Сюзан, — сродницата на госпожица Кормон, която е председателка на това дружество. Както знаете, жените от града го основаха, за да спасят злочестите момичета, които убиват децата си

или се погубват, както стана преди години в Мортан с красивата Фаустин от Аржентан.

— Ето, Сюзан — каза Дю Букие, подавайки ѝ един ключ. — Отвори сама чекмеджето и вземи оттам отвързаната кесия; в нея има шестстотин франка и това са всичките ми пари.

Унилият вид на бившия доставчик показваше с каква неохота вършеше всичко това.

„Стар циция! — помисли си Сюзан. — Ще се разчуе за перчема ти, бъди спокоен!“

Тя сравняваше Дю Букие с милия кавалер Дьо Валоа, който нищо не ѝ даде, но я разбра и посъветва, защото носеше любовта към гризетките в сърцето си.

— Само да си ме излъгала, Сюзан — извика Дю Букие, като я видя да посяга към чекмеджето — да знаеш, че...

— Господине — прекъсна го тя с царствена надменност, — нима нямаше да ми дадете тези пари, ако ви ги бях поискала?

След като го върнаха по този начин към вежливостта, доставчикът, който за миг си припомни добрите стари времена, измърмори нещо в знак на съгласие. Гризетката взе кесията и му позволи да я целуне по челото, преди да излезе. Видът на стария ерген сякаш казваше: „Е, скъпичка ми излезе тази целувка, но по-добре така, отколкото да бъда оскубан от някой адвокат в углавния съд като прелъстител на обвинено в детеубийство момиче.“

Сюзан прибра кесията в една подобна на ловджийска чанта плетена върбова торбичка, която висеше на ръката ѝ. Тя се бе надявала да получи хиляда франка и сега проклинаше скъперничеството на Дю Букие. Когато една жена си втълпи да постигне нещо, особено ако вече е тръгнала по пътищата на коварството, тя не се спира лесно. Щом стигна до улица Беркай, на хубавата гладачка ѝ хрумна да се обърне към дружеството за подпомагане на самотните майки с председателка госпожица Кормон, което може би щеше да допълни желаната от нея сума, а тя съвсем не бе малка за една алансонска гризетка. Освен това тя мразеше Дю Букие и беше разбрала, че старият ерген не искаше госпожа Грансон да научи за предполагаемия му грях. Ето защо, с риск да не получи нито грош от дружеството, Сюзан реши на всяка цена, преди да напусне Алансон, да уплете бившия доставчик в здравите мрежи на провинциалната клюка. Във всяка гризетка има нещо от

злосторническият нрав на маймуните. И като се престори на отчаяна, Сюзан влезе у госпожа Грансон.

Госпожа Грансон беше вдовица на артилерийски подполковник, убит при Йена. Всичките ѝ доходи се състояха от една нищожна пенсия от деветстотин франка и от една рента от сто екую, а издръжката и образованието на сина ѝ вече бяха погълнали нейните спестявания. Тя живееше на един от онези неугледни приземни етажи, които пътникът, минавайки по главната улица на всеки малък провинциален град, може да обхване само с един поглед. Малката врата над трите стъпала във форма на пирамида се отваряше към един коридор, който отвеждаше до вътрешния двор, в дъното на който имаше стълбище с дървен навес. От едната страна на коридора се помещаваха трапезарията и кухнята, а от другата — салонът, който служеше едновременно за гостна и всекидневна, и спалнята на вдовицата.

Двадесет и три годишният Атаназ Грансон живееше в мансардната стая над първия етаж и внасяше в бедното домакинство шестстотин франка, които получаваше от малката си служба в гражданското бюро на кметството, издействувана с помощта на неговата сродница госпожица Кормон.

Сега вече лесно можете да си представите госпожа Грансон в нейния студен салон с жълтите пердета и с облечените в жълт вълнен плюш мебели; можете да я видите как оправя след посетителите сламените рогозки, сложени пред всеки стол, за да не се цапат червените плочи, и как отново се навежда над ръкоделието си в своето потънало във възглавнички кресло до работната маса, точно под портрета на подполковника, поставен между двата прозореца. От това място тя можеше да вижда всеки, който минаваше по улица Беркай. Скромният добродушен нрав на тази жена се отразяваше в простотата на облеклото ѝ и в нейното бледо, изпито от мъка лице. Бедността бе наложила строга пестеливост в нейното домакинство, където бяха установени суровите и почтени провинциални порядки. В момента майката и синът бяха в трапезарията и закусваха кафе, хляб с масло и репи. За да си обясним радостта, която посещението на Сюзан щеше да предизвика у госпожа Грансон, трябва да надникнем в скритите мечти на майката и на сина.

Атаназ Грансон беше среден на ръст младеж, слаб, блед и с хлътнали бузи, с изразителни и будни очи, които горяха като

въгленчета. Болезненият израз на чертите му, извивката на устата, силно издадената напред брадичка, меланхолията, породена от чувството за потиснатата му от оскъдното съществуване духовна сила, всичко у него издаваше затворения в клетка талант. Ако живееше другаде, а не в Алансон, той щеше да си спечели подкрепата на високопоставени мъже или на жени, които можеха да си дадат сметка за дарованието на младежа; във всеки случай те щяха да оценят ако не самия талант, то поне неговата външна изява, ако не голямата вътрешна сила, то поне блясъка, който я издава в погледа. Но макар че Атаназ беше извънредно чувствителен, неговите обноски бяха сковани от стеснението, което погубваше даже младежката му грация, така както лишенията осуetyаваха дръзките му стремежи. В провинцията той не намираше от никого нито одобрение, нито опора и неговата отскоро пробудила се мисъл линееше в безизходицата на този омагьосан кръг. Впрочем Атаназ беше от възвишените личности, които болезнената, породена от бедността гордост издига над стълкновението с хората и нещата, но спъва тяхното развитие още при първите им самостоятелни стъпки в живота. Дарованието се проявява по два начина — или дръзко и решително си взема своето, както стана с Наполеон и Молиер, или плахо изчаква някой да го открие и насърчи. Младият Грансон беше от тези, които не осъзнават напълно силата си и лесно се отчайват. Той имаше съзерцателен, по-скоро мисловен, отколкото действителен темперамент и навярно би изглеждал незавършен в очите на онези, които не могат да си представят гениалния французин без присъщия му плам. Но Атаназ беше силен в сферата на мисълта; впоследствие, тласнат от своите особени и чужди на всеобщата пошлост преживявания, той щеше да стигне до такива решителни действия, които нямаше да бъдат разбрани от околните и даже щяха да позволят на глупците да кажат за него: „Тоя е луд.“ Младежът се чувствуваше смазан от дълбокото презрение, с което хората се отнасят към бедността. Отчайващата, лишена и от най-малкия свеж полъх изгаряща самота отслабваше тетивата на неговата воля, която той непрекъснато трябваше отново да обтяга, и тази жестока и безрезултатна игра изтощаваше душата му. Атаназ можеше да се нареди сред най-именитите мъже на Франция, но този затворен в клетка и останал без храна орел беше осъден да умре от глад, след като е съзерцавал с пламнали от желание очи простора на планините, сред

които се рее поривът на гения. Макар че заниманията му в градската библиотека оставаха незабелязани за околните, той криеше дълбоко в душата си своя стремеж към славата, но още по-ревностно криеше тайната на сърцето си — страстната любов, която издаваха хлътналите бузи и прежълтялото лице. Той обичаше своята далечна родственица — госпожица Кормон, същата, която дебнеха кавалерът Дьо Валоа и господин Дю Букие — неговите тайни съперници.

В началото любовта му бе плод на една сметка. Госпожица Кормон минаваше за една от най-богатите жени в града и бедното момче я обикна в стремежа си към материално благополучие, в силното си желание да зарадва старините на своята майка и да си обезпечи така необходимите за човека на мисълта средства. Всъщност този подтик беше съвсем невинен, но в неговите очи той опорочаваше чувствата му. Освен това Атаназ се опасяваше от насмешката, с която хората щяха да посрещнат любовта на един двадесет и три годишен младеж към четиридесетгодишната стара мома. И все пак чувствата му бяха неподправени и искрени; не трябва да забравяме, че някои сърдечни преживявания, които иначе биха изглеждали съвсем неправдоподобни, в провинцията са напълно естествени. И наистина, липсата на случайни връзки, на поврати в чувствата и на загадъчни увлечения правят тук брака необходим. В нито един дом не биха допуснали покварен младеж. Колкото и обикновена да би изглеждала в столицата връзката между един младеж като Атаназ и една хубавица като Сюзан, в провинцията тя би ужасила обществото и би осуетила женитбата на всеки млад човек. Защото тук една изгодна партия винаги тържествува над някакво предишно недостойно увлечение. И така, един надарен, но лишен от средства мъж не трябва да се колебае между лекомислената връзка и искрената любов — той е длъжен да предпочете мъките на добродетелта пред тези на порока. Но в провинцията такъв младеж трудно може да срещне жена, в която да се влюби — нито една красива девойка не би се омъжила за него, защото тук всичко става по сметка; от друга страна, не му е позволено да обикне и бедна красавица, тъй като това би било, както казват селяните, да ожениш голото за босото. А в тази възраст монашеското усамотение също е опасно. Всичко това обяснява защо основите на провинциалния живот се изграждат единствено върху брака и защо гениалните личности, в чиито жили тече гореща и буйна кръв и на

които им е нужна независимостта, изкупена с оскъдното съществуване, трябва да бягат далече от тази студена обстановка, която ги погубва със здравомислието и равнодушието си и където нито една жена не би се пожертвувала за мъж на науката или изкуството.

Но кой би разбрал чувствата на Атаназ към госпожица Кормон? Във всеки случай не богатите — тези султани, на които обществото предлага цели хареми, нито буржоата, които следват утъпкания път на предразсъдъците, нито жените, които, презирайки или не зачитайки чувствата на творците, им противопоставят добродетелта си, като си въобразяват, че двата пола се подчиняват на едни и същи закони. Тук може би трябва да се обърнем към страданията на онези изпълнени със стремежи млади хора, които са принудени да потискат напирещата в тях енергия, или към художниците, чиято дарба чезне сред непрекъснатите лишения; изобщо към талантливите хора, чиито първи пориви са били потъпкани и които в началото са били лишени и от подкрепа, и от приятелско съчувствие, но които впоследствие са успели да превъзмогнат терзанията както на душата, така и на тялото. Именно тези хора познават добре парещите пристъпи на болката, която разяждаше сърцето на Атаназ, защото и те като него са се лутали в мъчителни размишления и са били смазани от великите си цели, без да имат средства за тяхното осъществяване; те са изпитали неизвестните злочестини на таланта, чиито усилия не дават плодове. Те знаят също, че величието на стремежите се определя от размаха на въображението и че колкото по-високо летят в поривите си, толкова по-ниско ще паднат; а колко много струни се разкъсват при тези сгромолясвания! Благодарение на своята проникателност те са предвидили бляскавото си бъдеще и като Атаназ са смятали, че то е достижимо; но обществото често превръща в непробиваема стена онова, което е изглеждало като незначително препятствие. Тласнати от призванието и от любовта към изкуството, понякога те са се опитвали да се издигнат чрез чувствата си, които обаче обществото непрекъснато материализира. Как! След като провинциалните възгледи и порядки определят брака като основа на благополучието, защо тогава на един беден младеж с душа на художник и учен да не му е позволено да се стреми към женитбата, за да спаси своя талант и да обезпечи съществуването си? Вълнуван от подобни мисли, отначало Атаназ желал е този брак именно за да осигури и определи живота си, да улесни своя път към славата и

направи майка си щастлива; в името на всичко това младежът се чувствуваше способен да обича предано госпожица Кормон. Но неусетно за него този стремеж скоро породѝ в сърцето му и истинската любов. Той започна да наблюдава старата мома и с течение на времето навикът го направи сляп за недостатъците ѝ, показвайки му само нейните хубави черти. Виждате колко много влияят тръпките на страстта върху любовта на един двадесет и три годишен младеж! Техният плам е като призма, през която той вижда любимата жена. Тук можем да си припомним сцената, в която Керубино прегръща Марселина^[42] и която е едно гениално хрумване на Бомарше. Впрочем увлечението на Атаназ ще ви се стори напълно естествено, ако вземете предвид, че бедността го бе обрекла на пълно усамотение, и госпожица Кормон беше единствената жена, която непрекъснато привличаше погледите му, защото никоя друга не я засенчваше. Това дълбоко скрито чувство се засилваше с всеки изминал ден. Желанията, надеждите, размислите и страданията бавно изпълваха спокойното и тихо море на душата му, в което часовете се утаяваха като водни капки. Колкото по-голям ставаше кръгът на това подклаждано от страстта въображение, толкова образът на госпожица Кормон в него ставаше по-внушителен и толкова повече растеше стеснителността на Атаназ.

Майка му беше разбрала всичко. Като всяка провинциална жена тя простичко и трезво размишляваше за изгодите от това увлечение. Казваше си, че госпожица Кормон с радост би се омъжила за един талантлив двадесет и три годишен младеж, който щеше да бъде чест за нейното семейство и за целия град, но пречките, произхождащи от материалното състояние на Атаназ и от разликата във възрастта им, ѝ се струваха непреодолими; тя намираше, че засега търпението е единственият изход. Подобно на Дю Букие и на кавалера тя си имаше своя тактика; водена от интереса и от майчинските си чувства, госпожа Грансон с тънка пресметливост дебнеше изгодния случай и изчакваше благоприятния момент. Тя не се опасяваше от благородника, но предполагаше, че макар и отхвърлен, Дю Букие все още не се е отказал от намеренията си. Тя беше ловък и прикрит враг на бившия доставчик и му вредеше, доколкото можеше, в полза на сина си, комуто все още не бе разкрила тайните си ходове. Сега вече разбирате колко важно щеше да бъде за нея признанието на Сюзан. И наистина, какво силно оръжие беше това в ръцете на една дама от благотворителното

дружество, още повече, когато тя е и касиерка на Дружеството за подпомагане на самотните майки! Как изкусно щеше да разпространи новината под благовидния предлог да се помогне на целомъдрената Сюзан!

В този момент Атаназ се бе облакътвил замислено на масата пред празната чаша и си играеше с лъжичката; той съсредоточено разглеждаше бедната стая, застлана с червени плочи, столовете със сламени седалки, боядисаните дървени бюфети, белите и розови квадрати на пердетата, които приличаха на шахматна дъска, кръчмарските тапети и остъклената врата на кухнята. Беше седнал с лице към майка си и с гръб към камината, която беше точно срещу вратата; при това положение светлината, която идваше отвън, го огряваше целия. Бледото му лице в тъмния ореол на косата, горящите от отчаяние и възбудени от сутрешните мисли очи — всичко това изникна изведнъж пред погледа на Сюзан.

Гризетката несъмнено беше чувствителна към нещастieto и бедността; в този миг сякаш я разтърси електрическа искра — това преживяване трудно може да се обясни, някои свободомислещи хора даже го отричат, но немалко мъже и жени са потръпвали от подобно състрадание. Това е едновременно нещо като лъч, който хвърля светлина в бъдещето, и предчувствие за чистите вълнения на една споделена любов, и увереност за взаимно разбиране. На човек му се струва, че ловките и уверени пръсти на музикант раздвижват струните на чувствата. Погледът ни е омагьосан от някакво необяснимо притегляне, сърцето е развълнувано, звуците на щастieto отекуват в слуха и в душата и един глас шепне: „Това е той!“ Много често обаче ледената струя на разума угасява силното вълнение и всичко свършва дотук. Само за миг Сюзан усети в себе си прилива на някаква сила — сякаш лъчът на истинската любов като светкавица изгори плевелите, поникнали в сърцето ѝ под знака на лекомислието и покварата. Девойката изведнъж разбра, че заклеимявайки се с една измама, тя погубваше всичко свято и възвишено в себе си. Сюзан видя своята присъда в тази шега, която до вчера ѝ изглеждаше съвсем безобидна, и за миг презря успеха си. Но безизходицата от създаденото положение, бедността на Атаназ, а и слабата надежда, че един ден може да се върне заобогатяла от Париж и да му каже: „Аз те обичах“, всичко това, което сигурно ще наречете фаталност, пресуши лечебния дъжд.

Честолюбивата гризетка свенливо помоли госпожа Грансон за кратък разговор и я последва в стаята ѝ. Преди да излезе, тя погледна още веднъж Атаназ, който си седеше все така унесен, и едва сдържа сълзите си.

Колкото до госпожа Грансон, тя сияеше от радост. Най-последно имаше едно сигурно оръжие срещу Дю Букие, с което щеше да му нанесе смъртоносния удар. Тя обеща на клетото измамено момиче съдействието на жените от двете благотворителни дружества в града; за този ден вдовицата си набеляза дванадесетина посещения, по време на които трябваше да се подготви страшната буря, предназначена за стария ерген. Кавалерът Дьо Валоа беше предвидил подобен развой на нещата, но не бе допускал, че можеше да има изгледи за такъв скандал.

— Скъпи сине — обърна се госпожа Грансон към Атаназ, — нали знаеш, че днес ще вечеряме у госпожица Кормон; облечи си похубави дрехи. Не трябва да се изоставяш така, заприличал си на крадец. Сложи си хубавата риза с жабото и зеления фрак от елбьофско^[43] сукно. Послушай ме, имам нещо предвид — добави многозначително тя. — Впрочем тази вечер ще има много хора, защото утре госпожица Кормон заминава за Пребоде. Момък за женене като тебе трябва да полага всички усилия, за да го харесват. Боже, ако момичетата бяха откровени, как ли би се учудил, като разбереш от какво може да им се завърти главата! Понякога е достатъчно някой мъж да е бил начело на артилерийска рота или да е отишъл на бал с потесен костюм. Много често начинът, по който е наклонил главата си, или някакъв особено замечтан израз ни говори за вътрешния му мир; ние си изграждаме цял роман според външността на героя. Често той се оказва най-обикновен негодник, но сватбата вече е готова! Вглеждай се в кавалера Дьо Валоа, наблюдавай го, заимствуй обноските му, забележи как непринудено се държи, не е схванат като тебе. И бъди по-разговорлив, недей да мълчиш така! Та ти знаеш староеврейски, а човек, като те гледа, би казал, че нищо не разбираш.

Атаназ бе учуден от думите ѝ, но покорно я изслуша, после си взе шапката и се запъти към кметството, като се питаше по пътя: „Дали майка ми не е отгатила моята тайна?“ Той сви по улица Вал-Нобл, на която живееше госпожица Кормон — младежът си доставяше това малко удоволствие всяка сутрин, и докато минаваше покрай къщата ѝ, в главата му се въртяха какви ли не невероятни мисли: „Тя навярно и

не подозира, че сега пред дома ѝ минава един млад човек, който е готов да я обича силно и предано, който никога няма да ѝ причини мъка и ще я остави да управлява имота си, без да ѝ се меси. Господи, каква съдба! Двама души в нашето положение, които живеят в един град, на две крачки един от друг, а няма как да се сблизат! Дали да не я заговоря тази вечер?“

В това време Сюзан се прибираще вкъщи, мислейки си за клетия Атаназ, и подобно на много жени, които безгранично обичат любимия мъж, тя чувствуваше, че е способна да използва красивото си тяло като стъпало, чрез което той по-бързо да достигне до славата.

Вече е време да надникнем у старата мома, съсредоточила стремежите на толкова много хора и в чийто дом тази вечер щяха да се срещнат всички герои на нашия разказ с изключение на Сюзан. Тази висока хубава девойка, която бе дръзнала като Александър да изгори корабите си в началото на своя живот и да започне всичко отначало чрез измамата за един грях, вече напуска сцената, след като успя силно да възбуди любопитството ни.

Впоследствие нейните стремежи бяха напълно задоволени. След няколко дни тя напусна родния си град, носейки със себе си пари и хубави дрехи, между които имаше една великолепно зелена рипсена рокля и една зелена шапка с розова подплата, които ѝ бе дал кавалерът Дьо Валоа. За нея този подарък беше по-ценен от всичко, дори и от сумата, която получи от дружеството. Без съмнение, ако благородникът можеше да се появи в Париж по времето на нейния блясък, тя би напуснала всичко заради него. Подобна на целомъдрената библейска девойка, която старците само бяха зърнали, тя се установи в Париж, радостна и изпълнена с надежди, а в това време в цял Алансон оплакваха нейното нещастие, към което дамите от двете дружества изпитваха дълбоко съчувствие. Макар че Сюзан беше типична представителка на онези красиви нормандки, които според един виден лекар съставляват една трета от леконравното съсловие, поглъщано ежегодно от чудовищния Париж, тя заживя сред най-издигнатите и благоприлични кръгове на полусветското общество. По времето, когато Жената вече не съществуваше, както казваше кавалерът Дьо Валоа, тя се наричаше просто госпожа Дю Вал-Нобл, но в предишните епохи с успех би съперничала на Родоп, на Империя или на Пинон^[44]. Един от изтъкнатите писатели по времето на Реставрацията я взе под

свое покровителство и може би ще се ожени за нея. Той е журналист и не се влияе от никого, защото перото му диктува общественото мнение и създава ново на всеки шест години.

[1] *Кавалер* — най-ниската благородническа титла във Франция.

↑

[2] *Ламот-Валоа, Жан дьо* — графиня, приближена на Мария-Антоанета; обвинена в кражбата на една огърлица и хвърлена в затвора. ↑

[3] *Шуани* — роялистко движение, изразено чрез контрареволуционни бунтове в Източна Франция. Към тях спадат и така наречените Вандейски войни. ↑

[4] *Моле, Франсоа-Рьоне* (1734–1802) — френски актьор, известен с елегантността и изяществото си. ↑

[5] *Пачи крак и дворцови стъпалца* — бръчки покрай очите и по бузите. ↑

[6] *Ladies' man* (англ.) — фустопоклонник, кавалер. ↑

[7] *Невероятните* — прозвище на група екстравагантни младежи от времето на Директорията, които на всяка дума възкликвали: „Това е невероятно!“. ↑

[8] *Шатле* — дворец в Париж, в който е заседавал углавният съд.

↑

[9] *Юли 1830 година* — авторът има предвид Юлската революция. ↑

[10] *Барон дьо Фьонест* — герой от сатиричния роман на Агрипа Д'Обинье (1552–1630) „Приключенията на барон Дьо Фьонест“. ↑

[11] *Маркиз Дьо Монкад* (*Франциско де Монкада*) (1586–1635) — испански военачалник и ловък дипломат. ↑

[12] *Черни мускетари* — наречени така заради цвета на конете им. ↑

[13] *Вестник „Конститусионел“* — вестник на либералите, орган на опозицията по време на Реставрацията. ↑

[14] *Реставрацията* — период от историята на Франция, свързан с повторното управление на династията на Бурбоните, продължил от 1814 до 1830 година. Връщането на Наполеон I на престола я дели на *Първа реставрация* (1814–1815) и *Втора реставрация* (1815–1830). ↑

[15] „Гран-Ливр“ — банка за държавни заеми, основана от Конвента. ↑

[16] *Valeo* (лат.) — силен съм. ↑

[17] *Конхилиология* — наука за раковините. ↑

[18] *Лоншан* — местност в Булонския лес край Париж, където са ставали светски увеселения, а от 1857 година там се провеждат прочутите конни състезания. ↑

[19] *Червени токове* — принадлежност от тоалета, характерен за елегантното аристократическо общество през седемнадесети и осемнадесети век. ↑

[20] *Граф Д'Артоа* — брат на френския крал Луи XVIII. ↑

[21] *Сартин, Антоан дьо, граф д'Алби* (1729–1802) — френски държавник; лейтенант от полицията, а по-късно и министър на мореплаването. ↑

[22] *Арну, Софи* (1744–1802) — френска оперна певица, изпълнителка на Рамо и Глук, прочута с красотата и ума си. ↑

[23] *Флибустиери* — пирати от XVII и XVIII век. ↑

[24] *Алкмена* — богът Юпитер се влюбил в простосмъртната Алкмена и за да се срещне с нея, приел образа на нейния съпруг Амфитрион. ↑

[25] *Терорът* — период от Великата френска революция, започнал на тридесет и първи май 1793 година с падането на жирондистите и продължил до девети термидор (двадесет и седми юли) 1794 година; известен с безпощадната диктатура на революционното правителство. Терорът завършва с падането на Робеспьер. ↑

[26] *Бертие, Луи-Александър* (1753–1815) — френски маршал при Наполеон. ↑

[27] *Портокалов цвят* — символ на брака. ↑

[28] *Уврар, Габриел-Жюлиен* (1770–1846) — крупен финансист, доставчик на френската армия по време на Републиката и Империята. ↑

[29] *Цинцинат* (V в. пр.н.е.) — римски консул, известен със скромността и простотата на нравите си, привърженик на селския живот и земеделския труд. ↑

[30] *Барас, Пол-Жан, виконт дьо* (1755–1825) — безпринципен политик и спекулант, член на Директорията и Конвента. ↑

[31] *Бернадот, Шарл* (1763–1844) — френски маршал при Наполеон. През 1818 година става крал на Швеция. ↑

[32] *Битката при Маренго* — прочутото сражение през юни 1800 година край това селце в Северна Италия; благодарение на навременното пристигане на дивизията на генерал *Дезе, Луи* (1768–1800) и на стремителните атаки на кавалерията на генерал *Келерман, Франсоа-Кристоф* (1735–1820) Наполеон печели в последния момент битката срещу австрийците начело с генерал *Мелас, Михаел-Фридрих-Бенедикт* (1729–1806). ↑

[33] *Монтаняри* — партия в Конвента, чиито членове са заемали най-високите места в залата и са гласували за най-крайните мерки. ↑

[34] *Fermons la caisse* (фр.) — непреводима игра на думи; изразът означава „Да затворим касата“. ↑

[35] *Талейран, Шарл-Морис дьо* (1754–1838) — френски дипломат, външен министър по времето на Директорията, Консулството и Империята. Ловък, амбициозен, циничен и безпринципен държавник. ↑

[36] *Предградиято Сен-Жермен* е аристократически квартал в Париж, разположен на левия бряг на Сена. ↑

[37] *Стоте дни* — краткото повторно управление на Наполеон (от двадесети март до двадесет и втори юни 1815 година) след завръщането му от остров Елба, когато той прави опит за по-либерална власт. ↑

[38] *Сарданапал* — легендарен асирийски цар, живял в разкош и разврат. ↑

[39] *Жокрис* — герой от френския средновековен фарс. Тип на наивен, глупав и доверчив човек. ↑

[40] Става дума за окупацията на Франция от съюзническите войски от 1815 до 1818 година. ↑

[41] *Конституционната харта* — подписана през месец юли 1814 година от Луи XVIII; с нея Франция е обявена за конституционна монархия с двукамарен парламент. ↑

[42] Балзак има предвид една сцена от „Сватбата на Фигаро“. ↑

[43] *Елбьофски плат* — наречен така на името на град Елбьоф, в който се произвежда. ↑

[44] *Родоп, Империя, Нинон* — известни куртизанки от различни епохи. ↑

ВТОРА ГЛАВА

ГОСПОЖИЦА КОРМОН

Почти във всеки второстепенен областен град на Франция съществува по един салон, където се събират високопоставените и почитани личности, които все още не са цвета на обществото. Домакините безспорно са сред най-видните хора в града, приети са навсякъде, където пожелаят, и не минава нито един официален или дипломатически обяд, на който да не са поканени; но в техния салон не идва висшата аристокрация на областта — перовете, собствениците на замъци и едрите земевладелци, които ограничават връзките си с тях само с няколко разменени посещения, обеда или приеми. Един такъв смесен салон, в който се срещат заели държавни служби дребни благородници, духовенството и чиновниците, упражнява силно влияние в града. Местният дух и здравомислие са въплътени в това трезво общество, в което липсва всякакъв разкош — тук всички знаят какви са доходите на съседа и се отнасят с единодушно безразличие към блясъка и скъпите тоалети; за тях това са детинщини в сравнение например с подготвяната от години покупка на някакво парцалче от десет или двадесет арпана^[1], която е постигната с множество дипломатически ходове. Непоклатими в своите добри или лоши предразсъдъци, съмишлениците следват един утъпкан път, без да поглеждат нито назад, нито напред. Те подлагат на строга преценка всичко, което идва от Париж, и презират както кашмирените платове, така и вложенията в „Гран-Ливр“; освен това се отнасят с насмешка към новостите и не четат, защото не желаят нищо да научат — те не признават нито науката, нито литературата, нито техническите изобретения. Членовете на този кръг могат да постигнат свалянето на неподходящия според тях префект, а ако управата им окаже съпротива, те го изолират подобно на пчелите, които запечатват с восък черупката на попадналия в кошера им охлюв. И нека кажем, че тук клюките често се превръщат в истински присъди. Вечерите в салона са посветени

почти единствено на картите, но от време на време сред гостите се появяват и младите жени от града, които идват тук, за да получат одобрение за обносните си или за да се убедят в своя чар. Превъзходството на един такъв дом често засяга самолюбието на някои от местните жители, но те се утешават с мисълта, че си спестяват разходите по поддържането на салона, още повече че се възползват даром от него. Ако големците от даден град не притежават достатъчно средства за такъв салон, те си избират, както бяха направили в Алансон, къщата на някоя безобидна личност, чийто характер и обществено положение позволяват на всеки да се чувства там като у дома си, без да се накърняват интересите или честолубието му.

И така, висшето общество на Алансон открай време се събираше у старата мома, която ни най-малко не подозираше, че богатството ѝ е под прицела на нейната далечна братовчедка, госпожа Грансон, както и на двамата стари ергени, чиито тайни намерения току-що ви разкрихме. Въпросната госпожица живееше със своя чичо по майчина линия, бивш главен викарий на Сеезката епархия, който в миналото бе неин настойник и когото тя щеше да наследи. Родът Кормон навремето е бил един от най-изтъкнатите в областта; сега Роз-Мари-Виктоар беше единствената му потомка. Макар да нямаше благороднически произход, това семейство се родееше с аристокрацията по силата на множеството брачни връзки; голяма част от членовете му бяха управители у алансонските херцози, а немалко от тях бяха заемали висши постове в съдийската и духовната йерархия. Навремето господин Дьо Спонд, дядо по майчина линия на госпожица Кормон, бе избран от дворянството в Генералните щати, а по-късно за баща ѝ, господин Кормон, бе гласувало третото съсловие; но и двамата се бяха отказали от тази чест. От близо столетие госпожиците Кормон се омъжваха за аристократите на областта и по този начин семейството имаше толкова много издънки в херцогството, че присъствуваше почти във всяко родословно дърво. Никой друг буржоазен род не е приличал до такава степен на благороднически.

Къщата, в която живееше госпожица Кормон, беше строена по времето на Анри IV от Пиер Кормон, домоуправител у последния алансонски херцог, и винаги бе принадлежала на семейството; от целия имот именно тя най-силно изкушаваше двамата стари обожатели, макар че не само не носеше никакви доходи, а и гълташе

много средства. Но в един провинциален град е толкова трудно да се намери такава красива отвън и удобна отвътре къща, която да е разположена в центъра, и то без досадни съседи, че целият Алансон завиждаше на собственицата. И наистина този стар дворец се намираше точно по средата на улица Дю Вал-Нобл, наричана за по-кратко Вал-Нобл^[2] вероятно заради извивката, която прави тук алансонската рекичка Брийант. Къщата се отличаваше с тежката архитектура, въведена от Мария Медичи. Макар че беше строена от гранит — един камък, който трудно се поддава на обработка, ръбовете на стените и корнизите на вратите и прозорците бяха украсени с изпъкнали и изсечени във формата на диаманти фигури. Покривът на тази двуетажна постройка беше силно скосен, с издадени напред и увенчани с фронтони прозорци, между които доста изящно бяха вградени оловните водосточни тръби, легнали в красиви каменни улеи, а капчуците във формата на глави на фантастични чудовища, изливаха дъждовната вода върху големи, пробити на няколко места плочи. Двете страни на покрива бяха украсени с оловни цветя — символът на буржоазията, защото навремето само благородническите домове са имали право на ветропоказатели. В дясната страна на двора се намираха навесите и конюшните, а отляво — дърварникът и перачницата.

Едното крило на портала беше винаги отворено и на него имаше малка врата с решетъчно прозорче и звънче, откъдето минувачите можеха да видят в средата на двора кръгла цветна леха, разположена върху купчина пръст и оградена с нисък плет от кучешки дрян. Зелената площ на градината се състоеше от целогодишни розови храсти, шибой, скабиози, лилии и испански жълтуги, покрай които лятно време се изнасяха сандъчета с миртови, дафинови и нарови дръвчета. При вида на порядъка и чистотата в двора и пристройките външният човек веднага би се досетил, че собственицата им е стара мома. Ръката, която се разпореждаше тук, явно бе на незает и възискателен човек, чиято придирчивост е по-скоро от безделие, отколкото по природа. Само една стара мома, която трябва да запълни вечно свободните си дни, можеше да следи за почистването на тревата между плочите, да изисква дворът да бъде редовно изметен, а кожените завеси на навеса — винаги спуснати. Само тя можеше да постигне такъв типично холандски ред в един край, който граничи с

Перш, Бретан и Нормандия и където се отнасят с дълбоко и гордо презрение към „комфорта“.

Всеки път, когато кавалерът Дьо Валоа и Дю Букие се качваха по двойното каменно стълбище към входната площадка, първият си казваше, че това жилище е достойно за един френски пер, а другият — че тук би трябвало да живее кметът на града. От площадката се влизаше през голяма остъклена врата в преддверието; на срещуположната му страна имаше още една подобна врата, от която се излизаше на друга площадка към градината. Преддверието, което беше застлано с червени плочки и покрито с ламперия до височината на рамото, приличаше на приют за повредени семейни портрети — на един му липсваше едното око, на друг му бе пострадало рамото; онзи там все още държеше шапката си с несъществуващата си ръка, а на следващия му бе ампутиран кракът. Тук гостите оставяха палтата, обувките, налъмите, шапките, чадърите и кожусите си. Това беше нещо като склад, в който всеки редовен посетител си оставяше вещите на влизане и си ги прибираще на излизане. Освен това покрай стените бяха сложени пейки за слугите, които идваха да посрещнат господарите си с огромни фенери; имаше също така и една голяма печка, защото студеният вятър проникваше и от градината, и от двора.

И така, къщата беше разделена на две равни части. Откъм страната на двора се намираха стълбището, голямата трапезария с изглед към градината, сервизното помещения и кухнята, а в другата част се помещаваше салонът, който имаше четири прозореца, по-нататък следваха две малки стаи — един будоар с изглед към градината и един работен кабинет с прозорец към двора. На горния етаж се намираше стаята на абат Дьо Спонд, както и един апартамент, в който можеше да се настани цяло семейство. Мансардните помещения навярно също бяха доста обширни, но в тях отдавна живееха само плъхове и мишки; госпожица Кормон неведнъж се бе оплаквала на кавалера Дьо Валоа от нощните им подвизи и от безполезността на използваните срещу тях средства.

Градината беше голяма около половин арпан и граничеше с Бриант^[3], наречена така заради слюдените люспици, с които е осеяно дъното ѝ; но минавайки през Вал-Нобл, реката вече не оправдаваше името си, тъй като местните фабрики изхвърляха в плитките ѝ води най-различни отпадъци и багрила. По отсрещния бряг, както във всеки

провинциален град, през който минава река, бяха разположени множество къщички, в които се упражняваха най-различни и невинаги съвсем почтени занаяти; за щастие по онова време срещу къщата живееха само мирни граждани — няколко буржоа, един-двама столари, един кърпач и един хлебар. Градината, в която растяха най-обикновени цветя, съвсем естествено преминаваше в обширна тераса, под която няколко стъпала водеха към реката. Остава да споменем разположените върху ниската ограда на терасата синьо-бели фаянсови вази, от които се издигаха стеблата на шибой, и двете липови горички с четвъртити корони отляво и отдясно покрай съседските стени, за да си представите тази по детски прелестна гледка, нейното невинно спокойствие, простодушния изглед на къщичките отсреща, оскъдните води на Брийант, градината, липовите горички край съседните имения и дълбоко почитания дом на семейство Кормон. Какъв покой! Каква тишина! Пред погледа няма нищо внушително, но и нищо преходно — тук сякаш е легнала самата вечност.

Както видяхме, приземният етаж служеше за приемане на гости. Всичко тук беше в духа на старата и неизменна провинция. Големият правоъгълен салон, с четири врати и четири прозореца, беше облицован със скромна сива дървена ламперия. В него имаше едно-единствено продълговато огледало, разположено над камината, в горната част на което беше изобразен в едноцветни тонове „Денят, воден от часовете“. Подобен род рисунки можеха да се видят над всяка врата; художникът на вечните сезони наистина можеше да ви накара да се отворите от блудкавите амурчета, които сеят, жънат, пързаят се по леда или си играят с цветя и които изобилствуват в повечето къщи на Средна Франция. Всеки прозорец беше украсен с пердета от зелена дамаска, които образуваха огромен балдахин, повдигнат от шнулове с едри пискюли. Тапицираните мебели бяха изцяло в стила на миналия век. Извитите дървени части бяха боядисани и лакирани, а овалните рисунки отстрани представляваха сцени от басните на Лафонтен; но платът по ръбовете на някои столове и кресла беше протрит. Таванът се разполовяваше от една дебела греди, а по средата висеше стар кристален полилей в зелен калъф. Върху камината имаше две сини севърски вази, два стари свещника, разположени от двете страни на огледалото, и един стенен часовник, който изобразяваше последната сцена от „Дезертърът“; както виждате, по това време творчеството на

Седен^[4] се радваше на огромна слава. Часовникът беше от позлатена мед и се състоеше от единадесет човешки фигури, всяка от които бе висока четири палци, а в дъното се виждаше дезертърът, когото стражите извеждаха от затвора; на преден план една полуприпаднала млада жена му сочеше пътя на спасението. Камината, лопатките и машините бяха в същия стил. По ламперията се виждаха най-новите семейни портрети, една-две картини на Риго^[5] и три пастела на Латур^[6]. Четири игрални маси, една табла и една маса за пикет изпълваха това огромно помещение; единствено тук подът беше дъсчен. Старата ламперия на работния кабинет навсякъде беше покрита с червени, златни и черни лакове; госпожица Кормон не подозираше, че няколко години по-късно тази ламперия щеше да придобие баснословна цена, но даже и да ѝ даваха по хиляда екю на плоскост, тя не би продала нищо, защото държеше на всичките си вещи. В провинцията все още благоговейт пред ценностите, оставени от дедите. Що се отнася до ненужния будоар, стените му бяха облечени в старинен синьо-зелен плат, по който днес почитателите на стила Помпадур биха си изгубили ума.

Трапезарията, която имаше боядисани греди вместо таван, беше застлана с черни и бели плочки, а величествените бюфети с мраморни поставки свидетелствуваха за щурмовете, на които се подлагат стомасите в провинцията. По стените бяха изрисувани кръстосани цветни ивици, които приличаха на фрески. Тръстиковите столове бяха лакирани, а вратите бяха от орехово дърво. Цялата постановка допълваше патриархалната атмосфера, която се излъчваше и от вътрешната наредба, и от външния облик на този дом. Всичко се поддържаше в духа на неизменните провинциални порядки — тук не се срещаха нито съвсем старинни, нито прекалено съвременни мебели, никъде не се виждаше нито прясна боя, нито олющена мазилка. Строгата мярка се чувствуваше навсякъде.

Навярно всеки турист, минавайки през Бретан и Нормандия, през Мен и Анжу, е видял в столицата на всяка от тези провинции по един подобен дом, защото дворецът на госпожица Кормон е типичен образец на буржоазните къщи от по-голямата част на Франция и това обяснява неговото присъствие в нашия разказ, още повече че той олицетворява нравите и духа на обитателите му. Кой не би си представил след всичко казано спокойния и еднообразен живот между

стените на тази сграда? В къщата имаше и библиотека, но тя се намираше малко под нивото на реката, а произведенията, които съдържаше, бяха добре подредени и пристегнати с обръчи; тук прахът не вредеше, а, напротив, увеличаваше стойността на тези съкровища. Както във всеки край без лозя, тук се отнасяха с голяма загриженост към естествените, изтънчени и известни с аромата си произведения от пресите на Бургундия, Турен, Гаскония и Южна Франция. И наистина транспортът бе прекалено скъп, за да си позволиш да пренасяш лошокачествени вина.

Обществото на госпожица Кормон се състоеше от около сто и петдесет души. Някои от тях много често бяха на село, други бяха болни или пътуваха в областта по работа; но имаше една част редовни посетители, както и такива, които си стояха в града по навик или по задължение. Те идваха всеки ден, с изключение на вечерите, които прекарваха в тесен семеен кръг. Това бяха хора в зряла възраст; малко от тях бяха пътували, повечето бяха живели единствено в провинцията, някои бяха участвували малко или много в шуанските вълнения. От известно време можеше да се говори по-свободно за тези бунтове, особено след като започнаха да награждават смелите защитници на правото дело. Господин Дьо Валоа, един от подбудителите на последния бунт, в който бе загинал, предаден от любовницата си, маркиз Дьо Монтوران и в който се беше отличил прословутият „Марш-а-тер“^[7], сега мирен търговец на добитък край Майен, от шест месеца насам разказваше за шегите, които бяха устройвали на един стар републиканец на име Юло, командувашъ половин бригада, настанена в Алансон от 1798 до 1800 година, и за когото бяха останали доста спомени в този край (виж „Шуаните“). Жените не слагаха скъпи тоалети, като изключим срядата, когато госпожица Кормон приемаше за обяд и в който ден гостите от предишната сряда правеха своето следобедно посещение. Тези среди се превръщаха в многолюдни празненства, на които гостите и посетителите се обличаха *in fiocci*^[8] някои жени донасяха ръкоделията и плетивата си, а много девойки рисуваха модели за алансонските дантели, без да се срамуват от това занимание, което им позволяваше да посрещат разходите си. Някои хитри мъже водеха и жените си, защото тук почти не идваха млади хора, а и всяка пошушната на ухото дума предизвикваше такова

любопитство, че нямаше никаква опасност нито за девойките, нито за младите жени да чуят някое любовно призвание.

Всяка вечер, точно в шест часа, в преддверието се донасяха обичайните закачалки; редовните гости оставяха тук бастуните, палтата и фенерите си. Тези хора така добре се познаваха помежду си, отношенията им бяха толкова непринудени и свойски, че ако случайно старият абат Дьо Спонд беше в липовата горичка, а госпожица Кормон — в стаята си, нито прислужницата Жозет, нито слугата Жаклен, нито готвачката Мариет си правеха труда да ги предупредят. Първият посетител изчакваше следващия и когато се съберяха достатъчно хора за партия пикет, вист или бостон, те сядаха да играят, без да чакат домакините. Щом станеше тъмно, гостите позвъняваха на Жозет или Жаклен, които дотичваха да запалят свещниците; виждайки светлината в салона, абатът с тромави стъпки бързаше да се прибере. Таблата, трите маси за бостон и тази за вист се запълваха всяка вечер, което правеше средно по двадесет и пет до тридесет души, в това число и онези, които разговаряха отстрани; но много често в салона се събираха над четиридесет човека. В такива случаи Жаклен занасяше свещи в кабинета и в будоара. Към осем-девет часа прислугата започваше да приижда в преддверието, за да чака господарите, така че в десет часа, освен ако не станеше революция, салонът беше празен. В този час гостите си тръгваха на групички, обсъждайки ходовете от последната игра или продължавайки разговора за изгодната покупка на някой парцел, за подялбата на нечие наследство, предизвикала разногласия между наследниците, или за високомерието на аристократическите среди. Това напомняше излизането на тълпата от някой парижки театър.

Има хора, които непрекъснато говорят за поезия, без да разбират нищо от нея, и които злословят срещу провинциалните нрави; но ако някой от вас опре крак на решетката на камината и се облакът на коляното си, ако подпре с длан чело и се опита да се пренесе в този блажен и спокоен кът, в градината и в уютния дом, ако вникне в душата на посетителите му, чиито интереси са разтеглени от тесногърдието като златна пластинка между пергаментови листа, той навярно ще се запита за смисъла на човешкото съществуване. Може би ще съпостави живота на онзи, който е дълбал знаците върху египетските обелиски, с този на човека, който двадесет години е играл

бостон с Дю Букие, господин Дьо Валоа, госпожица Кормон, председателя на съда, прокурора, абат Дьо Спонд, госпожа Грансон и всички останали. Това еднообразно и вечно повтарящо се ежедневие прилича до голяма степен на пълното щастие и ако бурният напрегнат живот ви е накарал да мечтаете за целебното въздействие на спокойствието, не е изключено да повярвате, че в това се състои истинското блаженство.

За да добиете представа за значението на този салон, достатъчно е да споменем, че според изчисленията на Дю Букие, който сякаш бе роден за статистик, посетителите му наброяваха общо сто тридесет и един гласа в избирателната колегия, а поземлените им доходи възлизаха на един милион и осемстотин хиляди франка. И все пак в салона на госпожица Кормон не бяха представени всички съсловия на града. Аристократическите кръгове си имаха свой, а част от обществеността се събираше и у областния данъчен управител, чийто салон беше нещо като държавно увеселително заведение, където хората се отдаваха на танци, клюки, лудории, флиртове и вечери. Някои хора посещаваха и трите салона, осъществявайки общуването между тях. Но кръгът на госпожица Кормон гледаше със строго око на другите два, осъждаше разкоша на приемите, надълго разискваше сладоледите, които поднасяха на баловете, одумваше поведението на жените, тоалетите и нововъведенията. И така, госпожица Кормон, чието име беше символ на едно извънредно влиятелно съдружие, се оказва под прицела на такива амбициозни мъже, каквито бяха Дю Букие и кавалерът Дьо Валоа. И за двамата този брак трябваше да бъде най-напред път към депутатството, а по-нататък — стъпало към перската титла за благородника и длъжността данъчен управител за доставчика. Един влиятелен салон не се създава лесно нито в Париж, нито в провинцията, а този го получаваха наготово. С една дума, да се ожениш за госпожица Кормон, значеше да станеш господар на Алансон. От тримата кандидати единствено Атаназ обичаше колкото богатството, толкова и собственицата му. Както днес обичат да се изразяват, положението на четиримата герои беше особено драматично. Нямаше ли нещо странно в съперничеството между тримата мъже, които бяха обсадили старата мома, и в това, че тя, въпреки силното си и напълно естествено желание да се омъжи, все още не бе отгатнала намеренията им? Макар че при всички тези

обстоятелства безбрачието ѝ наистина може да изглежда непонятно, лесно ще си обясните защо тя досега не се бе омъжила, въпреки богатството си и тримата обожатели.

От една страна, вярна на семейните традиции и принципи, госпожица Кормон открай време се стремеше да се омъжи за благородник, но от 1789 до 1799 година обстановката не благоприятствуваше за осъществяването на това нейно желание. Тя искаше да бъде жена с високо обществено положение и едновременно с това ужасно се страхуваше от революционния трибунал. Тези две противоречиви и равни по сила съображения я принудиха за известно време да се въздържа поради няколко причини, които се отнасяха колкото към етиката, толкова и към статистиката. Подобно неустановено положение особено се харесва на младите момичета, които могат да си изберат съпруг, когато пожелаят. И така, известно е, че политиката на Наполеон създаде голям брой вдовици и че по това време богатите наследнички значително превишаваха свободните мъже. Впрочем дори и когато Консулството възстанови вътрешния ред, поради външните затруднения на страната, бракът на госпожица Кормон си остана все така трудно осъществим, както и в миналото. Защото, ако Роз-Мари-Виктоар не желаше да се омъжи за старец, тя не можеше да си мисли и за съвсем млад съпруг поради страха от подигравките и ред други обстоятелства; тогава повечето семейства женеха много рано синовете си, за да ги спасят от наборния списък. И най-после от чисто егоистични съображения тя не желаше да се омъжи и за военен, защото държеше да запази съпруга за себе си, а не да го върне на императора. Така или иначе, от 1804 до 1815 година тя не можеше да съперничи с младите момичета, чийто избор и без друго беше чувствително ограничен от оръдията.

Освен предпочитанията си към аристокрацията, госпожица Кормон с право държеше да бъде обикната заради самата нея. Трудно можете да си представите докъде я бе довело това желание. Тя напрягаше целия си ум, за да изпита чувствата на поклонниците си, като им поставяше всевъзможни клопки, и то така умело, че злочестите обожатели до един се улавяха на въдицата и пропадаха в тези смешни изпитания, на които бяха подложени, без дори да подозират. Малко е да се каже, че ги наблюдаваше — тя просто ги изучаваше до най-малка подробност. Някаква случайно казана дума

или зле разбрана шега ѝ бяха достатъчни, за да окачестви даден кандидат като неподходящ — единият нямаше добро сърце и не беше достатъчно чувствителен, вторият лъжеше и не беше добър християнин, трети пък искаше да отсече липовите горички и да се ожени за нея по сметка, четвърти не беше в състояние да я направи щастлива; в един откриваше наследствена подагра, у друг — бивши безнравствени връзки, които я ужасяваха. Подобно на църквата, тя търсеше достоен свещеник за своя олтар, а освен това искаше да бъде обикната заради привидната си грозота и предполагаемите си недостатъци; докато останалите жени искат да бъдат оценени според своята съмнителна красота и въображаемите си достойнства. Стременията на госпожица Кормон се дължаха на най-благородна женска чувствителност — тя смяташе да очарова своя любим, като му разкрие след женитбата куп неподозирани добродетели, така както другите жени показват грижливо скриваните дотогава недостатъци; но това нейно желание не беше правилно разбрано и великодушната жена се натъкна на низки личности, които се ръководеха само от грубите сметки и интереси и не зачитаха възвишената пресметливост на чувствата. С приближаването на онази опасна възраст, която така сполучливо е наречена „втора младост“, мнителността ѝ все повече растеше. Тя се стремеше да се показва във възможно най-лоша светлина и така добре играеше ролята си, че и последните привлечени в играта кандидати не се решаваха да свържат съдбата си с нея; и наистина, мъжете обикновено търсят явната добродетел и не са склонни към дълги проучвания, особено в случай, когато качествата са така усърдно прикривани, както правеше госпожица Кормон. Постоянният страх, че ще бъде поискана за съпруга само заради парите си, доведе до крайност нейната тревожна подозрителност; тя започна да се стреми към богатите мъже, но според нея те не можеха да бъдат искрени, защото, така или иначе, бяха длъжни да сключат равностоен брак, освен това беше недоверчива и към безкористността на бедните — а ценеше това качество повече от всичко. В крайна сметка тези обстоятелства я тласкаха към постоянни откази и броят на мъжете, които тя пресяваше през ситото си като лоши зърна, съвсем намаля.

При всяка неосъществена възможност нещастницата все повече ги намразваше и най-после започна да ги вижда в невярна светлина.

Съвсем естествено в нея се загнезди скрито озлобление, от което гласът ѝ стана някак по-рязък, а погледът — по-строг. Безбрачието засилваше суровостта на характера ѝ, защото тя търсеше утеха в самоусъвършенствуването. Какво възвишено отмъщение! Тя извайваше необработения къс диамант, за да го поднесе на Бога, след като мъжете го бяха пренебрегнали. Най-накрая старата мома предизвика неодобрителното отношение на околните, защото обществото възприема с упрек поведението на всеки свободен човек, който сам се осъжда, пропускайки възможността за брак или отхвърляйки предложенията. Всички си мислят, че този отказ се дължи на тайни и съмнителни причини, защото не разбират истинските. Някои намекваха за скрит телесен недъг, други — за непризнати пороци, а бедната госпожица Кормон беше чиста като ангел и здрава като юноша и освен това бе изпълнена о най-благородни желания, защото природата я беше предназначила за всички наслади, радости и теглила на майчинството.

За съжаление обаче външността на госпожица Кормон не ѝ помагаше в нейните стремежи. В нея нямаше нищо привлекателно освен налятата млада плът, която погрешно наричат „дяволска красота“; но богословски погледнато, дяволът не би могъл да притежава такава хубост, освен ако не си обясним с този израз неговия постоянен стремеж към разкрасяване. Стъпалата на богатата наследница бяха широки и плоски, а краката ѝ, които тя съвсем невинно показваше, повдигайки полите си, за да прескочи някоя локва на излизане от къщи или от църквата „Сен Леонар“, бяха лишени от всякаква женственост. Те бяха мускулести, с малки, изпъкнали и твърди като на моряк прасци. Едрата снага, щедрите като на кърмачка форми, снажните ѝ заоблени рамене, червените ръце и всичко у нея олицетворяваше румената и пищна нормандска красота. Очите ѝ бяха изпъкнали и с неопределен цвят, а нейният учуден поглед придаваше на кръглото, лишено от изтънченост лице онзи глуповат и простодушен израз, който така добре приляга на старите моми; дори да не беше целомъдрена, Роз пак щеше да изглежда такава. Макар че орловият нос обикновено се съчетава с високо чело, нейното беше изненадващо ниско. Пълните ѝ червени устни свидетелстваха за голяма доброта, но това не значеше, че чувствата ѝ бяха водени от разума, тъй като малкото чело издаваше умствената ѝ ограниченост;

по-скоро можеше да се каже, че беше добродушна, но лишена от изящество. Така или иначе, хората гледат твърде строго на недостатъците на добродетелта, а са доста благосклонни към добродетелите на порока. Необичайно дългите кестеняви коси придаваха на Роз Кормон онази красота, която произлиза от силата и щедростта — двете ѝ най-големи достойнства. По времето на първите си трепети Роз се стараеше да застава леко обърната встрани, за да показва изящното си ухо, което се открояваше сред ослепително бялата якичка, слепоочията и тежката коса. Така погледната, в бално облекло, тя можеше да мине дори и за красива. Нейните буйни форми и охранената ѝ, працияща от здраве снага предизвикваха у офицерите по времето на империята възклицания като: „Бива си я тая мома!“ Но с годините, вследствие на бездейното ѝ целомъдрено съществуване, пълнотата бавно и безпрепятствено завладя цялото тяло и заличи предишната му съразмерност. Сега никакъв корсет не беше в състояние да разграничи извивката на талията сред тези налети и равни като стълб мяса. Гърдите ѝ бяха загубили младежките си очертания и тяхната извънмерна пълнота будеше опасение, че ако се наведе, госпожица Кормон можеше да бъде повлечена от тежестта им, но природата я беше надарила отзад със сигурен противовес, който правеше напълно излишна измамливата подплънка на турнюра^[9]. Всичко у нея беше естествено. Тройната гуша бе скъсила врата ѝ и затрудняваше движението на главата. Кожата ѝ не беше набръчкана, а по-скоро нагъната, което даваше повод на шегобийците да твърдят, че си слага пудра в гънките, както се ръсят пеленачетата, за да не се протриват.

Именно такива съблазнително закръглени прелести можеха да изкушат един обезумял от страст младеж, какъвто беше Атаназ. Жадната, дръзка младежка фантазия обича да се разпростира върху щедра и свежа плът. Тя беше като охранена яребица, за която лакомникът си точи зъбите. Впрочем немалко задлъжнели млади парижани биха били готови да ощастливят госпожица Кормон. А бедничката вече минаваше четиридесетте! Понастоящем, след дълги и мъчителни опити да нареди живота си като всяка жена, но принудена да си остане девица, тя укрепваше добродетелта си с най-строг аскетизъм. Беше се обърнала към вярата — най-висшата утеха на добре опазената непорочност! От три години насам един свещеник

доста наивно ѝ проповядваше въздържание и пости, подтиквайки я към сурова самодисциплина, която, ако се вярва на съвременните лекари, дава обратните резултати на онези, които очакваше нещастният изповедник; но той явно нямаше особено задълбочени медицински познания. Вследствие на тези нелепи упражнения лицето ѝ придоби монашеска бледност и тя често изпадаше в отчаяние при вида на жълтеникавите оттенъци по млечнобялата си кожа, които известяваха зрялата възраст. Лекият мъх върху горната устна бе започнал да се сгъстява и да чернее, а слепоочията ѝ добиваха огледални отблясъци. С една дума, това бяха първите признаци на старостта. На целия град бе известно, че кръвта измъчваше госпожица Кормон; тя неведнъж бе доверявала на кавалера Дьо Валоя колко пъти на ден си правеше бани на краката, като обсъждаше с него начините за разхлаждане. В такива случаи старият хитрец изваждаше табакерата си и съзерцавайки принцеса Горица, отсичаше в заключение:

— Истинският лек, скъпа госпожице, е един мил и добър съпруг.

— Но на кого да се доверя? — въздишаше тя.

Тогава благородникът мълчаливо изтърсваше тютюневите пращинки, попаднали в гънките на панталона или жилетката му. За всеки друг този жест би изглеждал напълно естествен, но той винаги предизвикваше смут у бедната мома. Нейната несподелена страст беше толкова силна, че Роз вече не се осмеляваше да погледне открито никой мъж от страх да не би очите ѝ да издадат вълнението, което я обземаше. Госпожица Кормон се отнасяше твърде нелюбезно към мъжете, които все още можеха да бъдат подходяща за нея партия, и това навярно бе една останала от бившето ѝ поведение хитрост; тя се страхуваше да не би да изглежда, че ги ухажва или че се е умопобъркала. Повечето от членовете на нейното общество не бяха в състояние да разберат истинските ѝ подбуди, които впрочем винаги бяха почтени, и тълкуваха поведението ѝ към старите ергени като отмъщение за отказа, който бе получила от тях или който бе на път да получи.

В началото на 1815 година Роз навлезе във фаталната за жените възраст — четиридесет и две години, които все още не признаваше. От този момент желанието ѝ да се омъжи се превърна в истинска мания, защото разбра, че скоро ще трябва да се прости с всяка надежда за потомство, а децата бяха онова, което в ангелското си невежество тя

най-силно желаше. И наистина в Алансон нямаше нито един човек, който дори за миг би допуснал, че благочестивата девица се стреми към плътски наслади — тя не познаваше любовта и чувствата ѝ бяха неясни и отвлечени; това беше една набожна Анъес^[10], която не бе способна да измисли нито една от хитростите на Молиеровата героиня. Впрочем от няколко месеца госпожица Кормон се надяваше, че ще ѝ бъде предоставен случай за женитба. Разпускането на императорските войски и възстановяването на кралската армия се отрази върху съдбата на много мъже, които се завръщаха по родните места кой с половин заплата, кой със или без пенсия, но всички с голямото желание да сложат край на злата си участ, а този край можеше да бъде едно щастливо начало за госпожица Кормон. Трудно можеше да се допусне, че измежду тези, които се завръщаха в областта, нямаше да се намери някой достоен и почтен военен и най-вече някой годен за брак мъж, чието благонравие да изкупи неговите бонапартистки убеждения, а може да се появеше и такъв, който щеше да стане роялист, за да си възвърне общественото положение. В името на тези надежди госпожица Кормон още няколко месеца запази строгото си поведение. Но военните, които пристигаха в Алансон, се оказваха или твърде стари, или прекалено млади, някои бяха заклет бонапартисти, други — пропаднали личности; във всеки случай никой от тях не бе достоен за възгледите, общественото положение и богатството на госпожица Кормон, чието отчаяние растеше с всеки изминал ден. А що се отнася до висшите офицери, те всички се бяха възползували от предимствата си по времето на Наполеон и се бяха изпоженили, като ставаха роялисти заради своите семейства. Госпожица Кормон напразно молеше Бога да ѝ изпрати подходящ съпруг, за да заживее и тя в мир и любов, но явно ѝ беше писано да си умре девствена и мъченица, защото желаният мъж упорито не се явяваше. Хората от нейния кръг донасяха новостите от гражданското бюро и те бяха предмет на разговорите, които ежедневно се водеха в дома ѝ, така че тя биваше осведомявана за характера, материалното състояние и произхода на всеки новодошъл. Но Алансон не беше от селищата, които привличат пътници, защото през него не минаваше път за по-големите градове, така че тук никой не идваше случайно. Моряците от Брест изобщо не спират тук, когато отиват в Париж. Нещастницата най-накрая разбра, че трябва да се примири с местния

избор, и в погледа ѝ от време на време проблясваше злобна искрица, на която изтънченият кавалер отговаряше, като изваждаше табакерата и многозначително съзерцаваше лика на принцеса Горица. Господин Дьо Валоа добре знаеше, че в очите на една жена верността към първите чувства е залог за преданост и в следващите. Но трябва да признаем, че госпожица Кормон беше твърде ограничена, за да разбере намека на табакерата. Бдителността ѝ спрямо „нечестивия дух“ се удвояваше. С помощта на строгата набожност и суровите принципи тя потискаше в тайните дълбини на сърцето си своите постоянни страдания. Всяка вечер, щом останеше сама, тя се замисляше за своята изгубена младост, за повехналата си свежест, за излъганите си надежди и заклеяваше пред разпятието своите чувства, чиято поезия бе осъдена на вечен мрак, като се заричаше пред себе си, че веднага щом случаят ѝ представеше някой склонен към женитба мъж, тя щеше да го приеме такъв, какъвто е, без да го подлага на никакви изпитания. Понякога тя стигаше и по-далеч в отстъпчивостта си, особено през помъчителните нощи, като мислено се венчаваше за някой подпоручик и страстен пушач, когото тя с благородните си и нежни грижи би превърнала в най-достойния човек на света; тя би го взела дори и да беше затънал до уши в дългове. Но тези въображаеми бракове, в които бедната жена се виждаше в ролята на ангел-спасител, се явяваха единствено в нощното усамотение. На следващата сутрин Жозет намираще леглото ѝ в пълен безпорядък, но госпожицата отново си бе възвърнала непоклатимата гордост, а след закуската вече мечтаеше за един много богат и добре запазен четиридесетгодишен мъж, почти младеж.

Абат Дьо Спонд не можеше да помогне на племенницата си в нейните брачни намерения. Добродушният седемдесетгодишен старец беше дълбоко убеден, че нещастията, донесени от Революцията, са изпратени от разгневеното провидение за наказание на разпадналата се църква. Абатът вървеше към Бога по отдавна забравения път на отшелниците — водеше аскетичен живот, без проява на някакъв възторг или показ на успехите си. Той криеше от света своите благодеяния, нескончаемите си молитви и самоизтезанията си, но беше убеден, че в тези смутни времена всички свещеници трябва да живеят така, и сам даваше пример. В града го познаваха като винаги усмихнат и спокоен човек, но той изцяло се бе откъснал от земните грижи и

мислеше единствено за онеправданите, за нуждите на църквата и за своето спасение. Абатът беше оставил племенницата си да управлява имотите му и отделяше от доходите си една нищожна сума, която ѝ плащаше като наем, за да може с останалата част да прави тайни дарения и да раздава милостиня. Всички негови чувства бяха съсредоточени върху племенницата му, която го обичаше като дъщеря, но това беше един извънредно разсеян баща, за когото страстите на плътта не съществуваха и който благодареше на Бога, че бе предпазил от съпружеството скъпата му щерка. Още от младежките си години той се придържаше към проповедите на свети Йоан Златоуст, който бе писал, че „девството стои над брака така, както ангелът стои над човека“. Привикнала на дълбока почит към чичо си, госпожица Кормон не смееше да му разкрие стремежите си към промяна на своето семейно положение. А добрият старец, свикнал с порядките в дома, трудно би приел идването на един нов господар. Изцяло отдаден на молитвите и мислите за страдащите, на които носеше утеха, абат Дьо Спонд изглеждаше доста занесен и хората от техния кръг казваха, че той често „отсъства“; впрочем мълчаливото присъствие на този неразговорлив човек излъчваше приветливо доброжелателство. Той беше висок сух старец, със строги и величествени обноски, с благ израз на лицето, който издаваше неговата безтревожна душа, а личността му придаваше на целия дом едно внушително спокойствие. Абатът много обичаше волтерианеца Дьо Валоа. Тези две величави отломки на духовенството и аристокрацията си допадаха, защото, въпреки различните им убеждения, между тях имаше нещо общо. Всъщност почитителното отношение на господин Дьо Валоа към абат Дьо Спонд беше толкова непринудено, колкото бяха и бащинските му чувства към неговите гризетки.

Може би някои от вас предполагат, че госпожица Кормон прибягваше към всички средства, за да постигне целта си, и че измежду позволените на жените похвати тя разчиташе предимно на пищните тоалети с дълбоки деколтета, използвайки целия арсенал от пагубните лукавства на кокетките. Нищо подобно! Тя геройски оставаше неподвижна в снаряжението си, подобно на часовой в караулна будка. Шиеше роклите, шапките и шалчетата си у две от модните шивачки в града — две гърбави сестри, на които обаче не им липсваше вкус. Въпреки настойчивостта на модистките, госпожица

Кормон отхвърляше хитростите, които изисква елегантността, и държеше облеклото ѝ да бъде тромаво като самата нея; впрочем тежките рокли сякаш наистина подхождаха на лицето ѝ. Нека се присмива който си ще на бедната мома! Тя би се сторила възвишена на онези благородни личности, които се възхищават от истинското чувство, независимо къде и под каква форма са го открили!

Някои лекомислени жени навярно ще се отнесат с недоверчива насмешка към тези думи и може би ще кажат, че във Франция още не се е родила толкова глупава жена, която да не знае как да улови един мъж; че госпожица Кормон е едно чудовищно изключение и здравомислието забранява тя да бъде обрисувана като тип; може би ще кажат също, че и най-наивната и непохватна мома все ще намери подходяща стръв, за да накара някого да се хване на въдицата ѝ. Но всички тези доводи отпадат при забележката, че възвишената римокатолическа и апостолска вяра е все още жива в Бретан и в старото алансонско херцогство. Религията и благочестието отричат подобни преструвки. Госпожица Кормон вървеше по пътя на спасението на душата и предпочиташе наказанията на едно дълго и мъчително девство пред позора на греховната лъжа. Една изтъкана от добродетели девица не можеше да си позволи и най-малкото отстъпление от принципите си; затова, ако някой се стремеше към нея било от любов, било от пресметливост, той трябваше да бъде предприемчив и решителен. Сега, когато в очите на хората вярата е вече само едно средство в името на някаква цел или просто поезия, нека не се страхуваме да бъдем безпощадни и да кажем, че набожността причинява душевно късогледство у вярващите. Техният поглед е устремен към вечността и провидението ги е лишило от способността да виждат дребните земни грижи. С една дума, благочестивите девици са невежи в много отношения. Впрочем с това заслепление се обяснява и усърдието, с което те отправят мислите си към небето, макар че, според волнодумеца Дьо Валоа, много трудно може да се определи дали момичетата стават набожни от глупост, или благочестието води до затъпяване. Нека не забравяме, че най-висшата католическа добродетел изисква да изпиеш с любов цялата горчива чаша, да приемаш със смирение законите на Бога и да виждаш неговия образ във всичко земно; именно този принцип ще се прояви в развързката на нашия разказ, за да хвърли светлина върху истинския

му смисъл, а може би и ще му придаде по-висока стойност в съзнанието на онези читатели, които все още носят врата в себе си. И после, щом глупостта съществува, защо негодите, които тя причинява, да не бъдат предмет за размисъл, след като толкова често разсъждаваме върху страданията на гения? Още повече, че глупостта като обществено явление е далеч по-разпространена от гениалността.

И така, грехът на госпожица Кормон пред обществото се състоеше в свещеното невежество на девиците. Както го доказваше поведението ѝ с нейните поклонници, тя беше изцяло лишена от наблюдателност. Дори едно шестнадесетгодишно девойче, което още не е отваряло роман, щеше да прочете хилядите любовни слова в очите на Атаназ; но госпожица Кормон не забелязваше нищо и не долавяше в плахия трепет на гласа му силата на чувството, което не смееше да се издаде. Сама изтъкана от свян, тя беше сляпа към свенливостта на другите. Способна на изтънчената, достойна само за най-възвишените сърца изобретателност — това качество, както видяхме, я бе погубило още в самото начало, — тя не беше в състояние да открие чувствителността, проявена от другите, не можеше да я види и у Атаназ. Подобно явление би озадачило само тези, които не знаят, че пътищата на сърцето се различават от пътищата на разума, така както достоинствата на ума нямат нищо общо с душевното благородство. Личностите, които съчетават тези качества, се срещат извънредно рядко; нека си припомним, че Сократ, който е истинска перла от съкровищницата на човешката мисъл, е бил съгласен с мнението, че е роден за зломислещ шегобиец, изказано от един тогавашен френолог. По същия начин един велик генерал, който е спасил отечеството си при Цюрих^[11], може да пристъпи към унизителни сделки с доставчици. Един banker със съмнителна почтеност може да стане голям държавник. Под пръстите на гениален музикант могат да прозвучат божествени песни, но може да се изтръгне и фалшив тон. Една жена може да има голямо сърце и в същото време да бъде забележителна глупачка. И най-после, една набожна мома може да притежава възвишена душа, без да е способна да долови красивите звуци на чувствата, които трептят до нея. Душевните недъзи носят също толкова изненади, колкото и физическите.

Добродушната девица, която се отчайваше, че трябва да вари сладката си само за своя стар чичо и за себе си, вече беше станала

смешна в очите на всички. Дори и тези, които ѝ съчувстваха заради достойнствата или недостатъците ѝ, започнаха да се подиграват на нейните проиграни женитби. Хората често се питаха какво ли ще стане с този хубав имот, със спестените ѝ пари и с наследството на абат Дьо Спонд. От доста време подозираха, че тя може би не е такава, каквато изглежда, и че всъщност е една „оригинална“ личност. Но в провинцията не е позволено да бъдеш особняк, защото това значеше да имаш различни убеждения и нрави от тези, към които всички се придържат. От 1804 година нейният брак се бе превърнал в символ на нещо дотолкова несигурно, че изразът „Омъжвам се като госпожица Кормон“ беше станал пословичен и се равняваше на най-подигравателния укор. Очевидно във Франция насмешката е непреодолима духовна потребност, щом такъв прекрасен човек като госпожица Кормон будеше присмех в Алансон. И наистина, не само че домът ѝ бе отворен за целия град и че самата тя беше щедра, милосърдна и за никого не казваше лоша дума, но и се беше сраснала с духа и нравите на своите съграждани, които я тачеха като най-ярко олицетворение на техния живот, защото тя до дъното на душата си бе проникната от местните порядки, никога не им бе изменяла, беше възприела всеобщите предразсъдъци, вълнуваше се от интересите в провинциалното ежедневиe, обожаваше го. Въпреки че нейните земи ѝ носеха осемнадесет хиляди ливри доход — това бе доста значително за един малък град състояние, — домът ѝ с нищо не се отличавахе от къщите на средно богатите. Когато тръгваше за имението си в Пребоде, тя се качваше в своята стара двуколка, чието увиснало на два бели кожени ремъка плетено купе се покриваше от един почервенял от времето гюрук; колата беше теглена от една задъхваща се едра кобила. Тази известна на целия град двуколка бе поддържана от Жаклен със старание, достойно за най-разкошната парижка каляска. Госпожицата много държеше на нея, защото ѝ служеше вече дванадесет години; тя изтъкваше този факт с особената гордост на доволен скъперник. По-голямата част от гражданите бяха признателни на госпожица Кормон, задето не унижаваше достойнството им, живеейки сред лукса, който би могла да си позволи; можеше дори да се предположи, че ако тя си бе докарала карета от Париж, в града щеше да се злослови единствено по адрес на злополучните ѝ планове за брак. Всъщност и най-бляскавата каляска щеше да я закара до Пребоде със същия успех, както и старата

двуколка. А провинциалното здравомислие, за което е важна единствено целта, твърде малко се вълнува от външните достойнства на средството, стига то да е ползотворно.

За да дадем пълна картина на нравите в този дом, редом с госпожица Кормон и абат Дьо Спонд трябва да ви представим и Жаклен, Жозет и готвачката Мариет, които се грижеха за благоденствието на племенницата и чичото. Жаклен беше нисък и дебел четиридесетгодишен мъж, тъмнокос, червендалест, с лице като на бретонски моряк, и работеше в къщата от двадесет и две години. Той прислужваше на масата, грижеше се за кобилата, поддържаше градината, лъскаше обувките на абата, правеше покупки, караше двуколката, цепеше дърва, превозваше житото, сламата и сеното от Пребоде, а вечер дремеше като ленивец в преддверието. Говореше се, че е влюбен в Жозет, тридесет и шест годишната прислужница; но понеже госпожица Кормон не искаше да държи в къщата си омъжена слугиня, засега двете същества се обичаха тайно, пестяха парите от заплатите си и чакаха брака на своята господарка така, както евреите са очаквали Спасителя. Жозет беше родена някъде между Алансон и Мортан. Тя беше нисичка и пълна, с лице като смачкана кайсия, което впрочем беше доста изразително и одухотворено. Казваха, че тя умело води господарката си за носа. Жозет и Жаклен бяха сигурни в благоприятната развръзка и задоволството, което личеше в техните отношения, говореше, че двамата влюбени не отлагат щастието си за утре. Колкото до готвачката Мариет, тя служеше вече петнадесет години в този дом и умееше да приготвя всички ястия, които бяха на почит в Алансон. Не по-малко внимание заслужаваше и старата, едра нормандска кобила, с тъмночервен косъм, която теглеше двуколката на госпожица Кормон до Пребоде, защото и петимата обитатели на къщата изпитваха силна привързаност към животното. Кобилата се казваше Пенелопа и служеше на господарката си от осемнадесет години; слугите така добре се грижеха за нея, така редовно я хранеха и чистеха, че Жаклен и госпожица Кормон се надяваха да я използват поне още десетина години. Това добиче беше повод за непрекъснати спорове и заемаше почти всички мисли на госпожица Кормон — бедната жена сякаш отдаваше своите потиснати майчини чувства на щастливата кобила. Пенелопа беше заместила канарчетата, котките и

кучетата, с една дума — онова своеобразно семейство, което си създават самотните членове на обществото.

Четиримата верни прислужници (Пенелопа също се числеше към тях, защото бе придобила тяхната съобразителност, така както те бяха усвоили безропотното покорство на животното) изпълняваха всеки ден едни и същи задължения с безпогрешна точност. Но както сами се изразяваха, те бяха изяли предварително хубавия пай. И наистина, както всички обзети от някаква натрапчива мисъл хора, госпожица Кормон с течение на времето започна да става все по-дребнава и по-опърничава, което се дължеше не толкова на характера ѝ, колкото на необходимостта да изразходва енергията си. Понеже нямаше нито дете, нито мъж, които да погълнат нейните грижи, тя се залавяше за най-малките подробности. С часове можеше да обсъжда някоя дреболия, а ако например намереше дванадесетина кърпи, номерирани с буквата „т“, сложена преди „о“, тя избухваше:

— Къде ѝ е умът на тая Жозет! Съвсем се е разхайтила!

Веднъж в продължение на цяла седмица тя всеки ден питаше дали Пенелопа си е получила овеса в два часа само защото един-единствен път Жаклен бе закъснял. Ограниченото ѝ въображение се вълнуваше и от най-дребното нещо. Ако се случеше Жозет да пропусне да обърше праха в някое кътче или Мариет да поднесе недостатъчно препечен хляб на закуска, или пък Жаклен да не затвори навреме прозорците, през които слънцето увреждаше цветовете на мебелите, тези незначителни пропуски се превръщаха в огромни провинения и предизвикваха ужасни скандали, при които Госпожицата излизаше от кожата си. „Какво става тук“ — развикваше се тя, това не били вече предишните прислужници, разглезили са се, защото била прекалено добра с тях. Веднъж Жозет и подаде „Денят на християнина“ вместо Великденския требник. Вечерта целият град научи за тази злополука. Вярно е, че госпожица Кормон бе принудена да се върне от църквата вкъщи и нейното внезапно излизане, при което разбута всички столове, беше накарало присъстващите да си помислят какви ли не страхотии. Затова се наложи да разкрие на приятелите си причината за произшествието.

— Жозет — бе казала меко тя, — подобно нещо да не се повтаря!

Тези дребни кавги бяха като отдушник на нейния кисел нрав и ѝ се отразяваха благотворно, без тя да осъзнава това. Духът си има

своите изисквания и се нуждае от упражнения не по-малко от тялото. Жозет и Жаклен приемаха непостоянния характер на господарката си със смирението, с което орачът посреща промените на времето. Тримата добродушни слуги си казваха: „Днес е слънчево“ или „Вали“, без да обвиняват небето. Сутрин след ставане те често пъти гадаеха в кухнята в какво настроение ще се събуди Госпожицата, така както чифликчията се взира в мъгливата зора, за да разбере какво ще бъде времето през деня. Най-накрая госпожица Кормон съвсем потъна в дребните неща от ежедневието си. Тя и нейният Бог, изповедникът, прането, конфитюрите, църковните служби, грижите за чичо ѝ — всичко това изцяло поглъщаше оскъдния ѝ ум. Тя беше от онези хора, за които атомчетата на живота са безкрайно увеличени през призмата на вродения или случайно придобит егоизъм. Понеже имаше безупречно здраве, тя ужасно се плашеше и от най-малкото смущение в храносмилателния апарат. Впрочем госпожица Кормон се придържаше към здравословните принципи на дедите ни и четири пъти в годината вземаше такива дози очистително, които можеха да съсипят Пенелопа, но които освежаваха господарката. Ако се случеше по време на сутрешния тоалет Жозет да види някаква малка пъпчица върху все още седефената ѝ кожа, двете започваха да си припомнят с подробности всички ястия от изтеклата седмица. А когато Жозет с тържествуващ вид откриеше причината за нещастieto в силните подправки на заешкото от еди-кой си ден, те радостно възкликваха в един глас:

— Не ще и съмнение, че това е само от заека!

— Мариет му беше сложила много пипер — казваше Госпожицата. — Колко пъти съм ѝ казвала да готви *по-благо* за мен и за чичо! Но паметта ѝ е къса като...

— Като на заек — довършваше Жозет.

— Точно така, като на заек — потвърждаваше Госпожицата, — много добре го каза.

Четири пъти в годината, в началото на всеки сезон, госпожица Кормон отиваше за известно време да наобиколи земите си в Пребоде. Сега беше краят на май и както всяка пролет, тя трябваше да провери „снега“ в ябълковите градини — така наричат в този край падналият под дърветата цвят. Ако отронилите се цветчета са образували бяла покривка по земята, това е признак, че тази година ще наляят доста

ябълково вино. Наред с преценката за съдържанието на бъчвите си госпожица Кормон оглеждаше как са направени ремонтите, които зимата бе наложила, и даваше разпореждания за зеленчуковите и овощните градини, от които получаваше добра реколта. Всеки сезон изискваше съответните грижи.

Преди да тръгне за Пребоде, госпожица Кормон даваше прощален обяд на верните си приятели, макар че се връщаше само след няколко седмици. Заминаването ѝ за Пребоде всеки път се превръщаше в голямо събитие и вълнуваше целия град. Тези, които бяха отсъствували от последното събиране, идваха да я посетят в навечерието на отпътуването. Салонът се препълваше и всички ѝ пожелаваха добър път, сякаш щеше да заминава за Калкута. А на следващата сутрин продавачите излизаха пред дюкяните си, малки и големи идваха да гледат как ще потегли двуколката. Хората говореха оживено, като че ли си съобщаваха голяма новина: „Госпожица Кормон заминава за Пребоде!“ Някои казваше:

— Тя си е *уплела кошницата!*

— Ей, друже, не говори така, тя е славна жена — отвърщаше съседът. — Ако богатството попадеше все в ръце като нейните, нямаше да има нито един просяк в областта...

От друго място се чуваше:

— Я виж ти, не бих се учудил, ако горе лозята са се покрили с реса, щом госпожица Кормон заминава за Пребоде! Питам се, защо ли е все така неомъжена?

— Аз бих я взел на драго сърце — отвърщаше някой шегобиец. — Сватбата е почти уредена: едната страна е съгласна, но другата не иска! Е, няма що, баницата се пече за господин Дю Букие.

— Дю Букие ли? — казваше друг. — Че тя нали му отказа?

А вечерта всеки от гостите, които се събираха в нечий дом, казваше важно: „Госпожица Кормон замина.“ Или: „Е, значи, я пуснахте да замине?“

По една случайност денят, който Сюзан избра за своето смело приключение, беше именно прощалната сряда, в която госпожица Кормон съвсем омота бедната Жозет със стягането на багажите за Пребоде. Както видяхме, същата сутрин се бяха казали и случили доста интересни неща и те придаваха особено значение на предстоящото събиране тази вечер. Докато госпожа Грансон разнасяше

новината в десетте предвидени къщи, госпожица Кормон обмисляше какво може да ѝ потрябва около пътуването, а хитрият кавалер играеше пикет у сестрата на възрастния маркиз Д'Егриньон — госпожица Арманд, която беше царицата на аристократическото общество в града.

Ако за никого не беше безразлично как ще изглежда тази вечер прелъстителят, за госпожа Грансон и кавалера Дьо Валоя бе особено важно отношението на госпожица Кормон към новината, защото тя, освен че беше девица, беше и председателка на дружеството за подпомагане на самотните майки. Що се отнася до нищо неподозиращия Дю Букие, в момента той се разхождаше по улица Дюкур и вече започваше да се съмнява, че Сюзан го е измамил, което още веднъж потвърждаваше неговото недоверчиво отношение към жените.

В тези тържествени дни масата у госпожица Кормон се слагаше в три и половина. Тогава изисканото алансонско общество само по изключение обядваше в четири часа, защото по времето на империята обядът си беше постарому в два часа, но затова пък после се поднасяше и вечеря.

Това, от което госпожица Кормон най-много се ласкаеше и от което изпитваше съвсем невинно, макар и малко егоистично задоволство, беше, че е облечена като господарка на дом, която ще посреща гости. И наистина в одеждите си тя се чувствуваше в пълна бойна готовност; в мрака на сърцето ѝ като лъч се промъкваше надеждата; нещо ѝ подсказваше, че природата ненапразно я бе надарила така щедро и че най-после ще се появи някой по-предприемчив мъж. Това освежаваше желанието ѝ, така както дрехите освежаваха снагата ѝ; тя с опиянение се оглеждаше в тежките дипли на роклята и насладата продължаваше, докато слизаше по стълбите, за да хвърли последен изпитателен поглед в салона, в кабинета и в будоара. Обхождаше ги с наивното задоволство на богатите, които във всеки миг от живота си са спокойни, защото знаят, че никога нищо няма да им липсва. Тя съзерцаваше своите стари мебели, скъпите предмети, лакираните ламперии и си казваше, че тези хубави неща най-после трябва да имат господар.

Госпожица Кормон първо се любуваше на трапезарията, изцяло заета от продълговатата маса с белоснежна празнична покривка и с

двадесет разположени на равно разстояние един от друг прибори, после преглеждаше стройните редици на избраните от нея бутилки, които носеха внушителни етикети, след това старателно проверяваше листчетата с надписаните от треперещата ръка на абата имена — това беше единствената му обязаност към домакинството, която всеки път предизвикваше сериозни разисквания относно взаимното разположение на сътрапезниците; едва тогава, величествена в официалната си премяна, тя отиваше на терасата, където чичо ѝ се разхождаше край водите на Брийант в тези най-приятни часове на деня, слушайки птиците, които пееха, необезпокоявани от деца или ловци, в липовите горички. Всеки път, когато идваше при него, докато чакаха гостите, тя му задаваше по някакъв глупав въпрос, като си въобразяваше, че така увелича добрия старец в развлекателен за него разговор. Необходимо е да се спрем на тази нейна особеност, без която описанието на прекрасната жена би било непълно.

И така, госпожица Кормон считаше за свой дълг да говори; не че беше приказлива — за жалост умът ѝ бе твърде ограничен, а и не умееше да си служи с много изрази, но тя вярваше, че по този начин изпълнява едно повелявано от църквата обществено задължение, според което трябва да бъдеш приветлив към ближния си. Тази обязаност толкова силно я измъчваше, че тя беше споделила с духовния си наставник, абат Кутюрие, своето наивно и почтено отношение към учтивостта. Въпреки че неговата довереница срамежливо му бе признала с какви невероятни усилия успяваше да измисли някаква тема за разговор, този непреклонен в принципите си възрастен свещеник ѝ беше прочел цял откъс от свети Франсоа Дьо Сал върху задълженията на светската жена и върху благоприличната любезност на милосърдните християнки, които трябва да са строги само към себе си, но пред другите да се усмихват и да не оставят ближния да скучае в дома им.

Проникната от чувството за дълг и стремежки се на всяка цена да изпълнява поръките на своя изповедник, бедната жена се потеше в корсета си, щом забележеше, че гостите ѝ се умълчават, и с неимоверни мъки успяваше да изрече няколко думи, за да съживи разговорите. От това старание се получаваха такива отчайващи изречения като: *„Никой не може да бъде на две места едновременно, освен ако не е малка птичка“*, с което веднъж доста успешно

предизвика един спор върху вездесъщността на апостолите, без да разбере нито дума от него.

Заради тези своеобразни *встъпления* в нейния кръг я наричаха *добрата госпожица Кормон*. Но ако за изтънчените умове на това общество изразът означаваше, че старата мома е глупава като шаран и доста *простоватичка*, то повечето хора от нейната категория го разбираха в обикновения му смисъл и потвърждаваха: „О, да, госпожица Кормон е прекрасна жена!“

В стремежа си да бъде занимателна и да изпълни светските си обязанности, тя понякога задаваше такива невероятни въпроси, че всички се заливаха в смях. Питаше например какво прави държавата с данъците, които от толкова време събира, или защо Библията не е била отпечатана още при Христос, щом като е написана от Мойсей. Тя приличаше на онзи *country gentleman*^[12] от Камарата на общините, който, слушайки да се говори за потомство, станал и задал прословутия впоследствие въпрос: „Господа, понеже тук непрекъснато се споменава за потомство, бих искал да знам: с какво тази сила е допринесла за доброто на Англия?“

В такива случаи самоотверженият кавалер Дьо Валоа пускаше в ход цялото си остроумие и тактичност, за да спаси старата мома от безпощадните усмивки на някои съмнителни всезнайковци. Възрастният благородник, който обичаше да бъде великодушен към жените, успяваше с някоя ловка и противоположна по значение забележка да спаси положението и понякога дори да придаде смисъл на глупостите на госпожица Кормон.

Така например тя веднъж съвсем сериозно си призна, че не знае каква е разликата между бика и вола. Милият кавалер прекъсна буйния смях, като каза, че волът можел да бъде единствено чичо на „бика“ (така наричат телето на наречието патоя). Друг път, след като бе слушала да се говори за коневъдство и за трудностите в тази търговия (а в този край, който е известен с конефермата в Пен, много често ставаше дума за това) и след като бе разбрала, че конете се размножават с „качвания“, тя попита защо не се правят по две „качвания“ на година. Благородникът привлече смеха върху себе си. „Твърде е възможно — каза той. Присъстващите притихнаха, за да чуят какво ще каже. — Виновни са естествоизпитателите — продължи той, — защото още не са успели да накарат кобилата да носи по-малко

от единадесет месеца.“ Нещастницата не знаеше какво е качване, както не можеше да различи и вола от бика. Но кавалерът Дьо Валоя не получаваше признателност за жертвите, които правеше, защото госпожица Кормон не беше в състояние да оцени нито една от рицарските му услуги. Щом видеше, че разговорът потръгва, тя си казваше, че все пак не е толкова глупава, колкото си е мислела. Така най-накрая тя съвсем естествено се настани в невежеството си и се почувствува напълно удобно в него, подобно на херцог Дьо Бранкас^[13], царят на разсеяността, който така добре се разположил в канавката, в която се обърнал, че когато дошли да го извадят оттам, той ги попитал какво желаят. Госпожица Кормон съвсем отскоро се бе отърсила от плахостта си и бе придобила една увереност, която придаваше на нейните „встъпления“ онази тържественост, с която англичаните извършват патриотичните си подвизи и която не е нищо друго освен самодоволството на глупаците.

Приближавайки се с величествена стъпка към чичо си, тя обмисляше какъв въпрос да му зададе, за да го изтръгне от неговото мълчание, което винаги я натъжаваше, понеже беше убедена, че скучае.

— Чичо — каза тя, като го хвана под ръка и весело се облегна на рамото му („Ако имах съпруг — мислеше си тя, защото това бе една от мечтите й, — щях да правя точно така!“), — чичо, щом всичко на земята става по Божията воля, това значи, че за всяко нещо си има причина, нали?

— Сигурно е така — сериозно отвърна абатът, който нежно обичаше своята племенница и с ангелско търпение я оставяше да го отвлича от размислите му.

— Тогава, ако предположим, че аз си остана девица, значи, така е поискал Бог!

— Да, детето ми — продума абат Дьо Спонд.

— Но все пак, щом като нищо не ми пречи още утре да се омъжа, значи ли това, че ще пренебрегна Божията воля?

— Това щеше да е така, ако знаехме истинската Божия воля — отговори бившият приор от Сорбоната. — Забележи, дъще, че има едно „ако“.

Бедната мома съвсем се обърка от този отговор, защото се бе надявала с аргументи *ad omnipotentem*^[14] да насочи разговора към

брачната тема; но както всички плиткоумни същества тя следваше ужасната логика на децата, която много често ни затруднява.

— Но, чичо, Бог не е създал жените, за да си остават девствени, защото тогава би трябвало всички да бъдат или само девойки, или само жени. Ролите не са разпределени справедливо.

— Дъще — отговори добродушният абат, — ти упрекваш Църквата, която учи, че безбрачието е най-верният път към Бога.

— Но ако Църквата има право и ако всички са добри католици, то тогава човешкият род ще свърши, чичо!

— Прекалено много разсъждаваш, Роз — казваше в такива случаи свещеникът. — Не е нужно да си толкова умна, за да бъдеш щастлива.

Подобни думи предизвикваха самодоволна усмивка върху устните на бедната мома и тя затвърждаваше доброто мнение, което от известно време имаше за себе си. Ето как обкръжението ни, близките и приятелите ни насърчават нашите недостатъци!

Тук разговорът им бе прекъснат, защото гостите вече пристигаха един по един. В такива дни празничната обстановка предразполагаше посетителите и прислугата към по-непринудено държане. Щом видеше председателя на съда, който бе всепризнат чревоугодник, Мариет му казваше:

— Ах, господин Дю Ронсьоре, специално за вас съм приготвила карфиол с галета. Госпожицата, като знае колко много го обичате, ми каза: „Внимавай да не се изложиш, Мариет, нали знаеш, че ще дойде председателят на съда!“

— Колко е мила госпожица Кормон! — казваше законоводецът на града. — Поляла си карфиола с масло, а не с бульон, нали, Мариет? Така става по-вкусно!

Председателят на съда не се стесняваше да влиза в съвещателната зала на Мариет, където тя изготвяше присъдите си. Той оглеждаше всичко като познавач и се произнасяше с вещината на адвокат.

— Добър ден, госпожо — казваше Жозет на госпожа Грансон, която бе предразположила прислужницата към себе си. — Госпожицата не ви забрави, за вас сме приготвили риба.

А кавалерът Дьо Валоа се обръщаше към Мариет с веселия тон на принц, който обича да се държи свойски:

— Кажи ми, царице на готвачките, на която бих дал ордена на Почетния легион, има ли някакво специално ястие, за което да пазим стомасите си?

— О, да, господин Дьо Валоа, от Пребоде получихме един заек, който тежеше четиринадесет ливри^[15].

— Златно момиче си ти! — възкликваше одобрително благородникът. — Значи, тежеше четиринадесет ливри!

Дю Букие не беше поканен. Вярна на вече известните ви принципи, госпожица Кормон се държеше доста нелюбезно с четиридесетгодишния мъж, към когото изпитваше странни, идващи от неразгадаемите дълбини на сърцето ѝ чувства. Тя понякога съжаляваше, че му бе отказала ръката си, и същевременно имаше някакво смътно предчувствие, че ще се омъжи за него, което я ужасяваше. Всичко това я смущаваше и тя често мислеше за Дю Букие. Херкулесовските форми на републиканеца неосъзнато я привличаха. Без да знаят за противоречивите вълнения на госпожица Кормон, госпожа Грансон и кавалерът Дьо Валоа бяха забелязали нейните наивно прокраднати погледи, чийто смисъл им бе напълно ясен; ето защо и двамата се опитваха да осуетят евентуалния успех на бившия доставчик, който, макар веднъж да бе отхвърлен, все още не се беше отказал от стремежите си.

Очакваха още двама сътрапезници, чието закъснение се оправдаваше от професионалните им задължения. Единият беше господин Дю Кудре, пазителят на ипотеките, а другият, господин Шоанел, беше бивш домоуправител у семейство Дьо Горд, а сега нотариус на висшата аристокрация, която приемаше този добродетелен човек с дължимата му почит; впрочем той притежаваше и значително състояние.

Като видя, че двамата закъснели посетители се отправят към салона, Жаклен им каза: „Всички те са в градината.“

Явно стомасите вече бяха нетърпеливи, защото при вида на пазителя на ипотеките — един от най-милите хора в града, чийто главен недостатък беше, че се е оженил за една грозна и непоносима жена заради парите ѝ и че пускаше плоски шегички, смеейки се най-силно от всички, сред събралите се посетители настъпи радостната глъчка, с която в подобни случаи се посреща последният гостенин. Докато чакаха да известят обяда, гостите се разхождаха по терасата край

реката, любуваха се на водораслите и на мозайката по речното дъно, съзерцаваха живописните ниски къщички отсреща, техните дървени стълбища, прозорците с полуизгнили дъски, наклонените греди, които подпираха някоя издадена над реката стая, малките градини и дворчета, в които съхнеха разни дрипи, работилницата на столаря — с една дума, това бяха скромните покрайнини на градеца, комуто близостта на реката, надвесената върба, един розов храст или няколко цветчета придават неописуемо и достойно за четката на художник очарование.

Кавалерът изучаваше лицата на присъстващите, защото беше разбрал, че неговата акция е протекла успешно и мълвата е достигнала до най-висшите кръгове в града, но никой все още не споменаваха гласно за Сюзан и Дю Букие. В провинцията владеят до съвършенство изкуството на клюката, а моментът да се говори открито за голямата и необичайна новина не бе дошъл; преди това всички трябваше да съгласуват мнението си. Ето защо засега само си шепнеха един на друг:

— Научихте ли?

— Да.

— За Дю Букие?

— И за красивата Сюзан.

— Госпожица Кормон навярно не знае.

— Още не.

— О!

Това беше началната част, *piano*-то на клюката, чисто *rinforzando*^[16] трябваше да настъпи едва при първото предястие.

Внезапно кавалерът Дьо Валоа забеляза сияещото лице на госпожа Грансон, която тази вечер се беше пременила с една зелена, украсена със стръкчета примули шапка. Дали нейната възбуда не идваше от желанието да започне концертът? Макар че подобна новина беше като златна мина сред еднообразния провинциален живот, на наблюдателния и мнителен благородник му се стори, че лицето на доблестната жена изразяваше нещо много по-силно, а именно — радостта от тържествуващия личен интерес!... В същия миг кавалерът се обърна към Атаназ и видя, че той се беше умълчал в многозначителен дълбок размисъл. Малко по-късно кавалерът забеляза погледа на младежа към корсета на госпожица Кормон, който сякаш бе

издут от два полкови тъпана, и една мисъл като мълния проблесна в съзнанието му. Това му беше напълно достатъчно, за да разбере всичко. „По дяволите! — каза си той. — Как щяха да ме накарат позорно да свия знамената!“

Господин Дьо Валoa се приближи до госпожица Кормон, за да може да ѝ предложи ръка, щом стане време да отидат в трапезарията. Старата мома изпитваше дълбоко уважение към благородника, който със своята титла и с положението, което заемаше сред аристократическото съзвездие на областта, несъмнено беше най-бляскавото украшение на нейния салон. Вече дванадесет години госпожица Кормон тайно желаше да стане госпожа Дьо Валoa. В мозъка ѝ се рояха хиляди мисли, отнасящи се до благородническото звание, общественото положение и останалите достойнства, предлагани от една такава партия; ето защо името на кавалера беше точката, в която се събираха почти всички нейни желания. Но въпреки че благородникът Дьо Валoa беше човекът, избран от сърцето, разума и честолюбието, то този полугрохнал старец я ужасяваше, макар да бе пригладен като някой светец, начело на процесия. Тя виждаше в него аристократа, но не и съпруга. Обратно на предположенията му, неговото престорено равнодушие към брака и най-вече мълвата за безупречното му поведение в тази пълна с гризетки къща му вредяха извънредно много. В това отношение благородникът, който се беше оказал толкова прозорлив относно пожизнената рента, се излъга. Мнението на госпожица Кормон върху прекаленото му целомъдрие можеше, без самата тя да го осъзнава, да се изкаже в едно изречение: „Ех, защо не беше малко по-лекомислен!“

Навярно сърцеведите са забелязали, че набожните девици имат склонност да харесват разпуснати мъже, и са изненадани от тези според тях несъвместими с християнската добродетел желания. Но няма има по-достойна съдба за една благочестива жена от тази, да пречисти като въглен мътната вода на порока? Как още никой не е разбрал, че целомъдрените създания, които никога не биха престъпили законите на съпружеската вярност, съвсем основателно се стремят към мъже с по-богат опит! Именно защото безнравствените се славят като най-добрите любовници. И така, клетата жена беше отчаяна, че идеалът ѝ е vyplътен в две толкова различни личности. Само Бог

можеше да събере в един човек качествата на кавалера Дьо Валоа и на Дю Букие.

За да можем по-добре да разберем предстоящия кратък разговор между благородника и госпожица Кормон, преди това трябва да отделим внимание на двата наболели въпроса, които от известно време бяха разединили общественото мнение в града. Впрочем Дю Букие беше тайно замесен и в двете афери.

Първата от тях се отнасяше до свещеника на Алансон, който навремето се беше заклел в духовната конституция^[17], но впоследствие бе превъзмогнал ненавистта на католическите среди с безукорните си добродетели. Той беше нещо като кардинал Шеверюс и всички толкова го уважаваха, че по-късно, когато умря, смъртта му бе оплакала от целия град. Госпожица Кормон и абат Дьо Спонт принадлежаха към онази „малка Църква“, чието непоклатимо правоверие беше за римската Църква това, което щяха да бъдат крайните роялисти за Луи XVIII. Абатът бе непримирим към духовниците, които въпреки волята си се бяха присъединили към идеите на конституцията. И така, вероотстъпникът не бе допуснат в дома на госпожица Кормон, в чийто салон почитаха свещеника от църквата „Сен Леонар“ — аристократическата енория на Алансон. А заклетият либерал Дю Букие, който се прикриваше зад роялистическите убеждения, беше разбрал колко е важно за недоволните да бъдат обединени, защото те са в основата на всяка опозиция, и бе успял да привлече средните буржоазни кръгове на страната на въпросния свещеник.

А ето и втората афера. Пак с тайното подстрекателство на дръзкия интригант в Алансон се беше разпространила идеята за построяване на театрална зала. Без да знаят, че Дю Букие е техният Мохамед, неговите сеиди^[18] приеха този замисъл като свой и горещо го подкрепиха. Атаназ беше един от най-ревностните привърженици на проекта и от няколко дни насам защитаваеше в кметството това дело, към което се бяха присъединили всички младежи в града.

Кавалерът предложи ръка на старата мома, за да се поразходят. Поласкана от това внимание, тя му благодари с поглед, на който той отвърна с многозначително кимване към Атаназ.

— Госпожице — започна той, — вие, която така високо цените благоприличието и която сте свързана с този младеж в известни

родствени отношения...

— Съвсем далечни — прекъсна го тя.

— Не ви ли се струва — продължи благородникът, — че трябва да се възползвате от влиянието, което имате над майка му и над самия него, и да не му позволите да се погуби? Той и без това не е особено религиозен, а на всичкото отгоре поддържа и вероотстъпника, но това не е най-важното. По-тревожно е, че е поел съвсем безразсъдно пътя на опозицията, без да осъзнава какви последици може да има такова поведение за бъдещето му. Той се е впуснал в заговорите около построяването на театъра и е подведен в това дело от онзи прикрит републиканец Дю Букие...

— Боже мой, господин Дьо Валoa — възкликна събеседницата му, — а майка му твърди, че е много умен, но че вечно мълчи като пън, сякаш не знае колко е две и две...

— Четворка от лотото! — извика пазителят на ипотеките. — Простете за шегата, улових се за думите ви в движение! Нека кавалерът Дьо Валoa приеме моите почитания — добави той с блудкав, достоен за Жозеф Прюдом^[19] патос. Впрочем героят на Анри Моние е прекрасен представител на онзи тип хора, към които се числеше и пазителят на ипотеките.

Господин Дьо Валoa му кимна сдържано и снизходително като истински благородник, който спазва необходимото разстояние, и отведе госпожица Кормон няколко крачки по-нататък, за да покаже на натрапника, че не желае да бъде подслушван.

— И после — продължи той, като сниши глас и се наведе към ухото на госпожица Кормон — какви убеждения искате да имат тези възпитани в отвратителните императорски лица млади хора? Само добрите нрави и благородните порядки могат да подтикнат към велики идеи и красиви чувства. Стига ти да погледнеш този нещастен младеж, за да разбереш, че скоро съвсем ще оглупее и че ще свърши зле. Виждате ли го колко е блед и изпит?

— Майка му казва, че той много учи и стои по цели нощи, но за какво? Чете книги, пише. Как може да навреди на един младеж това, че пише през нощта? — попита наивно тя.

— Но това го изтощава — настоя благородникът, опитвайки се да внуши на госпожица Кормон мисли, които да я отвратят от Атаназ. — Порядките в императорските лица бяха наистина отвратителни.

— О, да — отговори простидушната мома. — Не извеждаха ли учениците на разходка с барабанен марш? Учителите им бяха поголеми безбожници и от езичниците. Обличаха нещастните момчета в униформа, досущ като войници. Какво безобразие!

— И ето какви са последиците — каза кавалерът, като посочи Атаназ. — По мое време младежите не се срамуваха да погледнат една хубава жена. А той свежда очи, щом ви види. Госпожице, аз се страхувам за този млад човек, защото му желая доброто. Посъветвайте го да не заговорничи с бонапартистите по въпроса за театралния салон; ако тези младоци престанат да настояват така бунтарски, което за мен ще рече в духа на конституцията, властите сами ще го построят. Кажете и на майка му да следи за неговото поведение.

— О, убедена съм, че тя ще му забрани да се среща с такива нехранимайковци и изобщо да дружи с недостойни хора — каза госпожица Кормон. — Ще поговоря с нея, защото, ако той загуби службата си в кметството, от какво ще живеят?... Потръпвам при тази мисъл.

Както господин Талейран се изразяваше за жена си, така и благородникът, гледайки госпожица Кормон, си каза: „Дали може да се намери по-глупава от нея? Честна благородническа дума, добродетел, която води до затъпяване, си е чист порок. Но пък каква сладка жена за мъж на моята възраст! Какво благочестие! И какво невежество!“

Навярно се досещате, че докато отправяше този монолог към принцеса Горица, благородникът си свиваше тютюн.

Госпожа Грансон бе разбрала, че те разговаряха за Атаназ. Нетърпелива да научи какво си бяха казали, тя тръгна след госпожица Кормон, която се бе отправила към Атаназ, въоръжена с цялото си достойнство. В същия момент обаче Жаклен извести, че масата е сложена. Старата мома потърси с поглед кавалера, но до нея се случи галантният пазител на ипотеките, който от известно време бе доловил в обноските на господин Дьо Валоа надменността, с която тогавашната аристокрация се отнасяше към буржоазията, и зарадван, че може да го изпревари, предложи ръка на домакинята, която бе принудена да приеме поканата.

Кавалерът съвсем предумишлено се втурна към госпожа Грансон.

— Скъпа госпожо — каза той, като бавно я поведе към трапезарията, изоставайки от останалите гости, — госпожица Кормон изпитва прекрасни чувства към вашия мил Атаназ, но синът ви е на път да ги загуби — държи се като безбожник и либерал, защитава идеята за театъра, сблизил се е с бонапартистите и е на страната на продажния свещеник. Всичко това може да го лиши от службата му в кметството. Знаете колко е строго кралското правителство към подобни прояви! А къде ще си намери място вашият скъп Атаназ, ако го уволнят? Не трябва да допускате да се zlepоставя пред властите.

— Колко съм ви признателна, господин Дьо Валоа! — каза бедната жена, силно изплашена. — Имате право, синът ми е попаднал в непочтена среда, но аз ще имам грижата да му отворя очите.

Кавалерът много отдавна бе схванал природата на Атаназ и само с един поглед беше доловил в него здраво вкоренените републикански убеждения, в името на които младите хора са способни да жертвуват всичко, защото са въодушевени от думата „свобода“; но въпреки че смисълът на тази дума е доста неясен и зле разбран, за онеправданите тя означава бунт, а бунтът — отмъщение. Атаназ щеше да остане верен на възгледите си, защото те се сливаха с творческите му терзания и с огорчението от социалната несправедливост. Той още не знаеше, че когато човек стане на тридесет и шест години, възрастта, в която вече е преценил хората, обществените интереси и отношения, той трябва, ако наистина притежава големи качества, да отстъпи от онези схващания, заради които е пожертвувал младостта си. Да останеш верен на лявата партия в града, значеше да си спечелиш отвращението на госпожица Кормон. По този въпрос кавалерът не се лъжеше.

Ето как в недрата си това наглед спокойно общество беше не помалко развълнувано от дипломатическите кръгове, в които важните държавни въпроси се движат от ловкостта, коварството, страстите и интересите.

Най-сетне сътрапезниците се наредиха около масата, отрупана с блюдата с предястията, и започнаха да се хранят, без да се срамуват от апетита си, така, както се яде в провинцията; а в Париж на човек му се струва, че челюстите се движат по силата на някакви правила, които се стремят да опровергават законите на анатомията. Там хората ядат с неохота и убиват цялото удоволствие от храната, докато в провинцията всичко си е съвсем естествено и даже смисълът на живота се

заклучава почти изцяло в това велико и всеобщо средство за съществуване, на което Бог е обрекъл своите творения.

Точно преди да поднесат основното ястие, госпожица Кормон каза едно от най-знаменитите си встъпления, което се повтаряше цели две години след това и за което още се говори в дребнобуржоазните среди на Алансон, щом стане дума за нейния брак. Гостите тази вечер бяха извънредно шумни и оживени и когато дойде ред на последното предястие, те вече говореха за театъра и за продажния свещеник. Тези, които през 1816 година бяха облагодетелствувани заради своя роялизъм и които по-късно щяха да бъдат наречени йезуитите на областта, искаха да изгонят абат Франсоа от енорията. Господин Дьо Валоя обвиняваше Дю Букие, че е на страната на свещеника и че е вдъхновителят на интригите, а даже тези упреци и да не бяха основателни, с присъщата си ловкост благородникът пак щеше да стовари цялата вина върху доставчика. Така Дю Букие беше поставен на подсъдимата скамейка без нито един защитник. Сред сътрапезниците единствено Атаназ бе достатъчно прям, за да се застъпи за него, но той не беше предразположен да изказва становището си пред алансонските първенци, които впрочем в неговите очи бяха глупаци. Само в провинцията младите хора пазят почтително мълчание пред по-възрастните и не смеят нито да ги критикуват, нито остро да им противоречат. Възторгът, с който бяха посрещнати съблазнителните патици с маслини, за известно време прекъсна разговорите.

Госпожица Кормон пожела да съперничи на собствените си патици и се опита да защити Дю Букие, когото всички представяха за опасен интригант, всяващ навсякъде раздори.

— А пък аз мислех — рече тя, — че Дю Букие върши само детинщини.

— Но тя е очарователно духовита — каза той на госпожа Грансон. — Винаги съм казвал, че един ден ще ни покаже на какво е способна.

При сегашните обстоятелства тези думи имаха нечуван успех. Победата на госпожица Кормон беше пълна — принцеса Горица падна на масата с носа напред. Кавалерът, който не бе очаквал такава уместна шега от страна на своята Дулсинея, в първия момент не намери думи,

за да изрази възхищението си; той само докосна пръсти, както се ръкопляска в „Ле з’Италиен“^[20].

— Тя е очарователна и в интимен кръг — отговори вдовицата.

— Всички жени са прекрасни в интимна обстановка, госпожо — възрази кавалерът.

След като бурният смях стихна, госпожица Кормон пожела да разбере причината за успеха си. Тогава клюката навлезе в своето *forte*. Дю Букие беше представен като многодетната Жигон^[21], чието потомство вече петнадесет години пълни приюта за подхвърлени деца; неговата безнравственост най-после била разобличена, тя била достойна за парижките му блудства и т.н. Под ръководството на господин Дьо Валоа, който беше най-изкусният диригент на подобни концерти, увертюрата на клюката премина блестящо.

— Аз не виждам — казваше той с добродушен вид — какво може да попречи на брака между някой си Дю Букие и госпожица Сюзан еди-коя си. Как се казваше тя? Сюзет! Макар че живея у госпожа Лардо, аз познавам съвсем бегло нейните девойчета. Ако не се лъжа, тази Сюзан е една висока, дръзка мома със сиви очи, тънко кръстче и малки крачета, която ми е направила впечатление с предизвикателната си походка; аз не съм й обърнал особено внимание, но мога да ви кажа, че тя притежава цялото благородство на красотата. Впрочем в обноските си тя стои много по-високо от Дю Букие и от тази гледна точка бракът би бил неравен за нея. Сигурно знаете, че император Йозеф един ден пожелал да види известната ви Дю Бари в Люсиен и й предложил ръка да се поразходят. Понеже смутеното от толкова почести момиче не се решавало да приеме поканата, той й казал: „Красивата жена навсякъде е царица!“ Забележете, че императорът е бил австрийски немец — добави кавалерът. — Но трябва да знаете, че Германия, която ние считаме за селска страна, е всъщност един край на благородно рицарство и великолепни обноски, особено в областите към Полша и Унгария, където могат да се срещнат...

Тук кавалерът замълча от страх да не намекне за личните си чувства; той само отвори табакерата и единствено принцеса Горица, която му се усмихваше от тридесет и шест години, узна края на историята.

— Това не беше особено любезно за Луи XV — забеляза Дю Ронсьоре.

— Струва ми се, че ставаше дума за император Йозеф — дълбокомислено вметна госпожица Кормон.

— Госпожице — каза кавалерът, като видя, че председателят на съда, нотариусът и пазителят на ипотеките си размениха многозначителни усмивки, — госпожа Дю Бари беше за Луи XV това, което е Сюзан за Дю Букие; подобни обстоятелства са добре известни на такива стари негодници като нас, но те не трябва да стигат до ушите на младите девойки. Вашето неведение доказва, че сте чиста като елмаз и че безнравствеността в историята не ви е докоснала.

Абат Дьо Спонд ласкаво погледна кавалера Дьо Валоа и кимна в знак на одобрение и признателност.

— Госпожицата не познава ли историята? — попита пазителят на ипотеките.

— Щом смесвате Сюзан с Луи XV, как искате да разбера вашата история? — отговори с ангелски глас госпожица Кормон, зарадвана от празните чинии и от оживения разговор, още повече че при нейните думи всички се смееха с пълна уста.

— Бедно дете! — каза абат Дьо Спонд. — Християнската любов — милосърдието — е също толкова сляпа, колкото и езическата, и не трябва да вижда вината на изпадналия в беда. Дъще, вие като председателка на дружеството за подпомагане на самотните майки сте длъжна да помогнете на това момиче, което сега трудно ще си намери мъж.

— Горката девойка! — възкликна госпожица Кормон.

— Мислите ли, че Дю Букие ще се ожени за нея? — попита председателят на съда.

— Ако е почтен човек, трябва да го направи — каза госпожа Грансон. — Но искрено казано, и моето куче е по-порядъчно от него.

— И все пак вашият Азор е славен доставчик — каза хитро пазителят на ипотеките, като се надяваше плоската му шега да мине за духовитост.

На десерта все още се говореше за Дю Букие. Понеже виното бе развързало езиците, по негов адрес се сипеха какви ли не любезности. Увлечени от пазителя на ипотеките, всички отвърщаха на шегата с шега. По такъв начин Дю Букие стана *родо-отстъпник*, *родо-не-*

любец, родо-доставчик, добро-дете-лен, дете-гладач, пра-н-отец, ре-пубер-ликанец, продължен ерген; не бил роден за кмет, а за зет и пр.

— Не е роден и за свят отец — каза със сериозен глас абат Дьо Спонд, при което смеховете стихнаха.

— Нито за благо-родник — допълни господин Дьо Валоя.

Аристокрацията и църквата слязоха в редовете на шегобийците, запазвайки цялото си достойнство.

— Ш-щ-ш-шт — изсъска пазителят на ипотеките. — Чувам ботушите на Дю Букие, чиито кончови сигурно са по-преобърнати от всякога.

Човек почти никога не знае за мълвите, които се носят за него — може целият град да го одумва, клевети или осъжда, ако няма приятели, той не ще научи нищо. И така, невинният Дю Букие, който се надяваше, че Сюзан не го е излъгала, и който искаше да бъде виновен, беше в пълно неведение, защото никой не го бе заговорил за признанията на гризетката; впрочем всички смятаха, че не е прието да се пита за неща, които потърпевшият е принуден да премълчи. Когато сътрапезниците отидоха да пият кафето в салона и се присъединиха към няколкото пристигнали за вечерта гости, Дю Букие предизвика силно раздразнение у всички със самодоволното си и безочливо държане.

От срам госпожица Кормон не смееше да погледне към опасния прелъстител; тя се бе заела с Атаназ и го обсипваше с най-блудкави нравоучения из областта на роялистката политика и религиозния морал. Бедният поет нямаше като кавалера Дьо Валоя табакери с усмихнати принцеси, които да го предпазят от пороя нелепости, и слушаше съвсем оглупял своята избраница, загледан в чудовищния ѝ корсет, който бе застинал в онова ненарушимо спокойствие, характерно за всички големи неща на този свят. Неговата страст така го бе упоила, че пискливият глас на старата мома му звучеше като нежен шепот, а безсмислиците ѝ — като дълбокомъдрени слова. Любовта е като фалшификатор, който непрекъснато превръща грошовете в жълтици, но често и преправя златните монети на петачета.

— Е, Атаназ, обещавете ли ми?

Тези заключителни думи изтръгнаха младежа от неговия захлас, така както спящият внезапно се събужда от някакъв шум.

— Какво да обещаая, госпожице? — продума той.

Госпожица Кормон рязко се изправи и погледна към Дю Букие, който в този момент приличаше на онзи титан, чийто лик беше изсечен върху монетите на Републиката^[22]; тя отиде при госпожа Грансон и ѝ каза на ухото:

— Бедна приятелко, вашият син съвсем е оглупял! Лицеят го е погубил — добави старата мома, като си спомни колко настойчиво кавалерът Дьо Валоа ѝ говореше за лошото възпитание на училищата.

Това бе като гръм от ясно небе!

Без да подозира, Атаназ бе пропуснал възможността да запали с искрата на чувствата си сухите съчки в сърцето на старата мома; ако я бе слушал внимателно, той може би щеше да успее да ѝ признае своята любов, защото в душевния смут, в който се намираше госпожица Кормон, една дума от негова страна щеше да е достатъчна, за да я накара да разбере чувствата му. Но присъщата на истински влюбените младежи глупост го бе погубила, така както едно изпълнено с жизнени сили дете може да се самоубие от невежество.

— Какво си казал на госпожица Кормон? — попита госпожа Грансон сина си.

— Нищо.

„Нищо ли? Ще поговорим за това вкъщи“ — си каза тя, като остави обсъждането на важните въпроси за следващия ден. Майката не отдаде особено значение на това произшествие, защото беше уверена, че Дю Букие е вече достатъчно злепоставен пред старата мома.

Скоро четирите игрални маси се запълниха от шестнадесет играчи. Една четворка седна на масата за пикет — най-скъпата игра, в която загубите можеха да бъдат значителни. Господин Шоанел, кралският прокурор и две дами отидоха да играят табла в кабинета с червената тапицерия. Свещниците бяха запалени и изисканото общество на госпожица Кормон се разположи около камината, по диваните и край масите, като преди това всяка новодошла двойка бе запитала домакинята: „Значи, утре заминавате за Пребоде?“, на което тя отвърщаше: „Няма как, налага се.“

Тази вечер домакинята се стори на всички особено загрижена. Госпожа Грансон първа забеляза неестественото състояние, в което се намираше старата мома — госпожица Кормон разсъждаваше.

— За какво сте се замислили, братовчедке? — попита тя, като я видя усамотена в будоара.

— За онази нещастница — отвърна госпожица Кормон. — Нали съм председателка на дружеството, защо да не ви дам десет екю за нея?

— Десет екю! — възкликна госпожа Грансон. — Но ние никога не сте давали толкова много!

— Скъпа моя, нали е естествено човек да има деца!

Касиерката на дружеството за подпомагане на самотните майки бе поразена от тези безнравствени думи, още повече че те идваха от сърцето на старата мома. Тя разбра, че Дю Букие явно се беше издигнал в очите на госпожица Кормон.

— Честна дума — каза госпожа Грансон, — Дю Букие е не само звяр, но и подлец. Щом като си навредил някому, не е ли редно да го обезщетиш? Не ние, а той трябва да помогне на това нещастно момиче, което впрочем не ми изглежда съвсем порядъчно; в Алансон има много по-достойни мъже, а щом се е свързала с циник като Дю Букие, значи, е доста безнравствена.

— Циник ли? Вашият син, скъпа, ви е научил на разни непонятни латински думи. Не искам да оправдавам Дю Букие, но кажете ми: защо според вас жената, която е предпочела един мъж пред друг, е безнравствена?

— Мила братовчедке, да предположим, че вие се омъжите за моя син Атаназ, което би било съвсем естествено — той е млад, красив, има бъдеще и може би ще прослави Алансон; всички обаче ще си помислят, че вие нарочно сте се омъжили за толкова млад човек, и злите езици ще кажат, че се запасявате с щастие за цял живот, а може би ще се намерят и завистливи жени, които ще ни обвинят, че сте ги оцетили. И какво от това? Важното е, че ще бъдете истински и силно обичана. Атаназ ви изглежда оглупял, скъпа, именно защото е прекалено умен, а крайностите си приличат. Вярно е, че живее като петнадесетгодишно девойче, но затова пък той не се е търкалял в мръсотиите на парижкия разврат... Е, сменете имената, както казваше клетият ми съпруг — същото е отношението на Дю Букие към Сюзан. Но ако вие бихте били несправедливо наклеветена, то в техния случай всичко е истина. Разбрахте ли ме?

— Толкова, колкото ако ми говорехте на гръцки — каза госпожица Кормон, като я гледаше с широко отворени очи и напругаше целия си ум.

— Е, добре, скъпа братовчедке, щом трябва да си говорим направо, Сюзан не обича Дю Букие. А ако сърцето не говори в подобни случаи...

— Но, братовчедке, с какво друго обича човек, ако не със сърцето си?

При тези думи госпожа Грансон си каза като кавалера: „Нещастната ми братовчедка е отчайващо глупава. Нейното невежество наистина надминава всички граници.“

— Мило дете — каза гласно тя, — струва ми се, че не се зачева само от духовна любов.

— Как, скъпа, ами Светата Дева?...

— Но, миличка, Дю Букие не е Светият дух!

— Вярно — каза старата мома, — той е мъж! Мъж, който става твърде опасен, и приятелите му трябва да го посъветват да се ожени.

— Вие можете да постигнете това, братовчедке...

— Хе, по какъв начин? — попита старата мома в изблик на християнско милосърдие.

— Като не го допускате в дома си, докато не се ожени, защото при сегашните обстоятелства вие сте длъжна, в името на добрите нрави и на благочестието, да му засвидетелствувате строго неодобрение, което да послужи за пример на всички.

— Ще поговорим отново за това, щом се върна от Пребоде, скъпа госпожо Грансон. Трябва да се посъветвам с чичо ми и с абат Кутюрие — каза госпожица Кормон и се върна в салона, където оживлението бе достигнало връхната си точка.

Осветлението, групичките красиво облечени жени, тържественият вид и важния тон на присъстващите изпълваха госпожица Кормон с не по-малка гордост от тази на самите гости; много от тях бяха убедени, че обстановката в нейния салон не отстъпваше на най-знатните столични кръгове.

В този момент Дю Букие, който играеше вист с господин Дьо Валоя и с две възрастни дами — госпожа Дю Кудре и госпожа Дю Ронсьоре, беше предмет на скрито любопитство от страна на гостите. Няколко млади жени се бяха приближили до масата, давайки си вид, че

се интересуват от играта, и го наблюдаваха изпод око, но с толкова особено изражение, че Дю Букие най-накрая помисли, че има нещо нередно в тоалета му. „Да не би перчемът ми да стои накриво?“ — се запита той с присъщата на старите ергени тревога. И като се възползува от края на една неуспешна игра, с която се стигна до седмия робер, стана от масата.

— Тази вечер губя още щом пипна картите — каза той, — наистина нямам късмет.

— Но затова пък иначе ви върви — подхвърли кавалерът, като го погледна лукаво.

Както винаги думите му обиколиха салона и всеки се възхити от изтънчения ум на този алансонски Талейран.

— Само кавалерът Дьо Валоя може да измисли такова нещо — каза племенницата на енорийския свещеник.

Дю Букие отиде пред малкото продълговато огледало под „Дезертюра“, но не откри нищо обезпокоително във външността си.

След безкрайните повторения на едни и същи любезности във всички възможни форми гостите започнаха да се сбогуват в претъпканото преддверие; госпожица Кормон изпращаше приятелките си до площадката и ги целуваше на раздяла. Тръгваха си на групички — кой в посока на пътя към Бретан или на замъка, кой към квартала край реката Сарт. Пак се подемаха разговорите, които вече двадесет години огласяха улицата по това време. Те винаги бяха едни и същи: „Тази вечер госпожица Кормон изглеждаше чудесно.“ — „Госпожица Кормон ли?... На мен пък ми се стори особена.“ — „Колко е отпаднал напоследък бедният абат! Видяхте ли го как дреме? Вече не може да следи картите, толкова е разсеян.“ — „За жалост, сигурно скоро ще се простим с него.“ — „Ама че ясна вечер, утре ще имаме хубав ден!“ — „Дума да няма, времето е чудесно, тъкмо за цъфтежа на ябълките!“ — „Е, бихте ни и тоя път, но така е винаги, когато играете с господин Дьо Валоя.“ — „А колко спечели той?“ — „Тази вечер ли? Три-четири франка. Той никога не губи.“ — „Ей богу, като си помисля, че в годината има триста шестдесет и пет дни! Та с печалбите му можеш да си купиш цяла ферма.“ — „Няма що, много игри загубихме тази вечер.“ — „Блазе ви, господине и госпожо, ето че вече сте си у вас, а ние трябва да извървим още половината град.“ — „Не ви съжалявам, защото бихте могли да си имате кола и да не идвате пеша.“ — „О,

господине, нали имаме момиче за женене, ето ти една част от парите за колата, а другата отива за сина ни в Париж.“ — „Гласите го за чиновник, нали?“ — „Ами да, това е най-подходящото за един млад човек. И после, никак не е срамно да служи на краля.“

Понякога говореха за ябълковото вино или за ленените посеви и тези въпроси се обсъждаха всяка година по един и същи начин и по едно и също време; ако някой познавач на човешкото сърце живееше на тази улица, той винаги щеше да знае в кой месец на годината се намира, стига да слушаше разговорите им.

Но тази вечер се чуваха само весели шеги, защото Дю Букие, който вървеше сам пред останалите, най-невинно си тананикаше известния припев: „О, нежна моя, чуй песента на птичките^[23]...“ и пр.

Някои хора смятаха, че Дю Букие е извънредно силен човек, когото другите подценяват. Откакто положението му се беше затвърдило с новото кралско постановление, председателят на съда Дю Ронсьоре почти бе преминал на негова страна. В очите на останалите доставчикът беше един опасен и безнравствен човек, който е способен на всичко.

Както в Париж, така и в провинцията всеки по-изтъкнат мъж прилича на онази статуя от хубавата алегорична приказка на Адисън^[24], заради която двама рицари, пристигайки от различни страни на кръстопътя, където била издигната, започнали да се препират — единият твърдял, че е бяла, другият — черна; когато слезли от конете, видели, че е наполовина бяла, наполовина черна, а накрая третият рицар, който им дошъл на помощ, казал, че е червена.

Докато се прибираще вкъщи, кавалерът Дьо Валоа си мислеше: „Време е да разпространя слуха за женитбата ми с госпожица Кормон. Новината ще тръгне от салона на Д'Егриньон, оттам ще отиде направо на улица Сеез у епископа, ще се върне чрез главните викарии у свещеника на църквата «Сен Леонар», който веднага ще я съобщи на абат Кутюрие; така моята стрела ще улучи госпожица Кормон в най-съкровени й чувства. Старият маркиз Д'Егриньон ще покани на обяд абат Дьо Спонд, за да решат как да прекратят слуховете, които биха zlepоставили госпожица Кормон, ако аз ги опровергая, или мен, ако тя ги отрече. Абатът ще бъде омотан както трябва, а госпожица Кормон ще се съгласи да приеме госпожица Арманд, която ще й изтъкне преимуществата и бъдещето на този брак. Наследството на абата

възлиза на не по-малко от сто хиляди екю, нейните спестявания трябва да са около двеста хиляди франка, без да броим къщата, имението в Пребоде и рентата от петнадесет хиляди ливри. Само една дума на моя приятел Дьо Фонтен, и ставам кмет на Алансон, депутат, а веднъж седнал отдясно в Парламента, лесно ще се добера и до перската титла, викайки: «Прекратете разискванията!» или: «Запазете тишина!».

Щом се прибра вкъщи, госпожа Грансон влезе в остро пререкание със сина си, който не искаше да разбере, че неговите чувства могат да имат нещо общо с политическите му убеждения. Това бе първото разногласие, което помрачи безоблачното съжителство на майката и сина.

В девет часа на следващата сутрин госпожица Кормон, приличаща на пирамида върху планината от багажи, се понесе заедно с Жозет в двуколката нагоре по улица Сен Блез; тя отиваше в Пребоде, където щеше да я заvari събитието, ускорило женитбата ѝ и което не можеха да предвидят нито госпожа Грансон, нито Дю Букие, нито господин Дьо Валоа, нито самата тя. Случайността е най-великият творец.

[1] *Арпан* — стара френска мярка за повърхност, равна приблизително на петдесет ара. ↑

[2] *Вал-Нобл* — Val-Noble (фр.) — красивата долина. ↑

[3] *Брийант* — Brillante (фр.) — блестяща. ↑

[4] *Седен, Жан-Мишел* (1719–1797) — френски драматург, автор на няколко комедии и либрета за комични опери, една от които е „Дезертърът“, по музика на Монсиньи. ↑

[5] *Риго, Йасент* (1659–1743) — френски художник-портретист. ↑

[6] *Латур, Морис Кентен дьо* (1704–1788) — френски художник-пастелист, прочут с множество портрети на известни личности. ↑

[7] *Марш-а-тер* — Marche-à-terre (фр.) — „Върви по земята“: прякор на шуански бунтовник, прославил се със смелостта, жестокостта и алчността си. Герой от „Шуаните“, както и *Мари дьо Винтъй* и *маркиз Дьо Монтобан*, за които отново ще стане дума в „Старата мома“. ↑

[8] *In fîocchi* (ит.) — в празнично облекло. ↑

[9] *Турнюр* — възглавничка, поставяна отзад под кръста; дамска мода през XIX век. ↑

[10] *Аньес* — женско собствено име, нарицателно за наивна, простодушна девойка; авторът има предвид героинята от „Училище за жени“ на Молиер. ↑

[11] Става дума за генерал *Масена, Андре* (1758–1817), командущ френските войски в битката при Цюрих (1799); злоупотребявайки с поста си, той встъпвал в непочтени сделки с военните доставчици. ↑

[12] *Country gentleman* (англ.) земевладелец, селски благородник. ↑

[13] *Херцог Дьо Бранкас* — герой на френския сатирик-моралист Жан дьо Лабрюйер, от главата „Разсеяният“ в книгата „Характери“. ↑

[14] *Ad omnipotentem* (лат.) — за всемогъщия; Балзак пародира израза *ad hominem* (лат.) — за човека, което означава, че доводът е предназначен да повлияе върху чувствата и впечатленията, без да има обективно значение. ↑

[15] *Ливра* — английска мярка за тежина, равна на 0,453 килограма. ↑

[16] *Rinforzando* (ит.) — усиляване; тук авторът намеква за арията на мълвата от „Севилският бръснар“. ↑

[17] *Духовната конституция* — декрет, с който през юли 1790 година френската църква се обявява за независима от римската. С *Конкордата* от 1801 година Наполеон слага край на разкола сред духовенството, възникнал вследствие на тази конституция. ↑

[18] *Сеиди* — последователи на създателя на мюсюлманската религия Мохамед. ↑

[19] *Жозеф Прюдом* — герой на френския писател Моние, Анри (1805–1877); самодоволен и глупав буржоа, който постоянно произнася надути и безсмислени фрази. ↑

[20] „*Театр дез’Италиен*“ — труппа италиански актьори, които идват в Париж през седемнадесети век. Труппата се разпада през 1878 година. ↑

[21] *Майка Жигон* — героиня от френския марионетен театър, представяна сред многобройните си деца. ↑

[22] Върху монетите е изобразен Херкулес. ↑

[23] „О, нежна моя...“ — романс от „Ариодан“ на френския композитор Меюл. ↑

[24] Адисън, Джоузеф (1672–1719) — английски писател просветител. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

РАЗОЧАРОВАНИЯТА

На следващия ден от пристигането си в Пребоде, в осем часа сутринта, госпожица Кормон най-невинно закусваше, слушайки отчетите на пазача и градинаря, когато Жаклен се втурна като хала в трапезарията.

— Госпожице — запъхтяно каза той, — господин вашият чичо ви праща бързо писмо по сина на старата Громор; момчето е тръгнало преди разсъмване от Алансон и току-що пристигна. Тичало е почти като Пенелопа! Да му дам ли чаша вино?

— Какво ли се е случило, Жозет, да не би чичо ми да е...

— Тогава нямаше да пише — каза камериерката, отгатнала опасенията на господарката си.

— Бързо! Бързо! — извика госпожица Кормон, щом прочете първите редове. — Гледай да опаковаш всичко за половин час, моето момиче — каза тя на Жозет. — Връщаме се в града...

— Жаклен! — извика Жозет, силно развълнувана от изражението, което се бе изписало по лицето на госпожица Кормон.

Предупреден от Жозет, Жаклен се качи и каза на господарката си:

— Госпожице, Пенелопа още не си е изяла сеното.

— Голяма работа! Трябва да тръгнем още сега.

— Но времето е на дъжд, госпожице!

— Какво от това, ще се поизмокрим.

„Като че ли къщата гори“ — промърмори Жозет, засегната от мълчанието, с което нейната господарка дочете и препрочете писмото.

— Допийте си поне кафето, не се вълнувайте толкова! Вижте колко сте зачервена.

— Червена ли съм, Жозет? — възкликна тя, като се втурна към едно полуизтрито огледало, което показва чертите ѝ двойно поизкривени. „Господи — помисли си госпожица Кормон, — само това липсваше, да изглеждам грозна!“

— Бързо, Жозет, бързо, моето момиче — каза тя, — помогни ми да се облека. Искам да съм готова, преди Жаклен да е впрегнал Пенелопа. Ако дотогава не успееш да сложиш багажа в колата, предпочитам да го оставя тук, отколкото да губя и секунда повече.

Ако вече сте разбрали до каква степен госпожица Кормон се беше вманиачила в желанието си да се омъжи, лесно ще си обясните нейното вълнение. Доблестният чичо съобщаваше на племенницата си, че господин Дьо Троавил, бивш военен на служба в Русия, внук на един от неговите най-добри приятели, имал намерение да се върне да живее в Алансон и се бил обърнал с молба към абата за няколкодневно гостоприемство в името на добрите чувства, които свързваха стареца с неговия дядо, виконт Дьо Троавил, вицеадмирал при Луи XV. Разтревожен, че гостът, чието писмо се бе забавило, можеше да пристигне всеки момент, бившият главен викарий настойчиво молеше своята племенница да си дойде, за да го приемат с необходимите почести. След едно такова известие какво значение можеха да имат дребните грижи в Пребоде? Сега пазачът и градинарят, които бяха станали свидетели на силното вълнение на своята господарка, мълчаливо я чакаха да дойде и да им даде поръките си. Когато тя мина покрай тях и те я спряха, за да узнаят нарежданията ѝ, за пръв път в живота си госпожица Кормон, строгата стара мома, която винаги и за всичко се разпореждаше лично, им подхвърли: „Правете каквото искате“, от което слугите останаха като гръмнати; и наистина, господарката им беше толкова точна в стопанската си пресметливост, че когато разпределяше реколтата по сортове, тя броеше плодовете, за да осигури равномерното им консумиране.

— Струва ми се, че сънувам — каза Жозет, виждайки господарката си да лети надолу по стълбището като слон, когато Бог е надарил с крила.

Скоро след това, въпреки поройния дъжд, госпожицата напусна Пребоде, оставяйки цялата власт на слугите. Жаклен не посмя на своя глава да ускори хода на кротката Пенелопа, която подобно на легендарната царица, чието име носеше, сякаш правеше колкото крачки напред, толкова и назад. Като забеляза с каква скорост се движат, госпожица Кормон рязко заповяда на Жаклен да накара кобилата да препусне в галоп дори ако трябва да разиграе камшика по гърба на бедното изплашено животно, до такава степен се опасяваше,

че няма да стигне навреме за приготовленията по достойното посрещане на господин Дьо Троавил. Тя бе пресметнала, че внукът на приятеля на чичо ѝ не можеше да бъде повече от четиридесетгодишен и че без съмнение е неженен, както всички военни; тя твърдо реши, че със съдействието на чичо си няма да пусне господин Дьо Троавил да излезе от къщата и като ерген. Макар че Пенелопа препускаше в галоп, госпожица Кормон, която беше унесена в мислите за тоалетите си и за първата брачна нощ, на няколко пъти каза на Жаклен, че се движат много бавно. Тя едва се сдържаше на едно място и си мърмореше сама под носа, без да чува въпросите на Жозет, като човек, който замисля велики дела. Най-после двуколката пристигна на главната улица на Алансон, която на влизане откъм Мортань носи името Сен Блез, после продължава към странноприемницата „При Мавъра“, където се нарича улица Порт дьо Сеез, а по-нататък, по посока на Бретан, тя се казва Беркай.

Вече знаете какво оживление настъпваше в Алансон всеки път, когато госпожица Кормон заминаваше в имението си, и можете да си представите какъв шум се вдигна сега, при нейното завръщане още на следващия ден от настаняването ѝ в Пребоде, и то в проливния дъжд, който я биеше в лицето без нея ни най-малко да я е грижа за това. Всички бяха впечатлени от бесния бяг на Пенелопа, от лукавото изражение на Жаклен, ранния час, оживения разговор между Жозет и госпожица Кормон и най-вече от тяхното нетърпение. Понеже имотите на семейство Дьо Троавил се намираха между Алансон и Мортань, Жозет познаваше добре този род. На влизане в града госпожица Кормон бе изпуснала една дума, която беше достатъчна на прислужницата, за да разбере каква е работата; двете започнаха трескаво да обсъждат положението и стигнаха до извода, че очакваният господин Дьо Троавил сигурно е неженен благородник между четиридесет и четиридесет и две години и че състоянието му може би е незначително, но не и оскъдно. Госпожица Кормон вече се виждаше виконтеса Дьо Троавил.

— И чичо нищо да не ми каже, нищо да не знае, за нищо да не се е поинтересувал! Колко му е присъщо това нехайство! И носа си ще забрави някъде, ако не му е закрепен на лицето.

Навярно сте забелязали, че в подобни случаи старите моми напомнят Ричард III^[1] — стават остроумни, настървени, дръзки,

склонни на всичко и губят всякакъв свян също като пияни отчета!

Вестта за прибързаното завръщане със смущаващите обстоятелства около него мълниеносно се понесе от улица Сен Блез до улица Порт дьо Сеез, разтърси целия град, всички жители по домовете и обществените места. На улицата, в магазините и кухните новината се предаваше от врата на врата; скоро тя стигна и до по-висшите кръгове, докато най-накрая думите „Госпожица Кормон се е върнала!“ избухнаха като взрив във всяко семейство.

В същото време Жаклен слизаше от седалката в предната част на двуколката, чиято форма би озадачила всеки столар; той винаги сам отваряше заоблените в горния край крила на портала, които сега бяха изцяло затворени в знак на траур, защото със заминаването на госпожица Кормон събиранията в дома ѝ се прекратяваха. В нейно отсъствие членовете на компанията се изреждаха да канят абат Дьо Спонд, а кавалерът Дьо Валоа му се издължаваше с един обяд у маркиз Д'Егриньон. Жаклен подвикна свойски на Пенелопа, която бе останала на средата на улицата, и животното, привикнало само да влиза в двора, се обърна, премина през вратата и внимателно заобиколи цветната леха. Жаклен пое юздите и докара двуколката пред входната площадка.

— Мариет! — извика госпожица Кормон.

Мариет беше отишла да затвори портала.

— Да, госпожице?

— Пристигна ли господинът?

— Не, госпожице.

— А къде е чичо ми?

— В черквата, госпожице.

Жаклен и Жозет вече бяха застанали с протегнати ръце на първото стъпало на стълбището, готови да поемат господарката си, която се надигна, стъпи на стръката и опирайки се отстрани на колата, се стовари в ръцете им, защото от две години насам не рискуваше да стъпва на желязното мрежесто стъпало, което се крепеше само на няколко нещастни болта. Щом се качи на площадката, госпожица Кормон със задоволство огледа своя двор.

— Хайде, Мариет, оставете тази врата и елате тук.

— Работата става сериозна — каза Жаклен на Мариет, когато тя мина край двуколката.

— Е, моето момиче, кажи да видим какви продукти имаш? — попита госпожица Кормон, отпускаяки се на пейката в преддверието с вид на човек, който е капнал от умора.

— *Комай* никакви — отговори Мариет, слагайки ръце на кръста. — Госпожицата знае, че когато я няма, господин абатът обядва винаги навън; вчера ходих да го посрещна от госпожица Арманд.

— А къде е той?

— Господин абатът ли? В черквата е, ще си дойде чак към три часа.

— Къде му е умът на този мой чичо! Трябваше да те прати на пазар. Върви бързо, Мариет, недей да се разпускаш много, но и не скъпи парите — вземи всичко, което ти се стори хубаво, прясно и вкусно. Иди да видиш дали са докарали пастет, а освен това искам и раци от ручейте на Брийант. Колко е часът?

— Девет без нещо.

— Боже мой, Мариет, не си губи времето с приказки, човекът, когото чичо ми очаква, може да пристигне всеки момент и ако трябва да поднасяме обяд, добре ще се наредим.

Мариет се обърна към плувналата в пот Пенелопа и погледна Жаклен с вид, който казваше: „Този път няма мърдане. Госпожицата ще сложи ръка върху някой съпруг.“

— А сега на работа, Жозет — поде старата мома. — Да видим къде ще сложим да спи господин Дьо Троавил.

С какво блаженство тя изрече тези думи! „*Къде ще сложим да спи господин Дьо Троавил*“ (произнасяйте Тревил); колко много значеше това! Старата мома беше преизпълнена с надежди.

— Защо да не го настаним в зелената стая?

— В стаята на негово преосвещенство епископа? Не, твърде близо е до моята. Тя е подходяща само за свят човек, какъвто е неговата светлост.

— Да го сложим в стаята на чичо ви.

— Прекалено е гола, ще бъде неприлично.

— Ами тогава, госпожице, трябва набързо да сложите едно легло в будоара, хем там има и камина. Моро все ще намери в склада някое подходящо за лампериите легло.

— Права си, Жозет. Хайде, тичай у Моро, позволявам ти да уговориш всичко с него. Важното е леглото (леглото за господин Дьо

Тревил!) да бъде поставено, без той да разбере, в случай че господин Дьо Тревил пристигне, докато Моро е още тук. Ако Моро не се наеме, ще настаня господин Дьо Тревил в зелената стая, макар че е много близо до моята.

Жозет тръгна да излиза, но господарката ѝ я спря.

— Можеш да кажеш всичко на Жаклен! — извика тя с величествен глас, в който обаче се долавяше и силна уплаха. — Нека той отиде при Моро. Ами тоалетът ми? Ако господин Дьо Тревил ме завари така? И чичо ми го няма никакъв, за да посрещне госта! Ох, този мой чичо! Жозет, ела ми помогни да се облека.

— А Пенелопа? — непредпазливо попита Жозет.

За пръв и последен път в живота ѝ очите на госпожица Кормон засвяткаха от гняв.

— Стига с тая Пенелопа! Пенелопа, та Пенелопа! Пенелопа ли ти е господарката?

— Но тя е цялата в пот и нищо не е яла!

— Ако трябва, ще пукне! — извика госпожица Кормон. „Но аз ще са омъжа“ — продължи тя наум.

При тези думи, които ѝ прозвучаха като смъртна присъда, Жозет остана за миг като зашеметена, но господарката ѝ я отпрати с нетърпеливо движение и тя полетя надолу по стълбището.

— Жаклен, госпожицата е побесняла! — бяха първите ѝ думи.

Ето как всичко в този ден беше насочено към неочакваната развръзка, която трябваше да реши съдбата на госпожица Кормон. Целият град вече беше разтърсен от слуха за петте важни обстоятелства около завръщането на госпожица Кормон, а именно — проливния дъжд, бързия ход на задъханата Пенелопа, плувнала в пот и с хлътнали хълбоци, ранния час, разхвърляните багажи в колата и необичайния вид на изплашената стара мома. Но когато Мариет се появи като хала на пазара и обра сергиите, а Жаклен отиде за легло у най-известния тапицер в града на улица Порт дьо Сеез, която беше на две крачки от църквата, това вече даде повод за най-сериозни предположения. Необикновената случка се обсъждаше на главната улица, навсякъде се говореше само за това, даже и у госпожица Арманд, където се намираше и кавалерът Дьо Валоа. В разстояние от два дни Алансон бе разтърсен от такива важни събития, че някои женици от простолюдието казваха: „Като че ли е настъпил краят на

света.“ Новината предизвикваше навсякъде един и същ въпрос: „Какво се е случило в дома на госпожица Кормон?“ Абат Дьо Спонт бе внимателно разпитан още щом излезе от „Сен Леонар“ и тръгна да се разхожда по главната алея с абат Кутюрие; старецът най-простодушно отговори, че очаквал виконт Дьо Тревил, който бил служил в Русия по времето на емиграцията и сега се връщал да живее в Алансон. От два до пет часа в града като по устна поща се разнесе вестта, че госпожица Кормон най-сетне си бе намерила задочно съпруг и щяла да се омъжи за виконт Дьо Тревил. На едно място казваха: „Моро вече е намерил леглото.“ Другаде се чуваше, че леглото е високо шест стъпки. На улица Беркай у госпожа Грансон се твърдеше, че то е високо четири стъпки. У Дю Ронсьоре, където обядваше Дю Букие, предполагаша, че леглото е съвсем обикновено. Дребнобуржоазните среди решиха, че то струва хиляда и сто франка. Общото мнение обаче беше, че *рибата е още в морето*. По-нататък всичко беше още по-преувеличено. Мариет нахлула на пазара и помела всичко, което ѝ паднело подръка; на горния край на улица Сен Блез пък се твърдеше, че Пенелопа била умряла. Смъртта на животното се подлагаше на съмнение у областния данъчен управител, докато в префектурата бяха сигурни, че добичето е издъхнало пред вратата на дома, изтощено от скоростта, с която старата мома бе уморила жертвата си. Седларят, който живееше на ъгъла на улица Сеез, има дързостта да отиде и да пита дали не се е случило нещо с двуколката на госпожица Кормон, само и само за да разбере дали Пенелопа е жива. Така от горния край на улица Сен Блез до последната къща на улица Беркай всички научиха, че благодарение грижите на Жаклен Пенелопа, тази мълчалива и безпомощна жертва на безразсъдството на своята господарка, е все още жива, но че изглежда съвсем изтощена. По цялата улица, която водеше към пътя за Бретан, се говореше, че виконт Дьо Тревил е по-малък син от един обеднял род и че няма пукнат грош, тъй като имотът в Перш принадлежал на маркиз Дьо Тревил, пер на Франция и баща на двама сина. Партията била много изгодна за без състоятелния емигрант, а и за госпожица Кормон той изглеждал напълно подходящ съпруг; с една дума, в аристократическия квартал одобряваха този брак и казваха, че госпожица Кормон не може да намери по-достойно име за своето богатство. Но в очите на буржоазията виконт Дьо Тревил беше руски генерал, който е воювал срещу Франция и който е натрупал огромно

състояние в петербургския двор; той беше *чужденец*, омразен за либералите *съюзник*. Навсякъде говореха, че абат Дьо Спонд тайно е посредничил на този брак. Постоянните гости в дома на госпожица Кормон решиха до един да я посетят още същата вечер.

Докато в целия град кипеше такова оживление, че почти всички бяха забравили случая със Сюзан, госпожица Кормон беше не помалко развълнувана, макар че сега я тревожеха съвсем нови мисли. И наистина, оглеждайки салона, будоара, кабинета и трапезарията, тя беше обзета от силно безпокойство. Сякаш някакъв зъл дух ѝ сочеше с насмешка нейните овехтели, тежки мебели и сянката на съмнението лягаше над красивите предмети, от които тя още като дете се беше възхищавала — сега те ѝ се струаха смешни и жалки. С една дума, тя изпитваше вълнението на писателя, който чете творбата си пред някой взискателен или преситен критик — до този миг той е смятал своето произведение за съвършено, но изведнъж оригиналният сюжет започва да изглежда плосък, най-изящните и гладки изрази стават неразбираеми или недодялани, образите се разкривяват и рухват, а измислиците излизат на бял свят. Нещастницата потрепери от мисълта, че господин Дьо Тревил може да се усмихне презрително при вида на този попски салон и високомерно да огледа старата трапезария; а освен това тя се уплаши, че обстановката ще се отрази и на самата нея. Ами ако мебелите ѝ наистина я състаряваха? Тръпки я полазиха, като си зададе този въпрос. Сега госпожица Кормон би дала една четвърт от спестяванията си, за да възобнови с един замах дома като с вълшебната пръчица на феята. Нима и най-самоувереният генерал не е потръпвал в навечерието на битката? Бедната мома сякаш бе изправена пред победата при Аустерлиц или пред поражението при Ватерло.

„Госпожа виконтеса Дьо Тревил — си казваше старата мома, — какво хубаво име! Имотът ми поне ще принадлежи на достоен род.“

Трескавата възбуда, в която бе изпаднала, съживяваше най-тънките струни, най-нежните клетки на нейната отдавна погребана сред тлъстините чувствителност. Раздвижената от надеждите кръв кипеше в жилите ѝ. В този момент тя усещаше, че ако се наложи, би била способна дори да води разговор с господин Дьо Тревил.

Излишно е да споменаваме за усърдието, с което Жозет, Жаклен, Моро и помощниците му се заловиха за работа. Те сновяха като загрижени мравчици. Въпреки ежедневно и безупречно поддържане

на покъщнината всяко нещо отново беше изтъркано, изгладено, измито и лъснато. Порцелановите сервизи, които се използваха само в тържествени случаи, бяха извадени на бял свят, а също и копринените, номерирани с буквите на азбуката трапезни кърпи, които се пазеха в дълбоките скринове в тройни плътно забодени с карфици калъфи. Най-важните лавици на библиотеката бяха подложени на преглед. Госпожицата реши да пожертвува три бутилки от прословутите ликьори на госпожа Амфу, най-известната от всички отвъдморски винопроизводители, чието име беше скъпо за сърцата на познавачите. Благодарение на своите верни помощници госпожица Кормон беше готова за битката. Навсякъде и във всичко цареше пълна бойна готовност — мебелите, кухненската артилерия, стройните редици на приборите в сервизното помещение, резервите и продуктите. По нейна заповед Жаклен, Мариет и Жозет облякоха ливреи. Алеите бяха изравнени. Старата мома съжаляваше, че не може да се споразумее със славеите в горичката да изпълнят пред госта най-благозвучните си песни. Най-послед, в четири часа следобед, точно когато абат Дьо Спонт се прибираше, а госпожицата вече мислеше, че напразно е сложила най-хубавите си прибори и поръчала най-изтънчения обяд, на улица Вал-Нобл се чу камшикът на кочияш.

— Това е *той*! — каза си тя и плющенето сякаш отекна в сърцето ѝ.

И наистина, известният от толкова клюки господин пристигаше сам в един пътнически кабриолет, който бе предизвикал такава сензация, докато слизаше по улица Сен Блез и завиваше по улица Вал-Нобл, че две-три хлапета и няколко възрастни хора го бяха последвали и се бяха струпали край портала на двореца на семейство Кормон, за да наблюдават как ще влезе. Жаклен, който бе надушил собствената си женитба, също беше чул камшика и вече бе отворил двете крила. Кочияшът се оказа негов познат и вложи цялото си умение, за да обърне майсторски колата и да я закове точно пред входната площадка. Навярно се досещате, че благодарение на щедростта на Жаклен кочияшът си тръгна напоен както подобава.

Абатът излезе да посрещне госта, а в това време слугите свалиха багажа с ловкостта на изпечени крадци. Колата беше закарана под навеса, порталът бе затворен и само за няколко минути не остана и следа от пристигането на господин Дьо Тревил. Никога две химически

вещества не са се свързвали с такава бързина, с каквато къщата на госпожица Кормон погълна виконт Дьо Тревил.

Сърцето на госпожицата се мятеше в гърдите ѝ като гущер под овчарски кривак, но тя мъжествено остана в креслото край камината. Жозет отвори вратата и виконт Дьо Тревил, следван от абат Дьо Спонд, се появи пред очите на старата мома.

— Племеннице, представям ви виконт Дьо Тревил, внук на един мой съученик от колежа. Господин Дьо Тревил, а това е моята племенница, госпожица Кормон.

„Ах, милият ми чичо — помисли си Роз-Мари-Виктоар, — как добре представя нещата!“

Виконт Дьо Тревил можеше да се опише само с две думи — това беше един аристократичен Дю Букие. Разбира се, делеше ги всичко онова, което отличава благородническото съсловие от простолюдието. Ако в този момент те застанеха един до друг, то и най-ревностният либерал нямаше да може да отрече аристокрацията. Едрата снага на виконта беше стройна и елегантна, раменете му внушаваха величествено достойнство; той имаше сини очи и черна коса, а лицето му бе с маслинен цвят. Не изглеждаше на повече от четиридесет и шест години. Бихте могли да го вземете за испанец, чиято красота се е съхранила сред студовете на Русия. Обноските, походката, държането и всичко у него разкриваше осанката на дипломат, който познава Европа. Беше облечен така, както подобава на един изискан мъж, тръгнал на път. Понеже господин Дьо Тревил изглеждаше уморен, абатът го покани в определената за него стая и остана изумен, когато отвори вратата на преобращения в спалня будоар.

Госпожица Кормон и чичо ѝ оставиха знатния гостенин да се настани с помощта на Жаклен, който донесе багажа му в стаята. Те излязоха да се поразходят край Брийант, докато господин Дьо Тревил се преоблече след пътя. По някаква странна случайност абатът беше по-разсеян от обикновено, но този път госпожица Кормон бе не помалко замислена от него. Двамата вървяха умълчани. Старата мома никога не беше виждала по-привлекателна от атлетическата фигура на виконта. Тя не можеше да възкликне с присъщата на германците романтичност: „Това е моят идеал!“, но бе разтърсена от глава до пети и си казваше: „Този мъж е тъкмо за мен!“ Внезапно тя полетя към

кухнята, за да провери дали Мариет може да забави малко обяда, без това да навреди на ястията.

— Чичо — каза тя, щом се върна, — този господин Дьо Тревил е много любезен.

— Но, дъще, той още нищо не е казал — отвърна с усмивка абатът.

— Не е, но това си личи по осанката и по лицето му. Ерген ли е?

— Нямам представа — каза абатът, който в този момент мислеше за спора върху Божията милост, който бяха започнали с абат Кютюрие. — Господин Дьо Тревил ми писа, че иска да купи къща тук. А ако беше семеен, нямаше да дойде сам — добави небрежно той, защото и през ум не му минаваше, че неговата племенница беше намислила да се жени.

— Богат ли е?

— Баща му е по-малкият син в семейството, както и той самият — отговори чичо й. — Неговият дядо беше вицеадмирал, но бащата на този младеж навремето встъпи в неравен брак.

— Младеж! — възрази старата мома. — Струва ми се, чичо, че той е най-малко четиридесет и пет годишен — каза тя в желанието си да съпостави възрастта му с нейната.

— Е, да — съгласи се абатът, — но четиридесетгодишните изглеждат млади в очите на един нещастен седемдесетгодишен свещеник.

По това време в цял Алансон вече се знаеше, че господин виконтът Дьо Тревил е пристигнал у госпожица Кормон. Не след дълго гостът се присъедини към домакините и започна да се любовува на Брийант, на градината и на къщата.

— Господин абат — каза той, — единственото ми желание е да си намеря жилище като вашето. — При тези думи старата мома сведе поглед, защото те й прозвучаха като любовно признание. — Госпожице, на вас сигурно много ви харесва тук — продължи виконтът.

— Как няма да ми харесва! Къщата принадлежи на нашето семейство от 1574 година, когато един от дедите ни, домоуправител у Алансонския херцог, е купил мястото и я е построил. Основите й са подсилени с колове — обясни госпожица Кормон.

Жаклен дойде да извести, че масата е сложена, и господин Дьо Тревил предложи ръка на щастливата мома, която се постара да не се обляга много на нея, защото все още се страхуваше да не изглежда многообещаваща!

— Всичко тук е в пълна хармония — забеляза виконтът, сядайки на масата.

— О, да, дърветата са пълни с птички, които ни веселят даром, без някой да ги безпокои, а славеят пее всяка нощ — каза госпожица Кормон.

— Имам предвид вътрешността на къщата — поясни виконтът, който я слушаше твърде разсеяно и още не беше забелязал плиткоумието ѝ. — Да — продължи той, — предметите, мебелите, обстановката, всичко е съразмерно.

— Но затова пък поддържането ѝ е доста скъпо, тъй като данъците са огромни — каза храбро старата мома, като се залови за думата *размер*.

— О, значи тук данъците са високи? — попита виконтът, който беше зает с мислите си и не обърна внимание на непоследователността на думите ѝ.

— Аз не съм в течение на тези неща — отговори абатът, — оставил съм на племенницата си да управлява имотите.

— Всъщност данъците са нищожни за богатите хора — подхвана госпожица Кормон, която не искаше да изглежда скъперница. — Що се отнася до мебелите, възнамерявам да ги оставя както са си, освен ако не се омъжа; защото тогава всичко тук ще стане по вкуса на новия стопанин.

— Имате прекрасни схващания, госпожице — каза усмихнато виконтът, — съпругът ви сигурно ще бъде щастлив...

„Никой още не ми е казвал толкова хубави думи“ — помисли си старата мома.

Виконтът похвали госпожица Кормон за обслужването и за реда в къщата, като си призна, че е мислил провинцията за изостанала, но сега я намира съвсем „комфортна“.

„Какво ли значи това, Боже мой? — запита се старата мома. — Ех, защо го няма кавалера Дьо Валoa, та да му отговори! Ком-форт-на? Дали не са няколко думи? Хайде, смелост — каза си тя, — може да е на руски, не съм длъжна да разбирам всичко.“

— Всъщност, господине — подхвана тя на глас, чувствувайки, че езикът ѝ се развързва, както обикновено става в извънредни обстоятелства, — ние тук се радваме на най-бляскаво общество. Градът се събира именно у нас. След малко сам ще се убедите, защото някои от нашите близки приятели навярно са научили за завръщането ми и ще дойдат да ме навестят. Сред тях е кавалерът Дьо Валоа — един аристократ от бившите дворцови кръгове, който е извънредно духовит и изискан човек; освен това маркиз Д'Егриньон и госпожица Арманд — тя си прехапа езика, виждайки, че се е самозабравила, — прекрасна госпожица — добави тя. — Не пожела да се омъжи, за да остави цялото си състояние на своя брат и на племенника си.

— А, да, семейство Д'Егриньон, спомням си ги.

— Алансон е много весел град — продължи тя, увлечена в приказките си. — Добре се забавляваме. Господин областният данъчен управител дава балове, префектът е извънредно мил човек, а понякога и негова светлост епископът ни удостоява с посещението си...

— Виждам — усмихна се виконтът, — че не съм сгрешил, като идвам да умра в родното си място, както прави заекът.

— И аз съм като заека — каза старата мома. — Искам да умра там, където съм привикнала.

Виконтът прие изказаната по този начин поговорка за шега и се усмихна.

„Ах — каза си старата мома, — всичко е наред, този ме разбира.“

Обядът продължи в най-общи разговори. Въодушевена от стремежа да бъде любезна, госпожица Кормон по някакъв странен и непонятен начин успяваше да си припомни всички изящни изрази на кавалера Дьо Валоа. Това приличаше на дуел, в който самият дявол насочва дулото на пистолета. В нито един противник не са се целили толкова внимателно. Виконтът имаше прекалено светско възпитание, за да изтъква достойнствата на обяда, но неговото мълчание изразяваше възхищението му. Отпивайки от прекрасните вина, които Жаклен щедро му наливаше, той имаше вид на човек, който с голямо удоволствие разпознава свои стари познати и който като истински ценител не ръкопляска, а се наслаждава. Господин Дьо Тревил с любопитство се осведомяваше за стойността на земята, къщите и местата; той помоли госпожица Кормон подробно да му опише мястото, където се сливат Брийант и Сарт, изрази учудването си, че

градът е построен толкова далече от голямата река, и живо се заинтересува от разположението на местността. Мълчаливият абат беше оставил на племенницата си задължението да поддържа разговора. Госпожицата бе напълно убедена, че добре забавлява господин Дьо Тревил, който любезно ѝ се усмихваше. Само за един обяд той несъзнателно спечели сърцето на старата мома — нещо, което досега нито един от обожателите ѝ не беше постигнал дори и за две седмици. Можете да бъдете уверени, че никога гостенин не е бил обсипван с толкова грижи и обслужван с такова внимание. Той сякаш беше скъпият любим, чието завръщане се е превърнало в празник за дома. Госпожицата не снемаше ласкавия си поглед от него, следеше кога трябва да му подаде хляб, а ако само за миг той обърнеше глава, тя ловко досипваше в чинията му от онези ястия, към които той беше проявил предпочитание. Ако виконтът беше лакомник, тя сигурно щеше да го умори от преяждане; но за нея това бе нещо като сладостно предвкушане на всичко онова, което щеше да прояви в любовта. Тя не допусна глупостта да скромничи — напротив, смело разгърна всички платна, извади на показ всичките си достойнства, представи се за царицата на Алансон и с гордост похвали конфитюрите си. Така се увлече, че започна да говори за себе си с нескривано желание за комплименти, сякаш беше останала без ласкатели. Тя забеляза, че се харесва на виконта — и наистина, силното вълнение така я беше преобразило, че тя изглеждаше по-женствена. На десерта госпожица Кормон изпита огромно вътрешно задоволство, като долови шума в преддверието и салона; обичайните ѝ гости пристигаха. Домакинята привлече вниманието на чичо си и на господин Дьо Тревил върху този факт, който свидетелствуваше за привързаността на нейните почитатели, а всъщност всички бяха дошли, тласнати от острото любопитство, което измъчваше целия град. Госпожица Кормон гореше от нетърпение да блесне в цялата си слава и нареди на Жаклен да поднесе кафето в салона; слугата се появи сред събралото се знатно общество с величествените сакски подноси, които се изваждаха само два пъти в годината. Гостите, които в това време оживено си шепнеха помежду си, бяха силно впечатлени от това обстоятелство.

— Дявол да го вземе! — възкликна Дю Букие. — Поднесли са само от ликьорите на госпожа Амфу, които предлагат единствено на четирите големи църковни празника^[2]!

— Очевидно този брак е бил подготвен от една година чрез писма — заключи председателят на съда Дю Ронсьоре. — При началника на пощата в продължение на дванадесет месеца са получавани пликове с марки от Одеса.

Госпожа Грансон потръпна. А кавалерът Дьо Валоа, макар че беше обядвал за четирима, пребледня чак и отясно и усещайки, че може да издаде тайната си, каза:

— Не ви ли се струва, че днес е доста хладно? Целият замръзнах.

— Сигурно е от близостта на Русия — отвърна Дю Букие.

Кавалерът го погледна с вид, който значеше: „Добре го каза.“

Госпожица Кормон се появи така сияеща и победоносна, че всички я намериха дори за красива. Този необикновен блясък не се дължеше само на вълнението; още от сутринта нейната кръв се беше разбушувала и цялото ѝ същество бе обхванато от трескава възбуда в очакване на нещо велико; и именно това я беше преобразило до такава степен. С каква гордост и колко тържествено тя представи виконта на кавалера, кавалера на виконта, целия Алансон на господин Дьо Тревил, господин Дьо Тревил на целия Алансон!

По съвсем понятни причини виконтът и кавалерът — тези двама типични аристократи — веднага си допаднаха; всеки един от тях позна в другия човек от своята среда. Те започнаха да си говорят прави пред камината и макар че разговорът им се водеше *sotto voce*^[3], гостите ги бяха наобиколили в почтително мълчание. За да си представите по-ясно предстоящата сцена, нека уточним, че в този момент госпожица Кормон беше застанала гърбом към камината и сипваше кафето на своя предполагаем жених.

Г. ДЪО ВАЛОА: — Господин виконт, доколкото чух, вие имате намерение да се установите в Алансон?

Г. ДЪО ТРЕВИЛ: — Да, господине, и сега дойдох да си намеря подходящо жилище... (госпожица Кормон се обърна към тях с чаша в ръка). — Искам да е по-широко, за да мога да настаня в него... (госпожица Кормон подава чашата) семейството си. (Погледът на старата мома помътнява.)

Г. ДЪО ВАЛОА: — Вие женен ли сте?

Г. ДЪО ТРЕВИЛ: — Да, от шестнадесет години, за дъщерята на княгиня Шербелова.

Госпожица Кормон рухна като ударена от гръм; Дю Букие видя, че залита, притече се и я пое в ръцете си; някой му отвори вратата, за да може по-лесно да изнесе огромния си товар. Воден от Жозет, буйният републиканец с големи усилия успя да пренесе старата мома до стаята ѝ и да я сложи на леглото. Жозет преряза с една ножица връзките на прекалено стегнатия корсет на госпожица Кормон. Дю Букие грубо напръска с вода лицето и гърдите ѝ, които се бяха разлепили като придошлите води на Лоара. Болната отвори очи, видя Дю Букие, позна го и извика от срам. Дю Букие излезе от стаята, в която нахлуха шест жени начело със сияещата от радост госпожа Грансон. А какво правеше в това време кавалерът Дьо Валоа? Верен на тактиката си, той се опитваше да оправи положението.

— Бедната госпожица Кормон — каза той на господин Дьо Тревил, като пресече смеха на присъстващите с аристократическите си погледи, — кръвта ужасно я измъчва, а понеже не пожела да ѝ направят кръвопускане, преди да заминат за Пребоде (където са земите ѝ), ето докъде я доведе пролетното напрежение.

— Върна се сутринта в най-големия дъжд — добави абатът — и сигурно е настинала по пътя, на което навярно се дължи това малко неразположение. Ще ѝ мине.

— А онзи ден ми казваше, че от три месеца не е имала подобен пристъп — продължи кавалерът — и че се опасява от някоя неприятна изненада.

„Значи си женен, така ли?“ — каза си Жаклен, гледайки господин Дьо Тревил, който пиеше кафето си на малки глътки. Верният слуга отгатна разочарованието на своята господарка и го сподели, като отнесе ликьорите на госпожа Амфу, защото те бяха предназначени за неженения мъж, а не за съпруга на някаква си рускиня.

Тази подробност не убягна от вниманието на присъстващите и предизвика много насмешки. Абат Дьо Спонд знаеше за повода, който беше довел виконта в Алансон, но от разсеяност не бе споменал нищо, а и не допускаше, че племенницата му може да прояви интерес към господин Дьо Тревил. Колкото до виконта, той досега не бе имал повод да спомене, че е семеен, защото мислите му бяха изцяло заети с целта на неговия престой, пък и както повечето съпрузи той не бързаше да заговори за жена си, смятайки, че госпожица Кормон е осведомена. Щом се върна в салона, Дю Букие бе разпитан подробно. Една от

шестте дами дойде да съобщи, че лекарят е пристигнал и госпожица Кормон се чувствава значително по-добре, но все още не може да става, затова по всяка вероятност ще се наложи спешно да ѝ пуснат кръв. Скоро салонът се изпълни. Отсъствието на домакинята позволи на жените спокойно да обсъдят току-що разигралата се трагикомична сцена, която бе разтеглена, изпъстрена, украсена, преувеличена, оцветена и разнищана, а на следващия ден случката щеше да накара целия град да говори само за госпожица Кормон.

— Как само ви носеше добрият господин Дю Букие! Какви ръце! — каза Жозет на господарката си. — Целият беше преbledнял, когато ви прилоша, защото сигурно още ви обича.

Думите на прислужничката бяха последните за този тежък и ужасен ден.

През цялата следваща сутрин комичното произшествие се предаваше от уста на уста с най-малките подробности и за срам на алансончани трябва да признаем, че то предизвикваше всеобщ смях. Но ако присмехулниците можеха да видят госпожица Кормон сега, вече напълно успокоена след кръвопускането, и най-невъздържаните от тях щяха да се възхитят от благородното достойнство и възвишеното християнско смирение, с което тя се облегна на ръката на своя неволен измамник, за да отидат да закусят.

Защо не можеха да я чуят тези безмилостни шегобийци, когато тя каза на виконта:

— Госпожа Дьо Тревил трудно ще намери подходящо жилище тук; направете ми честта, господине, да останете в моя дом през цялото време, докато си уредите свой собствен в града.

— Госпожице, страхувам се, че много ще ви притесним, защото имаме две дъщери и двама синове.

— Не ми отказвайте — каза тя с насълзени от разкайание очи.

— И аз ви бях направил същото предложение в отговора, който ви написах за всеки случай, но вие сигурно не сте го получили.

— Как, чичо, вие сте знаели...

Нещастницата не продължи. Жозет въздъхна. Виконт Дьо Тревил и чичото не забелязаха нищо. Както се бяха уговорили от предния ден, след закуската виконтът и абат Дьо Спонд излязоха, за да огледат подходящите за строеж места и къщите, които бяха за продан.

Останала сама в салона, госпожица Кормон съкрушено каза на Жозет:

— Моето момиче, сега сигурно вече съм станала за смях на целия град.

— Ами че омъжете се, госпожице!

— Но, момичето ми, аз сега не съм подготвена за такъв избор.

— Хм, на ваше място бих взела господин Дю Букие.

— Как, Жозет, нали господин Дьо Валоа казва за него, че бил републиканец!

— На вашите господа им дай само да приказват. Нали уж твърдят, че грабел Републиката? Значи, не я е обичал — отвърна Жозет, излизайки от салона.

„Това момиче има ум в главата си“ — каза си старата мома, когато остана насаме със своите объркани мисли.

Тя осъзнаваше, че единствено с една незабавна женитба можеше да спре хорските езици. Този последен неуспех беше толкова явен и позорен, че щеше да я тласне към някакво крайно решение, защото умствено ограничените личности трудно намират друг изход от добрите или лошите положения, в които изпадат.

И двамата стари ергени се бяха досетили в какво състояние се намира старата мома. Всеки от своя страна бе решил да я посети тази сутрин, за да се осведоми за здравето ѝ и както се казва по ергенски, да „нанесе решителния удар“. Господин Дьо Валоа прецени, че случаят изискваше безупречна външност; затова той се изкъпа и се приготви с извънредно старание. За пръв и последен път Сезарин го видя да си слага с невероятна сръчност едва забележими розови облачета по двете бузи. А недодяланият републиканец Дю Букие, който се ръководеше единствено от грубата си воля, дори не помисли за своя тоалет и дотича пръв у старата мома. Именно тези дребни неща са съдбоносни както за хората, така и за кралствата. Атаките на Келерман при Маренго, пристигането на Блюхер^[4] при Ватерло, пренебрежението, проявено от Луи XV към принц Евгений^[5], свещеникът от Денен^[6] — това са все причини за големи победи или поражения, които историята отчита, но никой не си взема поука и продължава да отминава с нехайство подробностите от ежедневието си. И ето какво се получава: херцогиня Дьо Ланже (виж „Историята на тринадесетте“) става монахиня само защото не проявява десет минути търпение; съдията

Попино (виж „Опеката“) отлага за следващия ден разпита на маркиз Д’Еспар; Шарл Гранде се връща през Бордо, вместо да мине през Нант, и всеки един от тези случаи се възприема като фаталност, като игра на съдбата. Червилото стана причина кавалерът Дьо Валоа да се прости с надеждите си; той можеше да се погуби единствено по този начин. Целият му живот бе преминал под покровителството на Грациите и трябваше да загине от техните ръце. И така, докато кавалерът хвърляше последен поглед върху тоалета си, дебелият Дю Букие влизаше в салона на отчаяната мома. Той пристигна точно когато тя обмисляше едно благоприятно за него съображение, но трябва да признаем, че в колебанията ѝ между републиканеца и благородника господин Дьо Валоа имаше безспорно надмощие.

„Така е поискал бог“ — си каза старата мома, щом видя Дю Букие.

— Госпожице, надявам се, че прибързаното ми посещение няма да ви се стори неприлично; не исках да изпращам онзи дебелак Рене и затова идвам лично да се осведомя за здравето ви.

— Чувствувам се много добре — каза тя развълнувано. — Безкрайно съм ви признателна, господин Дю Букие — продължи след малко тя с по-уверен глас, — и ви моля да ми простите за главоболието, което ви създадох вчера...

Тя си спомни, че Дю Букие я беше носил в ръцете си и тази случайност ѝ се стори като повеля от небето. Той беше първият мъж, който я беше виждал така, с грубо разголени прелести, освободени от корсета и разкъсания колан.

— Носех ви с такова желание, госпожице, че ми се сторихте лека.

При тези думи госпожица Кормон погледна Дю Букие така, както не беше поглеждала нито един мъж досега. Добил смелост, доставчикът ѝ хвърли пламенен поглед, който прониза сърцето на старата мома.

— Колко жалко — продължи той, че това не ми позволи да ви задържа завинаги за себе си. (Тя го слушаше възхитена.) Така, както лежахте в несвяст, между нас казано, вие бяхте очарователна; много жени съм виждал в живота си, но по-красива от вас — никога!... Пълните жени имат това преимущество, че им е достатъчно само да се покажат в цялата си прелест, за да тържествуват!

— Вие ми се подигравате — промълви старата мома — и това не е хубаво от ваша страна особено сега, когато целият град навярно тълкува погрешно вчерашния ми припадък.

— Да не ме наричат Дю Букие, госпожице, ако моите чувства към вас са се променили! Повярвайте ми, първият ви отказ и досега не ме е обезсърчил.

Старата мома сведе поглед. Настъпи кратко мълчание, което беше извънредно мъчително за Дю Букие. Но госпожица Кормон решително вдигна налетите си със сълзи очи и нежно погледна Дю Букие.

— Ако това е вярно, господине — каза тя с треперещ глас, — трябва само да ми обещаете, че ще живеете като добър християнин, че няма да нарушавате религиозните ми навици, че ще ми оставите свободата да избирам духовните си наставници, и аз ще ви дам ръката си.

Дю Букие сграбчи нейната тлъстичка, пълна с екюта ръка и благоговейно я целуна.

— Искам да ми обещаете още нещо — каза тя, докато той целуваше ръката ѝ.

— Считайте го за изпълнено, а дори и да е невъзможно, пак ще се осъществи! (Той си спомни думите на Божон^[7].)

— Уви! — въздъхна старата мома. — В името на вашата любов към мен на душата ви трябва да легне тежко престъпление, защото лъжата е един от седемте смъртни греха; но вие после ще се покаете, нали? Ще го изкупим заедно... (Те се погледнаха нежно.) А тази лъжа е може би от онези, които църквата счита за позволени...

„Дали и тя не е като Сюзан? — помисли си Дю Букие. — Какво щастие!“ — Говорете, госпожице! — каза гласно той.

— Трябва — поде тя — да поемете отговорността...

— За какво?

— Да кажете, че нашият брак е бил уговорен още преди шест месеца...

— Прекрасна моя — каза Дю Букие като човек, който проявява висша преданост, — такава жертва човек може да направи само за жената, която обичал в продължение на десет години.

— И така, въпреки моето сурово отношение?

— Въпреки него.

— Господин Дю Букие, виждам, че съм била несправедлива към вас.

Тя отново му протегна пълната си червена ръка и Дю Букие пак я целуна. В този миг вратата се отвори, годениците вдигнаха поглед и видяха прелестния, но закъснял кавалер Дьо Валоя.

— О, ето че сте вече на крак, прекрасна царице — каза, влизайки, той.

Тя му се усмихна и усети, че сърцето ѝ се свива при вида на благородника, който изглеждаше толкова млад и привлекателен, че бихте могли да го вземете за господин Лозен^[8], дошъл на посещение при Госпожицата в Пале Роаял.

— Е, драги Дю Букие — каза той насмешливо, дотолкова беше уверен в успеха си, — знаете ли, че господин Дьо Тревил и абат Дьо Спонд оглеждат къщата ви като купувачи?

— Честно казано — отговори Дю Букие, — ако виконт Дьо Тревил я харесва, ще му я отстъпя за четиридесет хиляди франка. Тя вече не ми е нужна. Ако госпожицата ми позволи... Това трябва вече да се знае. Госпожице, мога ли да говоря? Да? Е, тогава, „драги кавалере“ — каза доставчикът, — вие сте първият, на когото ще съобщя (старата мома сведе поглед) за честта и благоволенieto, с което ме удостоява госпожицата и което пазя в тайна от няколко месеца. Ние ще се оженим тези дни, а утре ще подпишем брачния договор, който вече е готов. Разбирате защо къщата на улица Синь става излишна. Абат Дьо Спонд знаеше, че търся купувач за нея и затова е завел там господин Дьо Тревил...

Тази груба лъжа звучеше така правдоподобно, че благородникът повярва. Обръщението „драги кавалере“ беше като възмездието на Петър Велики при Полтава за всички предишни неуспехи. С това Дю Букие сладко си отмъщаваше за безбройните язвителни подигравки, които безропотно бе понасял; но въодушевен от своята победа, той като младеж прокара ръка по перчема си... и го смъкна.

— Поздравявам и двама ви — любезно каза кавалерът — и ви пожелавам това, с което свършват приказките: „Те заживяха честито и имаха много ДЕЦА!“ — докато говореше, благородникът си стриваше тютюн. — Но, господине, не забравяйте, че перчемът ви е фалшив — добави подигравателно той.

Дю Букие се изчерви, защото перчемът му се беше изместил с десет пръста встрани. Госпожица Кормон вдигна глава, видя голия му череп и свенливо погледна надолу. Дю Букие хвърли на кавалера онзи изпълнен със злоба поглед, с който жабата дебне своята плячка. „Мръсни аристократи — мислеше си той, — винаги сте ме пренебрегвали, но все някой ден ще ви стъпча!“

Кавалерът Дьо Валоа помисли, че си е възвърнал изгледите за успех. Но госпожица Кормон не беше достатъчно прозорлива, за да направи връзка между неговите пожелания и фалшивия перчем, а дори и да бе разбрала намека, ръката ѝ вече не ѝ принадлежеше. Скоро господин Дьо Валоа се убеди, че всичко е загубено. И наистина, виждайки ги така умълчани, наивната мома реши да ги поразвлече:

— Защо не изиграете двамата един пикет? — предложи тя без никаква предумисъл.

Дю Букие се усмихна и в качеството си на бъдещ домакин отиде да донесе масата за пикет. Кавалерът Дьо Валоа, било защото бе изгубил и ума и дума, било защото искаше да разбере на какво се дължи поражението му и дали все още не можеше да се направи нещо, се остави да го водят като агне на заколение. Беше го постигнал най-жестокият удар, който един мъж може да понесе, а един благородник рухва и от по-малко.

Не след дълго се върнаха доблестният абат Дьо Спонд и виконт Дьо Тревил. Госпожица Кормон изтича в преддверието, отведе чичо си настрана и му прошепна решението си на ухото. Щом разбра, че къщата на улица Синь допада на господин Дьо Тревил, тя помоли своя жених да каже, че абат Дьо Спонд е знаел за намерението му да продаде дома си. Тя не посмя да повери тази измислица на абата, опасявайки се от неговата разсеяност. Лъжата мина по-успешно и от най-благочестивото деяние.

Същата вечер цял Алансон вече знаеше голямата новина. От четири дни насам градът бе развълнуван като през зловещите дни на 1814 и 1815 година^[9]. Едни приеха вестта с недоверчива насмешка, други повярваха на слухове, като първите осъждаха този брак, а вторите го одобряваха. Средните слоеве на обществото тържествуваха, защото това за тях беше голям успех. На следващия ден кавалерът Дьо Валоа каза пред приятелите си следните жестоки думи:

— Семейство Кормон стигнаха дотам, откъдето бяха тръгнали — разстоянието от домоуправителя до доставчика е само една протегната ръка.

Вестта за избора на госпожица Кормон улучи бедния Атаназ право в сърцето, но той с нищо не издаде нечовешките страдания, които тя му причини. Младежът научи новината у председателя на съда, където майка му играеше бостон. Госпожа Грансон погледна сина си в огледалото и ѝ се стори, че е доста блед; но Атаназ си беше такъв от сутринта, защото вече беше дочул мълвата. Той бе обхванат от смразяващото предчувствие за своята гибел, защото госпожица Кормон беше картата, на която беше заложил живота си. Когато нещастieto е увеличено от душевната болка и въображението, а товарът е прекалено тежък и за плещите, и за разума, когато е рухнала дълго лелеяната надежда, без да усмири ястреба, който ожесточено кълве сърцето, тогава човек губи вяра в себе си въпреки своята сила, и в бъдещето въпреки Божията мощ, и с него е свършено. Атаназ беше възпитаник на империята. Императорът вярваше в предопределеността и неговата религия бе слязла от трона чак до войнишките редици и училищните скамейки. Младежът втренчено гледаше в картите на госпожа Дю Ронсьоре, което можеше да мине за безразличие, и госпожа Грансон реши, че се е лъгала в чувствата на сина си. С това привидно равнодушие тя си обясни и отказа му да се пожертвува заради своите „либерални“ убеждения — дума, която отскоро беше създадена в чест на император Александър и която беше разпространена, ако не се лъжа, от госпожа Дьо Стал чрез Бенжамен Констан.

От тази фатална вечер злочестият младеж започна да се разхожда в най-живописната местност край Сарт, по брега, на който идват да рисуват художниците, почитатели на красотите на Алансон. На това място има мелници. Реката криволичи сред ливадите, а над водите ѝ дърветата са извисили изящни клони. Гледката е еднообразна, но тя олицетворява скромната прелест на френската природа, която не уморява погледа нито с прекалено ярки дни, нито с непрекъснати тъжни мъгли. Тук цари пълна самота. В провинцията никой не се интересува от красивите пейзажи, било защото хората са преситени, било защото им липсва поетичен усет. Ако някъде в провинцията има кът, местност или алея, откъдето се открива прекрасен изглед, можете

да бъдете сигурни, че никой не ходи там. Този безлюден кът, раздвиженият пейзаж край реката и зеленеещите под първите усмихнати пролетни лъчи ливади бяха пленили Атаназ.

Хората, които го виждаха да седи под една топола и срещаха неговия замислен поглед, казваха понякога на майка му: „С вашия син става нещо.“

— Знам какво му е — отговаряше тя със задоволство, което подсказваше, че синът ѝ е замислил нещо велико.

Атаназ престана да участва в обществения живот и се отказа от всякакви убеждения; но на няколко пъти той изглеждаше необичайно весел като човек, който с иронията си предизвиква целия свят. Почти никой не се интересувахе от този равнодушен към политическите идеи и развлеченията на града младеж; той не предизвикваше дори и любопитство. Ако някой заговореше за него пред майка му, то беше от учтивост. Душата му не срещна съчувствие у никого, не се намери нито една жена, нито един приятел, който да облекчи сълзите му, и той ги удави в Сарт. Ако величествената Сюзан бе минала оттук, срещата им можеше да предотврати много нещастия, защото тези две сърца щяха да се обикнат! И все пак тя мина по тези места.

Честолюбието на Сюзан се бе пробудило от разказа за едно необикновено приключение, случило се в странноприемницата „При Мавъра“ около 1799 година, което беше поразило детското ѝ въображение. Това бе историята на една млада и красива като ангел парижанка, натоварена от полицията да съблазни маркиз Дьо Монторан, един от водачите на шуанското движение, които Бурбоните изпращаха в областта. Те се бяха срещнали в споменатата странноприемница, където маркизът бе отседнал на връщане от мисията си в Мортан; тя го бе прелъстила и издала. Образът на тази легендарна жена, магическата власт на красотата върху мъжете, цялото предание за Мари дьо Верной^[10] и маркиз Дьо Монторан бе пленило Сюзан; още в първите дни на съзнателния си живот девойката беше решила да властвува над мъжете. И така, няколко месеца след нейното бягство в Париж тя не се поколеба да мине през родния си град на път за Бретан, придружена от един художник. Сюзан искаше да види Фужер, където бе завършило приключението на маркиз Дьо Монторан, и да прекоси люлката на тези живописни сражения, чиито трагични

подвизи бяха все още слабо известни, но с които беше закърмено детството ѝ. Освен това младата жена изпитваше желание да премине през Алансон в бляскавото си обкръжение, и то така преобразена, че никой да не я познае. Тя искаше също да осигури живота на майка си и едновременно с това незабелязано да изпрати пари на Атаназ, защото те бяха за него онова, което през средновековието представляваха бойният кон и доспехите, които Ребека намира за Айвънхоу^[11].

Измина цял месец, изпълнен със странни и противоречиви събития около женитбата на госпожица Кормон. В града се образуваха две партии — тази на „невярващите“, която се съмняваше в сключването на брака, и тази на „вярващите“, която беше убедена в него. На петнадесетия ден „невярващите“ претърпяха сериозен неуспех — къщата на Дю Букие беше продадена за четиридесет и пет хиляди франка на господин Дьо Тревил, който, възнамерявайки да живее в Париж след смъртта на княгиня Шербелова, имаше нужда от съвсем обикновено жилище в Алансон; той беше решил спокойно да изчака тук наследството и да се погрижи за земите си, което изглеждаше напълно разумно. Въпреки това „невярващите“ не се предаваха. Те изтъкнаха, че тази сделка е много изгодна за Дю Букие независимо дали щеше да се ожени, или не, защото къщата му бе струвала само двадесет и шест хиляди франка. С тази неоспорима забележка „вярващите“ бяха сразени. Техните противници добавиха също, че Шоанел, нотариусът на госпожица Кормон, все още нищо не знае за брачния договор. Но „вярващите“ бяха непоколебими в своите убеждения и на двадесетия ден постигнаха значителна победа — господин Льопресоар, нотариусът на либералите, беше присъствувал при подписването на договора у госпожица Кормон. Това бе първата от многобройните отстъпки, които тя щеше да направи за мъжа си. Дю Букие дълбоко ненавиждаше Шоанел, защото го считаше виновен за отказа на госпожица Арманд, който, според доставчика, беше продиктувал навремето, и този на госпожица Кормон. Бившият интригант от годините на Директорията така добре се постави пред жена си, че успя да я склони на тази стъпка, а от своя страна тя смяташе, че не бе оценила благородната душа на доставчика и реши да изкупи този грях, като пожертвува своя нотариус в името на любовта! Но тя все пак го уведоми за договорните положения и Шоанел, чиято добросъвестност беше достойна за герой на Плутарх, защити в

писмена форма интересите на госпожица Кормон. Това именно беше обстоятелството, забавило сватбата. Старата мома получи много анонимни писма. За свое голямо учудване тя научи, че Сюзан била толкова девствена, колкото и тя самата и че прелъстителят с фалшивия перчем никога не би могъл да има пръст в подобни истории. Госпожица Кормон се отнесе пренебрежително към тези писма, но писа на Сюзан, защото дружеството трябваше да бъде наясно по въпроса. Сюзан очевидно беше научила за предстоящия брак на Дю Букие; тя призна лъжата си и изпрати хиляда франка на дружеството, с което ужасно zlepостави доставчика. Госпожица Кормон свика извънредно заседание, на което се взе решение да не се отпускат помощи предварително, а едва когато нещастieto е налице. Независимо от тези произшествия, които дадоха повод за сделки и неизчерпаеми клюки, бракът бе оповестен в кметството и в църквата. Атаназ трябваше да изготви актовете. По касаещи обществения морал и сигурност съображения годеницата се премести в Пребоде, където Дю Букие отиваше всяка сутрин, натоварен с отвратителни букети цветя, и се връщаше вечер. Най-после, в едно тъжно и дъждовно юнско утро бракът между госпожица Кормон и господаря Дю Букие, както казваха „невярващите“, беше сключен в алансонската енорийска църква пред погледите на целия град. Съпрузите отидоха до кметството и църквата в една прекалено пищна за Алансон каляска, която Дю Букие тайно беше поръчал от Париж. Изоставянето на старата двуколка се посрещна от всички като оскърбление. Сарачът от улица Порт дьо Сеез възнегодува буйно, защото губеше петдесетте франка рента, които получаваше за поправките. Алансончани се ужасиха от разкоша, който щеше да нахлуе в града чрез дома на госпожица Кормон. Опасяваха се от поскъпване на храните и наемите, както и от опропастителните парижки мебели. Намериха се и такива хорица, които, глождени от любопитството като деца, дадоха по десет су на Жаклен, за да огледат отблизо каляската, нарушила интересите на местната икономика. Силна тревога предизвикаха и двата купени от Нормандия коня.

— Ако и ние започнем да купуваме така конете си — казаха в обществото на Дю Ронсьоре, — вече няма да можем да ги продаваме на другите.

Макар да изглеждаше нелепо, това съображение беше напълно основателно в този край, където са стремят най-вече към чуждите пари. Провинциалното здравомислие определя обществените блага не толкова по паричното обращение, колкото по самоцелно натрупаното богатство. И нека кажем също, че злокобните думи на старата мома се сбъднаха: Пенелопа умря от плеврит. Тя се разболя четиридесет дни преди сватбата и нищо не можа да я спаси. Освен това госпожа Грансон, госпожа Дю Кудре, госпожа Дю Ронсьоре, Мариет и всички останали бяха забелязали, че госпожица Кормон бе влязла в църквата с *левия крак*! Това предзнаменование ставаше още по-страшно, като се вземе предвид, че думата *левица* вече придобиваше политически смисъл. Свещеникът, който трябваше да изпълни обряда на брачната церемония, случайно отвори книгата на De profundis^[12]. С една дума сватбата бе съпътствувана от такива съдбовни, бурни и поразяващи обстоятелства, че никой не очакваше нищо добро. Всичко тръгна от зле по-зле. Нямаше сватбена гощавка, защото още същия ден младоженците заминаха за Пребоде. „Столичните нрави ще изместят провинциалните“ — си казаха хората. Вечерта всички тези подробности бяха обсъдени в целия град; те предизвикаха всеобщо недоволство особено от страна на жителите, които се бяха надявали на онези достойни за Гамаш^[13] пиршества, които обикновено стават в провинцията и за които обществото счита, че му се полагат по право. Сватбата на Жозет и Жаклен премина във весела обстановка и те бяха единствените същества, които не оправдаха зловещите предзнаменования.

Със спечелените от продажбата на къщата пари Дю Букие реши да преобразува и обнови дома на госпожица Кормон. За тази цел той настоя да се преместят за шест месеца в Пребоде, вземайки със себе си и абат Дьо Спонт. Вестта ужаси целия град, защото всички предчувствуваха, че Дю Букие ще тласне Алансон по пагубния път на разточителството. Това опасение се затвърди, когато видяха новия кон и кабриолета, в който Дю Букие, придружен от облечения в ливрея Рене, дойде един ден да нагледа работите по ремонта на улица Вал-Нобл. Първата му стъпка като управител на общите имоти бе да вложи в „Гран-Ливр“ спестяванията на жена си в акции, които по това време струваха по шестдесет и седем франка и петдесет сантима. В продължение на една година той залагаше само на борсовото

покачване, което му позволи да си спечели лично състояние, голямо почти колкото това на съпругата му. Но този брак, съпътствуван от хиляди мрачни поличби и потресаващи нововъведения, стана още по-злокобен с едно събитие, което надмина и най-страшните предвещания.

В самия ден на сватбата след вечеря Атаназ и майка му се грееха в салона на малкия огън, който, щом станеше време за десерт, прислужницата палеше от снопчета съчки, наричани в този край *пламъчета*.

— Е, няма как, тази вечер ще отидем у господин председателя на съда, щом като госпожица Кормон вече я няма — въздъхна госпожа Грансон. — Господи, никога няма да свикна да ѝ казвам госпожа Дю Букие, това име сякаш изгаря устните ми, когато го произнасям.

Атаназ погледна майка си със сподавена мъка; той не можеше да се усмихне, но искаше да ѝ благодари за простодушните слова, които облекчаваха болката му, без да я лекуват.

— Мамо — каза той и гласът му, както и тази забравена от няколко години думичка прозвучаха нежно като в детските години, — скъпа мамо, нека постоим още малко, толкова е хубаво край огъня!

Майката почувствува болката му, без да осъзнава, че това е последната молба на една смъртно ранена душа.

— Да постоим, сине — каза тя. — На мен ми е по-приятно да си говоря с тебе, да ми разказваш за стремежите си, отколкото да отида да играя бостон и да загубя парите си.

— Толкова си хубава сега, нека ти се полюбувам. Пък и мислите ми тази вечер не могат да се откъснат от нашия малък салон, в който тъй много сме страдали.

— И в който още ще страдаме, синко, докато един ден успееш в начинанията си. Не за себе си се тревожа, защото аз съм свикнала с оскъдицата, а за тебе, скъпо дете, за твоята безрадостна младост, за живота ти, който минава само в труд! Това е жестоко за една майка! Мисълта за теб непрекъснато ме преследва, с нея си лягам вечер, с нея се събуждам. Господи! Какъв грях съм сторила, че ме наказваш така?

Тя стана от креслото си, седна на едно ниско столче до Атаназ и облегна глава на гърдите му. Истинската майчинска обич винаги излъчва някакво затрогващо обаяние. Младежът така благоговейно

целуна майка си по очите, посивелите коси, челото и слепоочията, като че искаше всяка негова целувка да остави у нея късче от душата му.

— Никога няма да успея — каза той, като се опитваше да скрие от майка си зловещото намерение, което бе назряло в мислите му.

— И таз добра! Нима си се обезсърчил? Нали казваш, че мисълта побеждава всичко. Ето, Лутер е разтърсил Европа с десет стъкла мастило, десет топа хартия и с твърдата си воля; защо и ти да не станеш известен, като твориш за доброто на хората със същите средства, с които той е служил на злото? Не са ли това твои думи? Повярвай ми, аз винаги те слушам внимателно, когато говориш, и те разбирам много по-добре, отколкото предполагаш, защото още те нося в сърцето си, което откликва на всяка твоя мисъл така, както някога трепваше при най-слабото ти движение.

— Аз нищо няма да постигна тук, мамо, моля те да ме разбереш. Не искам да ти причинявам болка с моите терзания, лутания и тревоги и затова трябва да ме оставиш да напусна Алансон. О, майко, аз искам да страдам далече от теб.

— Аз ще бъда винаги с тебе — каза с майчинска гордост тя. — Нима ще отидеш да се измъчваш някъде далече от своята нещастна майка, която е готова да ти слугува и даже да се крие, за да не те излага, и която никога няма да те упрекне за гордостта ти? Не, Атаназ, ние няма да се разделим!

Младежът я прегърна така, както умиращият се вкопчва в живота.

— И все пак аз го желая — поде той. — В противен случай ще ме загубиш... Двойният товар на твоята и моята болка ще ме убие. А е по-добре да живея, нали?

— Ето, значи, какво бил намислил! Хората ненапразно са ме предупреждавали. Ще заминеш, така ли?

— Да.

— Надявам се, че няма да тръгнеш, без да ми кажеш всичко, без да ме предупредиш. За пътя ти се нужни дрехи и пари. Имам няколко наполеона, зашита в подгъва на полата; трябва да ти ги дам.

Атаназ се разплака.

— Само това исках да ти кажа — промълви той. — А сега ще те изпратя до председателя на съда. Да вървим...

Майката и синът излязоха. Разделиха се пред прага на къщата, в която тя щеше да прекара вечерта. Той дълго гледа светлината, която се процеждаше през процепите на капациите, после прилепи лице към тях и бе обхванат от безумна радост, когато четвърт час по-късно госпожа Грансон обяви: — *Голям шлем на купи!*

— Бедната ми майка! — извика Атаназ. — Аз я излъгах!

Щом пристигна на брега на Сарт, той застана край красивата топола, под която толкова дълго бе размишлявал от четиридесет дни насам и където бе донесъл два големи камъка, за да сядат на тях. В този час луната огряваше цялата природа наоколо; младежът за последен път и съзерцаваше, отдавайки се на мечтите си, в които се виждаше обкръжен от почести и слава; преминаваше през развълнувани от неговото име градове, чуваше възторжените овации и шума на дадените в негова чест тържества и понесен на крилете на своите бляскави победи, той си издигаше паметници, извиквайки в съзнанието си всички свои илюзии на един последен олимпийски пир, за да им каже сбогом. Приказният сън доскоро му изглеждаше осъществим, но сега бе погребан завинаги. В този върховен миг Атаназ прегърна красивото дърво, към което се беше привързал като към приятел, след това сложи камъните в джобовете на редингота си и го закопча. Нарочно беше излязъл без шапка. Потърси дълбокото място, което отдавна си бе избрал, решително скочи във водата, като се постараше да не вдига шум, и потъна съвсем тихо.

Когато госпожа Грансон се прибра към девет и половина, прислужницата не ѝ каза нищо за Атаназ, само ѝ предаде едно писмо; госпожа Грансон го отвори и прочете следните няколко думи: *Скъпа майко, аз заминавам, не ме упреквай!*

— Хубава я свърши! — извика тя. — Не е взел нито пари, нито дрехи! Нищо, той непременно ще пише и аз ще отида при него. Детска работа! Все се мислят за по-умни от родителите си.

И тя заспа спокойна.

Рибарите бяха предвидили прииждане на Сарт за следващата сутрин. В подобни случаи мътните води на реката довличат от притоците доста змиорки. Един рибар бе заложил мрежите си точно там, където Атаназ се беше хвърлил с надеждата, че никога няма да го намерят. Рибарят донесе тялото на младежа към шест часа сутринта.

Няколкото приятелки на бедната вдовица извънредно внимателно я подготвиха да посрещне ужасните останки.

Както може да се предположи, вестта за това самоубийство вдигна голям шум в Алансон. Приживе надареният младеж не бе имал нито един покровител, но на следващия ден от смъртта му отвсякъде се чува възгласи: „Аз щях да му помогна!“ Много е лесно да си щедър на думи. Причините за самоубийството бяха изяснени от кавалера Дьо Валоа. В желанието си да отмъсти на госпожица Кормон благородникът разказа за красивата, невинна, простодушна и искрена любов на Атаназ към нея.

Госпожа Грансон си припомни хиляди обстоятелства, които потвърдиха думите му. Историята на тази любов беше така покъртителна, че някои жени се разплакаха. Болката на госпожа Грансон беше затворена, мълчалива и неразбрана от обществото. За майките има два вида траур. Ако техният син е бил красив, млад, на път към богатството и славата или вече известен, неговата смърт предизвиква всеобщи съжаления, които споделят болката и я облекчават, възвеличавайки покойния. Но има и друга скръб — тази на майките, които единствени са знаели какво е представлявало детето им, които единствени са се радвали на усмивките му и са били довереници на стремежите в неговия тъй рано прекършен живот; такава болка не се нуждае от креп — пред нея всеки траур бледнее, тя не може да се опише и за щастие малко са жените, които знаят коя струна от сърцето се е скъсала завинаги.

Госпожа Дю Ронсьоре, която беше близка приятелка на госпожа Дю Букие, отиде при нея още преди да се е върнала в града, за да хвърли трупа на младежа сред розите на нейното щастие и да ѝ разкрие от каква любов се бе отрекла; тя изля капка по капка горчивата отрова и меда на първия ѝ брачен месец. Когато госпожа Дю Букие се прибра в Алансон, тя случайно срещна госпожа Грансон на ъгъла на улица Вал-Нобл! Погледът на убитата от скръб майка прониза сърцето на старата мома. За този кратък миг в очите на вдовицата проблеснаха хиляди искрици, хиляди мрачни проклетия. Госпожа Дю Букие бе потресена от нейния поглед, който ѝ бе предрекъл и пожелал нещастие.

Вечерта на злополучния ден госпожа Грансон, която беше сред ревностните противници на абата-вероотстъпник и която почиташе

свещеника от църквата „Сен Леонар“, потръпна при мисълта за неумолимите католически принципи на своята среда. Тя намери сили сама да положи сина си в ковчега, мислейки за майката на Спасителя, и отиде у градския свещеник със смъртна тревога в сърцето. В това време скромният отец разпределяше лена и конопа, които даваше за предене на бедните жени и девойки в града, за да имат винаги работа, и неговото предвидливо благодеяние спасяваше от глад немалко семейства, които иначе трябваше да просят. Щом видя госпожа Грансон, абатът остави конопа и я заведе в стаята си, където безутешната майка позна в неговата оскъдна вечеря бедността на своето собствено домакинство.

— Господин абат — каза тя, — идвам да ви помоля...

И тя избухна в сълзи, без да успее да продължи.

— Знам какво ви води при мен — отговори светият човек — и разчитам на вас и на госпожа Дю Букие да успокоите гнева на негово преосвещенство. Да, ще се моля за злочестия ви син, ще прочета заупокойна молитва, но нека избегнем скандала и не допуснем зложелателите да се съберат в църквата... Нека аз сам, без духовници, през нощта...

— Да, да, както вие решите, само да бъде опят! — каза нещастната майка, като взе ръката на свещеника и я целуна.

Така към полунощ, носен от четиримата най-добри приятели на Атаназ, ковчегът тайно бе пренесен в енорийската църква. Придружаваше го една групичка от облечени в черно жени — близки на госпожа Грансон, както и седем-осем младежи, на които несретникът понякога се бе доверявал. Четири факела осветяваха покрития с креп ковчег. Свещеникът отслужи заупокойната молитва само с едно дете от хора, което щеше да запази всичко в тайна. После самоубиецът безшумно бе пренесен в най-отдалечения кът на гробището, където един черен дървен кръст без надпис посочи на майка му мястото на неговия гроб. Атаназ умря така, както бе и живял — в мрак. Никой не упрекна свещеника, епископът също си замълча. Набожността на майката изкупи безбожието на сина.

Няколко месеца по-късно, една вечер обезумялата от скръб жена поиска да види мястото, където се бе удавил синът ѝ, измъчвана от необяснимата жажда, която кара нещастните да потапят устни в горчивата чаша. Може би някакъв инстинкт ѝ подсказваше, че мислите

на младежа все още витаят под онази топола, а може би искаше да види това, което той бе зърнал за последен път. За някои майки тази гледка би била убийствена, но други благоговейт пред нея. Търпеливите изследователи на човешката природа сигурно често се натъкват на истини, които опровергават философските учения, закони и теории. Нека не забравяме, че към чувствата не трябва да се подхожда с една и съща мярка — проявявайки се във всеки отделен човек, те се пречупват през характера му и приемат неговия облик.

Госпожа Грансон отдалеч забеляза една жена, която идваше насам; щом стигна до фаталното място, непознатата извика: „Ето къде е било!“

Едно-единствено същество плака тук така, както плачеше майката — това бе Сюзан. Тя беше пристигнала тази сутрин в странноприемницата „При Мавъра“, където научи печалната новина. Ако Атаназ беше жив, младата жена щеше да направи това, за което мечтаят благородните хора, докато са бедни, но за което никога не се сещат богатите — щеше да му изпрати хиляда франка с надпис: „Тези пари дължи на вашия баща негов боен другар.“ Сюзан беше измислила малката хитрост по пътя.

Щом забеляза госпожа Грансон, куртизанката бързо си тръгна, като преди това ѝ каза: „Аз го обичах!“.

Вярна на своя нрав, напускайки Алансон, Сюзан превърна в лилии^[14] портокаловите цветчета от венеца на булката. Тя първа заяви, че госпожа Дю Букие ще си остане завинаги госпожица Кормон. Така само с една дума младата жена отмъсти и за Атаназ, и за милия кавалер Дьо Валоа.

Алансон стана свидетел и на едно съвсем различно, продължително самоубийство, не по-малко тъжно от това на Атаназ; впрочем младежът скоро бе забравен от обществото, което не трябва и не иска да си спомня за мъртвите. Нещастният кавалер Дьо Валоа умря приживе, той се самоубиваше всеки ден в продължение на четиринадесет години. Обществеността не без удивление забеляза, че три месеца след сватбата на Дю Букие бельото на господин Дьо Валоа започна да става кафяво, а косата му вече много рядко биваше сресана. Няколко бели като слонова кост зъба напуснаха бойния си пост, без да могат сърцеведите да определят към кои части бяха принадлежали — наемните или местните, дали бяха от растителен или от животински

произход, негови ли бяха зъбите, или изкуствени, дали бяха паднали от възрастта, или благородникът просто ги бе забравил в чекмеджето си. Вратовръзката се беше усукала напук на всякаква изисканост! Негърските главички побеляха от мръсотия. Кожата му съвсем се сбръчка, потъмня и заприлича на пергамент. Занемарените нокти често се увенчаваха с черни ивици, и по жилетката му оставаха парченца тютюн, които напомняха есенни листа. Памукът в ушите вече се подменяше съвсем рядко. Мъката се вряза в бръчките на челото и го покри с жълтеникави петна. С една дума, тези доскоро така умело прикривани разрушения изпъкнаха като пукнатини по някоя красива сграда, което показва до каква степен духът влияе върху тялото, щом този свеж и рус галантен мъж рухна изведнъж, когато го напуснаха надеждите. Преди носът на кавалера се отличаваше с безупречно изящество; от ноздрите никога не се подаваха нито черни точици, нито бляскави капки; а сега този опозорен, оплескан нос, целият изпоцапан от тютюна, който се провлачваше от ноздрите и се задържаше в улейчето над горната устна, този нос, който бе загубил предишната си изисканост, разкри неимоверните грижи, с които благородникът бе поддържал външността си, и доказва на всички колко сериозен и упорит е бил господин Дьо Валоа в намеренията си спрямо госпожица Кормон. Той бе смазан от една духовитост на Дю Кудре, който впрочем заплати тази своя дързост, като загуби службата си. Това беше първата проява на мъст от страна на кроткия кавалер, който не спря дотук; но остротата беше наистина убийствена и сто пъти превъзхождаше всички плоски шеги на пазителя на ипотеките. И така, забелязвайки удивителната промяна на носа му, Дю Кудре бе нарекъл кавалера „износ-ен“. Най-накрая и анекдотите на бившия сладкодумец последваха примера на зъбите. Но ако шегите се разрешиха, то апетитът му си остана същият, защото единствено стомахът беше оцелял от корабокрушението; и наистина, той доста вяло си свиваше тютюна, но продължаваше да се храни с поразителна охота. Като прибавим, че господин Дьо Валоа вече съвсем рядко се доверяваше на своята принцеса, можете да си представите до каква степен беше паднал духом. Един ден той отиде у госпожица Арманд с обратно обути панталони. Агонията на неговото изящество беше ужасяваща, уверявам ви, и тя потресе целия град. Обществото беше поразено от промяната на този петдесетгодишен човек, който до вчера изглеждаше

почти като младеж и когото сега покрусата бе превърнала в деветдесетгодишен старец. Най-после той издаде своята тайна — беше чакал и дебнал госпожица Кормон, беше се целил като търпелив ловец в продължение на четиринадесет години, но бе изпуснал плячката си. С една дума, безсилната Република бе взела връх над доблестната аристокрация в разгара на Реставрацията, формата се налагаше над съдържанието, духът бе надвит от материята, бунтът беше победил дипломацията. Като връх на всичко, една обидена гризетка разкри някои подробности от сутрините на кавалера и той беше обявен за женкар. Либералите му приписаха подхвърлените деца на Дю Букие, но в сенжерменското общество на Алансон посрещнаха надменно тези мъливи и казваха с благосклонна усмивка: „Милият кавалер, какво друго да прави?“ Господин Дьо Валоа бе приет със съчувствие в лоното на аристокрацията, която му възвърна радостта, докато върху главата на Дю Букие се изсипа ужасната омраза на благородническите кръгове. Единадесет души престанаха да посещават салона на госпожица Кормон и преминаха изцяло на страната на семейство Д'Егриньон.

Най-значителната последица от този брак беше, че той разграничи партиите в Алансон. Салонът на семейство Д'Егриньон, към който се присъединиха завърналите се Дьо Тревил, олицетворяваше висшата аристокрация. Под влияние на ловкия Дю Букие домът на госпожица Кормон обедини привържениците на онези пагубни убеждения, които не бяха нито либерални, нито изцяло монархически и от които се ръководеха двеста двадесет и един-те депутати^[15], когато се изостри конфликтът между най-великата, най-значимата и най-истинската власт — кралската, и най-несъстоятелната, най-непостоянната, най-деспотичната, така наречената парламентарна власт, която се упражнява от изборните събрания. Обществото на Дю Букие имаше таен съюзник в лицето на либерално настроените кръгове от салона на Дю Ронсьоре.

Откакто се беше върнал от Пребоде, абат Дьо Спонд непрекъснато изживяваше мъчителни разочарования, които криеше от племенницата си; но той ги изплака пред госпожица Арманд и ѝ призна, че след като бракът е бил неизбежен, той все пак би предпочел за зет кавалера Дьо Валоа пред господин Дю Букие. Милият благородник никога не би се показал толкова невъзпитан, че да огорчи

последните дни от живота на бедния старец. Дю Букие изцяло бе пренебрегнал порядките в дома. И бършейки сълзите от угасналите си очи, абатът казваше:

— Госпожице, няма я вече горичката, в която се разхождах цели петдесет години! Отсякоха скъпите ми липи! Сега, когато съм на прага на смъртта, Републиката ми се представя в страшния образ на този, който преобърна всичко в моя дом!

— Трябва да простите на племенницата си — каза кавалерът Дьо Валоа. — Републиканските убеждения спадат към първите младежки увлечения, присъщи на всеки, който се стреми към свободата, но който впоследствие се сблъсква с най-страшния деспотизъм — този на слабите личности. Вашата нещастна племенница е наказана повече, отколкото трябва.

— Как ще живея занапред в тази къща с изрисувани голи жени по стените? Къде са моите липи, под които четях молитвите си!

Както Кант вече не е можел да разсъждава ясно, след като отсекли бора, който обичал да съзерцава по време на размишленията си, така и добрият абат беше загубил вдъхновението си — Дю Букие беше превърнал сенчестите алеи на горичките в английска градина!

— Така е по-добре — казваше госпожа Дю Букие, без сама да си вярва, но абат Кутюрие ѝ беше позволил да прави всякакви отстъпки, за да угоди на мъжа си.

След преустройството от патриархалния облик на стария спокоен буржоазен дом на семейство Кормон не остана и следа. Подобно на кавалера Дьо Валоа, чиято занемареност можеше да мине и за отстъпление, блясъкът на величествената обстановка в тази къща изчезна сред мрамора, златото, махагоновите дивани и синята копринена тапицерия. Модерно обзаведената трапезария стана постудена и ястията сякаш вече не бяха така вкусни, както някога. Дю Кудре твърдеше, че шегите засядали на гърлото му от втречените погледи на фигурите по стените. Отвън къщата все още бе запазила провинциалния си облик, но вътре цялата наредба издаваше доставчика от времето на Директорията. Тук цареше дебелашкият вкус на борсовия играч — гипсови колони, остъклени врати, гръцки профили, изострени корнизи; това беше една смесица от всички стилове, един претрупан разкош. Цели две седмици градът негодуваше срещу такова нечувано разточителство; но само след няколко месеца

мнозина богати фабриканти подмениха своята покъщнина и преустроиха салоните си. В някои домове са появиха модерни мебели. Можеха да се видят дори и астрални лампи!

Абат Дьо Спонд беше първият, който разбра на какви скрити страдания е осъден брачният живот на любимата му племенница. Още през зимата Дю Букие наруши простотата и достойнството, които бяха управлявали съжителството им по-рано, давайки по два бала на месец. Можете да си представите какво светотатство бяха за тази къща цигулките и пошлата музика на увеселенията! През цялото време, докато траеха веселбите, абатът се молеше на колене. Малко по малко строгите порядки в ежедневието на семейството бяха изцяло променени. Бившият главен викарий потръпваше от властния глас на Дю Букие, защото беше отгатнал неговия нрав и беше видял как очите на племенницата му се изпълниха със сълзи, когато нейният съпруг ѝ отне управлението на имота и ѝ остави само грижите за бельото, храната и останалите домакински задължения. Роз вече нямаше на кого да заповядва. Жаклен, който изпълняваше предимно службата на кочияш, прислужникът Рьоне и майсторът-готвач, дошъл от Париж на мястото на Мариет, която стана обикновена помощничка в кухнята — всички се подчиняваха само на господаря. На госпожа Дю Букие ѝ остана единствено Жозет. Можете ли да си представите колко е трудно да се откажеш от навика и насладата да управляваш? Ако за великите мъже тържеството на волята им е едно от най-опияняващите удоволствия, то това е смисълът на живота за умствено ограничените хора. Единствено свалените от пост министри могат да разберат болезненото огорчение на госпожа Дю Букие, когато тя бе доведена до пълно робско подчинение. Често беше принудена да се качва в колата въпреки волята си, да се среща с хора, които не ѝ допадаха, и вече не разполагаше със скъпоценните си пари, въпреки че преди, когато можеше да ги харчи, както си иска, тя не го правеше. Но нали всяко наложено ограничение предизвиква у нас желание да го престъпим? Не идват ли най-острите страдания от накърнената ни свобода? Но това все още беше нищо. Наистина в началото бедната жена отстъпваше пред съпружеската воля в името на любовта си. А и в първите дни Дю Букие се държеше прекрасно с нея, беше много любезен и намираше хиляди разумни доводи за всяко ново посегателство. В стаята, в която толкова време бе царяла самота, сега

се чуваха гласовете на съпрузите край огъня. Така че в първите две години от женитбата си госпожа Дю Букие изглеждаше много доволна. Тя беше придобила онзи непринуден и тайнствен вид, който е присъщ на младите влюбени жени след сватбата. Кръвта вече не я измъчваше. Нейното поведение обърка присмехулиците, опроверга мълвата, която се носеше за Дю Букие, и смути сърцеведите. Роз-Мари-Виктоар така се страхуваше да не охладнеят чувствата на мъжа ѝ, ако го разочарова или обиди, че за да не го загуби, тя беше готова да пожертвува всичко, дори и чичо си. В началото нейните наивни радости заблудиха бедния абат Дьо Спонд, който по-леко понасяше страданията при мисълта, че племенницата му е щастлива. Известно време всички в Алансон мислеха като него. Но в града имаше един човек, който не можеше да се измами така лесно. Кавалерът Дьо Валоа се беше оттеглил в свещената крепост на аристокрацията — сега той прекарваше дните си у семейство Д'Егриньон и оттам узнаваше всички хули и клюки. Благородникът бе решил на всяка цена да си отмъсти, преди да умре, и денонощно обмисляше своята разплата. Той вече беше наказал дръзкия шегобиец, сега му оставаше да нанесе смъртна обида на Дю Букие.

Нещастният абат скоро разбра пошлостта на човека, който беше първата и последна любов на племенницата му; той прозря двуличието на своя зет и се ужаси от коварните му ходове. Въпреки че Дю Букие прикриваше нрава си заради наследството на абата и се стараше да не го огорчава, той все пак му нанесе един последен удар, който го отнесе в гроба. Ако под думата *непримиримост* разбирате *твърдост на принципите*, ако сте склонни да оцените в католическата непреклонност на бившия главен викарий онзи стоицизъм, от който се възхищавате у бащата на Джени Дийнс^[16] от романа на Уолтър Скот, и ако приемете, че девизът *Potius mori quam foedari*^[17] е в основата както на римската религия, така и на почитаните от вас републикански убеждения, само тогава бихте могли да разберете болката, която изпита достопочтеният абат Дьо Спонд, когато видя в салона на зет си вероотстъпника, ренегата, продажника, еретика, врага на църквата — свещеника, който се беше присъединил към духовната конституция и се бе закле в нея. Понеже Дю Букие тайно се надяваше да управлява Алансон, той искаше да помири свещеника от църквата „Сен Леонар“ с енорийския абат — това трябваше да бъде първото доказателство за неговата власт и той го постигна. Убедена в правотата на това

помирително дело, което непоколебимият абат Дьо Спонд считаше за предателство, госпожа Дю Букие взе страната на мъжа си. А скоро след случая самият епископ посети Дю Букие и изрази задоволството си от прекратяването на враждата. Ето как господин Дьо Спонд се видя изоставен в своята вяра. Благодестиято на абат Франсоа беше умилостивило всички с изключение на заклетия римокатолик, който би възкликнал като Корней:

„Небе, заради теб добрите аз презрях!“^[18]

Абатът издъхна, когато изчезна и истинската вяра в епархията.

През 1819 година с наследството на абат Дьо Спонд поземлените доходи на госпожа Дю Букие вече възлизаха на двадесет и пет хиляди ливри, без да се смята имотът в Пребоде и къщата на улица Вал-Нобл. По това време Дю Букие върна на жена си капитала от нейните спестявания, които тя му бе дала в началото. Той я накара да купи с тези пари земите, кои го бяха в съседство с нейните и с тези на абат Дьо Спонд, и така имението стана едно от най-големите в този край. Никой не знаеше на каква сума възлиза личният дял на Дю Букие, защото той бе вложил парите си у братята Келер в Париж и ходеше там четири пъти в годината. Така или иначе, по това време той се славеше като най-богатия човек в цялата Орнска област.

Ловкият интригант дълго време беше постоянен кандидат на либералите, но все не му бяха достигали по седем-осем гласа в изборителните борби при Реставрацията; после той открито се отрече от тази партия, за да успее като привърженик на монархията, но както винаги не успя да преодолее враждебността на административните власти въпреки съдействието на конгрегацията^[19] и магистратурата; така този озлобен и побеснял от честолубие републиканец реши да се бори срещу роялизма и аристокрацията в своята област, и то в момент, в който те тържествуваха. Той се облегна на свещеничеството благодарение на своята лицемерна и добре разиграна набожност — редовно придружаваше жена си на служба, даваше средства за градските манастири, поддържаше духовния орден „Сакре Кьор“ и заемаше страната на духовенството, когато то се обявяваше против градските, областни или държавни власти. И така, с тайната подкрепа на либералите и покровителството на църквата от позицията на монархоконституционните възгледи Дю Букие се впусна в неуморимо съперничество с местната аристокрация и в стремежа си да я погуби

той наистина успя. Възползувайки се от грешките на правителството и предводителите на благородническото съсловие в областта, той осъществи с подкрепата на буржоазните среди всички онези благоустройства, които трябваше да бъдат подети и ръководени от аристокрацията, перството и министерствата, но които последните възпрепятствуваха с наивното съперничество, характерно за политическите сили във Франция. Конституционните възгледи се наложиха и в случая с вероотстъпника, и за строежа на театралната зала, и във всички начинания по преустройството на града, които Дю Букие замисляше и които предлагаше чрез либералната партия; той се присъединяваше към нея в моментите на най-горещите спорове, като казваше, че го прави за благо на града. Дю Букие индустриализира цялата област. Тласнат от омразата си към аристократическия квартал на улицата по пътя за Бретан, той ускори разцвета на провинцията. Това беше подготовката на неговото отмъщение, насочено към благородниците, собствениците на замъци и най-вече към семейство Д'Егриньон, което по-късно той едва не погуби с отровното оръжие на мъстта си. Дю Букие обезпечи част от фондовете за възобновяването на манифактурите за алансонски дантели, съживи търговията с платове, по негова инициатива в града се отвори предачна фабрика. Така той се постави в центъра на масите, защитаваше интересите на всички, вършеше това, което кралската власт пренебрегваше, като в същото време не рискуваше нито грош. И наистина, благодарение на своето богатство той можеше спокойно да изчаква реализираните приходи, докато някои предприемчиви, но неразполагащи с достатъчно средства хора обикновено са принудени да отстъпят печалбите на пощастливи приемници. Ето как той влезе в ролята на банкир. Този малък Лафит^[20] финансираше всички мероприятия, като добре подсигурирваше и собствените си интереси. Ръководеше застрахователните дружества, покровителствуваше новите предприятия за обществен превоз, организираше събирането на петиции, с които се искаше построяването на необходимите пътища и мостове. Изпреварените по този начин правителствени власти видяха в неговата дейност посегателство над техния авторитет. Но съпротивата им беше по-скоро символична, защото префектурата, така или иначе, трябваше да отстъпи в името на общественото благополучие. С това Дю Букие настройваше провинциалната аристокрация срещу

столичната и срещу перството. Най-накрая той подготви и пагубното присъединяване на голяма част от конституционните монархисти към разпалваната от вестник „Журнал де деба“ и от господин Дьо Шатобриан^[21] борба срещу трона, водена от пошлите интереси на недоволната опозиция, която стана една от причините за възтържествуването на буржоазията и журнализма през 1830 година.

И така, Дю Букие, както и всички негови съмишленици, има щастието да стане свидетел на гибелта на кралската власт, която не среща никакво съчувствие от страна на провинциалните кръгове, разочаровани от многобройните ѝ грешки, частично изброени в нашия разказ. Възрастният, почитан от всички републиканец, който в продължение на петнадесет години се беше преструвал в името на своята *Vendetta*^[22], саморъчно свали бялото знаме от покрива на кметството, съпровождан от възторга на тълпата. Едва ли в цяла Франция имаше друг човек, който да бе посрещнал с такова опиянение и задоволено чувство за мъст властта, установена през август 1830 година. Възкачването на престола на младшия клон от династията значеше за Дю Букие победа на Революцията. В неговите очи възтържествуването на трибагренника предопределяше връщането на партията на монтанярите, които този път щяха да смажат благородническото съсловие със средства, по-сигурни и от гилотината, именно защото не бяха толкова резки. Премахнатото унаследяване на перската титла, Националната гвардия, която поставя на равна нога бакалина и маркиза, поисканото от един буржоазен адвокат унищожаване на майората^[23], лишаването на католическата църква от нейната върховна власт, с една дума — цялото ново законодателство от август 1830 година за Дю Букие представляваше най-удачното приложение на политическите възгледи от 1793 година.

През 1830 година той стана областен данъчен управител. Получи тази длъжност благодарение на връзките си с Орлеанския херцог, бащата на Луи-Филип, и с господин Дьо Фолмон — бившия домоуправител у вдовстващата херцогиня Д'Орлеан^[24]. Говори се, че има осемдесет хиляди франка рента. Господин Дю Букие е уважаван от своите съграждани, които го считат за почтен, честен и услужлив човек с непоклатими принципи. Алансон дължи на него развитието си по пътя на индустриализирането, което го направи един от първите градове, чрез които Бретан може би ще се присъедини към така

наречената съвременна цивилизация. В Алансон, където през 1810 година нямаше и две частни коли, сега тръгнаха каляски, файтони, ланда и кабриолети, без това да учудва никого. Отначало буржоата и едрите собственици бяха изплашени от покачването на цените, но впоследствие разбраха, че това се отразява благоприятно върху техните приходи. Някогашните думи на председателя на съда Дю Ронсьоре: *Дю Букие е извънредно силен мъж*, се оказаха пророчески и сега всички споделяха това мнение. За нещастие за жена му обаче те криеха ужасна безсмислица — съпругът нямаше нищо общо с общественика и политика. Този доблестен и свободомислещ гражданин, който с такава доброта и любов се отнасяше към своя край, всъщност бе един изцяло лишен от съпругески чувства тиранин. Този невероятно ловък, лицемерен и хитър човек, този Кромюел от улица Вал-Нобл се държеше в семейството си така, както постъпваше с аристокрацията, ласкаейки я, за да я погуби. Подобно на своя приятел Бернадот и той беше облякъл желязната си ръка в кадифена ръкавица. Госпожа Дю Букие не му роди деца. С това се потвърдиха думите на Сюзан и намеците на кавалера Дьо Валоа. Но либералната и монархоконституционната буржоазия, земевладелците и наречената от вестник „Конститюсионел“ свещеническа партия обвиниха не него, а жена му. Всички те казваха, че господин Дю Букие я е взел много стара. Пък и какво щастие било това за бедната жена, колко било опасно да имаш деца на тази възраст! Когато отчаяната госпожа Дю Букие споделяше през плач своите непрекъснати разочарования на госпожа Дю Кудре и госпожа Дю Ронсьоре, те ѝ казваха: „Скъпа, но вие сте луда, нима не знаете какво би означавало едно дете за вас!“ Освен това много от мъжете, които, подобно на Дю Кудре, се надяваха да преуспеят чрез Дю Букие, караха жените си да превъзнасят неговите качества. Техните жестоки думи бяха убийствени за старата мома.

— Мила, вие сте щастлива, че се омъжихте за толкова способен човек и никога няма да изпаднете в положението на жените, чиито безволеви съпрузи не умеят нито да управляват имота, нито да възпитават децата си.

— Скъпа моя, с този съпруг вие сте царицата на Алансон. На вас никога нищо няма да ви липсва! Та той движи всичко в нашия град.

— Но аз бих предпочела — отговаряше нещастницата — той да отделя по-малко внимание на обществените дела и да...

— Е, много сте придирчива, скъпа госпожо Дю Букие, всички жени ви завиждат, че имате такъв съпруг.

Неразбрана и дори осъдена от обществото, най-после тази християнска душа намери в себе си широко поле, за да разгърне своите добродетели. Госпожа Дю Букие прекарваше дните си в плач, но пред хората лицето ѝ изглеждаше винаги спокойно. Мисълта „Обичах кавалера Дьо Валоа, а съм жена на Дю Букие!“, която непрекъснато ѝ разкъсваше сърцето, беше наистина тежък грях за нейната благочестива душа. Любовта на Атаназ също беше едно от угризенията, които я измъчваха в сънищата ѝ. А смъртта на абат Дьо Спонд, чиито страдания накрая бяха избухнали, направи нейните дни още по-непоносими при мисълта за болката, която чичо ѝ бе изпитал от предателството към политическите идеи и религиозните порядки в дома.

Често нещастиято сполетява хората като гръм, както стана с госпожа Грансон; но то проникваше в сърцето на старата мома като капка масло, която изчезва от тъканта едва тогава, когато напълно е попила в нея.

Кавалерът Дьо Валоа злоумишлено допринесе за теглата на госпожа Дю Букие. Той твърдо беше решил да развенчае нейния Бог, като го разобличи, защото този извънредно обигран в любовта благородник бе отгатнал същността както на стария ерген, така и на съпруга Дю Букие. Но хитрият републиканец трудно можеше да бъде изненадан, защото, както предполагате, домът му бе затворен не само за кавалера Дьо Валоа, но и за всички, които след сватбата бяха напуснали неговия салон. А и богатството му го поставяше над всякакви унижения; той господствуваше в Алансон и се интересуваше от жена си толкова, колкото Ричард III^[25] би се трогнал от смъртта на коня, с чиято помощ е спечелил битката.

За да угоди на волята на своя мъж, госпожа Дю Букие бе прекратила връзките си със семейство Д'Егриньон и вече не ходеше у тях, но посещаваше госпожица Арманд, когато Дю Букие отиваше в Париж, оставяйки я сама. Случи се така, че на втората година от сватбата, точно след смъртта на абат Дьо Спонд, на излизане от църквата „Сен Леонар“, където бе отслужена траурна литургия за душата му, госпожица Арманд заговори госпожа Дю Букие. Великодушната Арманд д'Егриньон се беше почувствувала длъжна да

изкаже съболезнованията си на неутешимо ридаещата наследница. Те повървяха малко заедно, говорейки за непрежалимия покойник, и така стигнаха до улица Дюкур, а оттам — и до забранения за госпожа Дю Букие дом. Ласкавите думи на госпожица Арманд я склониха да влезе. На бедната отчаяна жена навярно ѝ беше приятно да говори за чичо си с тази, към която приживе той така силно бе привързан. Освен това ѝ се искаше да чуе и някоя любезна дума от стария маркиз, когото не беше виждала близо три години. Беше един и половина часът и те завариха тук кавалера Дьо Валoa, който беше поканен на обяд. Той поздрави госпожа Дю Букие и взе ръцете ѝ в своите.

— Какво да се прави, моя скъпа и обичана от всички добродетелна приятелко — каза ѝ развълнувано той, — загубихме нашия абат; ние също сме в траур, защото в този дом скръбта по светия човек е толкова силна, колкото и у вас... дори и по-силна — добави той, намеквайки за Дю Букие.

След като всеки каза по няколко съболезнователни слова, галантният благородник взе ръката на госпожа Дю Букие, притисна я нежно, преди да я сложи върху своята, и отведе бедната жена до прозореца.

— Поне щастлива ли сте сега? — с бащински глас попита той.

— Да — отвърна тя и сведе очи.

Чувайки това „да“, госпожа Дьо Тревил — дъщерята на княгиня Шербелова — и старата маркиза Дьо Катеран се присъединиха към тях заедно с госпожица Арманд. Докато чакаха обяда, всички отидоха да се поразходят в градината и потъналата в скръб госпожа Дю Букие изобщо не забеляза, че за да задоволят любопитството си, дамите и благородникът бяха образували малък заговор срещу нея. „Сега ни е паднала в ръцете, нека се доберем до ключа на загадката!“ — тази мисъл се четеше в погледите, които четиримата си разменяха.

— За да бъде пълно вашето щастие — ѝ каза госпожица Арманд, — ви е необходимо дете, едно хубаво момченце като моя племенник...

При тези думи очите на госпожа Дю Букие се наляха със сълзи.

— Говори се, че само вие сте виновницата за това — поде кавалерът. — Навярно се страхувате от бременността?

— Аз ли?! — възкликна наивно тя. — Заради едно дете бих се съгласила да горя сто години в ада!

След като въпросът беше зададен, разговорът се поведе извънредно внимателно от госпожа виконтеса Дьо Тревил и госпожа маркиза Дьо Катеран, които така объркаха бедната стара мома, че тя, без да се усети, издаде тайната на своя брак. Госпожица Арманд беше хванала под ръка кавалера Дьо Валоа и го бе отвела настрани, за да могат трите жени спокойно да поговорят по семейните въпроси. Огорчена от хилядите разочарования на своя съпружески живот, госпожа Дю Букие, която си беше останала глуповата, развесели събеседничките си с прелестната наивност на своите признания. Не след дълго Алансон научи за измамата на Дю Букие и макар че отначало всички се смяха на този лъжлив брак, госпожа Дю Букие си спечели уважението и съчувствието на жените в града. Докато госпожица Кормон тичаше след женитбата, без да успее да се омъжи, всички ѝ се подиграваха, но когато научиха за необикновеното положение, в което я държаха строгите религиозни принципи, хората ѝ се възхитиха. Вече не казваха *добрата госпожица Кормон*, а *бедната госпожа Дю Букие*. Благодарение на кавалера за известно време Дю Букие изглеждаше смешен и жалък, но много скоро шегите по негов адрес се изчерпаха и злодумниците млъкнаха. Пък и повечето хора считаха, че мълчаливият петдесет и седем годишен републиканец имаше право на почивка. Това обстоятелство до такава степен разпали злобата, която Дю Букие хранеше към семейство Д'Егриньон, че когато дойде денят на отмъщението му, той бе неумолим. Госпожа Дю Букие получи строга заповед никога повече да не стъпва в техния дом. Като отговор на коварния номер на кавалера Дьо Валоа Дю Букие, който току-що беше основал вестник „Журнал де деба“, помести в него следната обява:

„Лицето, което докаже съществуването на един господин, наречен Дьо Помбръотон, преди, по време или след емиграцията, ще получи като възнаграждение рента от хиляда франка.“

Макар че в основата си бракът на госпожа Дю Букие беше неуспешен, тя откри в него и някои преимущества — наистина по-добре беше да се грижи за най-изтъкнатия човек в града, отколкото да живее сама. Все пак Дю Букие бе за предпочитане пред кучетата, котките и канарчетата, към които се привързват самотниците, още повече че неговото отношение към нея беше по-искрено и по-безкористно от това на прислужничките, изповедниците и кандидатите

за наследството ѝ. По-късно тя видя в мъжа си възплъщението на Божия гняв, защото считаше за грешни всички желания и надежди, които бе възлагала на семейния живот, и намираше, че е справедливо наказана за нещастията, което беше причинила на госпожа Грансон, както и за преждевременната смърт на чичо си. Подчинявайки се на онези религиозни закони, според които трябва да целуваш ръката, която те наказва, госпожа Дю Букие открито хвалеше мъжа си и го поддържаше пред другите, но по време на изповедите и на вечерните си молитви тя често плачеше и молеше Бога да прости вероотстъпничеството на съпруга ѝ, който мислеше обратното на това, което говореше, и желаше смъртта на аристокрацията и църквата двата идола на нейния дом. Въпреки че всичките ѝ чувства бяха потъпкани и принесени в жертва, тя считаше за свой дълг да се грижи за щастията на мъжа си и в нищо да не му пречи; наред с това бедната жена изпитваше към него една непонятна и породена вероятно от навика привързаност, така че съпругеският ѝ живот бе изпълнен с постоянни противоречия. И наистина, госпожа Дю Букие се отвращаваше от убежденията и поведението на човека, за когото се бе омъжила, но се чувствуваше задължена да се отнася към него с примирение и обич. Често тя беше на седмото небе от радост само защото Дю Букие е харесал конфитюрите ѝ или е останал доволен от обяда; освен това зорко следеше за изпълнението и на най-малките му желания. Случваше се например Дю Букие да забрави бандерола от вестника си на масата; тогава, вместо да го изхвърли, госпожата казваше на Рьоне: „Не го пипайте, Рьоне, господарят неслучайно го е оставил там.“ Ако той тръгнеше на път, тя старателно приготвяше палтото и дрехите му и суетенето около всяка дреболия я изпълваше с щастие. Когато Дю Букие трябваше да замине за Пребоде, жена му още от предния ден поглеждаше барометъра, за да разбере дали времето ще бъде хубаво. Тя дебнеше и отгатваше неговите желания по погледа му подобно на кучетата, които следят господаря си дори и когато спят. Ако дебелакът Дю Букие, трогнат от безусловната ѝ преданост, я хванеше през кръста и ѝ кажеше: „Добра жена си ми ти!“, бедното създание се просълзяваше от удоволствие. В такива случаи Дю Букие явно искаше да изкупи грубостите си, за да не загуби уважението на своята съпруга, защото дори католическото благочестие не изисква такова пълно потискане на собствените чувства, каквото Роз-Мари-Виктоар правеше

заради него. Въпреки примирението си, святата жена често оставаше поразена от разговорите, които водеха у тях омразните и прикрити зад монархоконституционните си възгледи хора. Предчувствайки гибелта на църквата, тя цялата потръпваше и понякога се осмеляваше да вметне някоя наивна дума или забележка, които Дю Букие грубо пресичаше с поглед. Най-накрая госпожа Дю Букие съвсем оглупя от това изпълнено с непрекъснати унижения потискащо ежедневие и реши, че е по-лесно и по-достойно да се затвори в мислите си, без да им дава външна изява, примирявайки се с едно почти животинско съществуване. От този ден тя заживя в пълно робско подчинение и приемаше като изкупващо греховете ѝ деяние унижителното положение, в което я поставяше нейният мъж. Изпълняваше безропотно всички негови заповеди и се превърна в плаха овчица, която сляпо следва пътя, посочван ѝ от нейния пастир; бедната жена се оттегли в лоното на вярата, отричайки се от изкушенията и суетата на света. Така госпожа Дю Букие въплъти в себе си най-чистите християнски добродетели, а Дю Букие стана най-щастливият съпруг в цялото френско и наварско кралство.

— Тя ще си остане глупава до последния си дъх — бе казал безмилостно уволненият пазител на ипотеките, макар че обядваше у тях два пъти седмично.

Нашият разказ би бил незавършен, ако не споменем странното обстоятелство, че кавалерът Дьо Валоа и майката на Сюзан починаха по едно и също време. Благородникът си отиде заедно с монархията през август 1830 година. Той се присъедини към шествието на Шарл X в Понанкур и почтително го придружи до Шербург заедно със семействата Дьо Тревил, Дьо Катеран, Дьо Верной и т.н. Носеше със себе си петдесетте хиляди франка, на които възлизаха спестяванията и рентата му, и помоли един от верните приятели на своите покровители да ги предаде на краля, като каза, че часът на смъртта му наближава, че дължи тези пари на кралската щедрост и че богатството на последния Валоа принадлежи на трона. Не е известно дали неговата всеотдайност е успяла да смекчи отвращението на сваления Бурбон, който напускаше красивото си кралство, без да отнесе нито грош, и дали го е трогнала предаността на благородника; сигурно е само, че Сезарин, единствената законна наследница на господин Дьо Валоа, получи от завещанието само една рента от шестстотин франка. Благородникът се

върна в Алансон, смазан както от душевните страдания, така и от умората; той издъхна в момента, в който Шарл Х стъпи на чужда земя.

Госпожа Дю Валнобл и нейният покровител, които по това време се страхуваха от отмъщението на либералите, се възползуваха, че имат повод, и отидоха *incognito* в селото, където току-що беше починала майката на Сюзан. На търга, при който се разпродаваха вещите на покойния кавалер Дьо Валоа, Сюзан, в желанието си да запази един спомен от своя пръв и незабравим приятел, безразсъдно се впусна в наддаването и откупи табакерата му за значителната сума от хиляда франка. Впрочем сам по себе си портретът на принцеса Горица струваше толкова. Две години по-късно един светски младеж, който събираше красиви табакери от края на миналия век, беше привлечен от необикновената история на табакерата на благородника и успя да я получи от Сюзан. Ето как украшението, станало довереник на най-прекрасната любов в света и единствената радост в старините на притежателя му, сега е изложено в нещо като частен музей. Ако покойният кавалер може да види какво става след смъртта му, сигурно ще се изчерви и отядно.

Дори ако единствената полза от този разказ е, че той е успял да събуди благоговееен страх у притежателите на някаква обожавана от тях реликва и ги е накарал незабавно да определят съдбата ѝ в завещанието си, за да бъдат сигурни, че тази драгоценна светиня на тяхното отминало щастие ще попадне в приятелски ръце, той е направил неоценима услуга на рицарските чувства на читателите; но неговата поука е далече по-възвишена!... Не доказва ли тази история необходимостта от един нов начин на обучение? Не посочва ли нуждата от създаване у нас на катедри по антропология с авторитетното съдействие на министрите на образованието, още повече че това е една наука, в която Германия ни е изпреварила? Съвременните митове са изучени много по-слабо от древните, въпреки че отвсякъде ни затрупват с митове и всичко се обяснява с тях. Ако те са фактите на историята, както твърдят представителите на хуманитарната школа, това значи, че ще спасят всички кралства от революцията, стига само преподавателите по история да разпространят тълкуванията, които им дават и в най-отдалечените кътчета на провинцията! Ако госпожица Кормон беше образована, ако беше чела Ариосто и ако в Орнската област имаше учител по антропология, щяха

ли да я постигнат ужасните страдания на нейния съпружески живот? Тя навярно щеше да се замисли защо италианският поет е накарал Анжелика да предпочете Медор^[26], който е един рус кавалер Дьо Валоя, пред Орlando с мъртвата кобила и безпомощния гняв. Нима Медор не е митически първообраз на почитателите на нежния пол, а Орlando — легендата за стихийните необуздани и безпомощни революции, които само рушат и нищо не създават? С това ние предаваме мнението на един ученик на господин Баланш, за което не носим никаква отговорност.

До нас не са достигнали никакви сведения за диамантените негърски главички. Колкото до госпожа Дю Валнобл, днес можете да я видите в Операта. Благодарение на първия урок, който бе получила от кавалера Дьо Валоя, сега тя изглежда почти като жена от изисканото общество, бидейки просто жена на място.

Госпожа Дю Букие е още жива, което значи, че продължава да страда. Когато навърши шестдесет години — възраст, в която жените си позволяват да правят признания, тя сподели с госпожа Дю Кудре, чийто съпруг отново беше заел длъжността си през август 1830 година, че мисълта да умре девствена ѝ е непоносима.

Париж, октомври 1836 година

[1] *Ричард III* — крал на Англия от 1483 до 1485 година. Известен като амбициозен владетел, управлявал с големи насилия. ↑

[2] *Четирите църковни празника* — Коледа, Великден, Успение Богородично, Тусен. ↑

[3] *Sotto voce* (ит.) — на тих глас. ↑

[4] *Блюхер, Герхард Леберехт фон* (1742–1819) — пруски генерал, победен от Наполеон в 1815 година при Линьи, но който навреме пристига в помощ на Уелингтън при Ватерло. ↑

[5] Става дума за принц *Евгений Савойски* (1663–1736), който, обиден от отказа на Луи XIV да му повери полк, става военачалник в австрийската армия. ↑

[6] В битката при Денен (1712) по време на войните за испанския престол един свещеник спасил френската армия, като я предупредил за разположението на противниковите войски. ↑

[7] Всъщност това са думи на *Калон* (френски министър на финансите от 1783 до 1787 година) към Мария-Антоанета. ↑

[8] *Лозен, Антоан Номпар дьо Гомон, херцог* (1633–1723) — офицер и придворен при Луи XIV, известен авантюрист и интригант, встъпил в брак с първата братовчедка на краля, наричана *La Grande Mademoiselle*. ↑

[9] *Злокобните дни на 1814 и 1815 година* — събитията около абдикирането и завръщането на Наполеон. ↑

[10] *Мари дьо Верной* — виж бележка 7 от Втора глава. ↑

[11] *Айвънхоу* — герой от едноименния исторически роман на Уолтър Скот. ↑

[12] *De profundis* (лат.) — заупокойна молитва. ↑

[13] *Гамаш* — герой от романа „Дон Кихот“ на Сервантес; има се предвид епизода с прословутата сватбена гощавка на този богат селянин. ↑

[14] Тогава е било прието, че цветът на *водната лилия* е символизирал студенина в любовните отношения. ↑

[15] *Двеста двадесет и един-те* — депутатите, които през март 1830 година гласуват декларация, с която критикуват правителството. ↑

[16] *Джени Дийнс* — героиня от романа на Уолтър Скот „Единбургският затвор“. ↑

[17] *Potius mori quam foedari* (лат.) — по-добре мъртъв, отколкото опозорен. ↑

[18] „*Небе, заради теб...*“ — стих от трагедията на Корней „Смъртта на Помпей“. ↑

[19] *Конгрегация* — либералите са дали това прозвище на групата католически крайни монархисти, подкрепяни от Шарл X, които, без да са истински духовен орден, са упражнявали натиск в политическия живот. ↑

[20] *Лафит, Жак* (1767–1844) — френски banker, изиграл активна роля в Революцията от 1830 година и съставител на първото правителство на Юлската монархия. ↑

[21] *Шатобриан, Франсоа Рьоне* (1768–1848) — френски писател романтик, министър на външните работи от 1822 до 1824 година. Застава начело на опозицията срещу правителствата при Шарл X. ↑

[22] *Vendetta* (ит.) — отмъщение. ↑

[23] *Майорат* — унаследяване на имота и титлата от първородния син; искането за неговото премахване е направено от

адвоката Паран през 1835 година. ↑

[24] Херцогиня Д'Орлеан — майката на Луи-Филип. ↑

[25] Виж бележка 1 от Трета глава. Балзак намеква за прочутия епизод от битката при Босуърт, когато *Ричард III* възкликва в момента на гибелта си: „Кон! Кон! Давам цялото си кралство за един кон!“ ↑

[26] Герои от поемата „*Неистовият Орlando*“ на италианския ренесансов поет *Ариосто, Лодовико* (1474–1533). ↑

МУЗЕЙ ЗА АНТИКИ^[1]

*На господин барон Дьо Амер-Пюргстал, член на
върховния съд, автор на „История на Отоманската
империя“*

Дьо Балзак

[0] Началото на романа е написано през ноември 1833 година, но за първи път части от него са публикувани на 6 март 1836 година във вестник „Кроник дьо Пари“. Като цяло романът излиза в подлистници на вестник „Конституционел“ от 22 септември до 7 октомври 1838 година под заглавието „Провинциалните съперници“. В 1839 година, след като е претърпял големи изменения, романът е публикуван в два тома под името „Музей за антики“. А през 1844 година „Старата мома“ и „Музей за антики“ са включени под общото заглавие „Съперниците“ в трети том от третото издание на „Сцени от провинциалния живот“. Но през 1845 година Балзак разделя двата романа и решава да обедини „Музей за антики“ с ненаписания роман „Жак от Мец“ под надслов „Провинциалистите в Париж“.

Романът „Музей за антики“ е започнат преди „Старата мома“, но е довършен много по-късно. Връзката между двата романа е очевидна и въпреки промените в някои имена лесно се разбира, че се касае за почти едни и същи места, събития и герои. ↑

ПЪРВА ГЛАВА

ДВАТА САЛОНА

В самия център на един от по-незначителните областни градове във Франция, на ъгъла на една улица се издига къща; имената на улицата и на града обаче трябва да останат неназовани. Всеки сам може да разбере, че благоприличието изисква те да бъдат премълчани. Когато един писател става летописец на своето време, той се докосва до много от неговите рани... Къщата се наричаше „Дворецът Д'Егриньон“; но приемоте, че това име е условно и не означава нищо, така както не означават нищо имената Белвал, Флорикур и Дервил в комедиите или Адалбер и Монбрьоз в романите. Имената на главните герои също са променени. В тази книга авторът желаше да събере противоречия и да натрупа анахронизми, за да скрие истината под куп от неправдоподобни и невероятни неща, но независимо от намеренията му тя ще покълва винаги така, както по недоизкоренената лоза в прекопано лозе напълват младите филизи.

Всъщност „Дворецът Д'Егриньон“ си беше най-обикновена къща, в която живееше един възрастен благородник на име Шарл-Мари-Виктор-Анж Карол, маркиз Д'Егриньон или Де Гриньон според правописа на старите звания. Търговците и гражданите язвително бяха кръстили дома му дворец, но от двадесетина години, когато говореха за жилището на маркиза, по-голямата част от жителите на града постепенно започнаха съвсем сериозно да го наричат „Двореца Д'Егриньон“.

Името Карол (братя Тиери^[1] биха го написали Кароул) беше прославеното име на един от най-могъщите военачалници, дошли някога от север, за да завладеят и покорят галите. Кароловци никога не бяха прекланяли глава нито пред укрепените градове, нито пред кралската власт, нито пред църквата, нито пред парите. Навремето им бе възложено да защитават една гранична област^[2] и оттогава маркизката им титла бе станала едновременно дълг и чест, а не

привидно изпълнение на предполагаеми задължения; феодалното владение на рода Д'Егриньон винаги е било източник на благосъстоянието им. Те бяха истински провинциални благородници, забравени от преди двеста години от кралския двор, но запазили се без примеси на чужда кръв, верни на държавата и суеверно почитани от съгражданите си, както се почита добрата девица, която цери зъбобол; техният род беше останал непроменен в затътената си провинция — подобно на почернелите подпори на някой мост, строен още по Цезарово време, които устояват върху речното дъно. От тринадесет столетия девойките винаги бяха омъжвани без зестра или бяха изпращани в манастир, а по-малките братя неизменно получаваха своята част от майчиното наследство и ставаха военни, епископи или се женеха за придворни дами. Един от тях, адмирал, по-късно стана херцог и пер и умря, без да остави поколение. Маркиз Д'Егриньон обаче, първороден син и потомък на най-старото разклонение на рода, никога не пожела да приеме титлата херцог^[3].

— Аз притежавам маркизството Д'Егриньон със същото право, с което кралят притежава Франция — заяви той веднъж на главнокомандувания френските войски Дьо Люин, който тогава му изглеждаше съвсем незначителна личност.

Не трябва да се забравя също, че по време на вълненията някои Д'Егриньон загубиха главите си. Но гордата и благородна кръв на франките се запази до 1789 година. Сегашният маркиз Д'Егриньон не емигрира: той беше длъжен да защитава своята гранична област. Уважението, което хранеха неговите съграждани, му спаси главата от ешафода, но омразата на истинските санкюлоти^[4] бе толкова силна, че по времето, когато бе принуден да се крие, го смятаха за емигрант. В името на победилия народ съдебните власти иззеха земите на Д'Егриньон, а горите му бяха продадени като държавна собственост, въпреки личните протести на четиридесетгодишния тогава маркиз. Неговата сестра госпожица Д'Егриньон, която по това време беше непълнолетна, успя да спаси малка част от имението благодарение намесата на младия домоуправител на маркиза, станал междуременно нотариус, който поиска от името на своята довереница разпределяне на наследственото имущество: при разпродажбата, извършена от републиканските власти, ѝ бяха приписани замъкът и няколко ферми. Верният Шеснел беше принуден да закупи на свое име с дадени му от

маркиза пари някои имоти и сгради, на които благородникът особено държеше — църквата, дома на свещеника и градините край замъка.

Годината на Терора — шеметно бързи или тягостно бавни, отминаха и маркиз Д'Егриньон, чийто нрав му беше спечелил огромно уважение в родната област, пожела да се завърне в замъка със сестра си госпожица Д'Егриньон и да възстанови спасените имоти, с които дотогава се беше занимавал бившият му домоуправител Шеснел. Но уви, ограбеният и опустошен замък се оказа твърде просторен и скъп за един собственик, комуто бяха отнели всички феодални права и изсекли горите и който за момента не можеше да извлече повече от девет хиляди франка годишен доход от остатъците на бившето си имение.

Когато през октомври 1800 година заведе своя бивш господар в стария феодален замък, нотариусът не можа да се предпази от дълбокото вълнение, обзело го при вида на маркиза, застанал неподвижно по средата на двора пред засипаните ровове и загледан в срутените до равнището на покрива кули. Потомъкът на франките мълчаливо съзерцаваше ту небето, ту мястото, където някога се бяха издигали красивите ветропоказатели на готически кулички, като че ли питаше Бога кои са причините за това разместване на обществените слоеве. Единствено Шеснел можеше да вникне в дълбоката скръб на маркиза, наречен сега гражданина Карол. Гордият благородник дълго мълча, после вдъхна с пълни гърди познатата свежест на въздуха в семейното имение и изрече с тъга:

— Шеснел, когато размириците отшумят, ние пак ще се върнем, но докато не бъде сключено примирието, аз не искам да живея тук, защото те ми забраняват да възстановя герба си.

Той посочи замъка, обърна се, яхна коня си и потегли редом с бричката на нотариуса, в която бе дошла сестра му. Къщата на Д'Егриньон в града вече не съществуваше. Величественото здание беше разрушено и на неговото място бяха построени две манифактурни работилници. С последните пари на маркиза нотариусът Шеснел купи в дъното на площада една стара сграда с висок покрив, с ветропоказател, с кулички и гълъбарник, в която някога се помещаваше сеньориалният, а после и гражданският съд и която навремето също принадлежеше на Д'Егриньон. Срещу петстотин луидора службата за изкупуване на държавните имоти преотстъпи

старото здание на законния му притежател. Оттогава полушеговито, полусериозно тази къща беше наречена Дворецът Д'Егриньон.

Когато през 1800 година някои емигранти се завърнаха във Франция, зачеркването на редица имена от черните списъци вече не представляваше голяма трудност. Сред първите благородници, които се прибраха в града, бяха барон Дьо Нуастр и дъщеря му: те бяха разорени. Д'Егриньон великодушно ги приюти в дома си, където два месеца по-късно баронът почина, съсипан от мъка. Госпожица Дьо Нуастр беше на двадесет и две години, в жилите ѝ течеше чистата кръв на един от най-старите благороднически родове и за да продължи рода си, маркиз Д'Егриньон се ожени за нея; по време на раждането обаче тя почина, убита от некадърния лекар, като за щастие остави на Д'Егриньоновци син. Оттогава злочестият старец (въпреки че по това време маркизът беше едва петдесет и три годишен, непосилните страдания и изпитанията така го бяха съсипали, сякаш всяка година от живота му се бе обременила с повече от дванадесет месеца), оттогава този старец, видял да издъхва най-красивото от човешките създания — благородната жена, възкресила изчезналия спомен за женската красота от шестнадесетото столетие — загуби радостта на дните си. Той преживя един от тези съкрушителни удари, болката от които не заглъхва цял живот. След като постоя малко прав до леглото, маркизът целуна по челото жена си, която лежеше със скръстени ръце като светица, извади часовника си, скъса пружината му и го окачи над камината. Беше единадесет часа предиобед.

— Госпожице Д'Егриньон, да се помолим на Бога този час да не бъде все така злокобен за семейството ни. Моят чичо, негово преосвещенство епископа, беше убит в този час, в този час умря и баща ми...

Той коленичи и опря чело на леглото; сестра му го последва. След малко те заедно се изправиха: госпожица Д'Егриньон беше потънала в сълзи, а старият маркиз гледаше детето, стоята и мъртвата си съпруга със сухи очи. Непреклонността на франките се съчетаваше у него с християнска твърдост.

Това се случи през втората година от нашия век. Двадесет и седем годишната госпожица Д'Егриньон беше красива. Един новозабогатял буржоа, доставчик на републиканската армия, роден в града и с хиляда екю годишна рента, след дълги увещания склони

нотариуса Шеснел да ѝ направи от негово име предложение за женитба. Братът и сестрата бяха еднакво възмутени от тази нечувана дързост. Шеснел изпадна в отчаяние поради това, че се е оставил да го подмами някакъв си Дю Кроазие. От този ден нататък той никога вече не откри нито в поведението, нито в думите на маркиз Д'Егриньон ласкавата благосклонност, която би могла да се приеме дори за дружба. Оттогава маркизът проявяваше към него само благодарност. Тъкмо тази благородна и искрена благодарност причиняваше на нотариуса постоянни страдания. Съществуват възвишени сърца, за които признателността е изключително голяма награда и все пак те с удоволствие биха я заменили за сладкото равенство на чувствата, породено от сходството в мислите и от доброволното сливане на душите. Нотариусът Шеснел беше вкусил от сладостта на тази почтена дружба; по такъв начин маркизът го издигаше почти до себе си. За стария благородник този човечец беше нещо по-малко от дете, но повече от слуга, един доброволен роб, от сърце и душа предан на своя господар. Длъжността нотариус не играеше никаква роля в отношенията им; те се проявяваха като резултат на една искрена и взаимна привързаност. В очите на маркиза общественото положение на Шеснел не означаваше нищо; той по-скоро възприемаше бившия си прислужник преоблечен като нотариус. В очите на Шеснел маркизът неизменно си оставаше същество, принадлежащо към една богоизбрана раса; той се прекланяше пред благородническото съсловие и винаги без срам си спомняше, че баща му бе отварял вратите на салона и бе обявявал: „Господин маркиз, масата е сложена.“ Привързаността към разореното благородническо семейство не произтичаше от някаква вяра, а от известен егоизъм; той си въобразяваше, че е член на това семейство. Голяма беше мъката му. Един ден, когато въпреки забраната на маркиза той се осмели да му заговори за грешката си, старият благородник отвърна с важен глас:

— Шеснел, ти не би си позволил такива оскърбителни предложения преди размириците. Какви ли ще са тези нови доктрини, щом и тебе успяха да покварят?

Нотариусът Шеснел се ползуваше с доверието и уважението на целия град; затова допринасяха неподкупната му честност и голямото му богатство. След злополучното предложение той силно намрази господин Дю Кроазие и въпреки че не беше зложелателен, се постара

да внуши своята неприязън на доста семейства. Дю Кроазие, човек злобен и способен, ако се наложи, да изчаква и двадесет години мига на отмъщението си, затаи срещу нотариуса и рода Д'Егриньон такава глуха и страшна омраза, каквато може да възникне само в провинцията. Полученият отказ го унищожаваше в очите на язвителните провинциалисти, сред които беше решил да живее и да се издигне. Падението намери такъв отзвук, че последствията не закъсняха. В отчаянието си Дю Кроазие направи предложение на една стара мома, която също му отказа. Така себелюбивите му мечти рухнаха; първия път поради отказа на госпожица Д'Егриньон, връзката с която трябваше да му отвори вратите към провинциалното Сенжерменско предградие, а втория път — поради другия отказ, който така го унижи, че той с големи усилия успя да се задържи във второстепенните кръгове на градското общество.

През 1805 година господин Дьо ла Рош-Гюйон, големият син на едно от най-старите благороднически семейства в областта, което навремето се беше сродявало с рода Д'Егриньон, поиска чрез нотариуса Шеснел ръката на госпожица Д'Егриньон. Мари-Арманд-Клер д'Егриньон отказа дори да го изслуша.

— Скъпи Шеснел, би трябвало да се досетите, че аз вече съм майка — каза тя, приспивайки племенника си, красиво петгодишно дете.

Старият маркиз се изправи, застана срещу сестра си, която идваше откъм люлката, и почтително ѝ целуна ръка, после, сядайки отново на мястото си, едва намери сили да произнесе:

— Сестрице, вие сте истинска Д'Егриньон!

Благородната девица потръпна и зарида. На стари години Д'Егриньон, бащата на маркиза, се беше оженил повторно за внучката на един търговец, получил благородническа титла едва по времето на Луи XIV. Семейство Д'Егриньон осъди този брак като съвсем неравен, но не му придаде особено значение, тъй като от него се роди само една дъщеря. Арманд знаеше това. Въпреки че беше много внимателен, маркизът винаги гледаше на нея като на чужда и сега тези негови думи я реабилитираха. Та нима този отговор не идваше като прекрасен венец на нейното благородно поведение, продължило вече единадесет години, защото след навършване на пълнолетието ѝ всяка нейна

постъпка носеше знака на най-чиста привързаност! Тя боготвореше брат си.

— Аз ще си умра госпожица Д'Егриньон — обясни тя простичко на нотариуса.

— За вас не съществува по-достойно звание — отговори Шеснел, смятайки, че изрича някаква любезност.

Бедната девойка поруменя.

— Говориш глупости, Шеснел — отвърна маркизът, едновременно доволен от думите на бившия си прислужник и натъжен поради болката, която те причиниха на сестра му. — Една девойка Д'Егриньон винаги може да се омъжи дори за момък от рода Монморанси^[5]; нашата кръв е по-чиста и от тяхната. Родовият герб на Д'Егриньон е *златен с две червени ивици* и в него нищо не се е променило от деветстотин години; той е такъв още от първия ден и оттам произлиза девизът ни „Cil est nostre“^[6], който заедно със *златната* фигура на рицаря отдясно и червения лъв отляво е получен на един турнир по времето на Филип Август.

„Не си спомням някога да съм срещал друга жена, така силно поразила въображението ми, както госпожица Д'Егриньон — пише Блонде, комуто съвременната литература дължи, между другото, и тази история. Наистина аз бях съвсем млад, почти дете, и навярно образът, който тя остави в паметта ми, се откроява с толкова ярки цветове поради склонността ни в тази възраст да се увличаме по прекрасните неща. Когато играех с другите деца на улицата, веднага щом я зърнех да се задава в далечината, водейки племенника си Виктюрниен, аз изпитвах вълнение, което твърде много наподобяваше въздействието на галваничния ток върху мъртвите тела. Колкото и млад да бях, в този момент се чувствах като възкръснал за нов живот. Русите коси на госпожица Арманд имаха червеникав оттенък, бузите ѝ бяха покрити с фин мъх със сребристи отблясъци, които наблюдавах с радостно вълнение, заставайки по такъв начин, че слънчевите лъчи да озаряват лицето ѝ, и като омагьосан попивах обаянието на замечтаните ѝ изумрудени очи, които ме хвърляха в треска всеки път, щом погледът ѝ паднеше върху мен. Преструвах се, че играейки, се търкалям по тревата пред нея, но всъщност аз се стремях да доближа малките ѝ крака, за да им се любувам по-отблизо. Меката белота на кожата, изящните черти, чистите линии на челото и тънката ѝ снага така ме

поразявах, че аз дори не забелязвах, че тялото ѝ е стройно, челото — красиво, а овалът на лицето — съвършен. Възхищавах ѝ се по начина, по който се молят на Бога в тази възраст — без да съзнавам ясно защо. Когато настойчивият ми поглед най-сетне привлече нейния и тя ми казваше с мелодичния си и според мен най-звънкия на света глас: «Малкият, какво правиш там? Защо ме гледаш така?» — аз се приближавах, тъпчех на едно място, хапех си палците, изчервявах се и произнасях: «Не знам.» А ако тя случайно прокараше бялата си ръка по косите ми, питайки ме на колко съм години, аз побягвах и отдалече ѝ отговарях: «На единадесет!» Когато в «Хиляда и една нощ» четях за принцеси и феи, аз винаги си ги представях с чертите и походката на госпожица Д'Егриньон. А когато учителят ни по рисуване ме накара да копирам антични глави, аз забелязах, че прическите им са същите като нейната. По-късно, когато тези наивни мисли ме напуснаха една по една, госпожица Арманд, на която мъжете правеха път по главната улица, като почтително се отдръпваха и съзерцаваха след нея полюляването на дългата ѝ кафява рокля, докато изчезнеше от погледа им, госпожица Арманд остана в съзнанието ми като смътен спомен за женската красота. Прелестните ѝ форми, чиято закръгленост понякога се подчертаваше от внезапния порив на вятъра и които умеех да откривам въпреки широките ѝ дрехи, възкръснаха отново в юношеските ми мечти. А още по-късно, когато усилено разсъждавах над някои тайни на човешката мисъл, реших, че уважението ми към госпожица Д'Егриньон е било внушено от чувствата, изписани върху лицето и изразени чрез държането ѝ. Възхитително спокойното изражение на това обладано от пламенни мисли лице, изящността и достойнството на походката ѝ, светостта, придобита от съзнанието за изпълнен дълг — всичко това ме трогваше и привличаше. Децата много по-ясно, отколкото ние предполагахме, възприемат невидимите проявления на мисълта: те никога не се подиграват на една наистина възвишена личност; неподправеното изящество ги трогва, красотата ги привлича, защото и те самите са красиви, а и защото съществуват загадъчни връзки между явленията от едно и също естество. Госпожица Д'Егриньон беше една от моите религии. Дори и днес, когато буйното ми въображение се носи по витите стълби на древен замък, госпожица Арманд винаги се появява в него като символ на рицарското средновековие. Когато чета старите хроники, тя изниква

пред очите ми в чертите на великите жени; ту е Аньес^[7], ту Мари Туше^[8], ту Габриел^[9] и аз я надарявам с цялата жар на тази любов, с която тя самата би обичала, но която остана заровена в сърцето ѝ. Този небесен образ, открояващ се през мъглявината на детските ми блянове, се появява и сега сред облаците на моите мечти.“

Запомнете този портрет, който съвсем вярно отразява нейните душевни и физически качества! Госпожица Д'Егриньон е един от най-поучителните герои на този роман и чрез него вие ще разберете, че когато липсва здравият разум, дори и най-добродетелните подбуди могат да причинят вреда.

През 1804–1805 година две трети от емигриралите семейства се завърнаха във Франция и почти всички, които бяха от областта на маркиз Д'Егриньон, отново се заселиха в родните си имения. Естествено имаше и изменници. Някои благородници постъпиха на служба било във войските на Наполеон, било в двора му, а други сключиха неравни бракове със семействата на новите богаташи. Тези, които се присъединиха към императора, благодарение на великодушието му възстановиха богатството си и получиха обратно своите гори; много от тях се установиха в Париж, но осем-девет благороднически семейства останаха верни на намиращата се в емиграция аристокрация и на срутилата се монархия; това бяха родовете Ла Рош-Гюйон, Нуастр, Верной, Кастеран, Троавил и т.н.: едни бяха бедни, други — богати, но за тези благородници парите нямаха толкова голямо значение, колкото древното потекло и чистотата на кръвта, които представляваха всичко за тях, така както за антикваря не е особено важно теглото на монетата, а четливостта на буквите, изображението и старинността на отпечатъка. Тези семейства избраха за свой предводител маркиз Д'Егриньон, а домът му стана мястото, където се събираха. Тук императорът и крал на Франция се наричаше просто господин Буонапарте, защото тези хора все още почитаха като свой владетел Луи XVIII, намиращ се по това време в Митава^[10]; тук департаментът си оставаше със старото название — област, а префектурата — интендантство. Достойното поведение, благородническата честност и безстрашието на маркиз Д'Егриньон предизвикваха искрено възхищение, а твърдостта при сполетелите го нещастия, както и непоколебимостта на възгледите му спечелиха всеобщото уважение на града. Тази благородническа отломка беше

съхранила цялото величие на разрушеното отминало великолепие. Рицарската му справедливост бе така известна, че в някои спорове биваше избран за едничък съдник и от двете страни. Всички поиздигнати хора от редовете на императорските привърженици, както и местните власти, се отнасяха снизходително към предразсъдъците му, а към личността му — почтително и с уважение. Но голяма част от новото общество, обхващаща хората, които по време на Реставрацията започнаха да се наричат „либерали“ и начело на които беше застанал тайно Дю Кроазие, се подиграваше с аристократичния оазис, в който се допускаха само чистокръвни и безупречни благородници. А злобата им се засилваше от факта, че множество почтени хора, уважавани дребни благородници и високопоставени личности в управлението на департамента продължаваха упорито да смятат салона на маркиз Д'Егриньон за единственото място, където се събира избрано общество. Дори префектът, шамбелан^[11] в императорския двор, правеше постъпки да бъде приет там и смирено пращаше в дома на маркиза жена си, произхождаща от рода Гранлийо. От омраза към това малко провинциално Сенжерменско предградие, отхвърлените кръстиха Музей за антики салона на маркиз Д'Егриньон, когото пък наричаха господин Карол, а бирникът винаги адресираше данъчните си известия до него с прибавеното в скоби (бивш де Гриньон). Понеже начинът, по който бе изписано името Д'Егриньон вече не се използваше, той съдържаеше в себе си подигравка.

„А аз — споделя Емил Блонде, — ако се върна към спомените от детството си, трябва да призная, че наименованието «Музей за антики» винаги ме е карало да се смея въпреки уважението или, по-точно казано, въпреки любовта ми към госпожица Арманд. Дворецът Д'Егриньон се намираше на ъгъла на две улици, така че два от прозорците на салона гледаха към едната, а два — към другата от тези улици, които бяха и най-оживените в града. А пазарният площад се намираше само на петстотин крачки от къщата. По този начин салонът приличаше на стъклена клетка и всеки, който минаваше оттам, поглеждаше вътре. На мен, дванадесетгодишното хлапе, тази стая винаги ми приличаше на едно от онези редки чудеса, които по-късно можеш да видиш само в мечтите си, на границата между реалното и фантастичното, без да знаеш към кое повече се доближават. Този салон, в миналото зала за съдебни заседания, се издигаше над

решетъчните прозорци на мазетата, в които някога са затваряли местните престъпници и където сега се намираше кухнята на маркиза. Не съм сигурен дали голямата прекрасна камина в Лувъра с прелестните ѝ скулптури е предизвиквала у мен такова удивление, каквото изпитах, когато за първи път видях изградената в салона грамадна камина, изпъстрена с шарки като пъпеш, над която в златна рамка беше поставен голям барелеф, изобразяващ Анри III на кон (при него тази провинция, някога самостоятелно херцогство, е била присъединена към Короната^[12]). Таванът беше обшит с греди от кестеново дърво, които, пресичайки се, образуваха правоъгълници, украсени отвътре с арабески. Ръбовете по този прекрасен таван някога са били позлатени, но позлатата вече едва се забелязваше. Стените, покрити с фламандска тъкан, изобразяваха Соломоновия съд в шест картини, а платът беше обкован с резбовани златни рамки, по които се гонеха амурчета и сатири. Маркизът беше наредил салонът да се покрие с паркет. Сред останките от замъците, разпродавани от 1793 до 1795 година, нотариусът беше успял да се снабди с конзоли^[13] в стил Луи XIV, тапицирани мебели, маси, стенни часовници, полилеи и свещници, които великолепно допълваха огромния салон, който не съответствуваше по своите размери на къщата, но за щастие към него водеше едно помещение със същата височина — бившата приемна на президиалния съд, която от своя страна беше свързана с превърнатата сега в столова заседателна зала. Покрай овехтелите ламперии, запазили нещо от красотата на отминалите времена, най-напред минаваха деветдесет овдовели благороднички — едни с тресящи се глави, други съсухрени и почернели като мумии, трети неестествено изправени и прегърбени, но всички до една натруфени с необикновени, вече излезли от мода дрехи; имаха напудрени коси, завити на букли, обли шапчици и пожълтели дантели. Никаква рисунка — нито най-сполучливата карикатура, нито най-сериозният портрет не биха успели да предадат поезията в блуждаещия израз на тези жени, които се връщат в мислите ми и гримасничат в спомените ми винаги когато срещна някоя старица, чието лице или тоалет ми напомня нещо от тях. Но може би поради това, че нещастията ме посветиха в тайните на изпадналите в беда, и аз успях да вкуся от всички човешки чувства и най-вече от съжалението и горчилката на старостта, никога повече не открих нито у умиращите, нито у живите този угасващ поглед или

плашещ огън на сивите и черните очи, които виждах тук. Дори и двамата най-мрачни гении на нашето време — Матюрин и Хофман^[14], не всяваха у мен ужаса, който изпитвах, гледайки автоматичните движения на тези прегърбени тела. «Червилото на актьорите изобщо не може да ме учуди, след като съм видял това хванало кора, придобито като че по рождение червило» — казваше един мой приятел, същият палавник като мене. В салона се мяркаха плоски, издълбани от бръчки лица, които с вирнатата си брадичка наподобяваха главите на лешникотрошачките, изработвани в Германия. През прозорците виждах изгърбени тела и люлеещи се крайници, като никога не успях да си обясня тяхното устройство и връзките между отделните им части; различавах издадени напред квадратни челюсти, изпъкнали кости и пищни бедра. Когато ходеха, тези жени ми се струваха не по-малко ужасни, отколкото когато запазваха мъртвешка неподвижност при играта на карти. Лицата на мъжете в този салон се сливаха с посивелите и увехнали цветове на тапицериите, а животът им бе вече белязан от несигурността, но тяхното облекло повече от това на стариците се доближаваше до тогавашната мода и само белите коси, посърналите лица, восъчният тен, схлупените чела и угасналият поглед им носеха онова сходство с жените, което унищожаваше реалността, породена от дрехите. Увереността, че винаги в определения час ще видя тези хора насядали на масата или в салона, им придаваше в моите очи нещо театрално, изключително и свръхестествено. Оттогава винаги когато посещавах известните изложби на мебели в Париж, Лондон, Виена и Мюнхен, където остарели пазачи ви показват великолепието на отминалите времена, неизменно ги населявах с хората от Музея за антики. За развлечение аз и другарите ми, девет-десет годишни ученици, често се уговаряхме да отидем да погледаме тези редки екземпляри в стъкления им кафез. Но веднага щом забележех пленителната госпожица Арманд, аз потръпвах, а после, изгарящ от ревност, се любувах на прелестния Виктюрниен, който ни се струваше същество от по-висш от нас тип. Сред това преждевременно разбудено гробище младото и свежо момче ни поразяваше с нещо необяснимо. Без да си даваме точна сметка за нашите мисли, ние се чувствавахме недодялани гражданчета пред този високомерен салон.“

Катастрофалните събития от 1813–1814 година, които събориха Наполеон, вдъхнаха у посетителите на Музея за антики нов живот и най-вече вярата, че ще си възвърнат миналото положение, но събитията от 1815 година^[15], чуждестранната окупация, а после и правителствените колебания отсрочиха до падането на господин Деказ^[16] надеждите на тези така добре описани от Блонде хора. По този начин истинското повествование на романа започва едва от 1822 година.

През 1822 година богатството на маркиз Д'Егриньон все още не се беше увеличило въпреки облагите, които Реставрацията донесе на емигрантите. Нито един благородник не беше ощетен от революционните закони толкова много, колкото него. До 1789 година по-голямата част от доходите му се основаваше на феодалните права върху поземлените владения; както беше прието тогава, много благороднически семейства се стараеха да разделят на колкото се може по-малки части имотите си, за да получат от своите васали по-високи данъци. Всички, оказали се в подобно положение, бяха разорени без каквато и да е надежда за възстановяване на състоянието си; указът, издаден от Луи XVIII за възвръщане на непродадените земи на емигрантите, нямаше за тях никакво значение, а и по-късно законът за обезщетяването^[17] изобщо не можа да ги обезщети. На всички беше известно, че земите са иззети в полза на държавата и дори вече се наричаха „държавни имоти“. Естествено, маркизът принадлежеше към онази фракция на роялистката партия, която не желаше никакво съглашателство с тези, които наричаше дори не и революционери, а бунтари или, по-парламентарно казано, либерали и конституционалисти. Начело на роялистите, прекръстени от опозицията „крайни“, стояха талантливите и храбри оратори от десницата като например господин Дьо Полиняк^[18], който още на първото кралско заседание се опита да протестира срещу издадената от Луи XVIII харта, обявявайки я за неудачен указ, приет по силата на моментните обстоятелства, който трябва да се преразгледа от краля. И така, непожелал да се присъедини към подетото от Луи XVIII движение за обновление на порядките, маркизът остана спокойно настрана, готов винаги да подкрепи крайната десница, изчакващ възстановяването на огромното си богатство, без изобщо да допуска мисълта за обезщетението, с което така усилено се занимаваше

министерството на господин Дьо Вилел^[19], целящо по този начин да укрепи трона и да премахне все още съществуващото въпреки издадените закони фатално неравенство между различните владения. Чудесата по време на Реставрацията от 1814 година, още по-необичайното завръщане на Наполеон през 1815 година, странните събития около новото бягство на Бурбоните и повторното им появяване на власт — всички тези почти невероятни епизоди от съвременната история изненадаха маркиза на шестдесет и седем годишна възраст. На тази възраст дори и най-непокорните хора на нашето време, не толкова пречупени, колкото изтощени от промените, съпътстващи Революцията и Империята, вече бяха се оттеглили в глухата провинция и бяха заменили действието със страстта и постоянството в идеите; те всички се бяха окопали в съществуващия там отегчителен и спокоен живот. А нима най-голямото нещастие за една партия не е тя да бъде представлявана от старци, и то когато и самите ѝ намерения вече са белязани от знака на старостта? Затова през 1818 година, когато кралската власт беше окончателно укрепена, маркизът с право се и пита какво ли би могъл да прави в двора един седемдесетгодишен старец, какви служби и какви задължения би могъл да изпълнява там? Гордият и благороден Д'Егриньон се задоволи, а нищо друго не можеше да направи, с триумфа на монархията и религията, изчаквайки резултатите от тази неочаквана и съмнителна победа, която всъщност се оказа само едно примирие. Както и преди той продължи да царува в салона си, който така сполучливо беше наречен Музей за антики. По времето на Реставрацията, когато победените през 1793 година се оказаха победители, в безобидната шега се промъкна и озлоблението.

Този град, подобно на повечето провинциални градове, също не беше предпазен от злобата и завистта, пораждащи се в борбата между различните партии. Противно на очакванията Дю Кроазие се ожени за богатата стара мома, която отначало му беше отказала, ожени се, въпреки че имаше за съперник любимаца на местната аристокрация, един благородник, чието славно име ще запазим в тайна, но според стария обичай на града ще го назовем с титлата му: тук всички го наричаха КАВАЛЕРА, така както в двореца наричаха граф Д'Артоа просто ГОСПОДИНА. Тази женитба не само че разпали една от тези безпощадни вражди, които се срещат само в провинцията, но и ускори

разцеплението между едрите и дребни аристократи, между буржоазията и благородническото съсловие, които се бяха обединили за кратко време под натиска на големия Наполеонов авторитет; това внезапно разединение причини много страдания на нашата страна. Най-характерната национална черта на французите е тщеславието. Жаждата за равенство се обяснява именно с множеството оскърбени себелюбия, въпреки че по-късно дори и най-ревностните новатори стигнаха до извода, че равенството е невъзможно. Роялистите уязвяваха сърцата на либералите в най-чувствителните им места. А в провинцията двете партии много повече, отколкото другаде си приписваха една на друга всякакви отвратителни неща и безогледно се клеветяха. В политиката се извършваха най-долни машинации, за да се привлече общественото мнение и за да се спечелят гласовете на глупавата тълпа, която сама протягаше ръце към хората, достатъчно хитри, за да я въоръжат. Тази борба се отразяваше и в човешките отношения — политическите врагове веднага ставаха и лични врагове. В провинцията лесно се стига до ръкопашен бой заради въпроси или интереси, които в столицата се разглеждат само в общата им теоретична форма, което придава тежест на участниците в споровете, и поради това господин Лафит например или Казимир Перие уважават човека в господин Дьо Вилел и господин Дьо Пероне^[20]. Господин Лафит, който бе наредил да стрелят срещу министрите, спокойно би ги укрил в двореца си, ако бяха потърсили убежище там на 29 юли 1830 година. Бенжамен Констан изпрати своята книга върху религията на виконт Дьо Шатобриан^[21], придружена с ласкателно писмо, в което признаваше, че е получил известна помощ от министъра на Луи XVIII. В Париж хората са олицетворение на системите, докато в провинцията системите се превръщат в хора, в хора със силни страсти, стоящи винаги на нож един срещу друг, шпиониращи се и в най-съкровените си мисли, критикуващи изказванията си, наблюдаващи се като двама дуелисти, готови и при най-малкото невнимание да забият по шест пръста острие в хълбока на противника, стараещи се едновременно и да предизвикат това невнимание, изцяло обзети от омразата като безмилостни врагове. Епиграмите и клеветите засягаха човека под претекст, че се засяга партията. Тази война, в която остроумната шега и превъзходството на ума бяха на страната на аристократите, се водеше вежливо и без злоба от Музея за антики, докато в дома на Дю Кроазие

се използваха дори и отровните стрели на диваците. Запомнете добре: от всички рани неизлечими са само тези, които са нанесени чрез дума или поглед, чрез подигравката или презрението. От момента, в който напусна салоните със смесено общество и се укрепи в Свещената планина на аристокрацията, кавалерът насочи остроумието си срещу групата на новозабогателия доставчик и раздуха огъня на войната, без да се замисля докъде може да стигне обзетият от жажда за мъст салон на Дю Кроазие в борбата срещу Музея за антики. В Двореца Д'Егриньон влизаха само чистокръвни аристократи — почтени благородници и сигурни една в друга жени; клюкарството и злобата тук бяха непознати. И затова изказванията и убежденията, били те добри или лоши, правилни или грешни, красиви или смешни, никога не даваха повод за подигравки. По този начин, за да осмее благородниците, либералите бяха принудени да критикуват само политическата им дейност, докато в същото време посредниците — хората от администрацията и всички, които угодничеа пред високоблагородията, донасяха от либералния лагер на аристократите вести и клюки, предизвикващи насмешки и подигравки. Това ясно изразено пренебрежение увеличаваше и жаждата за мъст сред привържениците на Дю Кроазие. През 1822 година Дю Кроазие застана начело на индустриалците в областта, така както маркиз Д'Егриньон беше предводителят на дворянството. Всеки един от тях представляваше своята партия. Вместо да се обяви без преструвки за привърженик на крайната левица, Дю Кроазие открито прие възгледите, формулирани по-късно от Двеста двадесет и единият. По този начин той се надяваше да привлече на своя страна съдийското съсловие, администрацията и финансовите служби на департамента. Салонът на Дю Кроазие беше почти равен по сила на Музея за антики, но по-многоброен, по-млад и по-предприемчив, така че успя да раздвижи департамента; а в същото време аристократите си оставаха спокойни като придатък към властта, на която тяхната партия често пречеше, като допускаше грешки, някои от които се оказаха фатални за Монархията. Либералите, които все още не бяха успели да издигнат свой кандидат в този противопоставящ се на намеренията им департамент, знаеха, че след избирането си Дю Кроазие щеше да застане в центъра на левицата, но колкото се може по-близо до крайните ѝ сили. Представителите на Дю Кроазие в столицата бяха

братята Келер, трима банкери, най-старият от които блестеше сред Деветнадесетте^[22] на левицата, фаланга, славена от всички либерални вестници; братята преуспяваха благодарение на родството си с граф Дьо Гондрьовил, пер-конституционалист, който се ползуваше с благосклонността на Луи XVIII. Така конституционната опозиция винаги можеше да прехвърли в последния момент гласовете си, привидно определени за друг кандидат, на Дю Кроазие, ако той спечелеше достатъчно роялистки гласове, за да си подсигури мнозинство. След всеки избор, на който роялистите отблъскваха Дю Кроазие, кандидат, чието поведение беше удивително точно предсказано, анализирано и обсъдено сред аристократичните върхове, към които принадлежеше и маркиз Д'Егриньон, омразата на новозабогателия и на партията му все повече и повече се засилваше. Нищо не настройва така силно групировките една срещу друга, както ненужността на поставената с толкова големи усилия клопка.

В 1822 година враждебните страсти, които бяха ясно изразени през първите четири години на Реставрацията, като че ли се поуталожиха. Салонът на Дю Кроазие и Музеят за антики, след като бяха опознали взаимно силите и слабите си страни, очакваха знак от провидението на партиите — случая. Посредствените умове се радваха на привидното спокойствие, което заблуждаваше дори и властта; но приближените на Дю Кроазие знаеха, че у него, както и у всички хора, чийто живот е подчинен на разума, жаждата за отмъщение е неутолима, особено когато се опира на политически амбиции. По това време Дю Кроазие, който някога пребледняваше и се изчервяваше пред имената на Д'Егриньоновци и кавалера, този Дю Кроазие, който потръпваше, когато произнасяше или чуеше названието Музей за антики, сега се опитваше да си придава важност също като някой дивак. Усмиваше се на омразните си неприятели и с всеки изминал час усилваше наблюдението си над тях. Преструваше се, че е решил да живее по-спокойно, като че ли вече се е отчаял в победата си. Един от хората, участващи в кроежите на тази стаена ярост, бе председателят на съда господин Дьо Ронсьоре, дребен благородник, който напразно се беше стремил към честта да бъде приет в Музея за антики.

Малкото богатство на Д'Егриньон се съхраняваше грижливо от нотариуса Шеснел, но едва стигаше за покриване разходите на достойния аристократ, който живееше като истински благородник,

макар и без никакъв блясък и излишъци. Наставник на надеждата на семейството — граф Виктюрниен д'Егриньон, беше един бивш монах ораторианец, препоръчан от епископа; наистина той живееше в дома на маркиза, но и на него трябваше да се плаща нещо. Заплатата на готвачката, на домашната прислужничка, необходима на госпожица Арманд, на стария камериер — за господин маркиза, и на двамата други слуги, храната за четиримата господари и разходите по възпитанието, за което не жалеха нищо, изчерпваха напълно приходите въпреки пестеливостта на госпожица Арманд, разумността на Шеснел и предаността на прислугата. Старият нотариус все още не можеше да започне ремонта на напуснатия замък; той чакаше да изтече срокът на договорите, сключени с арендаторите още през 1809 година, като се надяваше да увеличи доходите било чрез нови селскостопански методи, било чрез понижение в курса на парите. Маркизът изобщо не беше посветен в работите по управлението на стопанството си. Ако случайно узнаеше крайните предпазни мерки, които се вземаха, за да „вържат двата края“, както казваха стопанките, той би останал ударен като от гръм. Но тъй като беше вече в заника на живота си, никой не се решавахе да премахне заблуждението му. Величието на забравения от двора и краля род Д'Егриньон, вече съвсем неизвестен извън пределите на града и близките области на департамента, пазеше все още блясъка си единствено в очите на маркиза и неговите привърженици. Те вярваха, че семейство Д'Егриньон ще достигне по-голямо великолепие чрез Виктюрниен тогава, когато ограбените аристократи отново възвърнат владенията си и красивият наследник отидеше в двора, за да постъпи на служба при краля, а впоследствие се и оженеше, както правеха навремето Д'Егриньонови, за някоя девойка от родовете Наварен, Кадинян, Юксел, Босеан или Бламон-Шоври, съчетаваща в себе си всички отличителни благороднически черти — чиста кръв, богатство, красота, ум и добродетелен нрав. Постоянните посетители, които идваха вечер да поиграят на карти, като кавалера, семействата Троавил (произнасяйте Тревил), Ла Рош-Гюйои, Кастеран (произнасяйте Катеран) и херцог Дьо Вернхой, отдавна бяха привикнали да смятат благородния маркиз за важна и значителна личност и споделяха мислите му. В техните надежди нямаше нищо необичайно, но те можеха да се сбъднат само ако се зачеркнеха последните четиридесет години от историята на Франция.

Дори и най-похвалните и човечни закони, които Луи XVIII се опита да утвърди в хартата, датираща от двадесет и първата година от царуването му, нямаха никаква сила, докато не получиха всеобщо одобрение: и така, на Д'Егриньон липсваше основният двигател в днешната политика — парите, които са отличителното качество на съвременната аристокрация; освен това този род не поддържаше и славата на историческото си минало, а тези заслуги, които сега се постигаха с еднаква леснина и в двора, и на бойното поле, и в дипломатическите салони, и от ораторската трибуна, и с помощта на някоя книга или авантюра, бяха необходими за всяко ново поколение, така както е необходимо свещеното миропомазване. Знатният род, изпаднал в бездействие и забвение, е като момиче, белязано с четирите печата на нещастieto — да бъде глупаво, грозно, бедно и добродетелно. Бракът на една девойка от рода Тревил с генерал Монкорне не само че не поучи Музея за антики, но едва не причини разрыв между Тревил и салона на Д'Егриньон, който заяви, че „Тревил са се опозорили“.

Сред приближените на маркиза само един човек не споделяше тези заблуди. Необходимо ли е да посочим, че това беше старият нотариус Шеснел? Въпреки че доказаната му с това повествование вяръност към тримата живи представители на древния род беше безгранична, въпреки че приемаше всички мисли на маркиза и ги намираше за правилни, Шеснел имаше достатъчно здрав разум и опит, придобит в работата му с делата на много семейства от департамента, за да почувствува мощното движение на мисълта и да признае големите промени, предизвикани от новите нрави и от развитието на промишлеността. Бившият управител видя как Революцията мина през разрушителните събития от 1793 година, когато въоръжаваше мъже, жени и деца, издигаше ешафоди, режеше глави и печелеше битки по европейските полета, за да пристъпи сега към мирното осъществяване на идеите, осветили тези събития. След оранта и сеитбата беше дошло времето да се прибира реколтата. Шеснел разбираше, че революцията е променила съзнанието на сегашното поколение, откриваше делата ѝ под хилядите рани и чувствуваше, че миналото безвъзвратно си е отишло. Отрязаната глава на краля, мъките на кралицата и отнемането на земята от благородниците представляваха за него залог, в който се преплитаха твърде много интереси, за да позволят заинтересованите

премахването на резултатите от техните усилия. Шеснел разсъждаваше съвсем трезво. Фанатичната му преданост към Д'Егриньон беше безгранична, но не и сляпа и това придаваше допълнителна красота на чувствата му. Вярата, която кара младия монах да вижда ангелите в рая, е несравнимо по-слаба от тази на стария монах, който му ги показва. Бившият управител приличаше на този стар монах и той би дал дори и живота си, за да спаси някое проядено от червеи сандъче със свети мощи. Всеки път, когато Шеснел се опитваше с хиляди предпазливости да обясни на бившия си господар „новостите“, използвайки било иронията, било удивлението и негодуванието, той се сблъскваше с пророческата усмивка върху устните на маркиза и с твърдото му убеждение, че и тези безумия ще отминат както всички други. Никой не забеляза колко много помогнаха тези събития на гордите защитници на миналото, за да запазят вярата си. Какво би могъл да отговори Шеснел, когато старият маркиз му казваше с величествен жест:

— Господ помете Бонапарт заедно с войските и могъщите му васали, разруши тронове и грандиозните им замисли. Той ще ни спаси и от всичко останало!

Шеснел навеждаше глава, без да се осмели да отговори: „Господ не би допуснал да се помете от лицето на земята цяла Франция!“

В този момент и двамата представляваха великолепно гледка: единият, опълчващ се срещу потока от факти, наподобяваше обрасъл с мъх отломък древен гранит, стърчащ над алпийска бездна; другият наблюдаваше течението на водите, мислейки как да го използва. Добрият и почтен нотариус тежко въздъхваше, виждайки опустошенията, които тези разбирания оказваха върху ума, нравствените принципи и възгледите на младия граф Виктюрниен д'Егриньон.

Боготворен от леля си, боготворен и от баща си, младият наследник беше в истинския смисъл на думата разглежено дете, което впрочем оправдаваше бащините и майчините надежди — майчини, защото леля му се грижеше за него като истинска майка; но колкото и нежна и предвидлива да е една девица, в нея винаги ще липсва нещо от истинското майчинство. Майчината интуиция не се придобива. Една леля като госпожица Арманд, така безгранично привързана към племенника си, е способна да обича детето толкова силно, колкото би

го обичала и майка му; да бъде също така внимателна, добра, нежна и снизходителна, но в строгостта ѝ винаги ще липсва истинската майчина предвидливост и тактичност, а сърцето ѝ ще остане чуждо на внезапните и смътни тревоги на майката, в която дори и след като бъдат прекъснати, нервните и душевни връзки с рожбата ѝ все още трептят и тя възприема както сътресенията, причинени от мъката, така и трепетите на щастието у своето дете като събития от собствения си живот. Ако природата, погледната от физическа гледна точка, е създала жената като неутрална почва за развитието на детето, то тя е дала на майката и възможността в определени случаи да се слива изцяло със своето творение и когато духовното и физическото майчинство съвпадат, ставаме свидетели на онова възхитително, по-скоро необяснено, отколкото необяснимо явление, което съставлява същността на майчинските чувства. Катастрофата, описана в този роман, още веднъж потвърждава всеизвестната истина, че никой не може да замести майката. Една майка би предусетила бедата отдалече, докато девица като госпожица Арманд не би я забелязала дори когато вече е дошла. Първата предчувствува нещастията, втората само се опитва да помогне, след като то вече е станало. Неестественото майчинство у девойката е придружено от сляпо обожание, което ѝ пречи да смърми както трябва едно красиво момче.

Житейският опит и дългата практика в деловите отношения бяха развили у стария нотариус едно особено недоверие, което, примесено с неговата наблюдателност и прозорливост, много се доближаваше до майчиното предчувствие. Но в този дом той беше толкова незначителна личност, особено след изпадането му в немилост поради предложението от него брак между госпожица Д'Егриньон и Дю Кроазие, че си беше обещал да следва сляпо възгледите на семейството. Той беше прост войник, стоящ вярно на своя пост и готов да отдаде, ако трябва, дори и живота си, но в мнението на когото не биха се вслушали и при най-голяма опасност; това би станало само ако случаят го поставеше в положението на кралския просяк от „Антикварят“^[23], оказал се край морския бряг в минутата, когато лордът и дъщеря му са изненадани от прилива.

Дю Кроазие съзираше възможността за едно ужасно отмъщение именно в безсмислието на полученото от младия благородник възпитание. Според една сполучлива мисъл на цитирания автор той се

надяваше да удави агнето в майчиното му мляко. Тази надежда го правеше мълчалив и покорен и предизвикваше на устните му злокобна усмивка.

[1] *Братя Тиери* — Огюстен (1795–1876) и Амадей (1797–1879) — френски буржоазни историци. ↑

[2] На френски език думата *marche* означава „гранична област“. От нея произлиза и титлата маркиз, която се присвоявала с получаването на определена територия — маркизство. ↑

[3] *Херцог* — най-високата благородническа титла във Франция. ↑

[4] *Санкюлоти* — прозвище, с което аристокрацията е наричала по времето на Конвента революционерите. ↑

[5] *Монморанси* — древен благороднически род, от който са произлезли много бележити и високопоставени личности във Франция. ↑

[6] *Cil est nostre!* (ст. фр.) — Този е наш! ↑

[7] *Сорел, Аньес* — любовница на Шарл VII. ↑

[8] *Туше, Мари* — любовница на Шарл IX. ↑

[9] *Д'Естер, Габриел* — любовница на Анри IV. ↑

[10] *Митава* (сега Елгавия) — град в Латвия. От 1561 до 1725 година е бил столица на Курландското херцогство. През 1795 година е присъединен към Русия и става център на Курландската губерния. Луи XVIII е живял в този град от 1789 до 1807 година. ↑

[11] *Шамбелан* — почетна титла на придворен чиновник. ↑

[12] Събитието, което има предвид Балзак, е станало в 1584 година. ↑

[13] *Конзола* — красива масичка, вид тоалетка. ↑

[14] *Матюрин, Чарлз Роберт* (1782–1824) — ирландски писател, автор на романи на ужаса; *Хофман, Ернст-Теодор Амадеус* (1776–1822) — немски поет, писател, художник и музикант, известен главно с фантастичните си произведения. ↑

[15] Наполеон избягва от остров Елба и от 20 март до 22 юни 1815 година отново управлява Франция. ↑

[16] *Деказ* (1780–1860) — френски политически деец, министър при Луи XVIII. Отличавал се е с либералните си възгледи. ↑

[17] През април 1825 година е издаден закон, според който благородниците-емигранти, чиито имения са били конфискувани по време на Френската буржоазна революция, получават обезщетение на обща сума до един милиард франка. Най-крупни суми са получили приближените на краля. ↑

[18] *Полияк, Жюл-Арман* (1780–1847) — през 1829–1830 година е възглавявал министерския кабинет на Франция. ↑

[19] *Вилел, Жозеф* (1773–1854) — един от лидерите на крайните роялисти. От 1821 до 1827 година е възглавявал министерския кабинет на Франция. ↑

[20] *Жак Лафит* и *Казимир Перие* са били либерални депутати, а *Жозеф Вилел* и *Шарл Пероне* — министри от крайната десница. ↑

[21] *Констан, Бенжамен* (1767–1830) — френски писател, буржоазен либерал. Има се предвид книгата му „За религията“; *Шатобриан, Франсоа Рьоне* (1768–1848) — френски писател, известно време е бил министър на външните работи при Луи XVIII. ↑

[22] По това време във френския парламент е имало и група леви депутати. ↑

[23] „*Антикварят*“ — роман от Уолтър Скот. ↑

ВТОРА ГЛАВА

ЛОШОТО ВЪЗПИТАНИЕ

Мисълта за превъзходство над останалите беше внушавана на граф Виктюрниен още от най-ранното му детство. С изключение на краля той беше равен на всички останали високоблагородия. За него хората, стоящи под аристокрацията, бяха низши същества, с които той нямаше нищо общо и към които с нищо не беше задължен; те представляваха само победени неприятели, роби, с които не биваше да се съобразява и които дори трябваше да го уважават, а мненията им нямаха никакво значение за един благородник. За съжаление у Виктюрниен тези разсъждения отиваха твърде далече, поддържани от необоримата логика, която довежда децата и младежите до крайни заключения за доброто и злото. Неговите разбирания се подкрепяха и от привлекателната му външност. Дете с рядка красота, той стана най-съвършеният младеж, който един баща би могъл да пожелае за свой син. Среден на ръст, с правилно развито тяло, Виктюрниен изглеждаше слабицък и нежен, но всъщност беше доста силен. Той бе наследил от рода Д'Егриньон искрящите сини очи, красиво очертания орлов нос, безупречния овал на лицето, русите с пепеляв оттенък коси, бялата кожа, грациозната походка, изящните ръце с дълги тънки пръсти и фините китки и глезени — щастливите признаци, които при хората, както и при конете разкриват чистата раса. Ловък и пъргав във физическите упражнения, той стреляше великолепно с пистолети, фехтуваше се като свети Георги и яздеше като странствуващ рицар. Младият граф ласкаеше изцяло гордостта, която изпитват родителите от външността на децата си, като в случая това чувство се опираше на правдиви впечатления и на изключителното въздействие на красотата му. Привилегия, подобна на благородническия произход, красотата не се придобива, но навсякъде получава признание, а често пъти се цени повече от богатството и таланта; достатъчно е само да бъде показана, за да победи, и от нея се иска единствено да съществува. Освен с тези две големи преимущества — знатния произход и красотата, съдбата бе

надарила Виктюрниен д'Егриньон с буден ум, с великолепна наклонност да усвоява бързо всичко и с удивителна памет. Благодарение на способностите си той получи солидно образование. Умствено беше много по-издигнат, отколкото са обикновено младите провинциални благородници, които по-късно се превръщат в ловци, пушачи и елегантни земевладелци, но които се отнасят твърде високомерно към науката, литературата, изкуството и поезията и към всички дарования, чието превъзходство над тях самите ги обижда. Маркиз Д'Егриньон се надяваше да осъществи амбициите си благодарение на вродените заложи и на полученото от сина му образование: той си представяше Виктюрниен като маршал на Франция, в случай че младежът пожелаеше да стане военен; като посланик, ако го привлечеше дипломатическата кариера, или като министър, ако се посветеше на държавните дела; всичко в кралството му принадлежеше. Бащата дори се ласкаеше от мисълта, че даже и да не беше роден граф Д'Егриньон, синът му благодарение на собствените си способности пак би си пробил път в обществото. В щастливото си детство и в златната си младост Виктюрниен никога и за нищо не срещна отказ. Той беше господарят в къщата и никой не смееше да обуздае прищевките на този малък принц, който като всеки истински принц по-късно стана пълен егоист; графът притежаваше непреклонността на най-буйния средновековен кардинал, беше дързък и нахален — пороци, които всеки боготвори, защото вижда в тях отличителните качества на благородника.

Кавалерът беше представител на доброто старо време, когато сивите мускетари^[1] опустошаваха парижките театри, пердашеха нощната стража и портиерите, погаждаха хиляди смели номера, но ако лудориите завършеха весело, те предизвикваха само усмивката на краля. Този красив прелъстител и бивш уличен герой допринесе много за трагичната развръзка на нашето повествование. Любезният старец, който отдавна нямаше подходяща компания, беше много щастлив, че срещна прекрасния бъдещ Фоблас^[2], който му напомняше отминалата младост. Без да се съобразява с разликата във времето, той насади в тази млада душа принципите на покварените енциклопедисти: разказваше анекдоти още от времето на Луи XV и възвеличаваше нравите от 1750 година; описваше лудешките оргии и безумствата, вършени заради куртизанките, разиграването на кредиторите, с две

думи, всички онези порядки, които даваха храна на комедиите на Данкур^[3] и на епиграмите на Бомарше. За съжаление тази поквара, прикрита зад прекомерното изящество, се кичеше и с волтериански дух. Ако понякога кавалерът отиваше твърде далече в разказите си, той се оправдаваше със законите на приятната компания, пред които един благородник беше длъжен винаги да отстъпи. Но от неговите разкази Виктюрниен възприемаше само онова, което разпалваше страстите му. Освен това той виждаше, че и старият му баща се смее при разговорите си с кавалера. Според двамата старци вродената гордост на рода беше надеждна преграда срещу всяко неблагоприличие и никой в къщата не можеше да допусне, че един Д'Егриньон би извършил нещо, което да опетни честта. *Честта* — този основен монархически принцип, проникнал дълбоко в сърцата на всички от семейство Д'Егриньон, осветяваше като фар всяка тяхна постъпка и вдъхновяваше всяка тяхна мисъл. Само издържаното в този дух възпитание можеше да запази аристокрацията. Думите „Един Д'Егриньон не бива да върши това и това, защото той носи име, което не прави разлика между бъдеще и минало“ бяха напевът, с който старият маркиз, госпожица Арманд, Шеснел и постоянните гости в дома залюляха детството на Виктюрниен. По този начин в младата му душа доброто и злото съжителствуваха в равни части.

Когато осемнадесетгодишният Виктюрниен се появи сред градското общество, той забеляза, че между външния свят и този в Двореца Д'Егриньон съществуват известни дребни противоречия, но не потърси причините за тези различия. А причините бяха в Париж. Графът все още не знаеше, че хората, които вечер в бащината му къща са толкова смели в мислите и изказванията си, в действителност бяха крайно предпазливи пред враговете си, с които интересите им ги задължаваха да поддържат връзка. Наистина баща му си беше извоювал правото да говори открито. Но пък никой не мислеше да противоречи на един седемдесетгодишен старец и всички охотно прощаваха на разорения човек верността към старите порядки. Без да вниква в същността на нещата, Виктюрниен се прояви по такъв начин, че скоро настрои цялата местна буржоазия против себе си. По време на лов имаше различни неприятности, които поради невъздържания му характер се превърнаха в съдебни процеси, но Шеснел бързо ги потуши с парични помощи; за тях никой не смееше да каже нищо на

маркиза. Сами можете да си представите удивлението му, ако Д'Егриньон разбереше, че неговият син е подведен под отговорност за това, че ловува в своите владения, в собствените си земи и гори, и то когато на престола седи един от синовете на Великия Луи. „Би било много рисковано, ако узнаеше за тези неприятности“ — казваше Шеснел. Младият граф си позволи в града и някои други прегрешения, които според кавалера бяха само „леки флиртове“, но те струваха на Шеснел няколко зестри, дадени на девойките, които бяха съблазнени чрез необмислени предложения за женитба; освен това Виктюрниен беше заплашен и от процеси по обвинение в прелъстяване на малолетни и тези процеси поради строгостта на днешния съд можеха да му струват скъпо, ако не беше благоразумната намеса на Шеснел. Победите над буржоазното правосъдие одързостиха Виктюрниен. Свикнал да се измъква от всякакви затруднения, младият граф не отстъпваше пред никаква лудория. Струваше му се, че съдиите са страшни само за народа, но не и за него. Това, което той осъждаше у простолюдието, беше само невинно забавление, когато станеше дума за самия него. Държането му, характерът му и склонността да се надсмива над новите закони, като съблюдава само правилата на благородническия кодекс, бяха изучени, анализирани и проверени от няколко ловки привърженици на Дю Кроазие. Опирайки се на тези факти, те представяха пред народа либералните си измислици като разкрития и уверяваха, че правителствените кръгове тайно подготвят окончателното завръщане на стария ред. Цяло щастие беше за тях, че имаха някакви полудоказателства за лъжливите си твърдения. Председателят на съда Дю Ронсьоре, подобно на кралския прокурор, охотно се съгласяваше на всички отстъпки, съвместими със служебните му задължения; даже понякога умишлено прехвърляше границата, щастлив, че ще даде повод на либералната партия да крещи срещу прекалено снизходителното му отношение към благородническото съсловие. По този начин той възбуждаше страстите срещу семейство Д'Егриньон, като същевременно се преструваше, че му помага. Този подлец се надяваше тайно, че един ден, когато притежава доказателства за извънредно тежко нарушение и подкрепата на общественото мнение, ще може с успех да изиграе ролята на неподкупен съдия. Лошите наклонности на графа коварно се поощряваха от двама-трима младежи, които съставяха неговата свита и

печелеха благосклонността му чрез ласкателства и подмазване; те се съгласяваха с всяка негова прищявка и се стараеха да затвърдят вярата му в превъзходството на благородниците, и то тъкмо по времето, когато аристокрацията бе успяла да запази властта си само като от петдесетина години насам се ползуваше от нея с изключителна предпазливост. Дю Кроазие се надяваше да докара рода Д'Егриньон до просешка тояга и очакваше деня, когато ще види замъка разрушен, а земите им обявени на търг и продадени на части именно поради тяхната слабост към този вятърничав младеж, чиито лудории трябваше да предизвикат това падение. Докато новозабогателят буржоа се задоволяваше само с това, председателят Дю Ронсьоре вярваше, че някога ще види Виктюрниен изправен пред съда. Отмъщението на тези двама души беше подпомогнато извънредно много от изключителното себелюбие на Виктюрниен и от влечението му към удоволствията. Синът на председателя Дю Ронсьоре, седемнадесетгодишен младеж, комуто напълно подходеше ролята на агент-провокактор, беше най-коварният ласкател в групата на графа. Издръжката на този шпионин от нов тип бе поета от Дю Кроазие, който същевременно с жар го обучаваше как да преследва добродетелите на красивия млад благородник и с насмешка го ръководеше в изкуството да разпалва лошите наклонности на жертвата си. Фабиен дю Ронсьоре беше умен и завистлив млад софист и тази игра му допадна много, защото в нея той откри изтънчените развлечения, които обикновено липсват на надарените хора в провинцията.

От осемнадесет до двадесет и една годишната си възраст Виктюрниен струваше на нещастния нотариус около осемдесет хиляди франка, като нито госпожица Арманд, нито маркизът разбраха за това. По-голямата част от сумата бе погълната от предотвратените дела, а останалите пари бяха прахосани от разточителния младеж. От десетте хиляди ливри годишен доход на маркиза пет хиляди бяха необходими за поддържането на дома; разходите на госпожица Арманд и на маркиза въпреки пестеливостта им възлизаха на повече от две хиляди франка и по този начин за бъдещия красив наследник оставаше сумата от сто луидора. Но какво са две хиляди франка за човек, който иска да живее в разкош? Та тези пари отиваха само за тоалета му. Бельото, дрехите, ръкавиците и парфюмите на Виктюрниен пристигаха от Париж. Той пожела да притежава красив английски кон за езда, кон за

кабриолет и кабриолет. Господин Дю Кроазие вече имаше английски кон и кабриолет. Нима аристокрацията ще допусне да бъде надмината от буржоазията? По-късно младият граф пожела лакей, който да носи ливрея с гербовете на рода. Ласкаещ се, че дава тон в модата на младежта от града и департамента, Виктюрниен бе навлязъл в света на разкоша и странните хрумвания, които изключително много подхождат на красивите и умни младежи. Шеснел плащаше всичко, като не забравяше, подобно на стария парламент, правото си на препоръки^[4], но вършеше това с ангелска доброта.

— Колко жалко, че този добър човек е толкова досаден! — си казваше Виктюрниен всеки път, когато нотариусът покриваше с необходимата сума новата зейнала рана.

Вдовец без деца, Шеснел беше приел дълбоко в сърцето си като свой сина на бившия си господар и се радваше, когато виждаше красивия и строен младеж, на когото всички завиждаха, да пресича главната улица, кацнал върху двойната възглавница на кабриолета си с камшик в ръка и с роза в петлика. Когато беше загубил на карти било у Тревил или у херцог Дьо Верньой, било у префекта или у главния бирник и спешно се нуждаеше от пари, Виктюрниен отиваше с тих глас, изплашен поглед и покорно държане при своя ангел-хранител — стария нотариус, в скромната му къща на улица Беркай и още с появяването си получаваше всичко.

— Кажете, господин графе, какво има? Какво се е случило? — питаше развълнувано старикът.

В по-тежки случаи Виктюрниен, като се превземаше, седнаше с тъжен и замислен вид и се оставяше да бъде разпитван. След като наплашеше до смърт добрия човечец, който вече се страхуваше от последиците на това непрестанно разсипничество, Виктюрниен си признаваше някое невинно прегрешение, което можеше да се оправи с хилядафранкова банкнота. Освен кантората си Шеснел притежаваше и около дванадесет хиляди ливри рента. Но неговите средства не бяха неизчерпаеми. Осемдесетте хиляди прахосани франка представляваха спестяванията му, които той пазеше за времето, когато маркизът щеше да изпрати сина си в Париж, или за да подпомогне сключването на евентуален изгоден брак. В отсъствието на Виктюрниен Шеснел трезво гледаше на нещата и губеше една по една илюзиите, които все още ласкаеха маркиза и сестра му. Виждайки, че този юноша е

напълно неспособен да води разумен и достоен живот, нотариусът се надяваше да го ожени колкото се може по-скоро за някоя умна и добродетелна благородническа девойка. Чудеше се как е възможно този младеж да разсъждава така добре и да постъпва толкова неправилно, като го виждаше на следващия ден да върши обратното на онова, което беше обещавал вечерта. Впрочем нищо хубаво не може да се очаква от младежите, които признават грешките си, разкайват се, но после пак ги повтарят. Хората със силни характери признават своите грешки само на себе си и сами се наказват за тях. Слабите обаче отново падат в коловоза на привичките си, тъй като им е много трудно да вървят по новия път. Виктюрниен, у когото познатите ни вече възпитатели, приятели и навици бяха отслабили съпротивлението на присъщата на великите хора прикрита гордост, беше обхванат внезапно от безволието на сластолюбието тъкмо в този период от живота си, когато, за да укрепи, силата му се нуждеше от онази борба с противоречията и трудностите, която бе оформила желязния характер на принц Евгений^[5], Фридрих II и династията на Наполеоновци. Шеснел откриваше у Виктюрниен необузданата страст, присъща на надарените с големи способности хора, които чувствуват необходимостта да уравновесят изморителния умствен труд с равни по сила удоволствия, но тази страст отвежда към гибел тези, които се отдават само на сладострастието. Понякога добрият човечец изпадаше в ужас, но острият ум и обширните познания, с които се отличаваше младежът, понякога го и успокояваха. И той си казваше думите, които произнасяше маркизът, щом слухът за някоя нова лудория достигнеше до ушите му:

— Младостта си иска своето!

А когато Шеснел се оплакваше на кавалера от склонността на графа да прави дългове, благородникът го изслушваше с подигравателна усмивка и смръкваше щипка тютюн:

— Скъпи Шеснел, бихте ли ми обяснили какво всъщност представляват държавните дългове? По дяволите! Щом като една Франция има дългове, защо и Виктюрниен да няма? И днес, както и преди принцовете имат дългове; всички благородници имат дългове. А вие да не би да искате Виктюрниен да ви носи спестяванията си? Знаете ли какво направи нашият велик Ришельо, но не онзи нещастник кардиналът, който погубваше аристокрацията, а маршалът, когато

неговият внук, принц Дьо Шинон, последната издънка на техния род, му показал, че не е похарчил парите, определени за дребните му удоволствия в университета?

— Не, господин кавалер.

— Ами той просто хвърлил кесията през прозореца на един метач в двора и казал на внука си: „Тук не те ли учат да се държиш като принц?“

Шеснел мълчаливо навеждаше глава. А вечер, преди да заспи, почтеният старец си мислеше, че в настоящия момент, когато изправителната полиция е еднаква за всички без изключение, тези възгледи могат да се окажат гибелни и в тях той съзираше кълновете, които предвещаваха падението на славния род Д'Егриньон.

Без тези обяснения, които разкриват изцяло една страна от историята на провинциалния живот по време на Империята и Реставрацията, би било трудно да се разбере сцената, с която започна това приключение и която се случи към края на октомври 1822 година в Музея за антики една вечер след играта на карти, когато ежедневно идващите на гости благородници, стари графини, млади маркизи и скромни баронеси вече бяха уредили сметките си. Докато госпожица Д'Егриньон лично гасеше свещите по масите за игра, възрастният аристократ, придружен от кавалера, се разхождаше напред-назад в салона. Двете отломки от миналия век разговаряха за Виктюрниен. Кавалерът беше натоварен да направи по този повод известни предложения на маркиза.

— Да, маркизе — каза той, — синът ви погубва тук силите и младостта си; крайно време е вече да го изпратите в двора.

— Винаги съм мечтал, че ако възрастта ми попречи да отида в двора, където, между нас казано, като виждам сегашните порядки, не знам и какво бих могъл да правя сред новите хора, които приема кралят, ще изпратя там сина си, за да поднесе почитанията ми на негово величество. Кралят трябва да даде нещо на графа, да речем полк, някаква длъжност в двореца или поне възможност да спечели сам шпорите си. Моят чичо, архиепископът, понесе жестоки страдания; самият аз се сражавах, без да напусна бойното поле, като онези, които сметнаха, че техен дълг е да последват принцовете, защото според мен, щом кралят остава във Франция, и аристокрацията трябва да е около него. А сега никой не се сеща за нас, докато Анри IV

вече щеше да ни е писал: „Елате, приятели, ние спечелихме битката!“ В края на краищата ние сме нещо повече от рода Тревил, а ето, че вече двама негови членове са избрани за перове на Франция и един друг е депутат, представител на аристокрацията (маркизът погрешно смяташе, че Висшата избирателна колегия е събрание на неговото съсловие). Наистина вече никой не мисли за нас, като че ли изобщо не сме съществували! Очаквах пътуването, което принцовете трябваше да направят оттук, но щом като те не дойдоха, то ние трябва да отидем при тях...

— Радостен съм да узная, че се каните да въведете скъпия ни Виктюрниен в обществото — каза лукаво кавалерът. — Този град е яма, в която той не бива да погребва дарованията си. Единственото, което може да му се случи тук, е да срещне „някуя“ „многоу“ проста, „многоу“ недодялана и богата нормандка. „И кво ще я прави?“... Своя жена? Ах, Боже мой!

— Надявам се, че няма да се ожени, преди да е получил хубава длъжност в кралството или в двореца — каза старият маркиз. — Но съществуват и големи трудности.

А ето и единствените трудности, пред които според стария маркиз беше изправен синът му при навлизането в новото поприще.

— Моят син — подхвана той след кратко прекъсване, предизвикано от въздишка, — граф Д'Егриньон, не може да се представи като някой голтак; ще трябва да му набавим всичко необходимо. Уви, ние вече нямаме тази свита, която преди два века са притежавали благородниците от рода ни. Ах, кавалере, въпреки че беше отдавна, ние все още не можем да се оправим от тежкия удар, който ни нанесе господин Мирабо. Днес най-важното е да имаш пари, това е единственото, което ясно разбирам от благодеянията на Реставрацията. Кралят вече не ви пита дали произхождате от рода Валоа или от рода из някой от завоевателите на Галия, а можете ли да платите хиляда франка данък. Така че, ако нямам двадесетина хиляди екю, не ще мога да изпратя Виктюрниен в двореца.

— Да, с тази сумичка той би могъл да се яви в напълно приличен вид — съгласи се кавалерът.

— Знаете ли — намеси се госпожица Арманд, — аз помолих Шеснел да дойде тази вечер тук. Кавалере, смятате ли, че Шеснел, след като ми предложи да се омъжа за онзи нещастник Дю Кроазие...

— Ах, това беше много непочтена постъпка, госпожице — извика кавалерът.

— Непростима — допълни маркизът.

— Така е — продължи госпожица Арманд, — но брат ми никога не би се решил да поиска каквото и да било от Шеснел.

— От бившия ви слуга ли? — каза кавалерът. — Ах, маркизе, но по този начин вие ще му окажете такава чест, че той ще ви бъде признателен до последния си дъх.

— Не — отвърна благородникът, — смятам, че това е недостойно.

— Освен че е достойно, то е и необходимо — продължи кавалерът, като се поизвърна леко.

— Никога! — извика маркизът и направи такъв категоричен жест, че кавалерът реши да склони стареца, като заложи всичко на един рискован ход.

— Добре де — каза той, — ако все още не го знаете, аз сам ще ви го кажа. Шеснел вече е дал нещичко на сина ви, една сумичка от...

— Моят син е неспособен да приеме каквото и да било от Шеснел — извика старецът, като се изправи и прекъсна кавалера. — Той би могъл да поиска например от вас двадесет и пет луидора...

— ... една сумичка от сто хиляди ливри — довърши изречението си кавалерът.

— Граф Д'Егриньон дължи сто хиляди ливри на някой си Шеснел! — изстена старецът и по лицето му се изписа остра болка. — Ах, ако не ми беше единствен син, още тази вечер щеше да отплува към островите с капитанско удостоверение в джоба! Бих могъл да го разбера, ако беше задлъжнял на лихварите и трябваше да се разплаща с високи лихви, но да зависи от човек като Шеснел — никога!

— Да, скъпи маркизе, нашият очарователен Виктюрниен е изял сто хиляди ливри — подхвана кавалерът, като изтърсваше тютюневия прах, паднал по жилетката му — и това естествено не е чак толкова много. Аз на неговите години... но да оставим настрана спомените. Наистина графът живее в провинцията, но като направим съпоставката, резултатът не е лош, младежът ще отиде далече, защото в него усещам разюздаността на хората, които по-късно извършват велики неща...

— И сега той спи спокойно горе в стаята си, без да е казал нищо на своя баща! — извика маркизът.

— Той спи с невинното съзнание на младеж, който е причинил известни неприятности само на пет-шест девойки от местната буржоазия, но на когото вече са нужни херцогини — отвърна кавалерът.

— Но той може да си навлече писмото с печата^[6].

— Те вече отмениха тези писма — каза кавалерът. — Не си ли спомняте как се развиха при опита да се въведе извънредният съд. Ние не успяхме да запазим също така и полевия съд, който господин Дьо Бонапарт нарече „военни комисии“.

— Добре, но какво да правим, ако децата ни се окажат безумци или негодници? Нима вече не ще можем да ги пращаме в затвора? — попита маркизът.

Кавалерът погледна отчаяния баща, но не посмя да му отвърне: „Ще бъдем принудени да ги възпитаваме по-добре.“

— Госпожице Д’Егриньон, и вие не сте ми казали нищо за тези неща!? — обърна се благородникът към сестра си.

Това обръщение също издаваше раздразнението му, защото обикновено той я наричаше „сестрице“.

— Господине, но какво според вас би могъл да прави един здрав и буен младеж, който е оставен да безделничи в град като нашия? — отвърна госпожица Д’Егриньон, без все още да разбира напълно причините за гнева на брат си.

— По дяволите дълговете — намеси се кавалерът, — та той играе на карти, има си любовни истории, ловува, а в наши дни всичко това струва много скъпо.

— Ето какво — каза маркизът, — време е да го изпратим в двореца. Утре ще прекарам предиобеда в писане на писма до нашите родственици.

— Аз се познавам малко с херцозите Дьо Наварен, Дьо Льононкур, Дьо Мофриньоз и Дьо Шолийо — обади се кавалерът, като тайно в себе си отлично съзнаваше, че те вече отдавна са го забравили.

— Скъпи кавалере — прекъсна го маркизът, — за представянето на един Д’Егриньон в двора не са необходими чак толкова много препоръки. „Сто хиляди ливри — помисли си той, — този Шеснел е доста смел. Ето последиците от революцията. Моят слуга Шеснел да

покровителствува сина ми!? И все пак трябва да му поискам...“ — Не, сестрице, заемете се вие с тази работа. Нека имотът ни да послужи като залог за получената сума. А после хубавичко си поговорете с този млад разсипник, защото иначе той ще ни разори.

Тези думи, които за всеки друг биха били смешни, се сториха на кавалера и на госпожица Д'Егриньон съвсем естествени и уместни. Освен това двамата бяха дълбоко развълнувани и от почти страдалческият израз, изписан върху лицето на стареца. В този миг господин Д'Егриньон беше обхванат от някакви зловещи предчувствия и като че ли напълно вникваше в същността на своята епоха. Той седна в едно дълбоко кресло до огъня, почти забравил за Шеснел, който трябваше скоро да дойде и от когото не желаше да иска нищо.

По това време маркиз Д'Егриньон притежаваше именно тази външност, която би допаднала на хората с малко по-поетично въображение. Отзад на почти плешивата му глава все още се беше запазила бяла, копринена коса, която се спускаше на прави, накъдрени само по краищата кичури. Неговото красиво благородническо чело, подобно на това, от което се възхищаваме в портретите на Луи XV, на Бомарше и на маршал Дьо Ришельо, не привличаше погледа нито с квадратната широта на Саксонския маршал, нито с малкото, твърдо и съвсем кръгло чело на Волтер, а с изящно оформената си красива изпъкналост и с меките позлатени слепоочия. От искрящите му очи бликаше тази смелост и този огън, който дори и възрастта не можеше да угаси. Имаше носа на принцовете Конде и приятно очертаната уста на Бурбоните, от която, според израза на граф Д'Артоа, винаги се чуваха само умни и добри слова. Неговите по-скоро хлътнали, отколкото просташки закръглени бузи хармонираха със сухото му тяло, със стройните му крака и пълничките му ръце. Вратовръзката, която стягаше врата на Д'Егриньон, беше вързана като вратовръзките на маркизите, изобразени по гравюрите, които украсяваха съчиненията от миналия век; подобни вратовръзки можете да видите у Сен-Прьо и Лъвлейс^[7], както и у героите на буржоата Дидро и на елегантния Монтескьо (виж първите издания на техните творби). Маркизът винаги беше облечен в голяма, обшита със злато бяла жилетка, върху която блестеше лентата на ордена „Свети Луи“, и в син фрак с дълги подгънати поли, украсени с цвета на лилията — един своеобразен костюм, който беше въведен от краля; старият благородник все още не

се беше отказал и от късите бухнали панталони^[8], белите копринени чорапи и перуката и след шест часа той се появяваше в тези одежди. Д'Егриньон четеше само „Котидиен“ и „Газет дьо Франс“ — два вестника, които конституционният печат обвиняваше в мракобесие и в хиляди монархически и религиозни прегрешения, докато в същото време маркизът намираше, че те са пълни с ереси и революционни идеи. Колкото и крайни възгледи да застъпва един печатен орган, те винаги си остават умерени за най-десните привърженици на неговата партия; така както навярно и авторът, описал този колоритен герой, ще бъде обвиняван, че е преувеличил истината, докато в действителност той е затъмнил някои от по-силните тонове и е омекотил по-ярките черти на своя модел.

Маркиз Д'Егриньон подпря лакти на коленете и обхвана главата си с ръце. Докато той размишляваше, госпожица Арманд и кавалерът само се споглеждаха, без да разговарят за нещата, които ги вълнуваха. Дали маркизът не страдаше от това, че бъдещето на неговия син ще бъде подпомогнато от бившия му домоуправител? Подозираше ли приема, който щяха да окажат на младия граф? Съжаляваше ли, че изобщо не се е подготвил за въвеждането на своя наследник в блестящия дворцов свят, като е живял в затънтената провинция, задържан от бедността, която му е пречела и сам да отиде в двора? Той въздъхна тежко и повдигна глава. В ония години така въздъхваха само представителите на истинската и все още вярна на трона аристокрация, а именно отдавна забравените провинциални благородници, както и по-голямата част от онези, които по време на бурята се бяха съпротивявали с шпага в ръка.

— Как се отблагодариха на Дю Геник, на Фердинадовци, на Фонтеновци и на Монторановия брат — хората, които до края не се покориха? — каза маркизът с глух глас като на себе си. — На тези, които най-храбро се сражаваха, им бяха подхвърлени просяшки пенсии, ниски офицерски чинове в някоя крепост край границата или лотарийно бюро — както например постъпиха с графиня Дьо Бован, чиято енергия поддържаше силите на Шарет и Монторан.

Явно беше, че вярата на маркиза в кралската власт е разколебана. Госпожица Д'Егриньон се опита да увери брат си в благополучния изход на предстоящото пътуване, но в това време под самите прозорци, по сухата паважна настилка на улицата се чуха стъпките на Шеснел.

Скоро нотариусът се показва на вратата, която Жозефен, старият камериер на маркиза, отвори, без да доложи за идването му.

— Шеснел, момчето ми...

Нотариусът беше на шестдесет и девет години, с побеляла глава и квадратно благообразно лице; носеше толкова широки панталони, че те заслужаваха епичното описание на Стърн^[9], вълнени чорапи, обувки със сребърни токи, фрак, подобен на църковна одежда, и жилетка като тези на учителите.

— ... ти си постъпил доста самонадеяно, като си заел пари на граф Д'Егриньон и заслужаваш веднага да ти ги върна и никога повече да не те погледна, защото с тях ти си подбуждал пороците му. — За миг настъпи тишина както в двора, когато кралят публично порицава някой придворен. Старият нотариус имаше смирен и дълбоко разкаян вид. — Шеснел — продължи с по-мек тон маркизът, — този младеж ме безпокои и аз реших да го изпратя в Париж на служба при краля. Поговорете със сестра ми за това, което ще е необходимо за неговото представяне там... Сметките ще бъдат уредени...

Маркизът небрежно кимна на Шеснел за довиждане и се оттегли с достойнство.

— Благодаря ви за добрината, господин маркизе — каза старецът, който все още стоеше прав.

Госпожица Арманд стана, за да придружи брат си; тя вече беше позвънила и камериерът чакаше на вратата със свещ в ръка, за да помогне на господаря си в спалнята.

— Седнете, Шеснел — каза старата мома, като се върна.

С женския си усет за такт госпожица Арманд успя да заглади грубостта, която прояви маркизът при разговора си с бившия домоуправител, въпреки че и под тази грубост Шеснел чувствуваше неговата силна обич. Обичта на маркиза към бившия му слуга беше подобна на привързаността, която изпитва господарят към кучето си и заради която е готов да се бие с всеки, който би посмял да ритне животното му, защото той гледа на своя пес като на неразделна част от своето съществуване, която, без да се отъждествява напълно с него, го представя чрез най-скъпото му — чувствата.

— Госпожице, графът отдавна трябваше да напусне този град — каза наставнически нотариусът.

— Да — съгласи се тя. — Да не е извършил някоя нова лудория?

— Не, госпожице.

— Добре, тогава защо го обвинявате?

— Аз не го обвинявам, госпожице. Не го обвинявам. Далеч съм от тази мисъл. Каквото и да извърши, аз никога не бих го обвинил!

Разговорът замря. Кавалерът, който беше извънредно тактичен, започна да се прозява като човек, налегнат от дрямка. Извини се учтиво, че ще напусне салона, и излезе, въпреки че желанието му да спи беше равно на това да се удави, защото демонът на любопитството пулеше очите му и вадеше с нежната си ръчица памука, който благородникът обикновено поставяше в ушите си.

— Е, Шеснел, има ли нещо ново? — запита разтревожено госпожица Арманд.

— Да — отвърна Шеснел, — това са неща, за които е невъзможно да се говори пред маркиза — те биха го убили.

— Говорете — каза тя, като положи красивата си глава върху облегалката на креслото и отпусна ръцете си покрай тялото подобно на човек, който очаква смъртта, без да се защитава.

— Госпожице, въпреки че е много умен, господин графът е станал оръдие в ръцете на долни хора, които жадуват страшно отмъщение — те искат да ни видят разорени и унижени! Както знаете, председателят на съда господин Дю Ронсьоре има претенции, че принадлежи към благородническото съсловие...

— Дядо му беше обикновен прокурор — каза госпожица Арманд.

— Знам — отвърна нотариусът, — затова и не го приехте у вас; не го приемат също и Дьо Тревил, херцог Дьо Верной и маркиз Дьо Катеран, но този човек стана един от стълбовете в салона на Дю Кроазие. Господин Фабиен дю Ронсьоре, с когото племенникът ви може да дружи, без особено да се компрометира (все пак графът има нужда от приятели), му е главен съветник във всевъзможните лудории, но той заедно с още двама-трима други младежи от компанията на Виктюрниен принадлежи към лагера на вашия неприятел, който е също така неприятел и на кавалера и живее само с надеждата за отмъщение към вас и към цялото дворянство. Злосторниците се надяват да ви разорят чрез вашия племенник, а него да опозорят. Начело на този заговор стои клеветникът Дю Кроазие, който се представя за роялист. Жена му, вие я познавате добре, не подозира

абсолютно нищо; ако тя имаше очи и уши за злото, аз щях да разбера всичко много по-рано, и то от самата нея. Доскоро и младежите не знаеха нищо, тъй като не бяха посветени в тайната, но конспираторите така се издадоха чрез подигравките си, че даже и глупак би разбрал за какво се касае; освен това след последните прояви на графа хората на Дю Кроазие се изпуснали да кажат някоя и друга дума в пияно състояние. Тези думи ми бяха донесени от лица, които са огорчени, като виждат как един толкова красив, благороден и очарователен младеж се погубва с разгулния си живот. Засега те все още го съжаляват, но след някой ден ще го... не смея...

— Ще го презират, нали? Но говорете, говорете, Шеснел — извика жално госпожица Арманд.

— Уви, нима можеш да попречиш дори и на най-уважаваните жители в града да следят постъпките на близките си, когато те от сутрин до вечер се чудят какво да правят? Сумите, които графът е загубил на карти, вече са изчислени. За два месеца той е прахосал тридесет хиляди франка и всеки се пита откъде ги е взел. Когато някой ми заговори по този въпрос, веднага го срязвам. Какви хора! Как си мислите, питах ги тази сутрин, като са отнели земите и феодалните права на семейство Д'Егриньон, то нима са отнели и скъпоценностите им? Младият граф може да прави каквото си ще и щом не ви дължи нищо, по-добре си мълчете.

Госпожица Арманд протегна ръката си и старият нотариус я целуна почтително.

— Добрият ми Шеснел! Приятелю, бихте ли могли да намерите пари за това пътуване? Виктюрниен не може да се яви пред краля в неотговарящ за званието му вид.

— О, госпожице! Аз вече заложих имението си в Жард.

— Какво! — извика тя. — Вие вече нямате нищо? Господи, как ще ви се отплатим?

— Като приемете стоте хиляди франка, които пазя за вас. Разбира се, заема склучих тайно, за да не опетня доброто ви име. В града смятат, че аз също принадлежа към семейство Д'Егриньон.

В очите на госпожица Арманд се показаха сълзи; виждайки ги, Шеснел се наведе и целуна крайчеца на роклята на благородната девица.

— Всичко ще се оправи — продължи той, — на младите е присъщо да вършат лудории. А бъдещите познанства в блестящите парижки салони ще променят мислите на младежа, докато тук вашите стари приятели, въпреки че са най-благородните и достойни хора, не са най-приятната компания за графа. За да се развлича, той е принуден да дружи с хора, стоящи под него, и накрая съвсем ще пропадне.

На другия ден старата пътническа кола на семейство Д'Егриньон отново се появи на бял свят и беше изпратена за поправка при сарача. След закуска маркизът тържествено уведоми сина си за своето решение — младият граф ще замине в двора и ще постъпи на служба при краля, като по време на пътуването си ще трябва само да избере коя ще е неговата бъдеща професия. Флотата или сухопътните войски, министерствата, посолствата или кралския дворец — всички врати ще бъдат широко отворени за него; от графа се иска само да избира. Естествено кралят ще се отнесе с уважение към рода Д'Егриньон, който, желаейки да запази благоволенieto му за своя наследник, до този момент не е искал нищо.

По време на лудориите си младият Д'Егриньон почна да се досеща за нравите на парижкото общество и успя да си изгради известни представи за истинския живот. Но тъй като ставаше дума да напусне провинцията и родната къща, той внимателно изслуша кратката реч на уважавания си баща, без да му отговори, че няма да постъпи нито във флотата, нито в армията, както е било прието някога; че за да получи чин младши лейтенант в кавалерията, без да е минал през специалните учебни заведения, трябва да е служил поне като паж; че синовете и на най-знатните семейства сега постъпват в „Сен-Сир“^[10] или в Политехниката наравно със синовете на хората от простолюдието, и то след публични изпити, при които благородниците рискуват да бъдат победени от селяндурите. Ако обяснеше тези неща на баща си, нямаше да получи средствата, необходими му за пребиваването в Париж, затова младежът остави маркиза и леля си да живеят с вярата, че той ще се вози в кралските каляски, че достойно ще носи името Д'Егриньон и че ще се движи само с хора от най-благородните семейства. Огорчен, че може да даде на сина си само един слуга за придружител, маркизът му отстъпи своя стар камериер Жозефен — предан човек, който щеше да се грижи за графа и честно

да следи сметките му, като нещастният баща се надяваше да го замени с някой по-млад слуга.

— Синко — каза маркизът, — спомняйте си винаги, че сте от рода Карол, че в жилите ви тече най-чиста благородническа кръв, че гербът ви има девиз: „Този е наш!“, който ви дава правото да ходите винаги с гордо вдигната глава, и че можете да претендирате дори за ръката на кралица. Бъдете признателен за това на баща си, така както аз бях признателен на своя баща. На свято опазената от дедите ни чест ние дължим правота да гледаме всекиго открито в очите и да подгъваме коляно само пред любимата жена, краля и Бога. Това е най-голямата ни привилегия.

Добрият Шеснел присъствува на обед, без да вземе участие в хералдическите наставления и в посланията до силните на деня личности, но затова пък беше прекарал нощта в писане на писмо до някогашния си приятел — един от най-старите парижки нотариуси. Без това писмо, което може да бъде сравнено само с напътствията на Дедал към Икар, ние не бихме могли да разберем искреното, макар и по-късно придобито чувство на бащина обич, което изпитваше Шеснел към Виктюрниен. Единствено в митологията могат да се открият примери, достойни за античната преданост на този човек!

„Скъпи и дълбоко уважаван Сорбие,

С голяма радост си спомням, че направих своите първи стъпки в почтената ни професия при твоя баща, където ти се привърза към мен — малкия и беден тогава писар. И в името на тези тъй мили на сърцата ни спомени от времето на нашето обучение аз се обръщам към теб, за да те помоля за едничката услуга, която съм искал от теб през дългия ни живот, белязан от тези политически катастрофи, на които може би дължа честта да стана твой колега. Приятелю, вече съм с единия крак в гроба и те моля да направиш тази услуга заради белите ми коси, които ще опадат от мъка, ако ти не чуеш молбата ми. Сорбие, не се касае нито за мен, нито за близките ми. Бедната госпожа Шеснел почина, а нямам и деца. Уви, касае се за нещо по-важно дори от семейството ми, ако все още го имам; касае

се за единствения син на господин маркиз Д'Егриньон, при когото имах честта да бъда домоуправител, след като приключих обучението си в кантората, където на свои разноски ме беше изпратил неговият баща с намерението да ми даде хляба в ръцете. И това семейство, в което аз бях отгледан, изпита всички нещастия, причинени от Революцията. Наистина аз успях да спася нещичко, но то е съвсем малко в сравнение с предишния им разкош. Сорбие, не бих могъл да ти обясня колко съм привързан към този благороднически род, който за малко не пропадна пред очите ми в бездната на времето поради изгнанието, конфискациите, старостта и липсата на деца! Много са техните нещастия! Господин маркизът се беше оженил, но съпругата му умря при раждането на младия граф и сега това благородно, скъпо и прекрасно момче е единственият жив продължител на рода. Съдбините на семейството са в ръцете на този младеж, който при своите забавления тук направи някои дългове. И наистина как би могъл да живееш добре в провинцията само със сто нещастни луидора! Да, приятелю, сто луидора — сто докъде стигна славният род Д'Егриньон. Доведен до крайна нужда, баща му реши, че е необходимо да го изпрати в Париж, за да измоли там покровителството на краля. А Париж е твърде опасен за младежите. За да живее човек там прилично, е необходимо да притежава благоразумието, което направи от нас нотариуси. От друга страна, ще бъда много отчаян, ако разбера, че бедното дете търпи тези лишения, които някога изпитахме ние с теб. Помниш ли удоволствието, с което сподели моя къшей хляб в партера на «Театър-Франсе», където чакахме почти цяло денонощие, за да гледаме «Сватбата на Фигаро»^[11]? Ама че безразсъдни сме били! Ние бяхме бедни и щастливи, но един благородник не би могъл да се чувства щастлив в нищета. Нищетата е нещо противоестественно за благородника. Ах, Сорбие, когато човек е имал щастието да възпре със собствените си ръце упадъка на едно от най-знатните родословни дървета в кралството, съвсем естествено е той да се привърже към

него, да го обича и да го полива, за да го види един ден отново разцъфнало; затова не се учудвай на мерките, които вземам, както и на факта, че се обръщам към твоите знания за помощ. Всички тези неща ги върша за доброто на нашия младеж. Семейство Д'Егриньон определи за предстоящото пътуване на господин графа сумата от сто хиляди франка. Ти ще го видиш и сам ще се убедиш, че в Париж няма младеж, който би могъл да се сравнява с Виктюрниен! Грижи се за него като за свой собствен и единствен син. Уверен съм също, че и госпожа Сорбие не би се поколебала да ти помага в моралната опека, която ти възлагам. Издръжката на господин графа е определена на две хиляди франка месечно, но за първоначалните разходи ти му отпусни десет хиляди франка. Семейството е обезпечило Виктюрниен за двегодишен престой в столицата, но ако той предприеме някое пътуване в чужбина, ние ще потърсим допълнителни средства. Заеми се с това дело, скъпи приятелю, но не му отпусчай много кесията. Не дотягай на графа с нравоучения и го убеждавай само с разумни доводи; въздържай го, доколкото можеш, и следи да не тегли предварително сумата за идващия месец без уважителни причини, но и гледай да не го довеждаш до отчаяние, когато се касае за честта му. Наблюдавай постъпките му: какво прави, с кого се среща, следи и за познанствата му. Кавалерът ми каза, че понякога една балерина от Операта струва по-евтино от придворна дама. Разучи добре този въпрос и след това ми отговори. А ако ти си много зает, то и госпожа Сорбие би могла да се интересува къде ходи и какво прави младежът. Може би тя с радост ще приеме да стане ангел-хранител на едно толкова благородно и очарователно дете? Бог ще я възнагради за тая свята постъпка. Сърцето ѝ навярно ще подскочи, когато разбере какви опасности заплашват господин графа в Париж; вие ще го видите: той е толкова красив, колкото и млад, и толкова умен, колкото и доверчив. Ако той се свърже с някоя лека жена, мисля, че госпожа Сорбие би го предупредила по-добре от теб за

опасностите, които го дебнат. Виктюрниен се придружава от един стар слуга, който би могъл да ти разкаже още много неща. Поговори подробно с Жозефен, аз от своя страна го посъветвах да се обръща към теб при по-особени случаи. Но защо ти обяснявам всичко това, стари приятелю, нима ние самите не сме били писари и луди глави, припомни си немирствата ни и пристъпи към това начинание с част от младежката си жар. Един господин от нашия град, който често идва в Париж, ще ти предаде чек за шестдесет хиляди франка, изплатими в хазната“ и т.н.

Ако възрастното семейство се беше вслушало в наставленията на Шеснел, то трябваше да плаща на трима шпиони, за да следят граф Д'Егриньон. И все пак при избора на довереник за сумата Шеснел прояви голямо благоразумие. Обикновено банкерът изплаща пари на човека, който си е открил при него кредит, дотогава, докато в касата не се изчерпа вложената сума, а младият граф в случай на нужда трябваше да се явява лично при нотариуса, който навярно щеше да се възползува от правото си да го укори и възпре. Виктюрниен едва не подскочи от радост, когато разбра, че ще получава по две хиляди франка на месец. Той изобщо не познаваше Париж и си мислеше, че с тази сума ще може да живее като принц.

Младият граф замина на по-следващия ден, сподирян от благословиите на всички редовни гости в Музея за антики; беше обсипан с целувки и благопожелания от старите вдовици и изпроводен извън града от баща си, госпожица Арманд и Шеснел; очите и на тримата плуваха в сълзи. Няколко вечери подред главната тема за разговори в града беше това внезапно заминаване, което предизвика силни вълнения в препълнените със злоба сърца на хората от салона на Дю Кроазие. След като се бяха заклели да погубят рода Д'Егриньон, сега бившият доставчик, председателят на съда и техните привърженици виждаха как жертвата им се изплъзва. Те се надяваха да си отмъстят чрез пороците на прахосника, но той вече не беше в тяхна власт.

- [1] *Сиви мускетари* — наречени така заради цвета на конете си. ↑
- [2] *Фоблас* — виж бел. № 1, II глава към „Йожени Гранде“. ↑
- [3] *Данкур, Флоран* (1661–1725) — второстепенен френски комедиограф. ↑
- [4] Реч, произнесена в парламента, с която се напомняло на краля за неудобството от издадените декрети. Това право е отменено при Луи XVI. ↑
- [5] *Евгений Савойски* (1663–1736) — виж бел. № 5, III глава към „Старата мома“. ↑
- [6] *Писмото с печата* — кралско писмо за заточение или затваряне, използвано във Франция до 1789 година. ↑
- [7] *Сен-Прьо и Лъвлейс* — герои от романите „Новата Елоиза“ на Жан-Жак Русо и „Клариса“ на Самюъл Ричардсън. ↑
- [8] *Къси бухнали панталони* — носени до 1789 година. ↑
- [9] *Стърн, Лорънс* (1713–1768) — английски писател-сатирик. ↑
- [10] *Сен-Сир* — военно училище. ↑
- [11] Представлението е било на 27 април 1784 година. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

ДЕБЮТЪТ НА ВИКТЮРНИЕН

Една от присъщите на човешката природа особености, която често пъти прави развратница дъщерята на някоя благочестива жена и монахиня — дъщерята на някоя развратница, е законът за противоположностите, който несъмнено произлиза от закона за подобие и така неудържимо привличаше Виктюрниен към Париж, че младежът рано или късно щеше да се подчини на тази сила. Възпитан в старо провинциално семейство, заобиколен от внимателни, спокойни и усмихнати хора, от слуги, които бяха дълбоко предани на господарите си и напълно се сливаха с античните тонове на живота в дома, графът беше срещал само отзивчиви и доброжелателни другари. С изключение на престарелия кавалер всички останали имаха изискани маниери и говореха само благоприлични и поучителни неща. Галеха го и го глезеха вече описаните от Блонде жени в сиви рокли и бродирани ръкавици. Бащината му къща беше обзаведена с поостарял лукс, който изобщо не можеше да внуши безразсъдни мисли. А наставник на графа беше един дълбоко набожен абат, изпълнен с благостта на всички онези, които, доживели смяната на двата века, донесоха в нашето столетие изсъхналите рози на многогодишния си опит и повехналото цвете на нравите от своята младост. Но Виктюрниен, когото всичко това трябваше да приучи към сериозни занимания и да му внуши необходимостта да продължи славата на своя исторически род, като приеме живота си подобно на едно велико и красиво дело, се намираше в плен на опасни идеи. Той виждаше в благородническия си произход само стъпалото, което го издигаше над останалите хора. А когато се докосна до възхвалявания в неговото семейство идол, Виктюрниен почувствува кънтящата му пустота. И оттогава графът постепенно се превърна в представител на една от най-ужасните, но и най-разпространените обществени групи — тази на пълните егоисти. Привикнал вследствие на аристократичния култ към собственото „аз“ да следва единствено прищевките си, които в

началото бяха поощрявани от тези, които се грижеха за неговото детство, а по-късно и от първите му приятели в младежките лудории, той се научи да оценява нещата само според удоволствието, което му носеха, и да се обгражда с добри хора, готови винаги да оправят извършените от него неблагоприятия; именно тяхната вредна снизходителност щеше да го погуби. Въпреки че възпитанието му беше много добро и благочестиво, то имаше недостатъка, че остави Виктюрниен напълно изолиран, без да му даде представа за съвременния начин на живот, който доста се различаваше от живота в провинциалното градче — а предопределената му съдба го водеше към висшите кръгове. Той привикна да оценява явленията не по общественото им значение, а от собствена гледна точка и започна да определя правилността на постъпките си според ползата, която му носеха. Подобно на деспотите той създаваше за всеки отделен случай свой закон, една система, която в действията на порока се явява също както и фантазията в произведенията на изкуството като постоянна причина за отклоненията и крайностите. Надарен с проникателен и бърз ум, Виктюрниен разсъждаваше правилно и точно, но действуваше необмислено и лошо. На постъпките му се отразяваше много зле едно вътрешно непостоянство, което трудно можеше да се обясни, по което се среща у доста млади хора. Въпреки бързата му и поразяваща с проявленията си мисъл достатъчно беше да заговори чувственото усещане и замъгленият му мозък като че ли преставаше да съществува. Графът би удивил с познанията си мъдреците, но едновременно с това можеше да предизвика изумлението и на безумците. Неговата страст се разразяваше като буреносен вятър и бързо покриваше бистрите и ясни части на съзнанието му, а след дните на безпътен живот, срещу който беше съвсем безсилен, Виктюрниен страдаше от пълно изнемогване на тялото и духа, което го довеждаше почти до слабоумие: подобен характер може да завлече човека в калта, когато е оставен сам на себе си, или да го изведе до върховете на държавата, когато е подкрепян от ръката на строг приятел. За съжаление нито Шеснел, нито бащата или лелята успяха да проникнат в тази душа, изпълнена с толкова много поезия, но поразена в основата си от ужасно безволие.

Когато родният град остана на няколко левги^[1] назад, Виктюрниен вече не изпитваше никаква тъга, нито пък се сещаше повече за стария си баща, който като че ли въплъщаваше обичта на

цели десет поколения, както и за леля си, чиято привързаност към него граничеше с безразсъдство. Подтикван от фаталната си страст, той винаги се беше стремил към Париж, а мисълта му отдавна вече се беше пренесла в този приказен свят, където щяха да се сбъднат най-прекрасните му мечти. Графът вярваше, че там също ще заеме това първенстващо положение, което заемаше в градчето и департамента благодарение на името на баща си. Той беше изпълнен не с гордост, а със суетност и мечтите му за бъдещите удоволствия се увеличаваха с приближаването на огромния град. Пътят беше изминат с голяма скорост. Каретата, подобно на мисълта му, просто прелетя разстоянието между схлупения провинциален хоризонт и огромния бляскав свят на столицата. Виктюрниен отседна в един приличен хотел на улица Ришельо, близо до булеварда, и се втурна да завладява Париж подобно на изгладнял жребец, който се е устремил към ливадата. Графът веднага почувствува разликата между двата града.

По-скоро изненадан, отколкото уплашен от тези различия, Виктюрниен разбра с присъщата на мисълта му бързина каква пращинка е той сред това вавилонско стълпотворение и колко безразсъдно би било от негова страна да се опълчи срещу течението на новите идеи и нрави. Един-единствен факт му беше достатъчен. Вечерта той занесе писмото от баща си на херцог Дьо Льононкур, френски благородник, който се ползуваше с най-височайшата кралска благосклонност, и го намери тънещ от аристократичен блясък, във великолепия му дворец; а на другия ден го срещна да се разхожда пеш по булеварда, с чадър в ръка, като по нищо не се различаваше от останалите, даже не носеше синята лентичка^[2], която по-рано кавалерите на ордена нямаха право да свалят. Този херцог, пер и Първи кралски камериер, въпреки своята учтивост и такт не можа да сдържи усмивката си, докато четеше писмото на своя роднина — маркиза. Тази усмивка подсказа на Виктюрниен, че разстоянието между Музея за антики и Тюйлери вече не е само шестдесет левги, а няколко века.

При всяка епоха кралят и дворът се обкръжават с любимци, които нямат нищо общо нито с имената, нито с качествата на фаворитите от предишните царувания. Тук се повтарят само фактите, но не и личностите. Тази констатация би изглеждала невероятна, ако не я потвърждаваше историята. В двора на Луи XVIII бяха издигнати хора, съвсем различни от тези, които украсяваха свитата на Луи XV —

това бяха родовете Ривиер, Блакас, Д'Аваре, Дамбре, Воблан, Витрол, Д'Отишан, Ларошжаклен, Паские, Деказ, Лене, Дьо Вийел, Ла Бурдоне и т.н. Ако сравните двора на Анри IV с този на Луи XIV, вие не бихте открили в него и пет запазили се знатни фамилии: Вилроа, фаворитът на Луи XIV, беше внук на обикновен секретар, издигнал се при Шарл IX. А племенникът на Ришельо вече нямаше почти никакво влияние. Д'Егриньоновци, които при Валоя се държаха съвсем като принцове и бяха всемогъщи при Анри IV, напълно загубиха положението си в двора на Луи XVIII, където дори не се сещаха за тях. Днес много известни имена като тези на могъщите някога родове Фoa-Грайи и Д'Ерувил са в сянка, почти равна на унищожението, само защото не притежават единствената сила на нашето време — парите. Веднага щом си даде сметка за новия обществен ред, а той го прецени във връзка с казаното по-горе, Виктюрниен се почувствува дълбоко засегнат от парижкото равенство, това чудовище, което при Реставрацията погълна и последните остатъци от бившите социални съсловия; и затова младият граф пожела отново да завоюва мястото си, като използва опасните, макар и притъпени оръжия, които новият век беше предоставил на благородниците: започна да подражава на тези, върху които Париж спираше своето скъпо струващо внимание; почувствува необходимостта да има коне, хубави карети и всички атрибути на съвременния разкош. Или както му каза Дьо Марсе, първият денди, когото срещна още в първия салон, в който бе представен, графът трябваше „да се издигне до висотата на своята епоха“. За свое нещастие Виктюрниен попадна в обществото на парижките хитреци Дьо Марсе, Ронкьорол, Максим Дьо Трай, Де Люпо, Растиняк, Вандьонес, Ажюда-Пинто, Боднор, Рош-Югон и Манервил, които срещаше у маркиза Д'Еспар, у херцогините Дьо Гранлийо, Дьо Кариляно и Дьо Шолийо, у маркизите Д'Егльомон, Дьо Листомер, у госпожа Фирмиани, у графиня Дьо Серизи, в Операта и в посолствата, навсякъде, където го отвеждаха доброто му име и мнимото му състояние. В Париж едно благородническо име, признато и одобрено от Сенжерменското предградие, което познаваше като петте си пръста своите провинциални аристократи, е документ, който лесно отваря вратите, които обикновено са заключени за непознатите и за героите от по-второстепенното общество. Всички роднини бяха любезни и гостоприемни към Виктюрниен дотогава, докато той не се

прояви като просител, така младият граф бързо разбра, че единственият начин да не получиш нищо, е именно като поискаш нещо. Ако у парижанина първата подбуда е да се представи за покровител, то втората, по-трайната, е да се отнася с презрително високомерие към протежето си.

Но гордостта, суетността и надменността на младежа, както и останалите му добри и лоши качества, го предпазиха от подобно положение и дори го подтикнаха да се държи дръзко. Едва тогава херцозите Дьо Верной, Д'Ерувил, Дьо Лънонкур, Дьо Шолийо, Дьо Наварен, Дьо Гранлийо, Дьо Мофриньоз, както и принцовете Дьо Кадинян и Дьо Бламон-Шоври, си позволиха удоволствието да представят на краля тази очарователна отломка от древния род. Виктюрниен пристигна в Тюйлери във великолепен екипаж, украсен с родовия герб, но от това посещение той извлече поуката, че народът създава прекалено много грижи за краля, за да може той спокойно да мисли за своите благородници. Графът веднага осъзна безправното положение, на което Реставрацията, поддържана от престарелите си избраници и бившите си придворни, беше осъдила младите благородници. Той разбра, че за него не може да се намери подходящо място нито в двора, нито в държавния апарат, нито във войската — с една дума, никъде. И тогава Виктюрниен се хвърли в изпълнения с удоволствия свят. При посещенията си в Елизе-Бурбон^[3], у херцогиня Д'Ангулем или в двореца Марсан^[4] графът неизменно се сблъскваше с изблиците на това преувеличено внимание, с което обикновено посрещат наследника на един стар род, за който се сещаха едва след като видеха младежа. Но в този случай нещата не опираха само да спомена. На Виктюрниен бяха оказани почести и за това, че в негово лице виждаха един бъдещ пер и евентуално подходяща партия за брак, но суетата му попречи да признае своето положение и той продължи да живее под сянката на привидното си богатство. Впрочем той беше толкова ласкан за своята елегантност и толкова щастлив от първия си успех, че един срам, присъщ на много млади хора, срамът да се отрекат от завоюваното вече положение, го накара да запази поведението си. Графът нае на улица Бак един малък апартамент, снабден с конюшня, сайвант и всички останали придобивки, необходими за светския живот, на който той още от самото начало се беше осъдил.

За това обзавеждане бяха необходими петдесет хиляди франка и младият граф ги получи благодарение на непредвиденото стечение на обстоятелствата въпреки взетите от Шеснел мерки. Писмото наистина пристигна в кантората на неговия приятел, но той вече беше починал. А виждайки писмо, третиращо делови въпроси, госпожа Сорбие — една съвсем не поетично настроена вдовица, го предаде на приемника на покойния. Новият нотариус Кардо обясни на младия граф, че чекът не може да бъде осребрен, докато върху него фигурира името на Сорбие. И в отговор на дълго обмисляното от стария провинциален нотариус послание Кардо написа писмо, състоящо се само от четири реда, с което целеше да достигне не до сърцето, а до парите на Шеснел. Шеснел попълни в чека името на младия нотариус, който обаче не пожела да сподели сантименталността на своя кореспондент и очарован от възможността да се постави в услуга на граф Д'Егриньон, даде всичко, което му поиска Виктюрниен.

Тези, които познават живота в Париж, добре разбират, че не са необходими много мебели, карети, коне и разкошни дрехи, за да се похарчат петдесет хиляди франка, но те трябва да имат предвид, че Виктюрниен веднага задлъжня с двадесетина хиляди франка при доставчиците си, които отначало охотно му отпускаха кредит, защото благодарение на общественото мнение и на Жозефен — този истински Шеснел в ливрея, привидното богатство на графа бързо се беше увеличило.

Един месец след пристигането си Виктюрниен беше принуден да вземе от Кардо още десетина хиляди франка. Той чисто и просто беше играл на вист у херцозите Дьо Наварен, Дьо Шолийо, Дьо Льононкур и в клуба. Отначало спечели няколко хиляди франка, но скоро след това загуби пет-шест хилядарки и почувствува необходимостта да има в себе си винаги пари за игра.

Виктюрниен притежаваше ум, който допадаше на хората и позволяваше на младежите от благородническите родове да се издигат високо в обществото. Той не само че веднага беше приет като интересна личност в тайфата на младите аристократи, но стана и обект на завист. Когато разбра, че му завиждат, графът изпита онова опияняващо удоволствие, което трудно можеше да го вдъхнови за разумни промени. Даже напротив, държанието му стана съвсем безразсъдно. Без да мисли много за парите, той бъркаше в кесията си,

като че ли тя винаги щеше да бъде пълна, и сам си забрани да разсъждава за последствията от този начин на живот. Сред водовъртежа от празници в това лекомислено общество облечените във великолепни дрехи главни действащи лица бяха приемани, без никой да се интересува от богатството им; разговорите по тези въпроси се смятаха за проява на извънредно лош вкус. Както в природата всеки трябваше да се грижи за състоянието си тайно. Беше прието да не се говори за отминало безпаричие или на смях да се проявява загриженост за богатството на непознати хора, но обикновено разговорът спираше дотук. Когато един младеж като Виктюрниен е покровителствуван от всесилните благородници на Сенжерменското предградие, които сами му приписват състояние, по-голямо от действителното (макар и да вършат това само за да се отърват от него, те го правят много внимателно и елегантно — било чрез намек, било чрез подхвърлено изречение), и той е от благородническо потекло, неженен, красив, начетен и остроумен, а баща му все още притежава старото си имение и родовия си замък, този младеж винаги е посрещан с отворени обятия във всички семейства, в които има млади скупаещи жени, майки с дъщери за женене или лекомислени красавици без зестра. Затова висшето общество с усмивка настани графа на първите редове на своя театър. В Париж, където се променят имената, но не и същността на порядките, и до днес съществуват креслата, които в миналото се били поставяни на сцената за маркизите.

Сред обитателите на Сенжерменското предградие, които се славеха със сдържаността в отношенията си, Виктюрниен срещна в лицето на видам^[5] Дьо Памие двойника на кавалера. Видамът беше кавалер от Валоа, издигнат до десета степен, и се ползуваше от всички преимущества на богатството и на високото си положение. Този внимателен старец служеше на предградието като хранилище за всевъзможни изповеди и като вестник, но беше много дискретен и като всички вестници казваше само това, което можеше да се публикува. На Виктюрниен се наложи да изслуша още веднъж теориите, които навремето му бяха проповядвани от кавалера. Видамът без всякакви заобикалки посъветва Виктюрниен да си подбира жени само от висшето общество и му разказа какво е вършил сам на неговите години. А това, което някога си беше позволявал видамът, е толкова далече от сегашните нрави, в които сърцето и страстта играят

изключителна роля, че не е нужно да говорим за тези неща пред хора, които няма да ни повярват. Оказа се обаче, че добрият видам, освен да говори, можел да върши и полезни неща; под формата на заключение той каза на Виктюрниен:

— Каня ви утре на вечеря в ресторант. А след Операта, където ще останем, докато ни се смели храната, ще ви заведе в едно семейство, където ви очакват хора, изгарящи от желание да се запознаят с вас.

Видамът даде на Виктюрниен превъзходна вечеря в „Роше дьо Канкал“; на нея освен графа присъствуваха още само трима гости: Дьо Марсе, Растиняк и Блонде. Емил Блонде, писател и съгражданин на младия граф, беше получил достъп до висшето общество чрез връзката си с една очарователна млада жена, пристигнала от департамента на Виктюрниен, бившата госпожица Дьо Тревил, омъжена за граф Монкорне, един от Наполеоновите генерали, преминали към Бурбоните. Видамът изпитваше дълбоко презрение към вечерите, на които сътрапезниците бяха повече от шест. Според него в такива случаи разговорът не вървял, а виното и храната не се възприемали така, както подобавало на истинските познавачи.

— Скъпи мой, но аз все още не съм ви обяснил къде ще ходим тази вечер — каза Дьо Памие, като хвана ръцете на Виктюрниен и внимателно потупа дланите му. — Ще ви заведе у госпожица де Туш, където в тесен кръг ще бъдат събрани всички красиви млади жени с интелектуални претенции. Там се почитат литературата, изкуството, поезията и изобщо всички проявления на таланта. Това е един от нашите стари духовни центрове, но и той вече е лакиран от монархическия идеал, който всъщност е показното лице на нашето време.

— Понякога в този салон се чувствуваш отегчен и изморен, като че ли си обул нови ботуши, но затова пък разговаряш с жени, с които само там можеш да се срещнеш — отбеляза Дьо Марсе.

— Ако поетите, които идват там, за да очовечават музата си, приличаха поне малко на нашия приятел — каза Растиняк и тупна фамилиарно Блонде по рамото, — бихме се забавлявали добре. Но всички тези оди, балади, поетични излияния на дребни душици и романи с широки бели полета вече почнаха премного да замърсават умовете и канапетата.

— Стига тези писачи да не разглезват жените и да развъртават девойките — подметна Дьо Марсе, — аз нямам нищо против тях.

— Господа — каза с усмивка Блонде, — но вие май си присвоявате правото да се разпореждате в моята област.

— Млъквай, щастливецо — извика Растиняк, — ти ни откъсна най-прелестната светска красавица, така че не виждам защо и ние да не откъснем някои от по-малко гениалните ти мисли.

— Да, върви му на негодника — каза видамът, като изви ухото на Блонде, — но може би тази вечер Виктюрниен ще бъде още по-щастлив...

— Вече? — извика Дьо Марсе. — Та той е само от един месец тук и още не е успял както трябва да изчетка праха от стария замък и да се измие от саламурата, в която го е киснала леля му; едва преди няколко дни се снабди с що-годе чистокръвен английски кон, моден кабриолет, лакей и...

— Не, той няма истински лакей — каза Растиняк, като прекъсна Дьо Марсе, — а някакъв селяк, който е довел от „своята област“ и за когото Бюисон, шивачът, който знае всичко по въпросите за ливреята, заяви, че не умее да носи дори и сако...

— Струва ми се — обади се важно видамът, — че вие всички трябва да взимате пример от Боднор, който има това преимущество, че притежава истински английски „тигър“^[6]...

— Господа, ето докъде стигнаха френските благородници! — извика Виктюрниен. — За тях най-важното сега е да имат „тигър“, английски кон и разни дрънкулки...

— Я го виж ти! — каза Блонде, като сочеше Виктюрниен. „Умът на този мъж понякога ме плаши.“ — Да, млади моралисте, дотам стигнахте. Вие вече не може да се похвалите дори с разточителната щедрост, която прослави преди половин век скъпия ни видам! Сега ние развратничим на втория етаж на една кръчма от улица Монторгъой. Приключи войната с кардинала, изчезна и лагерът „Дра д’ор“^[7]. Ето например вие, граф Д’Егриньон, сега вечеряте с някой си Блонде, по-малкия син на един жалък провинциален съдия; на този Блонде вие дори не бихте подали ръка във вашия край, но след десетина години той може би ще седне до вас сред перовете на кралството. И след всичко това, ако все още можете, вярвайте във вашето превъзходство.

— Вижте какво — обади се Растиняк, — ние вече преминахме от фактите към мисълта, от физическата към духовната сила и сега разговаряме за...

— Хайде, да не говорим за нещастията си — каза видамът, — взех решение да изживея весело последните си дни. Ако нашият приятел все още не се е снабдил с „тигър“, то е, защото той самият е от породата на „лъвовете“^[8] и няма нужда от подобен прислужник.

— Не може да мине без него — обади се Блонде, — но тъй като е пристигнал съвсем отскоро...

— Въпреки че графът току-що е придобил своя елегантен блясък, ние го приемаме — продължи Дьо Марсе. — Той е достоен за нашата компания, защото добре разбира духа на времето и е умен, благороден и мил, а ние от своя страна ще го обичаме, ще му помагаме и ще го насочваме...

— Накъде? — обади се Блонде.

— Много си любопитен! — отвърна Растиняк.

— С кого ще го запознаете тази вечер? — попита Дьо Марсе.

— С цял харем — каза видамът.

— По дяволите! — възкликна Дьо Марсе. — Заради коя ли особа скъпият видам ни държи в неведение? Ще се поболее, ако не разбере коя е тя...

— Навремето и аз бях такъв безочлив глупак — каза видамът, като посочи Дьо Марсе.

След приятната вечеря, преминала в тона на очарователното злословие и изящния цинизъм, Растиняк и Дьо Марсе придружиха видама и Виктюрниен в Операта, за да могат после да отидат заедно с тях у госпожица де Туш. След като направиха необходимите изчисления, двамата хитреци пристигнаха точно когато привършваше четенето на една трагедия, защото смятаха, че това е най-нездравословната храна, която може да се поеме между единадесет часа и полунощ. Те дойдоха само за да наблюдават Виктюрниен и да го смущават с присъствието си — една хлапашка хитрина, в която обаче се долавяше и ненавистта на завистливите дендита. Виктюрниен притежаваше дързостта на паж и това много му помогна да запази непринуденото си държание. Растиняк наблюдаваше неговата увереност и удивен от бързината, с която графът бе усвоил модните светски маниери, се обърна към приятеля си:

— Този млад Д'Егриньон ще отиде далеч, нали?

— Зависи — отвърна Дьо Марсе. — Но като начало не е лошо.

Видамът представи младия граф на една от най-прелестните и лекомислени херцогини по онова време, чиито авантюри станаха известни едва пет години по-късно. Сега тя беше в пълния блясък на славата си — вече подозирана в някои любовни увлечения, но все още без доказателства — и притежаваше ореола, който парижката мътва придава както на мъжа, така и на жената. Мълвата никога не се занимава с посредствените хорица и това ги довежда до ярост. Тази жена беше херцогиня Дьо Мофриньоз, родена Д'Юксел; нейният свекър все още беше жив и затова тя стана принцеса Дьо Кадинян едва по-късно. Приятелка на двете вече повехнали красавици, херцогиня Дьо Ланже и виконтеса Дьо Босеан, госпожа Дьо Мофриньоз беше много близка и с маркиза Д'Еспар, на която в момента оспорваше нетрайното звание „Царица на модата“. Херцогинята дълго време беше подкрепяна от влиятелния си род, но тя принадлежеше към този тип жени, които, без да разберем за какво, къде и как, са в състояние да разпилеят цялото земно богатство, та дори и това на луната, стига само да има кой да им го предостави. Дьо Марсе първи бе предугадил нейния все още оформящ се бъдещ характер. Затова, виждайки, че видамът отвежда Виктюрниен при тази прелестна жена, опасният денди се наведе към Растиняк и му прошепна на ухото:

— Скъпи мой, та тя ще го глътне наведнъж, както кочияшът гаврътва чаша ракия.

Това вулгарно сравнение удивително точно предсказа развитието на зараждащата се любов.

След като огледа внимателно Виктюрниен, херцогиня Дьо Мофриньоз се влюби до полуда в него. А ангелският поглед, с който тя благодари на видам Дьо Памие, можеше да предизвика ревността на всеки влюбен. Когато жените се намират в присъствието на мъже като видама, от които не се страхуват, те приличат на коне, пуснати на воля из широката степ; тогава стават естествени и дори понякога с радост ни даряват част от скритата си нежност. Нито едно огледало не би могло да отрази този бърз и потаен поглед и в действителност никой не го забеляза.

— Виж само как се е нагласила! — каза Растиняк на Дьо Марсе.
— Какво девиче облекло, каква лебедова грация се крие в

белоснежната ѝ шия! Ами този поглед на непорочна мадона и тази бяла рокля, стегната с коланче като у девойчетата! Кой би повярвал, че ти вече си минал оттам?

— Тя тъкмо заради това изглежда така — отвърна Дьо Марсе с тържествуващ вид.

Младежите размениха по една усмивка. В този миг госпожа Дьо Мофриньоз ги погледна и се досети за темата на техния разговор. Тогава тя стрелна двамата безсрамници с един от онези погледи, които французойките не познаваха до сключването на мира и които бяха въведени от англичанките заедно с различните видове сребърни съдове, впрегатни принадлежности, коне и типично британския леден характер, който разхлажда всеки салон, когато в него се намират няколко ladies^[9]. Двата младежи веднага придобиха сериозното изражение на чиновници, които са били мъмрени от своя началник и сега очакват да им се прости.

Херцогинята, влюбена до полуда във Виктюрниен, реши да се превъплъти в образа на романтична Анъес, образ, който за нещастие на съвременните младежи намира много почитателки сред жените. Госпожа Дьо Мофриньоз незабавно започна да играе ролята на ангел небесен, защото бе решила, че след четиридесетата си година ще се посвети на литературата и науката, а не на религията. Херцогинята се стараеше да не прилича на никого. Винаги сама си измисляше нови роли и рокли, шапки и мнения, тоалети и маниери. След женитбата си, все още почти девойка, тя се опитваше да играе ролята на опитна и покварена жена; дори си позволяваше да подхвърля двусмислици пред леконравни личности, което за истинските развратници беше признак за нейната невинност. Тъй като споменът от нейното бракосъчетание беше още жив и ѝ пречеше да скрие от околните дори и една-единствена от двадесет и шестте си години, херцогинята реши да приеме израза на пълна непорочност. Когато се движеше, тя като че не стъпваше по земята, а ръкавите ѝ трепкаха като същински крила. При всяка по-нескромна дума, мисъл или поглед херцогинята повдигаше очи към небето. Дори и Мадоната на великия генуезки художник Пиола, убит от завист, когато е бил на път да повтори шедьовъра на Рафаел, дори и тази най-целомъдрена мадона, чийто небесен лик сега едва се забелязва под стъклото, което я покрива на една уличка в Генуа, сравнена с херцогиня Дьо Мофриньоз, би изглеждала като

Месалина^[10]. Дамите се питаха как тази лекомислена жена само с помощта на един тоалет успя да се превърне в неземан херувим, чиято душа според един моден израз беше по-чиста и от последния сняг, паднал върху най-високия алпийски връх; по какъв начин бе намерила толкова бързо най-сполучливото решение на йезуитския въпрос — как, уж прикривайки с дантели, да изложи на показ още по-бялата и от душата си гръд; как успяваше да изглежда толкова безплътна и същевременно да хвърля такива влудяващи погледи. На човек му се струваше, че нейният похотлив поглед обещава хиляди наслаждения, но от устата ѝ веднага се отронваше аскетична въздишка, изпълнена с вярата в друг, по-добър свят, и убиваше всяка породена надежда. Наивни младежи, каквито по това време все още имаше в Кралската гвардия, се питаха дали е възможно дори и при най-интимна близост един мъж да се обърне на „ти“ към тази белоснежна царкиня, към това звездно видение, дошло тук от Млечния път. Този похват, който господствува в течение на няколко години, беше особено удобен за жените, чийто красив бюст се съчетаваше с непоколебими възгледи и които прикриваха под благочестивото си държане неизмерими претенции. Всички тези небесни създания отлично разбираха какви блага може да им донесе естественото желание на всеки порядъчен мъж да ги върне отново на земята. Тази мода им позволяваше да витаят в своя полукатолически, полуосианистически^[11] небосвод и благодарение на нея те можеха и желяеха да избягнат грозните страни на живота, което в редица случаи им спестяваше много неприятности. Дьо Марсе вече беше отгатнал играта на херцогинята и това обяснява думите, които той прошепна на Растиняк, виждайки го, че започва едва ли не да я ревнува от Виктюриен:

— Приятелю, не напускай мястото си. Малката Нюсенжан ще ти помогне да натрупаш състояние, докато херцогинята би те разорила. Тя е много скъпа жена.

Растиняк познаваше добре парижките нрави и затова не каза нищо на тръгващия си Дьо Марсе. Парвенюто отлично знаеше, че дори и най-изисканата, най-благородната и най-безкористната жена, която би си позволила да приеме като подарък само един букет, е също толкова опасна за младия човек, колкото и някогашните леконравни момичета от Операта. Наистина тези момичета вече отдавна бяха минали в сферата на преданията. Съвременните театрални нрави

превърнаха балерините и актрисите в доста забавно явление; те станаха нещо като олицетворение на „Декларацията за правата на жената“ — истински кукли, които сутрин се разхождат с изражение на добродетелни и уважавани съпруги и майки, а вечер, играещи в мъжки роли, показват краката си, обути в плътно прилепнали панталони, Шеснел много вярно беше предугадал една от подводните скали, която можеше да причини крушението на младия граф.

Поетичното сияние, което госпожа Дьо Мофриньоз беше надянала върху себе си, заслепи Виктюрниен и той още от първия час попадна в плен на това очарование, без да може повече да помести погледа си от момичешкото коланче и от навитите като от ръка на вълшебница къдри. Развратният младеж напълно повярва на това обвито в муселин изобилие от целомъдреност и на този пленителен образ, който бе обмислен в пълни подробности, подобно на закон, обсъждан в двете камари на Парламента. Нима не е най-важното, че този, на когото е съдено да повярва в женските хитрини, рано или късно пада в клопката им? Останалата част от света не означава за двамата влюбени нищо повече от шарките на тапетите. Наистина без преувеличение можем да кажем, че херцогинята беше една от първите десет общопризнати красавици в Париж. Но вие добре знаете, че в света на влюбените има толкова „най-красиви жени в Париж“, колкото и „най-хубави съвременни книги“ в литературата.

Виктюрниен беше в тази възраст, в която лесно се поддържа разговор, подобен на този, който той води с херцогинята. А младостта му и недостатъчното познаване на парижкия живот го избавиха от необходимостта постоянно да е нащрек и да премисля всеки свой израз и поглед. Съвременният религиозен сантиментализъм, проявяващ се у всеки от събеседниците чрез лукави задни мисли, изгони напълно милата непринуденост и духовития тон от старите френски разговори; по този начин днешните влюбени като че ли разговарят между два облака. Виктюрниен притежаваше точно толкова провинциално простодушие, колкото беше необходимо, за да изпадне веднага в искрен възторг, който много допадна на херцогинята, защото жените вече не са ония глупачки от комедиите, които лесно могат да бъдат лъгани от мъжете. Госпожа Дьо Мофриньоз с вълнение прецени, че заблуждението на младия граф ѝ обещава поне шест месеца чиста любов. Тази гълъбица беше толкова прелестна и така умело

прикриваше блясъка на своите очи зад позлатените си мигли, че маркиза Д'Еспар, когато дойде да се сбогува с нея, ѝ прошепна на ухото: „Добре! Много добре, скъпа!“ После красивата маркиза остави съперницата си да пътешествува по съвременната карта на страната на Нежността, като това определение не е толкова смешно, колкото се струва на някои хора. От век на век тази карта се покрива с нови и нови имена, но нейните пътища винаги водят към една и съща столица.

След едночасов задушевен разговор, проведен пред очите на всички на един диван в ъгъла, херцогинята доведе Д'Егриньон до Сципиновско великодушие, до Амадисова преданост^[12] и до рицарската самоотверженост на Средновековието, което вече показваше своите ками, бойници, ризници, доспехи, островърхи обувки и всички останали принадлежности от тази романтична бутафория. Госпожа Дьо Мофриньоз беше неотразима и с недомлъвките си, които тя забиваше една по една, неочаквано и небрежно като игли в кълбо в сърцето на Виктюрниен. Тя беше великолепно с привидното си колебание и очароваше с лицемерието си; даваше щедро нежни обещания, които едва породили надеждата, и вече се разтапяха като лед под слънчевите лъчи, и коварно пораждаше у Виктюрниен тези желания, от които бе обхваната самата тя. В края на тяхната прекрасна среща тя ловко му метна примката чрез една покана за посещение, която направи по толкова лукав начин, че печатното слово е безсилно да я опише.

— Вие ще ме забравите! — казваше тя. — Ще срещнете толкова много жени, които ще се впуснат да ви ухажват, вместо да ви поучават... и вие ще се върнете при мен разочарован. Дали ще дойдете преди това? Едва ли. Както желаете. И все пак съвсем откровено ви признавам, че вашите посещения ще ме радват. Днес толкова рядко се срещат хора с богата душевност, а вие сте един от тях. Но стига толкова, сбогом, ако още продължаваме да говорим, и другите ще започнат да говорят за нас.

И тя бързо-бързо отлетя. След като херцогинята си тръгна, Виктюрниен остана в салона само няколко минути, но те бяха напълно достатъчни, за да се забележи радостта му, проявена чрез това държане на щастливите хора, което има нещо общо едновременно и със спокойната сдържаност на инквизиторите, и с блажената

съсредоточеност на набожните жени, които излизат опростени от изповедалнята.

— Тази вечер госпожа Дьо Мофриньоз постигна много бързо целта си — отбеляза херцогиня Дьо Гранлийо, когато в салона на госпожица де Туш останаха само шестима души: де Люпо — докладчик в Държавния съвет, който се ползуваше с височайше благоволение, Вандьонес, виконтеса Дьо Гранлийо, Каналис и госпожа Дьо Серизи.

— Д'Егриньон и Мофриньоз са две имена, които трябваше да се харесат — отвърна госпожа Дьо Серизи, която имаше претенции, че се изразява много остроумно.

— От няколко дни тя си почива под зелената сянка на платонизма — каза де Люпо.

— Херцогинята ще разори тоя нещастен наивник — намеси се и Шарл дьо Вандьонес.

— В какъв смисъл? — попита госпожица де Туш.

— И морално, и материално. Това е съвсем ясно — каза виконтесата, като ставаше.

В тези жестоки думи се съдържаше жестоката действителност, която очакваше граф Д'Егриньон.

На другата сутрин той написа на леля си писмо, в което обрисова първите си стъпки във висшето общество на Сенжерменското предградие с ярките цветове, които притежава светогледът, отразен през призмата на любовта. Младежът обясняваше приема, който му оказваха навсякъде, по такъв начин, че да поласкае гордостта на своя баща. Маркизът накара да му прочетат два пъти това дълго писмо, като потриваше от радост ръце, когато слушаше пасажа за вечерята, дадена от стария му познайник видам Дьо Памие, и за срещата на сина му с херцогинята, но се губеше в догадки и недоумяваше какво би могъл да търси в тяхното общество по-големият син на съдията Блонде, който по време на Революцията беше обществен обвинител. Тази вечер в Музея за антики настъпи празник: говореше се само за успехите на младия граф. Въпреки всичко единственият човек, с когото Д'Егриньонове споделиха новината за госпожа Дьо Мофриньоз, беше кавалерът. Писмото завършваше без парично искане — това неприятно заключение, отнасящо се до главния двигател в живота, което всеки младеж прибавя в подобни случаи. Госпожица Арманд преразказа

писмото и на Шеснел. Нотариусът беше щастлив и не изпита никакви съмнения. Кавалерът и маркизът бяха уверени, че младежът, който е заслужил любовта на херцогиня Дьо Мофриньоз, ще стане един от героите на двора, където, както и по-рано, всичко се постигаше чрез жените. Младият граф се беше ориентирал правилно. Знатните вдовици си разказаха всички любовни приключения на рода Дьо Мофриньоз от времето на Луи XIII до Луи XVI, като, слава богу, пощадиха по-ранните епохи, и останаха възхитени. Госпожа Дьо Мофриньоз беше превъзнасяна до небесата заради благосклонното си отношение към Виктюрниен. Кръжецът в Музея за антики заслужаваше да бъде подслушан от някой драматург, който след това, ако поискаше, можеше да напише великолепно комедия. Виктюрниен получи вълнуващи писма от баща си, леля си и кавалера, който го молеше да напомни за него на видама, с когото се били запознали през 1778 година, когато заедно съпровождали до Спа^[13] една известна унгарска принцеса. Шеснел също му писа. От всяка тяхна страница бликаше ласкателството, на което сами бяха приучили този нещастен младеж. А госпожица Арманд се чувствуваше така, като че ли и тя самата взимаше участие в развлеченията на госпожа Дьо Мофриньоз.

[1] Една левга е приблизително равна на четири километра. ↑

[2] Лентичката на ордена „Свети дух“. ↑

[3] Дворец, принадлежал на херцогиня Дьо Бери. ↑

[4] Собственост на граф Д'Артоа — бъдещия Шарл X. ↑

[5] *Видам* — старинна благородническа титла във Франция. ↑

[6] „Тигър“ — слуга. ↑

[7] *Лагерът „Дра д'ор“* — през 1520 година Франсоа I посреща в този лагер английския владетел Хенри VIII. Лагерът е издигнат от златотъкани палатки и обзаведен с голям разкош. ↑

[8] „Лъв“ — денди. ↑

[9] *Ladies* (англ.) — госпожи. ↑

[10] *Месалина* — римска императрица, известна с развратния си живот. ↑

[11] *Осианизъм* — романтическо течение от началото на XIX век. ↑

[12] *Амадис* — герой от средновековните романи, странстващ рицар, символ на силната и предана любов. ↑

[13] *Sna* — град в Белгия, прочут с минералните си извори. [↑](#)

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

КРАСИВАТА МОФРИНЬОЗ

Младият граф, щастлив от одобрението на семейството си, смело се впусна по гибелната и разорителна пътечка на дендизма. Той имаше пет коня, но смяташе, че това е съвсем скромно, тъй като Дьо Марсе притежаваше четиринадесет. Върна на видама, на Дьо Марсе, на Растиняк и даже на Блонде вечерята, която те бяха дали по-рано в негова чест. Това му струва петстотин франка. От своя страна тези господа устройха на младия провинциалист не по-малко блестящо чествуване. Виктюрниен играеше много и без късмет на модния по това време вист. Организира безделието си така, че винаги да бъде зает. Всеки предиобед от дванадесет до три часа ходеше у херцогинята, а след това отново се срещаха в Булонския лес, той на кон, тя в карета. Когато утрините бяха хубави, прелестната двойка яздеше из околностите. А вечер детските приеми, баловете, празненствата и спектаклите си поделяха времето на графа. Виктюрниен блестеше навсякъде, тъй като навсякъде пръскаше перлите на своето остроумие, а преценките му за хората, вещите и събитията се отличаваха със своята дълбочина и прозорливост; с две думи, той приличаше на плодно дръвче, което дава само цвят. Младият граф водеше този изтощителен живот, при който се разпиляват много повече душевни сили, отколкото пари и в който са погребани най-ярките таланти; този живот, в който загива и най-неподкупната честност и който може да отслаби и най-закалената воля. На херцогинята, това тъй бяло, нежно и невинно създание, допадаше лекомисленият живот на младежите — обичаше да гледа премиерите и намираше най-голямо удоволствие в смешните и неочаквани забавления. Тя все още не беше ходила в кръчма и Д'Егриньон организира едно великолепно веселие в „Роше дьо Канкал“ в компанията на симпатични разсипници, на които тя чете морални проповеди, пълни със закачки, хумор и веселие, които по своя блясък бяха равни на цената на вечерята. Този гуляй беше последван и от други. По това време Виктюрниен все още изпитваше чиста

ангелска любов. И наистина госпожа Дьо Мофриньоз винаги си оставаше този ангел, когото земната поквара не можеше да достигне, тя беше ангел и в театъра „Варие“, където непристойните и груби фарсове я разсмиваха, ангел и сред кръстосания огън на прелестните шегички и скандалните хроники, които се разказваха на изисканите приеми, ангел дори когато беше сладостно отпусната в закритата лежа на театър „Водевил“, ангел, когато следеше движенията на танцьорките от Операта и ги критикуваше с опитността на стар женкар от свитата на кралицата, ангел в театъра до арката „Порт Сен-Мартен“ и в малките театри по булеварда, ангел и на баловете с маски, където се забавляваше като ученик, ангел, който жадуваше за любов, покланяла сред лишенията, героизма и саможертвите, но който същевременно караше Виктюрниен да сменя коня си, ако цветът му не ѝ допадне, и да се облича с елегантността на английски лорд, притежаващ поне един милион годишна рента. Тя беше истински ангел в играта на карти. Нито една еснафка не би могла да каже така ангелски нежно като нея на Виктюрниен: „Заложете вместо мен!“ Тя беше толкова божествено безумна в лудориите си, че човек би продал дори и душата си на дявола, за да поддържа у този ангел влечението към земните наслади.

След първата си зима в Париж младият граф беше взел от господин Кардо, който не възнамеряваше да се възползува от правото си на забележки, тридесет хиляди франка над изпратената от Шеснел сума. При следващото посещение на Виктюрниен един извънредно учтив отказ на нотариуса уведоми графа за съществуващия дефицит; отказът беше още по-неприятен, защото младежът току-що беше загубил в Клуба шест хиляди франка и без тях не можеше да се върне обратно там. След като в началото се обиди от отказа на Кардо, който не само че изчисляваше доверието си към него на тридесет хиляди франка и дори вече беше писал за това на Шеснел, но и нагло продължаваше да се хвали с привидното си доверие в любимеца на красивата херцогиня Дьо Мофриньоз, Д'Егриньон се видя принуден да му поиска съвет, тъй като в края на краищата се касаеше за дълг на честта.

— Напишете няколко полици от името на бащиния ви банкер и ги занесете в банката, с която той поддържа връзки. Там навярно ще ви

ги осребрят, а после уведомете семейството си, за да внесе изтеглената сума при банкера.

В безизходицата си графът чу някакъв вътрешен глас, който му нашепна името на Дю Кроазие, за чието враждебно отношение към аристокрацията младежът, който го беше виждал само да пълзи на колене пред нея, изобщо и не подозираше. Тогава той изпрати на Дю Кроазие едно съвсем лекомислено писмо, в което го уведомяваше, че е написал от негово име полица за десет хиляди франка, които ще му бъдат изплатени от господин Шеснел или от госпожица Арманд след получаването на настоящото писмо. После той написа и две трогателни писма до Шеснел и до леля си.

Когато трябва да се хвърлят в бездната, младите проявяват изумителна ловкост и съобразителност, а и късметът им помага в това начинание. На другия ден с помощта на Дю Марсе Виктюрниен откри името и адреса на парижките банкери, свързани с Дю Кроазие — това бяха братята Келер. Дю Марсе явно знаеше всичко в Париж. Тъй като бяха длъжници на Дю Кроазие, Келер без възражение изплатиха на Д'Егриньон срещу разписка сумата, посочена в полицата, но дългът на карти беше нищо в сравнение с разходите около жилището. Сметките валяха като дъжд върху Виктюрниен.

— Какво! И ти ли обръщаш внимание на тези неща? — каза един ден през смях Растиняк на Д'Егриньон. — Ти, скъпи, дори си губиш времето да ги подреждаш? Не те смятах за такъв еснаф!

— И все пак, драги ми господинчо, трябва да се помисли за тези неща. Тук има сметки за двадесет и няколко хиляди франка.

Дю Марсе, който току-що беше дошъл, за да отведе Д'Егриньон на едно конно състезание с препятствия, извади от джоба си малък елегантен портфейл, взе оттам двадесет хиляди франка и му ги подаде.

— Това е най-добрият начин да не ги загубя — каза той. — Днеска съм двойно щастлив, защото вчера ги спечелих от почитаемия си баща, милорд Дъдли.

Повярвал в приятелството, Д'Егриньон беше напълно пленен от тази чисто френска любезност и вместо да изплати сметките си, използва парите за развлечения. Дю Марсе, който според един израз от езика на дендитата гледаше с неизказана радост „затъването“ на Д'Егриньон, дори изпитваше удоволствие под прикритието на приятелството да натиска с ръка неговото рамо, за да му натези и да го

прати по-скоро на дъното, тъй като младежът завиждаше, че херцогинята толкова открито показва отношението си към Виктюрниен, докато за него вратата ѝ вече беше затворена. Той впрочем беше от онези жестоки присмехулници, на които сторената злина доставя същото удоволствие, каквото банята доставя на туркините. Затова, когато всички приятели, залагали по време на състезанието, се събраха за обяд в една крайпътна кръчма и вече бяха изпити няколко бутилки с вино, спечелилият облога Дьо Марсе каза през смях на Д'Егриньон:

— Май че сметките, за които се притесняваш, не са твои?

— Но тогава защо ще се безпокои за тях? — намеси се и Растиняк.

— А на кого са те според теб? — запита Д'Егриньон.

— Нима не знаеш какво е положението на херцогинята? — каза Дьо Марсе, като яхаше коня си.

— Не! — отвърна заинтригуваният Д'Егриньон.

— Добре тогава, слушай: тя дължи тридесет хиляди франка на Викторин, осемнадесет хиляди франка на Убиган, има дългове към Ербо, Натие, Нуртие и сестричките Латур — общо сто хиляди франка.

— Този ангел? — промълви Д'Егриньон, вдигайки очи към небето.

— Това е стойността на крилцата му! — грубо се разсмя Растиняк.

— Драги мой, тя дължи тази сума именно защото е ангел — отвърна Дьо Марсе, — но ние всички сме виждали ангели, изпаднали в подобно положение — продължи той, като погледна Растиняк. — Чарът на жените е в това, че изобщо не разбират от пари и не се бъркат в тези работи, те дори не ги и интересуват. Жените просто са гости на „пиршеството на живота“, както казваше един поет^[1], чието име съм забравил и който по-късно пукна в болницата.

— Откъде научихте тези неща? Та дори и аз самият нищо не знам за тях? — попита наивно Д'Егриньон.

— Ти щеше да узнаеш последен, така както и тя последна ще узнае, че имаш дългове.

— Мислех, че херцогинята получава сто хиляди ливри годишна рента — каза Д'Егриньон.

— Съпругът ѝ — продължи Дьо Марсе — се е разделил с нея и живее икономично в полка си, защото и той има някой и друг дълг. Горкият херцог! А вие да не падате от луната? Научете се като нас да следите дълговете на приятелите си. Когато госпожица Диан (бях влюбен в нея заради името ѝ), Диан д'Юксел, се омъжи, тя притежаваше шестдесет хиляди ливри годишна рента, но сега семейството ѝ живее на толкова широка нога, че не биха им стигнали дори и двеста хиляди ливри годишно; повече от ясно е, че нейните земи вече са ипотекирани за суми, по-високи от стойността им, и накрая един прекрасен ден ангелът ще бъде подгонен от... необходимо ли е да го казвам — от съдебните пристави, които са толкова нагли, че ще сграбчат ангела така, както биха задържали кой да е от нас.

— Бедният ангел!

— Да, драги — каза Растиняк, — животът в парижкия рай струва доста скъпо, всеки ден трябва да избелваш лицето и крилцата си.

Д'Егриньон няколко пъти беше възнамерявал да признае своите затруднения на скъпата си Диан, но сега потръпна, като си помисли, че освен шестдесетте хиляди франка, с които беше задлъжнял, очакваше да пристигнат и други сметки за още десет хиляди франка. Прибра се много угрижен. Младежите забелязаха зле прикритото му безпокойство и по време на вечерята говориха само по негов адрес:

— Това хлапе вече затъва! Явно не е свикнал с парижкия живот и накрая ще си пръсне черепа. Какъв глупак... — и т.н.

Но младият граф се утеши бързо. Камериерът му донесе две писма.

Първото беше от Шеснел и макар че това писмо предизвика у графа известно уважение, той го остави за вечерта, защото му предвещавахе поостаряла наставническа вяност и изречения, пълни с искреност и напътствия.

После взе второто писмо, в което с безкрайно задоволство прочете вежливите цицероновски фрази, с които Дю Кроазие, подобно на коленичилиия пред Жеронт Сганарел^[2], го молеше за в бъдеще да му спести обидата, като внася предварително парите срещу полиците, които ще благоволи да издаде от негово име. Заключениеето на писмото толкова много приличаше на препълнена със злато каса, предоставена за ползуване на благородническият род Д'Егриньон, че Виктюрниен

направи същото, което биха направили Сганарел, Маскарий^[3] и всички онези, които много-много не се замислят, когато се касае за пари.

И знаейки, че вече разполага с неограничен кредит при братята Келер, той весело разпечата писмото от Шеснел, в което очакваше да намери четири страници, преливащи от предупреждения, дори му се стори, че вече вижда съвсем познатите думи — благоразумие, чест, поведение и т.н., и т.н. Зави му се свят, когато прочете следното:

„Господин графе,

От цялото ми богатство останаха само двеста хиляди франка. Моля ви, не надхвърляйте тази сума, която, надявам се, ще благоволите да приемете от най-предания слуга на вашето семейство, който ви поднася и своите почитания.

Шеснел“

„Това е човек, достоен да бъде описан от Плутарх — си каза Виктюрниен и хвърли писмото върху масата. Обхвана го яд, чувствуваше се жалък пред проявеното великодушие. — Време е да се поправя“ — помнели си той.

Вместо да отиде на ресторант, където при всяко хранене прахосваше по петдесет-шестдесет франка, Виктюрниен направи икономия и вечеря у херцогиня Дьо Мофриньоз, на която разказа историята с писмото.

— Бих искала да се запозная с този човек — каза тя и очите ѝ заблестяха като две неподвижни звезди.

— За какво ви е той?

— Ще му възложат да води делата ми.

Диан беше облечена в приказни одежди, защото ѝ се искаше дори и чрез тоалета си да доказва своята обич към Виктюрниен, който остана поразен от лекотата, с която тя се отнасяше към делата си, точно казано, към дълговете си. Прелестната двойка се отправи към Италианската опера. Никога досега тази хубава и съблазнителна жена не беше изглеждала тъй феерична и неземна. Никой в залата не би повярвал, че дълговете ѝ достигат сумата, която същата сутрин бе съобщена на Виктюрниен от Дьо Марсе. Нито една земна грижа не

помрачаваше това прекрасно чело, което излъчваше най-възвишените женски добродетели. Нейният замечтан вид като че таеше отблясъка на облагородената ѝ от чистота земна любов. По-голямата част от мъжете бяха готови да се обзаложат, че красивият Виктюрниен е използван само за покриване на разходите ѝ, докато жените бяха уверени в поражение на съперницата си и ѝ се възхищаваха така, както Микеланджело се е възхищавал на Рафаел *in petto*^[4]! Според някои дами Виктюрниен харесваше Диан заради косите ѝ, защото тя притежавала най-красивите руси коси във Франция; според други най-голямото ѝ достойнство беше нейната бяла кожа, защото тя нямала добре сложено тяло, а само добре се обличала; трети смятаха, че Виктюрниен я харесва заради краката ѝ — единственото хубаво нещо у нея, тъй като фигурата ѝ била съвсем плоска. Най-точна представа за тогавашните парижки нрави може да ни даде следният факт: от една страна, мъжете мислеха, че херцогинята обезпечава скъпия живот на графа; от друга страна, жените намекваха, че както се беше изразил Растиняк, Виктюрниен плаща крилата на този ангел.

На връщане Виктюрниен, когото дълговете на херцогинята тревожеха много повече от неговите собствени, се опита поне двадесет пъти да заговори на тази тема, но всеки път думите му замираха на устата, възпрени от спокойното лице на това неземно създание, което под светлината на фенерите в купето изглеждало изключително съблазнително и изпълнено с тези чувствени наслади, които като че бяха придадени насила към непорочността ѝ на мадона. Херцогинята никога не би допуснала грешката да говори за своята добродетел или за ангелската си чистота, както правеха някои подражаващи ѝ провинциалистки; тя беше много по-лукава и просто само с държането си внушаваше подобни мисли на човека, заради когото принасяше тези саможертви. Дори подир шестмесечна любов тя още си даваше вид, че невинното целуване на ръката ѝ изглежда като смъртен грях и с такава ловкост принуждаваше да изтръгват благосклонността ѝ, че след грехопадението изглеждало още по-чиста, отколкото преди. Единствено парижанките са способни да откриват винаги ново очарование в луната и нова романтичност в звездите, само те могат да се ваят в една и съща кал и винаги да излизат все по-чисти от нея. Това е най-висшата степен на духовната парижка култура. Жените от другата страна на Рейн или на Ла Манша сами си вярват на

измишльотините, докато парижанките карат любовниците си да вярват в тях и за да ги направят още по-щастливи, ласкаят всячески светската им суета. Няколко души се опитаха да омаловажат постигнатото от херцогинята, като разпространиха слуха, че тя като последната глупачка първа се е уплела в собствените си магии. Това беше гнусна клевета! Херцогинята не вярваше в нищо друго освен в себе си.

До зимата на 1823–1824 година Виктюрниен вече беше натрупал у братята Келер дефицит от двеста хиляди франка, като нито Шеснел, нито госпожица Арманд знаеха нещо по този въпрос. За да прикрие по-добре източника, от който черпеше средства, графът от време на време искаше пари от Шеснел, който му беше изпратил още две хиляди екю; понякога пишеше пълни с измислици писма до бедния си баща и до леля си, които живееха спокойно като всички щастливи хора, които не подозират, че са мамени. Един-единствен човек знаеше тайната за ужасната катастрофа, на която ослепяващата привлекателност на парижкия живот обричаше този стар благороднически род.

Минавайки вечер покрай Музея за антики, Дю Кроазие потриваше радостно ръце и се надяваше скоро да постигне целта си. А той целеше не само разоряването, но и опозоряването на семейство Д'Егриньон и инстинктът му подсказваше, че часът на отмъщението приближава. Дю Кроазие окончателно се убеди в предчувствията си, когато научи за направените от графа огромни дългове, под чиято тежест трябваше да загине младата му душа. За своя първа жертва доставчикът избра най-омразния си противник — дълбоко уважавания Шеснел.

Добрият старец живееше на улица Беркай в една къща с остър покрив и малък, покрит с плочки двор, покрай чиято ограда растяха розови храсти, които достигаха на височина чак до втория етаж на зданието. Зад къщата имаше малка провинциална градинка, заобиколена от влажни и мрачни стени. Лехите на градинката бяха очертани от редове чемшир. Посивялата, но чиста вратичка имаше малко решетесто прозорче със звънче, което толкова ясно, колкото и надписът, казваше: „Тук живее нотариус“. Беше пет и половина часът следобед, времето, по което старецът храносмилаше обяда си. Шеснел седеше пред огъня в голямото си старо кресло, обшито с черна кожа, и за да предпази от топлината краката си, ги беше покрив с картон във формата на ботуш. Докато се смилала храната му, добрият човечец

имаше навика да протяга краката си върху рамката на камината и да подклажда огъня, защото той обичаше вкусните ястия и винаги ядеше по много. Уви, без този малък недостатък той би бил по-съвършен, отколкото е допустимо за един жив човек. Нотариусът току-що беше изпил кафето си и старата му прислужница отнесе подноса, с който си служеха от двадесет години насам; преди да отиде да поиграе на карти, Шеснел чакаше писарите си и си мислеше... Има ли смисъл да питате за кого и за какво? Рядко минаваше ден, без да си каже: „Къде ли е той? Какво ли прави?“ Сега той смяташе, че Виктюрниен е заминал с красивата Мофриньоз в Италия.

Едно от най-големите удоволствия за хората, притежаващи състояние, придобито със собствен труд, а не чрез наследство, е споменът за мъките, с които са го събирали, и мисълта за бъдещата му употреба; това състояние им носи радост във всички възможни глаголни времена. И този човечец, чиито чувства се сливаха в една силна привързаност, изпитваше двойно задоволство от мисълта, че земите му, избрани и обработвани с голямо желание и закупени с цената на толкова лишения, един ден ще увеличат владенията на семейство Д'Егриньон. Удобно разположен в старото си кресло, нотариусът се беше отдал на приятни мечти и поглеждаше ту купчинката пламтящи въгленчета, издигната с машата, ту открояващата се в мислите му картина на бъдещото благополучие на семейство Д'Егриньон, възстановено с негова помощ, и въобразявайки си, че сега младият граф е щастлив, сам се хвалеше за смисъла, който бе дал на живота си. Шеснел не беше глупав и душата му съвсем не се подчиняваше сляпо на тази привързаност; той имаше своята гордост и приличаше на онези благородници, които след като издигнеха в старите катедрали колони, пишеха по тях имената си; така и неговото име щеше да бъде вписано в паметта на рода Д'Егриньон. Дълго щеше да се говори за стария Шеснел.

В този момент в стаята се втурна силно изплашена старата прислужница.

— Да не е избухнал пожар, Брижит? — запита Шеснел.

— Нещо подобно — отговори тя. — Господин Дю Кроазие иска да говори с вас...

— Господин Дю Кроазие? — повтори старецът, засегнат толкова жестоко в сърцето от студеното острие на съмнението, че изпусна

машата. „Господин Дю Кроазие — помисли си той, — нашият най-голям враг, да дойде тук!?“

Дю Кроазие влезе с походката на котка, която е надушила мляко, поздрави, пое креслото, което премести към него нотариусът, седна съвсем на крайчеца и представи една сметка от двеста двадесет и седем хиляди франка заедно с лихвите, което беше общата сума, изплатена на господин Виктюрниен срещу полици, издадени от името на Дю Кроазие, който сега искаше парите да му бъдат възстановени под заплахата, че ще започне незабавно с цялата необходима строгост съдебно дирене срещу бъдещия наследник на семейство Д'Егриньон. Шеснел разгледа едно по едно тези гибелни книжа и помоли врага на благородническия род да запази всичко в тайна. Той обеща да мълчи, ако му бъде платено в срок от четиридесет и осем часа; бил притеснен, трябвало да връща пари на фабрикантите... Дю Кроазие подхвана тази поредица от лъжи за парични затруднения, които обикновено не могат да заблудят нито хората, молещи за заем, нито нотариусите. Очите на стареца се замъглиха и той едва сдържаше сълзите си; Шеснел би могъл да изплати дълга само ако ипотекира земите си за остатъка от тяхната стойност. След като разбра, че заплащането ще бъде придружено с много трудности, Дю Кроазие престана да играе ролята на човек, изпитващ нужда от пари, и внезапно предложи да купи имотите на стария нотариус. Документите по тази продажба бяха оформени и подписани за два дни. Бедният Шеснел не би могъл да преживее мисълта, че галеникът на семейството ще бъде затворен за пет години поради дългове. След няколко дни на стария нотариус му останаха само кантората, клиентелата и къщата. Съвсем разорен и съсипан, Шеснел се разхождаше между облицованите с черен дъб стени на кабинета си и поглеждаше ту към резбованите греди от кестеново дърво, ту към лозницата под прозореца, без обаче да мисли нито за фермите си, нито за любимото си имение в Жард.

— Какво ли ще стане с него? Трябва да го извикаме тук и да го оженим за някоя богата наследница — казваше си той със сълзи на очи и натежала глава.

Нотариусът не знаеше нито как да започне разговора с госпожица Арманд, нито с какви думи да ѝ обясни случилото се. Той, който, за да спаси честта на рода, бе изплатил дълговете на графа, изтръпваше от предстоящия му разговор за тези неща. Тръгвайки от

улица Беркай към Двореца Д'Егриньон, добрият старец трепереше като девойка, която напуска бащината си къща, за да се върне скоро, но вече отчаяна и с дете на ръце.

Госпожица Арманд току-що беше получила едно изпълнено с прелестно лицемерие писмо, от което личеше, че нейният племенник е най-щастливият човек на земята. След като беше ходил с госпожа Дьо Мофриньоз на минерални бани и в Италия, Виктюрниен изпращаше дневника си от това пътуване. Любовта бликаше от всяко негово изречение. Ту прелестно описание на Венеция и затрогващи размисли за шедьоврите на италианското изкуство, ту божествени страници, посветени на Миланската катедрала и Флоренция; тук — картинна обрисовка на Апенините, съпоставени с Алпите, а там — селца, подобни на Киавари^[5], където щастието съществува независимо от нас; всичко това омайваше бедната леля и на нея ѝ се струваше, че над описаните райски кътчета на любовта витае ангел, чиято нежност придава трогателен вид на всички тези прекрасни места. Госпожица Арманд чете писмото дълго и с наслаждение, както подобава на една смирена девица, преминала през огъня на смътните и приглушени страсти и принесла с радост бляновете си в жертва пред олтара на семейството. Тя не притежаваше ангелското очарование на херцогинята, а приличаше на една от правите, тънички и стройни пожълтели от времето статуетки, които изкусни ваятели поставяха в някой от ъглите на катедралите, а влагата под поставките им позволяваше на виещите се растения да покълват, така че някой хубав ден над главите им се разпукваше синя камбанка. В момента подобна камбанка разцъфтяваше и пред очите на тази девица; госпожица Арманд обичаше безпределно красивата двойка и не намираше за осъдителна любовта на една омъжена жена към Виктюрниен, въпреки че при всички други случаи би я порицала; но сега тя дори би го счела за престъпление, ако херцогинята не беше влюбена в племенника ѝ. Лелите, майките и сестрите си имат свое собствено, малко по-особено правосъдие, когато се касае за техните племенници, синове и братя. И тъй, на нея ѝ се струваше, че е попаднала сред разкошни палати, издигнати от вълшебници по двете страни на Големия венециански канал. Плаваше в гондолата на Виктюрниен и той ѝ доверяваше колко е щастлив, че чувства в ръката си нежната длан на херцогинята, която също го обича; колко е щастлив, че двамата заедно се носят

върху развълнуваната гръд на влюбената царица на италианските морета. В тази минута на ангелско блаженство от дъното на алеята се показва Шеснел. Уви, пясъкът скриптеше под стъпките му като онзи, който се сипе от пясъчния часовник на Смъртта и тя го стрива с босите си нозе. Този шум и излъчващото се ужасяващо отчаяние от лицето на Шеснел предизвикаха у старата мома мъчителното вълнение, което изпитва човек, внезапно изтръгнат от царството на мечтите и върнат към действителността.

— Случило ли се е нещо? — извика тя като ранена в сърцето.

— Всичко е загубено! — отвърна Шеснел. — Ако не вземем мерки, господин графът ще опозори семейството.

Той покажа полиците и с прости, но силни и затрогващи думи описа мъките, които бе изпитал през последните четири дни.

— Нещастникът, нима ни е лъгал! — възкликна госпожица Арманд, като сърцето ѝ за малко не се пръсна от прилива на кръвта, която вследствие на силното вълнение прииждаше на талази.

— Нека да кажем *mea culpa*^[6], госпожице — подхвана с твърд глас старецът, — ние сами го научихме да върши всичко, което му хрумне, а на него му трябваше строг настойник; за съжаление това не можехте да бъдете нито вие — защото сте девица, нито аз — тъй като за него не значех нищо. Той се нуждаеше от майка.

— Ужасна е ориста на западналите благороднически родове — каза през сълзи госпожица Арманд.

В тази минута се появи маркизът. Старецът се прибираше от разходка и четеше писмото, което синът му бе изпратил след завръщането си. В него графът описваше пътуването си от гледна точка на аристократическите традиции. Виктюрниен бил приет от най-знатните италиански семейства в Генуа, в Торино, Милано, Флоренция, Венеция, Рим и Неапол; ласкаещият сърдечен прием му е бил оказан поради славното родово име, а донякъде и поради херцогинята. Представил се великолепно, така както подобавало на един истински Д'Егриньон.

— Шеснел, ти също можеш да се гордееш — обърна се маркизът към стария нотариус.

Госпожица Арманд направи на Шеснел знак и този изпълнен с гореща молба и ужас знак беше напълно понятен и на двамата. Нещастният баща, този истински образец на рицарската чест,

трябваше да запази своите илюзии до смъртта си. И само с едно леко кимване на глава между благородния нотариус и благородничката бе сключен договор за мълчание и преданост.

— Ех, Шеснел, Д'Егриньоновци са пътували по малко по-различен начин из Италия през петнадесети век. Тогава маршал Тривулций^[7] е служил на Франция под заповедите на един Д'Егриньон, който е командувал и Баяр^[8]. Нови времена, нови нрави! Впрочем херцогиня Дьо Мофриньоз по нищо не отстъпва на маркиза Дьо Спинола.

И старецът, възседнал родословното си дърво, се зарея из спомените с такъв самодоволен вид, като че ли в миналото е бил любовник на маркиза Дьо Спинола, а сега притежаваше херцогинята. Когато двамата заговорници останаха сами на пейката, те макар и обхванати от една и съща мисъл, дълго време си разменяха празни и незначителни думи, като гледаха щастливия баща, който се отдалечаваше, жестикулирайки, като че ли си говори сам.

— Какво ще стане с него сега? — запита накрая госпожица Арманд.

— Дю Кроазие е заповядал на братята Келер да изплащат на Виктюрниен суми само ако им представи документ с неговия, на Дю Кроазие, подпис — отвърна Шеснел.

— Той сигурно има и други дългове — продължи госпожица Арманд.

— Боя се, че е така.

— Но какво ли ще направи, като разбере, че няма откъде да взема повече пари?

— Дори не смея да си помисля за това.

— Трябва на всяка цена да го измъкнем от онзи живот и да го доведем тук, защото иначе той ще пропилее всичко.

— И ще погази всичко — допълни злокобно Шеснел. Госпожица Арманд беше така объркана, че все още не можеше да схване пълния смисъл на тези думи.

— Как да го спасим от тази жена, от херцогинята, която може би го е тласнала по лошия път? — запита тя.

— За да не се раздели с нея, Виктюрниен би извършил дори и престъпление — каза Шеснел, като се стараеше да изрази жестоката мисъл с колкото се може по-малко жестоки думи.

— Дори и престъпление! — повтори госпожица Арманд. — Ах, Шеснел, само на вас може да ви хрумне подобна мисъл — добави тя и му хвърли един от тези укоризнени погледи, с които жената може да изпепели даже и боговете. — Единственото престъпление, което един благородник бе могъл да извърши, е държавната измяна и затова той плаща с живота си, като подобно на кралете му отсичат главата върху покрит с черно сукно дръвник.

— Сега времената са съвсем различни — отвърна Шеснел, като поклащаше съвсем оплешивялата си от грижи по Виктюрниен глава. — Нашият крал-мъченик и Чарлс Английски умряха по съвсем различен начин.

Тази забележка укроти гордия гняв на благородничката и тя потрепери, макар че все още не можеше напълно да повярва в думите на Шеснел.

— Утре ще решим какво да правим — каза тя. — Нещата трябва добре да се обмислят. Ние все още притежаваме известни имоти и това ще ни помогне в случай на нещастие.

— Добре — съгласи се Шеснел, въпреки че земите ви с маркиза са общи, вие притежавате по-голямата част и можете да я заложите, като не сте длъжна да го уведомявате.

Вечерта, когато играеха на вист, реверси, бостон и табла, обичайните гости забелязаха известно вълнение в обикновено спокойните и нежни черти на госпожица Арманд.

— Бедничката — каза старата маркиза Дьо Катеран, — тя сигурно все още страда. Една жена никога не подозира на какво се обрича, като извършва саможертви, подобни на тези, които тя направи заради семейството си.

На другия ден Шеснел и госпожица Арманд решиха, че за да спаси племенника си от гибел, лелята трябва да замине за Париж. Кой друг би могъл да избави Виктюрниен, ако не жената, която го обичаше не по-малко от родна майка? Госпожица Арманд беше решила да намери херцогиня Дьо Мофриньоз и да ѝ разкаже всичко. Но за да се оправдае това пътуване пред очите на маркиза и на градчето, бе необходим някакъв предлог. Госпожица Арманд преодоля целия си свян на добродетелна девица и си измисли някаква болест, която изисквала консултация с опитни и известни лекари. Какви ли не слухове плъзнаха по този повод! Но госпожица Арманд имаше

предвид съвсем друга чест, когато залагаше на карта своята! Тя замина. Шеснел ѝ донесе последната си кесия с луидори и тя ги взе така равнодушно, като че ли взимаше шапчицата си или плетените си ръкавици.

„Самоотвержена девойка! Какво благородство!“ — си мислеше Шеснел, докато настаняваше в колата нея и камериерката ѝ, която много приличаше на сива монахиня^[9].

Дю Кроазие беше пресметнал отмъщението си с точността, с която провинциалистите пресмятат всичко. В целия свят само диваците, селяните и провинциалистите обмислят обстойно и всестранно постъпките си; затова, когато пристъпят от мисълта към делото, те действуват съвсем уверено. Дипломатите са просто деца в сравнение с тези три класа „бозайници“, които имат пред себе си в изобилие време, докато то обикновено липсва у хората, принудени да мислят за няколко неща едновременно, да ръководят и подготвят всичко в решителните за човека събития. Дали Дю Кроазие беше изучил така добре душата на нещастния Виктюрниен, че успя да предвиди колко лесно ще попадне той под ударите на отмъщението, или просто се беше възползвал от изчаквания в продължение на години случай? Но, така или иначе, една подробност ни подсказва, че ударът бе нанесен много умело. Не се знае кой помагаше на Дю Кроазие. Може би братята Келер, а може би синът на председателя на съда Дю Ронсьоре, който завършваше право в Париж?... По-важното е, че когато Дю Кроазие изпрати на Виктюрниен писмото, с което го известяваше, че вече е забранил на Келер да му отпускат кредити, той знаеше със сигурност, че херцогиня Дьо Мофриньоз е изпаднала в крайна нужда, а граф Д'Егриньон беше разкъсван от една колкото жестока, толкова и добре прикрита липса на пари. Нещастният младеж полагаше всички усилия, за да изглежда, че живее в разкош. В писмото, с което жертвата се уведомяваше, че братята Келер няма повече да му отпускат пари без покритие, между престорените благопожелания и подписа имаше широко празно място. Ако тази част от писмото се отрежеше, тя лесно би могла да се превърне в чек за доста значителна сума. Това дяволско писмо свършваше на трета страница, така че гърбът на втория лист беше чист.

Когато получи писмото, Виктюрниен беше изпаднал до дъното на отчаянието. След двегодишен най-щастлив, най-сладостен, най-

безгрижен и разкошен живот той се видя изправен лице в лице срещу неумолимата мизерия и пълната невъзможност да намери средства. Пътешествието беше завършило с различни парични затруднения. Графът изтегли много трудно, и то с помощта на херцогинята, малко пари от парижките банкери. Сега тези суми, представени чрез полиците, щяха да се обърнат срещу него с цялата строгост на безпощадния банков дълг и на търговския съд. По време на последните забавления на нещастния младеж му се струваше, че командорът го докосва с върха на шпагата си. Посред пиршествата подобно на Дон Жуан му се счуваха тежките стъпки на статуята, качваща се по стълбите. Виктюрниен изпитваше тези неизразими тръпки, които причинява ужасният суховеи на неплатените дългове. Надяваше се на някаква щастлива случайност. Досега винаги бе печелил от лотарията на живота и от пет години насам кесията му неизменно беше пълна. След Шеснел изникна Дю Кроазие, след него щеше да се появи някоя друга златна мина. Освен това Виктюрниен печелеше големи суми и на карти. Те вече на няколко пъти го спасяваха от необмислени постъпки. Но много по-често, подтикван от напразни надежди, той губеше в „Салона на чужденците“ всичко, което беше спечелил на вист в Клуба или на светските приеми. От два месеца животът му приличаше на безсмъртния финал на Моцартовия „Дон Жуан“! Тази музика трябва да предизвиква тръпки у онези младежи, които са изпаднали в безизходното положение на Виктюрниен. Нищо не може да разкрие по-добре великата сила на музиката от това неповторимо пресъздаване на несигурността и тревогите, породени от един изключително порочен живот, от тази ужасяваща картина на душата, която се е впуснала във вихъра на удоволствията, за да забрави дълговете, дуелите, измамите и нещастията си. С това свое произведение Моцарт е щастливият съперник на Молиер. Този страшен финал, изгарящ, мощен, изпълнен с отчаяние и радост, с отвратителни призрци и дяволити жени, белязан от яростна съпротива и от последните желания, които разпалва виното, тази адска поема сега звучеше в душата на Виктюрниен. Той се виждаше сам, изоставен и без приятели пред една скала, на която като върху последната страница на някоя вълшебна книга беше изписана думата КРАЙ. Да, за него вече всичко беше загубено. Виктюрниен ясно си представяше студения подигравателен поглед и усмивчицата, с която неговите приятели щяха

да посрещнат вестта за нещастieto му. Той вече знаеше, че от хората, разиграващи големи суми върху покритите със зелено сукно маси, пръснати из целия Париж: и в Борсата, и в салоните, и в клубовете, никой не би подписал дори и една полица, за да спаси приятеля си, Шеснел навярно вече беше разорен. Виктюрниен прахоса цялото му богатство. Сърцето на графа беше разкъсвано от фурии, които не го напускаха дори и когато се усмихваше на херцогинята в ложата ѝ в Италианската опера и цялата зала завиждаше на щастieto им. За да обясним до какво състояние го бяха докарали съмнението, отчаянието и безверието, достатъчно е да кажем, че този развратен и недостоеен за името си младеж, който обичаше живота и беше готов дори на подлости, за да го запази, докато неговият „ангел“ му го подслаждаше, сега се заглеждаше в pistolетите и мислеше за самоубийство. Той, който не би търпял дори и най-дребното оскърбление, сега се отрупваше с такива ужасни упреци, каквито човек може да чуе само от себе си.

Виктюрниен остави разпечатаното писмо от Дю Кроазие върху леглото си; Жозефен му го беше донесъл в девет часа, когато той още спеше след завръщането си от Операта, въпреки че мебелите му бяха вече описани. На връщане графът беше минал през онова кътче на сладострастието, в което се приютяваха за по няколко часа с херцогинята след дворцовите празненства, бляскавите балове и пищните приеми. Влюбените се придържаха изключително ловко към законите на благоприличието. Този кът на пръв поглед беше съвсем обикновена мансарда, но вътрешността ѝ сякаш беше подредена от индийските феи и когато влизаше вътре, госпожа Дьо Мофриньоз трябваше да навежда украсената си с цветя и пера глава. В навечерието на своята гибел Виктюрниен пожела да се сбогува с това разкошно гнездо, сътворено от него и обкръжило възлюбената му с достойна за нея поезия, в което от вълшебните яйца, разбити от сполетялото го нещастие, никога повече нямаше да се появят на този свят белите гълъби, бляскавите колибри, розовите фламинго и хилядите необикновени птици, които летят над нас дори в последните дни от живота ни. Уви, след три дни той трябваше да избяга, защото и последният възможен срок за изплащането на полиците при лихварите вече изтичаше. В главата му се породих следната безумна мисъл: да избягат с херцогинята и да заживеят в някоя далечна страна, нейде из

Северна или Южна Америка, но да избягат с голямо богатство и да оставят на кредиторите си единствено нищо неструващите им вече хартийки.

За да изпълни това намерение, на Виктюрниен беше достатъчно да отреже края на писмото, подписано от Дю Кроазие, да попълни съответната сума и да го отнесе на братята Келер. В душата му се разгоря ужасна борба; бяха пролети много сълзи и накрая, макар и не окончателно, победи благородническата чест. Виктюрниен искаше да е напълно сигурен в любовта на красивата Диан и затова реши да осъществи своя замисъл само ако тя се съгласи да избягат заедно.

Той отиде в дома на херцогинята на улица Фобур Сент-Оноре и я намери облечена с тази прелестна небрежност, която ѝ струваше толкова грижи, колкото и пари, но ѝ позволяваше да влезе в ролята си на ангел още от единадесет часа сутринта.

Госпожа Дьо Мофриньоз беше замислена: измъчвах я същите тревоги, но тя храбро ги понасяше. Сред различните женски типове, определени и описани от физиолозите, съществува един, в който се таи нещо ужасяващо, защото на него са присъщи душевна твърдост и трезвост при преценките, бързина във вземането на решения и безгрижие или по-точно равнодушие пред такива ситуации, при които би се изплашил дори и мъж. Обикновено тези качества са прикрити под воала на нежната и крехка външност. Характерът единствено на тези жени е изграден от съчетанието или по-право от борбата на две начала, които според Бюфон^[10] съществуват само при мъжете. Останалите жени са си истински жени — те са изключително нежни, изключително майки, изключително предани и изключително безлични и досадни. Нервната им система е в съответствие с нрава им, а нравът им — в съответствие с техните мисли, докато жените от типа на херцогинята са способни да достигнат до най-възвишените проявления на чувствата, но и до проявите на най-егоистичната безчувственост. Едно от най-големите достижения на Молиер е превъзходното обрисуване, макар и едностранчиво, на този тип жени, въплътен в най-сполучливия му, изсечен като от цял мрамор образ на Селимен^[11]! Селимен, която олицетворява аристократката, така както двойникът на Понюрж^[12] — Фигаро, олицетворява народа. Смазвана от непосилната тежест на огромните си дългове, херцогинята подобно на Наполеон, който можеше по свое желание да забрави неприятните

си мисли и после отново да се върне на тях, си беше разрешила да помисли върху тази лавина от нещастия само няколко минути, и то за да вземе окончателно решение по този въпрос. Тя притежаваше способността да се откъсва от себе си и да наблюдава отстрани катастрофата, вместо да се остави да бъде погребана под нейните отломки. Но когато е проявена от жена, тази наистина възхитителна способност ни плаши. Между часа на събуждането си, когато отново я обзеха неприятните мисли, и часа, в който се зае с тоалета си, госпожа Дьо Мофриньоз успя да осъзнае изцяло грозящата я опасност и да обмисли възможностите за спасение от ужасното падение. Можеше да избяга в чужбина, да отиде при краля и да признае дълговете си или да съблазни някой Дю Тийе или Нюсенжан и да се разплати, като залага на борсата с неговото злато; банкерът-буржоа трябваше да е достатъчно умен, за да носи само облаги и никога да не говори за загубите; тази негова деликатност би изкупила всичко. Различните начини за спасение, както и самата катастрофа бяха премислени спокойно, хладнокръвно и без излишна нервност. Също като естествоизпитател, който взима най-прекрасния екземпляр от люспокрили^[13] и го забожда с карфица върху памучен плат, така и госпожа Дьо Мофриньоз, за да може да се съсредоточи върху възникналите затруднения, беше махнала любовта от сърцето си, готова, веднага след като спаси херцогската си корона, отново да вземе силната си страст от чисто белия памук. Далече от колебанията, които Ришельо споделяше с отец Жозеф, а Наполеон в началото прикриваше от всички, тя си каза: „Или едното, или другото.“ Когато Виктюрниен влезе, херцогинята беше пред камината и се разпореждаше за тоалета, с който щеше да отиде в Булонския лес, ако времето позволи.

Въпреки големите си, макар и позагаснали способности и живия си ум графът се чувствуваше така, както би се очаквало да се чувства тази жена — имаше сърцебиене, потеше се в дрехите си на денди и все още не смееше да докосне триъгълния камък, който, ако бъдеше изтръгнат, щеше да срути пирамидата на техните два живота. Липсата на увереност се заплащаше по този начин! И най-смелите мъже предпочитат да се самозалъгват в тези случаи, в които узнатата истина би ги унизила и оскърбила дори и само в собствените им очи. За да преодолее собственото си малодушие и да подхване неизбежния разговор, Виктюрниен измърмори някакво признание.

— Какво се е случило? — бяха първите думи на Диан дьо Мофриньоз при вида на скъпия ѝ Виктюрниен.

— Скъпа Диан, изпаднах в толкова голямо затруднение, че дори и да вешият се, който поема последната си глътка въздух, преди да потъне на дъното, е по-щастлив от мен.

— Какви са тези глупости? Но вие се държите съвсем като дете! Хайде, кажете какво има!

— Затънах в дългове и сега съм притиснат до стената.

— Само това ли? — усмихна се тя. — Всички парични въпроси се оправят по един или друг начин, непоправими са само опустошенията, нанесени на сърцето.

Успокоен от обстоятелството, че херцогинята веднага разбра положението му, Виктюрниен разви пред нея блестящия килим на своя живот през последните тридесет месеца; наистина разви го от обратната му страна, но като извърши това с много талант и най-вече — с остроумие. Той успя да вплете в разказа си онова поетично вдъхновение, което внезапно обзема хората в критични минути, и съумя да му придаде блясък с едно изящно презрение към вещите и хората. Това беше вече съвсем аристократично. Херцогинята слушаше така, както само тя умееше да слуша — с лакът, подпрян на високо повдигнатото ѝ коляно. Кракът ѝ беше стъпил на табуретка, а пръстите на ръката ѝ нежно обхващаха красивата ѝ брадичка. Очите ѝ бяха приковани в очите на графа, но в тяхната синева, подобно на светкавици между два облака, проблясваха многобройни чувства. Челото ѝ беше спокойно, устата напрегната от внимание и любов, а устните ѝ като че ли беззвучно повтаряха всяко движение на устните на Виктюрниен. Когато ви слушат по такъв начин, и вие лесно бихте повярвали, че сърцето на вашата събеседница излъчва божествена любов. Затова, когато графът предложи на красавицата, свързала душата си с неговата, да избягат, той не можа да се въздържа и извика:

— Вие сте ангел! — тъй като отговорът на Мофриньоз се разбираше още преди да е произнесен.

— Добре, добре — отвърна херцогинята, отдадена в момента не на любовта, която излъчваше, а на задълбоченото обсъждане на сложни, известни само на нея планове. — Да не говорим за това, приятелю... (А всъщност „ангелът“ само това чакаше.) Да помислим за вас. Разбира се, ще заминем, колкото по-скоро, толкова по-добре.

Подгответе всичко и аз ще ви последвам. Хубаво ще е да се откъснем от Париж и от света. Аз така ще извърша приготовленията си, че никой нищо няма да заподозре.

Думите „ще ви последвам“ бяха казани по този начин, по който би ги произнесла госпожица Марс^[14], ако трябваше да накара две хиляди зрители да потръпнат. Когато една херцогиня Дьо Мофриньоз поднася с подобна фраза жертвоготовността си в името на любовта, тя вече е изплатила всичките си дългове. Нима е възможно да бъде занимавана след това с недостойни подробности? Виктюрниен лесно успя да прикрие начините, които щеше да използва, за да се сдобие с пари, просто защото Диан умишлено не го запита нищо по този въпрос; тя продължаваше да бъде според израза на Дьо Марсе „гостенка на обсипания с рози пир“, който всеки мъж беше длъжен да ѝ предложи.

Виктюрниен си отиде едва след като обещанието бе подпечатано с ласки: той чувствуваше необходимост да черпи сили от щастието си, за да се реши на една постъпка, която навярно щеше да бъде зле изтълкувана; но най-голямата надежда на графа бяха леля му и баща му; надяваше се, че те ще успеят да потулят историята; разчиташе още, че и Шеснел ще открие някакъв изход. Освен това „тази история“ беше единственият начин да заеме триста хиляди франка срещу семейните владения.

С тези пари графът и херцогинята щяха да заживеят щастливо, скрити в някой венециански замък, където биха забравили целия свят. И те започнаха предварително да си описват очаквания ги романтичен живот.

На следващия ден Виктюрниен написа чек за триста хиляди франка и го занесе на братята Келер. Те го осребриха, тъй като все още имаха парично покритие на името на Дю Кроазие, но същевременно го предупредиха с писмо за в бъдеще да не тегли суми с чекове, без предварително да ги е известил. Крайно изненаданият Дю Кроазие поиска сметката си и те му я изпратиха. Тази сметка му обясни всичко — часът на отмъщението беше настъпил.

Когато Виктюрниен получи „своите“ пари, той ги занесе у госпожа Дьо Мофриньоз; тя скри банкнотите в писалището си и пожела да се прости със светския живот, като посети за последен път Операта. Но Виктюрниен беше станал умислен, разсеян и неспокоен.

Той вече си даваше сметка какво е сторил. Мястото в ложата на херцогинята можеше да му коства много; дали не беше по-добре, след като е скрил на сигурно място тези триста хиляди франка, да вземе пощенската кола и като падне в краката на Шеснел, да му признае всичките си затруднения. Но преди да излязат от театъра, херцогинята не издържа и хвърли на Виктюрниен един очарователен поглед, в който искреше желанието ѝ да си вземат за последен път сбогом с разкошното гнездо, което тя толкова много обичаше! Графът беше твърде млад и затова загуби още една нощ.

На следващия ден в три часа следобед той пристигна в двореца на Дьо Мофриньоз, за да получи от херцогинята последните заповеди, преди да потеглят заедно в полунощ.

— Защо да заминаваме? — каза тя. — Много мислих по този въпрос. Виконтеса Дьо Босеан и херцогиня Дьо Ланже вече го направиха. След тях моето бягство ще изглежда доста банално. Хайде да посрещнем бурята! Така ще бъде много по-хубаво! Уверена съм, че ще победим.

Виктюрниен едва не загуби съзнание; имаше чувството, че кожата му се разкъсва и кръвта му бликва на всички страни.

— Какво ви става? — извика красивата Диан, когато забеляза неговото колебание — едно състояние, което жените никога не прощават.

Умните мъже винаги посрещат с „да“ всички прищевки на жените, а после незабелязано им внушават мотиви за обратно поведение и ги оставят да приложат своето право на безкрайни промени в мислите, мненията и чувствата си. Виктюрниен за първи път изпитваше пристъп на ярост; това беше яростта на слабите и поетични натури, която прилича на буря, примесена с дъжд и светкавици, но без гръмотевици. Той твърде грубо се отнесе с ангела, на когото вярваше и заради когото беше заложил нещо много по-скъпо дори и от живота си — честта на своя род.

— Ето какво дочаках след осемнадесетмесечна нежност — каза херцогинята. — Причинихте ми болка, силна болка. Вървете си. Повече ни искам да ви виждам. Мислех, че ме обичате, но съм се лъгала.

— Аз не ви обичам!? — попита графът, сразен от този упрек.

— Не, господине.

— И още как! — извика той. — Ах, само ако знаете какво извърших заради вас!

— И какво толкова сте извършили заради мен, господине — отвърна тя, — нима не е ваш дълг да правите всичко за жената, която е направила толкова много за вас?

— Вие не сте достойна дори да го узнаете! — изкрещя в яда си Виктюрниен.

— Ах!

След това покъртително възклицание Диан наведе глава, отпусна я в ръцете си и остана хладна, неподвижна и неумолима, подобна на ангелите, които са чужди на всяко човешко чувство. Щом видя любимата си в тази ужасяваща поза, Виктюрниен бързо забрави за грозящата го опасност. Та той си беше позволил да оскърби най-чистото и неземно създание в света. Графът искаше прошка, хвърли се в краката на Диан дьо Мофриньоз и ги обсипа с целувки, умоляваше, плачеше... Цели два часа нещастникът се опитваше да я умилюва с най-различни средства, но неизменно виждаше каменното ѝ лице и очите ѝ, понякога налети със сълзи — големи, мълчаливи сълзи, които веднага биваха избърсвани, за да се попречи на недостойния любовник да ги изсуши. Херцогинята се преструваше, че е обзета от тази скръб, която придава на жените ореола на величие и святост. Още два часа минаха в напразни увещания. Най-после Виктюрниен успя да завладее ръката на Диан, но тя беше студена и безчувствена. Тази прелестна ръка, която таеше толкова нежност, сега беше като направена от гъвкаво дърво и не изразяваше нищо; той я беше сграбчил, без тя да му е подадена. Животът като че ли го напусна; мислите му се разбягаха. Графът не би забелязал дори и слънчевата светлина. Какво да прави? Как да постъпи? Какво решение да вземе?

За да запази в подобни случаи спокойствие, един мъж трябва да притежава самообладанието на този каторжник, който, след като не спал цяла нощ, за да открадне златните медали от кралската библиотека, на сутринта отишъл у честния си брат и го помолил да ги претопи; когато брат му го запитал: „Какво да правя?“, той му отвърнал: „Направи ми едно кафе.“ Но Виктюрниен изпадна в състояние на пълно вцепенение и гъст мрак покри съзнанието му. Сред тези сиви мъгли подобно на образи, рисувани от Рафаел върху тъмен

фон, плуваха виденията на насладите, с които той трябваше завинаги да се прости.

Неумолима и презрителна, херцогинята си играеше с края на шала и в същото време хвърляше яростни погледи към Виктюрниен; дразнеше го със светските си спомени и разказваше на любовника си за съперниците му, като че ли в своя гняв беше решила да замести с кой да е от тях човека, оказал се способен да се отрече мигновено от двадесет и осем месечната им любов.

— Ах — говореше тя, — милият и учтив Феликс дьо Вандьонес е напълно предан на госпожа Дьо Морсоф и никога не би й устроил подобна сцена; но той истински я обича! Ами Дьо Марсе, ужасният Дьо Марсе, когото сравняват едва ли не с тигър? Той е една от тези силни личности, които са груби само с мъжете, а цялото си внимание и нежност запазват за жените. Монриво погуби херцогиня Дьо Ланже също като Отело в изблик на ярост, но този изблик най-малкото е доказателство за пламенната му любов и тази ярост не е така унижителна, както една караница. Човек дори би изпитал удоволствие от подобен край! Русите, дребни и слаби мъже обичат да измъчват жените, защото могат да властвуват единствено над тези нещастни и слаби създания; те ги обичат само за да имат поне малко право да се нарекат мъже. За тях тиранията в любовта е единствената им възможност да покажат силата и властта си. И тя сама не разбира как е могла да се подчини на русокос мъж! Та в очите на всички тези красиви и кестеняви младежи — Дьо Марсе, Монриво и Вандьонес — блестят слънчеви лъчи!

Цял порой от свистящи като куршуми подигравки обля Виктюрниен. С всяка една от думите си Диан изпращаше наведнъж по три стрели: тя унижаваше, оскърбяваше и раняваше с умението на десет диваци, които са пожелали да причинят страдания на привързания за кола неприятел.

Накрая изкараният от търпение граф изкрещя: „Вие сте полудели“, и излезе в неописуемо състояние. Караше така, сякаш никога дотогава не бе взимал в ръцете си юзда. Блъскаше се в колите, на площад Луи XV се удари в един крайпътен камък; движеше се без посока. Конят му почувствува, че никой не го управлява, и се насочи през кея Д’Орсе към конюшната си. Когато завиваше по улица Юниверсите, кабриолетът беше спрял от Жозефен.

— Господине — каза с изплашен вид старецът, — не се прибирайте вкъщи, дойдоха да ви арестуват.

Виктюрниен помисли, че е търсен заради чека, който обаче не можеше толкова бързо да попадне у кралския прокурор, и изобщо не се досети за истинската причина — непогасените полици, които от няколко дни циркулираха из различни инстанции и накрая им бе даден ход от Търговския съд, придружени от наети от полицията свидетели, шпиони, мирови съдии, полицейски комисари, жандарми и други представители на Обществената безопасност. В тези минути Виктюрниен подобно на всички останали престъпници мислеше само за злодеянието си.

— Загубен съм! — извика той.

— Не, господин графе, препускайте към хотела на Лафонтен на улица Грьонел. Там ще намерите госпожица Арманд; конете вече са впрегнати и тя ви очаква, за да ви отведе.

В объркването си Виктюрниен се улови за тази възможност като удавник, който сграбчва протегнатата му ръка, и бясно подкара към хотела; там той намери и разцелува леля си, която плачеше като каещата се Магдалена: човек би помислил, че е съучастница в престъпното деяние на племенника си. Дватама се качиха в колата и няколко минути по-късно напуснаха Париж и поеха по пътя за Брест. Съсипаният Виктюрниен беше потънал в дълбоко мълчание. Когато лелята и племенникът най-после бяха в състояние да заговорят, те станаха жертва на фаталното недоразумение, което подтикна забравилния за всичко останало Виктюрниен да се хвърли в прегръдките на госпожица Арманд; племенникът мислеше за измамата, а лелята — за дълговете и полиците.

— Лельо, вие всичко ли знаете? — попита я той.

— Да, бедното ми дете, но ние сме с теб. Сега няма да ти се карам, успокой се.

— Трябва да се скрия.

— Може би... Но да, тази идея е великолепна!

— Добре ще бъде, ако вляза у Шеснел, без никой да ме види; но трябва да изчислим пътуването си така, че да пристигнем там в полунощ.

— Тъй ще е най-добре. Тъкмо ще можем да скрием всичко от баща ти. Бедното ангелче! Колко ли страдаш? — въздъхна тя и погали

недостойния младеж.

— Ах, едва сега разбирам какво представлява безчестието. То охлади и любовта ми!

— Нещастното дете! Колко щастие и колко мъки!

Госпожица Арманд беше положила горещата глава на своя племенник върху гърдите си и целуваше покритото му с пот въпреки студа чело, така както навярно праведните жени са целували челото на Христос, преди да го покрият със савана.

Пътуването беше така изчислено, че блудният син наистина се завърна в притихналата къща на улица Беркай през нощта, но по волята на случая още с пристигането си той, както е прието да се казва, попадна в устата на вълка. Същата вечер Шеснел продаде кантората си на първия писар на господин Льопресоар, който беше нотариусът на либералите, докато бившият домоуправител минаваше за нотариус на аристокрацията. Младият писар принадлежеше към много богато семейство, което лесно можеше да предплати на Шеснел крупната сума от сто хиляди франка.

— Със сто хиляди франка — си казваше в този момент старият нотариус, като потриваше ръце — могат да се погасят много повече дългове. Младежът сигурно е теглил заем от лихварите, но ние ще го затворим тук и аз сам ще отида в Париж, за да укротя тези кучета. Шеснел, честният, добродетелният, почтеният Шеснел наричаше „кучета“ кредиторите на боготворения от него младеж — граф Виктюрниен.

Тъкмо когато бъдещият нотариус напускаше къщата на Шеснел, каретата на госпожица Арманд спря пред нея. Любопитството, присъщо на всеки млад човек, който в този град и в този час би видял една карета да спира пред вратата на стария нотариус, припламна и накара първия писар да се скрие в сянката на една врата, откъдето видя госпожица Арманд.

„Госпожица Арманд д’Егриньон идва по това време тук?! Какво ли се е случило у тях?“ — помисли си той.

Виждайки госпожица Арманд, Шеснел я посрещна по доста тайнствен начин, като закри фенера, който носеше в ръка. Но след като забеляза Виктюрниен и чу първите думи, които госпожица Арманд му прошепна на ухото, добрият човечец разбра всичко, огледа улицата,

реши, че е тиха и спокойна, и направи знак на графа, който влетя в двора като стрела. Уви. Всичко беше загубено.

Убежището на Виктюрниен стана известно на приемника на Шеснел.

— Ах, господин графе! — възкликна бившият нотариус, след като Виктюрниен се настани в стаята, която беше свързана само с кабинета на Шеснел и следователно в нея можеше да се влезе само през трупа на добрия човечец.

— Да, господине — отвърна младежът, разбирайки ясно причината за възклицанието на стария си другар, — аз не ви послушах и пропаднах в пропаст, където навярно и ще загина.

— Нищо подобно — отвърна нотариусът и погледна победоносно госпожица Арманд и графа. — Аз продадох кантората си. Работя отдавна и вече реших да си почина. Утре по обяд ще имам сто хиляди франка, а с тях могат да се оправят много неща. Госпожице, вие сте уморена, затова качете се на колата и отидете да си легнете. Работата ще отложим за утре.

— А той в безопасност ли е? — попита тя, като посочи Виктюрниен.

— Да — отвърна старецът.

Тя целуна племенника си, отрони няколко сълзи върху челото му и излезе.

— Скъпи Шеснел, изпаднал съм в такова положение, че вашите сто хиляди франка надали ще ми помогнат — каза графът, след като подхванаха разговора по паричните въпроси. — Явно вие не знаете колко голямо е моето нещастие.

И Виктюрниен разказа всичко. Шеснел остана поразен. Ако не беше силата, вдъхната от безграничната му преданост, той сигурно нямаше да понесе този удар. Старецът мислеше, че очите му отдавна са пресъхнали, но сега от тях се спускаха две ручейчета сълзи. За няколко минути той се превърна в дете. Известно време остана като обезумял, приличаше на човек, който гледа горящата си къща и през един прозорец вижда обхванатата от пламък люлка и чува как пращят косите на децата му, преди да се превърнат в пепел. После той стана, „изправи се в цял ръст“, както би казал Амио^[15], и размаха лудо и отчаяно старческите си ръце.

— Млади човече, нека баща ви никога и нищо да не узнае за тези неща! Достатъчно е, че сте измамник, не бъдете и отцеубиец! Да бягате ли? Не бива, защото ще ви осъдят задочно. Нещастно дете, защо не подправихте моя подпис? Аз щях да платя, без да давам чека на прокурора. А сега съм безсилен. Вие сякаш ме натирихте в последния кръг на ада. Дю Кроазие? Какво ли ще се случи? Може ли да се направи нещо? Ако бяхте убили човек, това все някак би могло да ви се прости! Но изготвянето на документ с невярно съдържание... А и времето лети — каза той, като посочи с отчаян жест стария си стенен часовник. — Сега ни е необходим фалшив паспорт; едно престъпление влече след себе си друго престъпление. Трябва... — помълча малко той — трябва преди всичко да спасим честта на рода Д'Егриньон.

— Уви — извика Виктюрниен, — парите останаха у госпожа Дьо Мофриньоз.

— Ах! — въздъхна Шеснел. — Може би все още има някаква слаба надежда. Ще успеем ли да умилюстим или да подкупим Дю Кроазие? Ако пожелае, той ще има всички имоти на семейството. Отивам да го събудя и да му предложа всичко. И запомнете добре, че не вие, а аз съм съставил онзи документ. Сигурно ще ме осъдят на каторга, но тъй като съм вече твърде стар, ще ме пратят само в затвора.

— Но той е написан с моя почерк — каза Виктюрниен, без ни най-малко да се учуди от тази безразсъдна преданост.

— Глупак, ох, простете, господин графе! Трябвало е да накарате Жозефен да го напише — извика вбесен нотариусът. — Той е добро момче и би поел вината върху себе си. Сега всичко е загубено, всичко рухва — промълви старецът и безсилно се отпусна в креслото. — Дю Кроазие е жесток като тигър и не бива да го будим. Колко е часът? Къде е чекът? Бихме могли да го откупим в Париж от братята Келер; те сигурно ще се съгласят. В тази история отвсякъде ни заплашва опасност, достатъчна е само една погрешна стъпка и сме загубени. Във всички случаи обаче ни трябва пари. Вижте какво, никой не знае, че сте тук, но ако трябва, ще се криете за известно време дори и в мазето. Аз отивам в Париж. Трябва да бързам, чувам, че пристига пощенската кола от Брест.

Старецът като че за един миг си възвърна пъргавината, енергията и младежките сили; приготви си багажа за из път, взе пари, занесе един хляб от шест ливри в стаичката и заключи вътре своя осиновен син.

— Не вдигайте шум! — каза му той. — Ще останете тук до завръщането ми. — Вечер не палете лампата, в противен случай ви очаква каторга. Чувате ли ме добре, господин графе? Да, очаква ви каторга, ако някой разбере в град като нашия, че сте тук.

После Шеснел излезе от къщи, след като беше заръчал на прислужницата да казва, че е болен, да не приема никого, да връща всички посетители и да отлага делата му с по три дни. Нотариусът дълго увещава началника на пощенската станция, дори му разказа една измислена история (Шеснел притежаваше дарбата на изкусен съчинител) и накрая успя: ако имаше места, щяха да го вземат и без предварително закупен билет; даже успя да си изпроси и обещанието, че ще пазят в тайна неговото внезапно заминаване. За щастие пощенската кола пристигна празна.

[1] *Жилбер, Никола* (1751–1780) — френски поет, починал след падане от кон. Автор на сатири и елегични поеми. ↑

[2] *Жеронт* и *Сганарел* — действащи лица от комедията на Молиер „Лекар по неволя“. ↑

[3] *Маскарий* — герой от френските комедии през XVII и XVIII век, синоним на хитър слуга и интригант. ↑

[4] *In petto* (ит.) — тайно в душата си. ↑

[5] *Киавари* — село, близо до Генуа. ↑

[6] *Mea culpa* (лат.) — вината е моя. ↑

[7] *Тривулций, Жан-Жак* (1448–1518) — роден в Милано, един от най-добрите пълководци на Луи XII. ↑

[8] *Дьо Баяр, Пиер* (1473–1524) — френски пълководец, пример за рицарска чест и доблест. ↑

[9] *Сива монахиня* — монахиня от ордена „Сен-Жозеф“ ↑

[10] *Бюфон, Жорж-Луи* (1707–1788) — френски учен, естественик, автор на „Естествена история“. ↑

[11] *Селимен* — действащо лице от комедията на Молиер „Мизантроп“; синоним на светска кокетка. ↑

[12] *Панюрж* — герой от романа на Франсоа Рабле (1494–1553) „Гаргантюа и Пантагрюел“. ↑

[13] *Люспокрили* — разред насекоми, пеперуди. ↑

[14] *Госпожица Марс, Ан-Франсоаз* (1779–1847) — известна френска трагическа актриса. ↑

[15] *Амио, Жак* (1513–1593) — френски писател-хуманист. ↑

ПЕТА ГЛАВА

ШЕСНЕЛ ПОМАГА НА РОДА Д'ЕГРИНЬОН

Пристигнал в Париж на следващата вечер, нотариусът още в девет часа сутринта отиде в кантората на Келер и там узна, че преди три дни фаталният чек е върнат на Дю Кроазие; докато събираше тези сведения, Шеснел внимаваше да не даде повод дори и за най-малкото подозрение. Преди да си излезе, той попита bankerите дали могат да изискат чека, ако сумата бъде възстановена. Франсоа Келер му отговори, че този документ принадлежи на Дю Кроазие и той единствен може да реши дали да го запази, или да го върне. Тогава изпадналият в отчаяние старец се отправи към дома на херцогинята. В този ранен час госпожа Дю Мофриньоз не приемаше никого, но Шеснел добре разбираше цената на времето и затова седна в преддверието, написа няколко реда на херцогинята и прибъгвайки ту до подкупи или уговорки, ту до молби и заплахи, успя накрая да склони най-наглите и недостъпни слуги в света да отнесат бележката на госпожа Дю Мофриньоз. Въпреки че беше все още в леглото, херцогинята за най-голямо изумление на прислугата прие в стаята си стареца с черните панталони, вълнените чорапи и обувките с катарамии.

— Какво се е случило, господине — запита тя, разположила се сред прелестния си безпорядък, — какво още иска от мен този неблагодарник?

— Госпожо херцогиньо — извика той, — случи се това, че у вас са останали нашите сто хиляди екю.

— Да — отвърна тя. — Но какво означава...

— Тази сума е получена чрез измама, която е направена от любов към вас, но може да отведе нашия Виктюрниен в каторгата — заговори бързо Шеснел. — Та вие сте толкова прозорлива, как не можахте да се досетите? Вместо да упреквате младия човек, е трябвало да го разпитате и навреме да го предпазите от бедата. А сега дано Господ ни помогне да поправим злото! Ще имаме нужда и от цялото ваше влияние пред краля.

Още с първите обяснителни думи на Шеснел херцогинята почувствува едновременно и разкаяние за държането си към този толкова предан любовник, и страх да не бъде заподозряна в съучастничество. В желанието си да покаже, че изобщо не се е докосвала до парите, тя забрави всяко благоприличие (явно не смяташе нотариуса за мъж) и с едно движение отхвърли пухените завивки, стрелна се към чекмеджето, преминавайки пред Шеснел като един от тези ангели, които са изобразени на винетките по стиховете на Ламартин, подаде на стареца стоте хиляди екю и едва тогава се мушна сконфузена в леглото.

— Госпожо, вие сте ангел — промълви той (явно ѝ беше съдено да изглежда на всекиго ангел). — Но това не е всичко — добави нотариусът, — надяваме се, че ще ни помогнете да го спасим.

— Разбира се! Или ще го спася, или сама ще загина. Колко ли силно ме е обичал, щом не се е спрял дори и пред престъплението? За коя жена е извършвано досега подобно нещо? Горкото дете! Вървете, не губете време, скъпи господин Шеснел! Разчитайте на мен като на себе си.

— Ах, госпожо, госпожо! — Старият нотариус беше толкова развълнуван, че можа да произнесе само тези думи. Той плачеше, искаше му се да затанцува, но се уплаши да не загуби разсъдъка си и побърза да обуздае възбудата си.

— Ние двамата ще успеем да го спасим — каза той, като си тръгваше.

Веднага след това Шеснел отиде у Жозефен, който му отключи писалището и чекмеджето на масата, където младият граф съхраняваше книгата си; за щастие там се намериха няколко писма от Дю Кроазие и от братята Келер, които можеха да послужат. После Шеснел си купи билет за тръгващия дилижанс. Той така добре заплати на кочияшите, че тромавата кола се понесе със скоростта на пощенска карета и тъй като другите двама пътници бързаха не по-малко от него, решиха да се хранят направо в купето. Изминаха разстоянието на един дъх. След тридневно отсъствие нотариусът отново се прибра вкъщи. Въпреки че беше само единадесет часът вечерта, той бе пристигнал твърде късно. Пред вратата Шеснел забеляза жандарми, а когато прекрачи прага, видя в двора и арестувания Виктюрниен. Ако имаше власт, нотариусът би избил всички войници и пазители на закона, но

единственото, което можеше да направи в момента, бе да се хвърли на врата на Виктюрниен и да пошушне в ухото му:

— Ако не успея да прекратя делото, вие трябва да се самоубиете, преди да бъде съставен обвинителният акт.

Виктюрниен беше толкова объркан, че гледаше нотариуса, без изобщо да го разбира.

— Да се самоубия? — повтори той.

— Да, скъпо дете! Но ако не ви достигне смелост, може да разчитате на мен — каза Шеснел и му стисна ръката.

Въпреки болката, която му причиняваше тази гледка, той остана като прикован върху разтрепераните си крака и изпрати с поглед любимия си син и наследник на славен род, граф Д'Егриньон, който вървеше между двама жандарми, съпровождан от градския полицейски комисар, мировия съдия и от съдебния пристав. Старецът възвърна решителността и самообладанието си едва след като групата се скри от погледа му и прогонената от шума на стъпките тишина отново се възцари.

— Господине, ще настинете — обади се Брижит.

— Върви по дяволите! — кресна ядосаният нотариус.

Брижит, която в течение на двадесет и девет годишната си служба у Шеснел не бе чула подобно нещо, изпусна свещта, но без да обръща внимание нито на ужаса ѝ, нито на нейните възклицания, господарят ѝ хукна към улица Вал-Нобл.

— Той е полудял — каза си тя — и има защо! Но накъде е тръгнал? А и аз не мога да го стигна. Какво ли ще се случи с него? Дали няма да се удави?

Брижит събуди най-стария писар и го изпрати да обикаля по бреговете на реката, която се беше сдобила с печална слава след самоубийството на един младеж с бляскаво бъдеще^[1] и след скорошната смърт на една съблазнена девойка. В същото време Шеснел бързаше към дома на Дю Кроазие. Последната надежда беше там. Обвиненията в измама се разглеждаха от съда само след жалба от страна на потърпевшия. Стига Дю Кроазие да дадеше съгласието си, жалбата можеше да се представи и като недоразумение; Шеснел още се надяваше, че ще успее да купи този човек.

Същата вечер у господин и госпожа Дю Кроазие бяха дошли много повече гости от обикновено. Въпреки че тази история се пазеше

в тайна от председателя на съда господин Дю Ронсьоре, от господин Соваже — първия помощник на кралския прокурор, и господин Дю Кудре — бивш пазител на ипотеките, отстранен от длъжност, защото не бе гласувал за този, за когото е трябвало, госпожите Дю Ронсьоре и Дю Кудре вече бяха споделили вестта под секрет с една-две близки приятелки. Новината веднага обходи цялото полублагородническо-полубуржоазно общество, което обикновено се събираше в дома на Дю Кроазие. Всеки разбираше сериозността на това дело и затова никой не се решаваше да говори открито за него. Привързаността на госпожа Дю Кроазие към бившата аристокрация беше добре известна, така че хората, които живо се интересуваха от подробности по нещастieto, сполетяло рода Д'Егриньон, само от време на време се осмеляваха да разменят по някоя и друга дума шепнешком. За да разговарят свободно по този въпрос, главните заговорници очакваха часа, в който добрата госпожа Дю Кроазие се оттегляше в спалнята си и се отдаваше на религиозните си obligations далече от погледа на своя съпруг. Когато домакинята напусна салона, привържениците на Дю Кроазие, посветени в тайните планове на едрият индустриалец, се спогледаха, но тъй като бяха останали още няколко личности, чиито убеждения и интереси им се струваха подозрителни, те продължиха да играят на карти. Към единадесет и половина часа останаха само най-близките приятели на Дю Кроазие — господин Соваже, съдебният следовател господин Камюзо с жена си, господин и госпожа Дю Ронсьоре, синът им Фабиен, господин и госпожа Дю Кудре и Жозеф Блонде, първородният син на престарелия съдия — общо десет човека.

Говори се, че Талейран, играейки на карти у херцогиня Дьо Люин, в една фатална нощ към три часа сутринта прекъснал играта, поставил часовника си на масата и попитал присъстващите дали принц Дьо Конде има други деца освен херцог Д'Ангиен^[2]. „Защо питате за неща, които вие самият добре знаете?“ — каза госпожа Дю Люин. „Защото, ако принцът няма други деца, родът му вече е прекъснат.“ След минутно мълчание играта продължила.

Същият жест беше повторен и от председателя на съда Дю Ронсьоре, било защото той знаеше този факт от най-новата история, било защото в политическия живот малките хора неволно подражават на великите личности. Той погледна часовника си, прекъсна играта на бостон и каза:

— В момента арестуват господин граф Д'Егриньон и тези толкова горди благородници вече завинаги са опозорени.

— Нима успяхте да пипнете тоя хлапак? — радостно извика Дю Кудре.

Всички присъстващи с изключение на председателя на съда, помощник-прокурора и Дю Кроазие изразиха силно удивление.

— Току-що е арестуван в къщата на Шеснел, където се криеше — каза помощник-прокурорът и зае позата на способен, но недооценен човек, който досега би трябвало да стане и министър на полицията.

Първият помощник-прокурор, господин Соваже, беше двадесет и пет годишен мъж, слаб и висок, с издължено овално лице и черни, къдрави коси; хлътналите му очи отдолу бяха опасани с широки кафяви кръгове, а отгоре — с черни набръчкани клепачи. Имаше нос на граблива птица, тънки устни и бузи, повехнали от учене и отънели от амбиция. Соваже беше от този тип посредствени хора, които дебнат сгодния случай и за да се издигнат, са готови на всичко, стига само да не се прекрачват границите на възможното и да не се нарушават благоприличието и законността. Под привидната му строгост ясно прозираше бърбивецът и ласкателят. Заместник-прокурорът беше узнал за тайното убежище на графа от приемника на Шеснел, но приписваше тази находка на собствената си прозорливост.

Новината силно изненада съдебния следовател господин Камюзо; именно той по обвинението на Соваже бе издал заповедта за арестуване, която бе изпълнена неочаквано бързо. Камюзо беше около тридесетгодишен, дребен и вече понапълнял, рус и подпухнал; имаше този земнист цвят на лицето, който получават почти всички чиновници, които работят затворени в кабинетите си или в заседателните зали. Малките му светложълти очи бяха пълни с онова недоверие, което често минава за хитрост.

Госпожа Камюзо погледна мъжа си. „Нямах ли право?“ — като че ли искаше да му каже тя.

— Значи, ще има съдебен процес? — каза съдебният следовател.

— Нима сте се съмнявали? — отвърна Дю Кудре. — Вече заловихме графа и всичко е свършено.

— Не забравяйте съдебните заседатели — отбеляза Камюзо. — За този процес префектът така ще подбере състава на съда, че като прибавим правото на прокуратурата и на обвиняемия на отвод, ще

останат само лица, които ще се произнесат за оправдателна присъда. Моят съвет е да се помирите — каза той, като се обърна към Дю Кроазие.

— Да се помирят — каза председателят на съда, — но на делото вече е даден ход.

— Не е важно дали ще го оправдаят, или ще го осъдят — обади се помощник-прокурорът, — важното е, че граф Д'Егриньон ще бъде опозорен.

— Аз съм ищецът — каза Дю Кроазие — и моите интереси ще се защитават от Дюпен старши. Ще видим как тези благородници ще се измъкнат от ноктите му.

— Те ще съумеят да се защитят. Дори могат да наемат адвокат от Париж и току-виж, че са ви противопоставили Берие^[3] — каза госпожа Камюзо. — На твърда брада — твърд бръснач.

Дю Кроазие, господин Соваже и председателят на съда Дю Ронсьоре погледнаха съдебния следовател, обхванати и тримата от една и съща мисъл. Тонът и начинът, по който тази млада жена каза пословицата в лицето на осемте заговорници, решили да погубят рода Д'Егриньон, предизвикаха у всеки един от тях безпокойство, което те прикриха така бързо, както умеят да прикриват чувствата си само провинциалистите, приучени от постоянното си съжителство на лукавствата на монашеския живот. Дребничката госпожа Камюзо веднага забеляза колко се промениха лицата им, щом надушиха, че съдът може евентуално да се противопостави на плановете им. И разбрала, че съпругът ѝ е разкрил тайните си мисли, тя реши да провери докъде се простира омразата на Дю Кроазие и да открие по какъв начин той е успял да спечели на своя страна помощник-прокурора, който бе действувал така бързо и в противоречие с намерението на властта.

— Във всеки случай — продължи тя, — ако по това дело дойдат известни парижки съдии, процесът наистина ще стане интересен, но по всяка вероятност делото ще се потули между местния и кралския съд. Правителството сигурно ще направи тайно всичко възможно, за да спаси един младеж от благородническо потекло, на когото госпожа Дьо Мофриньоз е любовница. Затова не ми се вярва, че тук, в Ландерно, ще избухне скандал.

— Колко сте прибързана, госпожо — каза строго председателят, — или вие навярно смятате, че съдът, който ще разгледа делото и ще издаде присъдата, може да се влияе от съображения, чужди на справедливостта?

— Събитията доказват обратното — каза хитро тя и погледна председателя и заместник-прокурора, които ѝ отвърнаха със студени погледи.

— Доизяснете се, госпожо — каза заместник-прокурорът. — Вие говорите така, като че ли ние не сме изпълнявали само дълга си.

— Не обръщайте внимание на думите ѝ — намеси се Камюзо.

— Но затова пък думите на председателя като че ли предрешиха изхода на един въпрос, който зависи от следствието — продължи тя, — а все още нито следствието е започнало, нито съдът се е произнесъл.

— Не се намираме в съдебната зала — отговори язвително заместник-прокурорът, — а и всички тези неща са ни известни.

— Но кралският прокурор все още не знае нищо — отвърна му с насмешка тя. — А той веднага ще се върне от Камарата на депутатите. И тъй като вие му причинихте доста неприятности, явно сам ще се заеме с делото.

Заместник-прокурорът смръщи гъстите си вежди и съзаклятниците видяха как върху челото му се изписва закъсняло разкаяние. Настъпи пълна тишина, в която се чуваше само шумът отхвърлянето и прибирането на картите. Принудени от хладното мълчание, съпрузите Камюзо излязоха и оставиха съучастниците да си поговорят на спокойствие.

— Камюзо — обърна се към него жена му, — ти май каза повече, отколкото трябваше. Защо им даде повод да те подозират, че не желает да участвуваш в техните планове? Може да ти погодят някой номер.

— Какво могат да направят против мен? Тук аз съм единственият съдебен следовател.

— А нима не могат подло да те оклеветят и да предизвикат уволнението ти?

В този момент те се сблъскаха с Шеснел. Старият нотариус разпозна съдебния следовател и с прозорливостта на човек, врял и кипял в съдебните работи, разбра, че съдбата на семейство Д'Егриньон е в ръцете на този млад мъж.

— Ах, господине — извика Шеснел, — вие сте ни крайно необходим. Искам да ви кажа само две думи. Извинете ме, госпожо — обърна се той към съпругата на следователя и отведе мъжа ѝ настрана.

Госпожа Камюзото като изпечена конспираторка не сваляше поглед от дома на Дю Кроазие, за да прекъсне разговарящите, ако някой излезе оттам; но както тя с право си мислеше, враговете бяха заети с обсъждането на аргументите, които беше противопоставила на техния план.

Шеснел заведе следователя в сянката на стената и зашепна на ухото му:

— Ако вземете страната на семейство Д'Егриньон, вие ще имате подкрепата на херцогиня Дьо Мофриньоз, принц Дьо Кадинян, херцозите Дьо Наварен и Дьо Лъононкур, на пазителя на кралския печат, канцлера и дори на краля. Току-що идвам от Париж; знаех всичко и побързах да уведомя двора. Ние разчитаме на вас и ще пазим пълна тайна. Но ако вие се окажете наш враг, аз още утре пак ще отида в Париж и ще подам до негово величество жалба против пристрастните и незаконни действия на местната съдебна власт, тъй като знам със сигурност, че някои нейни представители въпреки законите тази вечер са яли и пили у Дю Кроазие, на когото впрочем са и приятели.

Ако имаше необходимата власт, Шеснел би привлякъл по това дело и самия Господ-Бог; а сега той остави следователя, без да дочака отговора му, и хукна като млад елен към къщата на Дю Кроазие.

Принуден от настойчивостта на жена си, следователят повтори разговора си с Шеснел и беше обсипан от: „Е, нямах ли право?“, думи, които жените казват дори и тогава, когато грешат, макар и с по-малко нежен глас. След като се прибраха вкъщи, Камюзото призна превъзходството на жена си и голямото щастие да бъде неин мъж, признание, което беше предпоставка за една щастлива нощ на двамата съпрузи.

Шеснел видя групата на враговете си, които излизаха от Дю Кроазие и се уплаши да не би той вече да си е легнал; за нотариуса това би било равносилно на нещастие, защото обстоятелствата изискваха бързи действия.

— В името на краля, отворете! — извика той на прислужника, който затваряше външната врата.

Шеснел току-що се беше позовавал на краля пред дребния честолюбив следовател и тази дума, все още запазена върху устните му, неволно се отрони от тях; той вече не знаеше какво говори; почти бълнуваше. Отвориха му и нотариусът влетя в преддверието като светкавица.

— Синко — обърна се той към слугата, — ще ти дам сто екю, ако събудиш госпожа Дю Кроазие и веднага ми я изпратиш тук. Кажи й каквото ти дойде на ума.

Но когато вратите на великолепия салон, в който нервно крачеше Дю Кроазие, се отвориха, Шеснел отново възвърна спокойствието и хладнокръвието си. Няколко мига двамата мъже се измерваха с поглед, в който се отразяваше цялата им двадесетгодишна омраза. Единият се готвеше да смачка под краката си рода Д'Егриньон, другият се беше хвърлил като лъв на помощ.

— Моите почитания, господине — обърна се Шеснел. — Подадохте ли вече молбата си?

— Да, господине.

— Кога?

— Вчера.

— Издаван ли е някакъв друг документ освен заповедта за арестуване?

— Предполагам, че не — отвърна Дю Кроазие.

— Дойдох да преговарям с вас.

— На делото е даден ход, следствието ще протече по установения ред и нищо не може да го спре.

— Да не говорим за това. Аз съм на вашите услуги... в краката ви.

И старият Шеснел падна на колене пред Дю Кроазие, протягайки умолително ръце.

— Какво ви трябва? Искате ли земите ни? Или замъка? Вземете всичко и оттеглете жалбата си. Оставете ни само живота и честта. Освен всичко, което ви предложих, ще стана ваш слуга и вие ще можете да разполагате с мен както пожелаете.

Дю Кроазие остави стареца на колене, а сам седна във фотьойла.

— Вие не сте отмъстителен, вие сте добър и не ни мразите толкова, че да не можем да се спогодим — молеше Шеснел. — От вас се иска съвсем малко и още на сутринта младежът ще е свободен.

— Целият град знае за арестуването му — отвърна Дю Кроазие, като се наслаждаваше на отмъщението си.

— Наистина това е голяма неприятност, но докато няма доказателства и съд, нещата все още могат да се оправят.

Дю Кроазие нещо съобразяваше и Шеснел, мислейки, че той вече е обхванат от алчността, се изпълни с вярата, че ще победи врага си чрез този могъщ двигател на човешките интереси. В тази решителна минута влезе госпожа Дю Кроазие.

— Елате, госпожо, помогнете ми да умилюстивя скъпия ви съпруг — каза Шеснел, все още на колене.

Силно изненаданата госпожа Дю Кроазие вдигна стареца. Шеснел ѝ обясни всичко. Когато благородната дъщеря на бившия управител на херцозите Д'Алансон разбра за какво се касае, тя обърна разплаканите си очи към Дю Кроазие.

— Ах, господине, и вие се колебаете? За Д'Егриньон, които са гордостта на нашата област? — простена тя.

— Не става дума за това! — извика Дю Кроазие, като се изправи и отново закричи нервно из стаята.

— А за какво?... — попита изненадано Шеснел.

— Господин Шеснел, става дума за Франция, за нашата страна и за нашия народ, става дума за това, че вече е крайно време вашите благородници да разберат, че има правосъдие и закони, буржоазия и дребни дворяни, които не само че не са по-лоши от тях, но и сега ги държат в ръцете си. Не може заради един заек да опустошаваш десет житни ниви, не може да позориш семействата, като съблазняваш бедните им дъщери, не може да презираш хора, които по нищо не ти отстъпват, и в продължение на десет години безнаказано да им се подиграваш, без тези обиди да се разраснат и да избухнат в лавина, а тази лавина вече пада, мачка и погребва господа благородниците. И вие искате да върнете стария режим и да скъсате обществения договор, хартата, където са написани правата ни...

— Има ли още? — попита Шеснел.

— Нима наш свещен дълг не е да отворим очите на народа? — извика Дю Кроазие. — Той сам ще разбере какви са нравствените устои на вашата партия, когато види, че и благородници седат наравно с кой да е Жак или Пиер на подсъдимата скамейка. Ще стане ясно, че обикновените честни хора струват повече от опозорените

благородници. Съдът е за всички. Аз съм защитник на народа и приятел на законите. Вие сами на два пъти ме приобщихте насилствено към този народ: първия път, когато ми отказяхте ръката на госпожица Арманд, а след това, когато ме оставихте извън вашето избрано общество. Сега ще жънете това, което сте посели.

Тази реч изплаши много и Шеснел, и госпожа Дю Кроазие. Тя с ужас прозря истинския нрав на своя съпруг и видя в нова светлина не само миналото, но и бъдещето си. Изглеждаше, че никаква сила не може да сломи този колос, но Шеснел не отстъпи дори и пред невъзможното.

— Ах, господине! Няма ли да простите? Нима не сте християнин? — прошепна госпожа Дю Кроазие.

— Госпожо, аз прощавам така, както прощава и Господ — при определени условия.

— Кой са те? — запита Шеснел, комуто се стори, че отново проблясва лъч надежда.

— Наближават изборите и аз искам да получа всички гласове, с които разполагате.

— Ще ги имате — отвърна Шеснел.

— Искам — продължи Дю Кроазие — всяка вечер аз и жена ми да бъдем посрещани с искрена или с поне привидна любезност от господин маркиз Д'Егриньон и близките му.

— Не знам точно как ще се разбера с тях, но ще ви приемат.

— Искам една полица от четиристотин хиляди франка, базираща се на писмено споразумение по повод настоящото дело, за да мога винаги да ви държа в ръцете си.

— Съгласни сме — каза Шеснел, без да се издава, че носи в себе си стоте хиляди екю, — но тя да бъде дадена на трето лице и да се върне на семейство Д'Егриньон, след като спечелите изборите и след като сумата ви бъде изплатена.

— Не, само след сватбата на племенницата ми, госпожица Дювал, която един ден ще притежава четири милиона. При сключването на брачния договор аз и жена ми ще определим тази девойка за наша наследница; тя трябва да се омъжи за вашия граф.

— Никога! — възкликна Шеснел.

— Никога? — повтори Дю Кроазие, опиянен от собственото си могъщество. — Тогава, лека нощ.

„Колко съм глупав! — помисли си Шеснел. — Нищо не ми костваше да излъжа един такъв човек.“

Дю Кроазие излезе от стаята доволен, че се е отказал от всичко в името на потъпканата си гордост, след като се е подиграл с Шеснел и си е поиграл със съдбата на знатния род, който беше опората на аристокрацията в областта: беше много радостен и от факта, че Д'Егриньон вече не можеше да му се изплъзне. Той се качи в стаята си, оставяйки жена си и Шеснел сами. В опиянението си Дю Кроазие вярваше, че нищо не може да попречи на победата му, защото беше убеден, че стоте хиляди екю вече са прахосани и за да ги набави, семейство Д'Егриньон трябваше или да продаде, или да ипотекира имотите си; струваше му се, че съдебният процес е неизбежен. Делата при подобен род престъпления могат лесно да се уредят, когато присвоената сума бъде възстановена. Обикновено жертва на измамата стават богати хора, които не желаят да бъдат причината за опозоряването на някой непредпазлив човек. Но Дю Кроазие не искаше така лесно да се отказва от правата си. Заспивайки, той с радост си мислеше, че мечтите му ще се осъществят независимо дали чрез съда или чрез брака, и с удоволствие се вслушваше в гласа на Шеснел, който се оплакваше на госпожа Дю Кроазие.

Дълбоко набожна католичка роялистка и силно привързана към благородническите съсловия, госпожа Дю Кроазие напълно споделяше обичта на Шеснел към Д'Егриньон, а тези чисти чувства току-що бяха жестоко потъпкани. Преданата роялистка бе доловила през речта на своя съпруг крясъците на либералите, които, според мнението на духовния ѝ наставник, жадуваха унищожението на католицизма. За нея партията на левите олицетворяваше 1793 година с безредиците и ешафодите ѝ.

— Какво би казал чичо ви? Този свят човек сигурно ни слуша! — възкликна Шеснел.

Госпожа Дю Кроазие не отговори нищо, само две едри сълзи се търкулнаха по бузите ѝ.

— Веднъж вече станахте причина за смъртта на един нещастен младеж и потопихте във вечна скръб майка му — продължи Шеснел и виждайки колко точно попадат ударите му, беше готов, ако трябва, дори да разбие това сърце, но да спаси Виктюрниен. — Нима искате да погубите сега и госпожица Арманд, която и с една седмица няма да

преживее опозоряването на семейството си? Искате ли да погубите и нещастния Шеснел, вашия дългогодишен нотариус, който, още преди да бъде съставен обвинителният акт, ще убие младия граф в затвора и после сам ще сложи край на живота си, за да не попадне в ръцете на правосъдието по обвинение в убийство?

— Спрете, приятелю, спрете! Съгласна съм на всичко, за да се прекрати това дело, но сам видяхте, че аз едва преди няколко минути напълно опознах душата на господин Дю Кроазие... и, струва ми се, мога да ви доверя нещо... Изход няма!

— А ако все пак се открие? — запита Шеснел.

— Бих дала половината си живот, за да намерим изход от това положение — отвърна тя и привърши мисълта си с енергично кимане, с което сякаш подчертаваше колко голямо е желанието ѝ да успеят.

Подобно на първия консул^[4], който в битката при Маренго търпеше неуспехи до пет часа вечерта, а в шест часа изтръгна победата чрез отчаяната атака на Дезе и бясното нападение на Келерман, така и Шеснел откри възможност за краен успех сред унинието и разрухата. Човек трябва да е бил Шеснел, опитен нотариус, бивш домоуправител или писар у адвоката Сорбие-баща, трябва да е изпитал проблясъците на внезапното проникновение, което поражда отчаянието, за да стане велик поне колкото Наполеон или дори да го надмине: това вече не беше битката при Маренго, а при Ватерло и Шеснел, виждайки настъпващите прусаци, реши да ги победи.

— Госпожо, вие, която в течение на двадесет години доверявахте делата си само на мен, вие, която сте гордостта на буржоазията, така както Д'Егриньон са гордостта на аристокрацията в нашия департамент, знайте, че спасението на това семейство зависи единствено от вас. Отговорете ми: нима ще допуснете да бъдат опозорени прахът на вашия чичо, родът Д'Егриньон и нещастният Шеснел? Искате ли да причините смъртта на плачещата от скръб госпожица Арманд? Или искате да изкупите греховете си, да зарадвате дедите си — тези верни домоуправители на херцозите Д'Алансон — и да успокоите душата на прескъпия ни абат, който, ако можеше да излезе от гроба, сам би ви заповядал да сторите това, за което аз сега ви моля на колене.

— Какво е то? — извика госпожа Дю Кроазие.

— Ето въпросните сто хиляди екю — каза той и извади от джоба си банкнотите. — Вземете ги и всичко ще приключи.

— Ако се касае само за това — продължи тя — и ако не докарам някоя неприятност на мъжа си...

— Напротив, ще му направите голямо добро — каза Шеснел. — С цената на едно леко разочарование тук, на земята, вие ще го спасите от вечните мъки на ада.

— А няма ли да бъде злепоставен? — попита съпругата, гледайки Шеснел.

В този поглед Шеснел прочете до дъно мислите, които вълнуваха душата на нещастната жена. Госпожа Дю Кроазие се колебаеше между две религии — между заповедите на църквата за съпружеската вярност и между предаността си към самата църква и към престола; виждаше, че мъжът ѝ заслужава порицание, но не смееше да го порицае; искаше да спаси Д'Егриньон, но и не можеше да престъпи интересите на мъжа си.

— Не — отвърна Шеснел, — вашият дългогодишен нотариус ви се заклева за това в светото евангелие...

Шеснел вече можеше да предложи на семейство Д'Егриньон само вечното спасение на душата си и той пожертвува това спасение, като се обвърза с ужасна измама; друг избор нямаше — трябваше или да излъже госпожа Дю Кроазие, или да загине. И той веднага състави и продиктува на госпожа Дю Кроазие една разписка, върху която сложи с пет дни по-раншна дата от тази, на която бе издаден съдбоносният чек; нотариусът си спомни, че именно през тези дни Дю Кроазие отсъствуваше, тъй като беше заминал да се разпорежи за някои неща в имотите на жена си.

— Закълнете ми се — каза Шеснел, след като госпожа Дю Кроазие взе парите, а той — документа — да потвърдите пред следователя, че сте получили тази сума в посочения на разписката ден.

— Но това е лъжа!

— Само на пръв поглед — допълни Шеснел.

— Не мога да го направя, без да съм се посъветвала с духовния си наставник абат Кутюрие.

— Добре — съгласи се Шеснел, — но в това дело се ръководете единствено от неговите напътствия.

— Обещавам ви.

— Ще върнете парите на господин Дю Кроазие едва след като сте дали показанията си пред следователя.

— Добре — каза тя, — нека Господ ме подкрепи, когато се явя в човешкия съд, за да поддържам тази лъжа!

Шеснел целуна ръката на госпожа Дю Кроазие и застина във величествена поза; в този момент той приличаше на един от пророците, рисувани от Рафаел във Ватикана.

— Душата на чичо ви е изпълнена с радост и вие получихте вовеки веков опрощение за греха, който сторихте, като се омъжихте за враг на трона и на олтара.

Тези думи произведоха голямо впечатление върху боязливата душа на госпожа Дю Кроазие. Шеснел реши веднага да се сдобие и с подкрепата на абат Кутюрие — духовния наставник на госпожа Дю Кроазие. Нотариусът, добре знаеше колко упорство влагат набожните люде, за да спечелят борбата, която са повели за възтържествуване на идеите си, и затова, веднъж решил да включи колкото се може по-бързо на своя страна в тази битка и църквата, той отиде в Двореца Д'Егриньон, събуди госпожица Арманд, разказа й случилото се през нощта и я прати веднага в епископството, за да привлече прелата на полесражението.

„Господи, ти трябва да спасиш рода Д'Егриньон — мислеше си Шеснел, докато бавно се прибираще към дома си. — Сега ще се разгори истинска съдебна битка. Ние ще имаме работа с хора, които се ръководят от користни чувства и интереси, и бихме могли да получим всичко от тях. Дю Кроазие се възползува от отсъствието на кралския прокурор, който ни е верен приятел, но който след откриването на заседанията в камарата трябваше да отиде в Париж. Как ли са привлекли заместник-прокурора, който предаде жалбата в съда, без да се допита до началника си? Утре ще трябва да разбуля тази тайна, да проуча почвата и ако евентуално открия нишките на заговора, да замина за Париж и чрез ръката на госпожа Дю Мофриньоз да намеся в това дело и някои всемогъщи личности.“

Такива бяха мислите на закаления в съдебните битки старец и той съвсем трезво оценяваше положението. Тази вечер Шеснел си легна полумъртъв от преживените вълнения и от умората. Преди да заспи обаче, той отново прехвърли под изпитателния си поглед членовете на съда, за да разбере тайните намерения и амбициите им,

да прецени как може да им се въздействува и какви са шансовете му в тази борба. Ако предадем в съкратен вид щателния оглед, който извърши Шеснел върху съвестта на набелязаните от него хора, бихме могли да предложим на читателя едно описание на провинциалните съдилища.

[1] Балзак има предвид смъртта на Атаназ Грансон от „Старата мома“. ↑

[2] *Херцог Д'Ангиен* (1772–1804) — член на кралската фамилия на Бурбоните. Осъден от Наполеон I на смърт по обвинение в държавна измама. ↑

[3] Адвокатът Дюпен е бил либерал, а Берие — монархист. ↑

[4] След държавния преврат на 9 ноември 1799 година властта във Франция преминала в ръцете на трима консули, като първи консул е бил Наполеон Бонапарт. ↑

ШЕСТА ГЛАВА

ПРОВИНЦИАЛНИЯТ СЪД

Съдиите и прокурорите, които са принудени да започнат кариерата си в провинцията, където е пълно с техни амбициозни колеги, отначало се стремят към Париж, мечтаят да блеснат върху широката сцена, на която се поставят важни политически процеси и където съдът е свързан с животрептящите интереси на обществото. Но в този правен рай попадат малцина избраници и останалите девет десети от юристите рано или късно се устройват завинаги в провинцията. Затова във всеки провинциален трибунал или съд съществуват два ясно разграничени типа чиновници: едните с убити мечти — те вече чувствуват доволство от прекомерното внимание, с което ги обграждат в провинцията, и се оставят да бъдат приспани от спокойния живот; другите са надарените млади хора, у които желанието да се издигнат все още не е охладено от никакви разочарования, жаждата за успех постоянно ги подтиква и ги довежда до фанатична крайност при изпълнение на задълженията им.

В онези времена роялизмът зовеше младите юристи на борба с враговете на Бурбоните. Дори и най-посредственият помощник-прокурор мечтаеше да произнася обвинителни речи и с цялата си душа копнееше за един от тези политически процеси, които изваждаха на показ способностите, привличаха вниманието на министерството и донасяха повишенията. Кой от прокуратурата не завиждаше на съда, в чиято област се разкриеше бонапартистки заговор? Кой не жадуваше да разобличи някой Карон или Бертон^[1] или да предотврати подготвящ се бунт? Тези хора с жарки амбиции, подклаждани от непрестанната борба между партиите и опиращи се на държавния интерес и на необходимостта да бъде въведен монархизмът във Франция, бяха съобразителни, предвидливи и проницателни; те старателно изпълняваха полицейските си задължения, шпионираха народа и го тласкаха обратно в пътя на покорството, от който той не биваше да се

отклонява. Тогаващото правосъдие, доведено до фанатизъм от вярата си в монархията, поправяше грешките на старите парламенти^[2] и действуваше в един може би прекалено показан съюз с църквата. В ония дни правосъдието беше по-скоро старателно, отколкото умело и грешеше много по-малко от макиавелизъм, отколкото поради искреността на възгледите си, които бяха в разрез с общите интереси на отечеството, защото се опитваха да го предпазят от бъдещи революции. Но в своята цялост правосъдието съдържаше изключително много буржоазни елементи и беше съвсем достъпно за низките сметчици на либералите, така че рано или късно щеше да стане конституционно и щеше да вземе страната на буржоазията, когато удареше часът на борбата. Също като администрацията и този огромен организъм беше дълбоко проникнат от лицемерието или, по-точно казано, от духа на подражанието, който винаги е карал Франция да имитира двора и да го заблуждава по този начин със съвсем невинен вид.

Тези два типа юристи съществуваха и в съда, в който щеше да се решава съдбата на младия Д'Егриньон. Председателят Дю Ронсьоре и един стар съдия на име Блонде представяха примирилите се и заседнали в провинцията служители. В групата на младите и амбициозните влизаха съдебният следовател господин Камюзо и господин Мишю, който благодарение на покровителството на рода Сен-Синь беше назначен за помощник-съдия, но още при първа възможност щеше да влезе в състава на някой парижки съд.

Председателят на съда Дю Ронсьоре беше защитен срещу уволнение от закона за несменяемост на съдиите; той смяташе, че не е приет с полагащото му се уважение от аристокрацията и беше взел страната на буржоазията, като прикриваше своето разочарование под маската на независимостта, без все още да подозира, че възгледите му го осъждаха да си остане председател на съд до края на живота. Тръгнал веднъж по този път, той беше принуден от логиката на нещата да свърже надеждите си за издигане с победата на Дю Кроазие и на левицата. Нито в префектурата, нито в съда обичаха Дю Ронсьоре. Тъй като беше принуден да живее в разбирателство с властта, той изглеждаше подозрителен в очите на „левите“. Така председателят на съда не принадлежеше към никоя партия. Заставен да отстъпи кандидатурата си за изборите в полза на Дю Кроазие, той вече нямаше

никакво влияние и играеше само второстепенна роля. Фалшът на неговото положение се отразяваше и върху характера му — Дю Ронсьоре беше станал злобен и сърдит. Изморен от двойствената си политика, той тайно беше решил да застане начело на либералната партия и по такъв начин да надделее над Дю Кроазие. Позицията му в делото на граф Д'Егриньон беше неговата първа стъпка в това начинание. Дю Ронсьоре вече изцяло олицетворяваше буржоазията, която, изхождайки от дребните си страсти, пречеше на големите национални интереси; тя беше неустойчива в политиката, днеска е за, а утре — против властта; проваляше всичко и не спасяваше нищо; отчайваше се от злините, които правеше, но упорито продължаваше да ги върши; не желаше да признае нищожеството си; едновременно беше и скромна, и надменна; изискваше от народа това покорство, което сама отказваше на кралската власт; всички прояви на превъзходство над нея я тревожеха и се стремеше да принизи талантите до собственото си ниво, като че ли величието можеше да се съпостави с дребнавостта и като че ли властта можеше да съществува без силата.

Председателят на съда беше слаб и висок човек с полегатото чело, редки кестеняви коси, пъстри очи, покрито с червени петна лице и присвити устни. В глухия му глас се долавяше задъхването на астматика. Имаше за жена едно огромно, величествено и вече поотпуснато създание, което се захласваше по най-нелепите приумици на модата и непрекъснато се труфеше. Председателшата си придаваше вид на кралица, носеше дрехи в крещящи цветове и когато отиваше на бал, винаги украсяваше главата си с един от онези толкова скъпи на англичанките тюрбани, които се ползват с огромна популярност в провинцията. Двамата имаха четири-пет хиляди франка рента и със заплатата на председателя получаваха общо дванадесет хиляди франка годишно. Въпреки алчността си съпрузите имаха веднъж седмично приеман ден, с който се опитваха да удовлетворят суетността си. Верни на утвърдените порядки в градчето, в което Дю Кроазие вече въвеждаше съвременния разкош, семейство Дю Ронсьоре не беше извършвало след сватбата си никакви промени в жилището и продължаваше да живее в старата къща, която беше собственост на съпругата. Тази къща, която бе обърнала едната си фасада към двора, а другата — към малка градинка, предлагаше на минувачите от улицата

една сива стена с триъгълен завършек под покрива; върху нея от всеки етаж надничаше по един прозорец. Дворът и градината бяха оградени от висок зид, по дължината на който в градината се простираше алея с кестени, а в двора — различни пристройки. Откъм улицата градината беше обградена с остаряла, вече проядена от ръждата решетка, а голямата врата, която водеше към двора, беше притисната между две стени и един огромен навес. Подобен навес се издигаше и над парадния вход. Там беше мрачно, задушно и миришеше на застоял въздух. В стената, която отделяше двора от съседните, бяха направени няколко отвора с решетки и те приличаха на затворническите прозорци. Цветята като че не желяеха да растат в квадратните лехи на градината, в която през желязната решетка можеше да се види всичко от улицата. В приземния етаж на сградата въвеждаше едно обширно преддверие с изглед към градината; през него се влизаше в салона, който имаше стъклена врата, водеща към градината, и един от прозорците му гледаше към улицата. Трапезарията, която беше равна по големина на салона, се намираше от другата страна на преддверието. Тези три помещения напълно съответствуваха на меланхолията, която цареше тук. Таваните бяха обковани с тежки изрисувани греди, украсени по средата с мършави ромбчета от изрязани розетки и отблъскваха погледа. Създадените в крещящи тонове рисунки вече бяха остарели и опушени. Салонът, украсен с дълги копринени червени пердета, на места прогорени от слънцето, беше обзаведен с бяла мека мебел, покрита с протъркана дамаска. Над камината висеше стенен часовник от времето на Луи XV^[3], заобиколен от причудливи свещници с жълти свещи, които се палеха само в дните, когато председателшата смъкваше зеления калъф от украсения с кристални висулки стар полилей. Три маси за игра на карти с протрито зелено сукно и една масичка за табла бяха напълно достатъчни за развлеченията на гостите, които госпожа Дю Ронсьоре черпеше с ябълкова ракия, кифлички, кестени, подсладена вода и домашно приготвен бадемов сироп. А от известно време беше започнала да им поднася чай с отвратителни сладкиши. Всеки три месеца семейство Дю Ронсьоре даваше голям обяд, състоящ се от три основни ястия, за който разтръбяваха из целия град, и винаги го поднасяха в отвратителни съдове, но самата храна беше приготвена с това майсторство, което е присъщо само на провинциалната кухня.

Достойното дори и за Гаргантюа^[4] пиршество продължаваше шест часа. Чрез разточителното изобилие, на което са способни само скъперниците, председателят на съда се опитваше да се пребори с изискаността на Дю Кроазие.

И така, животът, който водеше Дю Ронсьоре, напълно съответствуваше на характера му и на привидното му благополучие. Той се отегчаваше в дома си, без сам да знае защо, но не смееше да прави разходи, за да промени положението на нещата, тъй като беше щастлив, че може да заделя всяка година по седем-осем хиляди франка, с които се надяваше да обезпечи напълно сина си Фабиен, който не пожела да стане нито съдия, нито адвокат, нито чиновник и чието безделие го отчайваше. В бъдещите планове за сина си Дю Ронсьоре си съперничеше със своя заместник-председател, стария съдия господин Блонде, който отдавна беше сватосал сина си със семейство Бландюро. Тези богати търговци на платове имаха една-единствена дъщеря, за която председателят на съда се надяваше да ожени Фабиен. Тъй като бракът на Жозеф Блонде изцяло зависеше от назначението му за помощник-съдия, една длъжност, която старият съдия се надяваше да запази за сина си, като подаде своята оставка, председателят Дю Ронсьоре тихомълком пречеше на съдията и тайно подработваше семейство Бландюро и ако не беше делото на граф Д'Егриньон, баща и син Блонде сигурно отдавна щяха да бъдат изместени от коварния председател, чието богатство беше много по-голямо от това на съперниците му.

Съдията Блонде — жертвата на този провинциален Макиавели, беше една от онези колоритни личности, които са погребани в провинцията като дребни монети в гробница; по онова време той навлизаше в шестдесет и седмата си година, но се чувствуваше много добре за възрастта си; беше висок на ръст, а здравият му вид навяваше спомена за свещениците от доброто старо време. Характерното му лице, белязано с хилядите дупчици на вариолата, която бе придала на носа му формата на свредел, беше изцяло покрито с руменина и се оживяваше както от двете бързи и винаги иронични очички, така и от подигравателната усмивчица върху виолетовите му устни. Адвокат още от преди Революцията, той беше избран за обществен обвинител, но се оказа, че е най-мекосърдечният сред хората, които изпълняваха тази страшна длъжност. Добрякът Блонде, така го наричаше целият

град, смекчи революционните закони, като се съгласяваше с всичко и не предприемаше нищо. Принуден да арестува няколко благородници, той така бавно водеше следствието им, че те дочакаха девети термидор^[5]; в това начинание той вложи много ловкост и тя му донесе всеобщо възхищение. Разбира се, добрякът Блонде вече отдавна трябваше да е станал председател на някой съд, но по време на съдебните реорганизации той беше отстранен от Наполеон, чието предубеждение към републиканците пролича дори и в най-дребните факти от управлението му. Забележката, че е бивш обществен обвинител, написана в полето срещу името на Блонде, накара императора да попита Камбасерес^[6] няма ли някоя подходяща издънка от старо парламентарно семейство, която би могла да заеме това място. Тогава бе назван Дю Ронсьоре, чийто баща е бил съветник в парламента. Въпреки нежеланието на императора главният канцлер, изхождайки от нуждите на правосъдието, остави Блонде съдия, като обясни, че бившият адвокат е един от най-добрите юристи във Франция.

Талантът на съдия, както и великолепно познаване на старото, а по-късно и на новото законодателство щяха да го издигнат много високо, но господин Блонде, подобно на доста велики умове, дълбоко презираше правните си познания и почти изцяло се беше отдал на едно друго занимание, съвсем отдалечено от професията му, за което пазеше опита, времето и силите си. Добрякът страстно обичаше градинарството; поддържаше връзки с най-известните познавачи в тази област; имаше амбицията да открие нови видове; интересуваха се от новостите в ботаниката и, с две думи, живееше изключително в света на цветята. Като всички цветари и той си имаше едно предпочитано пред останалите растение и неговият любимец беше *Pelargonium*^[7]. По тази причина съдът, процесите и ежедневието оставаха на заден план пред чудния и изпълнен с вълнение живот, който водеше старецът, влюбвайки се все по-силно и по-силно в своите невинни ханъми. Грижите към цветята и градинарските навици буквално бяха приковали Блонде към оранжерията му. Ако не беше тази страст, той можеше да стане депутат по време на Империята и щеше да блесне в Законодателното събрание. Женитбата беше втората причина за безличния му живот. На четиридесет години той има неблагоприятното да се ожени за една осемнадесетгодишна девойка,

която след първата година от брака им роди син, когото нарекоха Жозеф. След три години госпожа Блонде, станала вече най-красивата жена в града, вдъхна в сърцето на префекта на департамента страст, която беше прекъсната едва от смъртта ѝ. Тя роди второ момче, Емил, за което целият град, в това число и Блонде, знаеше, че е от префекта. Госпожа Блонде лесно би могла да разпали амбициите на съпруга си и да го откъсне от цветята, но тя поощряваше увлечението на стария съдия към ботаниката, защото не желаше да напусне града, така както и префектът не пожела да смени префектурата си, докато неговата възлюбена беше още жива.

Неспособен на тази възраст да воюва с младата си жена, съдебният служител се утеши с оранжерията си и нае една много красива прислужничка, която се грижеше за постоянно променящите се красавци в харема му. И докато съдията пресаждаше, разсаждаше, поливаше, присаждаше, превиваше, подреждаше и разместваше цветята си, госпожа Блонде харчеше парите му за модни тоалети, с които блестеше в салоните на префектурата; само едно-единствено нещо — обучението на Емил, който естествено също беше част от страстта ѝ, можеше да я изтръгне от грижите по силното ѝ увлечение, за което градчето най-накрая започна да ѝ се възхищава. Това родено от любовта дете беше толкова красиво и умно, колкото беше глупав и грозен Жозеф. Но старият съдия, заслепен от бащината си любов, обичаше Жозеф със същата сила, с която жена му боготвореше Емил. В продължение на цели дванадесет години господин Блонде остана напълно примирен; затваряше си очите пред любовта на жена си и запазваше благороден и достоен вид, подобно на аристократите от осемнадесети век; но както у всички спокойни хора, така и неговата душа таеше дълбока омраза към втория му син. През 1818 година, след смъртта на жена си, той изгони натрапеното му дете и го изпрати да учи право в Париж, като му даваше само сто и двадесет франка годишно; никакви молби не бяха в състояние да го накарат да прибави дори и петак към тази сума. Ако не беше подкрепата на истинския му баща, Емил Блонде щеше да загине.

Къщата на съдията минава за една от най-хубавите в града. Тя е разположена почти срещу префектурата и пред лицевата фасада на жилището, откъм главната улица, се намира чистичък двор, който е отделен от пътя със стара желязна решетка, поддържана от две тухлени

колони. Между всяка една от тези колони и съседните къщи са сложени две други решетки, които се издигат върху тухлена стеничка, висока около половин човешки бой. Дворът, широк двадесет и дълъг четиридесет метра, е разделен на две огромни цветни лехи от една тухлена пътечка, водеща от оградата до вратата на къщата. Тези две лехи, които целогодишно се поддържат с голямо старание, през всички сезони будят възхищението на минувачите с величествените си букети. От тези две цветни грамади се промъкват увивни растения и се сплитат по стените на съседните къщи като великолепно завеси. Колоните са обвити с орлови нокти и са украсени с две саксии, в които вече привикнали с новия климат кактуси показват пред удивените погледи на непосветените чудовищните си настръхнали листа с бодлива защита, които изглеждат като че ли са причинени от някоя ботаническа болест. Тухлената къща, чиито прозорци са украсени с дъговидни, също тухлени сводове, има съвсем обикновена фасада, която се освежава единствено от боядисаните в яркозелено щори. През стъклената входна врата и дългия коридор, който завършва с друга стъклена врата, може да се види централната алея на голямата близо два арпана градина. Алеите в тази градина могат да се зърнат понякога и през прозорците на салона и трапезарията, които са разположени също като прозорците на коридора — един срещу друг. За два века тухлите на стената откъм улицата бяха придобили цвета на ръжда и на мъх, примесен със зеленикави тонове, които хармонично се съчетават със свежестта на буйните лехи и на храстите. Нямахше случай пътник да е минал през града и да не е харесал тази къща, изцяло обвита с цветя, мъх и зеленина чак до покрива, който беше украсен с два глинени гълъба.

Освен старата къща, запазена в непроменен вид от един век насам, съдията притежаваше и земи, които му носеха около четири хиляди ливри годишна рента. Отмъщението му, впрочем на съвсем законна основа, се състоеше в това да остави къщата, земите и положението си на своя син Жозеф; целият град знаеше за тези негови намерения. Според завещанието, което бе съставил в полза на този си син, Жозеф получаваше всичко, което законът позволява да бъде унаследено от единия син в ущърб на другия. Освен това добрякът вече петнадесет години събираше парите, с които слабоумният

трябваше да заплати на брат си Емил дела, който не можеха да му отнемат.

Изпъден от бащиния си дом, Емил Блонде успя да си извоюва в Париж доста високо положение; но по-скоро в престижно, отколкото в практическо отношение. Мързелът, инертността и нехайството му бяха обезсърчили неговия истински баща, който бе уволнен при една от честите за Реставрацията правителствени смени и умря почти разорен и вече съвсем разколебан в бъдещето на инак надареното от природата с блестящи способности момче. Поддържаше го единствено дружбата му с една от госпожиците Дьо Тревил, която се омъжи за граф Монкорне; Емил Блонде я познаваше още от преди женитбата ѝ. Семейство Дьо Тревил се беше завърнало от емиграция, докато майка му беше още жива. Госпожа Блонде се родееше с тях по силата на някакви съвсем далечни връзки, но те бяха напълно достатъчни, за да им представи Емил. Бедната жена предчувствуваше бъдещата сирашка участ на сина си, от тези мисли смъртта ѝ се струваше двойно пострашна и затова му търсеше покровители. Тя успя да свърже Емил с най-голямата от госпожиците Дьо Тревил, която го обикна много, но не можеше да се омъжи за него. Тяхната връзка много напомняше тази на Павел и Виржиния. Госпожа Блонде се опита да заздрави взаимната им привързаност, която можеше да отмине, както обикновено става с това напълно детско по същността си преживяване, което е само предвкушане на истинската любов, и посочи на сина си подкрепата, която той можеше да намери у Дьо Тревил. Когато в предсмъртните си часове госпожа Блонде научи за женитбата на госпожица Дьо Тревил с генерал Монкорне, тя отиде при нея с горещата молба да не изоставя Емил и да го покровителствува в парижкото общество, в което щеше да блести благодарение богатството на генерала. За свое щастие Емил успя да се издигне сам. Едва двадесетгодишен, той навлезе в литературния живот вече като признат майстор. Успехът му не бе помалък и в отбраното общество, където го беше въвел баща му, докато все още можеше в началото да издържа разточителния живот на младежа. Тази именно бърза слава и прекрасната външност на Емил укрепиха дружбата му с графинята. Навярно госпожа Монкорне, в чиито вени течеше руска кръв, тъй като майка ѝ беше дъщеря на княгиня Шербелова, щеше да презре приятеля си от детинство, ако той беше беден и трябваше да се бори с цялата си сила срещу трудностите

в парижкия и литературния свят, но когато бурният живот на Емил вдигна шум, тяхната привързаност стана нерушима и от двете страни. Понастоящем Блонде, когото младият Д'Егриньон беше срещнал на първата си вечеря в Париж, минаваше за едно от светилата на журналистиката. Превъзходството му беше признато и в политическите среди, от което репутацията му се повдигна. Старият Блонде беше в пълно неведение относно правата, на които се радваше пресата при парламентарното правителство, и тъй като никой не се осмеляваше да му говори за Емил, за когото той впрочем не искаше и да чуе, съдията все още не знаеше нищо нито за прокълнатия си син, нито за влиятелността му.

Праволинейността на съдията можеше да се сравни само със страстта му към цветята; неговите божества бяха Правото и Ботаниката. Блонде посрещаше вкъщи тъжителите, изслушваше ги, разговаряше с тях, показваше им цветята; приемаше от посетителите редки семена; но на съдийския стол се превръщаше в най-безпристрастния съдия на света. Принципите му бяха толкова добре известни, че тъжителите идваха при него само да представят документи, които биха хвърлили светлина върху делото им, и никога не се опитваха да го мамат. С вещината, познанията и нехайството си към своите безспорни дарби той беше така необходим на Дю Ронсьоре, че ако не бяха брачните интереси, председателят на съда щеше да попречи тайно и с всички възможни средства на молбата на стария съдия в полза на Жозеф; ако опитният старец напуснеше съда, Дю Ронсьоре нямаше да е в състояние да формулира и да произнесе сам нито една присъда. Добрякът Блонде изобщо не подозираше, че Емил може да изпълни желанието му само за няколко часа. Простотата на неговия живот беше достойна за герой на Плутарх. Вечер преглеждаше делата, сутрин се грижеше за цветята си, а през деня съдеше. Някогашната хубава прислужница, вече презряла и набръчкана като великденска ябълка, поддържаше къщата, като се ръководеше от принципите на строгата пестеливост. Госпожица Кадо нито за миг не се разделяше с ключовете от долапите и килера; тя беше неуморима, ходеше лично на пазар, почистваше къщата, готвеше и никога не пропускаше сутрешната литургия. За да се добие представа за живота в това домакинство, достатъчно е да споменем, че бащата и синът ядяха само полуизгнили плодове, тъй като госпожица Кадо обикновено

поднасяше за десерт най-омекналите, че вкусът на пресния хляб им беше непознат и че в този дом се спазваха всички пости, които изискваше църквата. Градинарят получавахе храната си на дажби като войник и винаги беше зорко следен от тази стара Валиде^[8], която толкова много почитаха, че си беше извоювала място и на господарската трапеза; така по време на ядене тя сновеше непрекъснато между столовата и кухнята.

Родителите на госпожица Бландюро бяха решили, че сватбата на наследницата им с Жозеф Блонде ще стане едва след назначението на злочестия адвокат за помощник-съдия. В желанието си да направи своя син годен за тази длъжност старият Блонде се потеше над неговото учение и неуморно му тъпчеше главата с уроци, от които Жозеф трябваше да усвои някои основни положения. Обикновено синът прекарваше вечерите си в дома на своята бъдеща съпруга, където скоро след завръщането си от Париж беше приет и Фабиен дю Ронсьоре, без това ни най-малко да събуди подозренията нито на младия, нито на стария Блонде.

Принципите на пестеливостта, които царуваха в тяхното домакинство, измерено с точност, достойна за картината „Човекът, който претегля златото“ на Герард Доу^[9], бяха така утвърдени, че не се купуваше нито грам сол в повече от необходимото и не се изпускаше нито една изгода; все пак тези принципи бяха нарушавани за нуждите по оранжерията и на цветарството. „Господинът ще се побърка с тази градина“ — казваше госпожица Кадо, без обаче да окачествява и сляпата му любов към Жозеф като лудост; тя също споделяше предпочитанията на бащата към това дете; глезеше го, кърпеше му чорапите и много ѝ се искаше разходите по цветарството да бъдат отделяни само за него. Един-единствен градинар поддържаше във великолепно състояние градината, чиито алеи, разположени сред пищни лехи с най-редки растения, бяха посипани с речен пясък, който постоянно се изравняваше. Тук всички ухания и цветове, гущерите по стените, хилядите оставени под слънцето саксийки, най-различните градинарски принадлежности, мотичките и копачките, с две думи, всички тези невинни сечива и техните красиви рожби свидетелствуваха за прелестната страст на Блонде. В края на цветарника съдията бе разположил върху стъпала пет-шест хиляди саксии с мушкато в широк, амфитеатрален цветен блок, който беше

така известно великолепието си, че хората от града и околностите идваха да му се любуват по време на цъфтеж. Дори императрица Мари-Луиз при едно свое минаване през града беше удостоила с посещението си чудната оранжерия; гледката така я впечатли, че тя сподели това с Наполеон и императорът присъди орден на стария съдия. Тъй като ученият цветар не посещаваше никого освен семейство Бландюро, той изобщо не знаеше за скритите ходове на председателя на съда. Тези, които бяха прозрели намеренията на Дю Ронсьоре, прекалено много се бояха от него, за да предупредят простодушните Блонде.

Що се отнася до Мишю, младежът със силните протекции отдаваше много по-голямо значение на успеха си сред жените от възможно най-отбраното общество, в което бе приет благодарение препоръките на семейство Дьо Сен-Синь, отколкото на крайно простите както във всеки провинциален съд дела. Получаваше около дванадесет хиляди ливри годишна рента; майките му се умилкваха и той се беше впуснал в света на удоволствията. Заседаваше по задължение; така както се учат и уроците в колежа; винаги се съгласяваше и на всичко отвърщаше с „да, уважаеми господин председателю на съда“. Но под това привидно безразличие се криеше превъзходящият ум на човек, учил в Париж и вече отличил се като заместник-прокурор. Свикнал да подхожда към всички проблеми от широтата на знанията си, той бързо се справяше с това, което отнемаше много време на опитния Блонде и на председателя на съда, като често им помагаше да разрешат някои заплетени въпроси. Когато имаха по-особени случаи, председателят и заместникът му обикновено се допитваха до помощник-съдията; възлагаха му най-трудните решения и винаги се удивляваха от бързината, с която той изпълняваше задълженията си, в които дори и старият Блонде не можеше да открие никакви пропуски. Млад и богат, покровителствуван от представители на най-злостичната аристокрация, помощник-съдията живееше извън провинциалните сплетни и дребнавости. Участвуваше във всички веселби и разходки, лудуваше с девойките, ухажваше майките, танцуваше по баловете и когато играеше на карти, залагаше на едро. С две думи, той блестящо играеше ролята си на елегантен и винаги в крак с модата съдебен служител, без това обаче да е в разрез със заеманата от него длъжност,

за която умееше да напомни, когато и комуто бе нужно. Всички го харесваха заради непринудеността, с която възприе провинциалните нрави, без да си позволи да ги критикува. И затова хората се стараеха да направят по-поносимо времетраенето на неговото заточение.

Кралският прокурор — един изключително талантлив юрист, но отдал се на висшата политика, всявате уважение и страх у председателя на съда. Ако не беше неговото отсъствие от града, делото на Виктюрниен нямаше да се състои. Познанията и опитът му в съдебната практика щяха да предотвратят процеса. Председателят на съда и Дю Кроазие се възползуваха от участието му в Камарата на депутатите, където той беше един от най-способните правителствени оратори, за да приведат в изпълнение зловещите си планове; те с известно основание се надяваха, че след като веднъж делото е започнало и новината е разгласена, вече трудно могат да се вземат никакви спасителни мерки. И наистина, по това време в нито един съд прокурорът не би приел без обстойно запознаване с фактите, а може би и без доклад до главния прокурор една жалба за измама, подадена срещу първородния син на някой от най-знатните родове в кралството. В подобни случаи правосъдието в съюз с властта би намерило хиляди начини за спогодба, само и само да не бъде даден ход на жалбата, която спокойно би пратила един непредпазлив младеж в каторгата. Навярно по същия начин би се процедираше и когато се касае за едно почтено либерално семейство, стига то да не е било отявлен враг на престола и на олтара. Поради тези причини Дю Кроазие щеше да е принуден да положи големи усилия, за да бъде приета жалбата му и да бъде арестуван младият граф. Ето какво направиха председателят на съда и Дю Кроазие, за да постигнат бързо целта си.

Господин Соваже, млад адвокат и роялист по убеждение, достигнал в правната йерархия до длъжността първи заместник-прокурор главно поради лакейското си държание пред повисшестоящите, властвуваше в прокуратурата поради отсъствието на своя началник. Сега само от него зависеше да се даде ход на жалбата на Дю Кроазие и да започне следствието по нея. Соваже — личност съвсем незабележима и без всякакво богатство, преживяваше единствено от заплатата си. Властта напълно разчиташе на него, защото той изцяло зависеше от службата си. Но председателят на съда се възползува именно от това обстоятелство. Едва-що фалшивият чек

беше попаднал в ръцете на Дю Кроазие и още същата вечер председателшата Дю Ронсьоре, подготвена от мъжа си, проведе с господин Соваже дълъг разговор, обяснявайки му колко несигурна е службата в прокуратурата — една правителствена прищявка или само една грешка можеха да погубят бъдещето на човека.

— Ако сте съвестен служител и вземете решение, което е в разрез с намеренията на властта дори и когато тя греши, вие сте загубен. Но бихте могли — продължи тя — да се възползвате от положението си и да сключите изгоден брак, който ще ви предпази от лошата съдба, като ви донесе голямо богатство, чрез което ще можете да заемете съдийска длъжност. Моментът е подходящ. Господин Дю Кроазие никога няма да има деца, всички знаят защо; а богатството, неговото и на жена му, ще бъде унаследено от племенницата му госпожица Дювал. Господин Дювал е много богат и притежава железарска фабрика, а все още живият му баща е състоятелен човек. Баща и син имат общо един милион и те ще го удвоят с помощта на Дю Кроазие, който вече се свърза с крупните парижки банкери и индустриалци. Естествено, господин и госпожа Дювал младши, имайки предвид сливането на двете богатства, ще се съгласят да дадат дъщеря си за съпруга на човека, избран от чичо ѝ Дю Кроазие, още повече че при подписването на брачния договор тази девойка ще наследи и леля си, която няма никакви роднини. Вие добре познавате омразата на Дю Кроазие към рода Д'Егриньон; направете му една услуга: застанете на негова страна, приемерте жалбата за измама, която той ще подаде срещу младия Д'Егриньон и веднага, без да се допитвате до кралския прокурор, започнете следствието срещу графа. После молете Бога да бъдете уволнен от министъра за безпристрастно изпълнение на задълженията си въпреки намеренията на властта и вашето щастие е подсигурено! Ще притежавате очарователна жена и тридесет хиляди ливри годишна рента като зестра, без да смятаме четирите милиона, които ще ви се съберат след десетина години.

Заместник-прокурорът беше спечелен само за две вечери.

Председателят на съда и господин Соваже държаха това дело в тайна от стария Блонде, от помощник-съдията и от втория заместник-прокурор. Уверен, че при наличието на достатъчно улики старият съдия ще остане безпристрастен, председателят на съда вярваше, че си е осигурил мнозинство дори и без да смята Камюзо. Но всичките му

планове рухнаха поради неочакваната измяна на съдебния следовател. Председателят се надяваше, че делото ще бъде предадено в съда, преди кралският прокурор да е узнал за това. Но дали Камюзо или вторият заместник-прокурор нямаше да го предизвестят?

[1] *Карон и Бертон* — заговорници карбонари, разстреляни през 1822 година. ↑

[2] До буржоазната революция от 1789–1794 година парламенти са се наричали учрежденията, съставени от представители на трите съсловия; те са изпълнявали съдебни и административни функции. ↑

[3] *Луи XV* е бил крал на Франция от 1715 до 1774 година. ↑

[4] *Гаргантюа* — герой от романа на Франсоа Рабле, изяждащ огромни количества храна. ↑

[5] На този ден е преустановен Терорът — 27 август 1794 година. ↑

[6] *Камбасерес, Жан-Жак Режи* (1753–1824) — втори консул, взел участие в съставянето на гражданския кодекс. ↑

[7] *Pelargonium* (фр.) — мушкато. ↑

[8] *Валиде* — така наричат в Османската империя майката на царувания султан. ↑

[9] *Доу, Герард* (1613–1675) — холандски живописец. ↑

СЕДНА ГЛАВА

СЪДЕБНИЯТ СЛЕДОВАТЕЛ

След като обясним по-подробно семейния живот на съдебния следовател Камюзоз, читателят сигурно ще разбере причините, които позволиха на Шеснел да смята, че този млад служител е на тяхна страна и му дадоха смелостта да го подкупи направо на улицата.

Камюзоз, син от първия брак на заможен търговец на коприна, живеещ на улица Бурдоне, стана предмет на честолюбивите намерения на баща си, който му беше предопределил попрището на съдия. Сключвайки брак, освен жена си той получи и покровителството на един от вратарите на кралския кабинет — скромно, но ползотворно покровителство, благодарение на което беше назначен за съдия, а по-късно и за съдебен следовател. Когато го ожени, неговият баща му даде само шест хиляди франка рента — зестрата на покойната му майка, от която бяха приспаднати всички полагащи се на съпруга суми; а тъй като и госпожица Тирион му донесе едва двадесет хиляди франка, семейството им изпитваше мъките на прикритата бедност, защото заплатата на един провинциален съдия не надвишава хиляда и петстотин франка годишно. Трябва да прибавим, че съдебните следователи получават допълнителен доход в размер на хиляда франка в зависимост от разходите и специфичните дейности, свързани с изпълнението на службата. Въпреки голямата претрупаност тези длъжности винаги са били обект на завист и домогвания, а тъй като са и сменяеми, лесно ще разберем защо госпожа Камюзоз се скара на мъжа си, че е разкрил своите мисли пред господин Дю Ронсьоре.

След тригодишен брачен живот Мари-Сесил-Амели Тирион вече се беше убедила в Божията благодат, защото, както си му е редът, роди без усложнения едно след друго момче и момиче; но тя горещо молеше Бога за в бъдеще да не я благославя толкова щедро. Още няколко подобни проявления на Божията благодат и недоимъкът щеше да се превърне в мизерия. За наследството на господин Камюзоз-баща трябваше да се чака още дълго. А и при всички случаи то нямаше да

надвишава сумата от девет-десет хиляди франка годишна рента за всяко едно от децата му, които бяха четири на брой от два различни брака. Но нали когато най-после се сбъднеше това, което всички сватовници наричат „надежди“, съдията вече щеше да трябва сам да се грижи за обезпечаването на порасналите си деца? Всеки ще разбере положението, в което се намираше госпожа Камюз, тази изпълнена с разум и решителност женица, която си позволяваше да се бърка в съдебните работи на мъжа си, защото ясно съзнаваше какви последици може да има за кариерата му една погрешна стъпка.

Тя беше единствената дъщеря на един стар прислужник на Луи XVIII, който вярно беше следвал своя господар в Италия, Курландия^[1] и Англия и когото кралят възнагради, като го назначи за вратар на своя кабинет, защото това беше единствената длъжност, която старецът можеше да изпълнява; така още от малка Амели като че виждаше в дома си отблясъка на кралския двор. Тирион ѝ описваше благородниците, министрите и всички онези личности, за които е докладвал и въвеждал при краля и които са минавали и заминавали покрай него. Възпитана едва ли не пред прага на Тюйлери, девойката беше усвоила някои от господстващите там правила и беше възприела задължението безпрекословно да се подчинява на властта. Тя съвсем правилно беше преценила, че ако вземе страната на Д'Егриньон, съпругът ѝ ще бъде полезен на госпожа херцогиня Дьо Мофриньоз и ще спечели благоразположението на тези два могъщи рода, на чието влияние баща ѝ би могъл да се опре в подходящ момент пред краля. При първата възможност Камюз можеше да бъде назначен за съдия, отначало в околностите на Париж, а после и в самия Париж. Това мечтано и постоянно жадувано повишение щеше да им донесе шест хиляди франка годишна заплата, удобствата на бащиното ѝ жилище или на жилището на стария Камюз и всички облаги от двете родителски богатства. Ако поговорката „Очи, които не се виждат, бързо се забравят“ е вярна за по-голямата част от жените, тя е още по-вярна, когато става дума за семейните чувства и за министерската и кралската благосклонност. През всички времена хората, които лично са служели на кралете, са уреждали много добре работите си; човек се интересува от някого, пък бил той и последният му слуга, само когато го вижда ежедневно.

Госпожа Камюзо смяташе, че пребиваването в провинцията е временно и затова беше наела една малка къщичка на улица Синь. Тъй като в градчето идваха малко приходящи, в него все още не се даваха под наем мебелирани жилища. От друга страна, семейството не беше чак толкова богато, за да живее като Мишю в хотел. Така че парижанката беше принудена да се задоволи и с тукашните мебели. Скромните им доходи я бяха принудили да наеме една забележително грозна къща, която впрочем не беше лишена и от известна приятна простота в детайлите. Сградата се допираше до съседната къща по такъв начин, че фасадата ѝ беше обърната към двора, а от всеки етаж към улицата гледаше само по един прозорец. Дворът беше обграден по дължината си от две стени, украсени с розови и разни други храсти, а в дъното му, точно срещу дома, имаше навес, издигнат върху две тухлени арки. В тази мрачна къща, затъмнявана допълнително и от големия орех, посаден в средата на двора, се влизаше през една сравнително малка врата. В приземния етаж, до който водеха няколко стъпала и една площадка с перила и с изкусно изработени, но вече ръждясали железни решетки, се намираше трапезарията, която имаше изглед към улицата, а срещу нея се помещаваше кухнята. Дъното на коридора, който разделяше двете стаи, се заемаше от едно дървено стълбище. Първият етаж се състоеше само от две помещения — кабинета на следователя и спалнята. На втория, мансардния етаж, също имаше само две стаи — едната за готвачката, а другата за камериерката, която живееше заедно с децата. Таваните на всички помещения бяха само от белосани с вар греди, като разстоянията помежду им бяха измазани с чоп и хоросан. Столовата и двете стаи от първия етаж бяха украсени с тези предвзети резбовани ламперии, върху които дърводелците от миналия век са проверявали търпението си. Боядисаната в мръсносиво дървена облицовка придаваше на помещението съвсем тъжен вид. Кабинетът на следователя приличаше на кабинета на всеки провинциален адвокат — голямо бюро, кресло от махагоново дърво, библиотека с правни книги, останали от студентството, и бедна мебелировка, докарана от Париж. Стаята на госпожата беше подредена по местен образец — бели покривки със сини орнаменти, килим и една от тези своеобразни мебелировки, които на пръв поглед изглеждат дори модерни, но всъщност са само такива мебели, които не са били възприети в Париж. Що се отнася до

помещението в приземния етаж, то си беше най-обикновена провинциална стая — гола, студена, с влажни стени и избелели тапети.

В тази неприветлива стая, която гледаше само към ореха, полуприкрытата от черния листак ограда и пустата улица, прекарваше дните си една енергична и умна жена, навикнала на по-весел живот в многолюдния Париж; почти през цялото време тя беше или сама, или с досадни и глупави гостенки, които я караха да предпочита самотата пред безсмисленото дърдорене, сред което дори и най-слабият проблясък на хумор от нейна страна щеше да предизвика безконечни коментари и да влоши още повече положението ѝ. Тя се занимаваше с децата си не толкова от любов към тях, колкото за да придаде някакъв смисъл на почти самотния си живот и единствената храна за мисълта ѝ бяха само интригите, които се заплитаха край нея, хитрините на провинциалистите и посредствените им амбиции. Затова тя бързо проникваше в тайните, за които мъжът ѝ даже и не подозираше. Когато седеше в стаята до прозореца, изпуснала ръкоделието, госпожа Камюзо изобщо не забелязваше изпречилия се пред погледа ѝ навес, който беше пълен с дърва и където обикновено переше камериерката ѝ, а съзерцаваше пълния с наслади бурен живот в Париж, мечтаеше за празненствата му и плачеше от мъка, че се намира в този студен провинциален затвор. Терзаеше я мисълта, че живеят в този тих край, където никога нямаше да бъде разкрит заговор, нито пък щеше да се гледа важно дело. И тя предполагаше, че още дълги години ще си остане под сянката на ореха.

Госпожа Камюзо беше дребна, пълничка жена, свежа и руса, със силно издадено чело, присвити устни и вирната брадичка — черти, които младостта ѝ правеше все още поносими, но които скоро щяха да я състарят. Живите ѝ и умни очи, в които прекалено ясно се четеше простодушното ѝ желание за преуспяване и недоволството от сегашното ѝ положение, проблясваха като две лампички върху нейното обикновено лице и го одухотворяваха с онова силно чувство, което по-късно успехът щеше да угаси. За да разнообрази тоалетите си, госпожа Камюзо прибегваше до всевъзможни хитрини — измисляше си гарнитури за рокли и сама ги бродираше; обсъждаше труфилата си заедно с камериерката, която беше довела със себе си от Париж, и по такъв начин поддържаше в провинцията репутацията си на парижанка. В града се бояха от острия ѝ език и много не я обичаха. Със своя

проницателен и остър ум, който обикновено е присъщ на свободните жени, които все някак трябва да запълнят деня си, тя беше успяла да проникне в тайните замисли на председателя на съда и от известно време съветваше Камюзото да му обяви война. Делото срещу младия граф беше една великолепна възможност. И преди да отидат вечерта у господин Дю Кроазие, тя лесно успя да убеди мъжа си, че в това дело първият заместник-прокурор действа против намерението на началника си. Задачата на Камюзото беше да ползува този процес за стъпало към успеха си, като действа в защита на рода Д'Егриньон, който беше много по-влиятелен от приближените на Дю Кроазие.

— Соваже никога няма да се ожени за госпожица Дювал, защото тя служи само за примамка; макиавелиевците от улица Вал-Нобл ще го изиграят и той ще изгуби заради тях службата си. Камюзото — каза му тя, докато се прибираха, — ще видиш, че това неприятно за Д'Егриньон дело, което толкова коварно е започнато от председателя на съда в полза на Дю Кроазие, ще донесе изгода само на теб.

Хитрата парижанка лесно се беше досетила както за тайните машинации на председателя пред Бландюро, така и за причините, поради които той се опитваше да осуети планове на стария Блонде; но тъй като не виждаше никаква изгода за себе си, не смяташе за необходимо да предупреждава бащата и сина за дебнещата ги опасност; тя се наслаждаваше на започналата комедия, без да съзнава значението на разкритата от нея тайна — предложението, което беше направил приемникът на Шеснел на семейство Бландюро от името на Фабиен дю Ронсьоре. В случай че председателят на съда заплашеше положението на мъжа ѝ, госпожа Камюзото щеше на свой ред да заплаши председателя, като насочи вниманието на градинаря към замисленото отвличане на цветето, което той се надяваше да присади в дома си.

Шеснел не успя да разкрие така подробно като госпожа Камюзото средствата, с които Дю Кроазие и председателят на съда бяха успели да подкупят първия заместник-прокурор, но след като мисли дълго и задълбочено върху личностите и интересите, които се преплитаха около лилията^[2] на съда, реши, че ще може да разчита на кралския прокурор, на Камюзото и на господин Мишю. Двама съдии в подкрепа на Д'Егриньон бяха достатъчни, за да се прекрати процесът. Освен това нотариусът знаеше много добре за какво мечтае старият Блонде и

разбираше, че той би престъпил съвестта си единствено в името на целта, която осмисляше живота му — да назначи сина си за помощник-съдия. Изпълненият с надежди Шеснел заспа, обещавайки си, че на следващия ден ще се срещне с господин Блонде и ще му помогне да постигне тъй дълго таената мечта, като му разкрие подлостите на председателя Дю Ронсьоре. След спечелването на стария съдия той щеше да преговаря и със съдебния следовател, като се надяваше да го убеди ако не в невинността, то поне в лекомислието на Виктюрниен и да сведе обвинението до една обикновена младежка лудория.

[1] *Курландия* — област в Латвия, на запад от Рига. ↑

[2] *Лилията* е символ на кралската власт. ↑

ОСМА ГЛАВА

СЪДЕБНАТА БИТКА

Шеснел не можа да спи нито дълго, нито спокойно, защото още преди зазоряване прислужницата го събуди и му доложи за идването на най-очарователната личност в това повествование, превърнала се в най-прелестния младеж на света — госпожа херцогиня Дьо Мофриньоз, която беше дошла с каляска сама и преоблечена като мъж.

— Дойдох тук, за да го спася или да загина заедно с него — обясни тя на нотариуса, който мислеше, че все още сънува. — Нося сто хиляди франка, които кралят ми даде от личната си каса, за да откупя невинността на Виктюрниен, ако противникът му е продажен. Ако се провалим в това начинание, имам отрова, която ще избави графа от всичко, дори и от обвинението. Но ние ще успеем. Кралският прокурор, когото предупредих за това, което се е случило тук, ме следва; той не успя да дойде заедно с мен, защото трябваше да получи заповеди от министъра на правосъдието.

Шеснел отвърна на херцогинята с не по-малко вълнуващо представление: уви се в халата си, падна в краката ѝ и целувайки ги, молеше прошка за направения поради обзелата го радост пропуск.

— Спасени сме! — викаше той, докато даваше нарежданията си на Брижит да приготви всичко, от което можеше да се нуждае херцогинята след прекараната в пощенската карета нощ.

Като призова красивата Диан да запази самообладание, той ѝ обясни колко е необходимо да отидат още сега, на разсъмване, у съдебния следовател, за да не разбере никой тайната и за да не подозре някой, че херцогиня Дьо Мофриньоз е пристигнала.

— Нима документите ми не са в ред? — попита тя и му подаде паспорта си, който беше издаден на името на господин виконт Феликс дьо Вандьонес, докладчик в Държавния съвет и личен секретар на краля. — Толкова ли лошо играя ролята на мъж? — продължи

херцогинята, като повдигна къдриците на перуката си а ла Тит^[1] и завъртя нагайката си.

— Ах, госпожо, вие сте ангел! — извика Шеснел със сълзи на очи. (На нея ѝ беше съдено винаги да изглежда ангел, дори и в мъжки дрехи.) — Закопчайте редингота, загърнете се добре в палтото си, хванете ме под ръка и да притичаме до Камюзо, докато улиците са още пуси.

— Нима ще видя човек, който се нарича Камюзо^[2]? — попита тя.

— Да, и този човек напълно оправдава името си — отвърна Шеснел. Въпреки голямата си тревога старият нотариус сметна, че трябва да се подчини на капризите на херцогинята: да се смее, когато тя се смееше, и да плаче, когато тя плачеше; но въпреки всичко той вътрешно се измъчваше от лекомислието на тази жена, която, дори и занимавайки се с такива важни дела, намираще в тях повод за смях. Докато Шеснел се обличаше, госпожа Дьо Мофриньоз изпи една чаша кафе с каймак, което ѝ беше приготвено от Брижит, и откри, че провинциалните готвачки превъзхождат парижките майстори, които често пропускат някои тънкости, а именно тези тънкости са най-важното нещо за познавачите. Благодарение на предвидливостта, на която я беше приучила службата ѝ у нейния господар, който обичаше обилната и вкусна храна, Брижит успя да предложи на херцогинята великолепна закуска. После Шеснел и прелестният му спътник се отправиха към господин и госпожа Камюзо.

— Е, щом има и госпожа Камюзо — забеляза херцогинята, — работата лесно ще се уреди.

— Още повече — отвърна Шеснел, — че госпожата е парижанка и сигурно много се отегчава в провинциалното ни общество.

— Тогава трябва да ѝ обясним съвсем открито всичко.

— Вие сама преценете какво да премълчим и какво да кажем — отвърна скромно Шеснел. — Струва ми се, че тя ще остане поласкана от възможността да приеме в дома си херцогиня Дьо Мофриньоз. За да не объркаме нещо, ще се наложи да останете там до вечерта, разбира се, ако решите, че ще се чувствувате удобно при нея.

— А бива ли си я тази госпожа Камюзо? — запита закачливо херцогинята.

— В своя дом тя се държи като кралица — отговори нотариусът.

— Но тогава тя сигурно се меси в работите на съда — продължи херцогинята. — Скъпи господин Шеснел, единствено във Франция жените се бракосъчетават не само с мъжете си, но и с техните служебни, търговски и други задължения. В Италия, Англия и Испания за жените е въпрос на чест да оставят мъжете си сами да се оправят с работата си; жените не искат и да чуят за нея и се борят за това свое право с упоритостта, която влагат нашите буржоазни женички, за да узнаят всичко по въпросите на имуществените отношения между съпрузите. Нали правистите използват това определение? Французойките са надарени с изумителна ревност и желаят да разберат всичко за семейната политика. По този начин дори и при най-дребните житейски спънки французинът винаги чувства зад себе си ръката на жена си, която го съветва, ръководи и насочва. И повечето съпрузи се чувствуват много добре така. Докато в Англия, ако един семеен мъж случайно попадне за двадесет и четири часа в затвора поради дългове, когато се върне вкъщи, жена му ще направи сцена на ревност.

— Пристигнахме, без никой да ни види — каза Шеснел. — Госпожо херцогиньо, тук вие ще бъдете на голяма почит и уважение, защото бащата на госпожа Камюзоз, тъй нареченият Тирион, е вратар в кабинета на краля.

— А кралят не се сети за това. Той явно за нищо не мисли! — извика тя. — Та нали Тирион ме въведе заедно с принц Дьо Кадинян и господин Дьо Вандьонес при него! В този дом сега ние сме господарите! Разберете се добре със съпруга, а през това време аз ще поговоря с жената.

Камериерката, която миеше и обличаше двете деца, въведе гостите в малката незатоплена стая.

— Отнесете тази визитна картичка на господарката си — прошепна херцогинята на камериерката, — но нека да я прочете само тя! Ако сте послушна, ще съумеем да ви се отблагодарим, девойко.

Чувайки женски глас и виждайки това прелестно юношеско лице, камериерката остана като ударена от гръм.

— Събудете господин Камюзоз — каза Шеснел — и му предайте, че го чакам тук по много важна работа.

Камериерката се качи. Само след няколко секунди госпожа Камюзоз, загърната в пенъоар, прелетя по стълбите и отведе непознатия красавец, след като предварително бе натикала все още облечения по

нощница Камюзоза заедно с всичките му дрехи в кабинета му и му беше заповядала да се облече и да я чака там. Тази внезапна реакция беше предизвикана от картичката, на която пишеше: „Госпожа херцогиня Дьо Мофриньоз“. Дъщерята на кралския вратар беше разбрала всичко.

— Ама че работа, господин Шеснел, човек би казал, че в къщата е паднал гръм — промълви камериерката. — Господарят се облича в кабинета си, може да се качите.

— И никому нито дума — предупреди я нотариусът.

Шеснел чувствуваше подкрепата на знатната дама, която бе получила устно разрешение от краля да се вземат всички мерки за спасението на граф Д'Егриньон, и затова прие високомерен вид, който му помогна пред Камюзоза много повече, отколкото би му помогнала смиреността, с която трябваше да се представи, ако беше сам и безпомощен.

— Господине — каза му той, — може би вчерашните ми думи са ви учудили, но те бяха напълно сериозни. Семейство Д'Егриньон разчита на вашето умение да проведете следствието по такъв начин, че името на славния род да остане неопетнено.

— Господине — отговори съдебният следовател, — не бих обърнал внимание на думите ви, които оскърбяват не само мен лично, но и правосъдието в мое лице, защото вашето приближено положение към семейство Д'Егриньон в известен смисъл ги оправдава. Но...

— Господине, извинете, че ви прекъсвам — каза Шеснел. — Ще ви обясня някои неща, които вашите началници мислят, но не могат да кажат гласно и които умните хора са длъжни да отгатнат, а вие не сте глупав човек, нали? Ако допуснем, че младежът е действувал необмислено, смятате ли, че кралят, дворът и министерството могат да останат доволни от факта, че едно име като Д'Егриньон ще бъде влачено по съдилищата? Нима кралството и страната ни имат интерес от рухването на старите знатни родове? Та нали *равенството*, тази любима дума на опозицията, намира своята подкрепа именно в съществуването на осветената от времето аристокрация? Още повече трябва да се има предвид, че не е допуснато никакво недомислие и че ние съвсем невинни сме попаднали в клопка.

— Любопитен съм да узная как точно е станало това? — отвърна съдията.

— Господине — продължи Шеснел, — от две години известният ви Дю Кроазие е предоставил на граф Д'Егриньон възможността да тегли крупни суми от банковата му сметка. Ние можем да ви покажем разписки за повече от сто хиляди екю; те акуратно са изплатени от граф Д'Егриньон, знам това, защото аз самият внасях сумите, забележете добре тази подробност — било преди, било след изтичането на платежния срок. Господин граф Д'Егриньон може да представи разписка, от която ще разберете, че сумата, която той е изтеглил с уж подправен документ, е внесена много време преди деня, в който е попълнен въпросният чек; нима не се досещате, че тази жалба е плод на лична омраза и на партийни ежби? Това обвинение е една гнусна клевета, отправена от най-опасните противници на трона и олтара срещу наследника на стария род. В това дело от наша страна се използва толкова мошеничество, колкото и в работата в моята кантора. Призовете госпожа Дю Кроазие, която все още не знае нищо за тази жалба, и тя ще потвърди, че съм ѝ изплатил парите, за да ги предаде на отсъстващия си тогава съпруг, който навярно още не си ги е поискал. Но разпитайте по този въпрос самия Дю Кроазие и той сигурно ще ви каже, че не знае нищо за парите, които аз лично предадох на жена му.

— Господине — отвърна съдебният следовател, — вие можете да разказвате тези твърдения само в салона на господин Д'Егриньон или само пред хора, които не разбират нищо от правосъдие; твърде е възможно и да ви повярват; но един съдебен следовател, стига да не е пълен глупак, трудно може да бъде убеден, че една толкова покорна на мъжа си съпруга като госпожа Дю Кроазие все още държи в скрина си сто хиляди екю, без да каже нищо за тях на мъжа си, или че един толкова опитен нотариус като вас не е известил Дю Кроазие след завръщането му за изплатения дълг.

— Господине, по това време опитният нотариус беше в Париж, за да прекрати прахосническия живот на младия граф.

— Аз все още не съм разпитал граф Д'Егриньон — отвърна съдебният следовател, — а неговите показания ще внесат яснота в делото.

— Той в отделна килия ли е затворен? — запита нотариусът.

— Да — отвърна съдебният следовател.

— Господине — извика Шеснел, забелязвайки надвисналата опасност, — следствието може да се проведе или в наша полза, или против нас. Вие трябва да избирате дали да установите според показанията на госпожа Дю Кроазие, че сумата ѝ е изплатена още преди издаването на чека, или да разпитате един нещастен младеж, обвинен в измама, който в объркването си може да не си спомни нищо и да се погуби. Сам преценете кое е по-правдоподобно — разсеяността на една жена, която нищо не разбира от парични въпроси, или извършването на измама от един Д'Егриньон.

— Не става дума за това — отвърна съдебният следовател. — В случая е по-важно да установим дали граф Д'Егриньон е превърнал в чек края на едно писмо, изпратено му от Дю Кроазие.

— Той е имал пълното право — извика госпожа Камюзо, като връхлетя внезапно в стаята, следвана от красивия непознат, — та нали господин Шеснел вече е бил отнесъл парите... — И тя прошепна на мъжа си: — При първа възможност ще бъдеш назначен за помощник-съдия в Париж; по това дело ти вършиш услуга лично на краля и аз съм сигурна, че няма да те забравят. Този младеж е всъщност преоблечената херцогиня Дьо Мофриньоз, но внимавай да не издрънкаш някъде за това и действуй смело в полза на графа.

— Господа — започна съдебният следовател, — дори и да проведе следствието в насока, доказваща невинността на графа, аз не мога да гарантирам за присъдата, която ще издаде съдът. Господин Шеснел, а и ти, скъпа, знаете много добре какви са намеренията на председателя на съда.

— Дрън, дрън — отвърна госпожа Камюзо, — отивай още сега да се срещнеш лично с Мишю, разкажи му за арестуването на младия граф и вие ще станете двама на двама, сигурна съм в това. Мишю е парижанин и добре знаеш колко е предан на благородническото съсловие. Крушата не пада по-далеч от корена си.

В това време откъм вратата се чу гласът на госпожица Кадо, която обясняваше, че носи някакво бързо писмо. Съдебният следовател отиде да го вземе и като се върна, прочете следното:

„Заместник-председателят на съда умолява господин Камюзо да участва днес и през следващите дни на

съдебните заседания, за да бъде съдът в пълен състав поради отсъствието на господин председателя.

С уважение...”

— Следствието по делото Д’Егриньон приключи! — извика госпожа Камюзо. — Е, нямах ли право, като казах, че те ще ти изиграят някой номер? Дю Ронсьоре е отишъл в Париж, за да те наклевети пред главния прокурор и председателя на кралския съд. И ти ще бъдеш сменен, преди да успееш да приключиш следствието. Ясно ли ти е?

— Не се бойте, господине — обади се херцогинята, — вие ще запазите мястото си. Надявам се, че кралският прокурор ще пристигне навреме.

— Когато той бъде тук — възкликна с жар дребничката госпожа Камюзо, — всичко вече трябва да е приключило. Да, да, скъпи — продължи тя, гледайки объркания си съпруг. — Този стар подлец, председателят, се опитва да ни изиграе, но дълго ще си спомня за това. Той иска да изпием горчивата му чаша, но неговата покорна прислужница Сесил-Амели-Тирион ще му поднесе две със собствените си ръце. Бедният Блонде! Има голям късмет, че председателят е отишъл да ни злепоставя; в това време той ще ожени онзи глупак сина си за госпожица Бландюро! Ще трябва да се заема с обработването на този добряк. Ние с херцогинята отиваме у Блонде, а ти, Камюзо, заминавай да се срещнеш с господин Мишю и се готви да чуеш из целия град слухове, че тази сутрин съм се разхождала с любовник.

Госпожа Камюзо хвана под ръка херцогинята и за да избягнат нежелателните срещи, я поведе към къщата на стария съдия по най-пустите улички. В същото време Шеснел беше въведен от Камюзо тайно в затвора, за да се срещне с младия граф. Когато готвачите, слугините и всички останали хора, които стават рано в провинцията, видяха госпожа Камюзо и херцогинята по крайните улички, решиха, че младежът е любовникът ѝ, пристигнал от Париж. И както беше предвидила Сесил-Амели, вечерта новината за нейното неприлично поведение се носеше из града и предизвикваше доста злословия.

Госпожа Камюзо и предрешеният ѝ любовник намериха стария Блонде в оранжерията му; той поздрави жената на колегата си и нейния спътник, като обгърна красивия младеж с разтревожен и изпитателен поглед.

— Имам честта да ви представя един братовчед на мъжа ми — каза тя на господин Блонде, посочвайки херцогинята, — той е сред най-известните парижки цветари и сега пристига от Бретан, но за съжаление ще остане в града ни само един ден. Господинът е слушал за вашите цветя и храсти и затова си позволих да го доведа тук в този ранен час.

— А, вие сте цветар? — възкликна старият съдия. Херцогинята мълчаливо се поклони.

— Вижте — започна съдията, — това е кафееното ми дръвче, а това е чаеният храст.

— Защо все пак замина господин председателят на съда? — запита госпожа Камюзо. — Обзалагам се, че отпътуването му е свързано с мъжа ми.

— Точно така. А това е най-рядко срещаният кактус — посочи Блонде една саксия, в която имаше растение, приличащо на покрита с проказа индийска тръстика, — донесоха ми го от Нова Холандия. Господине, струва ми се, че сте прекалено млад за цветар.

— Оставете цветята, господин Блонде — каза госпожа Камюзо, — сега става дума за вас, за вашите надежди и за брака на сина ви с госпожица Бландюро. Вие сте жертва на хитрините на председателя Дю Ронсьоре.

— Какво? — попита съдията с недоверчив вид.

— Да — продължи тя. — Ако обръщайте на хората по-голямо внимание, отколкото на цветята, вие щяхте да знаете, че зестрата ѝ надеждите, които садихте, поливахте, прекопахте и плевихте, всеки момент могат да бъдат откъснати от коварна ръка.

— Госпожо!...

— В този град никой не смее да ви каже открито истината, защото ще си навлече омразата на председателя. Но аз не съм оттук и тъй като благодарение на този славен младеж скоро ще отида в Париж, ще ви доверя, че приемникът на Шеснел вече официално е поискал ръката на госпожица Клер Бландюро от името на младия Дю Ронсьоре, който ще получи от родителите си петдесет хиляди екю. А самият

Фабиен е обещал да стане адвокат, за да бъде назначен по-късно като съдия.

Старецът изпусна саксията, която искаше да покаже на херцогинята.

— Ах, кактусът... Синът ми!... Госпожица Бландюро... Господи, но цветът на кактуса се е откършил...

— Нещата все още могат да се оправят — каза през смях госпожа Камюзо. — Ако искате до един месец да видите сина си съдия, ние ще ви научим какво трябва да направите.

— Господине, елате да видите саксиите ми с мушката. Когато цъфтят, те представляват великолепна гледка. — После се обърна към госпожа Камюзо: — А вие защо ми приказвате всички тези неща в присъствието на братовчед си?

— Защото всичко зависи от него — отвърна тя. — Но ако кажете дори и една дума за този младеж, синът ви никога няма да бъде назначен.

— Господи!

— Този млад човек е всъщност едно прекрасно цвете!

— Ах!?

— Това е херцогиня Дьо Мофриньоз, която е изпратена от краля, за да спаси младия Д'Егриньон. Вчера той беше арестуван по обвинение в измама. Жалбата е подадена от Дю Кроазие. Министърът на правосъдието е дал дума на госпожа херцогинята, че ще изпълни всичко, което тя ни обещае...

— Кактусът ми е оцелял — каза съдията, като разглеждаше безценното си цвете. — Говорете, слушам ви.

— Разберете се с Камюзо и Мишю как най-бързо може да се прекрати делото и вашият син ще бъде назначен. След това вие ще имате достатъчно време, за да се справите с домогванията на Дю Ронсьоре пред семейство Бландюро. А синът ви ще отиде и по-далече от помощник-съдия — след една година той ще заеме мястото на господин Камюзо. Кралският прокурор се завръща днес и господин Соваже ще бъде принуден да си подаде оставката заради своите неразумни действия по това дело. Моят мъж ще ви покаже в съда документи, от които ще се убедите в невинността на графа. Всъщност те доказват, че историята с измамата е клопка, поставена от Дю Кроазие.

Старият съдия влезе в олимпийския си амфитеатър, който беше украсен с шест хиляди саксии мушката, и се поклони на херцогинята.

— Господине — каза той, — ако това, което желаете, е напълно законно, то ще бъде направено.

— Господине — отвърна херцогинята, — занесете, утре на господин Шеснел оставката си и аз ви обещавам че до една седмица синът ви ще бъде назначен, но за да се убедите във верността на думите ми, не я подавайте, преди да сте поговорили с кралския прокурор. С него като колеги ще се разберете по-добре. Не забравяйте да му кажете, че това ви е обещано от херцогиня Дьо Мофриньоз, и нито дума за идването ми тук.

Старият съдия ѝ целуна ръка, откъсна безжалостно най-красивите цветя и ѝ ги поднесе.

— Но моля ви се — каза му херцогинята, — дайте ги на госпожата; не е много редно един мъж, който върви под ръка с хубава жена, да носи цветя.

— Преди да отидете в съда — обади се и госпожа Камюзо, — срещнете се с приемника на Шеснел и го поразпитайте за предложението, което е направил от името на господин и госпожа Дю Ронсьоре.

Старият съдия, слисан от подлостта на председателя, остана неподвижно до оградата, загледан в двете жени, които бързаха по безлюдните обиколни улички. Зданието, което той в продължение на десет години беше градил с толкова мъки, изведнъж рухваше пред очите му. Дали наистина беше така? И тъй като се опасяваше от някоя клопка, той веднага се отправи към приемника на Шеснел.

Точно в девет и половина часа, преди да започне заседанието, заместник-председателят Блонде, съдебният следовател Камюзо и Мишю се събраха с удивителна точност в заседателната зала; веднага след като Камюзо и Мишю, които дойдоха заедно, влязоха вътре, старият съдия внимателно затвори вратата.

— Какво става тук, господин заместник-председател — започна Мишю, — господин Соваже, без да се допита до кралския прокурор, е издал заповед за арестуването на граф Д'Егриньон само за да удовлетвори омразата на врага на кралската власт Дю Кроазие. Това е истинско безобразие. От своя страна председателят на съда заминава и по този начин прекратява следствието. А ние все още дори и не

подозираме, че се води такъв процес! Дали по този начин не се опитват да ни вържат ръцете?

— Вие сте първият, от когото чувам нещо за това дело — отвърна старият съдия, все още ядосан от разкритите попъзновения на председателя пред семейство Бландюро.

— Скъпи колега, имате късмет, че ви съобщаваме тези неща — забеляза Камюзо, — иначе вашият син дълго щеше да чака назначението си и сватбата си с госпожица Бландюро.

— Не става дума нито за сина ми, нито за неговия брак — отвърна съдията, — а за това дали граф Д'Егриньон е виновен, или не!

— Изглежда, че парите са били изпратени на госпожа Дю Кроазие от Шеснел — каза Мишю — и дребното нарушение на някои формалности е превърнато едва ли не в престъпление. Според жалбата младежът е отрязал края на едно писмо с подписа на Дю Кроазие и го е преправил на чек за банката на братята Келер.

— Просто недомислие! — вметна Камюзо.

— Добре, но щом Дю Кроазие си е получил парите, защо тогава е било необходимо да подава жалбата?

— Провинциална отмъстителност — отвърна Мишю.

— И все пак това ми прилича на измама — каза Блонде, на когото никакво вълнение не можеше да замъгли яснотата на съдийската съвест.

— Смятате ли? — попита Камюзо. — Дори и да допуснем, че младият граф не е имал право да тегли пари от вноската на Дю Кроазие, в нашия случай пак няма подправяне на подписа. Д'Егриньон просто е решил, че има това право, защото Шеснел го е уведомил, че лично е внесъл сумата.

— Добре, но тогава къде е фалшификацията? — запита старият съдия. — Според гражданското законодателство фалшификация има само тогава, когато са накърнени интересите на ищеца.

— Дори и да приемем версията на Дю Кроазие за вярна, то пак е ясно, че подписът е използван, за да се получат внесените пари въпреки забраната на Дю Кроазие до банкерите му — каза Камюзо.

— Но, господа, това е направо дреболия! — заяви Блонде. — Да предположим, че сумата ви е предадена и аз трябва да получа от вас чек, но аз, в смисъл граф Д'Егриньон, се нуждая незабавно от пари и... Всичко е ясно! Вашата жалба е подтикната от омраза и жажда за

отмъщение! Според законите измама съществува само тогава, когато е налице намерението да се присвои определена сума или да се възползуваш от дадени облаги, на които нямаш право. Колкото и да се ровим из членовете и параграфите на римското и съвременното гражданско законодателство, ние не можем да открием основание за обвинение в измама, тъй като в случая не се касае за подправянето на официален документ или на подпис. Що се отнася до частното право, то измамите обикновено се вършат с цел кражба, а къде е кражбата тук? Какви времена настъпиха, господа! Председателят на съда напуска града, за да забави едно следствие, което вече трябваше да е приключило! Аз едва днес опознах истински господин Дю Ронсьоре, но ще му платя с лихвите за тази своя грешка; отсега нататък нека сам си пише присъдите. Господин Камюзо, смятам, че вие сте длъжен да действувате по най-бързия начин.

— Да — каза Мишю, — и моето мнение е, че вместо да освобождаваме под гаранция младежа, по-добре ще бъде да го отървем незабавно от всякакви обвинения. Всичко зависи от разпита на Дю Кроазие и жена му. Господин Камюзо, вие бихте могли да ги призовете в съда по време на заседанието, да получите показанията им до четири часа, да изготвите през нощта доклада и утре преди заседанието да вземем решение по делото.

— Докато адвокатите пледират, ние трябва да обсъдим пътя на действие — каза Блонде на Камюзо.

Тримата съдии облякоха тогите си и заседанието започна.

Около обяд епископът и госпожица Арманд пристигнаха в двореца Д'Егриньон, където вече бяха дошли Шеснел и господин Кутюрие. След кратък разговор между духовния наставник на госпожа Дю Кроазие и прелата свещеникът забърза към къщата на довереницата си.

В единадесет часа преди обяд Дю Кроазие получи призовка, с която го канеха да се яви между един и два часа в кабинета на съдебния следовател. Той дойде, обхванат от съвсем основателни опасения. Председателят на съда не можеше да предвиди нито пристигането на херцогиня Дьо Мофриньоз и на кралския прокурор, нито изненадващия съюз между тримата съдии и затова беше забравил да начертае на Дю Кроазие план на поведение, в случай че следствието започне. Нито единият, нито другият очакваше, че събитията ще се

развият с такава бързина. Дю Кроазие побърза да се яви в съда, за да разбере какви са намеренията на господин Камюзо, и беше принуден да дава показания.

Следователят му зададе следните шест въпроса.

— Има ли истински подпис върху документа, за който се твърди, че е фалшив?

— Имал ли е той преди този случай други делови отношения с граф Д'Егриньон?

— Теглил ли е граф Д'Егриньон от банковата му сметка суми със и без известие?

— Писал ли е на Д'Егриньон писмо, с което му е разрешил да се ползува неограничено от кредитите му?

— Изплащал ли е Шеснел неколкратно дългове на графа?

— Отсъствувал ли е от къщи на тази и тази дата?

Дю Кроазие отговори на всички въпроси утвърдително. Въпреки опитите за обстойни обяснения следователят принуди банкера да отговаря конкретно само с „да“ или „не“. След като въпросите и отговорите бяха вписани в протокола, съдията приключи разпита със следното зашеметяващо запитване:

— Знаел ли е той, Дю Кроазие, че сумата, попълнена в чека, който той е обявил за фалшив, му е била предадена, според показанията на Шеснел и според известието на гореспоменатия Шеснел до граф Д'Егриньон, пет дни преди датата, обозначена в чека?

Последният въпрос изплаши много Дю Кроазие и той попита какво точно означава този разпит? Като че ли той самият е обвиняемият, а граф Д'Егриньон — тъжителят. Нека да обърнат внимание, че ако парите са били у него, той не би подавал жалба до съда.

— Съдът трябва да изясни всички обстоятелства — отвърна съдията, като го отправяше, явно подготвен за последното възражение на Дю Кроазие.

— Но, господине, парите...

— Парите са у вас — приключи съдията.

Шеснел също беше призован като свидетел по делото. Истинността на неговите уверения беше потвърдена и от показанията на госпожа Дю Кроазие. Преди това следователят беше разпитал граф Д'Егриньон, който, посъветван от Шеснел, показва първото писмо, в

което Дю Кроазие му пишеше, че може спокойно да тегли от банковата му сметка, без да го обижда, като внася предварително парите. После извади и едно писмо от Шеснел, с което нотариусът го известяваше, че е изплатил сто хиляди екю на господин Дю Кроазие.

След като тези показания бяха взети предвид, невинността на младия граф възтържествува пред съда. Когато Дю Кроазие се върна вкъщи, лицето му беше побеляло от гняв, а на устата му беше избила пяна, предизвикана от едва сдържана ярост. Той намери жена си в салона седнала до камината да кърпи пантофите му; когато срещна неговия поглед, тя се разтрепери, но вече се бе непримирила с участието си.

— Госпожо — изкрещя Дю Кроазие, пелтечейки, — какви бяха тези ваши показания пред следователя? Вие ме опозорихте, погубихте, предадохте!

— Аз ви спасих, господине — отвърна тя. — Ако някой ден имате честта да се сродите с Д'Егриньон чрез брака на племенницата ви с младия граф, вие ще я дължите на днешното ми поведение.

— Чудо! — извика Дю Кроазие. — Витлеемската ослица проговори! Вече нищо не може да ме изненада! А къде се намират тези сто хиляди екю, които според думите на господин Камюзот трябва да са у мен?

— Ето ги — отвърна тя и измъкна пакета с банкнотите изпод възглавничката на креслото си. — Явно не съм извършила смъртен грях, като заявих, че господин Шеснел ми ги е предал.

— В мое отсъствие?

— Нямаше ви.

— Ще се закълнете ли във вечното спасение на душата си?

— Заклевам се — каза тя със спокоен глас.

— А защо не ми казахте нищо?

— Наистина това е грешката ми, но тя ще се обърне във ваша полза. Племенницата ви може да стане един ден маркиза Д'Егриньон, а вие — депутат само ако успеете да се държите добре в това злополучно дело. Отидохте твърде далече, сега съумейте да се върнете.

Дю Кроазие се разхождаше из салона, обхванат от ужасно вълнение, а жена му, не по-малко развълнувана, очакваше резултата от тази разходка. Най-после Дю Кроазие позвъни.

— Затворете входната врата — заповяда той на камериера си, — тази вечер няма да посрещам никого. На тези, които дойдат, казвайте, че аз и жена ми сме на село. Ще тръгнем веднага след обедата, който трябва да е готов половин час по-рано от обикновено.

Тази вечер всички салони и съсловия — магазинерите, бедняците и просяците, благородниците и търговците, с една дума, целият град говореше за голямата новина: арестуването на граф Д'Егриньон по подозрение в измама. Граф Д'Егриньон щеше да бъде изправен пред углавния съд, щеше да бъде съден и жигосан. По-голямата част от хората, на които беше скъпа семейната чест на Д'Егриньон, опровергаваха тези твърдения.

Когато настъпи нощта, Шеснел взе от госпожа Камюзо непознатия младеж и го отведе в двореца Д'Егриньон, където ги очакваше госпожица Арманд. Нещастната девица отведе красивата Мофриньоз със себе си и ѝ отстъпи стаята си. Епископът беше настанен в стаята на Виктюрниен.

Когато двете жени останаха сами, благородната Арманд погледна херцогинята с преливащи от мъка очи.

— Госпожо, вие наистина бяхте длъжна да помогнете на бедното дете, защото то се погуби заради вас — каза тя. — В този дом всички винаги са се жертвували заради него.

Херцогинята вече беше огледала с женския си поглед стаята на госпожица Д'Егриньон и разбра какъв е животът на тази предана девойка: голата, студена и без всякакъв разкош стая напомняше по-скоро килията на послушница. Госпожа Дьо Мофриньоз, развълнувана от картината на миналото, настоящето и бъдещето на Арманд и съзнавайки огромния контраст, предизвикан от собственото ѝ присъствие тук, не успя да сдържи сълзите си и те потекоха по бузите ѝ; това беше нейният отговор.

— Ах, госпожо херцогиньо, простете ми, сбърках каза старата мома, у която християнката надделя над лелята на Виктюрниен. — Вие не знаехте нищо за бедността ни, моят племенник никога не би си позволил да ви говори за нея. Впрочем, като ви гледа, човек може да си обясни всичко, дори и престъплението!

В очите на сухата, слаба и бледа, но все още красива госпожица Арманд, чието лице приличаше на онези нежни строги ликове, които умееха да изписват само немските художници, също се появиха сълзи.

— Успокойте се, ангел мой — прошепна накрая херцогинята, — той е спасен.

— Да, но какво ще стане с честта и бъдещето му? Шеснел ми каза, че кралят знае истината.

— Ще се постареем да поправим злото — отвърна херцогинята.

Госпожица Арманд слезе в салона и завари Музея за антики в пълен състав. Всички, които посещаваха този дом, бяха дошли, за да приветствуват епископа и за да окажат вниманието си на маркиз Д'Егриньон. Шеснел беше застанал на пост в преддверието и умоляваше всеки новопристигнал да пази в пълна тайна ужасните събития, за които почтеният маркиз не биваше да узнае никога нищо. Гордият франк беше способен да убие сина си или Дю Кроазие, зависи кой от двамата щеше да сметне за престъпник. Като че ли нарочно маркизът, доволен от завръщането на сина си в Париж, говори повече от обикновено за Виктюрниен. Виктюрниен щял да получи хубава служба от краля, който най-сетне се погрижил за рода Д'Егриньон, и гостите със смут в душите си се възхищаваха от безупречното поведение на графа. Госпожица Арманд, която искаше да подготви брат си за неочакваното пристигане на сина му, каза, че Виктюрниен без съмнение ще дойде да ги види и че навярно вече е на път за вкъщи.

— Ами! — отвърна маркизът, застанал прав до камината. — Ако нещата му се подреждат добре, той е длъжен да остане там, където е, а не да мисли за щастieto, което би доставило на баща му неговото завръщане. Службата към краля — над всичко!

По-голямата част от присъстващите потръпнаха, като чуха тези слова. Та нали процесът можеше да подложи рамото на младия Д'Егриньон под нажеженото желязо на палача. За миг настъпи ужасна тишина. Старата маркиза Дьо Катеран не можа да се сдържи и като извърна глава, отрони една сълза върху червилото си.

[1] Къса перука, въведена от актьора Талма, Франсоа-Жозеф (1763–1826), който я използвал за ролята си на Тит в пиесата „Брут“ от Волтер. ↑

[2] На френски език името на съдебния следовател Камюзо означава чипоноско. ↑

ДЕВЕТА ГЛАВА

НЕРАВНИЯТ БРАК

Поради хубавото време на следващия ден по обяд цялото градско население се изсипа на главната улица и разделено на групи говореше само за изумителната новина. Спореше се дали младият граф е, или не е в затвора.

В този момент хората забелязаха известния на всички кабриолет на граф Д'Егриньон, който зави покрай префектурата и се спусна по улица Сен-Блез. Колата се караше от самия граф Д'Егриньон, който беше в компанията на непознат младеж; двамата разговаряха весело, смееха се, а в петлиците им имаше чудно хубави бенгалски рози. Ефектът беше неописуем.

В десет часа едно великолепно обосновано заключение за прекратяване на делото поради липса на престъпление възвърна свободата на младия граф. А Дю Кроазие остана като поразен от гръм от решението на съдиите, че граф Д'Егриньон има пълното право да го съди за клевета.

Старият Шеснел, който по това време уж случайно минаваше по улицата, разказваше наляво и надясно, че Дю Кроазие се опитал да окаля честта на семейство Д'Егриньон по най-долен начин и че не е подведен под съдебна отговорност само поради благородството на гордия род.

А вечерта на този удивителен ден, след като маркиз Д'Егриньон си легна, графът, госпожица Арманд и красивият младеж, който вече се канеше да си тръгва, останаха насаме с кавалера, от когото не убягна истинският пол на младия паж и всъщност беше единственият човек в града освен тримата съдии и госпожа Камюзо, който узна за пребиваването на херцогинята тук.

— Родът Д'Егриньон е спасен — каза Шеснел, — но той няма да се оправи от този удар дори и след сто години. Сега трябва да се плащат дълговете и на вас, господин графе, не ви остава нищо друго, освен да се ожените за някоя богата наследница.

— И то без да бъдете много придирчив — каза херцогинята.

— Втори неравен брак? — възкликна госпожица Арманд.

Херцогинята избухна в смях.

— По-добре да се ожени, отколкото да умре — каза тя и извади от джоба на жилетката си едно флаконче, което ѝ беше дал аптекаря от Тюйлери.

Госпожица Арманд се отдръпна уплашено, а старият Шеснел взе ръката на красивата Мофриньоз и я целуна, без да поиска разрешение.

— Но вие тук всички сте полудели — продължи херцогинята. — Вашите разбирания подхождат за петнадесети век, а ние вече живеем в деветнадесетото столетие. Мили мои, не бъдете деца, вече няма благородническо съсловие, остана да съществува само аристокрацията. Гражданският кодекс на Наполеон унищожи благородническите титли, така както топовете срутиха феодализма. Ако имате пари, вие ще бъдете по-големи благородници, отколкото сте сега. Оженете се, за която си искате, Виктюрниен, и жена ви също ще стане благородничка, това е единствената оцеляла привилегия на френското дворянство. Нали господин Дьо Талейран се ожени за госпожа Гран, без да се компрометира? Спомнете си за брака на Луи XIV с вдовицата Скарон!

— Но той не се ожени за нея заради парите ѝ — отвърна госпожица. Арманд.

— А вие бихте ли приели графиня Д'Егриньон, ако тя е племенница на някой си Дю Кроазие? — запита Шеснел.

— Може би — отвърна херцогинята, — но бъдете сигурни, че кралят ще я посрещне с голяма радост. Нима не сте разбрали какво става? — каза тя, като видя удивлението, което се изписа по всички лица. — Виктюрниен беше в Париж и знае как стоят нещата там. По времето на Наполеон ние бяхме много по-силни. Виктюрниен, оженете се за госпожица Дювал или за която си пожелаете и вашата жена ще бъде точно толкова маркиза Д'Егриньон, колкото аз съм херцогиня Дьо Мофриньоз.

— Вече всичко е потъпкано, дори и честта — наведе глава кавалерът.

— Сбогом, Виктюрниен — каза херцогинята и го целуна по челото, — ние никога вече няма да се видим. Най-доброто нещо, което можете да направите, е да заживеете в собствените си владения. Парижкият въздух не е за вас.

— Диан! — извика отчаяно графът.

— Господине, вие твърде много си позволявате — отвърна студено херцогинята, изоставяйки ролята си на мъж и на любовница и ставайки отново не само ангел, но и херцогиня, не само херцогиня, но и Молиеровата Селимен.

Херцогиня Дьо Мофриньоз кимна с достойнство на четиримата и изтръгна от кавалера последната сълза на възхищение, пролята от него в чест на слабия пол.

— Колко много прилича на принцеса Горица — промълви той с приглушен глас.

Диан излезе. Файтонджийският камшик изплющя и извести на Виктюрниен, че очарователният роман на първата му страст вече е приключил. Докато графът се намираше в опасност, Диан все още виждаше в него любовника си, но сега, след като беше спасен, тя вече презираше слабия и малодушен мъж, какъвто беше в действителност Виктюрниен.

След шест месеца Камюзо беше назначен за помощник-съдия в Париж, а малко по-късно и за съдебен следовател. Мишю стана кралски прокурор. Добрякът Блонде беше избран за съветник в кралския съд; той остана там толкова време, колкото беше нужно, за да излезе в оставка, и отново се прибра в красивата си къщичка. Жозеф Блонде получи мястото на баща си и навярно ще го пази до края на живота си без никаква надежда за повишение; той се ожени за госпожица Бландуро, която сега скучае в тухлената си, потънала в цветя къща, като шаран в мраморен басейн. По-късно Мишю и Камюзо получиха „Почетния легион“, а старият Блонде — офицерския кръст. Първият заместник-прокурор господин Соваже беше изпратен в Корсика за голяма радост на Дю Кроазие, който естествено изобщо и не мислеше да му даде племенницата си.

Дю Кроазие, подтикван от председателя Дю Ронсьоре, обжалва решението за несъстоятелност на обвинението пред кралския съд и загуби. Всички либерали в департамента поддържаха мнението, че младият граф е извършил измама. От своя страна роялистите разказваха за ужасните сплетни, които е разпространявал жадният за мъст подлец Дю Кроазие. Между Дю Кроазие и Виктюрниен се състоя дуел. По волята на случая спечели бившият доставчик, който рани тежко графа и с това като че потвърди думите си. Тази случка, за която

либералите постоянно напомняха, изостри още повече борбата между двете партии. Дю Кроазие, който неизменно губеше в изборите, след дуела изгуби и последната надежда да омъжи някога племенницата си за графа.

Един месец след като кралският съд утвърди оправдателната присъда, Шеснел, изтощен от жестоката борба, изчерпала душевните и физическите му сили, умря сред триумфа си като вярно куче, което е пронизано в корема от остриите бивни на глиган. Старецът умря щастлив, доколкото той можеше да бъде щастлив, след като знаеше, че оставя семейство Д'Егриньон полуразорено, а младия граф — безпаричен и погубван от скука, без всякаква надежда за по-щастливи дни. Явно тези тежки мисли, прибавени към обхваналото го изтощение, довършиха нещастния старец. Но заобиколен от последиците на голямото нещастие и смазан от скръбта и мъката, той все пак беше споходен и от една голяма радост — отстъпвайки пред молбите на сестра си, старият маркиз отново възвърна предишното си приятелство към Шеснел. Гордият благородник дойде вкъщичката на улица Беркай и приседна край смъртния одър на бившия си слуга, за чиито саможертви изобщо и не подозираше. Шеснел се надигна от постелята си и прочете Симеоновата молитва^[1], а маркизът му обеща, че ще нареди да го погребат в гробницата на замъка, като тялото му ще бъде поставено напреко в долния край на гроба, в който щеше да бъде положен самият маркиз — този почти последен истински Д'Егриньон.

Така умря един от последните представители на старите предани и жертвоготовни слуги — една дума, която често произнасяме с презрение и чието истинско значение се постаряхме да обясним, като обрисовахме в нашето повествование феодалната привързаност на прислужника към господаря му. Това чувство, което и тогава се беше запазило само в затънтената провинция и у няколко престарели кралски слуги, прави чест както на благородническото съсловие, съумяло да породи подобна привързаност, така и на буржоазията, която е успяла да я съхрани. Тази благородна и възвишена преданост е невъзможна в наши дни. Знатните семейства вече нямат такива слуги; отминаха безвъзвратно и неограничената кралска власт, потомствените перове, наследствените имения на старите родове и всичко онова, което увековечава националното величие.

Шеснел беше не само една от неизвестните велики личности в частния живот, но и едно значително явление. Безконечните му саможертви го надариха с възвишени и благородни черти и нима това постоянство в жертвите не струва много повече от героизма на добродейанието, който винаги се проявява под въздействието на моментния порив? Достойнствата на Шеснел са присъщи на онзи обществен слой, който се намира между тънещия в нищета народ и бляскавото благородническо съсловие и съчетава в себе си скромните буржоазни добродетели с възвишените мисли на аристокрацията, но вече озарени от пламъка на една солидна образованост.

В двора си съставиха неблагоприятно мнение за Виктюрниен и той не можеше повече да си намери там нито богата жена, нито подходяща длъжност. Кралят упорито отказваше да даде на Д'Егриньоновци перство, а това беше единствената милост, която щеше да измъкне Виктюрниен от мизерията. Докато маркизът беше жив, не можеше дори и да се помисли за женитба на младия граф с някоя дъщеря на богат буржоа и младежът водеше в бащиното си владение жалко съществуване, изпълнено единствено със спомените за двегодишния бляскав парижки живот и аристократичната си любов с херцогинята. Тъжен и унил, той прекарваше дните си около отчаяния си баща и маркизът започна да мисли, че състоянието на сина му и на съсипаната му от мъка сестра е причинено от някаква болест. Шеснел вече отдавна си беше отишъл. Маркизът почина през 1830 година, след като успя да види Шарл X при минаването му през Нонанкур; гордият Д'Егриньон, следван от сплотената около Музея за антики аристокрация, отиде там, за да му поднесе почитта си и да се присъедини към малобройната свита на победената монархия. В наши дни тази проява на смелост изглежда съвсем обикновена, но тогавашното революционно въодушевление^[2] ѝ придава величието на подвиг!

Последните думи на маркиза бяха: „Галите победиха!“

Едва тогава Дю Кроазие удържа своята пълна победа, защото осем дни след смъртта на баща си новият маркиз Д'Егриньон се ожени за госпожица Дювал, която вече имаше три милиона зестра, към които при сключването на брачния договор бяха прибавени и богатствата на Дю Кроазие и жена му. По време на брачната церемония Дю Кроазие заяви, че родът Д'Егриньон е най-почтеният от всички

благороднически родове във Франция. Един ден маркиз Д'Егриньон ще притежава повече от сто хиляди екю годишна рента, а сега може да се види всяка зима в Париж, където води весел ергенски живот, и от някогашните горди благородници Виктюрниен е съхранил само едно-единствено нещо — безразличието към жена си, от която той изобщо не се интересува.

„Що се отнася до госпожица Д'Егриньон — казваше Емил Блонде, на когото сме задължени за подробностите в тази история, — ако тя сега не прилича на небесния образ, който се е запазил от детството ми, то е, защото шестдесет и седем годишната вече благонравна девица е всъщност най-нещастната и забележителна личност от Музея за антики, в който тя все още царува. За последен път я видях, когато ходих в града, за да си набавя някои документи, които ми бяха необходими, за да склуча брак. Когато баща ми разбра, че ще се женя, той изгуби дар слово и го придоби отново чак когато му съобщих, че вече съм префект.

— Ти си префект по рождение — ми отвърна с усмивка той.

Когато се разхождах из града, срещнах госпожица Арманд и тя ми се стори по-величествена от всякога. Имах чувството, че виждам Марий^[3] сред развалините на Картаген. Та госпожица Арманд надживя рухването на цялата си вяра и на всичките си надежди; сега тя вярва само в Бога. Винаги тъжната и вглъбена в себе си госпожица Д'Егриньон е запазила от своята предишна красота само удивителния блясък на прекрасните си очи. Когато я видях как отива на черква с молитвеник в ръка, аз си помислих, че тя навярно моли Бога само за едно — да я спаси от този свят.“

Жарди, юли 1837 г.

[1] *Симеоновата молитва* — „Сега освобождаваш слугата си, господи“ — думи на стареца Симеон, след като видял Христос, защото му било предсказано, че няма да умре, преди да види Христа. ↑

[2] Става дума за Юлската революция от 1830 година. ↑

[3] *Марий, Гай* (156–86 година пр.н.е.) — римски пълководец. Влязъл в съперничество със Сула и бил хвърлен в затвора, но успял да избяга. Започнал живот на изгнаник. По-късно Марий се озовал в Африка; когато слязъл на брега до мястото на разрушения от римляните Картаген, преторът Секстилий му заповядал да напусне

тази римска провинция. Марий отвърнал: „Кажете на претора, че си видял беглеца Марий, седнал върху развалините на Картаген.“ ↑

Издание:

Автор: Оноре дьо Балзак

Заглавие: Избрани творби в десет тома

Преводач: Атанас Сугарев; Ерма Гечева; Жанета Узунова

Език, от който е преведено: френски

Издание: първо; десето

Издател: ДИ „Народна култура“

Град на издателя: София

Година на издаване: 1983

Тип: роман

Националност: френска

Печатница: ДП „Димитър Благоев“, ул. „Ракитин“ 2

Излязла от печат: август 1983 г.

Главен редактор: Силвия Вагенщайн

Редактор: П. Проjkова; С. Вагенщайн; А. Сугарев

Художествен редактор: Ясен Васев

Технически редактор: Олга Стоянова

Коректор: Наталия Кацарова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/11175>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.